

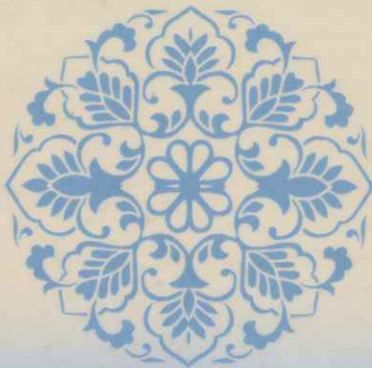
شىنجاڭ يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەسى ۋە ئاز سانلىق مىللەت،
خەنزۇ يېزىقىدىكى ئەسەرلەرنى ئۆز ئارا تەرجىمە - نەشر قىلىش قۇرۇلۇشى

ئېمىل لۇدوڭ (گېرمانىيە)

ناپولېئون

2

شىنجاڭ خەلق باش نەشرىياتى
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئاپتور ھەققىدە

ئېمىل لۇدۋىگ، 20 - ئەسىردە تۆتكەن گېرمانىيەلىك ئەڭ ئۇلۇغ يازغۇچى. 1881 - يىلى گېرمانىيەنىڭ بىرسلاۋ شەھىرىدە (ھازىر پولشاغا تەۋە) تۇغۇلغان. خايدېبورگ ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتكۈزگەن، قانۇنشۇناسلىق بويىچە باكلاۋۇر بولغان. ئوقۇغان كەسپى قانۇنشۇناسلىق بولسىمۇ، ئەمما يازغۇچىلىق ۋە مۇخبىرلىق كەسپىنى تاللىغان. 1906 - يىلى شۋېتسىيە سارىيەگە كۆچمەن بولۇپ بارغان ھەمدە 1932 - يىلى شۋېتسىيە سارىيەنىڭ دۆلەت تەۋەلىكىگە تۆتكەن. دەسلەپكى چاغلاردا ئاساسەن شېئىر ۋە سېنارىيە ئىجادىيىتى بىلەن، كېيىن تەرجىمىھال يېزىقچىلىقى بىلەن شۇغۇللىنىپ، تەرجىمىھال يېزىقچىلىقىدا يېڭى ئېقىم ياراتقان. ئۈچ توملۇق «گېوتېنىڭ تەرجىمىھالى — بىر شەخس ھەققىدە ھېكايە»، «گېوتې» ۋە «ئاپولېئون» نەشر قىلىنىپ دۇنياۋى شۆھرەت قازانغان. رېئاللىق بىلەن پىسخىك تەسۋىر جانلىق بىرلەشتۈرۈلگەن كۈچلۈك بەدىئىيلىككە ئىگە «ئاپولېئون» ناملىق بۇ ئەسىرى ھازىرغا قەدەر نەشر قىلىنغان تۈرلۈك نۇسخىدىكى ئاپولېئون تەرجىمىھاللىرى ئىچىدىكى ئەڭ ئوپۇزۇلۇق كىلاسسىك ئەسەر ھېسابلىنىدۇ.

ئېمىل لۇدۋىگنىڭ ۋەكىللىك تەرجىمىھال ئەسەرلىرىدىن «ئاپولېئون»، «بىسمارك»، «لىنكولن»، «فرانكلن»، «روزۋېلت»، «موزارت»، شۇنداقلا گېرمانىيەنىڭ مىلادىيە 800 - يىلىدىن 1941 - يىلى 2 - دۇنيا ئۇرۇشىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى تارىخى تەسۋىرلەنگەن «گېرمانلار» قاتارلىق مەشھۇر ئەسەرلىرى بار.

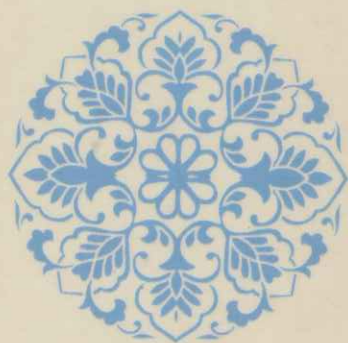

تارجىمان ھەقىقەدە

باۋۇدۇن ھەسەن، 1959 - يىلى قاراشەھەر ناھىيەسىدە ئىشچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1983 - يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ جۇڭگو تىللىرى فاكولتېتى خەنزۇ تىلى (تارجىمانلىق) كەسپىنى پۈتكۈزگەن. 1983 - يىلىدىن ھازىرغىچە كورلا شەھەرلىك ھۆكۈمەت تەرجىمە بۆلۈمىدە ئىشلەۋاتىدۇ. ئالىي تارجىمان، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

1985 - يىلىدىن بۇيان «تارىم»، «مىللەتلەر ئەدەبىياتى»، «دۇنيا ئەدەبىياتى»، «ئەدەبىي تەرجىمىلەر»، «شىنجاڭ گېزىتى» قاتارلىق گېزىت - ژۇرناللاردا ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە نۇرغۇن ئىجادىي ۋە تەرجىمە ئەسەرلىرى ئېلان قىلىنغان. 3 - نۆۋەتلىك «خاتىگىرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى» قاتارلىق ئەدەبىيات مۇكاپاتلىرىغا ئېرىشكەن. ئۇ تەرجىمە قىلغان «دۇنياغا تەسىر كۆرسەتكەن يۈز ئۇرۇش»، «مۇسۇلمانلارنىڭ ھەج پائالىيىتى»، «سەندەل قوزۇق جازاسى»، «پامىردىكى قار»، «ئاشۇ كۈنلەر»، «ئايىم قىزلار»، «روژۇبلىت»، «تېبەت دالاسىدىكى تاغغۇت تايغىنى»، «يۈز يىل غەربىلىق» قاتارلىق ئوتتۇز پارچىگە يېقىن كىتاب نەشر قىلىنغان.

ISBN 978-7-228-18229-9

9 787228 182299 >

定价：77.00元（上、下）

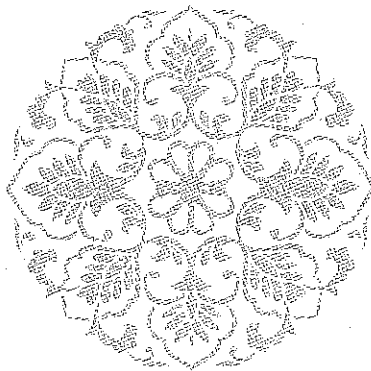
ئېسىل لۇدۇڭ (گېرمانىيە)

37-2

ئاپپولسۇن

2

تەرجىمە قىلغۇچى: باۋۇدۇن ھەسەن

شىنجاڭ خەلق باش نەشرىياتى
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

تۆتىنچى باب

دېڭىز

بۇ ئادەمنى يوقاتماي بولمايدۇ! ... ئەمما، پانىي دۇنيانىڭ
ئۆز ئالدىغا قانۇنىيىتى بولىدۇ؛ دۈشمەنلىرى تەرەپ -
تەرەپتىن تەڭ ئاتلىنىپ زىيانكەشلىك قىلغىلى تۇرۇۋىدى،
ناپولېئونمۇ ئاغدۇرۇلدى.

گىوتې

بىرىنچى، ساناقلىقلا كۈنى قالدى

ناپولېئون ئۆز ۋۇجۇدىدا ئۇزاق زامان داۋاملاشقان ماتېماتىكا
بىلەن تەسەۋۋۇر ئوتتۇرىسىدىكى ئىچكى توقۇنۇش نەتىجىسىدە
دۇنيانى بويسۇندۇرۇش قارارىغا كەلگەن؛ بۇ ئىچكى توقۇنۇش ئۆز
نۆۋىتىدە ئۆزىنىڭ دۇنيانى بويسۇندۇرۇش تارىخىنىمۇ
بەلگىلىگەنىدى. ناپولېئون بۇ چاغدا خابىسبۇرگ جەمەتى بىلەن
بولغان مۇناسىۋىتىگە تايىنىپ كىشىلىك ھايات مۇساپىسىنىڭ
يۇقىرى پەللىسىگە چىققان، ھەتتا مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن
مۇھەببىتىدىن ۋاز كېچىپ، ئۆمۈرلۈك ھەمراھىنى تاشلىغانىدى.
بىراق، تۆلىگەن بەدىلى بىكارغا كەتمەي بىر ئوغۇللىقىمۇ
بولدى — قانۇنلۇق ۋارىسقا ئېرىشتى، ۋارىسنىڭ دۇنياغا

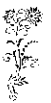
كېلىشى ناپولېئوننىڭ — شۇ قارام تەۋەككۈلچىنىڭ ئۆز سۇلالىسىنى مۇستەھكەملىشىگە تۈرتكە بولدى، نەتىجىدە تۈرلۈك سۈيىقەستلەرنى مۇۋەپپەقىيەتلىك بىتچىت قىلىپ، بارلىق پىرقە - گۇرۇھنى ئۆز قولىدا تۇتۇشقا مۇۋەپپەقىيەت بولدى. شۇ تاپتا خۇددى ئون يىل بۇرۇن مارىنگو ئۇرۇشىنىڭ غەلبىسىنى قولغا كەلتۈرۈپ، فىرانسىيەنىڭ ئىچكى قۇرۇلۇشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان مۇقىملىققا كاپالەتلىك قىلغان چاغلاردىكىدەكلا ئۆزىنى ئەركىن - بىمالال ھېس قىلماقتا ئىدى. دەرۋەقە، ئەنگلىيە تېخى بويىسۇندۇرۇلمىدى. بىراق، رۇسىيە ھەرھالدا دوستانىلىق كۆرسىتىۋاتىدۇ؛ ئىسپانىيە تېخى ئىتائەتتە ئۆتمىدى. بىراق، رىككىۋىدىن خامپىر فېستىقچە بولغان ياۋروپا قۇرۇقلۇقىدىكى ئەللەر فىرانسىيەنىڭ ئىتتىپاقىدىشى، مۇنداقچە ئېيتقاندا ھەممىسى فىرانسىيەنىڭ بېقىندىسى بولۇپ قالغانىدى، ناپولېئون شۇنىڭ بىلەن ئۆمرىدە ئاخىرقى قېتىم ھېچنەمىدىن غەم - ئەندىشە قىلىپ ئولتۇرماي چوڭ - چوڭ قارارلارنى چىقىرىشقا مۇۋەپپەقىيەت بولدى.

ناپولېئون ئەگەر پەقەتكىنە بىر ماتېماتىك بولغىنىدا چارلېماندىن قالغان ئىمپېرىيەگە قانائەت قىلىپ، دۇنياغا ھۆكۈمرانلىق قىلىش خىيالىنىڭ ئورنىغا فىرانسىيە رەھبەرلىكىدىكى ياۋروپا قوشما ئىشتاتلىرىنى بەرپا قىلىشنىڭلا كويىدا بولغان بولار ئىدى؛ ئەگەر پەقەتكىنە بىر خىيالپەرەس بولغىنىدا، قەدىمكى زاماندا ئۆتكەن بۈيۈك ئىمپېراتور ئالبېكساندىر II ئوبرازىدا ئوتتۇرىغا چىقىپ، گانگ دەرياسى ۋادىلىرىنى بويىسۇندۇرغان بولاتتى. ھالبۇكى، ھەم ماتېماتىك، ھەم خىيالپەرەس بولغاچقا، ئۆز پىكرىنى ئۆزى ئىنكار قىلىشتەك خەۋپكە دۇچ كېلىپ تۇراتتى. بىراق، بۇ ماتېماتىك شۇنچە ئەقىللىك بولغىنىغا قارىماي سانلىق ئاساسلار بىلەنلا ئىپادىلەپ

بېرىش مۇمكىن بولمايدىغان ئاساسىي ئامىللارنى بىلىپ يېتەلمىدى: يەنى كۈنبويى زەمبىرەكلەر توغرىسىدىلا ئويلىنىپ يۈرىدىغان بۇ ھەربىي ئالىم ئىسپانىيە ۋە گېرمانىيەلەردىكى ھەربىي فورما كىيىمىگەن ئاددىي پۇقرالارنىڭ كەيپىياتىغا نەزەر - ئېتىبارىنى بەرمىگەندى، ئۇلارنىڭ كەيپىياتى بۇ خىيالىيەرەسنىڭ پىكرىنى ئۇرغۇنۇشى مۇمكىن ئىدى.

ناپولېئوننىڭ كوڭلى ئاشۇ ھەل قىلغۇچ بىرقانچە يىل ئىچىدە، پەرزەنت يۈزى كۆرگىنىدىن كېيىنكى يەنە بىر قېتىم ئۇرۇش قىلىش قارارىغا كېلىشتىن ئاۋۋالقى ئىككى خىل پىكىر توقۇنۇشى ئوتتۇرىسىدا ئۈزۈپ يۈرەتتى. گەپ قايسى خىل پىكىرنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى ئىگىلىشىگە باغلىق ئىدى. خىيالىي تەسەۋۋۇرى ئۆزىگە ئەگەر خەلقنىڭ غەزىپىنى قوزغاپ قويسا، ئېغىر خەۋپ پەيدا بولۇشى مۇمكىنلىكىنى ئاگاھلاندۇرۇپ تۇراتتى، ھېسابلاشقا ماھىر كالىسىمۇ يولنىڭ يىراق ھەم مۇشكۈل ئىكەنلىكىنى ئېيتاتتى. ناۋادا ھەر ئىككى جەھەتتە خاتا قارار چىقىرىدىغان بولسا، ئاقىۋىتى قانداق بولار؟ بۇ بالايىئاپەتتىن دېرەك بېرەتتى. ناپولېئون ئۆز ھاكىمىيىتىنىڭ پىشىپ يېتىلگەنلىكىنى ھېس قىلىپ يەتتى. ۋۇجۇدىدا بۇ ئىككى كۈچتىن باشقا ئۈچىنچى بىر خىل كۈچ، يەنى بىر خىل قىسمەت ئېڭى پەيدا بولدى، شۇنىڭ بىلەن ئىلگىرى بىلمەيدىغان ياكى كەمدىن - كەم تىلغا ئالىدىغان ئىچ سىرى مانا ئەمدى بىراقلا ئاغزىدىن چىقىپ كەتتى:

— قانداقتۇر بىرنەرسە ئۆزۈمگىمۇ نامەلۇم بىر نىشانغا قاراپ ئاتلىنىشىمغا تۈرتكە بولۇۋاتىدۇ. بىراق، ناۋادا نىشانغا يېتىپ بارغىنىمدا ئاشۇ قۇدرەتلىك تۈرتكە غايىب بولسا، زەررىچە نەرسىنىڭ زەربىسىگىمۇ بەرداشلىق بېرەلمەي يىقىلىشىم مۇمكىن. بىراق، شۇنىڭغىچە مېنى مەغلۇپ قىلىشقا ئىنساننىڭ

كۈچى قادىر ئەمەس. ساناقلىقلا كۈنۈم قالدى !
ناپولېئوننىڭ كۈنلىرى ھەقىقەتەنمۇ ساناقلىقلا قالغانىدى،
بىز ئاشۇ بىرنەچچە ئېغىز بېشارىتىدىن گەرچە قانداق ئاقىۋەتكە
دۇچار بولىدىغانلىقىنى ئېنىق بىلىپ كەتمەسەكمۇ، يىمىرىلىش
ئالدىدا بولىدىغان نۇيغۇدا ئىكەنلىكىنى بىلىپ يېتەلەيمىز. شۇ
تاپتا تىراگېدىيەگە قاراپ كېتىۋاتقان سەپىرىدە ۋۇجۇدىدىكى
سۇپسۇزۈك ئەقىل نۇرى خۇنۇكلەشپ كەتكەنىدى. ناپولېئون
رۇسىيەنى ئىشغال قىلىش جېڭىنى «بەشىنچى پەردە» دەپ
ئاتىۋالغانىدى، بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنى تازا بىلىپ كەتمىگەن
بولسا كېرەك، ياش چاغلىرىدىكى تەلەپپۇزى رۇسىيە بىلەن
بولغان يېڭى تىنچلىق شەرتنامىسى ئۈستىدىكى سۆھبەتتە يەنە
پەيدا بولدى. «پۈتۈن كۈچۈمنى سەرپ قىلدىم» دېگەنىدى ئۇ
ئوتتۇز يېشىدا مىسىردا. ھالبۇكى، «جىمى ئىش مەن بىلەن تەڭ
مەۋجۇت بولىدۇ ياكى غايىب بولىدۇ؛ مەن ھالاك بولسام، بۇ
ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە خاتىمە بېرىلىدۇ. مەن ئۆلگەندىن
كېيىن، ئوغلۇم يىلىغا ئالىدىغان قىرىق مىڭ فىرانك پېنسىيە
پۇلىغا قانائەت قىلىپ ئۆتۈشمۇ مۇمكىن» دېدى قىرىق ئۈچ
ياشقا كىرگەن ناپولېئون كېڭەش پالاتاسىدا. شۇنىڭ بىلەن بىر
ۋاقىتتا، قىزغىنلىقى كۈنساين ئېشىپ بارماقتا ئىدى !
«تالانتىم تېز جارى قىلدۇرۇلدى ھەمدە پۈتۈن كۈچۈمنى ئىشقا
سېلىۋاتىمەن» دېگەن قاراشقا كەلگەندىن بۇيان، بولۇپمۇ مىسىر
جېڭىدىن بۇيان ئالېكساندىرنىڭ ئوبرازى ئىزچىل تۈردە گويا
بىر دىنىي نىشانىدەك كۆز ئالدىدا نامايان بولۇپ، ئالېكساندىر II
بولۇشۇم پېشانەمگە پۈتۈلگەن، دەپ قاراپ كەلگەنىدى. ئەمدى
بولسا، تۇنجى قېتىم بۇ نىشانغا يەتكۈدەك يېتەرلىك كۈچ -
قۇدرەتكە ئىگە بولدى. ئەجەب شۇ تاپتا ئارزۇسىنىڭ يوققا
چىقىشىغا قاراپ تۇرسۇنمۇ؟ باش ۋەزىر ناپولېئوننىڭ يېڭى

يىلىنى تەبرىكلىگىنىدە، ناپولېئون خۇددى بىردىنلا ياشلىقى
ئۇرغۇپ تاشقانداك بولۇپ:

— بۇنىڭدىن كېيىنكى ئوتتۇز يىل ئىچىدە يېڭى يىلىمنى
مۇشۇ تەرزىدە تەبرىكلەپ تۇرۇشىڭىز ئۈچۈن تېخىمۇ ئاقىلانە
بولغايىمەن، — دېدى.

ناپالېئون ئۆمۈربويى ئاقىلانلىك بىلەن ئوتۇش
كېرەكلىكىنى بىلمەي ئۆتكەن بولسىمۇ، بەربىر زېرەك ئادەم
ئىدى. سودا ئۇرۇشىنىڭ فىرانسىيەگە پايدىسىز ئىكەنلىكىنى
بىلىپ يەتكەچكە، ئۆزىنىڭ ئەنگىلىيە بىلەن چەكلەش پەرمانىنى
بىكار قىلىپ، ئىجازەتنامە تارقىتىپ، ئەنگىلىيەدىن مەلۇم
خىلدىكى خام ئەشيا ۋە بويىقلارنى ئىمپورت قىلىشقا ئىجازەت
بەردى. چۈنكى، بىرىنچىدىن، بۇ نەرسىلەر فىرانسىيە ئۈچۈن كەم
بولسا بولمايتتى؛ ئىككىنچىدىن، پارىژلىقلار ئۆزلىرىنىڭ
ھەشەمەتلىك تۇرمۇشى ئۈچۈنمۇ بۇ نەرسىلەرگە موھتاج ئىدى.
ھالبۇكى، بۇ ئىجازەتنامىلەر ئۇزاققا بارمايلا ھەممە دۆلەتتە خۇددى
قەغەز دەك ھايىنىغا ئېلىنىپ سېتىلغىلى تۇردى، ھەتتا ئاخىرىغا
بېرىپ شىمالىي دېڭىز ۋە بالتىق دېڭىزىدىكى ئەتكەسچىلەرمۇ
ناپولېئون مەنئى قىلماقچى بولغان مۇستەملىكە مەھسۇلاتلىرىنى
ئىمپورت قىلىشقا باشلىدى ھەمدە بۇ سودىدىن زور نەپ ئالدى.
نېمە، بۇ ھەممىدىن ئەقىللىك ياۋروپالىق ئاشۇ ئەتكەسچىلەرگە
ئالدىندىمۇ؟ ناپولېئون شۇنداق بىر تەدبىر قوللاندىكى، دەرھال
ئۇلارنىڭ بۇ سودا ھوقۇقىنى تارتىۋېلىپ، ياۋروپا قۇرۇقلۇقىغا
كىرگۈزۈلىدىغان بارلىق مۇستەملىكە تاۋارلىرىدىن ئەللىك
پىرسەنت تاموژنا بېجى ئالدى ھەمدە تاموژنا بېجىنى
خەزىنىلەشتۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەممە يەردە
ئەنگىلىيەنىڭ پاختا توقۇلما بۇيۇملىرىنى پەرمان چۈشۈرۈپ
كۆيدۈرگۈزدى، بۇنىڭ بىلەنمۇ مىڭلاپ - ئونمىڭلاپ كىشى

قانونسىز نەپ ئېلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى، يەنە كېلىپ ھەرقانچە قاتتىق جازا تەدبىرى كۆرۈلگەن بولسىمۇ، كىشىلەر تەلىپىنى سىناپ بېقىشقا ئۇرۇناتتى. ناپولېئون شۇنىڭ بىلەن خۇددى ئەينى يىللىرى ئىسپانىيەدە پارتىزانلىق ئۇرۇشى قىلغىنىدەك، بۇ يەردە سودا ئۇرۇشىغا ئاتلاندى، سودىگەرلەر بولسا ئىمپېراتورغا قارشى سودا ئۇرۇشىغا كىرىشتى.

بۇ ئۇرۇش ئەمىر - پەرمان ئۇرۇشى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، پارىژ ھۆكۈمىتى ئەنگىلىيەدىن مال ئېكسپورت قىلىشنى مەنئى قىلغاچقا، ئەنگىلىيە ئۆز قاماللىقىدىكى پورتقا كىرگەن بىتەرەپ دۆلەت پاراخوتلىرىنىڭ ئىجازەت بېجىنى ئۆستۈردى. شۇ سەۋەبتىن پارىژ بىتەرەپ دۆلەتلەر سودىگەرلىرىنىڭ لوندون ۋە مالتا پورتلىرىغا كىرىشىنى يەنە بىر قېتىم مەنئى قىلدى. بىراق، لوندون بولسا ئۆزىنىڭ سودا پاراخوتلىرىنى ساختا بايراق ئېسىپ ياۋروپا پورتلىرىغا كىرىشكە بۇيرۇدى، شۇنىڭ بىلەن پارىژ ئوتتۇرا يەر دېڭىزىدىكى بارلىق بىتەرەپ دۆلەتلەر سودا پاراخوتلىرىنى تىننىتىشقا كىرىشتى. ئامېرىكا ئۆز خەلقىنىڭ ياۋروپا قۇرۇقلۇقى بىلەن سودا ئالاقىسى، ھەتتا خۇسۇسىي ئالاقە قىلىشىنى يېڭىلا مەنئى قىلغانىدى. فىرانسىيە ئىمپېراتورى بۇ چاغدا پەقەت ئامېرىكا سودىگەرلىرى يەنە ئەنگىلىيە پورتلىرىغا كىرمەيدىغانلا بولسا، تۈرلۈك ئىمتىيازلاردىن بەھرىمەن قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا لەۋزە قىلدى. بۇنداق غەلىتە ۋەزىيەت يەنىلا دېڭىز سودىسىنى بوغۇپ قويۇش غەرىزىدە بولغانلىقىنىڭ نەتىجىسى ئىدى، ناپولېئون مۇشۇ ئۇسۇل ئارقىلىق ئۆزىنىڭ دېڭىز - ئوكيانلاردىكى ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرمەكچى بولغانىدى.

ناپولېئوننىڭ ئۈمىدى ئۇلغىيىشقا باشلىدى، ئەنگىلىيە پۇلىنىڭ كۈرسى چۈشۈپ، بىر فوند ستېرلىڭغا پەقەت ئون يەتتە

فرانكلا ئايرباشلىنىدىغان بولۇپ قالدى. ئەنگلىيە بانكىلىرى زاۋاللىققا يۈز تۇتتى؛ ئەنگلىيە پارلامېنتىدىكى ئۆكتىچىلەرمۇ داۋاملىق ئۇرۇش قىلىۋېرىشكە ئۆكتە قوپتى. بىراق، ناپولېئوننىڭ يېڭى تىنچلىق تەكلىپى بولسا يەنىلا رەت قىلىندى. ئەنگلىيەنىڭ بۇنداق قاتتىق پوزىتسىيە قوللىنىشىنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئىسپانىيە ۋەزىيىتى قالايمىقانلىشىپ كەتكەن، قالايمىقانلاشقاندىمۇ يىغىشتۇرۇۋالغىلى بولمايدىغان دەرىجىگە يەتكەندى.

ھازىرغا قەدەر ئىككى يۈز ئەللىك مىڭ فرانسۇز ھېلىمۇ ئاشۇ دۆلەتتە تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، ئۇلار ۋىللىنگتوندىكى ئوتتۇز مىڭ ئىنگلىزنى قوغلاپ چىقىرىۋېتەلمىدى. چۈنكى، ئوفېتسىرلار ۋە كاھىنلار رەھبەرلىكىدىكى يەرلىك پارتىزانلار مۆكۈپ ياتقان پاناھگاھىدىن چىقىپ، فرانسىيە تاجاۋۇزچىلىرىغا تۇشمۇ تۇشتىن ھۇجۇم قىلىپ تۇراتتى. فرانسىيە ئىمپېراتورى بىلەن رىم پاپاسى ئوتتۇرىسىدىكى قورساق ئۇرۇشى نەتىجىسىدە كاھىنلارنىڭ كۈچى ئېشىپ باردى. پىرىنسىپوس تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى فرانسۇز بالىلار ئوقۇتقۇچىلىرىدىن «تەختتە ئولتۇرۇۋاتقان ناپولېئون تەڭرىنىڭ ئەلچىسى» دەپ ساۋاق ئالسا، جەنۇبىي ئېتىكىدىكى ئىسپان بالىلار ناپولېئوننى «ئالۋاستىنىڭ ئۆزى، فرانسۇزلارنى ئۆلتۈرگەن كىشى ساۋاب تېپىپ، تەڭرىنىڭ مەرھەمىتىگە ئېرىشىدۇ» دەپ تەلىم ئالماقتا ئىدى.

بۇ ئەسەبىي دۆلەتتە فرانسىيە قوشۇنى بىلەن ئۇرۇش قىلغۇدەك ھېچقانداق مۇنتىزىم قوشۇن يوق ئىدى. ناپولېئوننىڭ سەركەردىلىرى بىر ئاز ساراسىمىگە چۈشكەن بولۇپ، بىر - بىرىگە ئورا كولىشاتتى. ناپولېئون پورتوگالىيەدىكى توپىلاڭنى بېسىقتۇرۇش ئۈچۈن مارسېننى ئەۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن بىر

ۋاقتتا، پادىشاھ يوسېفنىڭ قولىدىن تۆت ئۆلكىنى قايتۇرۇۋالدى. يوسېف ئالايتەن پارىژغا كېلىپ، ئىمپېراتورنىڭ بۇ پەرمانىدىن يېنىۋېلىشنى تەلەپ قىلدى، ئىمپېراتور بولسا ئاكىسى يوسېفقا: «بۇ تۆت ئۆلكىدىن ئۆز ئىختىيارلىقىڭ بىلەن ۋاز كەچكەندىڭ» دېدى.

ناپولېئون بۇ تۆت ئۆلكىنىڭ ھەربىرىنى بىردىن گېنېرالنىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇردى، بۇنىڭدىن باشقا يەنە بۇ تۆت ئۆلكىنى بىرتۇتاش باشقۇرۇشقا يەنە بىر باش قوماندان ئەۋەتتى. ئاشۇنداق رىمچە ھەربىي ھۆكۈمرانلىق تۈزۈمىنى يولغا قويۇشتا چىڭ تۇرۇشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئاكا - ئىنىلىرىنىڭ قىلمىشىدىن تولمۇ ئۈمىدسىزلەنگەنىدى. دەھشەتلىك جەڭلەر، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاچ - يالىڭاچلىق ۋە كېسەللىك تۈپەيلىدىن ماركسېنا ھەربىيلىكتىن چېكىنىشنى تەلەپ قىلىشقا مەجبۇر بولدى. ئىمپېراتور شۇ ئاچچىقىدا ماركسېننى يېنىغا چاقىرتتى.

ناپولېئون ئۆزى جەڭگاھقا ئاتلانمىسا بولمايدىغانلىقىنى ئاخىرقى ھېسابتا بىلىپ يەتكەنمىدۇ؟ سەردار - سەركەردىلەر، بولۇپمۇ لەشكەرلەر قارارىنى كۈتمەكتە ئىدى، بۇنىسى ئۆزىگىمۇ ئايان بولسىمۇ، بىرەر ھەرىكەت قوللانمىدى. ئاشۇ تەلۋە خەلقنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېتىشىدىن قورقۇمىدىغاندۇ ياكى ئۆزى ئاستورگادا قوشۇنلىرىنى تۇرغۇزغان چېغىدىكىدەك مەملىكەت ئىچىدە بىرەر ھىيلە - مېكر بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەمدىغاندۇ؟ پۈتكۈل ئۇلۇغۋار ئىشلىرىنى ۋۇجۇدقا چىقارماقچى بولۇپ تۇرغان پەيتتە جەنۇبتىكى بۇ كىچىككىنە بۇلۇڭدا يەنە بىر قېتىم شەكىللىنىپ تۇرۇپ قالسۇنمۇ؟ ئالدىدا ئىسپانىيە دېگەن نېمىدى! ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزىنىڭ ھەربىي ھاياتىدىكى ئەڭ كونا قەدىناسى ماركسېننى بۇ قېتىمقى ئۇرۇشنى ئاياغلاشتۇرۇشقا ئەۋەتىش قارارىغا كەلدى.

ناپولېئوننىڭ ئىنىسى — يەنە بىر دۆلەتنىڭ پادىشاھى لۇئىسمۇ تەختنى بوشىتىپ بېرىشكە مەجبۇر بولدى. ناپولېئون شۇنىڭدىن ئىلگىرى ئالدى بىلەن رېيىن دەرياسىنىڭ سول قىرغىقىدىكى گوللاندىيە زېمىنىنى قايتۇرۇۋالغانىدى، ئۇنىڭدىن كىيىن يەنە قالغان زېمىندا فىرانسىيەگە قارىتىلغان تاموژنا بېجىنى ئەمەلدىن قالدۇردى. تېخىمۇ يامىنى ئۇ يەردىكى خەلقنى ئەنگىلىيەنىڭ سودىسىغا قارشى تۇرۇشقا قىستىدى، بۇ ھال دېڭىزدا قاتناپ يۈرۈپ تىجارەت قىلىدىغان بۇ مىللەتنى قاتتىق غەزەپلەندۈردى. ئىلگىرى ئىنىسىنىڭ يېڭى دۆلەتتە بۇنداق مىللىي كەپىياتقا قارشى كۈرەش قىلىشىنى ئۈمىد قىلغان، ئەمما خەلقنىڭ كۈچىنى، شۇنداقلا مەجبۇرەن تاج كىيگەن ئىككى پادىشاھنىڭ كۈچلۈك شەرەپ تۇيغۇسىنى تولىمۇ تۆۋەن چاغلىغانىدى. ناپولېئون شۇنى بايقىدىكى، بۇنداق ھەربىي ھۆكۈمرانلىق ئارقىلىق ئۇ يەرنىڭ ۋەزىيىتىگە تاقابىل تۇرۇش پادىشاھلارنى ئەۋەتىش ئارقىلىق تىزگىنلەشكە قارىغاندا كۆپ ئاسانغا توختايتتى.

ئىمپېراتورنىڭ بېسىمىدىن سەۋر - تاقىتى توشۇپ كەتكەن لۇئىس تەختنى كىچىك ئىنىسىغا بېرىپ، بۇ پادىشاھلىقتىن غىپىپىدە قېچىپ چىقىپ ئىز - دېرەكسىز غايىب بولدى. ناپولېئون ئايغاقچىلىرى (كونسېسسىيە ساقچىلىرى) ئارقىلىق پۈتۈن ياۋروپانى تىنتىپ يۈرۈپ ئاخىرى ئاۋستىرىيەدىن تاپتى. ناپولېئون بۇنىڭدىن بەك خاپا بولغان بولسىمۇ، ئىش بۇ يەرگە يەتكەندە ئۆز جاۋابكارلىقىنىڭ ئىنىسىنىڭكىدىنمۇ چوڭراق ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئىنىسىغا ھېچقانداق جازا بەرمىدى، پەقەت ئۆز دوختۇرىنى ئىنىسىنىڭ سالامەتلىكىنى تەكشۈرۈپ چىقىشقا بۇيرۇدى. چۈنكى، ئۇ غەمكىن پادىشاھ ئۆزىنىڭ كېسەل بولۇپ

قالغانلىقىنى سەۋەب قىلىپ كۆرسىتىپ ئەپۇ سورىغانىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ناپولېئون ئاپسىغا «ئىنمىنى تاپتىم، ئەندىشە قىلماڭ، ئۇنىڭ بۇ قىلىقىنى كېسىلىدىن كۆرۈشلا ئەقىلگە مۇۋاپىق كېلىدۇ. سۆيۈملۈك ئوغللىڭىز ناپولېئوندىن» دەپ خەت يازدى.

بۇ ياۋروپا ھۆكۈمرانى ئەۋەتكەن سان - ساناقسىز خەتلەردە نامايان قىلغان ئىرادىسى ھەمىشە كىشىنى ئەيمەندۈرۈپ تىترەك ئولاشتۇراتتى، پەقەت بايىقى خېتىدىلا شېئىرىي تۈسكە ئىگە يۇمشاق سۆز - ئىبارىلەرنى قوللانغانىدى. قاچقۇن پادىشاھ بۇ چاغدا دېمىنى ئېلىۋېلىپلا گىلاسېرغا كېلىپ، ئاددىي ۋە پىنھانە ھاياتىنى باشلاپ يېزىقچىلىققا كىرىشتى، ئۆزىنىڭ ئىمپېراتور ئاكىسىنىڭ رەھىمسىز زەربىسىگە ئۇچرىغانلىقى توغرىسىدىكى كەچۈرمىشلىرى تەسۋىرلەنگەن «مارى خانقىز ۋە مۇھەببەت پەرىشانلىقى» ناملىق ئۈچ توملۇق بىر رومان يازدى. يوسېفمۇ ئىنىسى لۇئىسىنى دوراپ ئۆز ئوردىسىغا بېكىنىۋېلىپ، پادىشاھلىق ئويۇنىدىن قول ئۈزۈپ پىنھان ياشىماقچى بولغانىدى، ئىمپېراتورنىڭ تۆمۈر قولى ئىختىيارغا قويۇپ بەرمىدى. ناپولېئوننىڭ ئويىچە، بۇ دېموكراتىچىل ئاكىسىنى پارىژدا ئۆز ئەركىگە قويۇۋەتكەندىن كۆرە، ئاتاقتا بولسىمۇ بىرەر ھوقۇقنى تۇتقۇزغىنى تۈزۈك ئىدى! شۇنىڭ بىلەن يوسېف يەنە يېڭىباشتىن ئۇرۇش قىلىشقا مەجبۇر بولدى. بىراق، ئىمپېراتورنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرىدىغان يېرى شۇكى، ئۇرۇشنىڭ ئېپىنى زادىلا بىلمەيتتى.

بۇ چاغدا ئائىلىدىكى ئەڭ تەنتەك ئىنىسى ژېرومى بىلەن سىڭلىسى پاۋلىنا ئىشۇق - مۇھەببەتكە غەرق بولغانىدى، كۈيۈسى مۇرات بىلەن سىڭلىسى كارولىنا ھەر خىل قىلىقلارنى چىقىرىپ يۈرۈۋاتاتتى، چوڭ سىڭلىسى ئېلىزانىڭ شىكار قىلىپ

يۈرگەنلىكىگە دائىر خەۋەرلەر پات - پات گېزىت يۈزىدە كۆرۈلۈپ تۇراتتى. ئېلىزانىڭ قىلمىش - ئەتمىشلىرىنىغۇ كەچۈرۈۋەتكەن بولدى، ئەمما ئۆزىنى كۆرسىتىشكە خۇشتار ئادىتى تولىمۇ جېنىغا تەگدى.

ھالبۇكى، ناپولېئون ئۆز قوۋمىدىكى ئەڭ خەۋپلىك بىر كىشىنىڭ ئۆزىگە سېلىۋاتقان تەھدىتىنى تېخى بىلىپ يەتمىگەندى. سابىق ۋېنتسىيە پادىشاھى ئەنگىلىيەلىكلەر بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇپ كەتكەچكە، ناپولېئون مەجبۇر تەختتىن چۈشۈرۈۋېتىپ، پادىشاھلىقنى بىر تاغىسىغا ئېلىپ بەرگەن ۋە بۇ يېڭى پادىشاھنى ئەنگىلىيەگە ئۇرۇش ئېلان قىلىشقا بۇيرۇغانىدى. قېرىپ قالغان ھەمدە ئەۋلادسىز ئوتۇۋاتقان بۇ سادىق - ساداقەتمەن پادىشاھنىڭ ئويىچە، ئىمپېراتورنىڭ كۆڭلىگە يېقىش ئۈچۈن، ئىمپېراتور بىلەن شىرەم تۇغقاندارچىلىقى بار كىشىلەردىن بىرەرنى ئۆزىنىڭ تەخت ۋارىسى قىلىشتىنمۇ ئۆتە ئەپلىك چارە يوق ئىدى. يوسېفنىڭ قېيىنئىنىسى بېرنادوت ئىلگىرى شىۋېتسىيەدىكى لورېنىيە ئۇرۇشىدا شىۋېتسىيە ئەسەرلىرىگە خەيرخاھلىق قىلىپ، مۇناسىۋەت دائىرىسىنى كېڭەيتىۋالغانىدى، مۇشۇ پۇرسەتتە فۇشېننىڭ ھىيلە - مېكر ئىشلىتىپ ياردەم بېرىشى ئارقىسىدا ئويلىمىغان يەردىن بېرنادوت شىۋېتسىيە پادىشاھىنىڭ تەخت ۋارىسى بولۇۋالدى. ئىمپېراتور فىرانسىيەلىك بىر گېنېرالنى چەت ئەل پادىشاھىنىڭ تەخت ۋارىسى قىلىش تەكلىپىنى رەت قىلىشنى بىئەپ كۆرگەچكە، گەرچە بۇ گېنېرالنىڭ بېرنادوتنىڭ 18 - نويابىر سىياسىي ئۆزگىرىشىدە ئۆزىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىغىلى تاس قالغانلىقىنى، ھازىر بولسا كۈندىشى - ئىلگىرىكى يارىنىڭ ئېرى ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىسمۇ، قارشى پىكىردە بولۇشقا ئامالسىز ئىدى.

— ئۆزىغۇ ياخشى ھەربىي، — دەدى ناپولېئون ئۆزىگە ئۆزى پىچىرلاپ، — ئەمما ھۆكۈمرانلىق تالانتى يوق بىر كونا ياكوبىنچى، باشقا ياكوبىنچىلارغا ئوخشاشلا شامالنىڭ يۆنىلىشىگە قاراپ ئىش تۇتىدۇ، بۇنداق ئادەم تەختتە مۇستەھكەم ئولتۇرالمىدۇ... بىراق، بۇنداق ئىشقا ئارىلىشىۋالسام بولمايدۇ، باشقا ئىش ئۈچۈن ئەمەس، پەقەت ئىنگىلىزلارغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن بولسىمۇ فىرانسىيەلىك بىر گېنېرالنى گۈستاق جەمەتنىڭ تەختىگە ئولتۇرغۇزۇشتىنمۇ ئارتۇق ئىش بولمايدۇ... بۇنىڭدىن باشقا يەنە كۆزۈمدىنمۇ نېرى بولىدۇ، بۇنىڭدىن تولىمۇ خوشمەن.

بىر نادوت غەلبە قىلدى! ئەمدى ئۇزاق ئۆتمەيلا تاج كىيىدۇ ھەمدە بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلگۈر ناپولېئونغا رەھمەت ئېيتىشىنىڭمۇ ھاجىتى بولمايدۇ! شۇنىڭ بىلەن ئۇ تەنە تەلەپپۇزىدا: « شىۋېتسىيەنىڭ ۋەلىئەھدى بولۇش سۈپىتىم بىلەن لەشكەر ۋە قورال — ياراق تەمىنلەپ بېرەلەيمەن. ئەمما، بۇنىڭ ئۈچۈن پۇل تۆلەيسىز» دەپ خەت يازدى. قۇرلار ئارىسىغا كۆمۈلگەن يوشۇرۇن مەننى بىلىپ يەتكەن ناپولېئون مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى — دە، ئۆزى بىۋاسىتە جاۋاب خەت يازماستىن، باشقا بىرىگە ئۆزىنىڭ ئەزەلدىن پادىشاھنىڭ ۋارىسى بىلەن خەت — ئالاقە قىلىشمايدىغانلىقىنى قەيىت قىلىپ خەت يازغۇزدى. ئىمپېراتورنىڭ بۇ يوشۇرۇن دۈشمىنى بۇ قېتىمقى ھاقارەتنى مەڭگۈ ئېسىدىن چىقىرالمايتتى. خەپ، ئىككى يىلغا قالمايلا بۇ ئۆچىنى، شۇنداقلا ھەممە ئۆچىنى بىراقلا ئېلىۋالماي قويمايدۇ! تۇشمۇتۇشتىن يامراپ كېلىۋاتقان يوشۇرۇن ئوتنى ئەلەم ئىچىدە ھېس قىلىپ يەتكەن ناپولېئون بۇ چاغدا سىرداش دوستلىرىدىن ئۆز تۇغقانلىرى ۋە ئاقسۆڭەكلەردىن ئۈمىدىسىزلىكىنى يوشۇرۇپ ئولتۇرماس بولغانىدى.

«مۇراتقا تاج كىيدۈرمىسەم، ئاكا - ئىنىلىرىمنىمۇ پادشاھلىق تەختىدە ئولتۇرغۇزمىسام بوپتىكەن، - دەپ يازدى بىر سىردىشىغا ئەۋەتكەن خېتىدە ھەسرەت بىلەن، - ئادەم بۇرنىغا سۇ كىرمىگۈچە ئەقلىنى تاپالمايدىكەن!... چەت ئەللەردىكى قاچقۇنلارغا مۈلكىنى قايتۇرۇپ بەرمەي دۆلەت خەزىنىسىگە ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئاندىن ھەممەيلەنگە پېنسىيە پۇلى ھېسابدا ئاز - ئازدىن ئۆلەشتۈرۈپ بەرسەم بولغانىكەن. كونا تۈزۈمنىڭ ئاسارەتلىرى بىلەن زادىلا خۇشۇم يوق، تەنتەكلەر بىلەن زادىلا چامغۇرۇم پىشمايدۇ. باشقىلارنىڭ مال - مۈلكىگە ئەزەلدىن چېقىلىپ باقمىدىم، پەقەت ئىگىسىز مۈلۈكىنىلا ئىلكىمگە ئۆتكۈزۈۋالغانىمەن. ئۆلكە باشلىقى ۋە ۋالىيلا قويسام بولغانىكەن، ھەتتا مارشاللىرىم ئىچىدىمۇ ھوقۇق ۋە مۇستەقىللىق دەپ چۈشەكەۋاتقانلاردىن بىرمۇنچىسى بار!»

ناپولېئون ئىمپېراتور بولۇشنىڭ نەقەدەر خەۋپلىك ئىكەنلىكىنى ئاخىر چۈشەنگەندى ! ۋۇجۇدى قەيسەرەنە روھقا تولغان چاغلىرىدا ئەجىر - تۆھپىسىنىڭ ۋە نام - شۆھرىتىنىڭ قانداشلىق مۇناسىۋىتىگە تايانمىسىمۇ مەڭگۈ ئۆچمەيدىغانلىقىغا ئىشەنچى كامىل بولغان بولسىمۇ، كېيىنچە سۇلالىسىنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش ئىستىكىدە ئۆز جەمەتىگە باغلىنىپ قالغان، يەنى ئىسيانكار خاراكتېرى بىلەن تالانتى ۋە ئىدىيەسىنى ئەنئەنىۋى قائىدىگە ئۇيغۇن مۇرەسسە - مادارا يولغا سېلىش ئىستىكىدە بولغانىدى، ھازىر ھېس قىلىپ يەتكەن ھەممە يوشۇرۇن خەۋپنىڭ مەنبەسىمۇ دەل شۇ ئىدى. ئاھ، ناپولېئوننىڭ شانلىق نۇرىدا يالتىراپ ئۆزىنى كۆز - كۆز قىلىشىپ كەلگەن بىۋاپا قېرىنداشلىرى، قېيىنئىنىلىرى ۋە مارشاللىرى ئۇزاق ئۆتمەيلا ناپولېئونغا نەشتىرىنى سانجىغىلى تۇرسا - ھە !

ناپولېئوننىڭ قول ئاستىدىكى پادشاھلار ۋە قېرىنداشلىرى

تەخت ۋارىسلىرى ئەمەس، تېخى تۇغۇلمىغان ئوغلىنىڭ ئورنىدا تۇرۇپ تۇرغانلاردىنلا ئىبارەت ئىدى، ناپولېئون ئوغلى دۇنياغا كەلگەندە ئۆزىنىڭ بۇرۇن خاتا قىلغانلىقىنى بىلىپ يەتتى، يوسېفىندىن بالىلىق بولمەن دەپ ئولتۇرۇۋەرگەنلىكىنىڭ زىيانلىق ئاقىۋىتى كۈنساين روشەنلەشتى. پەقەت ئوغلىنى ئۆزى يولغا قويغان تۈزۈلمىدە ئۇلۇغ رول ئالغۇچىغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈنلا شۇنچە كۆپ جەڭلەرنى قىلغان، شۇنچە كۆپ يىللارنى سەرپ قىلغان، ئۆزىنى شۇنچە قاتتىق تىزگىنلىگەن ۋە ئۆزىنى ئىنكار قىلغان، ئوغلى دۇنياغا كەلگەندە بولسا كېچىككەندى. ھايات رېتىمى شۇنداق تېز بولدىكى، يىگىرمە ئىككى يېشىدا لېيتېنانت ئىدى، ئوتتۇز تۆت يېشىدا ئىمپېراتور بولدى، قىرىق تۆت يېشىدا تولىمۇ كېچىكپ ئوغۇللۇق بولدى. كۈچىنى شۇ قەدەر تېز سەرپ قىلغاندىكى، ھايات مۇساپىسىنى يەنە قانچە يىل داۋاملاشتۇراالايدىغانلىقى نامەلۇم. ئېھتىمال، ئوغلىنىڭ ھايات يولىغا ھەقىقىي قەدەم باسقانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشمۇ نېسىپ بولماي قالار.

قاراڭ، تېز قېرىپ كېتىۋاتقان بۇ كىشى كۆز قارىچۇقىدەك ئەتىۋار يۈرەك پارىسىنى تىزىغا ئولتۇرغۇزۇپ مېھرى بىلەن سىلايتتى، ئىمپېراتورلۇق تاجىنى بېشىغا كىيدۈرۈپ قوياتتى، ئاشتا ۋاقتىدا ھەتتا قوبۇلخانىسىغا ئۆمىلەپ كىرىپ ئوينىشىغىمۇ رۇخسەت قىلاتتى. ئەگەر ئۇششاق تايىقلارنى تىزىپ، ئىسپانىيەنىڭ ۋېللىنگتون شەھىرىنى ئېلىش پىلانى ئۈستىدە قاتتىق ئويلىنىۋاتقىنىدا ئۆي خىزمەتچىسى ئوغلىنى ئېلىپ كىرگۈدەك بولسا — بۇ ئائىلىنىڭ قائىدىسى بويىچە ئۆي خىزمەتچىسى بۇ ئۆينىڭ ئىشىكىدىن كىرسە بولمايتتى — ناپولېئون ئۆزى ئىشىك ئالدىغا بېرىپ، بالىنى قولغا ئېلىپ، پولىدىكى «ياغاچ قوشۇنلار» نىڭ يېنىدا «جەڭگاھ» نى خالىغىنىچە

قالايمقانلاشتۇرۇۋېتىشىگە قاراپ تۇراتتى، ئوغلىغا خۇددى نەۋرىسىگە كۆيگەن بوۋايدەك كۆيەتتى. شۇنىڭدىن كىيىن قاقاھلاپ كۈلگىنىچە ئەينەك ئالدىغا كېلىپ، چىرايىنى ھەرقىسىما ئۆزگەرتىپ شەيتانلىق قىلاتتى. ئەستايىدىللىققا چاقچاقنى ئارىلاشتۇرۇپ ئۆزىنىڭ ياۋروپانى بويىنىدۇرۇشىغا ھەمراھ بولۇپ كەلگەن خەنجىرىنى بۇ ئىككى ياشلىق ئوغلىغا ئېسىپ قوياتتى - دە، گويا خىيالىي تەسەۋۋۇرى رېئاللىققا ئايلانغاندەك تۇيغۇغا كېلىپ قالاتتى.

بۇ بالا «مەغرۇر ھەم چېچەن، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بەك ئىچىم كۆپىدۇ... ئوغلۇم بېجىرىم ھەم ساغلام، نەپەسلىرىمۇ، لەۋلىرىمۇ ۋە كۆزلىرىمۇ ماڭا ئوخشايدۇ... كەلگۈسىدە ئۇلۇغ ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقارغىدى!» دەيتتى يوسىپنىڭ يازغان خەتلىرىدە مىشچانلارغا خاس سادىلىق بىلەن.

ئەمدى يوسىپنى يوقلاپ بارماس بولدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىلگىرىكى ئايال دوستلىرىدىنمۇ ئۆزىنى يىراق تۇتتى. چۈنكى، نىكاھقا تۇتقان پوزىتسىيەسى بىلەن ئاۋامغىمۇ، ئىتالىيانلارغىمۇ ئوخشىشىپ كېتەتتى، شۇنداقلا بىر ئەلنىڭ خاقانى بولۇش سۈپىتى بىلەن پۈتكۈل ئاۋامغا ئۈلگە بولۇشىمۇ خالايتتى. رەپىقىسى مارى لۇئىس قىلچە مىللىي بىر تەرەپلىملىك قاراشتا بولمىغاچقا، گالۋاڭ، تەنتەك خاراكىتىرى مۇناسىپ ھالدا كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە فىرانسۇزلىشىپ كەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئەر - خوتۇن ئىككىلەن تولىمۇ ئىناق ئۆتەتتى. ناپولېئون دائىم ۋاقىت چىقىرىپ مارى لۇئىسقا ھەمراھ بولاتتى، مارى لۇئىس ئات مىنىشى ئۆگىنىشكە كىرىشكەندە سەۋرچانلىق بىلەن ئېتىنىڭ قېشىدا ھەمراھ بولاتتى، ھەتتا تاماققا كېچىكىپ قالغان چاغلىرىدىمۇ ھېچقاچان ھېچكىمنى تاماققا ساقلىمايدىغان

ناپولېئون مارنى كۈتۈپ تۇراتتى. مارى لۇئىس ناپولېئوندىن زادىلا قورقمايتتى، ھەتتا دادىسى ئەۋەتكەن ئەلچىگە «ناپولېئون مەندىن شۇنچىكى بولسىمۇ قورقىدۇ» دەپ چاقچاق تەرزەدە گەپ ئېيتىمۇ بەردى. فىرانسىيە ئىمپېراتورنىڭ ۋېيننا ئوردىسىغا ياخشى تەسىر قالدۇرۇشى تولىمۇ مۇھىم ئىدى، سىياسىي سەۋەب تۈپەيلىدىن ۋېينناغا رەپىقىسىنىڭ بەختلىك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ قويۇشنى تولىمۇ پايدىلىق دەپ بىلەتتى، شۇڭا خانىشنىڭ ئەھۋالىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن مېتتېرنىچنى خانىشنىڭ قېشىغا باشلاپ باردى، ئاندىن ئۇلارنى يالغۇز قالدۇرۇپ ئىشكىنى قۇلۇپلاپ چىقىپ كەتتى ھەمدە ئۆيىنىڭ ئاچقۇچىنى يانچۇقىغا سېلىۋالدى، بىر سائەتتىن كىيىن ئاندىن چىقاردى، بۇ چاغدا مېتتېرنىچتىن «خانىشنىڭ بەختلىك ئىكەنلىكىنى ئەمدىغۇ بىلگەنسز» دەپ سورىدى قۇۋلۇق بىلەن كۈلۈپ. بۇ پەقەت چاقچاقلا ئىدى، خالاس. ۋاھالەنكى، بۇ ئىشى مۈشكۈل بىر قارارنى چىقىرىش ئالدىدا ئېغىر روھىي بېسىمى ۋە روھىي جىددىيلىكىنى يېنىكلىتىشنىڭ بىر ۋاسىتىسى بولۇپمۇ ھېسابلىناتتى. مارى لۇئىسنىڭ ئاشۇ يىللاردا ياشلىق باھارى ئارقىلىق ناپولېئوننىڭ كۆڭلىگە ئازراق بولسىمۇ ئارام بەخش ئەتكەنلىكى بىردىنبىر تۆھپىسى بولسا كېرەك. نىكاھ ناپولېئوننىڭ كۈتكىنىدەك سىياسىي ۋەزىيەتنى پەسەيتەلمىدى. نىكاھ ئارقىلىق نەپكە ئېرىشىشكە ئادەتلەنگەن ھىيلىگەر ئاۋستىرىيەلىكلەر ئەسلىدە تويلۇق ھېسابىدا بىرقانچە ئۆلكىگە ئېرىشىپ قېلىش تەمەسسە ئىدى، ئويلىمىغان يەردىن ھېچنېمىگە ئېرىشەلمىدى. ئاۋستىرىيە ئىمپېراتورى فىرانسىس بۇ تېگى پەس كورسكالىقنىڭ ھاقارىتىدىن قاتتىق ئاغرىندى. چۈنكى، ئوردىنىڭ دەرۋازىسىنى تاقاپ يالغۇز ئولتۇرۇپ تازا ئويلىنىپ كۆرگەندە، بۇ قېتىمقى توي ھەممە كىشى ئۈچۈن بىر

خىل نومۇس ئىكەنلىكىنى بىلىپ يەتمەك تەس ئەمەس ئىدى. ئەنئەنىۋى ئىدىيەنى ساقلاپ كەلگەن بۇ ئىمپېراتور ئۆز كۆڭلىگە ئاز - تولا تەسەللى بېرىش ئۈچۈن توسكاناغا شۇ يەردىكى كونىراپ كۆكرىپ كەتكەن ئىلگىرىكى ھۆكۈمەت ئارخىپلىرىدىن ناپولېئوننىڭ ئەجدادلىرىغا دائىر ماتېرىياللارنى تېپىپ چىقىپ تەتقىق قىلىپ كۆرۈش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتتى، كۈيۈ ئوغلى بىلەن قايتا ئۇچراشقاندا «ئەجدادلىرىڭنىڭ بەزىسى 11 - ئەسىردىكى تىرېۋىسودا تۇرغان بولسا كېرەك» دېۋىدى، تۇنجى، شۇنداقلا ئاخىرقى بوناپارت بولسا خۇشاللىق بىلەن جاۋاب بەردى:

— رەھمەت سىزگە، ئالىپلىرى، مەن جەمەتسىمىزنىڭ رۇدولوفى (خابىسبۇرگ سۇلالىسىنىڭ پېشۋاسى) بولۇشقا رازى. تېخى يېڭىلا ئىمپېراتورلۇق تەختىگە چىققان بىر ئادەمنىڭ شۇنچە مەمەدانلىق بىلەن ئېيتقان بۇ سۆزى بۇ ئاتا مىراس ئىمپېراتورنىڭ كۆڭلىگە قاتتىق تەگدى. ئۇزاق ئۆتمەي شۇنداق بىر ئەھۋال كۆرۈلۈپ، بۇ قېيىنئانىنىڭ ئاۋستىرىيە ئىمپېراتورى بولۇش سۈپىتى بىلەن كۈيۈ ئوغلىنى قوللاش - قوللىماسلىق كېرەكلىكى ئۈستىدە ئويلىنىشىغا توغرا كەلگىنىدە ناپولېئوننىڭ بىپەرۋالىق بىلەن ئېيتقان بايقى سۆزلىرى ھەل قىلغۇچ رول ئوينىشى ئېھتىمالغا يېقىن ئىدى. كىيىن ناپولېئون بۇ نۇقتىنى تۇنۇپ يەتكىنىدە تولىمۇ كېچىككەندى. «ئەگە شۇ چاغدا قېرى تۈلكىنى كىنايە قىلىپ چىقىۋالماي ماختاپ ئۇچۇرۇپ قويغان بولسام، لېيپزىگ جەڭگاھىدا ئون تۈمەن دۈشمەن لەشكىرى كېمەيگەن بولار ئىدى!» دەپ يازىدۇ ناپولېئون كېيىنكى ئەسلىمىسىدە.

ھالبۇكى، بۇ ئىنقىلابچى ئاشۇ ئەنئەنىۋى ئىمپېراتورنىڭ بەزى ئىستىلىنى ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ماختاپمۇ كېتەتتى. ئۆز خوتۇنىنىڭ دادىسىغا خەت يازغاندا دادىسىنى «مۇقەددەس

ئاليللىرى، ئىپسكوپ ئىمپىراتور» دەپ ئاتىغانلىقىنى كۆرگىنىدە بارىكالا ئىتاتتى، شۇنداقلا ئۆزىنى ئىلاھ جۇپىرتنىڭ ئوغلى دەپ ئاتىۋالغان ئالبىكساندىرنى يادىغا ئالماي قالمايتتى. پاپانىڭ دۇئاسىنى ئالغان ئىمپىراتور پاپا ئۈچۈن كۈيۈ ئوغلىدىن تولىمۇ ئاغرىناتتى. چۈنكى، ناپولېئون پاپانى تىزگىنلەش ھەرىكىتىنى ئۈزۈكسىز جىددىيلەشتۈرۈپ، ساۋونادا يۇمشاق تەقىب قىلدى، يەنە تېخى رىم دىنىنىڭ ئەقىدىلىرى بىلەن پىششىق تونۇش بولمىغان بۇ پاپانىڭ مەسلىھەتچىلىرىنى قايتۇرۇۋەتتى، ئۇنىڭدىن كىيىن ئۆزىگە ئىتائەت قىلىشقا مەجبۇرلاش ئۈچۈن ھۆججەتلىرىنىمۇ ئېلىپ كەتتى. چىركاۋنىڭ پارچىلىنىشى قاش بىلەن كىرىپكىنىڭ ئارىلىقىدىلا قالغانىدى. ئىمپىراتور ئوي مۇراسىمى ئۆتكۈزگەندە ئون ئۈچ كاردىنال توپىغا كەلمىدى. چۈنكى، پاپا ناپولېئوننىڭ تاغىسى كاردىنال فېرشىل جاكارلىغان ناپولېئون بىلەن يوسېفىننىڭ نىكاھىدىن ئاجرىشىشنىڭ كۈچكە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلمايتتى. ئەمدى بولسا گويا پارىژنى خىرىستىيان دىنىنىڭ پايتەختى قىلىپ بېكىتكەندەك، ناپولېئون ۋاتىكاندىكى دىن ئارخىپلىرىنى يەشىك - يەشىكلەپ پارىژغا ئەكەلدۈردى. بارلىق ياۋروپا پادىشاھلىقلىرىدەك بارلىق ئىپسكوپلارنىڭ ئىشتىراكىدا بىر يىغىن چاقىرىپ، پاپانىڭ ئىمپىراتور بىلەن ئوخشاش بولمىغان قاراشتا بولغان ئەھۋالىدىكى ۋەزىپىگە تەيىنلەش ھوقۇقىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش پەرمانىنى زورمۇزور ماقۇللاتقۇزدى، ئاخىردا پاپامۇ پەرمانغا ئىمزا قويۇشقا مەجبۇر بولدى، پەرمان ھېچ بولمىغاندا فىرانسىيەدە بولسىمۇ كۈچكە ئىگە ئىدى. ياۋروپادا بۇ مەسىلە توغرىسىدا غۇلغۇلا كۆتۈرۈلۈپ، مۇخلىسلار مەزھەپلەرگە بۆلۈنۈپ كەتتى. پاپانىڭ تەس كۈنگە قالغانلىقىدىن خەۋەر تاپقان رۇسلار ۋە پولەكلەر ئاساسىي جەھەتتىن خۇش بولدى،

پىرۇسسىيە ۋە ئەنگىلىيەلىكلەر ھەرھالدا قوبۇل قىلدى، شۇ چاغدا كىشىنى ئەڭ ھەيران قالدۇرىدىغىنى شۇ بولدىكى، چېركاۋ ھۆكۈمرانلىقىدىكى دۆلەتنىڭ پۇقرالىرى ئۆزلىرىنىڭ ئىمپېراتور تەرەپتە تۇرىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. ئىلگىرى بىر مەھەل ئۆز ھۆكۈمرانلىرىنىڭ قوش ئېكسپىلاتاتسىيەسىگە ئۇچرىغان بۇ مەملىكەت ئەمدىلىكتە «ناپولېئون قانۇنى»نى، زامانىۋى تەربىيەنى، مۇۋاپىق مەمۇرىي باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى قوبۇل قىلدى، يول قۇرۇلۇشى، شۇنداقلا پېننىڭ سازلىقىدا سۇ چىقىرىۋېتىش قۇرۇلۇشىنى پائال ۋە ئۈنۈملۈك يولغا قويدى. ئىنقىلابىي روھقا ئىگە بۇ تەڭرىنىڭ ئەركىمى قەدىمىي رىم روھىنى پارىژغا ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن، ئەمدى پارىژنىڭ ئىسلاھات شامىلىنى رىمغا يۆتكەشكە كىرىشتى. ناپولېئون بۇ ئىككى شەھەر ئوتتۇرىسىغا ئەنە شۇنداق قىلىپ بىر - بىرىنى تولۇقلايدىغان مەنىۋى كۆۋرۈك سالدى.

دىندىن قوغلاپ چىقىرىلغان بۇ ئىمپېراتور ھىلىگەرلىك بىلەن پاپانى جازاغا ئۇچرىتىش خىيالىدا ئىدى. ئۆز زېمىنىغا يېڭىلا قوشۇۋالغان گوللاندىيەدە روھانىيلارنى قوبۇل قىلغىنىدا، باستىرلاردىن نۇرغۇن يېڭى دىن مۇخلىسلىرىنىڭ ئالدىدا سۈردى:

— سىلەرنىڭ ئېتىقاد قىلىدىغىنىڭلار گېرىگورى VII نىڭ دىنىمۇ؟ مەن ئېتىقاد قىلمايمەن، پەقەت خىرىستوس ئەيسانىڭ دىنىغىلا ئېتىقاد قىلىمەن، ئەيسا «ئەسلىدە قەيسەرگە مەنسۇپ نەرسىنى قەيسەرگە بېرىڭلار» دېگەنىدى. شۇنىڭغا ئوخشاشلا مەنمۇ ئەسلىدە تەڭرىگە مەنسۇپ نەرسىنى تەڭرىگە تاپشۇرىمەن. مېنىڭ سۇلالەم تەڭرىگە مەنسۇپ! قولۇمدا پانىي دۇنيانىڭ شەمشىرى تۇرۇپتۇ، بۇ شەمشەرنى قانداق ئىشلىتىشىنى ئوبدان بىلىمەن! بۇ ئىمپېراتورلۇق تەختىنى تەڭرى تىكلەگەن! بۇ

تەختكە ھەرگىزمۇ ئۆزۈمنى ئۆزۈم ئولتۇرغۇزۇۋالغان ئەمەس، بەلكى تەڭرى مېنى ئولتۇرغۇزغان. سەن بايقۇشلار قارشى چىقماقچىمۇ؟ رىم پاپاسى پادشاھىڭلارنى دىندىن قوغلاپ چىقارغانلىقى ئۈچۈنلا پادشاھىڭلارغا دۇئا قىلماستىڭلار؟ مەن سىلەرنىڭچە پاپانىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ پۈت بارماقلىرىنى سۆيىدىغان ئادەممۇ؟ ... ۋاي قوزقۇنچاقلار، ئىسپاتلاپ بېرىڭلارچۇ، خىرىستوس ئەيسا پاپانى ئۆزىنىڭ ۋەكىلى قىلىپ بەلگىلىگەن ھەمدە ئۇنىڭغا بىر پادشاھنى دىندىن قوغلاپ چىقىرىش ھوقۇقىنى بەرگەنمىكەن؟... نېسىۋىسىگە شۈكۈر قىلىدىغان ياخشى پۇقرالاردىن بولۇپ، سىياسىي ۋە دىن پۈتۈمىگە ئىمزا قويغىنىڭلار تۈزۈك! سىز، جانابىي ۋالىي، بۇنداق ۋەقەلەرنىڭ قايتا يۈز بېرىپ قېلىشىنى توسۇڭ!

ناپولېئون بەزىدە ئۆزىنىڭ چوڭقۇر پىكىرلىرىنى شۇ قەدەر كۆپتۈرمىلىك بىلەن بۇرمىلاپ شەرھىلىيەلەيتتى، بەزىدە ئاچچىقىدا نېمىلەرنى دەۋەتكىنىنى بىلمەي قالاتتى، ئەمما بۇنداق سىپايىگەرلىك تەلەپپۈزىدىكى سۆزلىرىنى كۆڭلىدە مەسخىرىمۇ قىلاتتى. دەسلەپتە رىم پاپاسىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ ئۆزىگە ئۆزى تاج كىيگۈزگەن بولسا، ھازىر بۇ تاجغا سىرلىق روھانىي ھوقۇقتىن ھەل بېرىپ، بۇ تاجنىڭ مەنئۇ قىممىتىنى تېخىمۇ ئاشۇرغانىدى.

ئىككىنچى، ياۋروپا قوشما ئىشتاتلىرى توغرىسىدىكى بۈيۈك تەسەۋۋۇر

— قېنى ئېيتىڭ، نىمە ئۈچۈن ستراسبۇرگ ئەتراپىدا تۈزنىڭ باھاسى بىر سو ئۆرلەپ كەتتى؟
ناپولېئون قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئىشتاب كوماندىرىغا بۇ

سوئالنى قويغاندىن كېيىن دېڭىز ئارمىيە ئىشتات كوماندىرىغىمۇ بىر پارچە خەت يېزىپ، ئۈچ يىل ئىچىدە قۇدرەتلىك ئىككى فىلوت — سېتسلىيە ۋە مىسسىرغا تاقابىل تۇرىدىغان ئوكئانىيە فىلوتى، ئېرىلاندىيەگە تاقابىل تۇرىدىغان ئوتتۇرا دېڭىز فىلوتى قۇرۇشقا بۇيرۇدى. ئىسپانىيەدىكى ئۇرۇش فىرانسىيەگە پايدىلىق ۋەزىيەتكە بۇرىلىدىغانلا بولسا، 1812 - يىلى ئۈمىد تۇمشۇقىغا ئەھلىسەلىپ قوشۇنى ئەۋەتىشى، ئالتە تۈمەن كىشىلىكتىن سەككىز تۈمەن كىشىلىككىچە قوشۇن ئارقىلىق سۈرىنان ۋە مارتىنىك ئارىلىغا ھۇجۇم قىلىشى شەرت ئىدى. دۈشمەننىڭ ئوكيان چارلىغۇچى پاراخوتلىرىدىن چەتنەپ، ئەسكىرىي كۈچىنى شەرقىي يېرىم شار ۋە غەربىي يېرىم شارغا تەكشى تەقسىملەشكە توغرا كېلەتتى.

— كىشىلەر نەگە بېرىپ، نەدىن كېلىشىمىزنى بىلمەكچىمۇ؟ ياۋروپا قۇرۇقلۇقىدا ئۇرۇشقا خاتىمە بېرىمىز، — دېدى ناپولېئون، — ئاندىن ئاجىز قاراقچىلارنى بۇلايمىز - دە، ياۋروپانىڭ غوجا ئاكىسى بولۇۋالغان ئەنگلىيەلىكلەرنىڭ قولىدىن ھىندىستاننى تارتىۋالىمىز... ئەنگلىيەگە ياۋروپانىڭ بىر ئۇچىدىن باشلاپ ئارقا سېپىدىن ھۇجۇم قىلىمىز... موسكۋانى ئالدۇق دەپ تەسەۋۋۇر قىلىپ تۇرايلى، چار پادىشاھ سۈلھى قىلغان بولسۇن ياكى پۇقرالىرى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن بولسۇن ۋەياكى ماڭا بېقىنىدىغان يەنە بىر يېڭى سۇلالە قۇرۇلغان بولسۇن، قېنى ئېيتىپ بېقىڭلار، فىرانسىيە قوشۇنى تىئالىستىن كەلگەن ياردەمچى قوشۇننىڭ ياردىمىدە ئۇدۇللا گانگ دەرياسىغا بارالماسمۇ ھەمدە شۇ يەردە ئىنگىلىزلارنىڭ بارلىق سودا ئاپپاراتلىرىنى بىراقلا بىتچىت قىلىپ تاشلىيالماسمۇ؟ فىرانسىيە بىرلا ئۇرۇش بىلەن غەربتە مۇستەقىللىق بەرپا قىلىپ، دېڭىزدىكى ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرەلەيدۇ!

ئەينى چاغدىكى بىر شاھىت ناپولېئوننىڭ شۇ چاغدىكى
ھالىتىنى تەسۋىرلەپ مۇنداق قەيت قىلىدۇ:

كۆزلىرى ئاجايىپ چاقناپ كەتكەندى، ئاغزى - ئاغزىغا
تەگمەستىن خەتەرگە تەۋەككۈل قىلىشنىڭ ئاساسىنى تەھلىل
قىلاتتى، دۇچ كېلىش ئېھتىمالى بولغان قىيىنچىلىقلارنى
كۆرسىتىپ ئۆتەتتى، ھەل قىلىش چارىسىنى ئوتتۇرىغا قوياتتى ۋە
پارلاق كېلەچەكنى يورۇتۇپ بېرەتتى.

چار پادىشاھ سۈلھى تەلەپ قىلارمۇ ياكى قەتل قىلىنارمۇ؟ بۇ
ناپولېئوننىڭ پىكىر - خىيالىنى توپتوغرا بىر يىل چىرمۇۋالغان
مەسىلە ئىدى. چۈنكى، ماتېماتىكىلىق ھېسابلىرى ۋە مۆلچىرى
چار پادىشاھنى ئۆزىگە دۈشمەن تۇتماي دوست تۇتۇشقا دەۋەت
قىلاتتى. دەرۋەقە، رۇسىيەنىڭ مەغلۇبىيىتى ناپولېئونغا
ھېچقانداق پايدا ئېلىپ كەلمەيتتى؛ ئەكسىچە، بۇ ئۇرۇشنىڭ
مالمانچىلىقىدىن ئەندىشە قىلىپ، ئۆزىنى چەتكە ئېلىش
خىيالىدا ئىدى؛ بىراق، ئالدىنقى شەرت شۇكى، چار پادىشاھ
ئىلگىرىكى قارارىدەكلا فىرانسىيە بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈشى
ھەمدە بۇ ئاخىرقى ئۇرۇشقا قاتنىشىشى كېرەك ئىدى. چار
پادىشاھنىڭ ھەرىكىتىگە ئىزچىل دىققەت قىلىپ كەلگەن
ناپولېئون شۇنى بايقىدىكى، ئۆزى ئوتتۇرىغا قويغان تەكلىپنىڭ
بارغانسېرى سالمىقى قالمايۋاتاتتى، شۇنىڭ بىلەن رېيىن
ئىتتىپاقىدىكى بىر پادىشاھقا ئەۋەتكەن تەكلىپىدە: «چار
پادىشاھنىڭ ياكى مېنىڭ قانداق ئويلىشىمدىن، شۇنداقلا ئىككى
دۆلەتنىڭ مەنپەئىتىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بۇ
ئۇرۇش مۇقەررەر پارتلايدۇ» دەپ يازدى. ناپولېئون مەيلى
ئىمپېراتور سالاھىيىتى بىلەن ياكى باش مەمۇر سالاھىيىتى

بىلەن بولسۇن، ئۇرۇشتىن ساقلانغىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېچقاچان مۇنداق تەلەپپۇزدا جاكارلاپ باققان ئەمەس، مۇۋاپىق باھانە تاپالمىغانلىقى ئۈچۈنلا رۇسىيەگە قارشى جەڭ ئېلان قىلىشنىڭ سەۋەبىنى تەقدىرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا دۆڭگەپ قويغانىدى. ئەمەلىيەتتە بولسا نېمان دەرياسى بويىدىكى سەييارە چېدىردا ئۆتكۈزۈلگەن ئۇچرىشىشتا تۇنجى قېتىم قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەن چېغىدىلا ئۇرۇش ئۇرۇقى سېلىنغانىدى. بۇ ئۇرۇق ئۇلارنىڭ دوستانە ئۇچرىشىشلىرى داۋامىدا شەپسىز بىخ سۈردى؛ كېيىن ۋەتەن سائىقۇچ تاللىپىراننىڭ ئاسىي دىپلوماتىيە ھەرىكىتى بۇ ئۇرۇقنىڭ بىخلىنىشىغا تېخىمۇ تۈرتكە بولدى، ئىككى ئىمپېراتور ئېرفۇرتتا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكىنىدە ئۆزلىرىگە ياماشقان خۇپىيانە زەھەرلىك يىلاننىڭ نەشتىرىنى ئېنىق ھېس قىلىشقانىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن كۈيۈ ئوغۇل - قېيىنئانا بولۇشالمىدى، بۇ تاسادىپىلىقمۇ ئەمەس، شۇنداقلا مەقسەتلىك بولغان ئىشمۇ ئەمەس، بەلكى چار پادىشاھنىڭ ئىشەنچ باغلىيالمىغانلىقىدىنلا بولغان ئىش ئىدى. ياۋروپانى بۆلۈشۈۋېلىش غەرىزىدە يۈرگەن بۇ ئىككى نەپسانىيەتچىنىڭ ھېچقايسىسى ياۋروپا زېمىنىنىڭ يېرىمىنى بولسىمۇ قارشى تەرەپكە ئۆتۈنۈپ بېرىشنى خالىمايتتى، ھەرقانچە سەمىمىي ئارزۇدا بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بۇ خىل مۇددىئاسىنى ھەرقانداق قىلىپمۇ ئەمەلگە ئاشۇرۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئىككى دۆلەت قوشۇنىنىڭ بىر - بىرىگە قارشى روبرو تۇرىدىغان كۈنلىرىگە ئاز قالدى.

— بۇ ماڭا تەھدىت بولۇپ قالدىغان بىردىنبىر كىشى. رەقىبىم تېخى ياش بولغاچقا، زېھنىي كۈچى كۈنساين ئېشىپ بارماقتا، مېنىڭ زېھنىم بولسا ئەكسىچە كۈنساين ئاجىزلاشماقتا.

چار پادشاھنىڭ بۇ پاسسىپ سۆزلىرى ناپولېئوننىڭ ئۈزۈكسىز ئىلگىرىلىشىگە تۈرتكە بولاتتى. بۇ تەقدىرچىلىك نۇقتىئىنەزىرىنى سىياسىي سەۋەبكە باغلاپ چۈشەندۈرۈش قىيىن ئەمەس.

فىرانسىيە ئىمپېراتورى تېخى يېقىندىلا چار پادشاھتىن بىتەرەپ دۆلەتلەرنىڭ كېمىلىرىنى ئۆزىگە ئوخشاش تۇتۇپ قېلىپ ئەنگىلىيەگە «ئەجەللىك زەربە» بېرىشنى تەلەپ قىلدى. بىراق، بىتەرەپ دۆلەتلەرنىڭ كېمىلىرى رۇسىيە دېڭىز تىرانسپورتىغا زىيان سالمىغان بولغاچقا، چار پادشاھ بۇ تەلەپنى ماقۇل كۆرمىدى، پەقەت بۇرۇنقىدەكلا تەكشۈرۈپ قولغا چۈشۈرۈلگەن ئەتكەس تاۋارلارنىلا مۇسادىرە قىلدى. ھالبۇكى، بىتەرەپ دۆلەتلەرنىڭ پاراخوتلىرى ئارقىلىق توشۇپ كېلىنگەن مۇستەملىكە ئەللەرنىڭ تاۋارلىرى بولسا رۇسىيەگە تولىمۇ كېرەكلىك ئىدى. شەرقتىكى بۇ كاۋاكىنى ئەتكىلى بولمىغانلىقتىن، فىرانسىيە ئىمپېراتورى گېرمانىيەنىڭ دېڭىز بويىدىكى رايونلىرىغا ھەسسەلەپ دىققەت - ئېتىبارنى بېرىپ، ۋىتتېر دەرياسى ۋە ئېلبا دەرياسىنىڭ دېڭىزغا قويۇلۇش ئېغىزىنى، شۇنداقلا ئەركىن شەھەرلەر ئىتتىپاقى ۋە خالوۋېرننىڭ بىرقىسمىنى ئىشغال قىلدى ھەمدە بۇنى: «ھازىرقى ئەھۋالدا ئىنگىلىزلارغا زەربە بېرىش ئۈچۈن قوللانماي بولمايدىغان كاپالەت تەدبىرىم» دەپ چۈشەندۈردى. بىراق، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يېقىنقى يىللاردىن بۇيان چار پادشاھقا قارشى بولۇپ كەلگەن ئودېنبۇرگ كىنەزلىكىنىمۇ قوشۇپلا يۇتۇۋالدى.

فىرانسىيە ئىمپېراتورىنىڭ ئۆز مەنئىقىسىگە ئۇيغۇن بۇ ھەرىكىتىدىن چار پادشاھنىڭ ئوغىسى قاينىماي قالمايتتى. چۈنكى، چار پادشاھ ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىنى ئودېنبۇرگنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا كاپالەتلىك قىلىدىغان تىلىست

شەرتنامىسىگە بۇزغۇنچىلىق قىلغانلىق، دەپ قارىغانىدى. شۇڭا، ھەرقايسى دۆلەتلەرگە مەكتۇپ ئەۋەتىپ، فىرانسىيەنىڭ رۇسىيە ئوردىسىغا كەلتۈرگەن بۇ ھاقارىتىگە نارازىلىقىنى بىلدۈرۈپ بايانات ئېلان قىلدى، بۇ بايانات ئۇرۇش ئېلان قىلغانغا تەڭ دېيەرلىك ئىدى. چار پادىشاھ رۇسىيە - فىرانسىيە ئوتتۇرىسىدىكى ئىتتىپاق شەرتنامىسىنى قايتا - قايتا شېپى كەلتۈرۈپ تەكىتلىگەندىن كېيىن فىرانسىيەگە سوئال قويۇپ، «ئەگەر تۈزۈشكەن كېلىشىمنامىمىزگە رىئايە قىلىنمايدىغان بولسا، ئىتتىپاق تۈزۈشكىنىمىزنىڭ نېمە قىممىتى بولسۇن؟» دېگەنىدى. شۇنىڭدىن كىيىن يەنە مۇستەملىكە ئەللەرنىڭ مەھسۇلاتلىرى ئۈچۈن رۇسىيە پورتلىرىنى ئېچىۋېتىش، ۋىنو ۋە تاۋار - دۇرۇنلاردىن، يەنى فىرانسىيە مەھسۇلاتلىرىدىن ئېغىر باج ئېلىش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈردى.

شۇ تاپتا چار پادىشاھمۇ، فىرانسىيە ئىمپېراتورىمۇ پۈتۈن دىققىتىنى خەرىتىگە مەركەزلەشتۈرۈپ، قارشى تەرەپكە قەيەردىن ھۇجۇم قىلىپ زەربە بېرىش ئۈستىدە جىددىي ئويلىنىماقتا ئىدى. چار پادىشاھ تۈركىيە بىلەن سۈلھى قىلىشماقچى، فىرانسىيە ئىمپېراتورى بولسا ئاۋستىرىيەنى ئاۋۋال سېرىبىيەنى ئىشغال قىلىشقا كۈشكۈرتمەكچى، ئاندىن مولداۋىيە بىلەن ۋارناغا قاراپ يۈرۈش قىلدۇرماقچى، شۇنىڭ بىلەن ئۆزى بىرەر لەشكىرىنىمۇ ئۇرۇشقا سالماي تۇرۇپ چار پادىشاھنى بىئارام قىلىپ پۈتى كۆيگەن توخۇدەك تېپىپىرلايدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويماقچىدى. مېتتېرنىچ قوبۇل كۆرۈپ باشلىشىپتەن قويدى - يۇ، ھەرىكەت قىلماي تۇرىۋەردى. پولشاچۇ؟ بوناپارت ۋارشىۋا ئىتتىپاقىغا گارسىيەنى قوشۇش ئارقىلىق ۋارشىۋا بەگلىكىنىڭ كۈچىنى ئۇلغايىتقان ئەمەسمىدى؟ كىمۇ بوناپارت قايتا پولشا دۆلىتى قۇرمايدۇ، دەپ ھۆددە قىلالىسۇن؟ فىرانسىيە

ئىمپېراتورنىڭ رۇسىيەدە تۇرۇشلۇق ئەلچىسى كولانگورت چار پادىشاھقا قايىل بولغانلىقى ھەمدە تىنچلىقنى ياقلايدىغانلىقى ئۈچۈن چار پادىشاھنىڭ ئالدىدا كاپالەت بەردى. ھالبۇكى، فىرانسىيە ئىمپېراتورى بۇ قارارنى پەقەت خۇپىيانە ھالەتتە تەستىقلىدى. چۈنكى، ئەگەر رۇسىيە بىلەن فىرانسىيە ئەپ ئۆتەلمەي تۇرۇشۇپ قالسا، فىرانسىيە ئىمپېراتورنىڭ پولشانى رۇسىيەگە ھۇجۇم قىلىدىغان بازىسى قىلىشىغا توغرا كېلەتتى. شۇڭا، پولەكلەرنىڭ ئۆز دۆلىتىنى تىرىلدۈرۈش ئۈمىدىنى ئۇلغايتىپ، كۆڭلىنى ئۆزىگە رام قىلىۋالماقچى بولدى. ناپولېئوننىڭ نىيىتىنى بىلىۋالغان چار پادىشاھ بولسا پولەكلەرنىڭ ئۈمىدىنى ئۈزۈل - كېسىل بەربات قىلىش مەقسىتىدە ئاشكارا كېلىشىم تۈزۈشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى. ماركسنا ئىسپانىيەدە مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن فىرانسىيە ئىمپېراتورنىڭ كۆڭلىدە يېڭى بىر شۈبھە تۇغۇلدى، كولانگورتنىڭ پايتەختكە قايتىپ كېلىشى بىلەن كۆڭلىدىكى شۈبھە تېخىمۇ ئۇلغايىدى، كولانگورت فىرانسىيە ئىمپېراتورىغا چار پادىشاھنىڭ تىنچلىق ئارزۇسىنى بايان قىلدى، ھەتتا كۈچىنىڭ بارىچە چار پادىشاھنى ئاقلىدى. ناپولېئون شۇنىڭ بىلەن ئاۋۋال ئاغزىنى كۈچلەپ قۇلاق سېلىپ تىڭشىدى، ئاخىرىدا يەنە چار پادىشاھ، رۇسىيە ئوردىسى، رۇسلارنىڭ دىنىي ئېتىقادى، شۇنداقلا رۇسىيە ئاقسۆڭەكلىرى ۋە پۇقرالىرىغا دائىر نۇرغۇن ئىشلارنى سۈرۈشتۈردى. ئاندىن قىزغىنلىق ۋە يېقىنچىلىق بىلەن كولانگورتنىڭ قۇلقىنى تۇتۇپ قويۇپ:

— سىز ئۇنى ياخشى كۆرىسىز - ھە؟ — دەپ سورىدى.

— مەن تىنچلىقنى سۆيمەن.

— مەنمۇ شۇ. بىراق، ھەرقانداق كىشىگە بوي بەرگۈم يوق. دائىزىڭدىن قوشۇن چېكىندۈرمەنمۇ؟ ھىم! ئېھتىمال،

ماينتزدانى پاراتتىن ئۆتكۈزۈشۈم ئۈچۈنمۇ چار پادىشاھنىڭ ئىجازىتىنى ئېلىشىم كېرەكتۇر!... تازىمۇ ئەخمەق ئىكەنسىز. مەن بىر قېرى تۈلكە، رەقىبلىرىمنى ئوبدان چۈشىنىمەن... جەنۇبقا كېڭىيىش ئېھتىمالى بار بۇ گىگانىت ئورۇسنى ۋە كۆچمەن چارۋىچى خەلقىنىڭ كۈچىنى يوقاتمىساق بولمايدۇ... مەن شىمالغا ئىلگىرىلەپ، ئۇدۇللا شىمالىي ياۋروپاغا تېگىش قىلىمەن ھەمدە ياۋروپانىڭ چېگراسىنى يېڭىباشتىن ئايرىمەن. بۇ تامامەن ئاساسسىز سەۋەب ۋە باھانىلەر ئىدى. كولانگورت ناپولىئوننى قايتا - قايتا ئاگاھلاندۇرۇپ، چار پادىشاھنىڭ ئۆز ئاغزى بىلەن ئېيتقان سۆزىنى ئەينەن يەتكۈزدى:

— مەن بىر ئۇستازدىن — ناپولىئوندىن ئوبدان تەلىم ئالغانمەن. بىز بۇ يەرنىڭ كىلىماتىغا تايىنىپ مۇداپىئەدە تۇرمىز، فىرانسۇزلار سوغۇققا بىزدەك بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. دەرۋەقە، فىرانسىيە ئىمپېراتورىنىڭ قەدىمى يەتكەنلىكى جايدا مۆجىزە پەيدا بولىدۇ، ئەمما بىر جېنىنى نەچچىگە پارچىلاپ ھەممە يەردە تەڭ چېچىپ يۈرىدىغان گەۋلىيا ئەمەس - دە.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ناپولىئون ھايجانلانغانلىقىدىن جىم تۇرالماي ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىپ كەتتى. ئىككىيلەننىڭ سۆھبىتى يەنە بىر قانچە سائەت داۋاملاشتى، كولانگورتنىڭ نۇقتىئىنەزىرىنى رەت قىلىۋېتەلمىگەچكە، گەپ يورغىلىتىپ قۇرۇق جاۋاب بېرەتتى. بىراق، كۆڭلىدە بولسا زور بىر تەسەۋۋۇرنىڭ يوشۇرۇنغانلىقى شۈبھىسىز ئىدى:

— بۈيۈك ئۇرۇش دوستىڭىز ئالىپكساندىرنىڭ بارلىق ئارزۇلىرىنى بەربات قىلغۇسى... ئۇ ساختىپەز، نەپسانىيەتچى، ئەمما ئاجىز بىر بەندە، خاراكتېرى بەئەينى گىرىكلەرنىڭكىگە ئوخشايدۇ. بۇ ئۇرۇش كۆڭلىگە پۈكۈكلۈك، ماڭا ئىشىنىڭ، بۇ ئۇرۇشنى قوزغىماقچى بولغان ئادەم مەن ئەمەس، ئۆزى... پەقەت

سىڭلىسىنى ئالماي، ئاۋستىرىيەلىكلەرگە كۈيۈ ئوغۇل بولغانلىقىم ئۈچۈنلا، ئوغىسىنى قاينىتىپ قويدۇم. كولانگورت پاكىت بىلەن دەلىللەپ بېرىشنى تەلەپ قىلىۋىدى، ناپولېئون:

— تەپسىلاتلار ئېسىمدىن چىقىپ قاپتۇ، — دېدى.

«ئېسىمدىن چىقىپ قاپتۇ؟» ناپولېئون ئۈچۈن ئېيتقاندا، بۇ بىر يېڭى سۆز ئىدى، شۇ تاپتا ئۆزىنىڭ ئاجىز كېلىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتكەندى.

ناپولېئون شۇنىڭدىن كىيىن رۇسىيەگە تېخىمۇ قاتتىق قولراق بىرىنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى، سان پېتېربۇرگ ھۆكۈمىتى ئودېنبۇرگقا ۋارشاۋانى تېگىشۋېلىش تەكلىپىنى بەرگەندى، ئىمپېراتور رۇسىيە باش ئەلچىسىگە پۈتۈن زالىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئاڭلىغۇدەك ئاۋازدا تەھدىت سېلىپ ۋارقىردى:

— پولشانىڭ بىرەر كەنتىگىمۇ چېقىلغۇچى بولماڭلار!

بىراق، بۇنداق سىياسىي ۋەقەلەر پەقەت تەقدىر شەكلىدىلا پەيدا بولغانىدى. ناپولېئوننىڭ كاللىسىدا شۇ قەدەر چىرايلىق پىلانلىرى چاقناپ تۇراتتى، كۆڭلىنى ئاجايىپ كۈچلۈك ئارزۇلىرى چىرمىۋالغانىدى، شۇنداق پىلان ۋە ئارزۇلىرىنى فۇشېدەك خەتەرلىك سىياسىي كۈشەندىسىگە ئېيتىپ بېرىشكە رازى ئىدىكى، ئەقىللىك چاكىرى كولانگورتقا ئېيتىپ بېرىشنى خالىمايتتى. ناپولېئون بۇ ياكوبىنچى سابىق باستېر فۇشېدىن زادىلا قۇتۇلالماي كەلدى. ئۆتكەن يىلى فۇشېننىڭ ئەنگلىيە بىلەن تىل بىرىكتۈرۈۋالغانلىقى پاش بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن ناپولېئون ساقچى ئىشلىرى مىنىستىرلىقىدىن قالدۇرغانىدى. بىراق، خۇددى ئۆتكەن قېتىم فۇشې قوزغىغان سىياسىي ئۆزگىرىشنى بېسىقتۇرغان ۋاقتىدىكىگە ئوخشاشلا ئىنتايىن

كەڭچىلىك قىلىپ، كېڭەش پالاتاسىنىڭ ئەزاسلىقىغا قويدى، پەقەت ئۇنىڭغا يازغان مەكتۇپىدىلا پادىشاھ بىلەن ئاسىيلار ئوتتۇرىسىدىكى دەھشەتلىك كۈرەشنى ئەسلىتىدىغان بىرقانچە كەلىمىنىلا قوشۇپ قويدى:

— گەرچە ساداقىتىڭىزدىن شۈبھىلەنمىسەممۇ، نازارەت قىلىپ تۇرۇشقا مەجبۇرمەن.

ناپولېئون ھەقىقەتەنمۇ فۇشېنى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىغان، شۇنداقلا پەرمان چۈشۈرۈپ داۋاملىق نازارەت قىلدۇرغانىدى. بىراق، يەنىلا ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايتتى، ھەتتا ئەڭ مەخپىي سىرنىمۇ ئېيتىپ بېرەتتى:

— توي قىلغىنىمدىن كېيىن بەزىلەر شىر ئۇخلاپ قالدى، دېيىشتى. بىراق، زادى ئۇخلاپ قالمىغانلىقىمنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشىدۇ. ماڭا سەككىز يۈز مىڭ كىشىلىك قوشۇن كېرەك بولۇۋىدى، تەق بولدى. ئەمدى پۈتكۈل ياۋروپا ئىلكىمگە ئۆتىدۇ. ياۋروپا خۇددى بىر مومايغا ئوخشايدۇ، مەن قولۇمدىكى سەككىز يۈز مىڭ كىشىلىك قوشۇنۇم ئارقىلىق بۇ جەددالغا قىل دېگىنىمنى قىلغۇزمەن... ئۆزىڭىزمۇ «مۇمكىن ئەمەس» دىگەن گەپنى بىلمەيدىغان كىشىنى تالانت ئىگىسى سانايىمەن، دېگەندىڭىزغۇ؟ ئۆزىڭىزمۇ، شۇنداقلا مېنى تەنقىدلەۋاتقان، مۇلايىم پادىشاھقا ئايلىندۇرۇپ قويماقچى بولۇۋاتقان باشقا كىشىلەرمۇ ماڭا قول - قانات بولۇپ تۇرۇۋاتسىلەرغۇ؟ بۇرچۇم تېخى ئادا بولمىدى، ئىشىم يېڭىلا باشلاندى، ئىشىمنى ۋۇجۇدقا چىقارماي قويمايمەن. ياۋروپادا قانۇننى، سوتنى، پۇلنى، ئۆلچەمنى بىرلىككە كەلتۈرۈشىمىزگە، پۈتكۈل ياۋروپادا بىرلىككە كەلگەن قانۇننى يۈرگۈزۈشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. مەن بارلىق مىللەتلەرنى بىرلەشتۈرمەكچىمەن... جانابىي كىنەز، مېنى قانائەتلەندۈرىدىغان بىردىنبىر چارە شۇ.

ئاندىن بىردىنلا فۇشېنى چىقىپ كېتىشكە بۇيرۇدى.
ناپولېئوننىڭ ياۋروپا قوشما ئىشتاتلىرى قۇرۇشتىن ئىبارەت
ئۇلۇغۋار پىلانى مانا ئەمدى شەكسىز ئاشكارىلانغاندى. ھالبۇكى،
ئىنتايىن ئاقىلانە، شۇنداقلا ناھايىتى ئۇلۇغۋار بۇ پىلانىنى
ئىمپېراتورنىڭ شۆھرىتىنى بۇلغاشتىن باش تارتمايدىغان بىر
كىشى خۇپىيانە خاتىرىلىۋالغانىدى. ياۋروپا ئەمدى ناپولېئوننىڭ
نەزىرىدە مىلان ۋە لىۋول دەۋرىدىكىدەك ئاللىقانچە يەر ئەمەس،
ناپولېئون ئۇ چاغلاردا پەقەتكىنە بىر گېنېرال بولسىمۇ، ياش
تالانت ئىگىسىگە خاس نەزىرىدە بارلىق دۇشمىنى ھىچنېمىگە
ئەرزىمەيتتى. ئون بەش يىلدىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندە ياۋروپا
كامال تاپتى، ئۇمۇ ئىمپېراتور، قانۇن چىقارغۇچى، بۇيرۇق
بەرگۈچى، شۇنداقلا ئۆزى تەشەببۇس قىلغان ھۆكۈمەتسىزلىكنىڭ
كۈشەندىسى بولۇپ قالدى. ناپولېئون قارا لايدىن مۇكەممەل ۋە
يۈكسەك بىر گەۋدە تۇرغۇزماقچىدى. ئۆتكەن ئون بەش يىل
مايەينىدە پېشانىسىگە پۈتۈلگەن مۇقەررەر مۇساپىنى بېسىپ
ئۆتتى: ئالدىنقى مۆلچەرلىگەن نىشانى توغرىسىدىكى
نۇتۇقلىرىدا قان ھىدى كېلىپ تۇرىدىغان، ئۈزۈكسىز يېڭىدىن -
يېڭى بەدەل تۆلەپ تۇرۇشقا توغرا كەلگەن ئاشۇ مۇساپە
نەتىجىسىدە ھاسىل بولىدىغان مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى زاھىر قىلىپ
بەرگەندى. ئىمپېراتور چارلىمانغا خاس ياۋروپا قوشما
ئىشتاتلىرى بەرپا قىلىش ئارزۇسى جىلۋە قىلىپ تۇراتتى؛ كۆز
ئالدىدا يېڭى ياۋروپا شەكىللەنمەكتە ئىدى. بۇ قەيسەر
ئىمپېراتور بېسىپ ئۆتكەن ھايات مۇساپىسىدە شۇنى ئېنىق
بىلىپ يەتكەندىكى، روھىي كۈچ ئەلەم كۈچى ئۈستىدىن
مۇقەررەر غالىب كېلىدۇ، ئۆزىمۇ «سەككىز يۈز مىڭ كىشىلىك
زور قوشۇنۇم ئارقىلىق كۈنلەرنىڭ بىرىدە پۈتكۈل ياۋروپانى
ئەقىل - ئىدراك، ئارزۇ - ئارمان ۋە ئىختىيارلىق ئاساسىدا
بىرلەشتۈرۈمەن» دېگەندى.

ئۈچىنچى، رۇسىيەگە يۈرۈش قىلىش تەييارلىقى

ناپولېئون ئۆزىنىڭ ئوي - پىكرىنى فۇشېننىڭ قۇلىقىغا قويۇۋاتقان چاغدا چار پادىشاھ ئالېكساندرمۇ تىللارنى تاللىپىراننىڭ چۆنتىكىگە قويۇۋاتتى. شۇبھىسىزكى، تاللىپىران بۇ پۇللارنى فۇشې بىلەن تەڭ بۆلۈشەتتى. رۇسىيەنىڭ پارىژدا تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسىغا يېڭىدىن تەيىنلەنگەن كاتىپ گىراف ناسرلوت بۇ پۇللارنى فىرانسىيە بانكىسىغا ئاغدۇراتتى، بانكا بولسا رۇسىيەنىڭ بۇ پۇللارنى كىمنىڭ نامىغا ئاغدۇرغانلىقىنى فىرانسىيە ئىمپېراتورىغا دوكلات قىلاتتى. رۇسىيەلىكلەر ئەنە شۇنداق ئاددىي ۋاسىتە ئارقىلىق فىرانسىيەنىڭ ئۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈۋاتقانلىقى، ئۇرۇش تەييارلىقىنىڭ قاچان ئاياغلىشىدىغانلىقى توغرىسىدىكى ئۇچۇرلارنى بىلىۋالاتتى. تاللىپىران بەزى - بەزىدە رۇسىيەگە سودا ئىجازەتنامىسى بېرىش يولى بىلەنمۇ تاپان ھەققى ئېلىپ تۇراتتى، رۇسىيە بۇ ئىجازەتنامىلەر ئارقىلىق ئەنگىلىيە مەھسۇلاتلىرىنى ئىمپورت قىلالايتتى.

چار پادىشاھ فىرانسىيە ئىمپېراتورىدىنمۇ بايمىدۇ؟ رۇسىيە بىلەن فىرانسىيە ئىتتىپاقداش بولسىمۇ، چار پادىشاھ رۇسىيەنىڭ ئىچكى بازىرىنى فىرانسىيە ئۈچۈن تاقىغانىدى، شۇنىڭ بىلەن فىرانسىيەنىڭ مەشھۇر ئېفىرور ۋىنوسى مۇھىم بىر خېرىدارىدىن مەھرۇم قالدى. ئەنگىلىيە بىلەن ئىسپانىيە فىرانسىيە ماللىرىغا ئۇزاقتىن بۇيان خېرىدار بولمىغاچقا، فىرانسىيەنىڭ سانائەت ماللىرى كاساتلاشتى. بىراق، فىرانسىيە مالىيە مىنىستىرى مالىيەدىكى قالايمىقانچىلىقنى تۈگىتىپ، كىرىم - چىقىم تەڭپۇڭلۇقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، تىنچلىقنى

ساقلاش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويغىنىدا، ئىمپېراتور سۆزىنىڭ بېلىگە تېپىپ:

— ئىش دەل بۇنىڭ ئەكسىچە! مالىيە قالايمىقانلىشىپ، قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىقىمىز ئۈچۈنلا ئۇرۇش قىلىشقا موھتاجمىز! — دېدى.

بىراق، بۇ نۇقتىئىنەزەر پەقەت ئۆتمۈشكىلا باب كېلەتتى. دەرۋەقە، ناپولېئون ئەينى ۋاقىتتا گېنېرال بولۇش سۈپىتى بىلەن ئىتالىيەدىن شۇ چاغدا قەرزگە بوغۇلۇپ كەتكەن ھۆكۈمەتنىڭ ئىچكى كابىنېتىغا پۇل ئەۋەتىپ تۇراتتى، باش مەمۇر ۋە ئىمپېراتور بولغاندىن كېيىنمۇ ئۇرۇشتىن نۇرغۇن پۇل ئۈندۈرۈۋالغانىدى. بىراق، ھازىر بۇ دۆلەت ئۆزىنى ئۆزى چۈشەكلەپ، باشقا ھەرقانداق دۆلەتتىنمۇ بەتتەر زىيان تارتماقتا ئىدى، شۇنىڭ بىلەن فىرانسىيەدە كۆپ بولمىسىمۇ — پەقەت ئەللىك مىليون فىرانك بولسىمۇ ئۈنچى رەت قىزىل رەقەم كۆرۈلدى. ئىمپېراتور شۇنداق ئەھۋالدىمۇ زايوم تارقىتىشنى رەت قىلىپ:

— ئەخلاققا مۇخالپ كېلىدۇ. چۈنكى، ئۇنداق قىلساق، ئەۋلادلىرىمىزنىڭ زىممىسىگە ئېغىر يۈك ئارتىپ قويغان بولىمىز، — دېدى.

بىراق، ۋاستىلىك باج ئېلىشقا ھەمدە مەھسۇلات مونوپولىيەسىنى يولغا قويۇشقا قوشۇلدى. رۇسىيە - فىرانسىيە ئۇرۇشى ئارقىلىق يېڭى بازار ئېچىش ھەمدە مالىيە ئەھۋالىنى ياخشىلاش ئارزۇسىدا بولغانلىقى ئاساسىدا ئەمەس ئىدى. لېكىن، بۇ جەڭدە چوقۇم ئۈتۈپ چىقىشى كېرەك، ئالدىنقى شەرت شۇ.

گۈلەقەللىرى ئېچىلىپ كەتكەن ئىمپېراتور ئۆز پىلانىنى سودا ئۇيۇشمىسىغا تونۇشتۇردى:

— ئەنگلىيە توسۇق قۇرۇپ ئۆز پۇتىغا ئۆزى پالتا چاپتى، ئەنگلىيە مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەتمەسلىكىمىز كېرەكلىكىنى ئۆزى ئۆگىتىپ قويدى. بىرقانچە يىلدىن كېيىن ياۋروپا قۇرۇقلۇقىدىكى خەلق يېڭى تاماق رسالىسىگە كۆنۈپ كېتىدۇ، مەن ئۇزاققا قالمايلا قىزىلچا شېكىرىگە ئېرىشمەن. ھەر يىلى دۆلىتىمىزنىڭ باج كىرىمىدىن توققۇز يۈز مىليون فىرانك ئاجرىتىپ ئىشلىتىمەن، بۇنىڭ ئىچىدە ئۈچ يۈز مىليون فىرانكىنى ئۈزۈپ قېلىپ، ئوردامنىڭ گەمىسىدە ساقلايمەن. ھازىر فىرانسىيە بانكىسى ئالتۇن - كۈمۈش بىلەن تولدى، ئەنگلىيە بانكىسى قۇرۇپ قالدى. مەن تىلىست شەرتنامىسى ئىمزالانغاندىن كېيىن مىلياردلاپ تۆلەم پۇلى ئېلىپ كەلدىم. ھازىر ئاۋستىرىيە ئىقتىسادى ۋەيران بولدى، ئەنگلىيە بىلەن رۇسىيەمۇ ئاۋستىرىيەنىڭ كەينىدىن مېڭىپ ۋەيران بولىدۇ، پەقەت مەنلا باياشات قېلىۋېرىمەن.

بىراق، ئىمپېراتورنىڭ بۇ دەدەبىلىك سۆزلىرىگە ھېچكىم ئىشەنمىدى. ئۆزىنىڭ دۇنيانى بويسۇندۇرۇش پىلانىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئەسكەر ئېلىشنى قانچە جىددىيلەشتۈرسە، ئىچكى مۇقىملىقنى ساقلاشقا شۇنچە ئەھمىيەت بېرەتتى، شۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىنى كۈچەيتكەنسېرى خەلق شۇنچە قاقشايتتى. ھۆكۈمەتتىن نارازى بولۇپ تىل تەڭگۈزگۈچىلەر ھەرقانداق چەت ئۆلكىنىڭ بۇلۇڭ - پۇچاقلىرىدا بولغان نەقىدىرىمۇ زەربىگە ئۇچرايتتى. دەرۋەقە ئۈچ مىڭدىن ئارتۇق گۇناھكار سوتلانمايلا قاماققا ئېلىندى، سەۋەبى ئۇلارنىڭ «ئىمپېراتورغا ئۆچمەنلىك قىلغان» ياكى «مەلۇم دىنىي قاراشتا بولغان» ۋە ياكى «خۇسۇسىي خەتلىرىدە ھۆكۈمەتكە ئاھانەت قىلغان» لىقى ئىدى. يېڭى قۇرۇلغان بىر ئاخبارات ئىدارىسى «جامائەت پىكىرى ئىدارىسى» دېگەن غەلىتە

نام بىلەن ئاتالدى. بۇنىڭدىكى مەقسەت ھۆكۈمەتكە پايدىلىق سىياسىي كەيپىيات پەيدا قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. كۈنۈبۈي ئۆزىنىڭ تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىشكە مەستانە بولۇپ يۈرگەن ناپولېئون نەزىرىنى ئۆزىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش نىشانىدىن ئېغىتماي كەلگەنىدى. ھازىر خۇددى ئەينى ۋاقىتتا پاپا بىلەن كۈرەش قىلغان چاغلارنىڭ باشقىلارنىڭ قەلبىدىكى ئوبراز مەسىلىسىگە سەل قارىدى. بۇرۇنلاردا ھەر قېتىم بىرەر قارارىنى چىقىرىشتىن ئىلگىرى دائىم جامائەتتىن پىكىر ئالاتتى، ھازىر بۇ ئىشنى جامائەت پىكىرى ئىدارىسىگە تاشلاپ بەردى.

— سالونلاردا ئوتتۇرىغا قويۇلغان پىكىر ۋە زۇۋاندارلارنىڭ ئاغزىدىن چىققان سۆز — چۆچەكلەرنىڭ مەن بىلەن نېمە ئالاقىسى؟ پەقەت بىر خىل پىكىرنىلا ئېتىراپ قىلىمەن، ئۇ بولسىمۇ دېھقانلارنىڭ پىكىرى.

ناپولېئون دەسلەپتە دېھقانلارنىڭ مال — مۈلكىنى ئىنقىلابنىڭ تەھدىتىدىن ساقلاپ قالغاقچا، دېھقانلار ئەڭ سادىق ئىدى، ئەلۋەتتە. بىراق، ھازىر ئىسپانىيە فىرونىتىدا بىھېساب لەشكەر قازا بولغان ۋە يارىدار بولغاقچا، ئېلىنىدىغان ئەسكەرلەر سانىمۇ كۈنساين كۆپەيمەكتە ئىدى. دېھقانلار ئاتا — بوۋىسىدىن قالغان ئېتىز — ئېرىقلىرىغا ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان ئەڭ ئاخىرقى بىر ئوغلىنى بولسىمۇ ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن سەككىز مىڭ فىرانكىچە پۇل تاپشۇرۇش بەدىلىگە ئوغلىنى ھەربىي مەجبۇرىيەتتىن خالاس قىلاتتى. مىڭلىغان — ئونمىڭلىغان نامرات يىگىت باشقا يۇرتلارغا جېنىنى ئېلىپ قېچىپ كېتىشكە مەجبۇر ئىدى. بۇرۇن كىشىلەر بەس — بەستە ھەربىيلىككە كىرەتتى، ھازىر ھۆكۈمەت يىگىتلەرنىڭ ئائىلىسىگىچە تەھدىت سېلىپ يۈرۈپ ئەسكەر ئالىدىغان بولدى.

بۇنداق ئۆزگىرىش بۇ ئىمپېراتورنى ھەيران قالدۇرارمۇ؟
گېنېرال بوناپارت بۇنداق ئىنقىلابىي ئىدىيەنى ئۆز ۋاقتىدا
ئىمپېراتورلار ۋە پادىشاھلارنىڭ دەستىدىن زار - زار قاقشاپ
ياشاۋاتقان دېھقانلارغا تارقاتقاندىغۇ؟ ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىپ
باش مەمۇر ۋە ئىمپېراتور بولغىنىدىن كېيىنمۇ ئۈچ قېتىملىق
ئۇرۇش داۋامىدا پادىشاھلارنىڭ بىرلەشمە ھۇجۇملىرىنى كەينى -
كەينىدىن چېكىنىدۇرمىگەنمىدى ! ئۆزىگە تېڭىلغان بۇ ئۇرۇش
ئارقىلىق فىرانسىيەنىڭ ھۆرلۈكىنى قوغداپلا قالماستىن،
ئاۋستېرلىز، جېنا ۋە ۋاگرام ئۇرۇشلىرىدا دۈشمەننىڭ قولىدىن
يېڭى - يېڭى شەھەرلىرىنى تارتىۋېلىپ، فىرانسىيەنى نۇرغۇن
يېڭى زېمىنغا ئىرىشتۈرگەن ۋە بۇ ئۇرۇشلارنىڭ شاراپىتىدە
ئۆزىمۇ تالانت ئىگىسى دېگەن ئاتاققا ئېرىشكەن، شۇنداقلا خەلق
قوشۇنىنىڭ يېڭى غەلبىلەرنى قولغا كەلتۈرۈش قىزغىنلىقىنى
ئۇرغۇتقاندى. فىرانسىيە خەلقى ئەنگىلىيەگە قارشى بۇ
ئۇرۇشىنىمۇ توغرا چۈشىنەتتى. چۈنكى، بۇ ئىككى ئەل
ئەجدادىدىن ئەۋلادىغىچە ئەسىرلەر بويى ئۈزۈلدۈرمەي ئۇرۇش
قىلىپ كەلگەن. بىراق، دېھقانلار فىرانسىيەنىڭ ئىسپانىيەگە،
شۇنداقلا رۇسىيەگە قارشى نوقۇل سىياسىي مەقسەتتىكى
ئۇرۇشىغا قانداق قارايدۇ؟ ئىمپېراتور ياۋروپا قوشما ئىشتاتلىرى
قۇرۇش پىلانىنى ئۇلارغا سۆزلەپ چۈشەندۈرۈشكە ئاجىزلىق
قىلاتتى. چۈنكى، ئۆز ئوغۇللىرىنىڭ جەستىنىڭ
ئاندالۇتسىيەدىكى ئىسمىنىمۇ ئېيتىپ بېرەلمەيدىغان قانداقتۇر
دەريالارنىڭ تەكتىدە قېلىۋاتقانلىقىغا كۆزلىرىنى پارقىرتىپ
قاراپ تۇرۇشتىن باشقا ئامال قىلالمايۋاتقان دېھقانلار ئەڭ
ئاخىرقى بىر ئوغلىنى پۇلغا سېتىۋېلىشقا مەجبۇر ئىدى،
قېرىغىنىدا شۇ ئوغلىغا تايىنىدىغان گەپ - دە.

پادىشاھلىرىنىڭ، بەگلىرىنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ

«سەپلىمە» قوشۇنغا ئەسكەر بولۇپ كىرىپ جاھاننىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ئىمپېراتورنىڭ كەينىدىن يىراق - يىراق ئەللەرگە بېرىپ تەرەپ - تەرەپلەردە جەڭ قىلىپ يۈرگەن گېرمانىيە دېھقانلىرى قانداق ئويلاردا بولۇۋاتقاندۇ؟ ماين جىلغىسىدىكى دېھقانلار مىڭلاپ، تۈمەنلەپ ئىسپانىيەگە ئەۋەتىلدى، زېرۇمې ئوتتۇز مىڭ ۋېستىفالېنلىقنى ئودېر دەرياسى بويىغا ئەۋەتتى، ساكسىنىيەلىكلەر ۋېستۇرا دەرياسى رايونىنى قوغداپ تۇردى، فورتېنبۇرگلىقلار بىلەن باۋارىيەلىكلەر شەرققە ئاتلاندى، چۈنكى: «ئەگەر رېين ئىتتىپاقىدىكى پادىشاھلار بىرلەشمە مۇداپىئە جەھەتتە مەندە ئازراق گۇمان پەيدا قىلىپ قويدىغان بولسا، ئوچۇقنى ئېيتسام، جېنىدىن ئايرىلىپ قالدۇ. يوشۇرۇن خەۋپلىك دوستتىن ئاشكارا دۈشمەننى ئەلا بىلىمەن» دېگەندى ئىمپېراتور ئۇلاردىن بىرىگە يازغان خېتىدە قوپال سۆزلەر بىلەن. خابىسبۇرگ سۇلالىسىگە ھەرھالدا ئاز - تولا ھۆرمەت قىلاتتى، ھەتتا «ئەگەر ئىشلار ئوڭۇشلۇق ئاياغلاشسا، ئاۋستىرىيە تېگىشلىك ھەققى سۈپىتىدە سېتىسلىيەگە ئېرىشىدۇ» دەپ لەۋزىمۇ قىلغانىدى.

ئۇششاق دۆلەتلەرگە پارچىلىنىپ كەتكەن گېرمانىيە ناپولېئوننىڭ يۇتۇۋېلىشىغا تازىمۇ باب كېلەتتى. ئېۋگېن ئۆز ئىمپېرىيەسىنى ئىمپېراتورنىڭ «رىم پادىشاھى» بولمىش ئوغلىغا ئۆتۈنۈپ بەرگەنلىكتىن، قوراشتۇرۇپ چىقىلغان «فىرانكفورت بەگلىكى» نىڭ بېگى بولۇپ قالدى.

پىرۇسسىيەنى قانداق قىلغۇلۇق؟ ساقلاپ قالغاننىڭ نېمە پايدىسى؟ ناپولېئون ھېلىقى يىلى تىلىست شەرتنامىسىنى ئىمزالاشقاندا چار پادىشاھنىڭ كۆڭلى ئۈچۈنلا پىرۇسسىيەنى ساقلاپ قالغان ئەمەسمىدى؟ ئەمدى بولسا چار پادىشاھنى يوقاتماقچى بولۇۋاتىدۇغۇ؟ خاتىرە ۋە دوكلاتلاردا قەيت

قىلىنىشىچە، ناپولېئون رۇسىيەگە قارشى ئۇرۇش قىلىشتىن
ئىلگىرىلا پىرۇسسىيە پارچىلىنىپ بولغان. ھالبۇكى،
پىرۇسسىيەنىڭ بۇنىڭدىن بىر يىل ئىلگىرىلا چار پادىشاھ بىلەن
مەخپىي كېلىشىم ئىمزا ئالغانلىقىنى، چار پادىشاھنىڭ
پىرۇسسىيەگە ياردەم بېرىشكە لەۋزە قىلغانلىقىنى كىم بىلسۇن!
قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، فىرانسىيە ئىمپېراتورى ئەخلاق
ئۇيۇشمىسىنىڭ نەزەرىيەلىرىنى، ئۇنىۋېرسىتېت سادالىرىنى،
ئەركىن بىرلەشمە ئارمىيەنىڭ قارشىلىق ناخشىلىرىنى كۆپ
ئاڭلىدى. شۇڭا، ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىش كۆرۈشكە توغرا
كېلىدۇ، ئەلۋەتتە. ئىسپانىيەنى نەزەرگە ئالغاندا، گەرچە شىمالىي
گېرمانىيەلىكلەر كەڭ قورساق ھەم سوغۇققان بولسىمۇ،
پىرۇسسىيە قوشۇنىنى يوقىتىشتىن ئىلگىرى ئۇلاردىن تولۇق
پايدىلىنىش كېرەك، ئەڭ ئاقىلانە چارە شۇ.

ساداقتەمەن سائېنخوست پادىشاھى فىرېدېرىخ ۋىليامغا
«ھازىر تازا ۋاقتى، دەرھال قايتۇرما زەربىگە ئۆتەيلى» دەپ
تەكلىپ بەردى. رۇسىيەنىڭ بۇ سەردارى ئاۋستىرىيە بىلەن
ئىتتىپاق تۈزۈش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويغاندا، مېتتېرنىچ
تازا مازاق قىلىۋالدى ھەمدە بۇ قېتىم ئەڭ ياخشىسى
ئاۋستىرىيەدىن ئەمەس، رۇسىيەدىن ياردەم تىلەشكە دەۋەت قىلدى.
چۈنكى، ئۆزى بىلەن سۆزلىشىۋاتقان بۇ ئادەمنى ئۆزىگە دۈشمەن
قىلىۋالسا، يەنى پىرۇسسىيەنى ئاۋستىرىيەنىڭ دۈشمىنىگە
ئايلىاندۇرۇۋالسا، شۇندىلا ئاۋستىرىيە سېتىسلىيەنى يەنە بىر
قېتىم ئۆزىگە قوشۇۋېلىشقا مۇۋەپپەقىيەت بولالايتتى. شۇنىڭ بىلەن
بىر ۋاقىتتا خادېنېپرگ سۇلالىسى بۇرۇنقىدەكلا ۋېيېنناغا
ئەگىشىپ ئىش ئۆتۈشقا ئادەتلەنگەنىدى. بىراق، خادېنېپرگ
پادىشاھى قورقۇنچاق بولغاچقا، ناپولېئوننى يېڭىلمەس قەھرىمان
دەپ بىلەتتى. شۇڭا، ئاخىر فىرانسىيە بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈش

قارارىغا كەلدى. بىراق، كېچىككەندى. فىرانسىيە قوشۇنلىرى سېتىسلىيە بىلەن پولشاغا باستۇرۇپ كىردى، پىرۇسسسىيەمۇ قورشاۋدا قالدى، شۇنىڭ بىلەن پىرۇسسسىيە پادىشاھى فىرانسىيە ئارمىيەسىنىڭ ئۆز دۆلىتىنى كېسىپ ئۆتۈشىگە ھەمدە ئوزۇق - تۈلۈك يىغىشىغا رۇخسەت قىلدى، يەنە كېلىپ شەرقتىكى قورغانلىرى ۋە ياردەمچى بىرلەشمە ئارمىيەسىنى فىرانسىيە باش قوماندانىنىڭ كونتروللۇقى ئاستىغا قويۇشقا مەجبۇر بولدى. «پىرۇسسسىيە ئەمدى كۈچلۈك دۆلەتلەرنىڭ قاتارىدا ئەمەس!» دەپ دوكلات قىلدى مېتتېرنىچ پاسىبانغا يازغان خېتىدە.

بىراق، 1812 - يىلىنىڭ بېشىدا كاپىئۇرادىن تىلىستىقچە بولغان ئارىلىقتىكى ياۋروپا قۇرۇقلۇقى ناپولېئوننىڭ تۇغى ئاستىغا ئۆتتى، گەرچە قولى فىننىستاندىن بۈكۈۋىنغا سوزۇلغان بولسىمۇ، ئۇرۇشنىڭ نەتىجىسىگە تازا ئىشەنچ قىلىپ كېتەلمەيتتى. شۇنىڭ بىلەن گىرافى سەجۈرنىڭ ئالدىدا سەكرەپ كەتتى:

— بۇنچە يىراق يەرگە بېرىپ ئۇرۇش قىلىشقا تەييارلىقىم يوق! تەييارلىق ئۈچۈن ماڭا ئۈچ يىل ۋاقىت كېرەك!
ئەمما، ھەرىكەتكە كىلىپ بولغان ئۇرۇش ماشىنىسىنى ھېچكىم توسۇۋالمايتتى، ناپولېئوننىڭ ۋۇجۇدىدىكى كۈچلۈك ئارزۇ ۋە پۈتكۈل غەلبە تارىخى ئالغا ئىلگىرىلىشىگە رىغبەتلەندۈرۈپ تۇراتتى. ناپولېئون ھەرقانداق ناچار شارائىتتىمۇ دالدىلىنىپ كېتەلگۈدەك قانچىلاپ پاناھگاھ بەرپا قىلغانىدى، ئەمدى بولسا پايانسىز دېڭىزدا تارقىلىپ يۈرۈشكە مەجبۇر بولۇۋاتىدۇ. شۇ تاپتا ئۇلۇغ تەۋەككۈلچىگە خاس ئەسەبىي ئېتىقادى ۋە ئۇزاقتىن بۇيان دۆلەت رولچىسىغا خاس ئەقىل - ئىدراكى بىلەن تۇتۇپ كەلگەن رولنى يېڭىباشتىن قولغا ئالدى.
— كۆرمىدىڭلارمۇ، — ۋارقىرىدى ئۇ قېرىنداشلىرىغا، —

ئۆز ۋاقتىدا شان - شۆھرىتىم مېنى تەختكە ئولتۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغانىدى، بۇ تەختىمنى ساقلاپ قېلىشىم ئۈچۈنمۇ يەنىلا شۆھرىتىمگە تايىنىشىمغا توغرا كېلىۋاتىدۇ؛ مېنىڭدەك قۇرۇق قول بىلەن ئىش تەۋرەتكەن ئادەمنىڭ بىر مىنۇتمۇ توختاپ قېلىشىغا بولمايدۇ. تىنماي ئالغا بېسىشىم كېرەك. بىلىش كېرەككى، ئېقىمغا قارشى ماڭغاندا توختاپ قالىدىغان بولساق، ئارقىمىزغا ئېقىپ كېتىمىز !

كەسكىن روھىي توقۇنۇش ئىچىدە قالغان ناپولېئون ھەل قىلغۇچ جەڭ قىلىشنى ئارزۇ قىلاتتى - يۇ، بۇ ئۇرۇشتىن قورقاتتى. بۇرۇنقىدەكلا چار پادىشاھقا ئاۋۋال يۇمشاق، ئارقىدىن قاتتىق پوزىتسىيەدە بىر پارچە خەت يازدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا پارىژدا جاسۇسلۇق ھەرىكىتى بىلەن بولۇۋاتقان بىر رۇسىيە پولكوۋنىكىغا مۇنداق دېدى:

— چار پادىشاھ تېخى ياش، مەنمۇ ئۇزاق ياشاي مەن. ياۋروپانىڭ مۇقىملىقى دوستلۇقىمىزغا باغلىق، مەن دوستلۇقتىن ئاينىپ كەتمىدىم. بۇ گەپلىرىمنى چار پادىشاھقا يەتكۈزۈپ قويۇڭ ھەمدە مۇنداق بىر قانچە ئېغىز سۆزنىمۇ قوشۇپ قويۇڭ: ئەگەر دۇنيادىكى ئەڭ قۇدرەتلىك ئىككى دۆلەت كىچىككىنە پىكىر ئىختىلاپى تۈپەيلىدىن قىز بالىلاردەك بىر - بىرىگە ھۈرىيىپ قورال تەڭلىشىپ قالىدىغان بولسا، مەن باتۇر جەڭچىدەك پۈتۈن كۈچۈم بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتىمەن. مەندىغۇ ئۆچمەنلىكىمۇ، دۈشمەنلىكىمۇ يوق، يەنە كېلىپ، ئەگەر مۇمكىن بولسا، بىر - بىرىگە روبىرو تۇرغان قوشۇنلىرىمىزنىڭ بارگاھىدا تاماقتا بىللە بولساقكەن دەپ تەكلىپمۇ بېرىمەن... مەن يەنىلا كىچىككىنە پىكىر ئىختىلاپىمىز تۈپەيلىدىن مىڭلىغان - ئونمىڭلىغان باتۇر جەڭچىلىرىمىزنىڭ قېنىنى دەريادەك ئاققۇزماسلىقىمىزنى ئۈمىد قىلىمەن !

ئىمپېراتور ئالېكساندىرنىڭ قىز بالىدەك مەجەزىگە تەسىر كۆرسىتىش، شۇنداقلا كۆڭلىدىكى دەككە - دۈككىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن شۇنچە دەبدەبىلىك سۆزلەرنى ئويدۇرۇپ چىققانىدى! يېنىغا شەمشەر ئېسىپ چىقىپ خۇش تەبەسسۇم بىلەن روكونو دەۋرىگە خاس كۈچلۈك خىرىس قىلىش كىمىنىڭمۇ قولىدىن كەلسۇن؟! دېمەك، بۇ ھال دۇنيادىكى كۈچلۈك بىر دۆلەتنىڭ يەنە بىر كۈچلۈك دۆلەتكە خىرىس قىلغىنى بولۇپ، شاگىرت بالا بىلەن ئالەمشۇمۇل تالانت ئىگىسى ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش باشلىنىش ئالدىدا تۇراتتى. ھالبۇكى، ئۆزىنىڭ يىگىرمە يىللىق ئارزۇسىنىڭ ئاخىر پەلەكتىن زېمىنىغا چۈشكەندەك بەربات بولۇش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ يەتكەن بىر ئادەم خۇددى پارتلاش ئالدىدا تۇرغان بۇ ئۇرۇشنى خۇددى ھېچقانداق خەۋپنى ھېس قىلمىغاندەكلا «قىز بالىلارنىڭ گەپ تالىشىپ قېلىشى ۋە كىچىككىنە پىكىر ئىختىلاپى» دېدى. ئەمەلىيەتتە بۇ ئۇرۇش پۈتۈن دۇنيانىڭ تەقدىرىگە بېرىپ تاقىلاتتى.

تۆتىنچى، قاقاس رۇسىيە دالاسىدا

ئالېكساندىر شۇ تاپتا نېمىلەرنى ئويلاۋاتقاندۇ؟ ئاقسۆڭەكلىرىدىن ئايرىلىپ قالدى، ئاپىسىدىن تىل ئىشىتىتى، تۈركىيەدىكى سوفيە چېركاۋىغا كىرىپت ئورنىتىش ئۈمىدى يوققا چىقتى، پولشانىڭ ئازاد بولۇشىدىن ئەندىشىگە چۈشتى، مانا بۇلارنىڭ سىياسىي ھايات ۋە ئوردا تۇرمۇشىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۆتكەنكى دوستى ناپولېئونغا سوغۇق مۇئامىلە قىلىشى ئۈچۈن يېتەرلىك ئاساس ئىدى. مېتتېرنىچ بۇرۇن «چار پادىشاھنىڭ كەيپىياتىنىڭ بىر قۇتۇپتىن يەنە بىر قۇتۇپقا ئۆتۈش دەۋرى بەش يىل بولىدۇ» دەپ ھۆكۈم قىلغانىدى، تىلىست

شەرتنامىسى ئىمزالانغان ۋاقىتتىن باشلاپ ھېسابلىغاندا، دەل بەش يىل بولدى. گەرچە چار پادىشاھنىڭ ئارزۇسى ئەسەببىرەك خاراكتېرىگە باغلىق بولسىمۇ، بۇ ئۇرۇش ئۆزى ئۈچۈن يۈكسەك ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى. شۇغىنىسى ئۆزىدە ئۇلۇغۋار نىشانمۇ، ئۇلۇغۋار ئىدىيەمۇ يوق ئىدى. بۇ ئۇرۇشنى ئەركىنلىك ئۈچۈن، شۇنداقلا دۇنياغا ھۆكۈمرانلىق قىلماقچى بولغانلىقى ياكى ھەتتا ناپولېئوندىك ھەربىي ئالىم ئۈستىدىن غەلبە قىلىپ شۆھرەت تاپماقچى بولغانلىقى ئۈچۈن ئەمەس، پەقەت بىر خىل تۇراقسىز سىرلىق روھنىڭ ۋەسۋەسىسى تۈپەيلىدىنلا قىلماقچى بولۇۋاتاتتى، ۋۇجۇدىدىكى ئاشۇ سىرلىق كۈچ ئۆز نۆۋىتىدە تىلىست سېھىرگەرگە بولغان ياخشى تەسىراتىنىمۇ يوققا چىقارغانىدى. چار پادىشاھ ئالبېكساندىر سىياسىي جەھەتتە ئىككى تەدبىرنى ئوڭۇشلۇق يولغا قويدى، بۇنىڭ بىرى ئىنسان خاراكتېرىدە چوڭقۇر يىلتىز تارتقان بولۇپ، ناھايىتى ئەھمىيەتلىك ئىدى. كۈچ توپلاش ئۈچۈن رۇسىيەنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي چېگراسىنىڭ مۇقىملىقىنى ساقلىشىغا توغرا كېلەتتى، شۇنىڭ بىلەن سۇلتاننى بىتەرەپ تۇرۇشقا بىر ئامال قىلىپ كۆندۈردى؛ شىۋېتسىيە بىلەن بولسا تېخىمۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىتتىپاق تۈزدى. ئىمپېرىيە چېگراسىدا بېرنادوت بىلەن كۆرۈشتى ھەمدە بۇ فىرانسىيە ئىنقىلابچىسىغا ئىككىنچى قېتىم مەھلىيا بولۇپ قالدى. شىۋېتسىيە ئىنگلىيەنىڭ ئۆچ ئېلىشىدىن ئەندىشە قىلىپ تۇراتتى. بىراق، ئەگەر رۇسىيە فىرانسىيەپەرەس دانىيەلىكلەرنىڭ قولىدىن نورۋىگىيەنى شىۋېتسىيەگە ياردىمىنىڭ ھەققى سۈپىتىدە ئېلىپ بېرىشكە كاپالەت بەرسە، شىۋېتسىيەنى ئىككى دۆلەتنىڭ بۇ ئۇرۇشتىن ئورتاق مەنپەئەتدار بولىدىغانلىقىغا شەكسىز ئىشەندۈرەلەيتتى.

بىراق، مۇشۇنىڭ بىلەنلا شىۋېتسىيە پادىشاھى بېرنادوتنى ئۆزى ئۈچۈن جېنىنى سېلىپ بېرىشكە رىغبەتلەندۈرگىلى بولمايتتى. چۈنكى، ناپولېئوننىڭ ئىرادىسىگە مۇخالىپ ئىش تۇتقان بۇ يېڭى پادىشاھنى — بېرنادوتنى پۇقرالىرنىڭ ئۈنچە ھىمايە قىلىپ كېتىشى ناتايىن ئىدى. ھالبۇكى، چار پادىشاھمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق تەسەۋۋۇرغا ئىگە بولۇپ، ئەگەر بېرنادوتتىن ئىبارەت بۇ شېرىكىنى قولغا كەلتۈرۈۋالغىنىدا، ناپولېئوننىڭ بۇ ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولۇپ قالماستىن، ئاخىرقى ھېسابتا تامامەن بەربات بولىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەپ يەتكەنىدى. شۇڭا، ناپولېئون تارىختىن بۇيانقى ئەڭ زور قوشۇننى باشلاپ، رۇسىيەنى يۇتۇۋېلىش مەقسىتىدە داغدۇغىلىق يۈرۈش قىلىۋاتقىنىدا، چار پادىشاھ بوناپارتنىڭ ھېلىقى يوشۇرۇن دۈشمىنىگە «ئەگەر رۇسىيە غەلبە قىلسا، سىزنى فىرانسىيە پادىشاھلىقىغا ئولتۇرغۇزمەن» دەپ ۋەدە بەردى.

بۇ ئىككى شۇڭقار بىر — بىرى بىلەن قاتتىق تۇتۇشماقچى بولۇپ كۆككە شۇڭغۇدى. ناپولېئوننىڭ بەش يۈز مىڭ كىشىلىك زور قوشۇنى كوتتىزدىن لېمبېرگ قەلئەسىگە يۆتكەلدى، قوشۇننىڭ قوماندانى ناپولېئون پوسپىنغا بېرىپ، «ئىككىنچى قېتىملىق پولشا ئۇرۇشى» نىڭ باشلانغانلىقىنى جاكارلىدى، بۇ ئۇرۇشتا رۇسىيە چار پادىشاھىنىڭ قولىدىن پولشانىڭ تاكى سمولېنسىكىغىچە بولغان كەڭ زېمىننى تارتىۋالماقچىدى.

— ئۇ يەردە ياكى مىنىسكىدا ھەربىي يۈرۈشنى ئاخىرلاشتۇرمەن، — دېدى ناپولېئون سىرداشلىرىغا كۆڭلىدىكىنى ئېيتىپ، — ۋېرنۇستا قىشلايمەن، لىتۋا دۆلىتىنى قۇرمەن، رۇسىيەنىڭ پۇلى ۋە ئاشلىقى بىلەن ئۆزىمىزنى قامدايمەن. شۇ چاغدىمۇ تىنچلىق شەرتنامىسى ئىمزالاشالمىسام، ئىككىنچى يىلى ئۈدۈل رۇسىيەنىڭ

پايتەختىگە بېسىپ كىرىپ، شۇ يەردە تاكى چار پادىشاھ تىز پۈككەنگە قەدەر تۇرمىەن.

ئىمپېراتور مۇشۇ قېتىملىق زور ئۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش ئۈچۈن توپتوغرا بىر يىل ۋاقتىنى سەرپ قىلدى. شۇ ئارىدا رېيىن ئىتتىپاقىدىكى يەتتە دۆلەتتىن — بۇ چاغدا رېيىن ئىتتىپاقى بىر دۆلەت ھېسابلىناتتى — قوشۇنلارنى، قورال زاۋۇتلىرىنى ۋە زاپاس قوشۇنلارنى يۆتكىدى، بىر مىڭ تۆت يۈز زەمبىرەك توپلىدى، زەمبىرەكچىلەر ئەترىتى، كۆۋرۈكچى قوشۇن قاتارلىقلارنى تەشكىللىدى، بالتىق دېڭىزىدىكى سەككىز قەلئەنى ئىسكىلاتقا ئايلاندۇردى، يۈزلەپ پاراخوت، مىڭلاپ ھارۋا بۇ ئىسكىلاتلارغا ئوزۇق — تۈلۈك توشۇدى، بىر قىسىم ھارۋىلارغا قوشۇلغان كالىلار مەنزىلگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن سويۇلدى. بۇ كالىلارنىڭ ھالى مەجبۇر ئۇرۇشقا سېلىنىۋاتقان لەشكەرلەرنىڭ ئاۋۋال قان — تەر تۆكۈش، ئاندىن يەم بولۇشتەك پاجىئەلىك تەقدىرنىڭ جانلىق سىمۋولى ئىدى. ئالدىدا يەنە قانچىلىك پاجىئەلەر كۈتۈپ تۇرۇۋاتقاندۇ؟ بەش يۈز مىڭ تۇپاق ئات — ئۇلاغقا ئوت — سامان ئېلىپ مېڭىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا، يېڭى ئوت — چۆپكە ئۇلاشقۇچە ئالتىنچى ئايىنى كۈتۈپ تۇرۇشقا توغرا كېلەتتى. بىراق، ناۋادا ئوتلاقتىن چاتاق چىقسا، قانداق قىلغۇلۇق؟ قوشۇننىڭ روھى چۈشۈپ كەتسە، قانداق قىلغۇلۇق؟

بۇ يەردە — بارگاھتا تۇشمۇتۇشتىن غوۋغا كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. بەزىلەر ناپولېئونغا «ياش لەشكەرلەر ئۇزاق سەپەرگە بەرداشلىق بېرەلمەي قېلىۋاتىدۇ، بولغۇسى ئىسسىقچىمۇ چىدىمايدۇ» دەپ دوكلات قىلدى. ھەتتا مۇراتمۇ دېرىستۇندا ناپولېئوندىن رۇخسەت سورىدى، ئەمما تەستىق ئالالمىدى، ئەلۋەتتە. ناپولېئون دانزىگدا بىرتخېر ۋە لافلار بىلەن

ھەمداستىخان بولدى، ھەركىم ئۆز خىيالى بىلەن بولۇپ جىممىدە ئولتۇراتتى.

— دانزىگىدىن كاتزىغىچە قانچىلىك كېلەر؟ — سورىدى دۇنيانى بويسۇندۇرۇش خىيالىغا بېرىلىپ ئولتۇرغان ئىمپېراتور.

— بەك يىراق، ئالىيلىرى! — جاۋاب بەردى لاف يۈرىكىنى قايتەك قىلىپ.

— ماڭا ئايان، جانابىلار، — دەدى ئىمپېراتور، — ئۇرۇش قىلىۋەرگۈڭلار يوق. ناپلېس پادىشاھى گۈزەل دۆلىتىگە قايتىپ كەتمەكچى. بىرتخېر گىلوس بىرۇسقا قايتىپ كېتىپ ۋاقتىمنى شىكار بىلەن چاغ ئۆتكۈزسەم دەيدۇ. لاف بولسا قايتىپ كېتىپ پارىژ تۇرمۇشىنىڭ پەيزىنى سۈرۈش خىيالىدا!

ئۇلار لام — جىم دەپمەي ئولتۇرۇۋەردى، دېمىسىمۇ پاكىت شۇنداق ئىدى. ھالبۇكى، ناپولېئون ئۇلارنىڭ بۇنداق زۇۋان سۈرمەي ئولتۇرۇۋېرىشىنى پەقەت ئويلاپ يەتمىگەنىدى.

ناپولېئون نېمان دەرياسىغا يېتىپ باردى — دە، رۇسىيە چېگراسىنىڭ بۇ بەلگىسىدىن قاتتىق ھەيران قالدى. بىرىنچى بولۇپ دەريادىن ئۆتۈپ، ئېتىنى قامچىلاپ بىر چاقىرىم يەرگىچە چاپتۇرۇپ باردى، ئاندىن كۆۋرۈك بېشىغا قايتىپ كەلدى. شۇنداق قىلىپ خۇددى قەدىمكى رىم ئىمپېراتورى قەيسەرنىڭ رۇبىكون دەرياسىدىن ئۆتكىنىدە كىلا ئاخىر نېمان دەرياسىدىن ئۆتتى. ناپولېئون بىرلا ئىشارەت قىلىۋىدى، ئۈچ قوشۇن پولشانىڭ كىندىكىگە قاراپ ئىلگىرىلىدى؛ ئاساسىي قوشۇنغا ئۆزى قوماندانلىق قىلدى، ئىككىنچى قوشۇنغا ئېۋگېن قوماندانلىق قىلدى، ئۈچىنچى بىر قوشۇنغا ژېرومى باشچىلىق قىلدى.

دۈشمەن قوشۇنچۇ؟ دۈشمەن قوشۇنى ئىككىگە ئايرىلغان بولۇپ، بىرى گېنېرال باكلاينىڭ قوماندانلىقىدا، يەنە بىرى

گېنېرال باگىراتىئوننىڭ قوماندانلىقىدا ئىدى. ئۇلار ھازىر
لىتۋا ئارقا سېپىدە بولۇپ، ئەسكىرىي كۈچى پەقەت بىر يۈز
يەتمىش مىڭ كىشىلىك ئىدى. ناپولىئون دۈشمەننىڭ ئەسكىرىي
كۈچىنى ئۈچ يۈز مىڭ كىشىلىك دەپ بەك يۇقىرى مۆلچەرلەپ
ئېغىر خاتالاشقانىدى. چۈنكى، ئەگەر ئۆزى ئازراق قوشۇن باشلاپ
ماڭغىنىدا، قوشۇننىڭ ئوزۇق - تۈلۈكىگە ھەرھالدا كاپالەتلىك
قىلالىشى مۇمكىن ئىدى. ئەينى يىللىرى گېنېرال بوناپارت
قىرىق مىڭ كىشىلىك قوشۇنى بىلەن ئادەم سانى جەھەتتە
ئۆزىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق دۈشمەن قوشۇنىنى بىردىن -
بىردىن پارچىلاپ يوقىتىش تاختىكىسىنى قوللىنىپ يەڭگەندى.
ھازىر بولسا شۇنچە كېلەڭسىز قوشۇن تەشكىللەپ باشلاپ
ماڭغانلىقى يېشىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ چوڭىيىپ قالغانلىقى،
ۋۇجۇدىدىكى ھوقۇق مېھرىنىڭ تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتكەنلىكى،
شۇڭا ئەسكەر سانىغىلا ئەھمىيەت بىرىپ، قوشۇننىڭ روھىنى
ئۇرغۇتۇشقا سەل قارىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئەجەبا
ئىمپېراتور ئەمدى لوۋېر دەۋرىدىكى ھېلىقى گېنېرال ناپولىئون
ئەمەسمۇ؟

ياق، ناپولىئون يەنىلا شۇ گېنېرال ئىدى، ئەلۋەتتە. چۈنكى،
گەرچە شۇنچە زور قوشۇننى باشلاپ ماڭغان بولسىمۇ،
ئىلگىرىكىدەك تۇيۇقسىز تېگىش قىلىش ئۇسۇلىدا غەلبە
قازانماقچىدى: بىرىنچى يول قوشۇنى تىلىستىن ۋىلنىيۇسقا
يۈرۈش قىلىپ، رۇسىيەنىڭ ئىككى قوشۇننىڭ ئوتتۇرىسىغا
كىرىۋېلىپ ئارىسىنى ئۈزۈپ تاشلىماقچى، ئاندىن ئىككىنچى ۋە
ئۈچىنچى يول قوشۇنى ئىككى تەرەپتىن تېگىش قىلىپ،
دۈشمەننىڭ ئىككى قوشۇننى تارمار قىلماقچى. ئەپسۇسكى،
رۇسىيەنىڭ بىپايان كەڭ زېمىنى فرانسىيە قوشۇننىڭ
كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ قويدى، مۇنچە گۇزۇن فىرونتتا

ناپولېئون ھەممە يەرگە يېتىشەلمىگەنلىكتىن ھە دېگەندىلا ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرالمىدى، قول ئاستىدىكى سەردار - سەركەردىلىرى بولسا نىسپىي يېتىم ھالەتتە قالدى، داۋىد بىلەن مۇرات يېتىشماي دۇئېلغا چۈشكۈدەك بولۇشۇپ كەتتى، ھەر ئىككىلىسى ئىمپېراتورغا بېقىناتتى، ئەلۋەتتە. بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا بىر - بىرىدىن يىراقتىكى قوشۇنلار ئارا ئالاقىنىڭ يېتەرلىك بولماسلىقى باشقا ھەرقانداق ئۇرۇشلاردىكىگە قارىغاندا تېخىمۇ گەۋدىلىك بولدى. رۇسىيە قوشۇنلىرىنىڭ ئىككى قوماندانى ئۆز قوشۇنىنىڭ ئاجىزلىقىنى ئوبدان بىلگەچكە، فىرانسىيە ئارمىيەسى بىلەن توغرىدىن - توغرا تۇتۇشۇشقا يېتىنالمىدى، خۇددى مەسلىھەتلىشىۋالغاندەكلا ھەر ئىككىلىسى ئۆز قوشۇنىنى باشلاپ ئارقا سەپتە ئۇچرىشىش خىيالىدا چېكىنىپ مېڭىۋەردى. ئۇلار قانداقتۇر تالانتىغا تايىنىپ شۇنداق تاختىكا قوللانغان بولماستىن، دۈشمەننىڭ ئۆزىدىن زور دەرىجىدە ئۈستۈن تۇرىدىغان قوشۇنىدىن ۋە ناپولېئوننىڭ ئۇلۇغ نامىدىن قورققانلىقى ئۈچۈنلا ئىختىيارسىز رەۋىشتە شۇنداق توغرا قارارغا كەلگەندى.

ناپولېئون ئۇلارنىڭ بۇ ھەرىكىتىنى تۇزاق دەپ چۈشەنگەندى. شۇڭا ۋېلنىۋىستا مۇنداق دېدى:

— ئەگەر باركىلىپىنى ۋولگا دەرياسىغىچە قوغلاپ بارىدۇ دەپ قارىغان بولسا، ئېغىر خاتالاشقنى شۇ. بىز كەينىدىن سمولېنسكىي بىلەن دېۋىناغىچە بېرىپ، ئۇ يەردە غەلبىلىك ئۇرۇش قىلىپ، زور قوشۇنىمىز ئۈچۈن پۈت تىرەپ تۇرغۇدەك ماكانغا ئېرىشىمىز... بىراق، بۇ يىل دېۋىنا دەرياسىدىن ئۆتىدىغان بولساق، بېشىمىزغا پىت سېلىۋالىمىز. ۋاقتى كەلگەندە ۋېلنىۋىسقا قايتىپ بېرىپ، شۇ يەردە قىشلايمەن ھەمدە فىرانسىيە تىياتىرخانىسىنىڭ ئارتىسلىرىنى چاقىرتىپ،

كۈنلىرىمنى خۇشۇاق ئۆتكۈزۈمەن. ئەگەر بۇ يىل قىشتا تىنچلىق شەرتنامىسى تۈزۈشەلمىسەك، كېلەر يىلى مايدا بۇ ئۇرۇشنى ئاخىرلاشتۇرۇمەن!

بۇ چاغدا سىرتتىن خۇش خەۋەرلەرمۇ كېلىپ تۇردى: ئامېرىكا ئاخىر ئەنگلىيەگە ئۇرۇش ئېلان قىلىپ، دېڭىزدا بەلگىلىك غەلبىگە ئېرىشكەن، لوندوندىكى تىنچلىقنى ياقلىغۇچى ئۆكتىچىلەرنىڭ كۈچىمۇ كۈنساين زورايغان، ھەتتا ئىسپانىيەدىكى ئۇرۇشمۇ ھەرھالدا ئوڭۇشلۇق بولغانىدى. بەللى، ئالغا! غەلبىگە قاراپ ئالغا!

بىراق، دۈشمەن قوشۇنى نەدىدۇ؟ ئىمپېراتور يالغۇز بىر ئوفتسېرنىلا ئەگەشتۈرۈپ دۈشمەننىڭ ھەرىكىتىنى رازۋېدكا قىلىپ كۆرگەن بولسىمۇ، ھېچنېمىنى بىلەلمىدى — دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدە دۈشمەننىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى! شۇنىڭ بىلەن ئىچى تىت - تىت بولۇپ كەتتى. ناپولېئوننىڭ قوشۇنلىرى ھەربىي يۈرۈش داۋامىدا دۈشمەن بىلەن ئۇچراشمىغانلىقتىن تېز ئىلگىرىلىدى، ئۇزاق ئۆتمەي كەلگەن خەۋەردىن مەلۇم بولۇشىچە، يول پاتقاق، ھاۋا ئىسسىق بولغاچقا، قىسمەن زاپاس ئارقا سەپ قوشۇنلىرى تۈركۈم - تۈركۈملەپ ئارقىدا قالغان. بىلىش كېرەككى، بۇ زور قوشۇن ھەربىي يۈرۈش داۋامىدا شۇلارنىڭ ئوزۇق - تۈلۈك تەمىناتىغا قاراشلىق ئىدى. ناپولېئون ۋىلنيۇستا چار پادىشاھىنىڭ ئىز - دېرىكىنى ئالالمىدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، چار پادىشاھ يېقىندىلا مۇشۇ يەردە بولغانىكەن. كېيىن كەلگەن خەۋەرلەردىن مەلۇم بولۇشىچە، تەمىناتچى قوشۇنلارنىڭ ھارۋىلىرى سزالىقتا پېتىپ قالغان، تەمىنات كېمىلىرىمۇ دەريانىڭ تېپىز يېرىگە كەلگەندە ئىلگىرىلىيەلمەي تۇرۇپ قالغان. ئۇنىڭدىن باشقا ئون مىڭ تۇياق ئات زەھەرلىك چۆپ يەپ ئۆلگەن. بۇ خەۋەرلەر قوشۇن ئىچىدە

تېزلا تارقىلىپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن ئەندىشىگە چۈشكەن لەشكەرلەر قەدىمى يەتكەنلىكى شەھەرنىڭ ھەممىلا يېرىدە بولۇشىچە تالان - تاراج قىلغىلى تۇردى، كېيىن كەلگەن لەشكەرلەرگە بولسا ھېچنېمە قالمىغاندى.

فىرانسىيە ئىمپېراتورى بۇ دۆلەتنىڭ خەلقىگە شاپائەت ياغدۇرۇپمۇ، تېرە ئارقىشىتىپ بېقىپمۇ ھېچبىر نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى. تالان - تاراجنى يامان كۆرەتتى. چۈنكى، تالان - تاراج مالىمانچىلىق پەيدا قىلاتتى. پۈلەكلەرگە بۇرۇنلا ۋەدە بەرگەن بولسىمۇ، ھازىرغىچە مۇستەقىللىق بەرمىگەن ناپولېئوننىڭ ئۆزلىرىگە ھۆرلۈك بېرىدىغانلىقىغا كۆزى يەتمىگەن لىتۋالىقلار خۇددى لومباردىلىقلارنىڭ ئەينى ۋاقتىدا قىلغىنىغا ئوخشاش ناپولېئون قوشۇنىغا ياردەممۇ بەرمىدى، پۇل ۋە ئاشلىق بىلەنمۇ تەمىنلىمىدى، ئىمپېراتور پارىژدا باستۇرغان نەچچە مىليون پارچە ساختا رۇبلىغا كۆزىنىڭ قىرىنىمۇ سېلىپ قويمىدى، پەقەت تەڭرىدىنلا پاناھلىق تىلەپ تۇرۇۋەردى.

قانداق قىلغۇلۇق؟ ھازىر چار پادىشاھنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ تازا ياخشى پەيتى ئىدى. «ھازىرغا قەدەر يۈز بەرگەن جىمى ئىش ئالىيلىرىنىڭ مەجەز - خاراكتېرىگە مۇناسىپ كەلمەيدۇ، — دەپ يازدى ناپولېئون چار پادىشاھقا ئەۋەتكەن مەكتۇپىدا، — ئۆتكەندە ماڭا كۆرسەتكەن ھۆرمىتىڭىزگىمۇ مۇناسىپ كەلمەيدۇ... نېمان دەرياسىدىن يېڭىلا ئۆتكىنىمدە، ئۆتكەنكى جەڭلەردە قىلغىنىمغا ئوخشاشلا كانىۋىيىمنى يېنىڭىزغا ئەۋەتمەكچى بولۇۋىدىم، — بىراق، چار پادىشاھ ناپولېئوننىڭ ئۆتكەن قېتىم ئەۋەتكەن ئەلچىسىنى قوبۇل قىلىشنى رەت قىلغاندى، — شۇنى بىلىپ يەتتىمكى، بۇ ئىشنى خۇددى باشقا ئىشلارغا ئوخشاشلا ھەممىگە قادىر تەڭرى ئۆزى بەلگىلەيدۇ... شۇڭا، سىزدىن شۇنىمۇ ئۆتۈنمەنكى، سىزگە بولغان مەڭگۈ ئۆزگەرمەس خەيرلىك

نېيتىمگە ئىشەنگەيسىز.»

ناپولېئون بۇ ساختا خېتىنى يېزىشتىن ئىلگىر ئەسرگە چۈشكەن بىر رۇسىيە ئوفىتسېرى بىلەن سۆھبەتلەشكەندى، خەتنى دەل ئاشۇ ئوفىتسېرنىڭ چار پادىشاھقا يەتكۈزۈپ بېرىشىگە تاپشۇردى. ئىمپېراتور بۇ رۇسىيە ئوفىتسېرى بىلەن ئىنتايىن كۈلكىلىك تەرزىدە سۆھبەتلىشىپ:

— چار پادىشاھ بۇ ئۇرۇشتىن نېمىگە ئېرىشمەكچىدۇ؟ مەن بىر پاي ئوقنىمۇ زايە قىلماي چار پادىشاھنىڭ گۈزەل شەھەرلىرىنى ئىشغال قىلدىم، زادى نېمە ئۈچۈن ئۇرۇشىدىغانلىقىمىزنى ھەر ئىككىلىمىز بىلمەيمىز! — دېدى. ئاندىن ئۆز ئۇسۇلىدا بىر سائەتتىن ئارتۇق ۋاقىت سەرپ قىلىپ، بۇ رۇسىيە ئوفىتسېرىغا رۇسلارنىڭ قانداق خاتالىق ئۆتكۈزگەنلىكى، ئۇلارنىڭ نېمە ئۈچۈن ۋىلنىۋىنى قوغدىمىغانلىقى ۋە ھاكازالار ئۈستىدە بىر مۇبىر چۈشەندۈردى.

— سىلەر ئازراقمۇ ئىزا تارتمايسىلەر؟

بۇ ھەربىر بۆلەك سۆزىنىڭ ئاخىرىدا ئالا قويماي تەكرارلىغان گېپى بولدى. پولشالىقلارنىڭ قۇربان بېرىشتىن قورقمايدىغان روھىغا ئاپىرىن ئوقۇدى، ئىلگىرى بولسا پۈلەكلەرنى كۆزگە ئېلىپمۇ قويمىتتى. «چار پادىشاھقا قارىغاندا ئۈچ ھەسسە ئارتۇق ئەسكىرىي كۈچۈم ۋە نۇرغۇن پۇلۇم بار، بۇ ئۇرۇشنى ئۈچ يىلغىچە داۋاملاشتۇرايەن» دەپ قەسەم ئىچتى ناپولېئون يەنە. ئەمەلىيەتتە بولسا ھەممىسى ساختا ئاچچىقلىنىش داۋامىدا توقۇپ چىققان قۇرۇق گەپ ئىدى. بۇ چاغدا ھېلىقى رۇسىيە ئوفىتسېرىمۇ «ئۇنداق قازانغان مۇنداق چۆمۈچ» قىلىپ، «بىز بەش يىل ئۇرۇش قىلىشقا تەييارلىق كۆرۈپ قويدۇق» دەپ لاپ ئۇردى. بۇنىڭ بىلەن ئىمپېراتورنىڭ بىردىنلا سەممىلىكى تۈتۈپ كېتىپ، ئاغزىنى تاسادىپىي ئەسرگە چۈشۈپ قالغان بۇ

رۇسىيە ئوفتسېرنىڭ قۇلىقىغا يېقىپ راست گېپىنى
ئېيتىشقا باشلىدى. ئەمەلىيەتتە بۇ ئوفتسېرنىڭ ئاغزى
ئارقىلىق چار پادىشاھقا ئېيتقىنى ئىدى:

— ھېساباتقا ئۇستا ئادەمەن. ئېرفۇرتتىكى ۋاقتىمدىلا
دەڭسەپ كۆرۈشۈمچە، رۇسىيە بىلەن يارىشىپ قالغىنىمىز يۈز
ئۆرۈشكىنىمىزدىن ياخشى ئىكەن. شۇڭا، ياخشى دوستلاردىن
بولۇپ قالساق ئەجەب ئەمەس... ئۆز ۋاقتىدا گەرچە رۇسىيەدىن
ئىبارەت بۇ ئەلنىڭ ئۇرۇش قىلغۇسى بولسىمۇ، چار پادىشاھ
يەنىلا مەن بىلەن تىنچلىق كېلىشىمى ئىمزالاشقانىدى.
ھالبۇكى، بۈگۈنكى كۈندە رۇس ئېلى تىنچلىققا موھتاج
بولسىمۇ، چار پادىشاھنىڭ مەن بىلەن ئۇرۇشقۇسى كېلىپ
قالدى. چار پادىشاھتەك ئالىجاناب زاتنىڭ ئەتراپىدىكى ئەقلى
قىسقا بىر توپ كىشىنىڭ دېيىمىغا ئۇسسۇل ئوينىغىنى
نېمىسى؟... شۇنداق بىر ئۇرۇش كومپىسسىيەسىنىڭ قاملاشمىغان
قارارىغا ئىتائەت قىلىپ ئۇرۇش قوزغىغىنى نېمىسى؟ مەن بۇ
يەردە ئەگەر تۈن تەڭدە بىرەر قارارغا كېلىپ قالغۇدەك بولسام،
بىر سوتكىغا قالمايلا پەرمان چۈشۈرمەن، ئادەملىرىم يېرىم
سائەتكە قالمايلا قارارىمنى بەجا كەلتۈرىدۇ. سىلەرچۇ؟

ناپولېئون رۇسىيە ئارمىيەسىنىڭ ئىشتابىدىن قولغا
چۈشۈرگەن بىر پارچە خەتنى چىقىرىپ، رۇسىيە ئوفتسېرىغا
بەردى:

— بۇنى ئېلىۋېلىڭ، قايتىش سەپىرىڭىزدە ئوقۇپ ئىچ
پۇشۇقىڭىزنى چىقىرىۋالسىز... چار پادىشاھقا يەتكۈزۈپ قويۇڭ،
راست گېپىمنى ئېيتاي، شۇ تاپتا بەش يۈز ئەللىك مىڭ
كىشىلىك قوشۇنۇم ۋىستولا دەرياسىنىڭ بۇ قېشىدا تۇرۇۋاتىدۇ.
بىراق، ھېسسىياتىم بويىچە ئەمەس، پايدا — زىياننى دەڭسەپ ئىش
قىلىدىغان ئادەم مەن. شۇڭا، ھېلىمۇ سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە

قارشى ئەمەسمەن. پادشاھىڭلار مەندىن يۈز ئۆرۈمەيدىغانلا بولسا،
ھۆكۈمرانلىقى داۋاملىشىپ، مەملىكىتى گۈللىنىدۇ!

بۇ ئوفتسىر ئىمپېراتورنىڭ سۆزلىرىدىن قاتتىق ھەيران
قالدى. كەچقۇرۇنلۇقى ئىمپېراتور ۋە باشقا ئۈچ مارشال بىلەن
كەچلىك تاماقتا بىللە بولغىنىدا باشقىچە مۇئامىلىگە ئۇچرىدى.
ئىمپېراتور ئۇنىڭدىن خۇددى ئىمتىھان ئېلىۋاتقاندەك غەلتە
سوئاللارنى سورىدى:

— سىلەردە قىرغىز قوشۇنى بارمۇ؟

— يوق. بىراق، باشقىرت ۋە تاتارلاردىن قوشۇن تەشكىللەپ
كۆردۈق، ئۇلار قىرغىزلاردىن ئانچە پەرقلەنمەيدۇ.

— ئاڭلىسام، چار پادشاھ ۋېلنىيۇستا ھەر كۈنى دېگۈدەك
چىرايلىق بىر خانىم بىلەن چاي ئىچىشىدىكەن، شۇنداق ئىش
بارمۇ؟ خانىمنىڭ ئىسمى نېمە؟

— ئىمپېراتور ھەرقانداق ئايالغا ھۆرمەت كۆرسىتىدۇ.

— ئاڭلىشىمچە، بارۇن ستەين چار پادشاھ بىلەن تاماقتا
بىللە بولغانىمىش، شۇنداق ئىش بارمۇ؟

— ھەرقانداق ئېسىلزادە چار پادشاھنىڭ تاماققا تەكلىپ
قىلىشىغا نائىل بولالايدۇ.

— ستەيندەك بىر ئادەمنى قانداقمۇ ئۆزىگە ھەمداستىخان
قىلغاندۇ! چار پادشاھنىڭ نەزىرىدە ستەين چار پادشاھنى
ياقتۇرۇپ كېتەرمۇ؟ پەرىشتە بىلەن شەيتاننىڭ چىقىشلىشى
مۈمكىن ئەمەس... موسكۋادا قانچىلىك ئاھالە، قانچىلىك ئۆي،
قانچىلىك چىركاۋ بار؟... نېمانچە جىق؟

— چۈنكى، خەلقىمىز ئىنتايىن تەقۋادار خەلق.

— بۇ زاماندا ھەقىقىي تەقۋادار ئادەم قالمىدى، موسكۋاغا
قايسى يول بىلەن ئەڭ تېز بارغىلى بولىدۇ؟

— ئالىيلىرى، موسكۋاغا بارىدىغان يوللار راۋان، شۇ يولدىن

خالغىنىڭىزنى تاللىسىڭىز بولىدۇ. چارلىزمۇ پۇلتاۋا ئارقىلىق بارغانىدى.

بۇ ئوفىتسىرنىڭ كىنايە جاۋابىنى ئاڭلىغان ئىمپېراتور پاراڭنىڭ تېمىسىنى ئۆزگەرتىشى كېرەكلىكىنى ئاخىر ئويلاپ يەتتى. بىراق، بۇ زېرەك ئوفىتسىر ناپولېئوننىڭ كەيپىياتىدىكى جىددىلىكىنى بايقاپ يەتكەندى، سان پېتېربۇرگقا بارغىنىدا ئىمپېراتورنىڭ بۇ ھالىنى دوكلات قىلماي قالمايتتى.

فىرانسىيە قوشۇنىدا ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان ئەنسىز كەيپىيات كۈنساين كۈچىيىپ باردى. فىرانسىيە ئىمپېراتورى رۇسىيە قوشۇنلىرى بىلەن تۇتۇشۇش پۇرسىتىنى ئىزدەيتتى، رۇسىيە قوشۇنلىرى بولسا ئىزچىل تۈردە ئۆزىنى قاچۇرۇپ كەلدى. باگراتىيون بىلەن ئۇچرىشىشقا ئىنتىزار باكلىي نىشانسىز چېكىنىپ مېڭىۋەردى. بىراق، باگراتىيون ئۆزى دۇچ كەلگەن قوشۇننىڭ دىتسىز ژېرومېننىڭ قوشۇنى ئىكەنلىكىنى بىلمەي، فىرانسىيە ئارمىيەسىنىڭ ئاساسىي قوشۇنى دەپ قالغانلىقى ئۈچۈن باكلىي بىلەن ئۇچرىشىشنىڭ ئامالنى قىلالمىدى. ژېرومې ئەسلىدە باگراتىيوننىڭ قوشۇنىنى دەمبەس قەدەم قوغلاپ بېرىپ يېتىشىۋېلىشى كېرەك ئىدى، ھەرىكىتى بەك ئاستا بولغاچقا، يولنى توسۇپ زەربە بېرىش پۇرسىتىنى قولدىن بېرىپ قويدى. شۇ سەۋەبتىن ژېرومېننىڭ قوشۇنى بىلەن ئۇچرىشىشنى كۈتۈپ تۇرغان داۋىد دۈشمەننىڭ قېچىپ كېتىشىگە قاراپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. بۇ ھالدىن دەرغەزەپكە كەلگەن ئىمپېراتور ئىنسىنى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىدى، ژېرومې قوشۇنىنى داۋىدقا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئاچچىق يۈتۈپ گاسلىغا قايتىپ كەتتى. بۇ چاغدا ئىشلار كېچىككەندى! ناپولېئون بۇ بوشاڭ ئىنسىغا كۆڭۈل بېرىپ كەتكەچكە، بۇ قېتىمقى ھەل قىلغۇچ جەڭ پۇرسىتىنى قولدىن بېرىپ

قويغانىدى. مۈشكۈلات كۈنساين ئېغىرلاشقانسېرى، ئىمپېراتور ھەربىي يۈرۈشىنى شۇنچە تېزلەتتى، ھەربىي يۈرۈش سۈرئىتى تېزلەشكەنسېرى، مۈشكۈلاتمۇ شۇنچە ئېغىرلاشتى. قوشۇنلاردا ئوزۇق - تۈلۈك قەھەتچىلىكى ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى، رۇسىيە قوشۇنلىرى قايسى جايدىن چېكىنسە، شۇ جايدىكى ئاشلىق ۋە باشقا لازىمەتلىكلەر زاپىسىنى ئالا قويماي كۆيدۈرۈۋېتىپ، ئاندىن كېتەتتى. فرانسىيە قوشۇنلىرىدا بولكا ۋە كۆكتات ئىنتايىن قىسلىشىپ كەتتى، گۆشتىن باشقا يېگۈدەك تۈزۈككىنە نەرسە قالمىغانىدى، شۇ ۋەجىدىن تولغاق كېسىلى تارقىلىپ كەتتى، ئاتلار ئۆگزىلەردىكى ئاچچىق توپا بىلەن بۇلغىنىپ كەتكەن پالاڭنى يەۋىلىپ، بەس - بەستە قىرىلىپ كەتتى، يول جەسەتلىرى بىلەن تولۇپ كەتتى. ناپولېئون ئارمىيەسىنىڭ تەركىبىدىكى باۋارىيە باش قومانداننىڭ مۆلچىرىچە، پەقەت ئەنە شۇنداق ئۇرۇش قىلماي يۈرۈش قىلىش داۋامىدىلا ئۆزىنىڭ بىرلەشمە ئارمىيەسىدىن ھەر كۈنى چىقىم بولۇۋاتقان لەشكەر سانى توققۇز يۈز كىشىگە يەتكەنىدى.

پارىژدىكىلەر نېمە دېيىشۋاتقاندۇ؟

خۇددى پارىژ بىلەن بۇ يەرنىڭ ئارىلىقىدىكى يول ئۇزۇلۇپ قالغاندەك، پارىژدىن زادىلا خەۋەر يوق دېيەرلىك ئىدى، ھەتتا خانىشىنىمۇ خەت - خەۋەر يوق. بىراق، ئۇزاق ئۆتمەيلا ئوردىدىن شاھزادە توغرىسىدا خەۋەر كەلدى. ئىمپېراتور بۇ ھەقتە پارىژدىن كەلگەن خەتكە ئەۋەتكەن ئۇچۇرىدا: «ئۇزاق ئۆتمەيلا سىلەردىن بالانىڭ تۆت چىشى تولۇق چىقىپ بولدى، دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىسامكەن دەيمەن. ئوغلۇمنىڭ ئېمىكئانىسىغا لەۋزە قىلغانمەن، كېرەكلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى تەل قىلىپ بېرىڭلار» دەپ يازدى.

كۆز يەتكۈسىز كەڭرى يايلاقتا ئولتۇرغان ئىمپېراتورنىڭ

ئالدى تەرىپىدە لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان مەھەللىدىن تۈرۈم - تۈرۈم قويۇق ئىس - تۈتەك كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى، ئارقا تەرىپىدىن چىرىگەن جەسەتلەرنىڭ بەتبۇي پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى. يەپ ئادەتلەنمىگەن يېمەكلىكلەر ۋە پىزغىرىم ئىسسىق دەستىدىن ئىمپىراتور ئاشقازان ئاغرىقى قوزغىلىپ ئات مېنەلمەس بولۇپ قالدى، پەيتوندا ئولتۇرغان تەقدىردىمۇ ھەمىشە كاتاڭ يوللاردا قېقىلىپ - سوقۇلۇپ مېڭىشقا بەرداشلىق بېرەلمەي ھېچقانچە ئۇزۇن يۈرمەيلا توختىۋالاتتى، شۇنىڭ بىلەن كۆپىنچە يولنى پىيادە مېڭىشقا مەجبۇر بولدى، ئىشتابىدىكى ئوفىستىرلىرىمۇ ئاتلىرىدىن چۈشۈپ، ناپولېئونغا ھەمراھ بولۇپ پىيادە مېڭىشقا مەجبۇر ئىدى. ئالدىمىزدىلا دۈشمەن بىلەن تۇتۇشمەن دېگەن خىياللا ناپولېئوننى ئالغا ئىلگىرىلىتىۋاتقان بىردىنبىر تۈرتكە ئىدى.

ئۇلار ئۇزاققا قالمايلا ۋېتسوسكاغا يېتىپ باراتتى، ئۇ يەر بىلەن پارىژنىڭ ئارىلىقى قانچىلىك كېلەر؟
— بەك يىراق، ئالىيلىرى، — جاۋاب بەردى كۆرۈنمەس بىر ئادەم.

«ئاخىر تۇتۇۋالدىغان بولدۇق!» مۇرات رۇسىيەنىڭ باكلىپى قوماندانلىقىدىكى بىر قوشۇننى شۇ يەردە توسۇۋالغانىدى! كەلگەن خەۋەردە ئېيتىلىشىچە، ئۇلار ئەتە سمولېنسكىغا چېكىنمەكچىكەن. پۇرسەت كەلدى! ئەپسۇسكى، دەل شۇ چاغدا ئىمپىراتور ئاغرىپ يېتىپ قالغانىدى، شۇ ۋەجىدىن بولسا كېرەك، دەماللىققا بىر قارارغا كېلەلمىدى: ۋۇجۇدىدا ئەزەلدىن بولۇپ باقمىغان بىر خىل ئەندىشە تۈپەيلىدىن جىددىي سەپەر داۋامىدا چارچىغان قوشۇننى ئۇرۇش ئوتى ئىچىگە سېلىشنى خالمايتتى؛ ۋۇجۇدىدا ئەزەلدىن بولۇپ باقمىغان بىر خىل ئېھتىياتچانلىقى تۈپەيلىدىن تېخىمۇ كۆپ قوشۇن توپلاپ،

دۈشمەنگە «ئاۋستېرلىز ئۇرۇشى» دىكىدەك قاتتىق زەربە بېرىش ئارزۇسىدىلا ئىدى. شۇ تەرزىدە بىر قارارغا كېلەلمەي تالغ ئېتىپ كەتتى.

رۇسىيە قوشۇنلىرىنىڭ گۈللىنىشى ئېچىلىپ كەتكەنىدى. ئۇلار سەھەر تۇمانىدىن پايدىلىنىپ ئوڭۇشلۇق چېكىنىپ چىقىۋالدى، تالغ يورۇپ تۇمان تارىغاندا ئىز - دېرەكسىز غايىب بولدى. ئىمپېراتور چۈش مەھەلدە ئەتراپنى كۆزەتكەچ ئايلىنىپ چىقىپ چېدىرغا قايتىپ كەلدى - دە، شەمشىرىنى شىرەگە تاشلىدى:

— مۇشۇ يەردە تۇرۇپ، بارلىق قوشۇنمىزنى توپلايمەن. 1812 - يىلىدىكى ئۇرۇشنى مۇشۇ يەردە ئاياغلاشتۇرىمەن.

مۇرات ناپولېئوننى داۋاملىق يۈرۈش قىلىشقا دەۋەت قىلىۋىدى، ناپولېئون:

— 1813 - يىلى موسكۋاغا كىرىمەن، 1814 - يىلى پېتېربۇرگنى ئالمەن. بۇ ئۇرۇشنى ئۈچ يىل داۋاملاشتۇرىمەن! — دېدى يەنە.

قالايمىقانلىشىپ كەتكەن قوشۇنلارنى رەتكە سېلىشقا توغرا كەلدى. فىرانسىيە قوشۇنى ھازىرغا قەدەر ھېچبىر ئۇرۇش قىلماي تۇرۇپلا ئۈچتىن بىر قىسىم لەشكىرىنى چىقىم تارتقان — ئۇلارنى بۇ زېمىن يۈتۈۋەتكەنىدى. زاپاس بىرلەشمە ئارمىيە قېنى؟ ماكتاننا باشچىلىقىدىكى پىرۇسىيە قوشۇنى نەدە؟ شۋارزېنبېرگ باشچىلىقىدىكى ئاۋستىرىيە قوشۇنىچۇ؟ بۇ ھەقتە ئېنىق خەۋەر يوق ئىدى. قانداق دېگەن دۆلەت بۇ! ئۇرۇش قىلمايدىغان بولساق، بۇ يەردە تۇرۇپ نېمە ئىش قىلىمىز؟ ناپولېئوننىڭ كاتىپىنىڭ پارىژدىكى كۈتۈپخانا مەسئۇلىغا يازغان قىسقىغىنا بىر پارچە خېتى ناپولېئوننىڭ لېيتېنانت بولغان چېغىدىن تارتىپ ھازىرغىچە بولۇپ باقمىغان كەيپىياتىنى

چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدۇ:

كىشىنىڭ ئىچ - پۇشۇقىنى ئالغۇدەك كىتابلاردىن ئەۋەتىپ بېرىڭ. ئوبدان رومانلار بولسا ئەۋەتىپ بەرگەيسىز، كۈنىچە رومانلار ياكى كىشىنى جەلپ قىلارلىق پەلسەپىۋى رومانلار بولسىمۇ بولۇپرىدۇ، پەقەت ئىمپېراتور ئوقۇمىغان بولسىلا بولغىنى. بۇ يەردە كۈنلەرنى كەچ قىلماق بەك تەسكە توختاۋاتىدۇ.

ئاخىر خەۋەر كەلدى، ئەنگلىيە چار پادىشاھ بىلەن ئىسپانىيە پادىشاھىنى كېلىشىم ئىمزالىشىش ئۈچۈن سۆھبەت شىرەسىگە سۆرەپ كەپتۇ. ئىمپېراتور بۇ خەۋەردىن چۆچۈپ كەتتى: چۈنكى، بۇ فىرانسىيەگە قارشى يېڭى بىر ئىتتىپاقنىڭ باشلىمى ياكى فىرانسىيەگە قارشى مۇھاسىرە چەمبىرىكىنىڭ تۈزۈلۈشىدىن دېرەك بېرەتتى! ئىمپېراتور بۇ يەردە تاكى ياۋروپا پارچىلىنىپ كەتكۈچە تۇرسۇنمۇ؟ ئالدى تەرەپتە سىمولىنىسكى شەھىرى، ئۇ يەردە رۇسىيەنىڭ ئىككى قوشۇنى بۇ چاغقىچە ئۇچرىشىپ بولدى! رۇسىيە زېمىنى ئۇنىڭمۇ نېرسىدا. ئەگەر ناپولېئون سىمولىنىسكىدا غەلبە قازىنالمىسا، موسكۋا ۋە پېتېربۇرگلارغا خالىغىنىچە بېسىپ كىرەلەيدۇ. ئىمپېراتور بۇ ھەقتە بىرمۇنچە سەردار - سەركەردىلىرىدىن مەسلىھەت ئېلىپ كۆرۈۋىدى، ئۇلار «ئېھتىياتچان بولغىنىمىز تۈزۈك» دېيىشتى.

— رۇسىيە ئۆز شەھەرلىرىنىڭ ئارقا - ئارقىدىن ئىشغال قىلىنىشىغا ھەرگىزمۇ كۆزىنى پارقىرىتىپ قاراپ ئولتۇرمايدۇ، — دېدى ناپولېئون، — چوقۇم بىر مەيدان قاتتىق ئۇرۇش قىلىشىمىز شەرت، ئالېكساندىر شۇ چاغدىلا بىز بىلەن سۈلھى قىلىشقا ماقۇل بولىدۇ. بىز بولساق ھازىرغىچە قان تۆكۈمدۇق! بىر قارارغا كەلدىم، چوقۇم ئۇرۇش قىلىمىز، ئۇرۇش

قىلغاندىمۇ چوقۇم يېڭىپ چىقىمىساق بولمايدۇ، موسكۋاغا بېسىپ كىرمەي قويمايمەن!

بۇ چاغدا رۇسىيەنىڭ ئىككى قوشۇنى ئاخىر ئۇچراشقان بولۇپ، ئۇلار ئاۋۋال قارشىلىق كۆرسىتىپ، ئاندىن چېكىنىش ئويىدا ئىدى. شۇنداق قىلىپ سىمولىنىسكى ئاخىرقى ھېسابتا رۇسلارنىڭ قولىدىن كەتتى. بىراق، بۇ شەھەر ئوت دېڭىزى ئىچىدە قالغان بولۇپ، غالىبلار خارابە شەھەردىن باشقا ھېچنېمىگە ئېرىشەلمىدى. فىرانسىيە ئىمپېراتورى بۇ خەلقنىڭ مەنئى قۇدرىتىنى ئەمدى ھېس قىلىپ يەتكەنمىدۇ؟ كۈنساين كۈچىيىۋاتقان مىللىي غۇرۇرنى كۆرۈپ يەتكەنمىدۇ؟ ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بۇ مۇقەددەس قەدىمىي بايلىقىنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىۋېتىشكە رازىكى، دۈشمىنىگە قالدۇرمايتتى.

تولمۇ ئوسال ئەھۋالدا قالغان فىرانسىيە ئىمپېراتورىنىڭ دەردىنى ئېيتقۇدەك يەرمۇ يوق ئىدى. چار پادىشاھقا يازغان خېتىدىن ئۇچۇر ئالالمىغاچقا، يەنە بىر قېتىم خەت ئەۋەتمەكچى بولدى - دە، ئەسىرگە چۈشكەن يەنە بىر رۇسىيە ئوفىتسىبىرنى چاقىرتتى:

— چار پادىشاھقا خەت يازالامسىز؟ يازالمايمەن؟ سۆزلىرىمنى ئىشتابىڭلاردىكى ئاكىڭىزغىغۇ يەتكۈزەلەرسىز؟! مېنى كۆرگەنلىكىڭىزنى، يەنە كېلىپ بۇ خەتنى مېنىڭ يازدۇرغانلىقىمنى يەتكۈزگەن بولسىڭىز، سىزدىن كۆپ خۇرسەن بولاتتىم. ئەگەر ئاكىڭىز چار پادىشاھ بىلەن كۆرۈشەلىگۈدەك ياكى كىنەزدىن چار پادىشاھقا گەپ ئەۋەتىپ بېرەلىگۈدەك بولسا، پادىشاھقا يەتكۈزۈپ قويسۇن، مېنىڭ ئەڭ چوڭ ئارزۇيۇم يەنىلا تىنچلىق ئورنىتىش!... ئارىمىزدا ئۇرۇشقۇدەك نېمە ئىش بار ئىدى؟ سىلەر ئىنگىلىز ئەمەسقۇ، رۇسلار بىلەن ئارىمىزدا ئۆچ - ئاداۋەت يوق، بىز دوست بولۇپ ئۆتسەك بولاتتى. سىلەر ئەرزان

باھادا قەھۋە ھەم قەنت - گېزەك ئالماقچىمۇ؟ بولىدۇ، بۇنى توغرىلاپ بېرەلەيمەن. ئەگەر مېنى ئاسانلىقچە مەغلۇپ بولىدۇ دەپ قارىساڭلار، ھەربىي كومپىسسسىيەڭلاردىن سوراپ كۆرسەڭلار بولىدۇ، غەلىبە بىزگە مەنسۇپ دەپ قارىساڭلار، جەڭگاھتا كۆرۈشسەك بولىدۇ!... شۇنداق بولۇپ قالسا، مەن موسكۋانى ئىشغال قىلىمەن، يەنە كېلىپ قوشۇنۇمنى بۇ شەھەرنى ھەش - پەش دېگۈچە خانىۋەيران قىلىۋېتىشتىن توسۇپ قالالايمەن، دەپ كاپالەت بېرەلمەيمەن. دۈشمەن بېسىۋالغان شەھەر ئاياغ ئاستى قىلىنغان ئايالغىلا ئوخشايدۇ... بۇنىڭغا قانداق قارايىسىزكىن؟ ئەگەر چار پادىشاھ تىنچلىقنى تەشەببۇس قىلماقچى بولسا، ھېچكىم يولىنى توسۇپ قالالمايدۇ!

ئىمپېراتور لېيتېنانت بولغىنىدىن تارتىپ تاكى گېنېرال بولغىنىغا قەدەر ھېچقاچان ھېچكىمگە يېلىنىپ باققان ئەمەس، بۇنداق ئىش ئۇنىڭ قولىدىن كەلمەيتتى، بۇيرۇق چۈشۈرۈشىلا بىلەتتى، ھەتتا پادىشاھلارغا ئەۋەتىدىغان مەكتۇپلىرىنىمۇ بۇيرۇق ۋەزىندە يازاتتى. ئۇنىڭ ئاغزىدىن «ئۆتۈنمەن» دېگەن سۆز ئون يىل مابەينىدە پەقەت ئىككى قېتىملا چىقىپ باققان: بىرىنچى قېتىمدا پاپادىن ئۆزىنى ئىمپېراتورلۇق تەختىگە ئولتۇرغۇزۇشنى ئۆتۈنگەن، يەنە بىر قېتىمدا ئاۋستىرىيە مەلىكىسىدىن ئۆزىگە تېگىشىنى ئۆتۈنگەندى. ئەمدى ئۇنى بۇنچە ئىچىگە چۈشۈپ كېتىۋاتقانلىقىغا كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيدۇ. ئەسىرگە چۈشكەن ھېلىقى رۇسىيە ئوفىتسېرى ئىمپېراتور ئۆز قولى بىلەن قايتۇرۇپ بەرگەن قىلىچىنى قولغا ئېلىۋاتقىنىدا قانداق ئويغا كېلىپ قالغاندۇ؟

«بۇ ئادەم دۇنياغا غوجايسىن بولالارمۇ؟ دۇنيانىڭ غوجايسىنى بولغان كىشىمۇ مەندىن ۋە ئاكامدىن شۇنچە تۆۋەنچىلىك بىلەن ياردەم تىلەمدۇ؟ ئۆزىنىڭ خەۋەرچىسى يوق بولغىنىدى؟ قانداق

بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئادەملىرى زېمىنىمىزدا تۈركۈم - تۈركۈملەپ ئولۇۋاتىدۇغۇ؟ سەن خەق ئۇرۇشنى شاھمات ئوينىغاندەك كۆڭۈللۈك ئىش دەپ ئويلىشىسەن، جەڭگاھقا ئايلانغان رۇسىيە زېمىنىنىڭ قان يىغلاۋاتقانلىقىنى نەدىن بىلىشەتتىڭ!»

ناپولېئون ئەسىرگە چۈشكەن بۇ ئوفىتسېر ئاكسىغا ئېلىپ بارىدىغان خېتىنى پۈتكۈزۈپ قويدى، بىرتخېر كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن تەستىقلىدى. بىراق، بۇ خەتمۇ ئۇچۇرسىز قالدى، شۇنىڭ بىلەن ناپولېئوننىڭ غەزەپلەنگىنىدىن قۇيىقا چاچلىرى تىك بولۇپ كەتتى. بىر ئوفىتسېرى زادى ئىلگىرىلەيمىزمۇ - چېكىنىمىزمۇ، دەپ سورىۋىدى، ناپولېئون كەسكىن جاۋاب بەردى:

— روما تولغانىكەن، بىرلا كۆتۈرۈپ ئىچىۋەتكۈلۈك. موسكۋاغا يۈرۈش قىلماقچىمەن! ئىمپېراتور بولغىنىمغا ئۇزۇن بولۇپ كەتتى، ئەمدى يەنە بىر قېتىم گېنېرال بولىمەن! ناپولېئوننىڭ بۇ سۆزىدىكى جەڭگىۋارلىقى ئەينى يىللىرىدىكىدىن قېلىشمايتتى! بۇ دەل سېنتەبىرنىڭ باشلىرى ئىدى.

بىر مەيدان شىددەتلىك جەڭ ئارقىلىق موسكۋاغا بارىدىغان يول ئاخىرى ئېچىلدى. ناپولېئون بۇ قېتىمقى ئۇرۇش ئۈچۈن بەش يۈز مىڭ كىشىلىك قوشۇن تەييارلىغانىدى، ئەمدىلىكتە قىرىلىپ ئاران يۈز مىڭ كىشىلىكلا قوشۇنى قالدى. يېتىۋاتقان قۇياشقا ئارقىسىنى قىلىپ، تۆپىلىكتە تۇرۇپ يىراقلارغا نەزەر تاشلىغىنىدا موسكۋادىكى مۇڭلىغان ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ قۇببىلىرى ۋە شەھەر مەركىزىدىكى كىچىك تاغقا جايلاشقان كرىمىل سارىيى بىرىنچى بولۇپ كۆزىگە چېلىقتى. كۆز ئالدىدىكى بۇ شەھەرگە قاراپ تۇرغان ناپولېئوننى قاتتىق ھاياجانلاندى

دېگەندىن كۆرە، قاتتىق چارچىدى دېگەن تۈزۈك ئىدى.
 — ھەي موسكۋا! ئەمدى ئەدىپىڭنى يەيسەن! — دېدى
 ئىمپېراتور پەس ئاۋازدا ئۆز - ئۆزىگە.

بەشىنچى، يانغىن قاپلىغان ساراي

«شەھەر قوۋۇقىنىڭ ئاچقۇچى نەدە؟ شەھەرنى ئۆتكۈزۈپ
 بېرىدىغانلار قېنى؟»

فرانسىيە قوشۇنلىرى چۈشتىن كېيىن ئىمپېراتورنىڭ
 ئالدىدىن شەھەرگە قاراپ ئۆتمەكتە، ئىمپېراتور بولسا شەھەر
 قوۋۇقىنىڭ ئاچقۇچىنى كۈتۈپ ئولتۇرماقتا ئىدى. غالىب
 ناپولېئون ۋېيېننا، مىلان، مادرىد، بېرلىنلاردا ئېتىنى
 ئويناقتىقىنىچە شەھەر قوۋۇقىدىن كىرگىنىدە شەھەر
 مەمۇرلىرى ۋە يۇرت كاتتىلىرى ئالدىغا چىقىپ
 كۈتۈۋېلىشقانىدى، بۇ تاتارلار شۇنداق ئېسىل رىم قائىدە -
 يوسۇنىنى بىلمەيدىغاندۇ؟ بۇ شەھەردە ھېچقانداق ھەرىكەت يوق،
 كۈتۈزۈۋېتىشنىڭ بىتچىت بولۇپ شەھەردىن چېكىنىپ چىققان
 قوشۇنلىرىنىڭ ۋاراكى - چۈرۈڭلىرى يىراقتىن ئاڭلىنىپ
 تۇراتتى، ناپولېئوننىڭ غالىب قوشۇنلىرى بولسا ئايىغى ئۈزۈلمەي
 گۈلدۈرلەپ كەلمەكتە ئىدى. رۇسىيە ئارمىيەسىنىڭ
 مۇھاپىزەتچى قوشۇنلىرى بىلەن فرانسىيە ئارمىيەسىنىڭ
 ئالدىنقى سەپ قاراۋۇل قوشۇنلىرى ئاندا - ساندا كالتە - كۈسەي
 جەڭ قىلىپ قويۇشقانى ھېسابقا ئالمىغاندا، رۇسلار تۈزۈككىنە
 ئۇرۇش قىلمايلا شەھەرنى تاشلاپ بەرگەندى، شەھەرگە كىرىش
 مۇراسىمى بولسا ئەنە شۇنداق جىمىدە ئۆتمەكتە. شەھەردىكى
 ئۆي - ئىمارەتلەردىن ئوننىڭ توققۇزى قۇرۇق ئىدى، ھاردۇق
 يەتكەن فرانسىيە لەشكەرلىرى «ھېچبولمىغاندا نۇرغۇن ئۆي

بىكار ئىكەن، ئۇخلىۋالغۇدەك جاي، يېگۈدەك نەرسە تاپالايدىغان بولدۇق» دەپ ئويلاشتى. ئىمپېراتور ۋە ئەتراپىدىكى ئادەملىرى بۇ ئەنسىز جىمجىتلىق ئىچىدە كىرىپ سارىيىنى نىشانلاپ ئاتلىق ئاستا - ئاستا ئىلگىرىلەشكە باشلىدى. كىرىپمىلغىمۇ يېتىپ كەلدى، ھەممەيلەن ھەيرانلىق ئىچىدە يات ئەل تۈسىنى ئالغان ساراي تاملارغا نەزىرىنى ئاغدۇرۇشتى، ئىشىكلەر ئوچۇق، ئۆيلەر ئادەمسىز، ھەتتا يول باشلىغۇچىمۇ يوق ئىدى. غايىۋى مۇئەللىق قەلئەدەك تىككىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان بۇ ھەشەمەتلىك ئىمارەت - سارايلار خۇددى تاشلاندىق ئۆيلەردەك چۆلدەرەپ تۇراتتى. كىشىلەر چوڭ بىر زالغا كىرىشتى، پىيادە ئەسكەرلەر دېرىزىلەرنىڭ ياغاچ تاختىلىق قاپاقلىرىنى مىلتىقلىرىنىڭ پايىنىكى بىلەن ئۇرۇپ چېقىۋەتتى. ئىمپېراتور بۇ زالدىكى سايىۋەنگە قاراپ، بۇ يەرنىڭ چار پادىشاھقا تاج كىيدۈرۈلگەن زال ئىكەنلىكىنى بىلدى. بىراق، شاھانە ئورۇندۇق ئوراپ قويۇلغانىدى.

ئىمپېراتور شۇ دەقىقىلەردە تىنچلىققا شۇ قەدەر تەشنا ئىدى. ھالبۇكى، تىنچلىق قېنى؟ بۇ يەردە غەلبىدىن باشقا ھېچنېمە يوق. غەلبە مېۋىسىنى كىم ئالداپ ئېلىۋالغاندۇ؟ دەل مۇشۇ بىپايان ناتونۇش زېمىن ئالداپ ئېلىۋالغانىدى! ناپولېئوننىڭ بۈگۈن بۇ يايلاقتىكى كەچۈرمىشلىرى بۇنىڭدىن ئون ئۈچ يىل ئىلگىرى چۆلدىكى كەچۈرمىشلىرىنىڭ تەكرارى ئىدى. ناپولېئون نېمىشقا ئىلگىرى ئەرەبلەرنى ئازاد قىلغىنىغا تەقلىد قىلىپ، لىتۋادىكى يانچىلارنى ھۆرلۈككە چىقىرىپ، ئۇلارنى ئۆزلىرىگە ئەسكەر ۋە يول باشلىغۇچى قىلمىغاندۇ - ھە؟ ئەگەر ھازىر شۇنداق قىلىپ، ئەتراپتىكى دېھقانلارنى بۇ قورۇق شەھەرگە يىغىپ، ئۇلار بىلەن سۈلھى تۈزۈشسىچۇ؟ ئۇلار بۇ يەرنىڭ غوجايىنى، شۇنداق قىلغىنىدا، بۇ سىرلىق ئىمپېرىيە

فرانسۇزلارنىڭ نۇرغۇن ئارزۇسىنى قاندۇرۇشى مۇمكىن. تۇن پەردىسى يېيىلدى، ئەمما ئۇيقۇدىن ئەسەر يوق.

— يېنىكلىۋېلىش ئۈچۈن بولسىمۇ بىر ئاز ئىشلەيلى، — دېدى ناپولېئون گۇرگوتقا. ئاندىن پولشا خەرىتىسىنى يېيىپ، ئۆزلىرىنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇ يەردە توختىمىغانلىقىنى، ئالتە ھەپتىدىن كېيىن ئۆزىنىڭ پېتېربۇرگقا بارىدىغانلىقىنى چۈشەندۈردى. ئوفتسېرلار ئىسىملىكى ناپولېئون ئۈچۈن ئىنجىل ئىدى، سەپەر قىلغانلىرىدا يېنىدىن ئايرىمايتتى، ھەتتا ئۇرۇش قىلغان چاغلىرىدىمۇ قولىدىن چۈشۈرمەيتتى، بۇ تىزىملىك ناپولېئونغا ئۆزىنىڭ قانچىلىك قوشۇنغا ئىگە ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرەتتى. شۇ تاپتا بۇ ئىسىملىكتىكى سان - سېپىرغا قاراپ روھى كۆتۈرۈلۈپ قالدى:

— بىرقانچە ھەپتىدىن كېيىن ئىككى يۈز ئەللىك مىڭ كىشىلىك قوشۇن توپلايمەن، بۇ يەردە ئۇلار تۇرغۇدەك ئۆي تەييار. بىراق، ئوزۇق - تولۇكچۇ؟ بۇ سەھرايى كەبىر قۇملۇقىغا جايلاشقاندا كىلا بىر شەھەر ئىكەن.

دېرىزە يالىمىدە يورۇپ كەتتى، ئوت! بىراق، ئۇلار كۆنۈك، تۈنۈگۈن ئاخشاممۇ بىر قانچە جايغا ئوت كەتكەنىدى. ھالبۇكى، شۇ ئەسنادا خەۋەرچىلەر ۋە ئوفتسېرلار ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىپ، بەس - بەستە خەۋەر يەتكۈزدى، پۈتۈن شەھەرنىڭ ھەممە يېرىگە ئوت كەتكەنىدى. شۇنداق، بۇ تاسادىپىي ھادىسە ئەمەس، قەستەن پەيدا قىلىنغان ئىش ئىدى. بۇ ساراڭلار مۇقەددەس موسكۋانى ئۆز قولى بىلەن كۆيدۈرۈۋەتمەكچىمۇ؟ قانداق قىلغۇلۇق؟ شۇ مەزگىلدە ئىمپېراتور بىلەن بىللە بولغان سەجۈر ئۆز ئەسلىمىسىدە كېيىنكىلەرگە مۇنداق تەسۋىرلەپ بېرىدۇ:

— قارىغاندا، ئەتراپتىكى يانغىن ئىمپېراتورنىڭ يۈرىكىگە تۇتاشقان بولسا كېرەك، ھېلىدىن - ھېلىغا ئورنىدىن تۇرۇپ

كەتسە، ھېلىدىن - ھېلىغا ئولتۇراتتى ياكى ئۇ ھۇجرىدىن بۇ ھۇجرىغا شاپاشلاپ مېڭىپ يۈرەتتى. بۇ تەنتەكلىكى شۇ تاپتا قاتتىق روھىي ئازاب تارتىۋاتقانلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرەتتى. جىددىي ھۆججەتلەرنى بىر چەتكە تاشلاپ قويايتتى - يۇ، بىردەمدىلا يەنە قولغا ئالاتتى، ئاندىن يەنە تاشلىۋېتەتتى. بىر چاغدا دېرىزىنى جالاققىدە ئېچىۋەتتى - دە، ندا قىلىپ كەتتى: — نېمىدېگەن دەھشەت كۆرۈنۈش بۇ! ئۆز ماكانغا ئۆزلىرى ئوت قويۇۋەتكىنى نېمىسى! شۇنچە كۆپ قەسرغۇ بۇ! كىشىنىڭ زادىلا ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ! ھېچكىمنىڭمۇ خىيالغا كەلمەيدۇ! قانداق خەق بۇ! ياۋايى چارۋىچى سكۇتىيانلارنىڭ ئۆزىلا ئىكەن!

«كرېملغا مىنا كۆمۈلگەنسەن» دېگەن خەۋەر كەلدى. بىر قانچە خىزمەتكار قورققىنىدىن ئايلىنىپ قالدى، قاراۋۇللار جىمىدە بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇشتى. ئىمپېراتور ئىشەنمىگەندەك قىلىپ مېيىقىدا كۈلۈپ قويدى، ھەرىكىتى بولسا تېخىمۇ جىددىيلىشىپ كەتكەنىدى. ھەربىر دېرىزە ئالدىغا كېلىپ، لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان دەھشەت يانغىنىنىڭ تورۇس لىملىرىغا ۋە ئىشىك - دېرىزىلەرگە قانداق يامراۋاتقانلىقىنى، شۇنداقلا ئۆزى تەرەپكە قاراپ قانداق يامراپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆزىتىپ تۇراتتى. بىز نەپەسلىنىۋاتقان ھاۋا ئىس - تۈنەك ۋە كۈل تۈزانلىرى بىلەن بۇلغانغانىدى، كۈز شامىلى يانغىنى تېخىمۇ ئۇلغايماقتا ئىدى.

شۇ ئەسنادا مۇرات بىلەن ئېۋگېن پالاقشىغىنىچە ئىمپېراتورنىڭ ئالدىغا كېلىپ، بۇ يەردىن ئايرىلىشقا زورلىنىۋىدى، پايدىسى بولمىدى. چار پادىشاھ ئوردىسىنىڭ غوجايىنى بولۇپ قالغان ناپولېئون يانغىن ئالدىدا تەۋرىنىپ قالمىدى.

— كرىملغا ئوت تۇتاشتى! — توۋلىۋەتتى بىرەيلەن

توساتىنلا. ئىمپىراتور شۇندىلا خېيىم - خەتەرنىڭ قىستاپ كېلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتتى...

كىشىلەر ئوق - دورا ئىسكىلاتىدىن بىر رۇس ژاندارمىنى بايقاپ ئىمپىراتورنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. بۇ رۇسنىڭ ئىقراپچە، يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە كىرىمغا ئۆزى ئوت قويغانىكەن. ئىمپىراتورنىڭ ھەرىكىتىدىن ئۇ رۇسقا بولغان نەپرەتتى ۋە پىسەنتىگە ئالمىغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. لەشكەرلەر بۇ رۇسنى مەيدانغا ئېلىپ بېرىپ كالىسىنى ئالدى. بۇ چاغدا ناپولىئونمۇ بىر قارارغا كەلگەنىدى.

بىز ھاپىلا - شاپىلا شىمال تەرەپتىكى پەلەمپەي بىلەن پەسكە چۈشتۈق، ئىمپىراتور ئۆزىنى شەھەردىن ئېلىپ چىقىپ كېتىشىمىزنى بۇيرۇدى. بىراق، كۆيۈۋاتقان ئۇلۇغ ئوت قەلئەنىڭ جىمى قوۋۇقىنى قاپسىۋالغىچقا چىقىپ كەتكۈدەك يول تاپالشىمىز مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بىز ئاخىر موسكۋا دەرياسىغا چىقىدىغان قىيا تاشلار ئارىسىدىن شۇڭغۇپ ئۆتۈپ، موسكۋا دەرياسىغا بارىدىغان تار بىر يولنى بايقىدۇق - دە، ئاشۇ تار يول ئارقىلىق كىرىم سارىيىدىن قېچىپ چىقىۋالدۇق. بىراق، نېمىگە ئېرىشتۈق؟ بۇ يەردىن قانداق ئۆتكۈلۈك؟ لەشكەرلەر يانغىن تۈتەكلىرىنىڭ دەستىدىن كۆزىنى ئاچالماي قالغان، يۈزلىرى ئىسلىشىپ تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەنىدى، ئۆزلىرىنىڭ نەدە تۇرۇۋاتقانلىقىنىمۇ بىلەلمەيتتى، كوچىلار بولسا قويۇق ئىس - تۈتەك ئىچىدە غايىب بولغانىدى، ئىككى قاسنىقىدىكى ئۆيلەر لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئەگرى - توقاي بىر يولدىن باشقا، بۇ دوزاختىن جاننى ئېلىپ قېچىپ چىققۇدەك يول يوق ئىدى.

ئىمپىراتور ئارتۇقچە ئويلىنىپ ئولتۇرمايلا شۇ قورقۇنچىلۇق يولغا چىقىپ، پاراسلاپ كۆيۈۋاتقان لىم - تورۇسلار ئاستىدا تېز - تېز قەدەم ئېلىپ ئىلگىرىلەشكە باشلىدى... لاۋۇلداپ

يېنىۋاتقان يانغىنىنىڭ تەپتىدە نەپەس ئالمايلا قالدۇق... يول باشلىغۇچى يولدىن ئېزىپ قالغانىدى، ئەگەر بىرىنچى بىرلەشمە ئارمىيەدىكى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىۋاتقان بىرقانچە لەشكەر ئىمپېراتورنى تونۇۋېلىپ، بىزنى بۇ ئوت دېڭىزىدىن باشلاپ ئېلىپ چىقىمىغان بولسا، ھاياتىمىز مۇشۇ يەردە توختاپ، ئوتتا دەپنە قىلىنغان بولار ئىدۇق.

داۋىدىنى ئۇچراتتۇق. موسكۋا دەرياسى بويىدا يارىلانغانىكەن، باشقىلار ئوت دېڭىزى ئىچىدىن كۆتۈرۈپ ئېلىپ چىقىپتۇ، ئەسلىدە ئىمپېراتورنى يانغىن ئىچىدىن قۇتقۇزۇپ چىقماقچى ياكى ئىمپېراتور بىلەن تەڭ ھالاك بولماقچى بولغانىكەن. داۋىد ئىمپېراتورنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدىن ئىچىگە پاتماي مەھكەم قۇچاقلىۋالدى، ئىمپېراتورمۇ ناھايىتى دوستانىلىق كۆرسەتتى. ئەمما، ئېغىر - بېسىق، بىمالال ھالىتىنى بۇزمىدى.

ناپولېئون شەھەر سىرتىدىكى بىر قەسىردە ئوت ئوچكۈچە كۈتۈپ تۇردى، تۆتىنچى كۈنى ئۇ يەردىن يولغا چىقىپ، ھېچقانچە زىيان - زەخمەتكە ئۇچرىمىغان كرىمل سارىيىغا قايتىپ كەلدى، بەشىنچى كۈنى سەۋر - تاقىتى توشۇپ، چار پادىشاھقا ئۈچىنچى قېتىم خەت يازدى. شۇ تاپتا دۈشمەننىڭ پايتەختىنى ئىشغال قىلىپ تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ كۆڭلى تىنىمىغانىدى. دۈشمىنى بىلەن بولغان ئالاقىسى پۈتۈنلەي ئۈزۈلگەچكە، ئەسىرگە چۈشكەن بىر دۈشمەن ئوفىتسىرىدىن يەنە بىر قېتىم ياردەم تىلەشكە مەجبۇر بولدى. بۇ قېتىمقىسى بىر لېيتېنانت ئىدى، ئىمپېراتور ئۇ لېيتېنانتنى چار پادىشاھنىڭ تاج كىيىدۈرۈش زالىدا قوبۇل قىلدى. ئىمپېراتور تۇتۇرۇقسىزلىق قىلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتكەندىمۇ؟ نامسىز، ھوقۇقسىز كىچىككىنە بىر لېيتېنانت بۇ يەردە - چار پادىشاھنىڭ جاھانغا مەشھۇر ئوردىسىدا مۇقەددەس رۇسىيەگە ۋەكىللىك قىلىدۇرۇلۇۋاتاتتى،

ئالدىدا بولسا فىرانسۇزلارنىڭ پۈتكۈل ياۋروپانى تىترەتكەن ئۇلۇغ ئىمپېراتورى تۇرۇپتۇ. ئىمپېراتور لېيتېنانت بىلەن خۇددى تىلىست سۆھبىتىدە چار پادىشاھ بىلەن سۆھبەتلەشكىنىدەك سۆھبەتلەشتى، دەتالاش قىلدى، ئۆز شەرتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

— مەن نوقۇل سىياسىي كۈرەش قىلىۋاتمەن، — دەپ تەكىتلىدى ناپولېئون، — مەن بۇ يەرگە پەقەت ئارىمىزدىكى شەرتنامىنى ئىجرا قىلدۇرۇش ئۈچۈنلا كەلگەنمەن. موسكۋانى ئەمەس، لوندوننى ئىشغال قىلغىنىمدا ئۈنچە تېز چېكىنىپ چىقمايتتىم، بۇ يەردىن تېزلا كېتىمەن. ئەگەر چار پادىشاھقا تىنچلىق كېرەك بولسا، بۇ ئارزۇيىنى ماڭا بىلدۈرۈشى كېرەك... سىزنى قويۇۋېتىمەن، ئەمما بىر شەرتىم بار، پېتىربۇرگقا بارىسىز. چار پادىشاھ موسكۋانىڭ يېقىنقى ئەھۋالىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن شاھىتنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىدۇ، چار پادىشاھقا بۇ يەردە بولۇۋاتقان ئىشلارنى قويماي ئېيتىپ بېرىڭ.

— چار پادىشاھنىڭ قوبۇل قىلىشىغا نائىل بولالمايمەن، ئالىلىرى!

— ھەرەمئاغىسى تولىستويدىن ياردەم سوراڭ، دۇرۇس بىر ئادەم ئۇ. ھەرەمئاغىسىنى چار پادىشاھقا مەلۇم قىلىشقا بۇيرۇشىڭىزمۇ بولىدۇ ياكى ھەر كۈنى سەيلە قىلغىلى چىققىنىدا ئۆتىدىغان يېرىدە كۈتۈپ تۇرۇپ ئۆزىڭىز كۆرۈشىشىڭىزمۇ بولىدۇ بۇ لېيتېنانت خۇددى چار پادىشاھنى قەتل قىلىشقا سېتىۋېلىنىۋاتقانداك تويۇلۇپ شۈركۈنۈپ كەتتى. شۇڭا ھېچقانداق ۋەدە بەرمىدى، تىلى گەپكىمۇ كەلمەي قالدى.

— ئەمىسە، پادىشاھىڭىزغا خەت يېزىپ بېرىي، چوقۇم يەتكۈزۈپ بېرىڭ، — دېدى ئىمپېراتور شۇ قەدەر ئوڭايىسىزلىق ئىچىدە. بىر ئىمپېراتورنىڭ قولىدىن يەنە بىر ئىمپېراتورنىڭ

قولغا ئۆتىدىغان بۇ مەكتۇپ شاھنشاھلار ئارا يېزىلغان مەكتۇپلار ئىچىدە ئەڭ غەلىتە بىر مەكتۇپ ئىدى:

خان بۇرادىرىم... ھەيۋەتلىك گۈزەل موسكۋا ئەمدى مەۋجۇت ئەمەس... نەپەرتلىك ھەم ئەھمىيەتسىز ئىش بولىدىغۇ بۇ. مېنى ئوزۇق - تۈلۈكسىز قويماقچى بولغانىدىڭىز؟ ئوزۇق - تۈلۈكلەر گەمىدە تۇرۇپتۇ، يانغىن ئۇ يەرگە بارالمايدۇ. كىچىككىنە مەقسەت ئۈچۈن دۇنيا بويىچە ئەڭ گۈزەل بىر شەھەرنى، ئەسەرلەر بويى تىرىشىش نەتىجىسىدە روياپقا چىققان بۇ كاتتا ئەسەرنى نابۇت قىلىۋەتكۈلۈكمىدى؟... مەن دىيەنەتنى ۋە ئالىيلەرنىڭ بۇ شەھەرگە بولغان مېھرىنى كۆزدە تۇتۇپ، رۇسىيە قوشۇنلىرى تاشلىۋەتكەن بۇ شەھەرنى ھىمايەگە ئالدىم. شەھەر مەمۇرلىرى ۋە خەلق قوشۇنلىرى ھېچبولمىغاندا شەھەردە قېلىشى كېرەك ئىدى، خۇددى ۋىيېننا ئىككى قېتىم قولدىن كەتكەندە ۋىيېنالىقلارنىڭ قىلغىنىدەك. بېرلىن بىلەن مادىرلاردىمۇ شۇنداق بولغان؛ ھەتتا گېنېرال سوۋۇنوف مىلانغا كىرگىنىدە مىلانلىقلارمۇ شۇنداق قىلغانىدى... سىز پىرىنسىپچىل ۋە پەزىلەتسىز ئەمەسىز، شەھەرنى ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋېتىشتەك رەزىللىكنى راۋا كۆرمەيسىز. چۈنكى، بۇ قىلمىش ئۇلۇغ بىر ھۆكۈمران ۋە ئۇلۇغ بىر خەلق ئۈچۈن سەتچىلىك. پۇقرالىرىڭىز ئوت ئۆچۈرۈش ئەسۋابلىرىنى ئېلىپ كېتىش ھەلەكچىلىكىدە يۈرۈپ بىر يۈز ئەللىك زەمبىرەكنى تاشلاپ كېتىپتۇ... مېنىڭ چار پادىشاھ ئالىيلىرى بىلەن ئۇرۇشقۇدەك ئۈچ - ئاداۋىتىممۇ يوق. ئەگەر ئۆتكەن قېتىمقى ئۇرۇشتىن ئىلگىرى ياكى كېيىن ماڭا بېشارەت بېرىپ قويغىنىڭىزدا، مەن دەرھال ھەربىي يۈرۈشتىن توختىغان، ھەتتا موسكۋاغا كىرمىگەن بولارى ئىدىم... ناۋادا ھېلىمۇ كونا دوستلۇقىمىزنىڭ خاتىرىسىنى قىلار بولسىڭىز، بۇ مەكتۇپۇمنى خالىس قوبۇل قىلىسىز. قانداقلا بولمىسۇن، يېقىنقى ئەھۋاللاردىن مەلۇمات بەرگەنلىكىم ئۈچۈن ماڭا ھەشقاللا ئېيتىشىڭىز كېرەك.

فرانسىيە قوشۇنلىرىنىڭ شىمالغا قاراپ ئىلگىرىلەپ قىستاپ كېلىشى، موسكۋادىكى يانغىن ۋە ھاكازالار پېتىر بۇرگىدا كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ساراسمىگە سالغان، ئوردىمۇ سۈلھى قىلىشقا مايىل بولغانىدى. بۇنىڭدىنمۇ ئوبدان پۇرسەت بولسۇنمۇ؟ دۈشمەن كۈنساين قىيىن ئەھۋالدا قېلىپ، سۆھبەتلىشىش ئىستىكىدە بولۇۋاتىدۇ! تەكەببۇر كونستانتىنمۇ سۆھبەتلىشىشنى ياقلىدى، ھەتتا بېشىغا ئامەت قۇشى قونغان زوراۋانغا قاتتىق ئۆچمەنلىك قىلىدىغان، قىزىنى بېرىشنى رەت قىلغان، تىلىست سۆھبىتىدىن كېيىن چار پادىشاھنى ھەپتە - ھەپتەلەپ توختىماي تىللىغان چار پادىشاھنىڭ ئاپسىمۇ ئەمدىلىكتە چار پادىشاھنى ئىمپېراتورغا قول بېرىپ يارىشىۋېلىشقا دەۋەت قىلدى. دېمەك، تازا پەيتى كەلگەندى!

بىراق، چار پادىشاھ بۇنىڭلىق بىلەن تەۋرىنىپ قالماي، بۇ دىلكەش ھۆكۈمراننىڭ ئۆز ئىرادىسىدە تەۋرەنمەي قەتئىي چىڭ تۇرۇشقا ئىككى كىشى تۈرتكە بولغانىدى. بىرى فرانسىيەلىك بېرنادوت بولۇپ، تېخى يېقىندىلا فىنلاندىيەدە چار پادىشاھ بىلەن قايتا كۆرۈشۈپ، چار پادىشاھنىڭ ئىرادىسىنى چىڭىتتى، ھەتتا نۇرۇنگىيەنى ئىشغال قىلغان ئۆز ئىلكىدىكى رۇسىيە بىرلەشمە ئارمىيەسىنى چار پادىشاھقا قايتۇرۇپ بەردى؛ يەنە بىرى مىللەت مۇنقەرز بولۇش خەۋپىگە دۇچ كەلگەن پەيتلەردە ۋە ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتقۇزۇش كۈرىشى داۋمىدا يېتىشىپ چىققان گېرمانىيەلىك ئەڭ مۇنەۋۋەر بىر شەخس بارۇن ستەين ئىدى. بۇنىڭدىن تۆت يىل مۇقەددەم ناپولىئون مادىرىدا يارلىق چىقىرىپ، بارۇن ستەيننىڭ پۇقرالىق سالاھىيىتىدىن مەھرۇم قىلىنغانلىقىنى جاكارلاپ، فرانسىيە تەۋەلىكىدىن چەت ئەلگە سۈرگۈن قىلغانىدى. بۇ گېرمان تۆت يىل مابەينىدە ياقا - يۇرتلاردا مۇساپىر بولۇپ يۈرۈپ، ئاخىرىدا چار پادىشاھنىڭ

ئىشەنچلىك مەسلىھەتچىسى بولۇپ قالغانىدى. ھەرقانداق جەھەتتە ناپولېئونغا قارمۇقارشى ئىش كۆرەتتى، شۇ تاپتا ناپولېئون ھەل قىلغۇچ جەڭ قىلماقتا ئىدى. ستەين بۇ قېتىم رەقىبى ئۈستىدىن غالىب كېلىدىغان بولدى.

تالتىنچى، تالانت ئىگىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش

نۇرغۇن دۆلەتلەردە ئون يەتتە يىلدىن بۇيان گېنېرال، باش مەمۇر ۋە ئىمپېراتور ناپولېئونغا جاسارەت بىلەن ئىزچىل قارشىلىق كۆرسىتىپ كەلگەن ئەمەلىيەتچىل تالانت - ئىستېدات ئىگىلىرى ئىچىدە ئورتاق دۈشمىنىگە تاقابىل تۇرۇشتا تالپىراندىن باشقىسى ستەين بىلەن تەڭ ئورۇندا تۇرالمايتتى. تالپىران ھىيلە - مېكر تالانتى ئارقىلىق ناپولېئوننىڭ ئىجابىي تەسەۋۋۇرىنى بۇزۇپ تاشلاشقا قادىر ئىدى، ستەين بولسا ئوتتەك قىزغىن ئەخلاقىي قۇدرىتى ئارقىلىق ناپولېئوننىڭ ئەخلاقسىزلىقىغا تاقابىل تۇراتتى. ستەين گېرمانلارغا خاس پەزىلىتىنى ئىشقا سالاتتى، ناپولېئون بولسا ئىتالىيانلارغا خاس تالانتىنى ئۆز جىسمىغا مۇجەسسەملىگەندى، يەنە كېلىپ ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىكى بۇ ئىككى خىل ئالاھىدىلىك بىر - بىرىنى چەتكە قاقماستىن گىرەلىشىپ تۇراتتى. شۇڭا، بۇ ئىككى تالانت ئىگىسى مۇئەييەن دەرىجىدە بىر - بىرىنى چۈشىنىشەتتى. ئەگەر ستەين گېرمان ئەمەس، فىرانسۇز بولغىنىدا كارنوتقا ئوخشاشلا ئىمپېراتورنىڭ ئەڭ قاپىل ياردەمچىسى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى.

ئەپسۇسكى، بىر - بىرىگە بولغان ياسالما ھۆرمىتى ھەر ئىككى تەرەپ مۇقەررەر ھېس قىلىپ يېتىدىغان ئارىسىدىكى

چوڭقۇر ھاڭدىن ھېچقاچان ھالقىپ باقمىغانىدى. ناپولېئون سېپى ئۆزىدىن ۋەتەنسىز بولسىمۇ، ھەرقانداق مەملىكەتتە ئەجىر - تۆھپە كۆرسىتىپ ئۇلۇغ ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقرايلىتى، ئەمما فىرانسىيە ئىمپېراتورى بولغانلىقى تۈپەيلىدىنلا فىرانسۇزلارنى باشقا خەلقتىن ئەۋزەل كۆرەتتى. ۋەتەننى دەپلا ياشايدىغان ستەين بولسا ئانا دىياردا چوڭقۇر يىلتىز تارتقان، ئۆزى سالماق، زېھنى ئۆتكۈر بولسىمۇ، ناپولېئوندىكى زېرەك، جانلىق، چاققان خىسلەتكە ئىگە ئەمەس ئىدى. گېرمانىيەنى ۋە گېرمانلارنىلا كۆزلەيدىغان بۇ سىياسىيون گېرمانىيەنىڭ بىرلىككە كېلىشىنى ئارزۇ قىلاتتى؛ ناپولېئون بولسا ياۋروپا ۋە ياۋروپالىقلارنى كۆزلەيدىغان سىياسىيون بولۇپ، ياۋروپادىكى بەگ - پادىشاھلار بىلەن كۈرەش قىلىش ئارقىلىق ياۋروپانى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئارزۇسىدا ئىدى.

ستەين كىچىك بىر مۇستەقىل دۆلەتنىڭ پادىشاھى بولۇش سۈپىتى بىلەن يەتتە يۈز يىل مابەينىدە گېرمانىيە زېمىنىنى گۈللەندۈرۈپ، بۇ زېمىنغا ھۆكۈمرانلىق قىلىپ كەلگەن ئەجدادلىرىغا تېۋىناتتى. ئانا - بوۋىلىرىنىڭ قەلئەلىرىدىن ئايرىلىپ، ئۆز خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش يولىغا ئاتلانغاندىن كېيىن دەسلەپتە باشقا گېرمان بەگلىرىگە ئىشەنمەس، كېيىن بارا - بارا ئۇلارنى مەنسىتمەس بولدى. چۈنكى، ئۇ يەردە ئۆز زېمىنىنى ۋە خەلقىنىڭ ئەركىنى، ھەتتا ئۆزىنى يات خەلققە سېتىپ، دۇنياۋى ھۆكۈمران بوناپارتنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشىشكە ئۇرۇناتتى. ناپولېئون بولسا زاۋاللىققا يۈز تۇتۇپ سۇنغان ئاقسۆڭەك جەمەتنىڭ پۇشتى، ئۆز ۋاقتىدا دادىسىنىڭ ئۈزۈمزارلىقىدىن قوغلاپ چىقىرىلغان بىر ۋەتەنسىز ئىدى، ئۇمۇ ئۆزىگە تىز پۈككەن خۇشامەتگۈي گېرمان بەگلىرىنى ستەينگە ئوخشاشلا مەنسىتمەيتتى، سۈلھى قىلىشقا ئۇنىمىغان بىرقانچە

بەگ - پادشاھقا ئىچىدە قايىل بولاتتى.

ناپولېئون يېنىدىكى چىرىكلەشكەن ياۋروپا بەگلىرىنى مەسخىرە قىلىپ كۆڭۈل ئاچاتتى، ستەين بۇ ھالدىن قاتتىق ئازابلىناتتى ۋە نەپەرەتلىنەتتى. بۇ ئامەتلىك زوراۋان ئۇلارنىڭ تۇغما ناقابىللىقى تۈپەيلىدىنلا ئۆزىنى تالانت ئىگىسىمەن دەپ بىلىشكە ھەقلىق بولۇپ قالغانىدى، بۇ ھال تۇغۇلۇشىدىن ئاقسۆڭەكلەر سىنىپىغا مەنسۇپ ستەيننىڭ غۇرۇرىغا تېگەتتى. خۇددى كورسكالىقنىڭ ئۆز مۇۋەپپەقىيىتى ئارقىلىق ئۆز دەۋرىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى دادىل ئىسپاتلىغىنىغا ئوخشاش، بۇ گېرمانىيە ئۆز سىنىپى ۋەكىللىك قىلغان كونا دەۋرنىڭ يىمىرىلىۋاتقانلىقىغا ھەسرەت ئىچىدە قاراپ تۇرۇشقا مەجبۇر ئىدى. پىرۇسسىيە پادشاھىغا بولغان نەپىرىتى فىرانسىيە ئىمپېراتورىنىڭ ئۆچمەنلىكىدىن قېلىشمايتتى.

گېرمان بەگلىرىنىڭ شوھرىتىنى ۋە ئىززەت - ھۆرمىتىنى مەھرۇملۇقتىن قۇتقۇزۇپ قېلىشنى ئۆزى يالغۇزلا زىممىسىگە ئالغان ستەين ئۈچۈن ئۇزاقتىن بۇيان كۆزلىگەن ئۇلۇغۋار ئىشلىرىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان پەيت ئەمدى يېتىپ كەلگەنىدى. ئىمپېراتور 1808 - يىلى مادرىدا بۇ پىرۇسسىيە ۋەزىرىنى پۇقرالىق ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىپ چەت ئەلگە سۈرگۈن قىلغانىدى، ئەمدى شۇ دۈشمىنىڭ قايتۇرما زەربىسىگە ئۇچراش ئالدىدا تۇراتتى، ئۇزاققا بارماي يەنە بىر قېتىم پاجىئەلىك قىسمەتكە دۇچار بولغىنى بولغانىدى. ستەين ئىمپېراتور تەرىپىدىن پۇقرالىق ھوقۇقىدىن مەھرۇم قالغانلىقى ئۈچۈنلا چار پادشاھتىن پاناھلىق تىلگەن ھەمدە دۈشمىنىدىن چار پادشاھنى تالىشىشقا تۇتۇش قىلغانىدى. بىر قارارغا كېلەلمەي ئىككىلىنىپ قالغان ئالېكساندىرغا بۇ سۈرگۈندى گېرمانىيەنىڭ جاسارىتى ۋە قىزغىنلىقىدىنمۇ ئۆتە تەسىر قىلغۇدەك

نەرسە يوق ئىدى، ھەتتا ئىمپېراتورمۇ ستەينىنىڭ چار پادىشاھقا كۆرسىتىدىغان ئەنە شۇنداق زور تەسىرىنى ھېس قىلىپ ئەندىشىگە چۈشكەنىدى. چار پادىشاھ بۇ گېرمانىنىڭ ئوردا ئەھلى ئىچىدە مەرتىۋە تەمىنىدىن، خۇسۇسىي غەرەزدىن خالىي بىردىنبىر خالىس نىيەت ئادەم ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ ۋەتەنسىز، يۇرت - ماكانسىز مۇساپىرنىڭ پىكىر - مەسلىھەتلىرىگە باشقا ھەرقانداق ۋەزىرىنىڭكىدىنمۇ بەكرەك ئىشىنەتتى.

پېتېربۇرگدىن ھېچقانداق خەۋەر بولمىدى. مانا، بەش ھەپتىمۇ ئۆتۈپ كەتتى، قىش پەسلى كۈنساين قىستاپ كەلمەكتە ئىدى. ئىمپېراتور بۇرۇقتۇرمىلىق ئىچىدە پېتېربۇرگدىن خەۋەر كۈتەتتى، بۇنداق بۇرۇقتۇرمىلىققا نېرۋىسى چىدىمايلا قالدى. گەرچە پارىژدىن زاكاز قىلغان رومانلىرى تېخى يېتىپ كەلمىگەن بولسىمۇ، ھەرھالدا كرىپل سارىيىدىن تاپقان كىتابلارنى ئاندا - ساندا ۋاراقلاپ قويۇپ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىراتتى. ئادىتىنى بىردىنلا ئۆزگەرتىپ، تاماق ۋاقتىنى ئارقىغا سوزاتتى، بەزىدە تاماقتىن كېيىن ئۆزىنى تاشلاپ قوپماي يېتىپ كېتەتتى، كۆزى قولىدىكى كىتابتا بولسىمۇ كۆڭلى باشقا يەردە ئىدى. كۈلى كۆككە سورۇلغان بۇ شەھەردە قىلغۇدەك نېمە ئىش بولسۇن؟ ناپولېئون قاچ - قاچتا چېكىنمەي موسكۋادا قالغان رۇسىيە ئوپېرا ئۆمىكىگە فىرانسىيە دىراممىلىرىنى بىر - ئىككى ئاخشام ئويىنىغۇزۇپ كۆردى، ئاندىن بىكارچىلىقتا فىرانسىيە تىياتىرنىڭ نىزامنامىسى ئۈستىدە قايتا - قايتا ئويلىنىدى ھەمدە تۈزىتىش كىرگۈزۈش توغرىسىدا پارىژغا پەرمان چۈشۈردى، ۋاقتىنىڭ قالغان يېرىمىنى قىسىملىرىغا بۇيرۇق چۈشۈرۈش بىلەن ئۆتكۈزدى. ئىمپېراتور پېتېربۇرگدىن ئۈمىدىنى ئۈزگەندە قوشۇننىڭ ئوزۇق - تۈلۈكى تامامەن

تۈگىگەن، قىشنىڭ قەھرىتان سوغۇقى قىستاپ كەلگەنىدى.
گەرچە ھازىر پەقەت چېكىنىشتىن باشقا يول قالمىغان بولسىمۇ،
ئونىنچى ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ھەربىي يىغىن چاقىردى. دارۇ
ناپولېئونغا:

— لىتۋادىن كېلىدىغان ئوزۇق — تۈلۈك تەمىناتىنى
كۆزەتكەچ مۇشۇ يەردە قىشلايلى، ئەتىيازدا پېتېربۇرگغا يۈرۈش
قىلايلى، — دەپ تەكلىپ بەردى.

— مەردانىلەرچە تەكلىپ بولدى بۇ، — دېدى ناپولېئون
خېلى ئۇزاق ئويلىنىپ تۇرغاندىن كېيىن، — بىراق،
پارىژدىكىلەر نېمە دېيىشەر؟ پارىژدىن ئالتە ئاي ئايرىلىپ
تۇرغىنىمىزنىڭ تەسىرى قانداق بولىدىغانلىقىنى كىم مۆلچەرلەپ
يېتەلەر؟ فىرانسۇزلار مېنىڭ چەت ئەلدە تۇرۇشۇمغا كۆنەلمەيدۇ،
پىرۇسسىيە بىلەن ئاۋستىرىيە پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ قۇترىشى
مۇمكىن.

«پۈتۈن قوشۇن چېكىنسۇن!» بۇنىڭدىن ئۆزگە بۇيرۇق يوق
ئىدى. پارىژغا نېمە ئالغىچ بارسا بولار؟ ئىمپېراتور ساينت ئۇۋان
چېركاۋىدىكى ئالتۇن كىرىستنى قەلئە تورۇسىدىن سۆكۈپ
ئالغۇزدى، بۇ كىرىستنى پارىژنىڭ ئەنئەنىۋى كۆچمىسىدىكى
چېركاۋىغا ئورناتماقچىدى. چار پادىشاھتىن — شۇ ساختىپەز
دوستىدىن ئۆچ ئېلىش ئۈچۈن بۇنىڭدىن باشقا ئوبدانراق چارە
يوقمۇ؟ بار! ئىمپېراتور كىرىمىل سارىيىنى پارتلىتىۋېتىش
توغرىسىدا پەرمان چۈشۈردى.

ناپولېئون موسكۋا سېپىلىنىڭ سىرتىدا كىرىمىلنىڭ
پارتلىغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر كۈتۈپ ئۈچ سائەت تۇردى. چوڭ
قوشۇن ئىمپېراتورنىڭ ئالدىدىن مىسىلداپ ئۆتمەكتە ئىدى،
يارىدارلارنى ۋە غەنىمەتلەرنى بىللە ئېلىپ ماڭغاچقا تېز — تېز
يۈرەلمەيتتى، لەشكەرلەر تولۇق دەم ئالغان بولسىمۇ، ئىنتىزامدا

بوشاپ كەتكەنىدى. ئاخىر خەۋەر كەلدى: پارتلىتىش پىلانى مەغلۇپ بولغانىدى. ئىمپېراتور زۇۋان سۈرمىسى، لاق ئۆزىنىڭ قەھرىتان سوغۇق توغرىسىدىكى ئەندىشىسىنى ئېيتقىنىدا، ئىمپېراتور قاتتىق ئەيىبلدى:

— ھاۋانىڭ نەقەدەر ياخشىلىقىنى كۆرمىدىڭىزمۇ؟ بۈگۈن 19 - ئۆكتەبىر، بۇنىڭدىن مېنىڭ ئاممىمنى كۆرۈپ يەتمىدىڭىزمۇ؟

ناپولېئون ئاغزىدا شۇنداق دىگىنى بىلەن قاتمۇقات غەمگە پاتقاندى. ئارتۇقچە يۈكنىڭ ھەربىي يۈرۈشكە كاشىلا قىلىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى، ئەمما لەشكەرلەرنىڭ ئاز - تولا نەرسە ئالغاچ كېتىشىنى مەنى قىلىشقا كۆڭلى ئۇنىمايتتى. ھالبۇكى، رۇسىيە قوشۇنى فىرانسىيە قوشۇنىنى قورشاۋغا ئېلىپ بولغانىدى، ھەتتا يېقىندا مۇراتنىڭ ئاتلىق روتىسىنى شەھەرگە چېكىنىشكە مەجبۇر قىلدى. ئىمپېراتور شەرققە يۈرۈش قىلىپ ئاتلانغىنىدا كۆڭلى جەڭ قىلىشتىن باشقىنى تارتمايتتى، شۇ تاپتا غەربكە چېكىنىپ ماڭغىنىدا بولسا باشقا ئىشتىن ئەمەس، جەڭ قىلىشتىن قورقماقتا ئىدى. «چاتاق چىقىپ قالمىغىدى!» سمولېنسكىغا تېزدىن يېتىپ بېرىشقا ئالدىرايتتى، شۇ يەردە قىشلاش خىيالىدا ئىدى.

ناپولېئوننىڭ بۈيۈك ئىشلىرىنىڭ ئاخىرلىشىش نۇقتىسى باشلىنىش نۇقتىسى بىلەن بىردەك بولارمۇ؟ فىرانسىيە قوشۇنلىرى خۇددى مىسىردىكىگە ئوخشاشلا ئەسەبىي دۈشمىنىدىن مۇداپىئە كۆرۈپ يۈك - تاق ھارۋىلىرىنى ئارىغا ئېلىپ ماڭماقتا ئىدى. ئىمپېراتور سەپەر ئۈستىدە بىر قېتىم دۈشمەننىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغىلى تاس قالدى، تەلىيىگە كانىۋىيى زېرەك كەلگەنلىكى ئۈچۈنلا ئامان قالدى.

— كازاكلار! قايتىپ كېلىڭ! — توۋلىدى كانىۋىيى لاق

قولى بىلەن چاتقاللىقنى كۆرسىتىپ. ئىمپېراتور بولسا قۇلاق سالمىدى، لاق پاسىباننى رايىغا قويۇۋىتىپ، ئېتىنىڭ تىزگىنىنى ئارقىغا بۇراپ تارتىپ:

— قايتىمىسىڭىز بولمايدۇ! — دەپ بۇيرۇق قىلدى.

ئىمپېراتور ئۆمرىدە ھېچكىمدىن بۇنداق بۇيرۇق ئاڭلاپ باقمىغانىدى، قانداق قىلغۇلۇق؟ قېچىپ كېتىش بىردىنبىر ئاقىلانە ئىشتەك ئىدى. ئىمپېراتور چېكىنمەستىن قىلىچىنى يالىڭاچلاپ جايدا تۇرۇۋەردى، لاق، بىرتىخىر ۋە گورگۇدلارمۇ قىلىچىنى يالىڭاچلاپ، قىرىق چامدامچە نېرىدا ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقان كازاكلار بىلەن ئېلىشىش ئۈچۈن راسلىنىپ تۇردى. ئىمپېراتور بىلەن بىللە ماڭغان ئوفتسىپىرلار تاكى مۇھاپىزەتچىلەر ئەترىتى يېتىپ كېلىپ كازاكلارنى قوغلىمۇۋەتكەنگە قەدەر ئىمپېراتورنى مۇھاپىزەت قىلىپ تۇردى.

ئىمپېراتورنىڭ كاللىسىدا بۇ قېتىمقى خەتەرلىك سەرگۈزەشتىسىدىن كېيىن يېڭى پىكىر پەيدا بولدى، «ئالپكساندىر نۇسرەت قازىنىپ ئوردىغا قايتىپ ماڭغىنىدا مېنى ئۆزى چۈشكەن پەيتونىغا باغلاپ ئېلىپ ماڭارمۇ؟» ناپولېئون تۇتۇلۇپ قالغۇدەك بولسا ئىشلىتىش ئۈچۈن دوختۇردىن بىرئاز زەھەرلىك دورا ئېلىپ، قارا يىپەك خالتىسىغا سېلىپ بويىنىغا ئېسىۋالدى. بۇ قېتىمقى تۇيۇقسىز ھۇجۇمدىن كېيىن بارلىق ئوفتسىپىرلىرى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بۇ رەزىلنىڭ كاللىسىنى ئېلىش كويىغا چۈشكەنىدى. رۇسىيە ئارمىيەسىنىڭ ئىشتابى چىقارغان تۇتۇش بۇيرۇقىغا ئىمپېراتورنىڭ رەسمى چۈشۈرۈلگەن بولۇپ، بارلىق بىرلەشمە ئارمىيە قوماندانلىرىنىڭ ئەسىرگە چۈشكەن ھەربىر «پەتەك»كە دىققەت قىلىشى بۇيرۇلغانىدى. چۈنكى، فىرانسىيە ئىمپېراتورى شۇلارنىڭ ئارىسىدا بولۇشى مۇمكىن ئىدى.

مىسىرنىڭ قاتتىق ئىسسىقى ناپولېئوننىڭ مىڭلاپ لەشكەرنىڭ جېنىنى ئالغانىدى، رۇسىيەنىڭ قەھرىتان سوغۇقى بولسا تۆمەنلەپ لەشكەرنى قىرىپ تاشلىدى. فىرانسىيە قوشۇنلىرىنىڭ ئاتلىرى قار - مۇز بىلەن قاپلانغان رۇسىيە دالاسىدا يىقىلدى، زەمبىرەكلىرى پاتقاققا پېتىپ قالدى، بۇنىڭ بىلەن ئوق - دورا بېسىلغان ھارۋىلار پارتلىتىۋېتىلدى، ئاتلىق لەشكەرلەر پىيادە يۈرۈشكە مەجبۇر بولدى، توڭلاپ ئۆلگەن بېھىساب ئوفتسىپەر - لەشكەرلەرنىڭ جەستى يوللاردا قالدى.

سىمولىنىسكىغا ئامان - ئېسەن يېتىپ بارالمىغان ئوفتسىپەر - لەشكەرلەر سانى ئەللىك مىڭدىن ئاشمايتتى، بۇ سان رۇسىيەگە ھەربىي يۈرۈش قىلىپ ئاتلانغان چاغدىكى ئوفتسىپەر - لەشكەرلەر سانىنىڭ ئوندىن بىرىگە توغرا كېلىدۇ. ئوزۇق - تۈلۈك تامامەن تۈگىگەن، بۇ يەردە قىشنى ئۆتكۈزۈشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇنىڭ بىلەن توڭلىغان، ئېچىرىغان بۇ ۋەيرانە قوشۇن داۋاملىق ئىلگىرىلىدى. ئونمىڭلاپ لەشكەر قوراللىرىنى تاشلىۋەتتى، ھەتتا مۇھاپىزەتچىلەرنىڭمۇ ئىرادىسى سۇنغانىدى. شۇ ئەسنادا ئىمپېراتور لەشكەرلەر ئارىسىغا بېرىپ:

— كۆرۈپ تۇرۇپسۇن، قوشۇنمىزدا تەشكىلى ئىنتىزامدىن ئەسەرمۇ قالدى. ئەقلىدىن ئازغان بەزى خۇنپەرلەر قورالنى تاشلىۋەتتى. سىلەر مۇشۇنداق شەرمەندىلىكتىن ئۆلگە ئالدىغان بولساڭلار، ئارمىيەمىزدە قىلچە ئۈمىد قالمايدۇ. ئارمىيەمىزنىڭ كېلەچىكى سىلەردە قالدى! — دېدى.

ئاندىن قوشۇن بىلەن بىللە پىيادە ئىلگىرىلىدى. «سۈكۈتكە چۈشكەن قوشۇنغا ئوفتسىپەرلار يول باشلاپ ماڭغانىدى، — دەپ قەيت قىلىدۇ مەلۇم بىر شاھىت، — پەقەت بىرقانچە يەلەننى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھەممىسى پىيادە ئىدى. كىيىملىرى جۈل -

جۇل بولۇپ كەتكەن، ئەبجەق پەلتولرىغا ئورنىنىڭ ئورۇنلاپ، ئورۇنلاپ بىر تېرە - بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان، چىرايى ساماندىك سارغايغان، بۇرۇت - ساقاللىرى چاڭگاڭلاشقان، مۇكچەيگىنىچە ئۇن - تىنسىز كېتىۋاتقان بۇ بىچارىلەر تەقدىرنىڭ تۇتقۇنى بولۇپ قالغانىدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا ئوفىستىپىرلاردىن تەشكىللەنگەن مۇقەددەس بىرلەشمە ئارمىيە كەلمەكتە ئىدى، كۆپىنچىسى قولغا ھاسا ئېلىۋالغان، پۇتغا ئەسكى قوي تېرىسىدىن چورۇق تارتىۋالغانىدى، ئۇلارنىڭمۇ ئارقىسىدا قالدۇق ئاتلىق مۇھاپىزەتچىلەر كەلمەكتە ئىدى.

ئەڭ ئاخىرىدا ئۈچ كىشى پىيادە كېلىۋاتاتتى. ئوڭ تەرەپتىكىسى ناپلېس پادىشاھى بولۇپ، بۇرۇنقى ھەشەمەتلىرىنى ئەسلەپ ئولتۇرغۇدەك رەپتارمۇ قالمىغانىدى؛ سول تەرەپتىكىسى ئىتالىيە ۋالىيسى ئېۋگېن ئىدى؛ ئوتتۇرىدا قېيىن ياغىچىنى ھاسا قىلىۋالغان، ئۈچىسىغا پولشاچە خۇرۇم پەلتو، بېشىغا تۈلكە تۇماق كىيگەن بىر پاكىنەك كېتىپ باراتتى، ئۇلار بىپايان رۇسىيە زېمىنىنى ئەنە شۇ تەرزىدە ئۇن - تىنسىز كەزمەكتە ئىدى.»

يەتتىنچى، ئادەمنىڭ ئۇلۇغۇقتىن كۈلكىلىك ھالەتكە چۈشۈپ قالمىقى بىردەملىك ئىش

پارىژدىكىلەر نېمە دېيىشىۋاتقاندۇ؟
بۇنىسى نامەلۇم. ناپولېئون مىسىردىن قايتقىنىدىن بۇيان پايتەختىدە نېمە ئىشلارنىڭ بولۇۋاتقىنىدىن بىخەۋەر ئىدى، شۇ تاپتا خۇددى ياقا يۇرتلاردا يۈرۈۋاتقان ئەرنىڭ ئۆيىدە قالغان خوتۇننىڭ ۋاپاسىزلىق قىلىپ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلغىنىدەك ئەنسىز تۇيغۇدىلا ئىدى.

پارىژدىن ئاخىرى خەۋەر كەلدى. ئىمپېرىيە ئاخباراتلىرىدا فىرانسىيە ئارمىيەسىنىڭ رۇسىيەدىكى ھالى تىلغا ئېلىنمىغىنى بىلەن پۈتۈن فىرانسىيەلىكلەر ئەنگىلىيە گېزىتلىرىدىن، خەت - خەۋەرلەردىن ۋە كوچا پاراڭلىرىدىن ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى بىلىۋالغانىدى، ئەلۋەتتە. ئاسانلا قىزىپ كېتىدىغان، شۇنىڭدەك ئاسانلا سوۋۇپ ئۈمىدسىزلىنىدىغان بىر قىسىم پارىژلىقلار ئىمپېراتورىدىن ۋاز كەچكەن، قورقۇنچىلۇق خەۋەرلەر ۋە مەسخىرىلىك پاراڭلار شۇ تاپتا پارىژ كوچىلىرىنى بىر ئالغانىدى. خوش، پارىژدا قانداق يېڭىلىقلار بار؟

بەزىلەر سىياسىي ئۆزگىرىش پىلانلىغانىكەن، مەغلۇپ بوپتۇ. بىراق، بۇ ئىش يەنىلا كىشىلەرنىڭ نارازىلىقىنى نامايان قىلىپ بېرەتتى. جۇمھۇرىيەت دەۋرىدىكى مالىيە ئىسسىملىك بىر گېنېرال بىر قانچە يىل ئىلگىرى بىر قېتىملىق سۇيىقەستكە ئارىلىشىپ قالغانلىقى ئۈچۈن قولغا ئېلىنغان، كېيىن ساراڭلار دوختۇرخانىسىغا ئاپىرىۋېتىلگەنىكەن. شۇ گېنېرال ئىمپېراتورنىڭ مەغلۇپ بولغانلىقى ۋە موسكۋادىكى يانغىن ۋە قەسى توغرىسىدىكى خەۋەر ئەل ئىچىدە پەيدا قىلغان ساراسىمىدىن پايدىلىنىپ، ساراڭلار دوختۇرخانىسىدىن قېچىپ چىقىپ، شىرىكلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئىمپېراتور ئالەمدىن ئۆتتى دەپ ساختا خەۋەر توقۇپ ئوتقۇيرۇقلۇق قىلغان. ئاندىن ئۇلار ساقچى ئىشلىرى مىنىستىرىنى قولغا ئېلىپ، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇرغان، مىللىي قوغدىنىش ئەترىتىنى، ئۆلكە ۋالىيلىرىنى، ھەتتا پېشقەدەم گېنېراللارنى قايىل قىلىپ قولغا كەلتۈرۈۋالغان، ئاخىر ئىشتاتىتىكى ئىككى باتۇر ئوفىتسېر ئۇلارنىڭ ئالدامچىلىقىنى بىلىۋېلىپ، بۇ ئاسىيلارنى قولغا ئالغان، ئاندىن ھەرەمئاغىسىنىڭ بالكونىدا تۇرۇپ: «ياشمۇن ئىمپېراتور!» دەپ شوئار توۋلىغان، بۇ ئويۇن شۇندىلا

ئاخىرلاشقان.

ئىمپېراتور رۇسىيەدىكى ئاپپاق قار بىلەن قاپلانغان چېدىرىدا بۇ ھەقتە يېزىلغان خەتنى ھەيرانلىق ئىچىدە ئوقۇپ چۆچۈپ كەتتى، بۇ خەۋەر ئىسپانىيەدىكى سالامئاتىدىن كەلگەن خەۋەردىنمۇ يامانراق ئىدى. ئاسىيىلار ئېتىپ تاشلانغان، پارىژدا ئۆزگىرىش بولمىغان، بۇ ۋەقە كومېدىيەلىك تەرزىدە ئاياغلاشقان. ھالبۇكى، شۇ كۈنلەردە بەزىلەر پارىژ ساقچى ئىشلىرى مەھكىمىسىنى كونترول قىلىۋالغانىدى، ساقچى ئىشلىرى مەھكىمىسىنى كونترول قىلىۋالغان كىشىنىڭ ئاخىر بېرىپ پۈتكۈل فىرانسىيەنى كونترول قىلىۋېلىشى مۇمكىنغۇ! پارىژدىن كەلگەن خەتتە ئېيتىلىشىچە، توپىلاڭ مەزگىلىدە ھېچكىم پەيتونغا چۈشۈپ كۆچمىگەن، چىقىشقا پېتىنالمىپتۇ! ياشانغان بىر ئاقسۆڭەك نېمە ئىش بولغانلىقىنى سورىغانىكەن، بىر ئىشچى كۈلۈپ تۇرۇپ جاۋاب بەرگەنمىش:

— ھەي پۇقرا! ئىمپېراتور ئۆلۈپتۇ! چۈشتە جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغانلىقى جاكارلىنىدۇ!

ئىمپېراتور ئوقۇپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە خەت قولىدىن چۈشۈپ كەتتى.

— مېنىڭ سۇلالەمچۇ؟ مېنىڭ ئايالىمنى، ئوغلىمنى، ئىمپېرىيەمدىكى ئاپپاراتلىرىمنى ئويلايدىغان ئادەم چىقماپتۇغۇ؟! — دېدى ئىمپېراتور سىرداشلىرىغا، — پارىژغا قايتىمىسام بولمايدۇ!

ئاشۇ كارتىنىلار بېشارەت بەرگەن خەۋەر ئىمپېراتورنىڭ كالىسىدا چاقماقتەك يالت - يۇلت قىلىپ ئۆتتى. «ھېلىقى كۈلگەن ئىشچى دەل ئاۋام خەلقىنىڭ ئۆزىغۇ! — ئويلىدى ئىمپېراتور، — شۇلارنى دەپ قانچىلاپ كېچىلەرنى ئويۇقسىز ئۆتكۈزگەن، كۆپ يىل ئەجىر قىلىپ بۇ ئۇلۇغ سۇلالىنى بەرپا

قىلغاندىم؛ شۇلارنى دەپ سۆيۈملۈك ئايالىمدىن ۋاز كېچىپ، چىرىغىمنى ئۆچۈرمەيدىغان ئەۋلادىم قالسۇن ئۈچۈن مەلىكىنى ئەمرىگە ئالغاندىم. يۈرىكى قايتەك، ئەمما دىتى يوق نامسىز بىر ئوفتسېر ئىمپېراتور ئۆلدى، دەپ توۋلاپ قويسا، خەلقنىڭ پۇقرا، جۇمھۇرىيەت دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىشقا باشلىغىنى نېمىسى؟ نائىب پادىشاھ، ۋەلىئەھدى، كېڭەش پالاتاسى دېگەنلەر ھېسابقا ئېلىنمادۇ؟ ئادەمنىڭ نەپسى راستلا تېگى يوق ھاڭ ئىكەن! بىراق، مەن بۇ ھاڭغا تەگ پەيدا قىلمەن، كۆزۈم ئوچۇق ۋاقتىدا ۋەلىئەھدىگە تاج كىيگۈزمەن، شۇنداقلا مېنى ھىمايە قىلىدىغان پارىژلىقلاردىن ئەسكەر ئالىمەن!»

ئىمپېراتور يېڭى خەۋەپتىن ئۆزىگە كېلىپ، ھوقۇقنى يەنە بىر قېتىم چىڭ سىقىمىدى. سالامەتلىكىمۇ ئوبدان بولۇپ قالغانىدى. قوشۇنى بېلىنما دەرياسىغا يېقىنلاپ كەلدى. يانداشما قوشۇنلارنىڭ ئەھۋالى چاتاق بولغاچقا، بارلىق قوشۇنلارنى تېخىمۇ يېقىن توپلىدى، ئاتلارنى بوشتىپ زەمبىرەك ئارتىش ئۈچۈن يۈك - تاقىلارنى كۆيدۈرۈپ تاشلاش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈردى. كۆۋرۈك ھېلىمۇ بولغىدى!

«دۈشمەن كۆۋرۈك بېشىنى ئىگىلىۋالغان ھەم كۆۋرۈكنى كۆيدۈرۈۋەتكەن بولسا، دەريادىن بۇ يەر بىلەن ئۆتەلمەيمىز، بالا - قازاننىڭ تېرىلغىنى شۇ!» دەپ يازدى ناپولېئون يارلىقىدا.

قوشۇن ئەتىسى دەريا بويىغا يېتىپ كەلدى، دەريادا نە كۆۋرۈك، نە كېمە يوق ئىدى، فىرانسىيە قوشۇنىنىڭ ئىككى ھەسسىسىگە باراۋەر رۇسىيە قوشۇنى دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدە خىرىس قىلىپ تۇراتتى، ئىككى قوشۇن ئوتتۇرىسىدىكى دەريا سۈيى ئۆركەشلەپ ئاقماقتا، دەريا قىرغاقلىرى غىچلا پاتقاق. فىرانسىيە قوشۇنلىرى بۇ يەردىن جېنىنى ئېلىپ قېچىپ قۇتۇلالارمۇ؟

ناپولېئون گېنېرال چاغلرىدىكىدەكلا شۇنداق ئاجايىپ بىر ھىيلە ئىشلەتتىكى، يالغاندىن ھۇجۇم قىلغان بولۇۋېلىپ، رۇسلارنى باشقا ياققا باشلىۋەتتى: ئاتىسىز قالغان بىر مىڭ سەككىز يۈز چەۋەنداز ئىچىدە بىر مىڭ بىر يۈز چەۋەندازنىڭ قورالى بار ئىدى. ناپولېئون ئۇلارنى ئىككى گازارمىغا ئايرىدى، ئاندىن يىغىلىشقا ۋە بارلىق بۈركۈت تۇغلىرىنى كۆيدۈرۈۋېتىشكە بۇيرۇدى، ناپولېئوننىڭ شوھرەت ئېغى شۇنچە خەۋپلىك پەيتتىمۇ شۇ قەدەر كۈچلۈك پەيتى ئىدىكى، شوھرىتىنىڭ سىمۋولى بولمىش ھەربىي تۇغلارنىڭ دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ قېلىشىنى خالىمىدى. چۈشتىن كېيىن گازارمىدا ئۇخلاشقا ياتقان ئىمپېراتور دۈرۈك بىلەن دارۇنىڭ ئىمپېراتورنى ئۇخلاپ قالدى دەپ ئويلاپ پەس ئاۋازدا قىلىشىۋاتقان گەپلىرىنى ئاڭلاپ ياتتى، ئۇلار يېقىنلاپ كېلىۋاتقان بالا - قازا توغرىسىدا كۇسۇرلىشىۋاتاتتى. ئىمپېراتور «سىياسى جىنايەتچى» دېگەن سۆز قۇلىقىغا كىرگىنىدە بوپنىغا ئېسىلغان قارا يىپەك خالتىنى سىلاپ قويۇپ ئۆرە ئولتۇردى:

- ئۇلارنى شۇنداق قىلىشقا پېتىنىدۇ دەپ ئويلامسىلەر؟
- دۈشمەننىڭ بىزگە كەڭچىلىك قىلىدىغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن، — جاۋاب بەردى دارۇ شۇ ئان ئېسىنى يىغىپ.
- بىراق، فىرانسىيە بارغۇ! فىرانسىيە قانداق قىلار؟
- دارۇ ئېھتىيات يۈزىسىدىن ئالدى - كەينىنى ئويلاپ گەپلەپ - سەپلەپ جاۋاب بېرىپ ئۆتكۈزمەكچى بولغانىدى، ناپولېئوننىڭ كوچىلاپ سوراۋېرىشى ئارقىسىدا كۆڭلىدىكىنى دەپ سالىدى:

— ئەڭ ياخشىسى پارىژغا قايتىڭ، ئالىيلىرى، شۇ يەردە بولسىڭىز، ئامانلىقىمىزغا تېخىمۇ ئوبدان كاپالەتلىك

قىلالشىڭىز مۇمكىن.

— بۇ يەردە سىلەرگە يۈك بولۇپ قالدىمۇ؟

— شۇنداق، ئالىيلىرى.

— سىياسىي جىنايەتچى بولۇپ قېلىشنى خالىمامسىز؟ — بۇ

سوئال بىلەن خېلى ئۇزاققىچە سۈكۈنات ھۆكۈم سۈردى، —

ۋەزىرلەردىن كەلگەن دوكلاتلارنى كۆيدۈرۈۋەتتىڭلارمۇ؟ —

سورىدى ئىمپېراتور ئاندىن.

— پەرمانىڭىزنى كۈتۈپ تۇرۇپتىمىز.

— جەزمەن ئالا قويماي كۆيدۈرۈۋېتىڭلار. بۇ ئىشقا سىز ئىگە

بولۇڭ. خەتەرلىك ئەھۋالدا قالدۇق.

بۇ ئىمپېراتورنىڭ موسكۋادىن يولغا چىققاندىن بۇيانقى

بىرقانچە ھەپتە مابەينىدە ئەھۋالنىڭ چاتاقلىقىنى تۇنجى قېتىم

ئىقرار قىلىشى ئىدى، سۆزلىرىنىڭ ۋەزنى رىم باتۇرلىرىنىڭكىگە

ئوخشايتتى. ۋاھالەنكى، تەبىئىتى تەقدىرىدىن چاققان ئىدى: ئۇ

بىرقانچە مىنۇتتىن كېيىن تاتلىق ئۇيقۇغا كەتتى.

ئەتىسى ئەتىگەندە دۈشمەننى ئازغاشتۇرۇپ دەريانىڭ ئايغىغا

بۇرىندىن يېتىلەپ ئاپىرىپ، توپقا تۇتۇپ چېكىندۈردى، قۇرۇلۇش

لەشكەرلىرى دەرياغا تېز سۈرئەتتە ئىككى لايىمە كۆۋرۈك

سالىدى. دەريادىن ئۆتۈشكە ئىككى كۈن ۋاقىت كەتتى،

ئىمپېراتورنىڭ قولىدا دەريادىن ئاتلىق ئۇزۇپ ئۆتكەن

چەۋەندازلىرى قوشۇلۇپ جەمئىي يىگىرمە بەش مىڭ لەشكىرى

قالغانىدى. ئىمپېراتور گەرچە باشتىن - ئاياغ دۈشمەننىڭ

قولغا چۈشۈپ قېلىش خەۋىپى ئىچىدە تۇرسىمۇ، تاكى ئاخىرقى

بىر لەشكىرى دەريادىن ئۆتۈپ بولغۇچە كۈتۈپ تۇرۇپ، ئۈچىنچى

كۈنلا كونا مۇھاپىزەتچىلىرى بىلەن بىرلىكتە دەريادىن ئۆتتى.

ئارقىدىن يېتىپ كەلگەن لەشكەرلەر بولسا شۇنىڭدىن كېيىنكى

بىرقانچە كۈن ئىچىدە قار ئاستىدا ۋە توپ ئوقلىرى ئاستىدا

قالدى.

ئىمپېراتورنىڭ ھاياتى شۇنىڭدىن كېيىنكى بىرقانچە ھەپتە ئىچىدە ئىككى قېتىم خەۋپكە دۇچ كەلدى. بىرىنچى قېتىمدا كازاكلارنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمىغا دۇچ كەلدى، ئىككىنچى قېتىمدا فىرانسۇزلارمۇ جېنىنى ئالماقچى بولدى. 5 - ئۆكتەبىر كۈنى مايور لاق ئىمپېراتورنىڭ چېدىرى ئالدىدا رۇسىيە پەخرىي بىرلەشمە ئارمىيەسىنىڭ ئوفىتسېرلىرىنى قۇرتىتىپ: — جانابلار، ۋاقتى كەلدى! — دېدى.

ئاندىن يېشى ھەممىدىن چوڭ بىر پىرۇسسىيە لېيپتېنانتىنى ئاۋۋال ئىمپېراتورنىڭ مامىلۇك چاكرىنى، ئاندىن ئىمپېراتورنىڭ ئۆزىنى جايلىۋېتىشكە ئورۇنلاشتۇردى. پىرۇسسىيەلىكلەر بۇنداق قىلىشقا پېتىنالمى، بۇ ئىشنى فىرانسىيەلىكلەرگە ئىتتىردى. بۇ چاغدا ئۇلارنىڭ چىرايى ۋە قول ئىشارىلىرىدىن مۇددىئاسىنى بىلىپ قالغان گورگۇد يەردىن ئۈنۈپ چىققان دەكلەپىدا بولدى - دە، چاۋاك چېلىپ قويۇپ دېدى:

— ئوھۇي، جانابلار، ئاتلىنىڭلار!

بۇ ئىشتىن بىخەۋەر قالغان ئىمپېراتور ئاخشىمى ئوفىتسېرلىرىنى يىغدى:

— تەختىمدە ئولتۇرۇپ ئېيتقان سۆزلىرىمنىڭ تورى چوقۇم زىمىستان سوغۇقتا بەربات بولغان قوشۇننىڭ ئاتامانى بولۇش سۈپىتىمدە ئېيتقان سۆزلىرىمدىن كۈچلۈك بولىدۇ...

ئاندىن ھەربىرىلەن بىلەن ئايرىم - ئايرىم سۆھبەتلەشتى، ئۇلاردىن پىكىر ۋە تەكلىپ ئالدى، خۇشامەت تەبەسسۇمى بىلەن ئۇلارنى ماختاپ ئۇچۇردى، مەدھىيەلدى، رىغبەتلەندۈردى. روشەنكى، مۇددىئاسى ئۇلارنىڭ يۈز ئۇرۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئېۋگېن ئەڭ ئاخىرقى بىر ئاخباراتنى ئوقۇپ ئۆتتى، ناپولېئون بۇ ئاخباراتتا فىرانسىيە قوشۇنىنىڭ مەغلۇبىيىتىدىن تۇنجى قېتىم بېشارەت بەرگەندى:

«تۇغۇلۇشىدىن قەيسەر بولمىغان ئادەم تەقدىر - قىسمىتىدىكى ئۆزگىرىشكە بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ - دە، بەختسىزلىكى ۋە مەغلۇبىيىتىنىلا ئويلاپ كۆڭۈل ئاراملىقىدىن ۋە جاسارىتىدىن مەھرۇم بولىدۇ، مۇشكۇلاتقا بەرداشلىق بەرگەن كىشى ئۆز ئېتىقادىدا ۋە مەيدانىدا چىڭ تۇرىدۇ ھەمدە يېڭى مۇشكۇلاتلار ئىچىدىمۇ يېڭى ئۈمىد نۇرىنى كۆرەلەيدۇ.»

بۇ ئاخباراتنىڭ ئاخىرى مۇنداق چۈشۈرۈلگەندى:

«ئىمپېراتور ئالىيلىرىنىڭ سالامەتلىكى ھېچقاچان ھازىرقىدەك ياخشى بولۇپ باقمىغان.»

تەقدىر ئۈستىدىن غالىب كەلگەن، سالامەتلىكى ئەسلىگە كەلگەن گېنېرال بوناپارتنىڭ قۇرۇق سۆزلەر بىلەن يېزىلغان بۇ دوكلاتى كىشىگە ئۆتمۈشتىكى دەبدەبىلىك ئىبارىلىرىنى ئەسلىتەتتى، نەچچە ھەپتىدىن بۇيان ئىمپېراتورنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەرسىز قالغان پارىژلىقلارغا يوللىنىدىغان بۇ مەلۇماتنىڭ ئاخىرى ئەنە شۇنداق قۇرۇق دەبدەبىلىك ئىبارىلەر بىلەن چۈشۈرۈلگەن بولۇپلا قالماستىن، پۈتۈن تېكىستىمۇ ئەنە شۇنداق قەھرىمانە، ھاياسىز ۋەزىندە ئىدى، ناپولېئون رۇسىيەدىكى ساق ئالتە ئاي داۋاملاشقان ئۇرۇشىنىمۇ ئەنە شۇنداق پوزىتسىيەدە ئاخىرلاشتۇردى. پەقەت توققۇز مىڭ نەپەر قوراللىق لەشكىرىلا قالغان قالدۇق قوشۇننى فىرانسىيەگە باشلاپ بېرىش ھوقۇقىنى مۇراتقا ئۆتكۈزۈپ بەردى.

بۇ يېڭىلىقنى كۆرۈڭ: ئىمپېراتور چېدىردىكى بارلىق ئوفىتسېرلارنى بىر - بىرلەپ قۇچاقلاپ چىقتى. بۇ بىر ئالدامچىنىڭ ئوفىتسېرلارنىڭ تەۋرەپ قالغان ساداقىتىنى

مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ئىشلەتكەن ئەڭ ئاخىرقى تاختىكىسىمىدۇ ياكى چىن كۆڭلىدىن تەسەرلىنىپ ھاياجىنىنى باسالماي قالغىنىمىدۇ؟ شۇ ئاخشىمى ھەربىر كىشى ئىمپېراتورنىڭ يۈرەك ھەرىكىتىنى ھېس قىلىپ يەتكەندى.

ئىمپېراتور دارۇ، گورگۇدلار بىلەن بىللە چانغا چۈشۈپ ماڭدى. بىراق، بىخەتەرلىكنى كۆزدە تۇتۇپ ئۆزىگە كاتىپىنىڭ ئىسمىنى قوللاندى.

ئۇلار پولشانىڭ قارلىق دالاسىدا چانلىق ئۇچقاندەك چاپماقتا ئىدى. ئىمپېراتور بىر دوقمۇشتا چاننى تۇيۇقسىزلا توختاتتى. بۇ يەرگە يېقىنراق بىر جايدا گىراف خانىم ۋالېۋىسكانىڭ قەلئەسى بولۇپ، ئىمپېراتورنىڭ شۇ يەرگە كىرىپ ئۆتكۈسى كەلگەندى.

چانا بەش كۈندىن كېيىن ۋارشىۋانىڭ شەھەر ئەتراپى رايونىدىكى بىر كۆۋرۈكنىڭ يېنىدا توختىدى. ئىمپېراتور چۈش مەھەلدە گورگۇد بىلەن بىللە شەھەرگە پىيادە مېڭىپ كىردى. بىرەرسى تونۇۋالغۇدەك بولسا، ئۇلار ئىقرار قىلماستىن، ئېلىشىپ قاپسەن دېمەكچى بولۇپ پۈتۈشۈۋالغانىدى. ئىمپېراتور ھەمراھىنى فىرانسىيەنىڭ ۋارشىۋادا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىخانىسىغا ئەۋەتتى، ئۆزى بولسا سالاھىيىتىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن كىچىك بىر سارايدا چۈشتى. بۇ ساراينىڭ ئىسمى «ئەنگىلىيە سارىيى» ئىدى. ساراينىڭ ئاقارتىلغان پاكار ياتقى تولىمۇ سوغۇق ئىدى، ساراينىڭ ئايال مۇلازىمەسى ھۆل ئوتۇنغا ئوت تۇتاشتۇرۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى. ئۈچىسىغا جۇۋا، بېشىغا قۇلاقچا، پۈتىغا ئۆتۈك كىيگەن ئىمپېراتور بەدىنىنى ئىسسىتىش ئۈچۈن قوللىرىنى تاشلاپ ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭاتتى. شۇ ئەسنادا چاقىرتىپ كەلگەن پولشالىق ئىككى ئاقسۆڭەك كىرىپ كەلدى، ئۇلار

ناپولېئوننى بۇ ھالدا كۆرۈپ كۆزلىرىگە ئىشەنمەيلا قالدى، ئەمما بۇ ئەرۋاھ ئۇلارنى تەبەسسۇم بىلەن كۈتۈۋالدى:

— ۋارشاۋاغا قاچان كەلدىم، بىلەمسىز؟ بىر ھەپتە؟ ياق، ئىككى سائەتلا بولدى، ئادەمنىڭ ئۇلۇغلۇقتىن كۈلكىلىك ھالەتكە چۈشۈپ قالمىقى بىردەملىكلا ئىش ئىكەن. ياخشى تۇردىڭىزمۇ، جانابىي ستانىس... خەتەرلىك دەمسىز؟ زىنھار ئۇنداق ئەمەس! جىددىيلىك ئىچىدە روھلىنىپ كەتتىم! تۇرمۇشۇم قانچە ئەگرى - توقاي بولغانىپىرى شۇنچە يېنىكىلەپ قالمەن. قورچاق ئىمپېراتورلار ئوردىسىدا ئۆزىنى بورداپ ئولتۇرىدۇ، مەن بولسام كونا جەڭ ھارۋىسىدا ئولتۇرۇپ تەرەپ - تەرەپتە چېپىپ يۈرىمەن... مەندىن تازا ئەندىشە قىلغانىسلەر؟ قوشۇنۇم قالتىس كاتتا قوشۇن، يەنە ئىككى يۈز مىڭ لەشكەرم بار! بۇ زور قوشۇنۇم رۇسلارنى ئەندىشەگە سېلىپ، مەن بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا پېتىنالماس قىلىۋەتتى. بىز ۋىلنىۋىستا قىشلايمىز. پارىژدىن يەنە ئۈچ يۈز مىڭ ئەسكەر توپلايمەن! ئالتە ئايدىن كېيىن نېمان دەرياسىغا قايتىپ بارىمەن...

— نۇرغۇن جەڭنى بېشىمدىن كەچۈرگەنمەن! مارىنگودا مەغلۇپ بولۇۋىدىم، چۈشتىن كېيىن سائەت ئالتىدە قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتتۈم، ئىككىنچى كۈنى ئىتالىيەنىڭ غوجايىنى بولدۇم. ئېسىلىنىدا بىرلا كۈچەپ ئاۋستىرىيەنىڭ غوجايىنى بولدۇم، كىنەز چارلىز قوشۇنۇمنى توسۇۋالدىم دەپ ئويلاپ قالغانىدى، تېخى. دوناي دەرياسى بىر كېچىدىلا ئون ئالتە فۇت ئۆرلەپ كەتتى، بۇنى توسۇشقا قادىر ئەمەسمەن، شۇنداق بولمىغىنىدا خابىسبۇرگ سۇلالىسى بۇرۇنلا تۈگەشكەن بولار ئىدى. بىراق، تەڭرىنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئۇلارنىڭ مەلىكىسىنى ئەمرىگە ئالدىم. رۇسىيەدىمۇ ئەھۋال شۇنداق بولدى. ئۇ يەردىكى قەھرىتان سوغۇقنى تىزگىنلەشكە قادىر ئەمەسمەن. ھەر كۈنى

ئەتىگىنى ئالدىنقى كۈنى كېچىدە قانچىلىك ئات - ئۇلاغنىڭ ئۆلگىنى توغرىسىدا خەۋەرلەر كېلىپ تۇردى. بىزنىڭ نورماندىيە ئاتلىرىمىز رۇسىيە ئاتلىرىدەك سوغۇققا چىداملىق ئەمەس، لەشكەرلىرىمىزمۇ شۇنداق... بەزىلەر مېنى موسكۋادا ئۇزاق تۇرىدۇ دېيىشكەندى. بىراق، ئۇ چاغدا ھاۋا ياخشى ئىدى، مەن بولسام تىنچلىق خەۋىرىنى كۈتۈپ تۇردۇم، بۇ دېگەن بىر سىياسىي ئويۇن! «جانىدىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولمايدۇ.» ئادەمنىڭ ئۇلۇغلۇقتىن كۈلكىلىك ھالەتكە چۈشۈپ قالمىقى بىردەملىكلا ئىش ئىكەن!... موسكۋادا يانغىن لاۋۇلداپ كېتىشىنى كىم ئويلاپ يەتسۇن!... ئۆمرۈمدە ھازىرقىدەك بۇنچە ياخشى تۇيغۇدا بولۇپ باققان ئەمەسمەن، ئەگەر شەيتان بوينۇمغا مىنىۋالغىنىدا ئۆزۈمنى تېخىمۇ ئوبدان ھېس قىلغان بولار ئىدىم!

ناپولېئون ئىككى سائەتكىچە شۇ تەرزىدە ئاغزى بېسىلماي سۆزلىدى، ئېيتقۇسىز چىقىم تارتقىنىدىن كېيىنمۇ ئۆزىنى ئاجايىپ باتۇر قىلىپ كۆرسىتىشكە ئۇرۇندى.

تەۋەككۈلچىگە ئايلانغان ناپولېئون ئۆزىنىڭ سۆزلىرىنى تەرەپ - تەرەپكە تارقىتىدىغان پۈلەكلەرنىڭ ئالدىدا ئاللىبۇرۇن كەتسە كەلمەسكە كەتكەن قوشۇننى ۋە ھېچقاچان قىلىپ باقمىغان ئورۇشلىرىنى ئويدۇرۇپ چىقىپ تەسۋىرلىدى. ھازىر يۈز بېرىۋاتقان ئىشلارغا تەقلىد قىلىپ دۇنيا تارىخىدىن مىساللارنى كەلتۈردى. ئۆزىگە ياغدۇرۇلىدىغان خىلمۇخىل تەنقىدلەردىن قۇتۇلۇش مەقسىتىدە مەغلۇبىيەتنىڭ سەۋەبىنى تەڭرىنىڭ ئىرادىسىگە دۆڭگەپ قويدى، ئادەمنىڭ ئۇلۇغلۇقتىن كۈلكىلىك ھالەتكە چۈشۈپ قالمىقى بىردەملىك ئىش دېگەن دەبدەبىلىك ئەقلىيەسىنى يەنە تۆت قېتىم تەكرارلىدى.

بۇ ئىككى پۈلەك ناپولېئوننىڭ سۆزلىرىدىن بىرەر نەرسىنى

بىلىپ يېتەلمىدى. پىكىر - خىيالى ئۆز دۆلىتىنىڭ بويىنىدىكى قەرزى ئۈستىدىلا قالغان بۇ ئىككى پۈلەك نەزىرىدە ھېلىمۇ ئۇلۇغ سانلىدىغان بۇ ئەربابنىڭ قولىدىن پۇلغا ئېرىشىش تەمەيىدە ئىدى. ناپولېئون قاش قارايدىغان مەھەلدە بايقىمىدەك دەيدەبىلىك سۆزلىرىدىن توختاپ، ئۇلاردا ياخشى تەسىرات قالدۇرۇش ئۈچۈن، پۈلەكلەرگە چاقماق تېزلىكىدە ئالتە مىليون فىرانك چىقىم قىلىپ بېرىش توغرىسىدا خەزىنىدارغا يارلىق چۈشۈردى. بۇ ئىككى پۈلەك ناپولېئونغا تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، سەپىرىنىڭ كۆڭۈللۈك بولۇشىنى تىلىدى ھەمدە چانغا ئولتۇرۇپ يىراقلاپ كېتىۋاتقان بۇ سەيياھنى تاكى كۆزدىن غايىب بولغۇچە مەسخىرىلىك نەزىرىدە ئۇزىتىپ تۇردى.

ناپولېئون شۇ ماڭغىنىچە كېچە - كۈندۈز جىددىي سەپەر قىلىپ، رۇسىيەگە ئوخشاشلا ئاپپاق قار بىلەن قاپلانغان گېرمانىيە دالاسىنى كېزىپ توغرا ئۆتۈپ كېتىۋاتتى، پىكىر - خىيالى تۈرلۈك سوئال، بۇيرۇق ۋە تەسەۋۋۇر بىلەن تولغانىدى - ئەنگىلىيە راستلا يېڭىلمەس ئەلمىدۇ؟ ئۇلار ئەمدى بالتىق دېڭىزى بويلىرىدىكى ئەللەر بىلەن، شۇنداقلا ئىسلام ئەللىرى ۋە ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى ئەللەر بىلەن ئەركىن سودا قىلالايدۇ. ھىندىستاننى بويسۇندۇرۇش پىلانىدىن ۋاز كەچمىسەم بولمىغۇدەك، باشقا پىلانلىرىمنى بولسا قىلچىلىكمۇ ئۆزگەرتىشكە بولمايدۇ! رېيىن ئىستىپاقى ماڭا بۇرۇنقىدەكلا ئىتائەت قىلىپ قۇللۇق بىلدۈرەرمۇ؟ رۇسىيەدىكى مەغلۇبىيىتىمنى قانداق چۈشەندۈرگۈلۈك؟ بۇ ئېچىنىشلىق مەغلۇبىيىتىمنى ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن يوشۇرۇپ كېتىش مۇمكىنمۇ؟ مۇمكىن ئەمەس! فىرانسىيەدە يەنە ئىككى يۈز مىڭ كىشىلىك يېڭى قوشۇن توپلىيالايمەنمۇ؟ ئەسكەر بولۇش يېشىغا كېلەر يىلى توشىدىغان بالىلارنى مۇددەتتىن بۇرۇن ئەسكەرلىككە

ئالمىسام بولمىغۇدەك. پاپا بىلەن دەرھال يارىشىۋالاي، ئىسپانىيە مەسىلىسىدىمۇ شۇنداق قىلاي، ئارقا ھويلىغا ئوت كەتمىسۇن. مىللىي قوغدىنىش قوشۇنى تەشكىللىشىم شەرت، بۇ بۈيۈك ئىنقىلاب مەزگىلىدىكى ئەڭ ئېسىل تەسەۋۋۇرۇم ئىدى، شۇنداق قىلغىنىمدا ئۈچ ئايدىن كېيىن بىر مىليون كىشىلىك قوراللىق پۇقرايىم تەق بولىدۇ...

كېچە. چانغا ئات ئالماشتۇرۇلدى.

— بىز نەدە؟ — دېدى ناپولېئون بېشىنى چىقىرىپ.

— ۋېيماردا، ئالىيلىرى.

— ۋېيماردا؟ گىراف خانىم ئوبدان تۇرۇۋاتقاندۇمۇ؟ جانابىي

گىوتېمۇ ئوبدان تۇرۇۋاتقاندۇمۇ؟

سەككىزىنچى، تراگېدىيە خاتىمىسىنىڭ مۇقەددىمىسى

قىرىق نەپەر ئوردا ئەھلى ۋە تەنگە قايتىپ كەلگەن مەغلۇپ پاسىباننى تەزىم بىلەن كۈتۈۋالدى، ئىمپېراتورنىڭ بۇ سۆلەتۈزلەر بىلەن زادىلا خۇشى يوق ئىدى. «كالىۋالار، قورقۇنچاقلار، — دەپ ئويلىدى ئىمپېراتور ئۇلارنى كۆرۈشى بىلەنلا، — ئىتائەت قىلىشتىن باشقىنى بىلمەيدۇ بۇ بايقۇشلار.» بىراق، نەزىرىنى يەنە شۇ ئان ئالتۇن قەپسىگە ئاغدۇردى، بۇ ئەركىنلىك ئوغلانى ئۆز ئەركىنى تەختكە بەند قىلىپ، ئۆزىنى ئۆزى مۇشۇ قەپەسكە سولىۋالغانىدى. پارىژدا پۇقرالىرىنىڭ ئۆزىدىن نەپەرەتلىنىۋاتقانلىقى ۋە بىزار بولۇۋاتقانلىقىدىن بىخەۋەر ئىدى. يەنە كېلىپ بۈگۈنكى كۈندە ياشلىق دەۋرىدىكىدەك ئۆز خاتالىقىنى ئوچۇق - يورۇقلۇق بىلەن بوينىغا ئېلىپ تۈزىتىشكە ئىنتىلمەستىن، ئۆزىگە ئېگىلىپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈۋاتقان ۋەزىر - ۋۇزىرلىرى ئالدىدا ئۆزىنى قەدىمكى رىم

ئىمپېراتورى قەيسەردەك بىر خىل سالاپەتتە كۆرسىتىپ، مەغلۇبىيەتكە سەۋەب بولغان ناچار كىلىماتنى ۋارقىراپ - جارقىراپ ئەيىبلەنگىلى تۇردى. ھالبۇكى، تېخى يېقىندىلا ئۆزىنى ياۋروپانىڭ «كىلىمات ئىلاھى» دەپ تەرىپلىگەندى.

ۋارشاۋادىن پارىژغا يېتىپ كەلگۈچە توققۇز كۈنلۈك سەپەرنى تەۋەككۈلچىگە خاس ئەنسىزچىلىك ئىچىدە بېسىپ كەلگەندى، ئەمدى ئىمپېراتورغا خاس تەكەببۇرانە ھالىغا قايتتى. بۇ يىل رۇسىيەدە قىش باشقا يىللاردىكىدىن كېچىكىرەك كەلگەن بولسىمۇ، ناپولېئون بۇ قېتىمقى زىيىنىنى يەكۈنلەپ مۇنداق دەيدى:

— رۇسىيەدە قىش مۇددەتتىن بۇرۇن كەلگەچكە شۇنچە چىقىمدار بولدۇق... ناپلېس پادىشاھى ئالىي قوماندانلىقنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىدى، مەن كېتىشىم بىلەنلا نېمە قىلارمىنى بىلەلمەي تەمتىرەپ قالدىم... شۇنداق بولسىمۇ ئۈچ يۈز باتالىيونۇمنى ئامان ساقلاپ قالدىم، ئىسپانىيەدىن بىرەر لەشكەرمۇ يۆتكىمىدىم.

ئۇ ئۆز ئادەملىرىنى كۆزگە ئىلماي شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەندىكى، بىرقانچە ئايدىن بۇيان جىمى ئىشتىن خەۋىرى بار بۇ كىشىلەرنى ئەنە شۇنداق يالغاننى توقۇپ ئالداشقا ئۇرۇندى. بىراق، ئۇلارمۇ ئۆكتەبىر سىياسىي ئۆزگىرىشىنى بۆشۈكىدىلا تۇنجۇقتۇرۇۋەتمىگەنلىكى ئۈچۈن «جاۋابكارمىز» دەپ ئۆزلىرىنى گۇناھكار سانايىتتى. ئىمپېراتورمۇ كۆڭلىدە ئۆز - ئۆزىنى ۋەجدانەن ئەيىبلەيتتى. بىراق، ئۇلارنى «ئاشۇنداق ئاچقۇچلۇق پەيتتە خانىش بىلەن تەخت ۋارىسىنى ئۈنتۈپ كەتتىڭلار» دەپ ئاغرىنىپ ئەيىبلەنگۈچى بولغىنىدىن خۇرسەن ئىدى.

ناپولېئون رۇسىيەگە ئاتلىنىش ئالدىدا مېتېرىنچقا پىلاننى ئاشكارىلاپ مۇنداق دېگەندى:

— قانۇن چىقىرىش ئورگىنى ئالدىمدا پەرمانبەردار بولۇپ تۇرۇپتۇ، مۇھاكىمە زالىنىڭ ئاچقۇچىنى يانچۇقۇمۇغا سېلىۋالساملا كۇپايە. فىرانسىيە باشقا نۇرغۇن دۆلەتلەرگە قارىغاندا دېموكراتىيەنى يولغا قويۇشقا تېخىمۇ باب كەلمەيدۇ... شۇڭا، يۈرۈش قىلىپ قايتىپ كەلگىنىمدىن كېيىن كېڭەش پالاتاسى ۋە پارلامېنتنى يۇقىرى پالاتا ۋە تۆۋەن پالاتا قىلىپ ئۆزگەرتىمەن، پالاتا ئەزالىرىنىڭ كۆپىنچىسىنى ئۆزۈم تەيىنلەيمەن. شۇنداق قىلغىنىمدا ھەقىقىي بىر خەلق ۋەكىللىرى ئاچپاراتى بارلىققا كېلىدۇ، ئورگاندا تەجرىبىلىك كەسپىي خادىملارلا بولىدۇكى، قۇرۇق سەپسەتچىلەر بولمايدۇ. شۇنداق بولغاندا فىرانسىيە ئاقابىل بىر ھۆكۈمراننىڭ قولىغا قالغان تەقدىردىمۇ ئۈنۈملۈك ئىدارە قىلىنىۋېرىدۇ.

سۇلالىنىڭ دەۋرانى ئۇزاق بولسىمۇ، دەۋران سۈرگۈچى تالانت ئىگىسىنىڭ ئۆمرى قىسقا بولىدۇ. بۇ ھەقىقەتنى ئوبدان چۈشەنگەن ئىمپېراتور بۇرۇن ئۆتكەن پادىشاھلارنىڭ خاندانغا دائىر خاتىرىلەرنى تەقلىد قىلىپ چىقارغان يەكۈنىگە ئوخشاشلا ئۆز قوۋمىنىڭمۇ زاۋاللىققا يۈز تۇتىدىغانلىقىنى ئالدىن كۆرۈپ يەتكەچكە، تەۋرىنىپ تۇرۇۋاتقان يۇمىلاق تاۋۇزلارنى تازىلاپ، ئۆز ۋارىسىنىڭ ئورنىنى مۇستەھكەملىمەكچى، شۇنداقلا پادىشاھلىق تۈزۈمىدىكى زىددىيەتلەرنى تونۇپ يەتكەنلىكى ئۈچۈنلا ئۆز ئىمپېرىيەسىنى ئۇيۇل تاشتەك مۇستەھكەم ئاساسقا ئىگە قىلىپ، ئۆزىگە موھتاج يېڭىچە بىر پادىشاھلىق تۈزۈمىنى بەرپا قىلماقچىدى.

نۆۋەتتىكى ۋەزىپىسى ئۆز سۇلالىسىنى يەنە بىر قېتىم شەمشىرى ئارقىلىق مۇستەھكەملەش ئىدى، ئىلگىرىمۇ مۇشۇ مەقسەت ئۈچۈنلا ئونمىڭلاپ كىشىنى پۈتكۈل ياۋروپاغا بوراندىك ئاتلاندىرغانىدى! تېرە بىلەن تاشلانغان ئوفىتسېرلار روپىختىدە

ئۆلۈمگە ھۆكۈم بولغان بېھساب يىگىتلەرنىڭ، ھەتتا مارشاللىق مەرتىۋە ھاسىسىغا ئېرىشكەن ئەڭ مۇنەۋۋەر يىگىتلەرنىڭ ئىسمىمۇ بار ئىدى.

قىسقىغىنا بىرنەچچە ھەپتە ئىچىدە يېڭى بىر قوشۇن تەشكىللىمەي بولمايدۇ! بىراق، ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش يېشىدىكى ياشلار ئاران بىر يۈز قىرىق مىڭ ئىدى، قالغىنىنى نەدىن تولۇقلىغۇلۇق؟ ئىمپېراتورنىڭ بىر شەيتان ھاسىسى بولۇپ، زۆرۈر تېپىلغاندا ھەرقانداق يەردىن ئەسكەرلىككە ئادەم چىقىرالايتتى: يېڭى بىر قانۇن ماقۇلاتسىلا، مىللىي قوغدىنىش قوشۇنى تەشكىللىمەلەيتتى ھەمدە بېقىندى دۆلەتلەردىن ئەللىك مىڭ نەپەر ئەسكەر ئالالايتتى، بۇنىڭدىن باشقا يەنە ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش مۇددىتى توشۇپ كەتكەنلەردىن يۈز مىڭ نەپەر كىشىنى، شۇنداقلا كېلەر يىلى ھەربىيلىك يېشىغا توشىدىغان ياشلارنىمۇ مۇددەتتىن بۇرۇن ئەسكەر قىلىپ ئالالايتتى. ئىمپېراتور شۇنداق قىلىپ يەنە بەش يۈز مىڭ كىشىلىك قوشۇنغا ئىگە بولالايتتى.

— فىرانسىيە خەلقى مېنىڭ ئەمرىمگىلا ئىتائەت قىلىدۇ، — دېدى ئۇ پىرۇسسىيە ئەلچىلىرىگە، — زۆرۈر تېپىلغاندا ئاياللارنىمۇ قوراللاندىرىمەن!

ناپولىئون ئېگىلمەس - پۈكۈلمەس ئىرادىسىگە تايىنىپ نۇرغۇن ئاپپاراتلارنى پەيدا قىلدى، بۇ ئاپپاراتلارنى ئۆز ئىشلىرىنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمىتتى. بىراق، بۇ پەۋقۇلئاددە تەدبىرلىرىنى خەلققە قانداق چۈشەندۈرگۈلۈك؟ دۈشمەن تېخى چەت ئەلدىغۇ.

پۇرسەت كەلدى! يىل ئاخىرىدا پىرۇسسىيە سەردارى جوك ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ قوشنىسى رۇسىيە بىلەن كېلىشىم تۈزۈپ، ئۇرۇشتىن چېكىنىپ چىقىپ بىتەرەپ تۇرىدىغانلىقىنى

جاكارلىدى، بۇ ئىش قوراللىق توقۇنۇشقا تۇتۇرۇق بولدى، ئىمپېراتور ئەنە شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ تۇرۇۋاتقان فىرانسىيە جامائەتچىلىكىنى دەيدەيگە سالغىلى تۇردى. ئىتتىپاقداشلارنىڭ بۇ قېتىمقى ئاسىيلىقى تۈپەيلىدىن يىگىرمە مىڭ ئادەمى چىقىم بولغان بولسىمۇ، شۇ باھانىدە پارىژدا بايانات ئېلان قىلدى، رېيىن ئىتتىپاقى تەركىبىدىكى بەگ - پادىشاھلارغا خەت ئەۋەتىپ: «ئەگەر چوكنىڭ رېيىن ئىتتىپاقىغا ئاسىيلىق قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن قوشۇن چېكىندۈرۈشكە مەجبۇر قىلمىغان بولسام، ياردىمىڭلارنىڭ كېرىكى يوق ئىدى» دەپ تېرە تاراقشىتى.

دەرۋەقە، فىرانسىيە خەلقى ئىمپېراتورنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشتى، گېرمان پادىشاھلىرى، جۈملىدىن خاپسبۇرگ جەمەتىمۇ ئىمپېراتور ئۈچۈن ئەسكەر توپلاپ پۇل ئىئانە قىلدى، بۇلارنىڭ ئىچىدە بىرەيلەن ھەتتا قۇللۇق بىلەن تىز پۈكتى:

— ئىمپېراتور ئالىيلىرى ئۈچۈن يېڭى تاجلىق بولۇش پۇرسىتى يارىتىپ بەرگەنلىكىم بىلەن بەختلىكەن.

پىرۇسسىيە پادىشاھى چوكنى سەردارلىقتىن قالدۇردى ۋە ئىمپېراتورغا «رېيىن ئىتتىپاقى ئەھدىنامىسىگە سادىق بولمەن» دەپ ۋەدە بەردى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا چار پادىشاھقىمۇ ئىچ پەش تارتتى، ئۇزاق ئۆتمەي بىر پەسلاۋغا باردى. پىرۇسسىيە پادىشاھى فىرانسىيە ئىمپېراتورى بىلەن رۇسىيە چار پادىشاھى ئوتتۇرىسىدا ئارىسال بولۇپ تۇرغان پەيتتە فىرانسىيە خەلقىنىڭ مىللىي غۇرۇرى پىرۇسسىيە چېگراسىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ياشلارنىڭ، سىياسىيونلارنىڭ ۋە شائىرلارنىڭ قەلبىنى لەرزىگە سېلىپ، بۇ زەئىپ پادىشاھنىڭ تەختىگە تەھدىت سالماقتا ئىدى. بۇ چاغدا ستەيىن چار پادىشاھقا ۋاكالىتەن ئۆز دۆلىتى بولمىش فىرانسىيە بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن كىنسىبۇرگقا كەلدى، بۇ يەردە جىمى دىپلوماتىيە ئىشلىرىنى

مۇستەقىل بىر تەرەپ قىلىشقا تولۇق ھوقۇقلۇق ئىدى. بۇ ئىشلارغا دىققەت قىلىپ كېلىۋاتقان ئىمپېراتور بىر پارچە باياندا گېرمان بەگ - پادىشاھلىرىنى پەخەس بولۇشقا ئاگاھلاندۇرۇپ: «بەزى سۈيىقەستچىلەر (ئاغدۇرۇمچىلىق ۋە ئىنقىلاب، ئارقىلىق گېرمانىيەنىڭ ئوبرازىغا نوقسان يەتكۈزۈش غەربىدە بولۇۋاتىدۇ. ئۇلار رېيىن ئىتتىپاقى دائىرىسىدە ئۆز تەلىماتىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تەرغىب قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولۇۋالسا، مۆلچەرلىگۈسىز ئازاب - ئوقۇبەتكە مۇپتىلا بولىسىلەر» دېدى.

ئىمپېراتور گېرمانلارنىڭ ۋۇجۇدىدا ئەمدى بىر خىل روھنىڭ - ئىسپانلارنىڭكىدەكلا بىر خىل مىللىي كەيپىياتنىڭ ئورغۇپ تېشىۋاتقانلىقىنى تۇنجى قېتىم ھېس قىلىپ يەتتى. رۇسىيەگە يۈرۈش قىلىپ ئاتلىنىشتىن ئىلگىرى بۇ مىللەتنى ۋاي دەپ كەتكۈچىلىكى يوق، دەپ قاراپ:

— گېرمانلارنىڭ كەڭ مۇستەملىكىسىمۇ، دېڭىز ھوقۇقىمۇ، نۇرغۇن قورغانلىرىمۇ يوق، ھەتتا تېررىتورىيەسىدە ئىسپانىيەدىكىدەك ئىنگىلىزلارمۇ يوق. شۇڭا، گېرمانلار ئىسپانلارغا ئوخشاش ھۇرۇن، چېچىلاڭغۇ، خۇراپىي ۋە رايش، شۇڭا قورقۇشنىڭ ھاجىتى يوق. مۇشۇنداق بىر ئىتائەتچان، ئاقىلانە، ئېغىر - بېسىق ۋە سەۋرچان، ھېچقاچان تاپتىن چىقىپ كەتمەيدىغان — ئۇرۇش ۋاقتىدا ئارمىيەمىزدىن بىرەر كىشىنىمۇ قەتل قىلىپ باقمىغان خەلقنىڭ قورققۇدەك نېمىسى بار! — دېگەندى.

ناپولىئون گېرمانلارنىڭ ھېسسىيات جەھەتتە پادىشاھپەرەسلىككە مايىل ئىكەنلىكىنىلا بىلگەچكە، «گېرمان پادىشاھلىرىنى كونترول قىلغانلىق گېرمان خەلقىنى كونترول قىلغانلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ» دەپ ھۆكۈم قىلغانىدى. ھالبۇكى، تارىخ بەزىدە تالانت ئىگىسىنىڭ ئىرادىسىگە

بېقىنماي، دەۋر رېتىمىنى ئۆز ئالدىغا بەلگىلەپ قويدۇ.
ئەركىنلىك روھى يەنە ئۆز ماكانغا، خەلقنىڭ قەلبىگە قايتىپ
كەلدى، ئىلگىرى ناپولېئوننىڭ ئەركىنلىك نامىدا بەگ -
پادىشاھلارنى قارىلاپ خەلقنى ئويغاتقىنىغا ئوخشاش، ھازىر خەلق
ئەركىنلىك ئۈچۈن ئىسىيان كۆتۈرۈپ، بۇ شاھىنشاهنى
قارىلماقتا ئىدى. تەقدىر - ئىرادە بىلەن يۈز بەرگەن بۇ ئۇلۇغ
ھەرىكەت نۇرغۇن ئەرزىمەس ئۇششاق ئارزۇلارنىڭ ۋە ئۇششاق
گۇرۇھلارنىڭ قايىنىمىدا سۇسلاپ قالغانىدى، يەنە كېلىپ
يىگىرمە يىلدىن كېيىن تۈزۈلگەن ئىنقىلابنىڭ مەنۋى داھىيىنىڭ
قۇدرىتىنى بوغۇپ تاشلاش مەقسىتىدىكى فىرانسىيەگە قارشى
ئىتتىپاقمۇ، قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بەربىر قانۇنسىز
ئىدى؛ ئۆزىنى ياراتقۇچى نامىدا ئاتاشقا پېتىنغان بۇ بىردىنبىر
ھۆكۈمران ئالدىدا كونا پادىشاھلار ئىتتىپاقى ئاجىز، ئىناقسىز،
چىرىك ئىدى. يەنە كېلىپ بۇ ئىتتىپاق ئىچىدە ئۇلۇغ روھ
ئىگىسى بولمىش داھىيىنىڭ چىقىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى.
بىراق، ئىسپان ۋە گېرمان خەلقىنىڭ ئۆز پادىشاھ -
بەگلىرىنى جاسارەت بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىشكە
قىستىغانلىقى ناپولېئوندىن ئىبارەت بۇ زوراۋاننىڭ
تىراگېدىيەلىك يوسۇندا تەختتىن غۇلاپ چۈشۈرۈلۈشىگە ئادىللىق
ۋە ھەققانىيلىق تۈسى بەرگەندى. كېيىنكىلەرنىڭ
تارىخنامىلەردىن ئاشۇ ئوۋچىلارنىڭ تەڭلا ئوق ئۈزۈپ بۇ شىرنى
ئۆلتۈرگەنلىكى توغرىسىدىكى بايانلارنى ئوقۇغىنىدا چىداشلىق
بېرەلىشىنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ ئىدى.

توققۇزىنچى، ئىلاھقا خىرىس

لاتسىيە ئوغلىغا غەمكىن بىر ھالدا قاراپ تۇراتتى. چۈنكى،
ئوغلىنىڭ تۈرۈلگەن قوشۇمىسى ئاغزىدىن چىقىرىشنى

خالمايدىغان كۆڭلىدىكى دەردىنى ئېيتىپ تۇراتتى. «قانداق ياردەم بەرسە بولار؟ ئىشەنچلىك ئادەم تېپىپ بېرىشى كېرەك.» لاتسىيەگە ئايانكى، ئىشەنچلىك ئادەملىرىدىن نۇرغۇنى ئوغلغا ئاسىيلىق قىلغانىدى. شۇڭا تالانتسىز ۋە پاراسەتسىز بولسىمۇ سادىق قەلبى بىلەن مەدەت بېرىدىغان قېرىنداشلىرىغا موھتاج ئىدى. لاتسىيە شۇنىڭ بىلەن يىراقلاردىكى — لوندون، گرانتسىلاردىكى ئوغۇللىرىغا خەت يېزىپ، ئاكا — ئىنىلەرنىڭ يارىشىۋېلىشىغا يول ئاچتى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئىمپېراتور بىلەن ئون يىل ئاداۋەتلەشكەن لۇسئاندىن خەت كەلدى، خېتىدە ناپولېئون ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا تەييار ئىكەنلىكىنى ئېيتىلغانىدى.

ناپولېئون ئۆزىدەك بىر زور ھوقۇق ئىگىسىنىڭمۇ باشقىلارنىڭ ياردىمىگە موھتاج بولىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمىدى. گەرچە لۇسئاننى قېرىنداشلىرى ئىچىدە ئەڭ قابىل دەپ قارىسىمۇ، مۇنداقلا ئۆستۈرۈپ قويۇش خىيالىدا بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئاپىسى ئارقىلىق ئۇچۇر ئەۋەتمەكچى بولۇپ:

— مېنىڭ نامىدا خەت يېزىپ، خېتىنىڭ قەلبىمدە ئورتاق سادا قوزغىغانلىقىنى ئېيتىپ قويسىڭىز ئىكەن. توسكانانىڭ پادىشاھلىق تەختىنى بەرمەكچىمەن، سەنئەتخومار بولغاچقا فىرېنزىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا تازا باب كېلىدۇ ھەمدە فىرېنزىنىڭ بۇرۇنقى دەۋرلەردىكى شۆھرىتىنى قايتا زاھىر قىلىپ بېرەلەيدۇ، — دەيدى.

لۇئىسمۇ دۆلەت ئۈچۈن بار كۈچىنى تەقدىم قىلىشقا رازى ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ خەت يازدى ھەمدە يېقىندا يازغان شېئىرلار توپلىمىنىمۇ قوشۇپ ئەۋەتتى. بۇ سابىق گوللاندىيە پادىشاھى ئاكسىنىڭ تېخىمۇ تەكەببۇرلۇق بىلەن

يېزىلغان خېتىنى تاپشۇرۇۋالدى. بۇ خەتتە: «مېنىڭ ئەھۋالىم توغرىسىدىكى تەسەۋۋۇرۇڭ پۈتۈنلەي خاتا. مىليون كىشىلىك قوراللىق قوشۇنغا ۋە ئىككى يۈز مىليون فىرانك ھەربىي خىراجەتكە ئېگىمەن. گوللاندىيەمۇ فىرانسىيەگە مەنسۇپ... بىراق، مەن سېنى بېقىپ چوڭ قىلغان ئاتا ئورنىدا سېنى قوبۇل كۆرىمەن» دېيىلگەندى.

ئىمپېراتور بۇ جاۋاب خېتىنى ئاپسىغا ئۆز ئاغزى بىلەن ئوقۇپ بەردى. لاتسىيە بولسا، ئۇچۇر خەتتىكى قاتتىق ۋەزىنىنى يۈمىشتىش ئۈچۈن ئۇزۇن بىر پارچە خەت يېزىپ قوشۇمچە قىلدى. خېتىدە لۇئىسقا بالىلىرىنىڭ نەقەدەر كۆيۈمچان ئىكەنلىكىنى، قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، پارىژغا كېلىپ كېتىشى كېرەكلىكىنى ئېيتقاندى. «ئىمپېراتور شېئىرلار توپلىمىڭنى ماڭا كۆرسىتىشىنى ئۈنتۈپ قاپتۇ. مەن ئىمپېراتوردىن سوراپ ئېلىپ ئوقۇيمەن، كېلەركى قېتىمدا بۇ شېئىرلار توپلىمىڭ توغرىسىدىكى تەسىراتىمنى يازمەن.» بۇ بۇزۇكۋار خانىم ئىككىنچى كۈنى ھۆكۈمەت ئاخباراتىدىن «ناپلىس پادىشاھى ۋىيېننادا تۇرۇشلۇق ئەلچىسىنى چاقىرتىۋالدى» دەپ يېزىلغان ئۆتكۈر بىر پارچە ماقالىنى كۆردى. «بۇ نېمە گەپ» دەپ سورىۋىدى، سىرداشلىرى دۇدۇقلىغىنىچە «مۇرات كارولىنانىڭ دەيدەيگە سېلىشى ئارقىسىدا ۋىيېننا بىلەن تىل بىرىكتۈرۈشۈۋالغانىكەن، ھازىر بۇ ئەر - خوتۇن ئىككىيۈزلىمىچى بولۇپ كېتىپتۇ» دەپ ئېيتىپ بەردى. لاتسىيە بۇ قىزىغا خەت يېزىپ قاتتىق ئەيىبلىدى؛ ئاندىن يوسېفنىڭ ئايالى ئارقىلىق يوسېفقا تەسەللى بەردى. يوسېف ئىسپانىيە ئۇرۇشىدا ناپولېئون ماڭا تولۇق مەدەتكار بولمىدى دەپ ئاغرىنىپ يۈرەتتى؛ ئۇنىڭدىن كېيىن ناپولېئون ئاشكارا ئەيىبلەپ فىرانسىيەگە قايتۇرۇۋەتكەن زېرۇمىغا تەسەللى بەردى؛ ئاخىردا

ئۇنىڭ پارىژغا قايتىپ كېلىشىنى توسۇشقا ئۇرۇنغان ئوتانىغا نەسەت قىلدى. ئاتىش بەش ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان بۇ ئانا ئوغۇللىرى، قىزلىرى، كېلىنلىرى، كۈيۈ ئوغۇللىرى ئارىسىدا كۈچىنىڭ بارىچە مۇرەسسەگە چۈشتى. ئانىنىڭ قارىشىچە، جاھان ئەھلىنىڭ زوقى كېلىدىغان بۇ ئائىلىدىكى دۆلەتمەنلىك ئائىلە ئەزالىرىغا ئىناقسىزلىق، ھەسەتخورلۇق، تەكەببۇرلۇق، سۈرگۈندىلىك ۋە ئاسىيلىقتىن باشقا ھېچنېمە بەخش ئەتمىگەندى. كورسىكانى سېغىناتتى، ئارالدا ئەجدادلىرى ھەمىشە ئېچىل - ئىناق ئۆتۈپ، بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ يات قوۋملارغا تاقابىل تۇراتتى. ياشنىپ قالغان بولسىمۇ كۆزلىرى روشەن بۇ ئانا بوناپارت جەمەتىنىڭ ئامىتى قېچىپ، زاۋاللىققا يۈز تۇتۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ يەتكەندى.

ئىمپېراتور بۇ ئىشلارنى خۇسۇسىي ھېسسىياتىدىن خالىي سىياسىي نۇقتىئىنەزەر بىلەن ئويلىنىپ بىر تەرەپ قىلاتتى. مۇرات بىلەن كارولىننى ئاسىي دەپ ھۆكۈم قىلاتتى؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مۇراتنىڭ قوشۇنىنى قانداق قىلىپ ئۆزۈمگە باغلىۋالارمەن دەپ ئۆز - ئۆزىگە سوئال قوياتتى. ئاشۇ مەقسەتتە سىڭلىسىغا سىلىق تەلەپپۈزدا خەت يېزىپ: «ئېرىڭگە ئۇقتۇرۇپ قويغىن، ئۇرۇش پارتلاش ئالدىدا تۇرىدۇ، قوشۇنلىرىنى يۆتكەشكە ھازىر لانسۇن» دېدى. مۇرات ئاخىرقى ھېسابتا ئەسكەر چىقىرىشقا ماقۇل بولدى. چۈنكى، بۇ ئەر - خوتۇن ئىككىيلەن «ئىمپېراتور يەنە بىر قېتىم نۇسرەت قازىنىشى مۇمكىن، ئەگەر سۈلھى قىلمايدىغان بولساق بىر كېچىدىلا تاجىمىزدىن مەھرۇم قالىمىز» دەپ ئويلىغانىدى. بىراق، قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلار ئىككى كېمىگە تەڭ دەسسەگەندى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئەنگىلىيە ۋە ئۆزلىرى قوغلىۋەتكەن سابىق سېتىسلىيە پادىشاھى بىلەنمۇ مەخپىي كېلىشىم تۈزۈۋالدى،

ناۋادا فرانسىيەنىڭ دۈشمەنلىرى قايتۇرما ھۇجۇم قىلىپ باستۇرۇپ كەلگۈدەك بولسا، ئۇلار مۇشۇ شەرتنامىگە ئاساسەن ئۆزىنى دالدىغا ئالماقچىدى.

ئىمپېراتور مۇراتقا ئوخشاشلا تۇغقان ھەم ئاسىي دەپ قارايدىغان بېرنادوت بىلەنمۇ سۈلھى قىلماقچى بولدى، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن پومۇرزېنىڭ پادىشاھلىقىنى سۆيۈنچە ھېسابدا بېرىشكە رازى ئىدى. ۋاھالەنكى، فرانسىيەگە پادىشاھ بولۇش كويىدا يۈرگەن بېرنادوت پومۇرزېنى كىچىك كۆرگەچكە، پومۇرزېغا ھۆكۈمران بولغاندىن كۆرە فرانسىيەگە قارشى ئىتتىپاققا كىرىشنى بەكرەك خالايتتى. شۇڭا، ناپولېئوننىڭ كونا رەقىبى فىن ستېل خانىم بېرلىندا ئۆتكۈزگەن تانسا كېچىلىكىدە ئاتايىن پىرۇسسسىيەلىكلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈۋالدى. شۇنداق قىلىپ ئىمپېراتورغا خېلىدىن بېرى ئۆچمەنلىك ساقلاپ كەلگەن بۇ ۋەتەنداشلار ئۆزلىرىگە ئوخشاشلا ئېزىلىۋاتقان پىرۇسسسىيەلىكلەر بىلەن بىر بۇرۇندىن نەپەس ئالدى.

ئىمپېراتور قاتلاشچىلىق بىلەن ئۆتكەن بۇ بىرقانچە ھەپتە ئىچىدە ئۆزىگە تارتماقچى بولغان ئۈچىنچى رەقىبى بولمىش پاپانى فىندانىللوغا كەلتۈرۈپ، ئۆزىگە سادىق ئېپىسكوپلارنى ئارىغا سېلىپ نەسھەت قىلدۇردى، ئاندىن ئۆزى بىۋاسىتە ئوتتۇرىغا چىقىپ تاكى پاپا يول قويغانغا قەدەر تىرىشچانلىق كۆرسەتتى. ئىمپېراتور پاپانىڭ پۇتىغا ھۆل خىش قويۇپ، «ئەگەر پۈتكۈل گېرمانىيە يېڭىباشتىن كاتولىكلاشتۇرۇلىدىغان بولسا، چىركاۋ شۇ قەدەر زورايدىغان بولار ئىدى» دېدى. ناپولېئون ئەزىمەت ئىشلاردا يول قويۇش، قۇۋلۇق ئىشلىتىش ئارقىلىق ئاخىرقى ھېسابتا پاپا بىلەن يېڭى «خاس دىنىي شەرتنامە» تۈزۈشۈۋالدى، بۇنىڭ بىلەن ئاساسىي مەسىلىلەردە ئۆزىنىڭ

غەلبىسىگە كاپالەتلىك قىلغىلى بولاتتى، مۇشۇ پۇرسەتتە بارلىق بېقىندى ئەللەردىكى كاتولىكلاردىن ئەسكەر ئالالايتتى. پاپا پۈتۈمگە ئىمزا قويۇپ بىر ھەپتىدىن كېيىن ۋەدىسىدىن يېنىۋالماقچى بولۇۋىدى، ئىمپېراتور كۈلۈپ تۇرۇپ:

— پاپا ھەزرەتلىرى مۇتلەق توغرا ئىش قىلىدۇ، خاتالاشمايدۇ، — دېدى.

شۇ مەزگىلدە تىنچلىق ساداسى پۈتكۈل ياۋروپانى زىلزىلىگە كەلتۈرگەنىدى. ۋېيېننادا ناپولېئون بىلەن سۆھبەتلەشكەن گىراف بېربونا پارىژغا كېلىپ، ناپولېئوندىن سۆھبەت تەلەپ قىلدى. چۈنكى، ۋېيېننا قوشۇن ئەۋەتمەشكەمۇ، ئىمپېراتورنىڭ قوشۇن ئەۋەتىش تەلپىنى رەت قىلىشقىمۇ قادىر ئەمەس ئىدى. ئەگەر مۇشۇ ئاي ئىچىدە فىرانسىيە تىنچلىق تەلەپ قىلىدىغان بولسا، تىنچلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش تامامەن مۇمكىن ئىدى. تىنچلىققا ھەممىدىن موھتاج ئادەم نېمە ئۈچۈن ئورۇنداش مۇمكىن بولمايدىغان شەرتلەرنى ئوتتۇرىغا قويدۇ؟

ئىمپېراتور ئون يىل مابەينىدە دەسلەپ قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىنىڭ تۈرتكىسىدە ئارقا - ئارقىدىن ئۇرۇش قوزغاۋېرىپ، خەتەر ئىچىدە كۈنساين يېتىم قالغانىدى، شۇنىڭ بىلەن قەلبىدە خۇددى ياش چاغلاردىكىدەكلا ئۇرۇش ئىستىكى پەيدا بولدى. دېمەك، يېڭىلىمەس غالىب چاغلاردا ئۇرۇشتىن يالتايغان بىر ئادەم مەغلۇپ چېغىدا يېڭى غەلبىگە تەشنىا بولماقتا ئىدى.

ئۇرۇشتىن ساقلىنىشقا كۆزى يەتمىگەن ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر ئىش بۇ يەرگە يەتكەندە ھە دەپ ھەربىي ھازىرلىقلارنى جىددىيلەشتۈرۈشكە كىرىشتى. ئەنگلىيە شىۋېتسارىيە ۋە پىرۇسسسىيەلەر بىلەن ئىتتىپاق تۈزدى، چار پادىشاھ پىرۇسسسىيەنى ئۆزىگە تارتىش ئۈچۈن شەرقىي پىرۇسسسىيەنى

ئۆزىگە قوشۇۋېلىش تەلپىدىن ۋاز كەچتى، پىرۇسسىيە بارلىق گېرمانلارنى قوزغىلىپ قارشىلىق كۆرسىتىشكە چاقىردى، ئاۋستىرىيە رۇسىيە بىلەن ئۇرۇش توختاتتى، ساكسىنىيە، باۋارىيەلەر بىلەن، ھەتتا ژېرومى بىلەنمۇ تىنچلىق شەرتنامىسى تۈزۈشكە تىرىشتى. فىرانسىس قوشۇنىنى كىراكوۋغا چېكىندۈردى. روشەنكى، ئىمپېراتورلار ئارىسىدىكى بولغۇسى ئۇرۇشلارغا ئارىلىشىپ قېلىشتىن ئۆزىنى تارتماقچىدى.

— ئىتتىپاقداشلىق ئەھدىنامىسىدىن يېنىۋېلىشنىڭ بىرىنچى قەدىمى بۇ! — دەپ ۋارقىرىدى ئىمپېراتور بۇ خەۋەرلەرنى ئاڭلىغىنىدا.

ئەمدى قالدۇق قوشۇنلىرىنى ۋېكسىل دەرياسى بويىدىن ئۇد دەرياسى بويىغا يۆتكىمىسە بولمايتتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ۋىيېننادا سېتىسلىيەنى ئاۋستىرىيەگە قايتۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم ئوتتۇرىغا قويدى، ۋىيېننا تەرەپ بولسا ئۆزى بىلەن رەت قىلىپ، ئاچقۇچلۇق ئۆتكۈنچى مەزگىلدە قوراللىق مۇرەسسەچى بولۇۋالدى. بارلىق دۆلەتلەر قوشۇنلىرىنى رەتلەپ تەق بولغانىدى، پىرۇسسىيەنىڭ ئۇرۇش ئېلان قىلىدىغانلىقى توغرىسىدىكى ئۇچۇر پارىژغا يەتكەندە تاللىپىران ئاستىرتىن ئىچىدە كۈلدى:

— ۋاقتى كەلدى، ئىمپېراتور ناپولېئون ئەمدى پەقەت فىرانسىيە پادىشاھى بولۇپ قالدۇ.

بۇ تولىمۇ سالماق ئېيتىلغان سۆز بولدى. بۇ ئادەم ئىشنىڭ بۇ دەرىجىگە يېتىپ بېرىشىنى ئۈمىد قىلمايدىغاندەك قىياپەتتە كۆرۈنگىنى بىلەن ئىچىدە شۇنداق بولۇپ قېلىشىنى تىلەيتتى. قوشۇنلارنىڭ ھەربىي تەييارلىقى ۋە كىشىلەرنىڭ روھىي تەييارلىقى پۈتۈپمۇ قالغانىدى، ئىشلارنىڭ تەرەققىياتى شۇ قەدەر تېز بولۇپ كەتتىكى، بۇ چاغدا ئۇرۇش ماشىنىسى قوزغالغان

بولۇپ، ئەمدى توختىتىۋالغىلى بولمايتتى. ھالبۇكى، ئۇرۇشنى توختىتىۋېلىش قولىدىن كېلىدىغان بىردىنبىر ئادەم بولسا ئۇرۇشنى توختىتىۋېلىشنى خالمايتتى.

ناپولېئون ئالدى بىلەن ھەممە ئىشنى ئاددىي بىر تەرەپ قىلىشقا تىرىشتى.

— بۇ قېتىمقى ھەربىي يۈرۈشنى يېڭىچە ئورۇنلاشتۇرماقچىمەن، ئارتۇقچە ئادەم ئېلىپ ماڭمايمەن، — دېدى ناپولېئون، — ئاشپەز ۋە قازان — قومۇچلارنىمۇ ئازايتمەن، ھەر ۋاق غىزادا ئۈچ خىل تائام بولسلا كۇپايە... ھېچقانداق خىزمەتكارنىڭ كېرىكى يوق، تۆت ئەمەس، ئىككى كارىۋات، ئىككى چېدىر بولسلا كۇپايە.

شۇنىڭ بىلەن بىللە، كىچىك ئوردا ياسىتىش ئۈچۈن چېرتىۋۇز ئىشلەتكۈزدى.

— ئوردا ھەشەمەتلىك بولۇپ كەتمىسۇن، ئازادە بولسۇن، ئەتراپى گۈللۈك بولسۇن، گۈللۈك ئۆيۈمدىن كۆرۈنۈپ تۇرسۇن... سەرەمجانلىرى ئادەتتىكى بايلارنىڭ سەھرا داچىسىدەك بولسلا كۇپايە...

ناپولېئون رۇسىيەدىن قايتىپ كېلىپ تۆت ئايدىن كېيىن يەنە بىر قېتىم جەڭگاھقا ئاتلاندى. ساينىت كلاۋد قەسىرىدە زۇۋان سۈرمەي ئويغا پاتقان بىر ھالدا سەپەر ھارۋىسىغا چىقتى — دە، ھارۋىدىكى كىرىسلوغا چۆكۈپ، قولىدا پېشانىسىنى تىرەپ ئولتۇردى. يېنىدا ھەمراھ بولۇپ ماڭغان بىرپوتقا بىردىنلا ئىچىنى تۆكۈپ بەردى:

— دىلكەش لوئىزا بىلەن ئوماق ئوغلۇمدىن ئايرىلغۇم يوق ئىدى. مەن دۆلىتىمدىكى ئەڭ نامرات دېھقانغىمۇ ھەسسەت قىلىمەن. ئۇلار مېنىڭ يېشىمدا ھەربىي مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىپ بولۇپ ئۆيلىرىدە خوتۇن — بالىلىرى بىلەن بىللە ئائىلىۋى بەخت — سائادەتنىڭ پەيزىنى سۈرىدۇ. مېنى بولسا

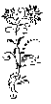
چۈشنىكىسىز تەقدىر - قىسمەت ئارقا - ئارقىدىن جەڭگاھقا
ئىتتىرىپ كېلىۋاتىدۇ.

ناپولېئوننىڭ يېشىنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ خوتۇن -
بالىلىرى بىلەن بىللە ئۆتۈپ ئائىلىۋى تۇرمۇشنىڭ پەيزىنى
سۈرۈش ئارزۇسى كۈچىيىپ كەتتى. ھالبۇكى، تېخى يەتتە يىل
ئىلگىرىلا كاللىسى ئاجايىپ تەسەۋۋۇرلار بىلەن تولغانىدى. ھايات
كومېدىيەسىنىڭ تۆتىنچى پەردىسىدە پەيدا بولغان بۇنداق
مۇرەككەپ كەيپىيات ۋە قاتمۇقات روھىي كۆلەڭگە پەقەت
رۇسىيەدىكى مەغلۇبىيەتنىڭ ئاقىۋىتىمىدۇ؟ بۇ ۋاقىتسىزلا
قېرىلىق يەتكەن، كېسەل چىرمىۋالغانلىقتىن خىزمىتىنى دائىم
ئۈزۈپ قويۇشقا مەجبۇر بولىدىغان، يېشى قىرىقتىن ھالقىغان
بىر كىشىنىڭ ئادەتتىكىچە ئادەدىي ئاۋامغا خاس تۇرمۇشقا
ئىنتىلىشى ئىدى. ئۆمرىنىڭ ئاخىرىنى ئۆيىدىكىلەر بىلەن بىللە
تىنچىقنا ئۆتكۈزۈشنى ئىستەيتتى. ۋاھالەنكى، ئاپىسى ۋە ئاكا -
ئۇكىلىرىدەك ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرەلمەيتتى.

تەقدىر ئىلاھى ياشلىقىدا سۆيگۈ شادلىقى ئاتا قىلغان
كىشىنىڭ ياشانغىنىدا بەدەل تۆلىشىگە توغرا كېلىدۇ. ناپولېئون
ئۆز ۋاقتىدا شۇ قەدەر زور مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەن بولسىمۇ،
بۈگۈنكى كۈندە شۇ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ قەنتىنى تېتىشقا
ئامالسىز ئىدى. تەڭرىلەرگە خىرىس قىلىۋىدى، ئۇلار ئاخىرى
يەڭ شىمايلاپ يېتىپ كەلدى.

ئونىنچى، شاھمات ئۇرۇقلىرىم قالايىمقانلىشىپ كەتتى

ماينتېزىدىكى بىرىنچى قېتىملىق ھەربىي پاراقتىن مەلۇم
بولدىكى، قوبۇل قىلىنغان لەشكەر سانى ئويلىغانىدەك ئۈچ يۈز
مىڭ بولماستىن، بىر يۈز سەكسەن مىڭ ئىدى، يەنە كېلىپ

چەۋەندازلار بەكلا ئاز، قاتلاڭچىلىقتا قوشۇنغا قورال - يارقىلارمۇ تولۇق سەپلەنمىگەن، ئەڭ خىل زەمبىرەكلەر رۇسلارنىڭ ياكى ئىسپانلارنىڭ قولىغا چۈشكەن، ئوفىتسېرلار سانى زور دەرىجىدە ئازايغان، يارىدارلارنى قۇتقۇزۇش سىستېمىسى تولىمۇ چولتا ئىدى. ئىمپېراتور بۇ پۇچەك قوشۇنغا قاراپ ئۆتكەن كۈنلەردىكى شان - شەۋكىتى ۋە ئامەتلىرىنى، گاننات ۋە ناپىسلاردىكى ئىشلارنى ئەسكە ئالدى: ئاپرىل كۈنلىرى ئىدى، گېنېرال بوناپارت ئەبگار قوشۇنىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، يېرىم ئاچ - يېرىم توق، كىيىمى يېلىڭ لەشكەرلەرنى باشلاپ تاغ - داۋانلار ئېشىپ غەلبىسىپىرى ئىلگىرىلىگەندى. مانا، ھايت - ھۈيت دېگۈچە ئون يەتتە يىل ئۆتۈپتۇ.

— بۇ ئۇرۇشقا ئۆز ۋاقتىدىكى بوناپارت بولۇپ قوماندانلىق قىلمەن، — دېدى ئىمپېراتور ئاشۇ چاغلارنى ئېسىگە ئېلىشى بىلەنلا روھلىنىپ.

ئىمپېراتور غەيرەت بىلەن ئۈمىدسىزلىك گىرەلىشىپ كەتكەن ئەنە شۇنداق بىر روھىي ھالەتتە بۇ جەڭگە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاتلاندى. ئىلگىرىكى يىللاردىكىگە قارىغاندا ئۆزىنى دالدىغا ئېلىشقا تېخىمۇ ئەھمىيەت بەرمەس بولۇپ كەتكەندى، يەنە كېلىپ بىرىنچى كۈندىكى جەڭدە زادىلا ئۇخلىمىدى. ئىككىنچى كۈندىكى جەڭ ئوڭۇشلۇق بولغانىدى، ئىمپېراتور مارمېنتىنىڭ بارگاھىدا تېگىگە ئېيىق تېرىسىنى سالدۇرۇپ يېتىپلا قاتتىق ئۇيقۇغا كەتتى. كىشىلەر بىر سائەتتىن كېيىن ئويغىتىپ، غەلبە خەۋىرىنى يەتكۈزگىنىدە چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى - دە، قىزىقچىلىق قىلىپ:

— كۆرۈمەيدىغان، ئىشنىڭ ياخشىسى ئۇخلاپ قالغاندا بولىدىكەن ئەمەسمۇ! — دېدى.

ناپولېئون گېنېرال بوناپارت سۈپىتىدە بۇ قېتىمقى
ئۇرۇشنىڭ غەلبىسىنى قولغا كەلتۈرەر - كەلتۈرمەي تۇرۇپلا
يەنە سىياسىيون ۋە ئىمپېراتور سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ،
تەرەپ - تەرەپكە خەت يېزىپ بۇ غەلبە خەۋىرىنى داۋراڭ
سېلىپ، ئارىسال بولۇپ تۇرغان ساكسىنىيە پادىشاھىنى ئۆزى
بىلەن بىرلىشىشكە قىستىدى، رېيىن ئىتتىپاقى تەركىبىدىكى
ئەللەرنىڭ پادىشاھلىرىغا تەڭرىنىڭ ئىرادىسى ۋە ئۇرۇشنىڭ
تەقدىرىنى شېپى كەلتۈرۈپ، ئۇلارنى داۋاملىق ئۆزى بىلەن بىر
سەپتە بولۇشقا دەۋەت قىلدى، رۇسىيە قوشۇنىنىڭ ئالدىنقى سەپ
قاراۋۇلخانىسىغا ئەلچى ئەۋەتىپ، چار پادىشاھقا پولشانى
پىرۇسىيە ۋە باشقا زېمىنلارغا تېگىشىش چارىسىنى رەسمىي
ئوتتۇرىغا قويۇپ، چار پادىشاھنى ماقۇل بولۇشقا قىستىدى،
ھەتتا شۇنىڭغا ئوخشاش تەكەببۇرانە ۋەزىندە ئاۋستىرىيە
ئىمپېراتورى فىرانسىسقا خەت يېزىپ: «مەن قوشۇنۇمنىڭ جىمى
ھەرىكىتىگە بىۋاسىتە قوماندانلىق قىلىپ ئوق يامغۇرى ئىچىدە
يۈرۈم، ئەمما ماڭا كىچىككىنە زەخمەتمۇ يەتمىدى» دېدى.
شۇنىڭدىن كېيىن تەقدىرنىڭ سىگىنالى كۈنساين كۈچىيىشكە
باشلىغانىدى.

يېقىندا باۋتېزېندا يەنە بىر قېتىم غەلبىلىك ئۇرۇش
قىلدى، ئەمما بىرەر لەشكەرنىمۇ ئەسىر ئالالمىدى. ئۇرۇش
باشلىنىپ ئىككىنچى كۈنى ئوق يامغۇرىغا پەرۋا قىلماي ئېتىغا
مىنىپ يەنە جەڭگاھقا كىردى، گورگۇد بىلەن دوستى دۇروك بۇ
چاغدا بۇرۇنقىدەكلا ھەمراھ بولۇپ بىللە كەلگەنىدى. ئىمپېراتور
ئەتراپىدا ئوفىتسېر - لەشكەرلىرىنىڭ تىنماي ئوق تېگىپ
يىقىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ ھېچنېمىگە پەرۋا قىلماي
ئېتىنى چاپتۇرغىنىچە كىچىك بىر دۆڭگە چىقتى، كانۇنىيى
سوڭدېشىپ كەلگەنىدى، ئەتراپتىن ئىس - تۈتەك ۋە چاڭ -

توزان پۇرقىراپ كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى، يېنىغىلا بىر پاي توپ ئوقى چۈشۈپ، بىر توپ دەرەخنى سۇندۇرۇپ تاشلىدى، ئىمپېراتور شارىتىدە ئۆزىنى قاچۇرۇپ بىر چەتكە ئۆتۈۋالدى. شۇ ئەسنادا ھاسىراپ - ھۆمۈدىگىنچە يېتىپ كەلگەن ياش بىر ئوفىستىپەر دۇدۇقلىغىنچە:

— دۇروك قۇربان بولدى، — دەپ خەۋەر يەتكۈزدى.

— مۇمكىن ئەمەس! بايلا يېنىمدا ئىدىغۇ!

— ھېلىقى دەرەخكە تەگكەن توپ ئوقى دۇروكقىمۇ چاچراپ كېتىپتۇ.

ئىمپېراتور ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، بارگاھقا قايتىپ كەلدى.

— ئەقىدىنىڭ كۆزى قاچانمۇ ئېچىلار؟ بۇ ئىشلار قاچانمۇ ئاياغلىشار؟ گورگۇد، بۇركۇت تۇغۇم ئۈزۈكسىز نۇسرەت قۇچۇۋاتىدۇ، ئۆمۈر يۇلتۇزۇم بولسا كۈنسايسىن خىرەلىشىۋاتىدۇ، — دېدى ھەسرەت بىلەن.

دۇروك نەق مەيداندا جان ئۈزۈمگەن بولۇپ، سەكراتتا ئىدى. ئىمپېراتور پۇت - قوللىرى قىيما - چىيما بولۇپ كەتكەن، ئۈچىيى ساڭگىلاپ قالغان دوستى دۇروكنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىنى كۆرۈپ چىدىمايلا قالدى، ھەر ئىككىلەن تارام - تارام ياش تۆككىنىچە تەكرار - تەكرار ۋىدالاشتى.

— مۇشۇنداق بولارنى ساڭا درېستوندىكى چاغدىلا ئېيتقاندىم، كۆڭلۈم... ئەپيۈن بەرگىن... — دېدى بۇ ئەزىمەت ئۆلۈم ئالدىدا.

ئاھ، بۇ ئاۋاز، بىردىنلا دوستلارغا خاس سەنلىشىش، ئۆلۈمگە پىسەنت قىلمايدىغان ئەزىمەتنىڭ ئاخىرقى ئىلتىماسى! ئىمپېراتور سەنتۈرۈلگىنىچە سىرتقا چىقىپ كەتتى. شۇ ماڭغىنىچە بىر دېھقاننىڭ ھويلىسى يېنىدا توختاپ، دوستى

يىقىلغان جايغا بىرپەس قاراپ تۇردى، ئاندىن ئەگىپ ئۆتۈپ بىر تۆپىلىككە كەلدى، بۇ يەردە مۇھاپىزەتچىلەر ئىمپېراتورنىڭ چېدىرىنى ئارىغا ئېلىپ چاسا سەپ تۈزۈپ تۇرۇشقانىدى. ئىمپېراتور شۇ ئاخشىمى كۈل رەڭ پەلتوپىنى يېپىنچاقلاپ، چېدىردىن چىقىپ قاتلىما ئورۇندۇقتا ھەسرەت چېكىپ ئۇزاقتىن - ئۇزاق ئولتۇرۇپ كەتتى، مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ شاۋقۇن - سۈرەنلىرى قۇلىقىغا كىرىپ تۇراتتى، بۆكتۈرمە قوشۇندىكى لەشكەرلەرنىڭ ناخشا ئاۋازى يىراقلاردىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى، ماي ئېيىنىڭ كېچە ئاسمىنى پەلەككە كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان گۈلخان نۇرىدا خىرە يورۇپ تۇراتتى، ئوت قويۇۋېتىلگەن ئىككى مەھەللە گويا غايەت زور مەشئەلدەك لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتاتتى، سەھرا تاجى دەپ ئاتىلىدىغان تاغ ئۇيۇق سىزىقىدا خىرە - شىرە كۆرۈنۈپ تۇراتتى. شۇ ئەسنادا بىر ئوفىتسېر ناپولېئوننىڭ ئالدىغا كەلدى - يۇ، ئىككىلىنىپ ئېغىز ئېچىشقا پېتىنالمىي تۇرۇپ قالدى، ئىمپېراتور ئۇنىڭ روھىي ھالىتىدىنلا دۈرۈكنىڭ جان ئۈزگەنلىكىنى بىلىپ يەتتى.

ئىمپېراتور ئەتىسى دۈرۈك يىقىلغان يەرنى سېتىۋېلىپ، شۇ يەرگە قەبىرە تېشى ئورناتتى، قەبىرە تېشىغا: «ئىمپېراتور ناپولېئوننىڭ بۈيۈك مارشالى دۈرۈك مۇشۇ يەردە توپ ئوقى تېگىپ شەرەپ بىلەن قۇربان بولغان، ئىمپېراتورنىڭ - يېقىن دوستىنىڭ قۇچىقىدا جان ئۈزگەن» دەپ يېزىلغانىدى.

ئىلگىرى گېنېرال بوناپارتنىڭ مۇنداق ئەھۋالدا ھەسرەت چېكىپ ئولتۇرۇشىغا چولىسى تەگمەيتتى، بىۋاپا خانىمىنىڭ مۇھەببىتىدىن مەھرۇم قېلىپ ئەلەمدىن يۈرىكى قاتتىق ئېچىشىۋاتقان چاغلاردىمۇ باتۇرلۇق بىلەن ئۈزۈكسىز ئالغا ئىلگىرىلىگەنىدى. شۇ تاپتا سېتىسلىيەنى توغرا كېسىپ ئۆتۈپ داۋاملىق ئىلگىرىلەپ، رۇسلارنى پولشاغا قوغلاپ ئاپىرىۋېتىشى،

رۇسىيەنىڭ ئىتتىپاقداشلىرىغا شۈبھىلىنىپ تۇرغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ چاقماق تېزلىكىدە زەربە بېرىش ئارقىلىق ئىككىلىنىپ تۇرۇۋاتقان خابىسبۇرگ جەمەتىنى ئۆزى تەرەپتە تۇرۇشقا مەجبۇرلىشى كېرەك ئىدى. كېيىن ئەسلىمىسىدە قەيت قىلىشىچە، مۇشۇنداق قىلمىغانلىقى ئۆمرىدىكى ئەڭ چوڭ سەۋەنلىكى ئىكەن. دېمەك، ئىمپېراتورغا خاس ئەندىشىسى گېنېرال بوناپارتقا خاس چەبدەسلىكىگە يەنە بىر قېتىم كاشلا بولدى: ئىيۇلنىڭ بېشىدا سېتسلىيەدە ئالتە ئاي ئۇرۇش توختىتىش كېلىشىمى تۈزدى، بۇنىڭ بىلەن رەقىبىگە رېيھېنباخ ۋە پىراگالاردا ئىككى قېتىم يىغىن ئېچىپ تامامەن بىردەك پىكىر ھاسىل قىلىۋېلىشىغا ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇپ بەردى.

ئىككىلىنىپ تۇرغان گېرمان پادىشاھلىرىغا ئالدىنغانمۇ؟ ياق، ئىمپېراتور ئۇلارنى بەش قولىدەك ئوبدان بىلىدۇ.

— ساكسىنىيەلىكلەر باشقا گېرمانلارغا ئوخشاشلا پىرۇسسىيەنى ئۈلگە قىلىشقا ئامراق، ساكسىنىيە پادىشاھى ماڭا سادىق، ئەمما ئۇلارنىڭ قوشۇنىغا تايانسام بولمايدۇ... ئاۋستىرىيە تولىمۇ يۈزسىزلىك قىلدى، ئۇلار شېرىن - شېكەر سۆزلىرى بىلەن مەندىن دالماتسىيە بىلەن ئېستىرىيەنى ئېلىۋالماقچى بولۇشتى... دۇنيادا ۋىيېننا گوردىسىدىكىلەردىنمۇ ئۆتە ساختىپەز يوق! بۈگۈن ئارزۇسىغا يەتكۈزىدىغان بولسام، ئەتىلا مەندىن ئىتالىيەنى ۋە گېرمانىيەنى تەلەپ قىلىدۇ.

شۇ تاپتا خابىسبۇرگ جەمەتىنىڭ دۈشمەن بارگاھىغا ئېغىپ كېتىش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتكەن ئىمپېراتور ئۆزىنىڭ ئۇلار بىلەن تويلىشىپ خاتا قىلغانلىقىنى تونۇپ يەتتى. ئەپسۇسكى، ئەمدى كېچىككەندى. بۇ نىكاھ ئىمپېراتورغا ھېچقانداق پايدا يەتكۈزمىدى، ئەكسىچە نۇرغۇن نەرسىدىن قۇرۇق

قويدى.

ئىمپېراتور ئۆزىگە ئىتائەت قىلىشقىمۇ، قارشى چىقىشمۇ جۈرئەت قىلالمايدىغان بەگ - پادىشاھلار بىلەن ھەپلىشىپ ئۆتۈشكە مەجبۇر ئىدى، ھىيلە - مېكر ۋە سۈيىقەستلەر بىلەن تولغان مۇشۇنداق بىر مۇھىتتا خائىن دەل ئەڭ ئىشەنچلىك ئادىمى بولۇۋالغانىدى.

— دوستىڭىز بېرنادوت بىلەن مېتتېرنىچ ئەڭ يامان دۈشمىنىم، — دېدى ئىمپېراتور فۇشېنى ئالدىغا چاقىرتىپ كېلىپ، — بېرنادوت بىزنى مۆلچەرلىگۈسىز زىيانغا دۇچار قىلىدۇ. چۈنكى، ئىستراتېگىيەلىك تەدبىرىمىزنىڭ ئاچقۇچى ۋە قوشۇنىمىزنىڭ تاكتىكىسىنى دۈشمەنلىرىمگە ئېيتىپ بېرىدۇ... ئەنئەنىۋى پادىشاھلارنىڭ ئۇچۇرۇپ قويغىنىغا بېشى ئايلىنىپ كەتتى ئۇنىڭ.

ھەرقايسى ئەل خەلقىنىڭ دولقۇنىسىمان كۆتۈرۈلگەن ساداسى پادىشاھلارنىڭ قۇرۇق پاراڭلىرىنى تېزلا بېسىپ چۈشكەندى، ئىمپېراتورنىڭ بولسا بۇنىڭدىن پەرۋايى پەلەك ئىدى، پەقەت ھە دەپ سولشىۋاتقان ھەرقايسى ئەل كابىنېتلىرىنىڭ تاماشىسىنى كۆرۈپ تۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئەنگىلىيەنىڭ پىرۇسسسىيەگە تولىمۇ بېخىللىق بىلەن ياردەم بېرىشلىرىگە، ئالبېكساندىر بىلەن فىرانسىسنىڭ ئىتتىپاقىدىشى پىرۇسسسىيە پادىشاھىنى ئاجىز دەپ سۆز - چۆچەك قىلىشلىرىغا، پىرۇسسسىيە پادىشاھىنىڭ بولسا ئىنقىلابتىن قورقۇپ زاپاس ئارمىيەنى تارتىۋەتكەنلىكىگە ھەمدە ئەڭ باتۇر شائىخوست بىلەن ئەڭ ئەقىللىك ستەپىنى ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا رىياسەتچىلىك قىلىشقا قويۇشنى رەت قىلغانلىقىغا، شۇنداقلا، شېلدېماننى بىر قېتىملىق نۇتقىدا خەلقنىڭ ساداسىنى باتۇرلۇق بىلەن يەتكۈزگەنلىكى ئۈچۈنلا ئەسلىدىن قالدۇرۇپ سۈرگۈن قىلغانلىقلىرىغا يېقىندىن دىققەت قىلىپ كەلدى.

ئىمپېراتور فۇشېنى مەخپىي ۋەزىپە بىلەن (توغرىسىنى
 ئېيتقاندا جاسۇسلۇق ۋەزىپىسى بىلەن) پىراگا يىغىنىغا ئەۋەتتى.
 ئىمپېراتور ئىككى قېتىملىق غەلىبىسى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ
 شىمالدىكى ئورنىنى مۇستەھكەملىدى. بىراق، ئاكىسى يوسېفنىڭ
 ئارمىيەسى ئىسپانىيەدىكى ۋىكتورىيە ئۇرۇشىدا ۋېللىنگتون
 تەرىپىدىن تىرىپىرەن قىلىۋېتىلگەنىدى. ئىمپېراتور يوسېفقا
 ئەڭ سەرخىل ئوفىتسېرلىرىنى سەپلەپ بېرىۋىدى، يوسېفنىڭ
 شۇنداق تۇرۇقلۇقمۇ قاتتىق مات بولۇپ پارىژغا
 تىكىۋەتكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقىنىدا قاتتىق غەزەپلەندى. «جىمى
 ئاقىۋەتكە يوسېف جاۋابكار! — دەپ يازدى پارىژغا ئەۋەتكەن
 خېتىدە، — ئەنگلىيەدىن ئېلىنغان ئاخباراتتىن مەلۇم
 بولۇشىچە، شۇ قەدەر دۆتلۈك قىلغانىكەنكى، بۇنىڭدىنمۇ ئۆتە
 تۇتۇرۇقسىزلا چە قوماندانلىق بولماس!... ئۇغۇ ھەربىي ئەمەس،
 شۇنداقتىمۇ جاۋابكارلىقنى ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك. ھالبۇكى،
 ئۇنىڭغا ناتونۇش خىزمەتنى تاپشۇرغىنىمنىڭ ئۆزۈم ئۇنىڭ چوڭ
 خاتالىق. يوسېفقا ئېيتىپ قويۇڭ، مەن قايتىپ بېرىشتىن
 ئىلگىرى پارىژدا ھەرقانداق كىشى بىلەن كۆرۈشمىسۇن...
 بولمىسا، تۇرالغۇسى سۇيىقەست مەركىزى بولۇپ قالىدۇ، شۇنداق
 بولغىنىدا قولغا ئېلىشقا مەجبۇر بولىمەن، سەۋر - تاقىتىم
 قالمىدى. ھەربىي، سىياسىي ئىشلىرىمۇ ئەمەس ھاماقەتلەر بىلەن
 بولۇپ كېتىپ ئىشلىرىمنىڭ زىيانغا ئۇچرىشىنى خالىمايمەن.»
 ئىمپېراتور ئاكىسى يوسېفنى ئۆزىگە ئەڭ يېقىن كۆرەتتى.
 ۋاھالەنكى، ئاكىسىنىڭ پارىژدىكى ئوردىسىدا تۇرۇشىنى
 مەدرىتتا پادىشاھ بولۇپ تۇرغىنىدىنمۇ قورقۇنچلۇق دەپ
 قارايتتى! بىر قېتىملىق ئوڭۇشسىزلىقتىن ئەقلىنى تاپقان
 ئىمپېراتور شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئاكىسىنى بىكار قويارمۇ؟
 ناتايىن! چۈنكى، مۇھىم ھەربىي ھوقۇقنى قولىدا تۇتۇپ

تۇرۇۋاتقان كەنجى ئىنسى زېرومې بىر گېنېرالنى ھەربىي يۈرۈش نىشانىنى ئۆزگەرتىشكە بۇيرۇپ يەنە بىر قېتىم ھاماقەتلىك قىلغىنىنى ئاز كۆرگەندەك، تېخى بۇنى ئىمپېراتورنىڭ ئەمرى دەپ يالغان ئېيتقاندى. ئىمپېراتور بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقىنىدا كېچىككەندى.

— نېمە ئىش قىلىپ قويغىنىڭنى ئوچۇق ئېيتماي، قىسقىسى، بۇنداق قىلىقىڭغا ئەمدى چىداپ تۇرالمايمەن! ئەگەر يەنە شۇنداق ئويۇن ئوينىدىغان بولساڭ، كۈندىلىك ھەربىي يارىلىقىدا سېنىڭ گېپىڭنى ئىناۋەتسىز دەپ جاكارلايمەن... چۈنكى، شۇ ئىشنىڭ بىلەن پۈتۈن قوشۇننىڭ ھەربىي يۈرۈش پىلانىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋېتىشنىڭ مۇمكىن. ئۆتۈپ كەتكەن ئالدامچىلىققۇ بۇ! — دېدى ئىمپېراتور.

شۇنىڭدىن ئۇزاق ئۆتمەي ئەڭ كونا ھەمراھلىرىدىن بىرى جۇنپۇ بىر قېتىملىق ئۇرۇشتا ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىغان، شۇ پاتپاراقچىلىقتا قاچماقچى بولۇپ دېرىزىدىن سەكرەپ، ئېلىشىپ قالدى. ئىلگىرى خىيانەتچىلىك قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن بىر مەھەل ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان، كېيىن ھامبۇرگقا ۋاكالىتچى قىلىپ ئەۋەتىلگەن بۇررىئېن ئوڭشالماستىن يەنە خىيانەتچىلىك قىلغانلىقى ئۈچۈن قوغلاندى قىلىندى.

— ئەگەر ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا يەنە قول تىقىدىغان بولسا، قولغا ئالماي قويمايمەن ھەمدە بۇ شەھەردىن ئوغرىلىغان بارلىق نەرسىنى قايتۇرغۇزماي قويمايمەن، — دېدى ئىمپېراتور.

ئەڭ ساداقەتسىز بېرنادوت فىرانسىيەگە قارشى ئىنتىپاقداشلارنى قارشىلىق كۆرسىتىشكە كۆندۈرۈش ئۈچۈن راستلا شىۋېتسىيەلىك ئادەملىرىنى باشلاپ پومۇرزېدا قۇرۇقلۇققا چىقتى. سۈيىقەست پىلانلىغانلىقى ئۈچۈن ئامېرىكا قىتئەسىگە سۈرگۈن قىلىنغان ئەڭ ئەشەددىي دۈشمىنى گېنېرال

موررۇۋۇمۇ تېزلا ئۇلارغا قوشۇلۇپ، بېرنادوتقا ئوخشاشلا ۋەتەن ساتقۇچ بولۇپ قالدى.

ئىمپېراتور بۇنداق ئەھۋالدا نېمە قىلارنى بىلەلمەي قالدى: قولغا كەلتۈرگەن غەلبىسىدىن تولۇق پايدىلىنالمىدى، يا تىنچلىق شەرتنامىسىنى ئەسلا تولۇق قوبۇل قىلغۇسى كەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆتكەنكىدەك ئۇسۇل قوللىنىپ، مېتېرنىڭچى قولغا كەلتۈرۈش مۇددىئاسىدا درېستونغا چاقىرتتى. ئىككىيلەن تىپىك ناپولىئونچە ئۇسۇلدا ئۈزۈلدۈرمەي توققۇز سائەت سۆھبەتلەشتى، بۇ سۆھبەتتىن ئىمپېراتور ھېچبىر نەتىجىگە ئېرىشەلمىگەن بولسىمۇ، كېيىنكىلەر مېتېرنىڭ بايانىدىن كۆپ مەنپەئەتدار بولدى. يېنىغا خەنجەر ئاسقان، ساۋۇتىنى قولىغا قىستۇرۇۋالغان ئىمپېراتور بۇ ۋەزىرىنى ئۆيىنىڭ قاپ ئوتتۇرىدا تۇرۇپ كۈتۈۋالدى، قىسقىچە سالام - سەھەتتىن كېيىن ئىمپېراتور ئالدى بىلەن قېيىنئاتىسىنىڭ ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈردى، ئارقىدىنلا رەسمىي گەپكە ئۆتتى:

— ئۇرۇش قىلىشنى خالايدىكەنسىز - دە؟ بولىدۇ، ئۇرۇشتىن قۇرۇق قالمايسىز. مەن لۇتېزېندا پىرۇسسىيە قوشۇنلىرىنى يوقاتتىم، باۋتېزېنتدا رۇسلارنى مەغلۇپ قىلدىم، سىزمۇ شۇ تەرتىپ بويىچە ئىش تۇتارسىز، ئوبدان، بىز ۋېيېننادا يەنە بىر قېتىم كۆرۈشىمىز. ساۋاق ئالمايدىكەنغۇ بۇ خەق، مەن ئىمپېراتور فىرانسىسىنى ئۈچ قېتىم تەختىگە ئولتۇرغۇزۇپ قويغان، مەڭگۈ تىنچ ئۆتىمىز دەپ لەۋزە قىلغان، قىزىغا ئۆيلەنگەندىم. شۇ چاغدا ئۆز - ئۆزۈمگە: «ھاماقەتلىك قىلىۋاتىسەن» دېگەن بولساممۇ توختىۋالمىغاندىم، مانا ئەمدى پۇشايماندا قالدىم.

روشەنكى، ناپولىئون سىلىق - سىپايە گەپ قىلىشنى بىلمەيتتى. ئەسلىدە قېيىنئاتىسىنىڭ ۋەكىلىنى سىلىق

مۇئامىلە بىلەن قولغا كەلتۈرمەكچى بولغاندى، ھازىر بولسا ئاۋستېرلىز ئۇرۇشىدىن كېيىن ئاۋستىرىيە ئىمپېراتورى فرانسىسقا قىلغىنىدىنمۇ ئۆتە قوپال مۇئامىلە قىلدى.

— پەقەت قوللىنىدىكى زېمىننى ئازايتىپ، ھوقۇقىڭىزغا بەلگىلىك چەك قويغىنىڭىزدىلا دۇنيا تىنچىدۇ، — دېدى مېتېرنىچ دۇنيا تىنچلىقى ئۈستىدە توختىلىپ، — ۋارشاۋانى چار پادىشاھقا، ئىللىرىيەنى ئاۋستىرىيەگە قايتۇرۇپ بېرىڭ، خانىسا ئىتتىپاقىدىكى شەھەرلەرگە ھۆرلۈك بېرىڭ، پىرۇسىيە تېخىمۇ كۆپ زېمىنغا ئېرىشىسۇن.

— مېنى ئۆزىگە ئۆزى ھاقارەت كەلتۈرسۇن دەيدىكەنسىلەر — دە! ھاياتلا بولىدىكەنمەن، ئالقانچە يەرنىمۇ بۆلۈپ بەرمەيمەن! تۇغما ۋارىس پادىشاھلىرىڭلار يىگىرمە قېتىم مەغلۇپ قىلىنسىمۇ تەختىدە ئولتۇرىۋىرىدۇ. مەن بولسام ئامىتى ئوڭدىن كېلىپ تەختكە ئېرىشكەن ئىمپېراتورمەن، ئۇلارغا ئوخشاش بولالمايمەن! ناۋادا كۈچ — قۇدرىتىمدىن قالسام، كىشىلەرنى ئەيمەندۈرەلمەس بولۇپ قالسام، ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىمدىن شۇ كۈنلا مەھرۇم بولىمەن... قەھرىتان سوغۇقتا شۆھرىتىمدىن باشقا ھەممە نەرسەمدىن مەھرۇم قالغانىدىم... ھازىر يېڭى قوشۇنلۇق بولۇپ قالدىم. قاراپ تۇرۇڭ، سىزنىڭ ئورنىڭىزدا قوشۇنلىرىڭىزنى پاراتىن ئۆتكۈزۈمەن!

بۇ تۇغما ھەربىينىڭ، گېنېرال بوناپارتنىڭ تۇغما پادىشاھ ئالدىدىكى مەردانلىكى ئىدى. بۇ ۋەزىر دەل سىزنىڭ قوشۇنىڭىز تىنچلىققا موھتاج بولۇۋاتىدۇ دېگىنىدە، ئىمپېراتور كىشىنى ھەيران قالدۇرۇشقا دەرىجىدە گەپنىڭ راستىنى ئېيتتى:

— قوشۇنۇم ئەمەس، ئوفىتسېرلىرىم تىنچلىقنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ! ئەمدى مېنى قوللايدىغان گېنېراللار قالمايدى، موسكۋانىڭ سوغۇقى ئۇلارنىڭ يۈرىكىنى مۇجۇۋەتتى، ئۇ يەردە

ئەڭ باتۇر گېنېراللارمۇ كىچىك بالدەك يىغلىۋەتكەنىدى.
بۇنىڭدىن ئىككى ھەپتە ئىلگىرىكى چاغ بولغىنىدا سۈلھى
قىلسامۇ قىلاتتىم، ھازىر ھەر ئىككى قېتىملىق ئۇرۇشتا
غەلبە قىلدىم، ئەمدى سۈلھى قىلمايمەن !

— ئاللىبىرى، ياۋروپا بىلەن سىزنىڭ گېپىڭىز بىر يەردىن
چىقمىغۇدەك، — دېدى ۋەزىر جاۋابەن، — تىنچلىق
كېلىشىمىڭىز ئەزەلدىنلا ئۇرۇش توختىتىش كېلىشىمى بولۇپلا
كەلدى. مۇۋەپپەقىيەتمۇ، مەغلۇبىيەتمۇ سىزنى قەيسەرلىك بىلەن
ئۇرۇش قىلىشقا ئۈندەپ تۇرىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە پۈتكۈل ياۋروپا
سىزگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلماقچى.

— سىلەر فىرانسىيەگە قارشى دۆلەتلەر ئىتتىپاقى ئارقىلىق
مېنى مەغلۇپ قىلماقچىمۇ؟ — دېدى ئىمپېراتور قاقاھلاپ
كۈلۈۋېتىپ، — ئىتتىپاقىڭلاردىن ئۆرگۈلەي، سىلەر قانچە
دۆلەت؟ تۆت، بەش، ئالتە دۆلەتمۇ؟ يىگىرمە دۆلەتمۇ؟ قانچە كۆپ
بولسا شۇنچە ياخشى !

ئاندىن گېرمانىيەنى ھېسابقا ئالماسلىقىنى مېتتېرنىڭ
سەمىگە سېلىپ مۇنداق دېدى:

— ئۆز قوشۇنۇم ئارقىلىق بۇ خەلقنى تىزگىنلەيمەن، بۇ
دۆلەتلەرنىڭ پادىشاھلىرى ئاۋستىرىيەدىن قورقۇپ بولسىمۇ ماڭا
بېقىنىدۇ.

يەنە تېخى پىراگا يىغىنى داۋاملىشىۋىرىدىكەن، ئاۋستىرىيە
بىتەرەپ مەيدانىدا چىڭ تۇرۇشى كېرەك، دەپ تەكلىپ بەردى.
مېتتېرنىڭ بولسا قوراللىق مۇرەسسە قىلىش مەيدانىدا چىڭ
تۇردى. ئۇلارنىڭ بۇ كۈنىچە دىپلوماتىيە ۋاسىتىلىرىنى
قوللىنىشتىن مەقسىتى ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى
ئىختىلاپنى يوشۇرۇشتىن ئىبارەت ئىدى. ئۇلار شۇنىڭدىن كېيىن
يەنە ئىككى دۆلەت ئارمىيەسىدىن قايسى كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى

تاللىشىپ تازا بىر سائەت مۇنازىرىلەشتى، ھەر ئىككى تەرەپ بىر - بىرىنىڭ قانچىلىك ئەسكەرىي كۈچكە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئېنىق بىلىدىغانلىقىنى شېپى كەلتۈرۈپ داۋراڭ سالىدى.

— مەندە قوشۇنۇڭلارنىڭ تەپسىلىي ئىسمىلىكى بار، — دېدى ئىمپېراتور، — قوشۇنۇڭلارغا تۈركۈملەپ جاسۇس كىرگۈزگەنمىز، ئۇلار ھەتتا قوشۇنۇڭلاردا قانچىلىك نەرىچى بارلىقىنىمۇ دوكلات قىلدى... بىراق، مەن بۇنداق دوكلاتلارنىڭ قىممىتىنى ھەرقانداق ئادەمدىنمۇ ئوبدان بىلىمەن. ئۆز ھۆكۈمۈمنى ئەڭ توغرا ماتېماتىكىلىق ھېسابات ئاساسىدا چىقىرىمەن، ھەركىم ئۆز نېسىۋىسىدىن ئارتۇق نېسىۋىگە ئېرىشەلمەيدۇ.

ئىمپېراتور بۇ ئاۋستىرىيە ۋەزىرىگە قولىدىكى ئاۋستىرىيە قوشۇنلىرىنىڭ رويخېتىنى كۆرسەتتى، بۇ قوشۇن تېخى تۈنۈگۈنلا ئۆزىگە ئىتتىپاقداش ئىدى. ئىمپېراتور تېخى مېتېرىنچقا بۇ رويخەتنىڭ توغرا بولغان - بولمىغانلىقىنى تەكشۈرتكۈزدى. ئاندىن رۇسىيە ئۇرۇشى توغرىسىدا سائەت - سائەتلەپ توختالدى. ۋەزىر ئىمپېراتوردىن قوشۇندىكى لەشكەرلىرىنىڭ يېشى مەسىلىسىنى تىلغا ئېلىپ، ئەگەر بۇ بالىلار جەڭدە ئۆلۈپ كەتسە قانداق قىلارسىز دەپ سورىغىنىدا، ئىمپېراتور غەزەپتىن ئەسەبىيلىشىپ، چىرايى تاتىرىپ، يۈزلىرى تارتىشىپ كەتتى.

— سىز ھەربىي ئەمەس! — ۋارقىراپ كەتتى ئىمپېراتور، — بىر ھەربىينىڭ كۆڭلىدە نېمە ئويلايدىغىنى سىز بىلمەيسىز! مەن جەڭگاھتا چوڭ بولغانمەن! مېنىڭدەك ئادەم مىليونلاپ كىشىنىڭ ئۆلۈشىدىن يەرۋايى پەلەك يۈرۈۋىرىدۇ!

ئاندىن ئىمپېراتور ئاندىن قالپىقىنى بىر بۇلۇڭغا چۆرۈپ تاشلىدى، بۇ چاغدا راستلا ئاچچىقى تۇتقانىدى. چۈنكى،

مېتېرىنچىنىڭ گېپى دەل يېغىرىغا تەگكەندى، بۇ كۆڭلىدە ئىنقىرەپ بولمىسا بولمايدىغان ھەقىقەت ئىدى. جان تالىشىپ قالغان بىرەر ئاتنى كۆرسىمۇ چىرايى تاتىرىپ كېتىدىغان، ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئۆلۈپ كېتىۋاتقىنىغا قاراپ تۇرۇشقا چىدىمايدىغان ناپولېئون ئوفىتسىر - لەشكەرلەر رويخېتىنى نەزىرىدىن ئۆتكۈزۈپ مىڭلاپ - ئونمىڭلاپ كىشىنىڭ ئىسمىنى بۇياقتىن - ئۇياققا بىمالال يۆتكىگەن ھەمدە ھاللاڭ بولغۇچىلارنىڭ ئىسمىنى جىجىۋەتكەن چاغلاردا بولسا تاش يۈرەكلىك بىلەن كۆزىنى مىتمۇ قىلىپ قويمايتتى، يەنە كېلىپ شۇنداق تاش يۈرەكلىك قىلمايمۇ بولمايتتى. ئۇرۇش دېگەن ئادەم جېنىنى سېلىپ بېرىدىغان ھەمدە ئاپپاق ئۈستىخانلار دۆۋىسى بەدىلىگە ئاخىرلىشىدىغان ئىشقا؛ ئىمپېراتور ئۆزىنى ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇمى ياساش ئۈچۈن ماتېرىيالغا موھتاج بىر ئۈستىكارغا ئوخشىتاتتى، ئۈستىكار ماتېرىيال ئىشلەتكىنى ئۈچۈن ئەيىبلىكىمدى؟ بىراق، مېتېرىنچ دىيانەت جەھەتتە ئوڭايلا ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىگەندى، شۇ تاپتا پۈتۈن فىرانسىيەنى ئىمپېراتورنىڭ مۇشۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان بولسىدى، دېگەن ئويىدا ئىدى.

— فىرانسۇزلار ئاغرىنمىسا بولىدۇ، — دېدى ئىمپېراتور ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن، — شۇلارنى دەپ گېرىمانلار بىلەن پۈلەكلەرنى قۇربان قىلدىم، رۇسىيەدە ئۈچ يۈز مىڭ لەشكەر چىقىم تارتتىم، ئۇلارنىڭ ئىچىدە پەقەت ئوندىن بىرىلا فىرانسۇز! — ئاندىن بۇ ئاۋستىرىيە ۋەزىرىنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كەلدى، — راستلا ئەخمەق ئىكەنمەن، قاراپ تۇرۇپ ئاۋستىرىيە مەلىكىسىگە ئۆيلىنىپتىمەن... ئەسلىدە كۈنلىق بىلەن يېڭىلىقنى يۇغۇرۇۋەتمەكچى، دەۋرانىمدا كۈنچە قاراشلارنىڭ ئاسارىتىنى پاچاقلاپ تاشلىماقچىدىم. نەقەدەر زور خاتالىق ئۆتكۈزگەنلىكىمنى مانا ئەمدى بىلدىم! شۇنىڭ

كاساپتىدە تەختىمدىن مەھرۇم قېلىشىم مۇمكىن. بىراق، شۇنداق بولۇپ قالسا، پۈتكۈل دۇنيانى تەختىمنىڭ خارابىلىكى ئاستىغا كۆمۈۋېتىمەن !

سۆھبەت بۇ چاغدا يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلگەنىدى، ئىككى تەرەپ ئۇرۇش ۋە تىنچلىق مەسىلىسى ئۈستىدە كېڭەشتى. ئىمپېراتور ئۆزى سادىر قىلغان خاتالىقتىن ئۆكۈنگەنلىكى ئۈچۈنلا ئەقىل - ئىدراكىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، ئۆزىدىن ئۈچ ھەسسە كۈچلۈك بولغان ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر بىلەن ھەل قىلغۇچ ئۇرۇش قىلىشنى قارار تاپتى. خۇددى تۈزەتكىلى بولماس خاتالىق ئۆتكۈزگەنلىكىنى بىلىپ يەتكەن قىمارۋازغا ئوخشاش تەلۋىلىك ۋە جاھىللىق قىلىپ، بارىنى بىراقلا دوغا تىكمەكچى بولدى. بۇ ئارقىلىق خاتالاشقان بولسىمۇ يەنە غەلبە قازىنالايدىغانلىقىنى ئۆزىگە ئۆزى ئىسپاتلاپ بەرمەكچىدى.

مېتتېرنىچ ئۇزاق ماڭغاندا ئىمپېراتور تىنچىپ قالغانىدى، قولىنى ئىشىكىنىڭ تۇتقۇچىغا قويۇپ:

— بىز يەنە كۆرۈشەرمىزمۇ؟ — دېدى.

— قۇلقىم سىزدە، ئالىيلىرى. بىراق، دىپلوماتىك ئەلچى بولۇش ۋەزىپەمنى ئورۇنداشتىن ئۈمىدىمنى ئۈزدۈم، — دېدى مېتتېرنىچ جاۋابەن.

ئىمپېراتور ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قارىغىنىچە مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويدى:

— نېمە ئىش يۈز بېرىدىغانلىقىنى بىلەمسىز؟ سىلەر ماڭا جەڭ ئېلان قىلمايسىلەر !

مېتتېرنىچ ئۇدا ئۈچ كۈن سۆھبەتلەشكەندىن كېيىن ۋەتەنلىكىگە قايتماقچى بولدى. بىراق، ئادا - جۇدا بولۇپ كېتىشتىن قورققان ئىمپېراتور ئەتىسى ئەتىگىنى يەنە بىر قېتىم چاقىرتىپ ھويلىسىدا قوبۇل قىلدى.

— خوش، ئازار يەپ قالدىڭىزمۇ نېمە؟ — دېدى ئىمپېراتور مېتتېرنىڭ ئالدىدا ئۇياقتىن — بۇياققا ماڭغاچ. ئۇلار ئون مىنۇتتىن كېيىن ئۇرۇش توختىتىش كېلىشىمىنىڭ ۋاقتىنى ئۇزارتىدىغان ھەمدە پىراگادا يەنىمۇ ئوبدانراق سۆھبەتلىشىدىغان بولۇپ پۈتۈشتى. بىراق، بۇ ئەڭ ئاخىرقى بېكىتمە ئەمەس ئىدى. ئىمپېراتور مېتتېرنىڭ بىلەن ئىمزالاشقان ئەسلىمىدە قېيىنئالتىسىنىڭ قوراللىق بىتەرەپ تۇرۇشىنى ئېتىراپ قىلدى. ھالبۇكى، بۇ پەقەت ئۇرۇشقا قاتنىشىشنىڭ ئۆتكۈنچى باسقۇچىدىنلا ئىبارەت ئىدى. ئىمپېراتور ئاندىن ئايالىنى — ئاۋستىرىيە پادىشاھىنىڭ قىزىنى يوقلاپ ئوردا قەسىرىگە باردى. ئىمپېراتور بۇ ئايالىنى پارىژنىڭ نائىب پادىشاھلىقىغا تەيىنلىگەن، پەقەت «بەزى تەپسىلاتلار بۇ ياش ئايالنىڭ نىيىتىنى بۇلغاپ قويىمىسۇن» دەپ قارىغانلىقى ئۈچۈنلا بەزى ھۆججەتلەرنى كۆرۈشىنى مەنى قىلغانىدى.

ئەگەر خابىسبۇرگ خان جەمەتىنىڭ بۇ مەلىكىسى ئاق كۆڭۈل ئايال بولغىنىدا دەرھال ۋەيىبىناغا بېرىپ، قېيىنئالتا بىلەن كۈيۈ ئوغۇلنى ياراشتۇرۇپ قويۇشى كېرەك ئىدى. چۈنكى، ئەمەلىيەتتە بۇ ئىككىيلەن ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىلاپ مىجەز — خاراكتېرلىرىنىڭ ئوخشاش بولمىغانلىقى تۈپەيلىدىنلا پەيدا بولغان ئىختىلاپ ئىدى، خالاس. مەلىكە ئۈنچە دۆتمۈ ئەمەس ئىدى، ئىمپېراتور شۇنىڭدىن بىرقانچە ھەپتە ئىلگىرى قېيىنئالتىسىغا خەت يېزىپ: «مەلىكىنىڭ نائىبلىق مەرتىۋىسىگە ئولتۇرغىنىدىن تولىمۇ مەنۇنمەن» دېگەنىدى. ناپولېئوننىڭ ھازىرقىدەك ئەڭ خەۋپلىك پەيتلەردە دۇچ كەلگەن مۇشكۈلاتنى مەلىكىدىن يوشۇرۇشى مۇمكىن ئەمەس، ھەتتا فىرانسىيە بىلەن ئاۋستىرىيە ئادا — جۇدا بولۇش گىردابىغا بېرىپ قېلىپ رايىنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن بولسىمۇ ئەھۋالنىڭ چاتاقلىقىنى ئېنىق

ئېيتاتتى. بىراق، بۇ ھاماقەت قىزغا بۇ ئىشلار ھېچبىر تەسىر قىلغاندەك ئەمەس ئىدى، پەقەت تۇغقانلىرىنىڭ ئالدىدا كۆز - كۆز قىلىشقا ئەرزىگۈدەك ئېسىل سوۋغاتلارغا ئېرىشىش خىيالىدىلا يۈرەتتى.

پىراگادا تەرەپلەر بىر - بىرىنى ئازدۇرۇشنىڭ كويىدا ئىدى، فۇشې بولسا ئۇدۇل كەلگەن يەردە گەپ سېتىپ، ئاق - قارىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ، غوجايىنغا ئېغىر زىيان سالدى. بېرنادوت يېڭى دوستلىرى بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇپ، ئۇلارنىڭ فىرانسىيەگە قارشى مەيداننى تېخىمۇ مۇستەھكەملىشىگە تۈرتكە بولدى. ئىمپېراتور ئاخىرقى پەيتتە يول قويماقچى بولۇپ تۇرغىنىدا، بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ قاتتىق ھەيران قالغان چار پادىشاھ بىلەن پىرۇسسىيە پادىشاھى مېتتېرنىڭچى تېخىمۇ قاتتىق شەرتلەرنى قويۇشقا قىستىدى. چۈنكى، ئۇلارغا روشەنكى، ھايت - ھۇيت دېگۈچە قولىدىن چىقىپ كېتىش ئېھتىمالى بولغان بۇنداق پۇرسەتنى قولىدىن بېرىپ قويۇشقا بولمايتتى. مېتتېرنىڭ قاتتىق شەرتلىرىدىن غەزەپلىنىپ قۇبقا چاچلىرى تىك بولۇپ كەتكەن ئىمپېراتور سۆھبەتتىن چېكىنىپ چىقتى ھەمدە ئۇرۇش توختىتىش مۇھلىتى توشۇپ ئىككىنچى كۈنى قېيىنئائىسىنىڭ ئۇرۇش ئېلان قىلىش توغرىسىدىكى باياناتىنى تاپشۇرۇۋالدى. دەرۋەقە، مۇشۇ مەزگىلدە ناپولىئون نۇرغۇن ياردەمچى قوشۇنغا ئېرىشىپ ئۆزىنى ئوبدانلا ئوڭشىۋالغانىدى. بىراق، رېيىن ئىتتىپاقىغا ئىشەنمەس بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار ئەۋەتكەن ياردەمچى قوشۇنلارنى نازارەت قىلىپ تۇرماي بولمايتتى. ساكسىنىيە ۋە سېتسىلىيەلەرگە قوشۇن ئورۇنلاشتۇرۇپ، سىۋاتىنېرگىنىڭ قوماندانلىقىدىكى ئۈچ ئارمىيە بىلەن تىركىشىپ تۇردى. بۇ ئۈچ قوشۇن ئىچىدە بىلۇچېرنىڭ قوشۇنى بىلەن بېرنادوتنىڭ قوشۇنى سېتسىلىيەدە

ۋە شىمالدا تۇرۇۋاتاتتى. مورروۋنىڭ قوشۇنى سىۋاتىننېرگ قوشۇنلىرى بىلەن بىللە ئىدى.

بۇنداق ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇش كىشىگە تولىمۇ بىمەنلىكتەك تويغۇ بىرەتتى: فىرانسىيە ئىمپېراتورىنىڭ قولىدىكى ئۈچ نەپەر گېرمان پادىشاھى بىر نەپەر گېرمان گېنېرالى بىلەن روبىرو ئورۇنلاشتۇرۇلغانىدى، بۇ گېنېرال بولسا تېخى يېقىندىلا ئىمپېراتورنىڭ گېنېرالى سۈپىتىدە رۇسىيەگە قارشى ئۇرۇش قىلغانىدى. ئىككى فىرانسۇز بولسا ناپولېئون بىلەن تۇتۇشماقچى بولۇپ خىرىس قىلىپ تۇراتتى، ئىككى فىرانسۇزنىڭ بىرى دەل ناپولېئوننىڭ قولىدا كەينى - كەينىدىن ئۆستۈرۈلۈپ يۇقىرى مەنەپكە ئىرىشكەنىدى. ئەمدى بولسا پىرۇسىيە قوشۇنىغا باش بولۇپ، ناپولېئونغا قارشى سەپ تۈزۈپ روبىرو تۇرماقتا. بىراق، ئۇنى خانىپەرەس دېگەندىن كۆرە، ئىنقىلابچى دېگەن تۈزۈك ئىدى. بۇنىڭدىن قارىغاندا، يەتتە يىل ئىلگىرى ناپولېئوننىڭ قولىدا مەغلۇپ بولغان ئوفىتسېر بىلۈچىلەرلا ناپولېئونغا ئەشەددىي دۈشمەن ئىدى، ھېچقاچان ناپولېئون ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىپ باققان ياكى ناپولېئوننىڭ ئىشلىرىنى قوللاپ باققان ئەمەس. ئىمپېراتورغا پايدىلىق بىردىنبىر ئامىل شۇكى، ئۈچ پادىشاھ سىۋاتىننېرگنىڭ ھەربىي ئىشلىرىغا چات كېرىۋالغان، يەنە كېلىپ بۇ ئۈچەيلەننىڭ ھەربىي ئىشلاردىن بىلىدىغىنى تولىمۇ ئاز ئىدى.

ئىمپېراتور درېستوندا نۇسرەت قازانغاندىن كېيىن، ئاۋغۇستنىڭ ئاخىرىدا يېڭى جازا ئۇرۇشىنى باشلىدى. ھالبۇكى، بۇ يېڭى ئۇرۇش باشلىنىپ ئىككىنچى كۈنى فىرانسىيەگە قارشى ئىتتىپاقداش قوشۇنلارنى غەلبىسىپرى قوغلاپ بىراقلا تارمار كەلتۈرەر چېغىدا ئاشقازان سىپىرمىزلىنىش كېسىلى قوزغىلىپ، ئاشقازان ئاغرىقى قاتتىق تۇتۇپ كەتتى، ناپولېئون

ھەتتا ئاغرىق دەستىدە «ئېشىمغا بىر كىم زەھەر سېلىۋەتكەندىمۇ» دېگەن گۇماندىمۇ بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئرادىسى بوشاپ، ھۇجۇمغا ئۆتۈش تۈگۈل قوشۇن چېكىندۈردى، شۇ تۈپەيلىدىن بىر دىۋىزىيەسىنى چىقىم تارتتى. مورروۋ ئۆزى نەپەرەتلىنىدىغان بوناپارتقا قارشى تۇنجى ئۇرۇشتا ھالاك بولدى، بۇ بىر ياخشىلىقنىڭ بېشارىتىمىدۇ؟ بۇ خەۋەردىن ۋاقىپلانغان ئىمپېراتورنىڭ ياشلىق دەۋرىدە مورروۋ بىلەن كۈچ سىناشقانلىرى كۆڭۈل ئېكراندا پەيدا بولدى، شۇنىڭ بىلەن ئىچ - ئىچىدىن خۇش بولۇپ:

— مورروۋ ئۆلۈپتۇ، ئامىتىمدىن بېشارەت دېگەن شۇ! — دەپ توۋلىۋەتتى.

ئىمپېراتورنىڭ يەنە بىر قوشۇنى كاتىسباخ دەرياسى بويىدا بىلۈچىر قوشۇنى تەرىپىدىن يېڭىلىگەندى، گېنېرال ناپولېئون شۇ ئان سىياسىيون سۈپىتىدە ئويلىنىشقا باشلىدى: رەقىبلىرىمنىڭ ئارىسىغا قانداق قىلىپ سوغۇقچىلىق سالسام بولار؟ بوخمېرۋالدىقا ھۇجۇم قىلىشتىن ۋاز كېچىش كېرەك. چۈنكى، ئۇ يەردىكى مەغلۇبىيىتىمىزدىن ئاۋستىرىيەلىكلەر قاتتىق روھلىنىپ كەتتى، ئۇنىڭدىن كۆرە دۈشمەننىڭ كۈتمىگەن يېرىدىن بېرىلىنغا ھۇجۇم قىلىپ، پىرۇسىيەلىكلەرنى سېتىسلىيەدىن ئالداپ چىققان تۈزۈك.

ھالبۇكى، چار پادىشاھىنىڭ ئېيتقىنىدەك، مۆجىزە دېگەن نەرسە پەقەت ئىمپېراتور بار يەردىلا كۆرۈلەتتى. زور كۆلەملىك ئۇرۇش پىلانى مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان، قوشۇننىڭ روھى سۇنىغان، ئوزۇق - تۈلۈك تۈگىگەن، ياردەمچى قوشۇنلاردىكى لەشكەرلەر قېچىپ كېتىش ۋەقەلىرى پات - پات يۈز بېرىپ تۇرۇۋاتقان بولغاچقا، ئىمپېراتورنىڭ تەرەپ - تەرەپكە چېپىپ، قىسىملارنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە توغرا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن

بىر ۋاقىتتا، قوشۇنلار كىچىككىنە بىر جايدا ئۇزاق تۇرۇپ كەتكەچكە شۇ يەرنى يەپ قۇرۇتۇۋەتكەنىدى، شۇڭا قىيىنچىلىق تېخىمۇ ئېغىرلاشقانىدى.

بۇنىڭدىن باشقا، ئىمپېراتورنىڭ قوشۇنىنىڭ ئادەم سانى بەك ئازلاپ كەتكەنىدى. 1814 - يىلى ھەربىيلىك يېشىغا توشقان يىگىتلەرنىڭ ھەممىسى ھەربىي بولۇپ جەڭگاھتا تۇرۇۋاتقاچقا، ئىمپېراتور كېڭەش پالاتاسىنىڭ 1815 - يىلى ھەربىيلىك يېشىغا توشىدىغان ياشلار ۋە ھەربىيلىك يېشىدىن ئېشىپ كەتكەن كىشىلەردىن ئەسكەر ئېلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈشنى تەلەپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئىمپېراتور خوتۇن - بالىلىرى بىلەن خوشلىشىپ جەڭگە ئاتلانغان چاغلىرىدا ئۆز ئۆيىدە ئائىلىۋى تۇرمۇشنىڭ پەيزىنى سۈرۈۋاتىدۇ دەپ ھەۋسى كەلگەن دېھقانلارمۇ ئەمدى قوشۇندا ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەشكە مەجبۇر بولغانىدى. بىراق، بۇ يېڭى ئەسكەرلەر قاچان كېلەر؟ ئۇلارنى كىم مەشىق قىلدۇرار؟ قانچىلىك ۋاقىت مەشىق قىلدۇرسا بولار؟ ئىمپېراتور سېنىتەبىرنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئاۋارە بولۇپ قېيىنئائىسىغا «پەقەت باشقىلار گەپ يېسىلا، بەزى قۇربانلارنى بېرىشكە تەييارمەن» دەپ تىنىچلىق سىگنالى بەردى، قېيىنئائىسى — ئاۋستىرىيە ئىمپېراتورى فىرانسىس بولسا پەرۋا قىلمىدى. چۈنكى، رېيىن ئىتتىپاقىدىن باۋارىيە پادىشاھىنى ئۆزىگە تارتىپ يوقۇق ئېچىۋالغانىدى. قارا بۇلۇتلارنىڭ سۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ يەتكەن بۇ مىسكىن شاھماتچى بىر قەدىناسىغا دېدى:

— مارمېنت، شاھمىتىم قالايمىقانلىشىپ كەتتى.

بۇ ھېچقاچان ئىسقرار قىلغۇسى كەلمەيدىغان راست گېپى ئىدى. ئىمپېراتورنىڭ تالانتى شۇنىڭدىن كېيىن قايىقلارغىدۇر غايىب بولدى.

ئون بىرىنچى ، لېيىزىڭ ئۇرۇشى

دۇبېن يايلىقىدا دۇبېن ئوردىسى دەپ ئاتىلىدىغان بىر قەدىمىي ساكسنىيە قەلئەسى بار ئىدى. بېرلىنغا يۈرۈش قىلىپ بېرنادوت قوشۇنلىرىنى مەغلۇپ قىلىش؛ ئاندىن بىلۇچپەر قوشۇنلىرىنى تۇيۇقسىز ھۇجۇم بىلەن تارمار كەلتۈرۈش قارارىغا كەلگەن ئىمپېراتور ئەتىگىنى تەپسىلىي ئۇرۇش پىلاننى تۈزۈشكە كىرىشكەندى، شۇ ئەسنادا بىر توپ ئوفتسىپەر كۆرۈشۈشنى تەلەپ قىلىپ كەلدى. ئىمپېراتور ھۇجرىسىدىن ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى. ئۇلارنىڭ تەلىپى ئىمپېراتورغا ئايان ئىدى. چۈنكى، يېقىنلىرى ئوفتسىپەرلارنىڭ كۈنساين نارازى بولۇۋاتقانلىقىنى، پەقەت رېيىن دەرياسى بويىدا قىشنى تىنچقىنا ئۆتكۈزۈۋېلىشنى ئارزۇ قىلىدىغانلىقىنى ئاللىبۇرۇنلا ئېيتىپ بەرگەندى.

— مەن ئەمدى قوشۇنۇمنىڭ ئاتامانى ئەمەس، — دەپ دوكلات قىلغانىدى يېقىندا ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى مارشال نېي. شۇ تاپتا ئۇلاردىن بىرى دۇدۇقلىغىنىچە قاملاشمىغان ئاساسلىرىنى ئېيتىشقا باشلىدى، ئارقىدىنلا يەنە بىرى تىلىنى چاپلىدى، ئاندىن ھەممىسى پىكرىنىڭ بىردەك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ باشلىرىنى لىغشىتىشتى. ھەممەيلىن ئىنتايىن ئىتائەتچان پوزىتسىيەدە ناپولېئوننىڭ بېرلىنغا يۈرۈش قىلىش پىلانىدىن ۋاز كېچىپ، ھۇجۇم نىشانىنى لېيىزىڭگە بۇرىشنى تۆۋەنچىلىك بىلەن ئىلتىماس قىلدى.

ئىمپېراتور ئۇلارنىڭ پىكرىگە سۈكۈت بىلەن قۇلاق سالدى، كۆڭلىدە بولسا «ھوقۇقۇم قالمايۋاتامدۇ، نېمە؟» دەپ ئويلىدى.

— باۋارىيە رېيىن ئىتتىپاقىدىن يۈز ئورۇش ئالدىدا

تۇرىدۇ، — جاۋاب بەردى ئىمپېراتور ئاخىرىدا، — لېيپزىگكە يۈرۈش قىلىش چېكىنگەنلىكتۇر، بۇنداق قىلساق قوشۇنمىزنى ئۈمىدسىزلەندۈرۈپ قويۇشىمىز مۇمكىن. پىكرىڭلارنى ئوبدانراق ئويلىشىپ كۆرەي.

ئىمپېراتور شۇنىڭدىن كېيىن كۈنبويى ئۆزى يالغۇز ئۆيدىن چىقماي، ھېچكىمنىمۇ يېنىغا يولاتماي، خەرىتە ئالدىدىن قوپماي ئولتۇردى. سىرتتا مۇھاپىزەت قىلىپ تۇرغان گورگۇد ھۇجرا ئىچىدىكى تۇشقا دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىپ تۇراتتى، ئەمما دېكابىر شاماللىرىنىڭ ئاۋازىدىن باشقا ھېچنېمە ئاڭلانمايتتى. ئاخىرى ئىجازەت بىلەن ئۆيگە كىردى، ئىمپېراتور ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن — بۇياققا مېڭىپ يۈرەتتى.

— مەغلۇبىيەت فىرانسۇزلارغا ئېغىر كېلىدۇ، — دېدى گورگۇدقا ئەمەس، ئۆزىگە گەپ قىلىۋاتقاندەك بىر تەرزىدە. ئاندىن چۈش كۆرۈۋاتقاندەك بىر ھالدا چوڭقۇر ئويغا پاتتى.

ئىمپېراتور ئەتىسى لېيپزىگكە يۈرۈش قىلىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. بۇ 15 — ئۆكتەبىر كۈنى ئىدى، بۇ بۇيرۇق بىلەن پۈتكۈل قوشۇن قاينام — تاشقىنلىققا چۆمگەنىدى. ئىمپېراتور خابىسبۇرگ سۇلالىسىنىڭ يېقىنقى ھەربىي ھەرىكىتى ئۈستىدە مەرمېنت بىلەن پىكىرلەشتى.

— مەن ئۆز ھۆكۈمىگە ئاساسلىنىپ سوئال سورايدىغان مەسئۇلىيەتچان كىشىلەردىن كۆرە لەۋزىدە تۇرىدىغان ھۆرمەتكە لايىق كىشىلەرنى بەكرەك ياقتۇرىمەن... — دېدى ۋە ئاندىن يەكۈن چىقىرىپ، — ئىمپېراتور فىرانسس ئۆز خەلقىگە پايدىلىق دەپ قارىغان ئىشلارنىغۇ قىلدى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مەسئۇلىيەتچان دېيىشكە بولىدۇ. ئەمما، لەۋزىدە تۇرمىغانلىقى ئۈچۈن ھۆرمەتكە لايىق ئەمەس.

ئەتىسى زور ئۇرۇش باشلاندى، ئىمپېراتور بىر يۈز سەكسەن

مىڭ كىشىلىك قوشۇنى ئارقىلىق فىرانسىيەگە قارشى
 ئىتتىپاقداشلارنىڭ ئۈچ مىڭ كىشىلىك قوشۇنىغا قارشى
 جەڭگە ئاتلاندى، كەچقۇرۇندا قىسمەن غەلىبىگە ئېرىشتى.
 ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەندە بېرنادوت لەشكەر تارتىپ ياردەمگە
 كەلدى، ياردەمچى قوشۇنىغا ئېرىشكەن دۈشمەندىن ياخشىلىق
 كۆرمەيدىغانلىقىنى پەملەپ يەتكەن ئىمپېراتور قوشۇنلىرىنى
 چېكىندۈرۈش نىيىتىگە كەلدى - يۇ، سەتچىلىككە قېلىشىدىن
 ئەندىشە قىلىپ كەسكىن بىر قارارغا كېلەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن
 يەنە سۆھبەت ئارقىلىق يول تاپماقچى بولدى - دە، ئەسىرگە
 چۈشكەن دۈشمەن گېنېرالى موفېرتنى فىرانسىسقا ئۆزىنىڭ
 ئۇرۇش توختىتىش تەكلىپىنى يەتكۈزۈش شەرتى بىلەن قويۇپ
 بەردى.

— سائالى دەرياسىنىڭ بويىغا چېكىنىمەن، رۇسلار بىلەن
 پىرۇسسىيەلىكلەر ئېلبا دەرياسىنىڭ قېتىمغا چېكىنىپ بارسۇن،
 سىلەر ئاۋستىرىيەلىكلەر بوخىمىيەگە قايتىپ كېتىڭلار؛
 ساكىسنىيە بىتەرەپ تۇرسۇن، — دېدى يېڭىباشتىن روھلىنىپ
 كەتكەن ئىمپېراتور كۆڭلىگە پۈككەن ياۋروپانى بۆلۈشۈۋېلىشنىڭ
 يېڭى پىلاننى دۈشمەنگە ئاشكارىلاپ.

ناپولېئون ئۆز تەسەۋۋۇرى بويىچە خانوۋېرنى ئەنگىلىيەگە
 قايتۇرۇپ بەرمەكچى، بالتىق دېڭىز قىرغاقلىرىنى ئەركىن رايون
 قىلماقچى، رېيىن ئىتتىپاقىغا ئەزا دۆلەتلەردىن خالىغانلىرىنىڭ
 ئايرىلىپ چىقىپ كېتىشىگە ئىجازەت بەرمەكچى، پولشا،
 ئىسپانىيە ۋە گوللاندىيەگە مۇستەقىللىق بەرمەكچى، پەقەت
 ئىتالىيەنى ئاۋستىرىيەگە بېقىندى قىلىپ بېرىشكىلا بولمايتتى.
 — بېرنىڭ! ئاجايىپ شانلىق تىنچلىق بۇرچىنى زىممىڭىزگە
 ئالغانسىز. ئەگەر تەلپىڭىز ئوڭغا تارتسا ئۇلۇغ بىر ئەلنىڭ
 مۇھەببىتىگە نائىل بولىسىز. ناۋادا تىنچلىق ئارزۇيىمىز رەت

قىلىنسا، ئۆزىمىزنى قانداق قوغداش كېرەكلىكىنىمۇ ئويىدىن بىلىمىز!

بۇ گېنېرال ھەيرانلىق ئىلكىدە ناپولېئوننىڭ تاپشۇرۇقىنى ئېلىپ قايتتى، گېنېرالدىن بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئاۋستىرىيە ئىمپېراتورى ھەيرانلىقتىن قولىغا ئىشەنمەيلا قالدى. نېمە؟ ئىمپېراتور ناپولېئون ئۇرۇش ئارىلىقىدا ياۋروپانىڭ يېرىمىدىن ۋاز كېچىشكە رازى بولۇپ، ئۇرۇش توختىتىش تەكلىپىنى بېرىپ ھەمدە بۇ پىكىرنى يەتكۈزۈشكە بىر ئەسىرنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتىمۇ؟ بۇنچە يۇمشاقلىقنى زادى بىلمەپتۇق.

ئىمپېراتور ئەۋەتكەن ئەلچىنىڭ خەۋەر ئېلىپ كېلىشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتمەكتە ئىدى. شۇ ۋەجىدىن تاكى تۈن نىسپىيىگىچە پەرمان چىقارماستىن تۇغقانلىرى، خوتۇن - بالىلىرى توغرىسىدا ئۇزاقتىن - ئۇزاق پاراڭ قىلىپ بەردى. بىردىنلا ئاشقازان ئاغرىقى تۈتۈپ، چىرايى تاتىرىپ كەتتى - دە، چېدىرغا يۆلىنىپ قالدى. كىشىلەر دوختۇر چاقىرماقچى بولدى. — ياق! ھەممەيلەننىڭ كۆزى چېدىرىدا! مەن مۇشۇ يەردىلا بولسام، ھەركىم ئۆز ئورنىدا تۇرىدۇ.

— ئەمىسە يېتىۋېلىڭ، ئالىيلىرى!

— ياق! ئۆلسەممۇ ئۆرە تۇرۇپ ئۆلمەن!

— دوختۇر چاقىرتايلى، ئالىيلىرى!

— ياق. ئاغرىق لەشكەرنى دوختۇرخانىغا بېرىپ داۋالانىشقا مەن بۇيرۇيالايمەن، ماڭا كىم بۇيرۇق قىلالايتتى؟... چىدىغۇسىز ئاغرىقى ئۆتۈپ كەتتى، دىققەت، ھېچكىمنى چېدىرغا كىرگۈزمەڭلار.

ئىمپېراتور يېرىم سائەتتىن كېيىن يارلىق چۈشۈرۈشكە باشلىدى. بىراق، بۇ قوشۇن چېكىندۈرۈش بۇيرۇقى بولماستىن، ئەكسىچە لېيپزىگكە سىلجىپ يېقىنراق بېرىش توغرىسىدىكى

بۇيرۇق ئىدى. ھالبۇكى، بۇ چاغدا ئەسكەرىي كۈچى دۈشمەن قوشۇنلىرىنىڭ يېرىمىچىكلا كېلەتتى.

ئىمپېراتور ئەتىسى بىر تۈگمەننىڭ يېنىدا توختىدى. دۈشمەن قوشۇنلىرى ئۈچ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىۋاتقان بولۇپ، ئىشلار قالايمىقانلىشىپ كەتكەندى. قارىغاندا، بېرنادوت بىر قىسىم ساكسىنىيەلىكنى قايىل قىلىپ زەمبىرەكلىرىنى فىرانسۇزلارغا توغرىلاشقۇزغاندەك ئىدى.

— ھۇ شەرمەندىلەر! — ۋارقىرىدى ئىمپېراتور، ئەتراپىدىكىلەرمۇ ئاۋاز قوشۇپ توۋلىدى.

ئىمپېراتورغا سادىق ساكسىنىيە ئوفىتسىرلىرى ئاسىيلاردىن غەزەپلىنىپ قىلىچلىرىنى سۇندۇرۇپ تاشلىدى.

— ھەرقايسىڭنى دۇمبالغىنىمىز دۇمبالغان، ھۇ مۇناپىقلار! — توۋلىدى مۇھاپىزەتچىلەر ئەترىتىدىكى چەۋەنداز ئېتىمنى ئۇياق - بۇياق چاپتۇرغىنىچە، — بىز فىرانسۇزلار تېخى ھايات! ياشسۇن ئىمپېراتور!

بارلىق مۇھاپىزەتچىلەر ئۇ چەۋەندازنىڭ كەينىدىن ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ ھۇجۇمغا ئۆتتى، ياش بىر ئوفىتسىر ساكسىنىيەلىكلەرنىڭ قولىدىن بۈركۈت تۇغىنى تارتىۋېلىپ، ئېتىمنى چاپتۇرغىنىچە قايتىپ كەلدى، ئوق تېگىپ ئېغىر يارىلانغان بۇ ئوفىتسىر تۇغىنى ئىمپېراتورغا تاپشۇرۇپ بېرىپلا يىقىلىپ چۈشتى - دە، شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا جان ئۈزدى.

— فىرانسىيەدىن مانا مۇشۇنداق ئوغلانلار چىقىدۇ! — دېدى ئىمپېراتور پەس، ئەمما ۋەزىنىلىك ئاۋازدا.

ئىككى كۈنلۈك جەڭدە ئىمپېراتور ئاتمىش مىڭ لەشكەردىن ئايرىلدى، ئەمدى مەغلۇپ بولغانىدى. بىزاق، «فىرانسىيەگە قارشى ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر مۇتلەق ئۈستۈنلۈككە ئىگە ھەربىي كۈچىگە لايىق غەلبىگە ئېرىشەلمىدى» دېيىشتى ھەتتا

گېرمانىيە تەنقىدچىلىرىمۇ بۇ ئۇرۇشقا باھا بېرىپ.

ئىمپېراتور بىرتخېرغا چېكىنىش بۇيرۇقىنى ئاغزاكى يەتكۈزۈۋاتقىنىدا مەغلۇپ فىرانسىيە قوشۇنلىرى لېپىزىگ شەھىرىدىن چېكىنىپ سەلدەك ئېقىپ چىقىۋاتاتتى. «بىرەيلەن ياغاچ ئورۇندۇق ئەكىلىپ قويۇپ بەردى — دەپ قەيت قىلىدۇ بىر شاھىت، — چارچاپ ماجالى قالمىغان. ئىمپېراتور ئورۇندۇقتا ئولتۇرغىنىچە مۈگدەككە چۈشتى، ھارغىن قوللىرى ئىككى تىزى ئارىلىقىغا ساڭگىلاپ چۈشكەنىدى. ئوفىتسېرلار ھەسرەت ئىلىكىدە گۈلخاننى چۆرىدەپ جىممىدە تۇرۇشاتتى، قوشۇنلار بۇ يەردىن خېلى نېرىدا ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى.»

ئىككىنچى كۈنى سەھەردە كوچىلار قوغلاپ كەلگەن دۈشمەن قوشۇنى بىلەن پاتىپاراق بولۇپ كەتتى، فىرانسىيە قوشۇنلىرى قاتلاشچىلىقتا دەريا كۆۋرۈكىنى بەك بالدۇر پارتلىتىۋەتكەچكە، ئارقىدا كېلىۋاتقان مۇھاپىزەتچى قوشۇنى دۈشمەنگە تەسلىم بولۇشقا مەجبۇر بولدى. مارشال دەريادىن ئۆتكۈچە جېنىدىن جۇدا بولغىلى تاس قالدى، يەنە بىرى بەختكە قارشى سۇدا تۇنجۇقۇپ قازا قىلدى، بىرقانچە ئوفىتسېر يارىدار بولۇپ ئەسىرگە چۈشۈپ قالدى. مىخائىل توم قوشۇنلىرى ئاۋگېرو قوشۇنلىرىنى كۈتۈپ تۇراتتى، ئاۋگېرو ئىككى قوشۇن ئۇچراشقىنىدا مەسخىرىلىك كۈلۈپ:

— مېنى قاراپ تۇرۇپ لېپىزىگدە ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىدۇ دەپ ئويلىغانىدىڭىز؟ ھەرقانچە ھاماقەت بولساممۇ ئۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتمىدىم، ھەرگىز بىر ساراڭنى دەپ ئۆزۈمنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرمەسمىنا! — دېدى.

ناپولېئوننىڭ ئەڭ كونا سەپداشلىرىدىن بىرىنىڭ ئاغزىدىن تۇنجى بولۇپ چىققان بۇ گەپ ئۇلارنىڭ جان قايغۇسىدا ناپولېئوننىڭ شۆھرىتىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇشقا

باشلىغانلىقىدىن دېرەك بىرەتتى. بۇنداق قىلىق بىرەر ئەسكەر ئۈچۈنغۇ ئېغىر ئىش بولماس، ئەمما بىر فىرانسىيە مارشالى ئۈچۈن نومۇس ئىدى. يەنە شۇ كۈنى ناپولېئوننىڭ ياشلىق دەۋرىدىكى دوستى مارمېنت ناپولېئونغا تۈنۈگۈنكى ئۇرۇش تەزكىرىسىدە نەتىجىسىنىڭ نەزەردىن ساقىت قىلىنغانلىقىدىن ئاغرىنىپ خەت يازدى. ئەسلىدە مارمېنت شۇ كۈنى ئىستېھكامنى ئۆزى يالغۇز ئون سائەت ساقلىغان، ئىمپېراتور بولسا ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىرەيلەننى ئالماشتۇرۇپ تەقدىرلىگەنكەن. «مەن سىزگە ئۆمرۈمدە ئەڭ كاتتا ساداقەت كۆرسەتتىم دەپ ئويلىغانىدىم... ئالىيلىرى، شۇنداق ساداقەت كۆرسەتكەن ئادەم نەزەردىن ساقىت قىلىنسا، ئادەمگە بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق ئېغىر ئىش بولماس دەيمەن» دەپ يازغانىدى مارمېنت ئۇ خېتىدە.

شۇ كۈنى يۈز بەرگەن بۇ ئىككى ئىش ئىمپېراتورغا بېرىلگەن سىگنال بولۇپ، بۇ ئىككىسىنىڭ — مارمېنت بىلەن ئاۋگېروننىڭ مۇشۇنداق ۋەزىنىدىكى سۆزلىرى ئاچقۇچلۇق پەيتلەردە ناپولېئوندىن يۈز ئۆرۈيدىغانلىقىنىڭ بېشارىتى ئىدى.

شۇ كۈنى گىوتې بۇ يەردىن بىر قانچە چاقىرىم يىراق ۋېماردىكى ئۆيدە ناپولېئوننىڭ تامغا ئېسىلغان سۈرىتىنى ئېلىۋەتتى. چۈنكى، لېيپزىگ تەرەپتىن ئۈزۈلمەي ئېتىلىۋاتقان زەمبىرەك ئاۋازى كېلىپ تۇراتتى، ئىمپېراتورنىڭ مەغلۇبىيىتى توغرىسىدا تۇنجى خەۋەرمۇ يېتىپ كەلگەنىدى. ھالبۇكى، ئىمپېراتورنىڭ ئۇزاققا قالماي يەنە جاسارەتكە كېلەلەيدىغان — كېلەلمەيدىغانلىقى، غەلىبە قازىنالايدىغان — قازىنالمىدايدىغانلىقىنى ھېچكىم پەرەز قىلىپ يېتەلمەيتتى. بۇنىڭدىن بىر قانچە ئاي ئىلگىرى ناپولېئوننى يېڭىلمەس غالىب دەپ تەرىپلىگەن شائىر گىوتې ئەمدى بولسا ناپولېئوننىڭ

ھەقىقىي تەقدىرنىڭ مۇشۇنداق بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتكەندى.

بىراق، ناپولېئون ئۈچۈن زامان ئاخىرىنىڭ يېتىپ كېلىشىگە تېخى خېلى بار ئىدى. ئىمپېراتور يەنىلا جاسارەت بىلەن جەڭ قىلماقتا، ناخشا توۋلىغىنىچە چېكىنمەكتە ئىدى. مۇرات ئۆز پادىشاھلىقىغا قايتىپ كەتمەكچى بولۇپ ئېرفۇرتتا ئىمپېراتور بىلەن خوشلاشتى.

— كېلەر يىلى مايدا رېيىن دەرياسى ساھىلىدا ئىككى يۈز ئەللىك مىڭ كىشىلىك قوشۇن توپلايمەن، — دېدى ئىمپېراتور. ماينتزدا كېزىك يامراپ، ئوفتسېر — لەشكەرلىرى قىرىلىشقا باشلىغاندا قالدۇق قوشۇنلىرىنى دەرھال چېكىندۈرۈپ رېيىن دەرياسىدىن ئۆتكۈزۈۋالغانىدى. بۇ قېتىم قوشۇنلىرى چېكىنىۋاتقان مەزگىلدە ھەر كۈنى سەھەر ۋاقتى سائەت ئۈچ — تۆتلىرىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، تاكى كېچە سائەت ئون بىرلەرگىچە تىنماي ئىشلىدى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا فىرانسىيەگە قارشى ئىتتىپاقداش قوشۇنلارنىڭ ئىشتابى قارارىنى كۈنىگە ئۈچ قېتىم ئۆزگەرتىپ تۇرىدىغان تۇتۇرۇقسىز پادىشاھلار بىلەن تولغانىدى. ئۇلار ئالدىن تۈزۈپ قويغان پىلاننى تېزلا ئېسىدىن چىقىرىپ، پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قوياتتى.

— بۇ بايقۇشلارنىڭ قىلىقىغا نېمە دېگۈلۈك... — دېگەندى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى دۇرۇس بىرى قارىشىنى بايان قىلىپ، — بۇ پادىشاھ — بەگلەر ئىچىدە قابىلراقىدىن بىرىمۇ يوق، ئۇلار كىشىلەرنىڭ كۆرسىتىۋاتقان ئىززەت — ھۆرمىتىگە پەقەتلا مۇناسىپ كەلمەيدۇ... پۇقرالىرىنىڭ ئىسسىق قېنى بەدىلىگە قوغداۋاتقان ئاتالمىش ئىگىلىك ھوقۇقى بولسا تەكەببۇرلۇق، كەيپ — ساپا، ھوقۇق مەستانىلىقىدىن باشقا نەرسە ئەمەس.

بۇ ماركىز ستەپىنىڭ ئۆز تەبىقىسىدىكى گېرمان بەگ -
پادىشاھلىرىغا بەرگەن ئەجەللىك باھاسى ئىدى.

ئون ئىككىنچى، مەغلۇبىيەت كۈيىنىڭ مۇقەددىمىسى

لاتسىيە تام مەش ئالدىدا ئوغللىنىڭ ماينتزدىن ئەۋەتكەن خېتىنى ئوقۇپ ئولتۇراتتى. ئوغلى ناپولېئون ئاپىسىنىڭ لۇئىس بىلەن يارىشىپ قېلىش توغرىسىدىكى تەۋسىيەسىگە جاۋابەن ئەۋەتكەن بۇ خېتىدە ئۆزى زۆرۈر دەپ قارىغان شەرتلەرنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى. ئانىنىڭ كۆڭلىنى پەرىشان قىلغىنى ئوغللىنىڭ بۇ شەرتلىرى ئەمەس، بەلكى بۇ خەتتىكى ئوغللىنىڭ تەتۈر پېشانىلىكىدىن بېشارەت بەرگەن بىر جۈملە سۆز ئىدى:

«شۇ تاپتا پۈتكۈل ياۋروپا ماڭا قارشى قوپتى، ئېغىر غەمدە قالدىم.»

ئانا ھېچقاچان ناپولېئونغا ئاگاھلاندۇرۇش بېرىپ ئولتۇرمايتتى، پەقەت ئوغللىدىن پەخىرلىنىپلا ئۆتەتتى.

— ئىشلار ئاخىرغىچە خەيرلىك بولغىدى، — دەيتتى دائىم سىرداشلىرىغا. بىراق، ھېچقاچان ئۆز غېمىدە ئەمەس، بالىلىرىنىڭ غېمىدىلا شۇنداق دەيتتى.

«ئەگەر بىرەر كېلىشمەسلىك بولۇپ قالسا، بالىلىرىمغا كىم ياردەم قىلار؟ ئىمپېراتور كىمدىن ياردەم تىلەر؟» ئۆز - ئۆزىگە سوئال قوياتتى ئۇ ھەمىشە.

ئىمپېراتور قايتىپ كەلگىنىدە ياتلاردىن كۆرە ئۆز بالىلىرىنىڭ يۈزسىزلىك قىلىشلىرىنى كۆرگەن بۇ ئانا قاتتىق ئازابلاندى. ئىزچىل تۈردە ئەقىللىك ئايالى كارولىننىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ كەلگەن مۇرات ئەنگلىيە بىلەن ئۇرۇش توختىتىش كېلىشىمى ئىمزالاشتى ھەمدە ئاۋستىرىيە بىلەن ئىتتىپاق

تۈزدى. ئېلىزانىڭ مەسلىھەتچىسى فۇشى تاكى ئىمپېراتور تەختتىن غۇلاپ چۈشكەنگە قەدەر تۇرۇپ ئاندىن پارىژغا قايتىپ كەلدى - دە، تەپتارتماستىن ئېلىزغا دەيدى:

— ئىمپېراتور ئۆلسۇن، ھەممىمىزنى قۇتقۇزىدىغان بىرلا يول شۇ.

ئېلىزا ئاپىسىغا پارىژدا بۇ يىل قىشتا قانداق تانىسلارنىڭ بولىدىغانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ خەت يازدى. ئاۋستىرىيەدە تۇرىۋىرىشكە تاقىتى قالماي لۇئىس بولسا پەرمانغا خىلاپلىق قىلىپ، ئىجازەتسىزلا پارىژغا كېلىۋالدى، ناپولىئون بۇ ئىنسىنى پارىژدىن ئىككى يۈز مىل يىراقلىقتىكى جايغا سۈرگۈن قىلماقچى بولۇۋىدى، لۇئىس جان - جەھلى بىلەن قارشىلىشىپ تۇرۇۋالدى، بۇ ئاكا - ئىنى ئاپىسىنىڭ ئوتتۇرىغا چۈشۈپ مۇرەسسە قىلىشى بىلەن يۈز كۆرۈشتى، نەتىجىدە بولسا بىر - بىرىدىن تېخىمۇ يىراقلىشىپ كەتتى. ژىرومى دۆلىتى ۋە خەلقىنى تاشلاپ گاسلىدىن غىپىدە تىكىۋەتتى. يوسىف پارىژنى قوغداش ۋەزىپىسىنى قوبۇل قىلماي رەت قىلدى. ئىچىدە غۇمى بار لۇئىس ئان بىر چەتتە تاماشا كۆرۈپ تۇردى. ناپولىئون بۇ قېرىنداشلىرىنى ئون يىل مابەينىدە تىرىشىپ - تىرىشىپ بەرپا قىلماقچى بولغان بوناپارت ئىمپېرىيەسىنىڭ تۈۋرۈكلىرى ساناپ كەلگەندى، بۇ تۈۋرۈكلىرىنىڭ ھالى بولسا شۇنچىلىك ئىدى. بۇ جاپاكەش ئوغلىغا ئەڭ ئىچى كۆيدىغان ئانا شۇ تاپتا قانداق تۇيغۇدا بولۇۋاتقاندۇ؟

مولغېتتەنىڭ شەھەر ئەتراپىدىكى سەھرا داچىسىدا بولسا شادىيانە كەيپىيات ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى. دۆلىتىدىن مەھرۇم قالغان يوسىف، قېيىنئاتىسى دۈشمەننىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتقان ژىرومىنىڭ خانىشى، چېركاۋدا دۇئا - تىلاۋەت قىلىپ يۈرۈۋاتقان سابىق ئىسپانىيە دىنىي سوتىنىڭ سودىيەسى، ئوردىسىز قالغان

گېرمانىيە، ئىسپانىيە ۋە ئىتالىيە ۋەزىر - ۋۇزىرلىرى مۇشۇ مولفېتتا داچىسىدا ئىدى. ئۇلار خۇددى خۇسۇسىي تىياترخانىنىڭ تاماشىبىنلىرىدەك بىر ھالدا سەھنىدىن چۈشۈپ مېھمانخانا زالغا كىرىپ كېلىدىغان ئارتىستلارنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشماقتا ئىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرەيلەن ئۈمىدىنى بولغۇسى بۆھرانغا باغلاپ، توپىلاڭدىن توقاچ ئوغرىلاشقا تەييار تۇراتتى، ئۇ بولسىمۇ بۇنىڭدىن يىگىرمە يىل ئىلگىرى ئىمپېراتور تاشلىۋەتكەن قىز، ھازىرقى بېرنادوت خانىم - يوسېفنىڭ قېيىنىسى ئىدى. فىرانسىيەگە قارشى ئىتتىپاقداش قوشۇننىڭ قوماندانلىرىدىن بىرى بولۇۋالغان ئېرنىڭ ھەربىي يۈرۈش قىلىپ رېيىن دەرياسى رايونىغا يېتىپ بارغانلىقىدىن خەۋەردار بۇ ئايال ئۇزاق ئۆتمەيلا يوسېفنىڭ خانىشلىق تاجىنى كىيىش خام خىيالىدا ئىدى.

بۇ سەھرا داچىسىدا يۇرتىغا قايتىپ كەلگەن ناپولېئوننى نىشانلاپ تەييارلىنىۋاتقان سۈيىقەستلەردىن يوسېفنىڭ بىلىدىغىنى كۆپ ئەمەس ئىدى. چۈنكى، يوسېف سۈيىقەستچى ئەمەس، بەلكى ھۇرۇن، تەييارتاپ ئادەم ئىدى.

ئاشۇ خەۋپلىك بىرقانچە ھەپتە ئىچىدە ئىمپېراتورنىڭ ئەسەبىيلىكى كۈنساين كۈچىيىپ باردى. ئوردىدىكى ئىشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەممە ئىشنى ئويۇن قاتارىدا كۆرەتتى، ئوغلىغا ئاز - تولا كۆڭۈل بۆلگىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھېچنېمىگە پەرۋا قىلمايتتى.

ئىمپېراتور ئۇزاق ئۆتمەي ئىسپانىيەنىڭ پادىشاھلىق تەختىنى ھۆرلۈككە چىققان پادىشاھ فېردىناندىغا قايتۇرۇپ بەرمەكچى بولدى. بىراق، ئىسپانىيە پارلامېنتى بۇ ھەقتىكى شەرتنامىنى تەستىقلىشى شەرت ئىدى، بۇ تاللىپىراننىڭ مەسلىھەتى بىلەن بولۇۋاتقان ئىش ئىدى. ئوردىدا يېڭىباشتىن

مەرتىۋىگە ئولتۇرغان بۇ ئاسىيىنىڭ غەربى بۇ ئىشنى ئەنە شۇ يول بىلەن ئارقىغا سوزۇش ئارقىلىق فىرانسىيە قوشۇنلىرىنى فىرانسىيەنىڭ جەنۇبىدا تۇرغۇزۇۋېرىش ھەمدە شۇ ئارقىلىق فىرانسىيەنىڭ كۈچىنى ئاجىزلىتىشتىن ئىبارەت ئىدى، بۇ ھال فىرانسىيەگە قارشى ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرگە تولمۇ پايدىلىق ئىدى. يۈسۈپ بۇنىڭغا قاتتىق نارازىلىق بىلدۈردى. «مېنىڭ ئەھۋالىم مەملىكەت سىرتىدىكى ھۆكۈمرانلىقىمنى ئويلىشىپ ئولتۇرۇۋېرىشىمگە ئىمكان بەرمەيدۇ، — دەپ يازدى ئىمپېراتور ئاكىسى يۈسۈپقا ئەۋەتكەن خېتىدە، — ئەگەر تىنچلىق ۋاسىتىسى ئارقىلىق فىرانسىيەنىڭ ھازىرقى ھالىتىنى ساقلاپ قالالغىنىدا ئۆزۈمنى تولمۇ بەختلىك ھېسابلىغان بولاتتىم. ھەممە ئىشىم بەربات بولدى، قوشۇنۇم تۈگەشتى، ئەمدى باش كۆتۈرۈپ چىقىمىقىم قىيىن. گوللاندىيە قولىمىزدىن كەتتى، ئىتالىيەنىڭمۇ ئۇلى تەۋرەپ قالدى، بېلگىيە ۋە رېيىن ئۆلكىسىدە نارازىلىق كەيپىياتى ئۇلغىيىپ بېرىۋاتىدۇ، ئىسپانىيە چېگراسىمۇ دۈشمەن قوشۇنلىرىنىڭ قولىدا تۇرۇۋاتىدۇ. بۇنداق خەۋپلىك پەيتتە مەملىكەت سىرتىدىكى تاجۇ تەختىمنى ئويلىشىپ ئولتۇرالايتتىمۇ؟»

ساقچى ۋازارىتىنىڭ باش مىنىستىرى سەرخىل مۇھاپىزەتچىلەر ئەترىتىنى پارىژنى ساقلاشقا قالدۇرۇش تەكلىپىنى بېرىۋىدى، ئىمپېراتور رەددىيە بەردى:
— ئۇلارنىڭ ماڭا سادىق بولۇشىغا كىم كاپالەت بېرەلەيدۇ؟ مۇشۇنداق بىر قۇدرەتلىك قوراللىق كۈچنى ئارقامغا تاشلاپ قويامدىمەن؟

ئىمپېراتورنىڭ روھىي ھالىتىنى سۈپەتلەشكە «ئۈمىدسىزلىك» دېگەن سۆزدىن باشقىسى بىكار. ئائىلىسىمۇ، ئىتتىپاقداشلىرىمۇ، پايىتەختىمۇ ئىشەنچلىك تۇيۇلمايتتى،

كەيپىياتى لېيپزىگ ئۇرۇشىدىن كېيىن ئۆزگىرىپلا كەتكەندى.
پارىژ بويىچە ئەڭ ئىشەنچلىك پوچتا ۋەزىرى گىراق رافالېيت
ناپولېئوننىڭ ئىنتايىن مەسكىن ھالەتتە تۇرغانلىقىنى بايقىدى.
ناپولېئون بىر كۈنى ئاخشىمى ھۇجرىسىدا رافالېيتنى قوبۇل
قىلغانىدى، رافالېيت تام مەشنىڭ ئالدىدا قولىنى ئوتقا سۇنۇپ
ئولتۇرغان ئىمپېراتورغا سۈلھى تەلەپ قىلىش تەكلىپىنى
بېرىپ، فىرانسۇزلار ئۆزگىرىشچان، ئۈجمە كوڭكۈل كېلىدۇ، دەپ
ئاگاھلاندۇردى ھەمدە قاراملىق بىلەن بوربوننىڭ ئىسمىنى تىلغا
ئالدى. ناپولېئون ئەگەر تەختىنى بوربون جەمەتىدىكىلەردىن
بىرەرگە قالدۇرۇپ قويدىغان بولسا، دوزاخ ئازابىغا مەھكۇم
بولغىنى شۇ ئىدى. ئىمپېراتور تام مەشنىڭ ئالدىدىن تۇرۇپ،
كارىۋىتىمغا بېرىپ ئۇن - تىنسىز تاشلىنىپ ياتتى. رافالېيت
بىرقانچە مىنۇتتىن كېيىن كارىۋات بېشىغا كېلىپ قارىغىنىدا،
ناپولېئون تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەندى.

بوناپارت سۇلالىسىنىڭ ئورنىنى يەنە بوربون خانىدانلىقىنىڭ
قايتۇرۇپ ئېلىشى مۇمكىنلىكى توغرىسىدىكى پاراڭ قۇلىقىغا
خۇشياقمىغانلىقتىن يېتىپلا بەخىرامان ئۇيقۇغا كەتكەنلىكى
ۋۇجۇدىدىكى ساغلام ئىنكاس بولۇپ، يېڭىباشتىن غەيرەتكە
كېلىدىغانلىقىنىڭ بېشارىتى ئىدى.

ئىمپېراتور ئويغانغىنىدا ئوبدانلا روھلىنىپ قالغانىدى،
ئويغانىشى بىلەنلا شىمالدىكى ئۆلكىلەرنىڭ بوربون
خانىدانلىقىغا ھېسداشلىق قىلىدىغانلىقىنى، بۇنىڭ ئېغىر
خەۋپتىن بېشارەت ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ يەتتى. زايۇم
كۇرسىنىڭ يېرىم باھا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى، فىرانسىيە
بانكىسىدىكى پايىنغىمۇ كۇرسى چۈشۈپ ئەسلىدىكى قىممىتىنىڭ
يېرىمىلاپ قالغانلىقىنى، شۇنداقلا بارلىق كاشىلىلارنى تۈگىتىپ
يېڭىدىن قوغدىنىش قوشۇنى قۇرۇش ئارزۇسىغىمۇ

يېتەلمىگەنلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ فىرانكفورت يىغىنىدا ئوتتۇرىغا قويغان تەكلىپىنى قوبۇل قىلىش قارارىغا كەلگەن. فىرانسىيەگە قارشى ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىتتىپاقسىزلىق دەل ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىدەك ئىش ئىدى. سىياسىيون مېتتېرنىچ پارىژنى ئىشغال قىلمىغان ياخشى دەپ قارايتتى. رومانىك چار پادىشاھ بولسا موسكۋا يانغىنىنىڭ ئۆچىنى ئېلىش ئۈچۈن فىرانسىيە ئىمپېراتورىنىڭ ئوردىسىنى كۆيدۈرۈپ تاشلاش خىيالىدا ئىدى. ئاخىردا ئاۋستىرىيەنىڭ پىكرى قوبۇل قىلىندى. ئاۋستىرىيە ئىمپېراتورى فىرانسىيە تېررىتورىيەسىنى ئەسلىدىكى ھالىتىگە قايتۇرۇش، يەنى رېيىن دەرياسى، ئالىپ تېغى ۋە پىرىنېئوس تېغىنى چېگرا قىلىش تەكلىپىنى بەرگەندى. ئېغىر يۈكتىن قۇتۇلۇپ يېنىكلەپ قالغان ئىمپېراتور فىرانكفورت يىغىنىنىڭ تەكلىپىنى ئىككىلىنىپ ئولتۇرماي قوبۇل قىلدى.

بىراق، ئىمپېراتور بىردىنلا قارارنى ئۆزگەرتىۋالدى، نېمە ئۈچۈن؟ پالاتادا بېرىلگەن قارشى پىكىرلەر غەزىپىنى قوزغىغان بولسا كېرەك. پالاتا ئەزالىرى پالاتا يىغىنىدا ئۆز پىكىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ: «پەقەت ھۆكۈمەت دۆلەتنى قوغداش مەجبۇرىيىتىنى زىممىسىگە ئېلىشقا كاپالەت بەرگىنىدىلا، بىز يېڭىباشتىن ھەربىي ھازىرلىقلار خامچوتىنى ئىشلەيمىز، ئىمپېراتور ئەركىنلىكىنى قوغداش قانۇنىنىڭ يولغا قويۇلۇشىغا كاپالەتلىك قىلىشى كېرەك» دېيىشتى. بۇ پىكىر پۈتۈن يىغىن زالىدىكىلەرنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى. شۇنداق قىلىپ ئون بەش يىلدىن بۇيان تۇنجى قېتىم ناپولىئونغا قارشى كەيپىيات كۆتۈرۈلگەندى. غەزەپلەنگەن ئىمپېراتور پالاتا يىغىنىنىڭ نۇتۇقلىرىنى ئېلان قىلىشنى مەنئى قىلدى ھەمدە پالاتا يىغىنىنى تارقىتىۋەتتى. ئاندىن بىرقانچە نەپەر پالاتا ئەزاسىنى قوبۇل

قىلىپ:

— تەخت پەقەت تاۋار - دۇردۇن يېپىلغان جانسىز ياغاچتىن باشقا نەرسە ئەمەس. خەلققە مانا مەن ۋەكىللىك قىلىمەن، مەن دېمەك دۆلەت دېمەكتۇر. ئەگەر فىرانسىيەگە باشقا بىر ئاساسىي قانۇن كېرەك بولسا، باشقا بىر ئىمپېراتورنى سايلىۋالسۇن، مېنى پو ئېتىۋاتىدۇ، دەپ ئويلايمسۇنلار؟ بۇ گەپنى شۇنىڭغا لايىق جاسارىتىم بولغانلىقى ئۈچۈن ئېيتىشقا ھەقىقەتەن، يەنە كېلىپ فىرانسىيەنىڭ بۈگۈنكىدەك كۆلەمگە ئىگە بولغانلىقى تامامەن مېنىڭ ئەجىر - تۆھپەمگە مەنسۇپ، — دېدى.

ئۇنىڭدىن كېيىن يېڭى يىل كۈنى پالاتا ئەزالىرىغا: «سىلەرنى مەخپىي يوسۇندا قاتتىق نازارەت قىلىپ تۇرىمەن» دەپ ئاشكارا تەھدىت سالدى.

شۇ كۈنى بلوچېر رېيىن دەرياسىدىن ئۆتتى. يىگىرمە يىل تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ۋە ئالتە قېتىم ئورۇش قىلىش نەتىجىسىدە ياۋروپا ئەللىرى ئاران ئىتتىپاقلاشقان بىر پەيتتە قەدىمىي ئىمپېرىيە تۈزۈمى ئىدىيەسى ۋەجۇدغا مۇجەسسەملەنگەن پىرۇسسىيە مارشالى ئىنقىلابنىڭ پاسىل دەرياسىدىن ئۆتۈپ يېڭىباشتىن كۈنلىك تۇغىنى كۆتۈرۈپ نەرە تارتىپ كەلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ھازىرقى زامان ئىدىيەسىنىڭ ۋارىسى ناپولېئون مۇشۇ ئىنقىلاب بۆشۈكىدە ھازىرقى زامان ئىدىيەسىنىڭ ۋاكالىتچىسى بولمىش پالاتا ئەزالىرىنى سۈر - توقاي قىلغىلى تۇردى ھەمدە ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىپ، زىندانغا تاشلايمەن دەپ تەھدىت سالدى. شۇنىڭدەك بىر تەرزىدە بىر بىرىگە زىت ئىككى دۇنياغا مەنسۇپ ئىككى خىل بايانات بىر - بىرى بىلەن ئورۇن ئالماشتۇردى. كىشىلەر بۇۋى مەريەم چېركاۋىدا يىگىرمە يىلدىن بۇيان غەلبىگە ئېيتىلغان ھەمدۇسانادىن باشقىنى ئاڭلىماي

كەلگەندى، ئەمدى بولسا فىرانسىيە ئارمىيەسىگە نۇسرەت تىلەپ دۇئا - تىلاۋەت قىلىشماقتا ئىدى. فىرانسىيەگە قارشى ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر شۇنچە يىلدىن بۇيان فىرانسىيە ئارمىيەسىنىڭ غەلبە تەنتەنىسىنى بويسۇندۇرۇلغان ئەللەرنىڭ مىللىي ئازادلىق ساداسى دەپ بىلىپ كەلگەندى، ھازىر بولسا بويسۇندۇرۇلغان فىرانسۇزلارغا بېسىپ كىرگۈچىلەرنىڭ «ئازاد قىلغۇچىلار» ئىكەنلىكىنى تەكىتلەپ لەۋزە قىلماقتا ئىدى. دېمەك، ئەنئەنە تەرەپدارلىرى ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزلىرىنىڭ قۇدرەتلىك دۈشمىنىدىن ئۇرۇش ۋە تەشۋىقات ماھارىتىنى ئۆگىنىۋالغانىدى. بىراق، ئۈستۈنلۈككە ئىگە ئەسكىرىي كۈچى يىگىرمە يىل غەلبىلىك ئۇرۇش قىلغاندىن كېيىن چارچاپ ماجالى قالمىغان فىرانسىيەنىڭ دەم ئېلىۋېلىشقا موھتاج بولمىغىنىدا، ئۆگىنىۋالغان ماھارەتتىن بىرەر نەپكە ئېرىشەلىشى ناتايىن ئىدى.

فىرانسىيەگە قارشى ئىتتىپاقداشلار دەسلەپتە ئارتۇقچە تەلەپ قويۇۋەتكەچكە پاسسىپ ئورۇندا تۇرۇپ قالدى، يەنى ئۇلار فىرانسىيەنىڭ 1792 - يىلىدىكى چېگراسىنىلا ئېتىراپ قىلدى. بۇنىڭ بىلەن ناپولېئون تىنچلىق سۆھبىتىنى توختىتىپ، ئۇلارنىڭ ھۇجۇمىغا قارشى ئالدىنقى سەپكە ئاتلاندى. گەرچە نۇرغۇن قارشى پىكىرگە دۇچ كەلگەن بولسىمۇ، يەنىلا ئالدىنقى سەپنى مۇستەھكەملىمەكچىدى. ناپولېئوننىڭ روھى باشقىدىن ئۇرغۇشقا باشلىغانىدى، تەقۋادار بىر گىراق ئىمپېراتورنى خانىش ۋە ئوردا كېنىزەكلىرىنى ستېكېرېۋنىڭ مۇبارەك جەسەت سۆڭىكىنى سۆيۈشكە بۇيرۇشقا دەۋەت قىلىۋىدى، ئىمپېراتور قاقاھلاپ كۈلۈۋەتتى:

— تازىمۇ بىر تەقۋادار خۇراپىي مۇخلىس ئىكەنسىز، مەن جىمى ئىشنى ئۇرۇش ئارقىلىق ھەل قىلىمەن.

بىراق، مۇشۇنداق ئاچقۇچلۇق پەيتتە پايتەختنى كىمگە تاپشۇرار؟ ئىمپېراتورنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكۈدەك كىم بار؟
يوسېفى ! ئۇرۇشتىن زادىلا خەۋىرى يوق، يەنە كېلىپ ناپولېئوننىڭ دۈشمەنلىرىنى قوينىغا ئېلىپ بېقىپ كەلگەن يوسېفى فىرانسىيە كورپۇس گېنېرالى ۋە پارىژ ۋالىيسى بولۇپ قالدى. بۇ ئائىلىۋى كېلىشىم بىزنى ئىمپېراتورنىڭ يېتىم قالغانلىقىنى، ئەتراپىدىكى كىشىلەرگە ئىشەنمەس بولۇپ قالغانلىقىنى ۋە ئائىلە قارىشىنىڭ كۈچىيىپ كەتكەنلىكىنى تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ چۈشىنىۋېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. ئىمپېراتور ئالدىنقى سەپكە ئاتلىنىش ئالدىدا ئاكىسىغا نائىب خانىشنىڭ دوستى ئىكەنلىكىنى ئاشكارا جاكارلاش ياكى پارىژدىن سۈرگۈن قىلىنىشتىن ئىبارەت ئىككى يولنىڭ بىرىنى تاللاشقا بۇيرۇدى.

— مەنلا بولىدىكەنمەن، سەنمۇ تىنچ ياشايسەن. مەن ئۆلسەم، سەنمۇ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنسىن ياكى زىندانغا تاشلىنسىن. ئۇ يەردە ماڭىمۇ، ئائىلىمىزدىكىلەرگىمۇ، فىرانسىيەگىمۇ قىلچە كېرىكىڭ بولمايدۇ. بىراق، ھېچبولمىغاندا ماڭا زىيىنىڭ يەتمەيدۇ، ئۆزۈڭ تاللىغىن، — دېدى ئىمپېراتور.

بۇ ئۆزىنىڭ ئىمپېراتورلۇق تەختىنى قوغداش يولىدا ئاچچىق كۈرەش قىلىۋاتقان كىشىنىڭ ئاۋازى ئىدى، ھالاكتى ئۈستىدە ئويلىنىۋاتقان بۇ ئادەم نۇرغۇن مۇھىم ھۆججەتلىرىنى كۆيدۈرۈپ تاشلىدى، نىكاھسىز بالىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇردى. شۇ ئوغۇللىرىدىن بىرى لىئوننى مۇقىم كىرىمگە ئېرىشتۈردى، ۋاپۇسكانىڭ ئوغلى نۇرغۇن مۇقىم مۈلۈككە ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقىغا ئېرىشتى. ئۈچ ياشقا كىرىش ئالدىدا تۇرغان قانۇنلۇق ئوغلىنى باغرىغا مەھكەم بېسىپ تۇرۇپ قوغدىنىش قوشۇندىكىلەر بىلەن خەيرلەشكەچ:

— يۈرەك پارەم سىلەرگە ئامانەت، چوقۇم ئىگىدارچىلىق قىلىپ قويۇڭلار، — دېدى. ئاكىسىغا قەيسەر بولۇشنى يەنە بىر قېتىم جېكىلىدى ھەمدە خانىمنى ئۆزلىرىنىڭ بالىسى ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان پادىشاھلىقنىڭ نائىبى قىلىپ يەنە بىر قېتىم تەيىنلىدى. ئەتىسى ئەتىگىنى پارىژدىن ئايرىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن بىر يىل ئۆتتى، ئىمپېراتور سەرسانلىقنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتىپ پارىژغا قايتىپ كەلدى.

ئون ئۈچىنچى، قورشىۋ ئىچىدە

ناپولېئون بىر قانچە كۈندىن كېيىن مەغلۇپ بولدى. دەسلەپكى بىر قانچە قېتىملىق ھۇجۇمى ھەرھالدا ئوڭۇشلۇق بولغانىدى، بىر پائىل ئىتراپىدا بىلۈچى قوشۇنلىرىنى چېكىندۈردى، ئاشۇ ئۇرۇشتا ئوق يامغۇرىغا قارماستىن جەڭگە كىرگەن، ھەتتا بىر قېتىم قىلىچىنى يالغىچاچلاپ ئۆزىنى قوغداشقا ئۆتكەنىدى.

بىلۈچى رودسېردا غەلبە قىلدى، بۇنىڭ بىلەن پارىژ خەۋپ ئىچىدە قالدى. بۇ چاغدا ئىمپېراتورنىڭ كۈچى تارمار بولۇش گىردابىغا بېرىپ قالغانىدى. كولانگورت ئىمپېراتورنى يول قويۇشقا دەۋەت قىلىپ خەت يازدى، ماربىت بولسا يۈزتۇرا دەۋەت قىلدى. ئىمپېراتور دەسلەپتە ماربىتنىڭ تەۋسىيەسىگە قۇلاق سالمىستىن موندېسنىڭ كىتابىنى ۋارقىلاپ ئولتۇردى، ئاندىن كىتابتىكى بىر بۆلەكنى ماربىتقا كۆرسىتىپ:

— ئۈنلۈك ئوقۇڭ! — دېدى.

— زامانىمىزدىكى بىر ئىمپېراتورنىڭ نالايىق شەرتىنى قوبۇل قىلغىنىدىن كۆرە ئۆزىنى زاۋاللىققا يۈز تۇتقان سۇلالىسىنىڭ خارابىلىكىگە دەپنە قىلىشنى ئەلا

بىلگەنلىكىدىنمۇ ئارتۇق شەرەپنىڭ بارلىقىنى بىلمەيمەن، —
ئوقۇدى ماربىت.

— مەن بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق شۆھرەتنىڭ بارلىقىنى
بىلمەن، — دېدى ماربىت توۋلاپ، — سىز شۆھرەتتىكىزنى
قۇربان قىلماستىن، ئالدىمىزدىكى ھاڭنى تىندۈرۈشىڭىز
كېرەك، ئۇنداق قىلمىسىڭىز فىرانسىيەمۇ سىز بىلەن بىللە
دەپنە قىلىنىدۇ.

— ماقۇل، — دېدى ئىمپېراتور، — گورگۇد بىلەن يارىشىپ
سۈلھى قىلغان بولاي، تىنچلىق كېلىشىمگە گورگۇد ئىمزا
قويسۇن، مەن بۇ ھاقارەتنى ئۈستۈمگە ئالغانمۇ بولاي. بىراق،
مېنى ئىززەت — ھۆرمىتىنى دەپسەندە قىلىدىغان ئىشقا
بۇيرۇماڭلار.

ماربىت شۇنىڭ بىلەن ساتروندا دۈشمەن بىلەن يېڭىباشتىن
سۆھبەتلىشىۋاتقان گورگۇتقا دەرھال خەت يېزىپ ئىمپېراتورنىڭ
پىكرىنى يەتكۈزدى، گورگۇد ئىمپېراتوردىن تېخىمۇ ئېنىق
يولپۇرۇق سورىدى، ئىمپېراتور شۇ ئارىدا قارارنى ئۆزگەرتىپ
پارىژدىكى يوسىپقا خەت يازدى:

شەھەر قوۋۇقىنى چوقۇم باتۇرلۇق بىلەن قوغدىغىن، لەشكەرلەر
ئىككى زەمبىرەك ياسىسۇن ھەمدە قاتتىق مۇداپىئەدە تۇرسۇن...
ھەربىر قوۋۇققا ئون بەش نەپەردىن ناگانلىق مەرگەن، يۈز مىلتىقلىق
مەرگەن، يۈز نەيزىلىك لەشكەر قوي، ھەربىر قوۋۇقنى ئىككى يۈز
ئەللىك لەشكەر باقسۇن.

بۇنىڭدىن ئالتە ئاي بۇرۇنقى چاغ... ياق، ئالتە ئاي ئەمەس،
ھەتتا ئۈچ ئاي بۇرۇنقى چاغ بولغىنىدا، ناپولېئون بۇ سانلارنىڭ
كەينىگە ئۈچ نۆلنى قويغان بولار ئىدى. بىراق، ھازىر تۇشمۇ

تۇشتىن ھۇجۇم قىلىۋاتقان ھەرقايسى ئەل قوشۇنلىرىنىڭ قورشاۋىدا قالغان بولغاچقا، پارىژنى ئىككى زەمبىرەك ۋە بىر نەچچە يۈز مىلتىق بىلەنلا مۇھاپىزەت قىلىپ تۇرۇشقا مەجبۇر! بۇ نۇقتىنى ناپولېئونمۇ تونۇپ يەتكەنىدى. مارېپىت ئىمپېراتورنى ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ سۈلھى شەرتلىرىنى، يەنى بېلگىيە بىلەن رېيىن دەرياسىنىڭ سول قىرغاق رايونىدا ئەركىنلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئىتالىيەنى ئۆتكۈزۈپ بېرىش؛ ئومۇمەن ناپولېئون ۋە ئۇنىڭ جەمەتدىكىلەر تارتىۋالغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى قايتۇرۇپ بېرىش تەلپىنى قوبۇل قىلىشقا دەۋەت قىلدى. شۇنداق قىلغىنىدا پارىژ بىلەن تەختىنى — تاۋار بىلەن ئورالغان شۇ جانسىز ياغاچنى ساقلاپ قالالايتتى. ئىمپېراتور كېلىشىمگە ئەتە ئىمزا قويمىەن دېگىنىدە، دىلىدىن سۆيىدىغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئىختىيارسىز رەۋىشتە ئەندىكىپ كەتتى. چۈنكى، بۇ ئىمپېراتورنىڭ نۇرغۇن جەڭلەر ئارقىلىق ئېرىشكەن نەرسىسىدىن مەھرۇم قالىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى.

بىراق، تەقدىر ئىلاھى ئۇنىڭغا يەنە بىر قېتىم قۇتلۇق خەۋەر ئېلىپ كەلدى. شۇ كۈنى كەلگەن ئەڭ يېڭى خەۋەردىن بىلىشىچە، دۈشمەننىڭ سېپى بۇرۇنقىدەك مۇستەھكەم ئەمەس ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئۇرۇش ئىلاھىنىڭ تەسەۋۋۇرى يەنە يېڭىباشتىن جانلىنىپ كەتتى. ئەتىسى مارېپىت ھۆججەت ئېلىپ كىرگىنىدە، خەرىتە ئالدىدا تۇرغان ئىمپېراتور مارېپىتنىڭ كىرگىنىگە قىلچە دىققەت قىلمىدى.

— ئەمدى ئىشلار باشقىچە بولىدۇ، بىلۈپچىرىنى يەڭگىنىم يەڭگەن! — دېدى ئىمپېراتور ئۆز — ئۆزىگە دەۋاتقاندەك. شۇ ئەسنادا بىرەيلەن يوسېفنىڭ خېتىنى ئېلىپ كىردى، يوسېف بۇ خېتىدە: «پارىژ خەۋپ ئىچىدە تۇرۇۋاتىدۇ» دەپ

يازغانىدى.

— ئەگەر پارىژ قولدىن كېتىدىغان بولسا، مەن ھاياتىمنى ئاخىرلاشتۇرىمەن، — دېدى قوشۇنغا چۈشۈرمەكچى بولغان پەرىماننى ئاغزاكى بايان قىلىپ يازدۇرۇۋاتقان ئىمپېراتور شۇ ئارىلىقتا تۆمۈردەك جارائىلىق ئاۋازدا، — خانىشنى، رىم پادىشاھىنى ۋە جەمەتىمىزنى قوغداش يولىدا بارلىق زۆرۈر تەدبىرلەرنى قوللان، بۇمۇ ۋەزىيەتنىڭ تەقەززاسى. بۇيرۇق بېرىۋىدىمغۇ... قېرىنداشلىرىمىدىن ياردەم تىلەشكە ھەقىقىيەتەن چۈنكى، ئىلگىرى مەنمۇ ئۇلارغا كۆپ ياردەم قىلغان. ئەگەر تاللىپىران ئىمپېراتور ھەرقانداق ئەھۋالدىمۇ پارىژدا قېلىشى كېرەك دەپ قارىغان بولسا، بۇ ئۇنىڭ سۈيىقەستىدىن باشقا نەرسە ئەمەس، ئۇنىڭغا ئىشەنمىگەيسەن. مەن ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولغان ئون ئالتە يىل مابەينىدە ھەمىشە ئۇنىڭغا پايدىلىق ئىشلارنى قىلغانىكەنمەن، ئۇ جەزمەن ئوردىمىزغا سوقۇنۇۋالغان ئەڭ چوڭ دۈشمەن. نەسەھەتمىگە قۇلاق سالغىن، ياشلارغا قارىغاندا بىلىدىغىنىم كۆپ. ئەگەر بۇ ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولار بولسام ياكى جەڭگاھتا قۇربان بولار بولسام، بىرىنچى بولۇپ ساڭا ئۇقتۇرىمەن... مېنىڭچە، ئاپام ۋېستفالىيە ئوردىسىغا پاناھلىنىپ بېرىپ، خانىش ۋېستفالىون بىلەن بىللە تۇرسۇن. بىراق، تەڭرىمنىڭ نامى بىلەن ئېيتىمەنكى، خانىش بىلەن رىم پادىشاھىنى دۈشمەننىڭ قولىغا چۈشۈرۈپ قويما! شۇنداق بولۇپ قالسا ئاۋستىرىيەنىڭ مەن تەرەپتە تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىشتىن رايى قايتىدۇ ھەمدە خانىشنى ۋېيېنناغا ئېلىپ كېتىدۇ. ئەنگلىيە بىلەن رۇسىيەمۇ فىرانسىيەنى ئۆزلىرىنىڭ ئىرادىسىگە بويسۇنۇشقا مەجبۇرلايدۇ، ئىشلىرىمىز تۈگىشىدۇ...

— ئېھتىمال، بىرقانچە كۈن ئىچىدە تىنچلىق كېلىشىمى ھاسىل قىلىشىم مۇمكىن... ھاياتلا بولىدىكەنمەن، بۇيرۇقۇمغا

قۇلاق سېلىشىڭلار شەرت. ئەگەر ئۆلۈپ كەتسەم، پۈتۈن فرانسىيەنىڭ شوھرىتىنى كۆزدە تۇتۇڭلاركى، ۋارس ئوغلۇم بىلەن ئاپام دۈشمەننىڭ قولىغا چۈشۈپ قالمىسۇن، ھەتتا ئاخىرقى بىرەر لەشكەر بىلەن قالغان تەقدىردىمۇ دۈشمەننىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغاندىن كۆرە بىرەر خىلۋەت يۇرتقا كېتىپ شۇ يەرنى ماكان تۇتقىنى تۈزۈك، بولمىسا مەن ئوغلنىڭ تەختىنى ھالاك قىلدى دېگەن ئاھانەتكە قالمەن. ئوغلۇمنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە رازىمەنكى، ئاۋستىرىيە شاھزادىسى بولۇپ ۋىيېننادا چوڭ بولۇشىنى خالىمايمەن.

ئۇزاق مۇددەت جەڭگاھلاردا كېزىپ يۈرگەن بۇ ئادەمنىڭ يۈرىكى شۇ دەقىقىدە قاتتىق سېلىپ كەتتى. ئۆلۈم ياكى تەختتىن غولاپ چۈشۈش خەۋپى، ھەتتا ھەر ئىككى خىل ئېھتىماللىق شۇ ناپتا تۇنجى قېتىم كۆزىگە كۆرۈنۈپلا قالغانىدى. يوسىققا بۇنداق ئەھۋالدا قانداق ھەرىكەت قوللىنىشى كېرەكلىكى توغرىسىدا خەت يېزىۋاتقىنىدا ۋۇجۇدىدىكى بىر - بىرىگە زىت پىسخىك خاراكتېر ئامىللىرى گىرەلىشىپ كەتكەن ۋە توقۇنۇشۇپ ئوت چاقناپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ زىل خاراكتېرى شۇنداق بىر يامان ئاقىۋەتتىن بېشارەت بېرىپ تۇراتتىكى، ئەگەر ئاۋستىرىيەنىڭ بۇ ئۇرۇشقا كۆزى يەتمەي قالدىغان بولسا، ئاقىۋىتى تولىمۇ قورقۇنچلۇق بولاتتى. بىراق، بۈگۈن ئادەتتىكى چاغلاردىكىدەكلا تارىختا ئۆتكەن ئوت يۈرەك قەھرىمانلارنى ئۆرنەك قىلىپ، ئۆز - ئۆزىنى ئۇلۇغ زاتلاردىن بولۇپ چىقىشقا رىغبەتلەندۈرمەكتە ئىدى.

ناپولېئون ئۆزىنىڭ ئۇلۇغ ھەربىي قوماندانغا خاس شانلىق ئوبرازىنى ئاخىرغا قەدەر ساقلاپ كەلدى. قالدۇق قوشۇنلىرىنى تەڭ يېرىمدىن ئىككى بۆلەككە ئايرىپ، بىر بۆلىكىنى باشلاپ دادىل ھۇجۇمغا ئۆتۈپ بىلۈچىر قوشۇنلىرىنى مەغلۇپ قىلدى،

توققۇز كۈن ئىچىدە ئالتە قېتىم ئۇرۇش قىلدى، بۇ جاسارىتى گېنېرال بوناپارت چاغلىرىدىكىدىن قېلىشمايتتى. ھالبۇكى، ئىلگىرى ئاچقان فىرونتلار چەت ئەل زېمىنىدا بولغان بولسا، بۇ قېتىم ئۇرۇش قىلغان جەڭگاھلارنىڭ ھەممىسى فرانسىيە زېمىنىدا ئىدى. ناپولېئون مونتېرېئاۋدا خۇددى ئەينى يىللىرى تولىندا زەمبىرەكچى بولۇپ ئۇرۇش قىلغىنىغا ئوخشاشلا زەمبىرەكلەرنى ئۆز قولى بىلەن تەڭشىدى.

— ئالغا، يىگىتلەر! جاھاندا مېنى ئۆلتۈرەلسىڭلارمۇ دەك زەمبىرەك قۇيىدىغان قۇيمىچى تېخى تۇغۇلمىدى! — توۋلىدى ئىمپېراتور.

شۇنداق قىلىپ بىلۇچىر مەغلۇپ بولدى، ئەمدى نۆۋەت سىۋاتېنېرگە كەلگەندى. بىراق، باش قومانداننىڭ شۆھرىتىدىن ئەندىشىگە چۈشكەن ئاۋستىرىيەلىكلەر ھەرقانداق بەدەل تۆلەپ بولسىمۇ ھەل قىلغۇچ ئۇرۇشتىن ساقلىنىش قارارىغا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن سىۋاتېنېرگ ئۆزى بىۋاسىتە بىرتېخىغا خەت يېزىپ، تىرۇندا ئۇرۇش توختىتىش كېلىشىمى ئۈستىدە كېڭىشىش تەكلىپىنى بەردى. بۇ ئالاقىنى ئوقۇپ ئۇرۇش قىزغىنلىقى ھەسسەلەپ ئۇلغايغان ئىمپېراتور يوسىپقا تولۇپ تاشقان ئىپتىخارلىقنى، ئەقىل - پاراستىنى ۋە جاسارىتىنى نامايان قىلىپ ئۆز قولى بىلەن يەنە بىر قېتىم خەت يازدى:

رەپىقەم بىلەن پاراڭلاشقىنىڭدا بوربون سۇلالىسىنى تىلغا ئاپسەن، بۇ تېمىدىن ئىمكانقەدەر چەتنەپ ئۆتۈشۈڭ كېرەك ئىدى. رەپىقەمنىڭ ھىمايىسىگە قېلىشنى خالىمايمەن... ئارىمىزدىكى مۇناسىۋەت يىرىكىلىشىپ قالدۇ، ھەتتا ئايرىلىپ كېتىشىمىزمۇ مۇمكىن. مەن پارىژلىقلارنىڭ ھۆرمىتىنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن

ئەمەسمەن. چۈنكى، سەھنىدىكى قورچاق ئەمەس مەن... بۇنىڭدىن باشقا، پارىژغا ھەقىقىي ۋەكىللىك قىلىدىغىنى ئۇ يەردىكى ئۈچ مىڭ كىشىنىڭ ئەسەبىي قىزغىن تەنتەنىلىرى ئەمەس. ئۇلارنىڭ شۇنداق چۇقان - سۈرەن كۆتۈرگەنلىكى، تەبىئىيىكى، ئەسكەر ئېلىشقا بولمايدىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ، بۇنداق قىلىش ئەسكەر ئېلىشقا قارىغاندا كۆپ ئاسان... سېنى قۇچاقلاپ!

ئىمپېراتور شۇنچە يىلدىن بېرى خېتىنىڭ ئاخىرىنى بۇنداق چۈشۈرۈپ باقمىغانىدى، مارىنگو ئۇرۇشىدىن بۇيان يازغان خەتلەردە ھېچكىمگە بۇنداق دەپ باقمىغانىدى. يۈرسكى شىددەتلىك سوقماقتا، دۈشمەننى سۈلھىگە قىستاش خىيالى جەڭگە رىغبەتلەندۈرمەكتە ئىدى. پارىژنىڭ باش نازىرى ساۋارى بەزىلەرنىڭ ھەرقايسى ئەل پادىشاھلىرىغا مۇراجىئەتنامە سۇنغانلىقىنى، پارىژنىڭ تۈرلۈك سۈيىقەستلەر بىلەن تولۇپ كەتكەنلىكىنى دوكلات قىلىپ خەت ئەۋەتتى. ئىمپېراتور ئەتىسلا تازا ئوخشىتىپ جاۋابنامە يېزىپ، ئۆزىنىڭ جاسارىتىنى تولۇق نامايان قىلدى:

مېنىڭ بۈگۈنمۇ ئەينى يىللىرى ۋاگرام ۋە ئاۋستېرلىز ئۇرۇشىدا زور غەلبە قازانغان ئادەمنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالسىلەر، مەملىكەت ئىچىدە سۈيىقەست بولمىسۇن، سىزگە ئېيتسام، ئەگەر ھۆكۈمەتنىڭ رۇخسىتىسىز ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن مۇراجىئەتنامە سۇنىدىغان بولسا، يوسىپنى ۋە مۇراجىئەتنامىگە ئىمزا قويغۇچىلارنى قولغا ئالماي قويمايمەن... كېسىم چىقارغۇچى خەلق ۋەكىللىرىنىڭ كېرىكى يوق، خەلق ۋەكىلى دېگەن مانا مەن!

بۇ چاغدا ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر ھە دەپ مۇنازىرە قىلىشماقتا ئىدى، چار پادىشاھ رۇسىيەدىن بىر باش ۋالىي تەيىنلەپ پارىژنى

ئۆتكۈزۈۋالدىغانلىقىنى، فىرانسىيەلىكلەر بېرنادوتنى ياكى باشقا بىرەرنى ئۆزلىرىگە ئىمپېراتور قىلىپ سايلىۋالغانغا قەدەر باشقۇرۇپ تۇرىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويدى؛ ئاۋستىرىيە بولسا بوربون سۇلالىسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش تەكلىپىدە چىڭ تۇردى؛ سىۋاتېنپېرگ دەرھال سۈلھى قىلىشنى تەلەپ قىلدى ھەمدە ئۇرۇشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن «بىر خىل ھەربىي ھالەت» ئارزۇسىدا ئەكەنلىكىنى بايان قىلدى؛ باشقىدىن غەيرەتكە كېلىپ، باش كۆتۈرۈپ چىقماقچى بولغان بىلۈچىر بولسا «ئالغا!» دەپ تۈۋەلدى ھەمدە راستلا ھۇجۇمغا ئۆتتى.

— ئەجەبمۇ ئاچچىقىمى كەلتۈردىغۇ، بۇ تەكلىپ مەن ئۈچۈن ھاقارەت، — دېدى ئىمپېراتور ئىتتىپاقداش دۆلەت تەرەپ ئەينى ۋاقىتتىكى چېگرانى ئەسلىگە كەلتۈرۈش تەكلىپىنى بەرگەندە دەرغەزەپ بىلەن.

بىرەيلەن دۈشمەننىڭ ھەربىي كۈچى بىزنىڭكىدىن ئۈچ ھەسسە ئارتۇق دەپ سەمىگە سالغىنىدا بولسا مەردانلىك بىلەن جاۋاب بەردى:

— مېنىڭ ئەللىك مىڭ ئادەم بار، ئۆزۈمنى قوشقاندا بىر يۈز ئەللىك مىڭ دېگەن سۆز.

بۇ دەل مارت ئېيىنىڭ باشلىرى ئىدى، ئىمپېراتور بىلۈچىرغا قارشى يەنە بىر قېتىم ھۇجۇم باشلىدى ھەمدە بۇنداق ئاچقۇچلۇق پەيتتە مەرمېنتقا يەنە بىر بۆلەك قوشۇنىنى تاپشۇردى.

بىراق، ئەھۋال ناھايىتى چاتاق بولۇپ، ئاسىيلىق كەيپىياتى كۈنساين ئەۋج ئالماقتا ئىدى، ناپولېئون مۇشۇنداق ئالامەتنى بۆلتۈر كۈزدە دېيىپ قەدىمىي قورغىنىدىلا بىلىپ يەتكەنىدى. قىش كىرگەندە ئاكسىننىڭ ئەتراپىدىكىلەرنىڭ ۋۇجۇدىدىمۇ مۇشۇنداق كەيپىيات بىخ سۈرگەن، مانا ئەمدى ئۇلغىيىپ

جەڭگاھتا ئاسىيلىق قىلىشقا باشلىغانىدى. ھايات سەردارلار ئىچىدە مارمېنت تۇنجى بولۇپ ناپولېئوننىڭ قەدىرلەپ ئۆستۈرۈشىگە مۇيەسسەر بولغان، شۇنداقلا بۈگۈنكى كۈندە ناپولېئونغا بىرىنچى بولۇپ ئاسىيلىق قىلغان كىشى ئىدى. ئودىنوت بىلەن ماك دونالد ئاسىيئوپتىكى ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولدى. مارمېنت شۇ تاپتا رۇئېندا بارگاھ قۇرۇپ ئۇرۇش قىلار قىياپەتكە كىرىۋالدى، ئەمەلىيەتتە بولسا ئۇرۇشقا كىرمەي بارگاھ قۇرۇپ ئولتۇرۇۋەردى، ھەتتا زەمبىرەكلىرىنى شەھەر ئىچىدىكى بىكار يەرگە ئورنىتىپ قويدى، بۇنىڭ بىلەن ئىمپېراتور غەلبە قىلىش پۇرسىتىدىن مەھرۇم قالدى، ئۆزىمۇ دۈشمەننىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى.

«ھالبۇكى، ئىمپېراتور ئۇنىڭ كالىسىنى ئالسىمۇ ئارتۇق كەتمەيتتى، — دەپ يازىدۇ بىرتخېر، — بىراق، ئۇنىڭغا ئامراق بولغاچقا، راسا بىر تىللاپلا بولدى قىلدى — دە، يەنىلا زور قوشۇنغا مارشال قىلىپ تەيىنلىدى.»

ئەنە شۇنداق خەۋپلىك پەيتتە ياشلىق دەۋرىدىكى دوستىغا تايىنىشتىنمۇ ئوبدانراق چارە بولسۇنمۇ؟ بىراق، ناپولېئونغا ئاسىيلىق قىلغان بىردىنبىر دوستى يالغۇز مارمېنتلا ئەمەس، رىفېلىدا ناپولېئون بىلەن مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ جەڭ قىلغان دوستى ئاۋگېرومۇ ئاسىيلىق قىلىپ، ئاۋستىرىيەلىكلەرگە ئاستىرتىن خەۋەر بەرگەنىدى. ناپولېئون مۇشۇنداق ئەھۋالدىمۇ قاتتىق تەڭمەستىن سىلىق — يۇمشاق تەلەپپۇزدا خەت يازدى:

نېمە؟ ئالتە كۈن دەم ئېلىش ۋاقتىمۇ سىزگە ئاز كېلىۋاتامدۇ؟ كىشىنىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلىدىغان باھانىڭىز پۇت تىرەپ تۇرالمايدۇ، ئاۋگېرو! پۇلىڭىز يوقمۇ؟ ئېتىڭىز يوقمۇ؟ مەندىن بۇيرۇق، مۇشۇ خەتنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ ئىككى سائەت ئىچىدە

ئالدىنقى سەپكە ئاتلىنىڭ، ئەگەر ھېلىمۇ كاستىلىيون دەۋرىدىكى ئاۋگېرو بولسىڭىز، چوقۇم لايىقەتلىك كوماندىر بولۇپ ھېسابلىنىسىز؛ ئەگەر ياشىنىپ قالدىم، ۋەزىپە ئېغىر كېلىۋاتىدۇ دەپ قارىسىڭىز، قوماندانلىق ھوقۇقىنى ئۆزىڭىز ئەڭ ئىشىنىدىغان ئوفىتسېرلاردىن بىرىگە تاپشۇرۇڭ. دۆلەت خەۋپ ئىچىدە تۇرۇۋاتىدۇ، ئالدىنقى سەپكە قاراپ توختىماستىن باشلامچىلىق بىلەن ئاتلانسىڭىز بولاتتى. ھەممەيلەن تولۇق قوراللىنىپ، خۇددى 1793 - يىلىدىكىدەك ھېچنېمىگە پەرۋا قىلماستىن دۈشمەننى قەيسەرلىك بىلەن يوقىتىدىغان جاسارەتكە كېلىشىمىز كېرەك. ئەگەر فىرانسىيە لەشكەرلىرى قالپىقىڭىزدىكى پەرنىڭ ئەڭ ئالدىنقى رەتتە جىلۋە قىلىۋاتقىنىنى كۆرگىنىدە، سىز بېرىشنى خالايدىغان ھەرقانداق جايغا ئارقىڭىزدىن ئەگىشىپ بارىدۇ.

دېمەك، ناپولېئوننىڭ ۋۇجۇدىدا ئۆز ۋاقتىدىكى گېنېرال بوناپارتقا خاس جاسارەت ئۇرغۇپ تاشماقتا ئىدى. پېتىش ئالدىدىكى قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرى سەھەر قۇياشنىڭ پارلاق نۇرىنى ئەسلىتەتتى. ماركېنت ئارقىغا چېكىنگەنلىكى تۈپەيلىدىن، ئىمپېراتور ئاسىئوپتا ياردەمچى قوشۇنىسىز يېتىم قالدى، قولىدىكى قالدۇق نەچچە مىڭ لەشكەرى ئارقىلىقلا كۈچلۈك دۈشمەننى بىلەن تىركىشىشىگە توغرا كەلدى، بۇنداق ئەھۋالدا مەغلۇپ بولۇشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. ئۇرۇش شىددەتلىك داۋاملىشىپ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلگەن بىر پەيتتە جەڭگاھتا بىردىنلا قارا قۇيۇن پەيدا بولدى، مىڭدىن ئارتۇق چەۋەنداز بۇ ھالدىن قاتتىق ساراسىمگە چۈشۈپ، «كازاكارلار!» دەپ ۋارقىراشقىنىچە قېچىشقا باشلىدى، ئىمپېراتور ئېتىنى چاپتۇرغىنىچە سەپنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ لەشكەرلىرىنى توستى:

— قايتىپ كېلىڭلار، يىگىتلەر، قاچساڭلار، ئىستىھكامنى مەن باقامدىم؟!

ئىمپېراتور قىلىچىنى يالىڭاچلاپ دۈشمەن قوشۇنىغا باستۇرۇپ كىردى، ئارقىسىدا پەقەت پۇرقىراپ كۆتۈرۈلگەن چاڭ - توزان ۋە مۇھاپىزەتچىلەردىن باشقا ھېچنەمە يوق ئىدى. بۇ كۆپ يىلدىن بۇيان تۇنجى قېتىم چەۋەندازلارنى باشلاپ بىۋاسىتە ھۇجۇمغا ئۆتۈشى ئىدى، شۇ ئەسنادا ئېتىغا ئوق تېگىپ يىقىلدى، بۇ چاغدا باشقا بىر ئاتنى مىنىپ جەڭنى داۋاملاشتۇردى. «روشەنكى، ئىمپېراتور جەڭگاھتا ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرمەكچى» دەپ دوكلات قىلدى بىرتخېر.

بىراق، ناپولىئون جەڭگاھتا قازا قىلمىدى، قەيسەر، كىلېنېر ياكى فىرېدېرىخلار بىلەن تەقدىرداش بولسىمۇ ھاياتىنى ئۈنچە تېزلا جەڭگاھتا ئاياغلاشتۇرمايتتى. بۇنداق تالانت ئىگىسى ھەربىي داھىي بولۇپلا قالماي، خەلق داھىيسى بولۇش سۈپىتى بىلەن پۈتۈن يەر - جاھانغا رەھبەرلىك قىلىشى شەرت ئىدى، ھەتتا بەزىدە ئۆز خەلقى بىلەن تىرىكشىشكە توغرا كەلگەن تەقدىردىمۇ ئۆزىنى تاشلىۋەتسە بولمايتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىمپېراتور تېخىمۇ كۆپ ۋە تېخىمۇ قاتتىق زەربىگە ئۆتتى، ھەر قېتىملىق زەربىسى ئوخشاشلا سىمۋوللۇق ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى.

رەپىقىسىگە يازغان ئەڭ ئاخىرقى بىر پارچە خېتىدە، رەپىقىسىدىن ئۆزىنىڭ ئورنىدا ئاكىسىغا خەت يېزىشىنى ئۆتۈندى. بىراق، رەپىقىسى ئاران ماقۇل بولغان بولسىمۇ، رەھىمسىزلىك بىلەن ئېرىنىڭ ھەقىقىي مۇددەئاسىنى دادىسىغا ۋە دادىسىنىڭ ۋەزىرلىرىگە پۇرىتىپ قويدى. ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ ئىشتابى ئەنگىلىيە قوشۇنلىرىنىڭ پوردۇدا قۇرۇقلۇققا چىققانلىقى، ئۇ يەردە بوربون سۇلالىسىنىڭ تۇغى قالدۇغانلىقى توغرىسىدا ئاخبارات ئالدى؛ ئىمپېراتورنىڭ رەپىقىسىگە يازغان خېتىمۇ ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغانىدى،

بۇ خەتتە ئۆزىنىڭ قوشۇنلىرىنى مائىن دەرياسى بويىغىچە چېكىندۈرۈش قارارىغا كەلگەنلىكى ئېيتىلغانىدى. يېتەرلىك ئاخباراتقا ئېرىشكەن ئىتتىپاقداش قوشۇنلار ئاخىرقى ھېسابتا پارىژغا يۈرۈش قىلىشنى بىردەك قارار تاپتى.

ناپولېئون ئەنە شۇنداق ئاچقۇچلۇق يەيتتە دېھقانلارنى قوراللاندىرۇپ، زاپاس قوشۇن تەييارلاشتىن ئىبارەت ئاخىرقى بىر كوزۇرىنىمۇ ئىشقا سالماقچى بولدى. دەرۋەقە، تاجاۋۇزچىلارغا چىش - تىرنىقىغىچە ئوچ بولۇپ كەتكەن دېھقانلار ئىمپېراتورنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇشنى خالايتتى. بىراق، ماربىنت جەڭدە مەغلۇپ بولۇپ، مورتىئېر بىلەن بىللە پارىژغا قاراپ چېكىنىپ مېڭىپتۇ دېگەن يېڭى خەۋەر كەلدى. بۇ خەۋەردىن ۋاقىپلانغان ئىمپېراتور خۇددى ئۆيىگە ئوت كەتكەنلىكىنى ئاڭلىغان ئادەمدەك ئىچى تىت - تىت بولۇپ، دەرھال پارىژغا قاراپ ئاتلاندى، قوشۇننىڭ قوماندانلىق ھوقۇقىنى بىرتىخىرغا ئۆتكۈزۈپ بەردى، ئىمپېراتور مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنىدىكى چەۋەندازلىرى بىلەن بىرلىكتە ئات چاپتۇرۇپ پارىژغا قايتتى، ئاندىن ھەممە ئىشنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، گورگۇد بىلەن جەڭ ھارۋىسىغا ئولتۇردى - دە، شەھەر قوۋۇقىغا قاراپ يول ئالدى، پۈتۈن ئوي - خىيالى ۋاقتىدا ئۆلگۈرۈپ بېرىپ ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىشتىلا ئىدى. ناپولېئون قانچە قېتىملاپ نۇسرەت قۇچۇپ قايتىپ كەلگىنىدە ئەنە شۇ تەرزىدە جەڭ ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ شەھەر قوۋۇقىدىن كىرگەنىدى، ھەر قېتىم مېڭىسىدە «پارىژدىكىلەر نېمە دېيىشەر؟ پارىژ قانداق بولۇپ كېتەر؟» دېگەن پىكىر ھۆكۈم سۈرەتتى، بۇ قېتىم بولسا پۈتۈن ئوي - خىيالى پەقەت مۇنداق بىر سوئالغا مەركەزلەشكەنىدى:

«مەن ئىمپېرىيەنىڭ تەقدىر - ئىستىقبالىنى قولغا

تاپشۇرغان ئۈچ كىشى — نايب خانىش، باش نازىر يوسىپ ۋە ئەڭ قۇدرەتلىك قوشۇننىڭ ئاتامانى ماربىنت مەن قايتىپ كەلگۈچە بەرداشلىق بېرىپ چىڭ تۇرالىغاندىمۇ؟»

ناپولېئون تۇنبويى ئات ئالماشتۇرۇپ جەڭ قىلدى، شۇ ئەسنادا بىر توپ لەشكەرنى باشلاپ يېتىپ كەلگەن بىر ئوفىتسېر دوكلات قىلدى:

— گېنېرال مورتېرنىڭ پەرمانىغا بىنائەن چېكىنىۋاتقان قوشۇنغا قونالغۇ ئىزدەپ كەلدۇق.

— قوشۇن ھازىر چېكىنىۋاتامدۇ؟ خانىش نەدە؟ يوسىپچۇ؟ — سورىدى ئىمپېراتور.

— خانىش تۈنۈگۈن رىم پادىشاھى بىلەن بىروۋاغا كەتتى، پادىشاھ يوسىپ بۈگۈن پارىژدىن كەتتى.

— ماربىنتچۇ؟
— بىلمەيمەن، ئالىيلرى.

ئىمپېراتورنىڭ پىشانىسىگە سوغۇق تەر تېپىپ چىقتى، لەۋلىرى تىترەپ كەتتى.

— ئالغا! مۇھاپىزەتچىلەر ئەتە بۇ يەرگە يېتىپ كېلىدۇ، گىۋاردىيە لەشكەرلىرى مېنى ھىمايە قىلىدۇ، پارىژغا كىرىۋالساملا، غەلبە قىلغىنىم ياكى قۇربان بولغىنىم شۇ! — دېدى ئىمپېراتور.

گورگۇد خېلى جىق ئاۋارە بولۇپ ئىمپېراتورنى بۇ خەتەرلىك نىيىتىدىن ئاران تەستە ياندۇردى. ماربىنت قوشۇنلىرى بۇ چاغقىچە ئىمپېراتورنىڭ پەرمانىغا بىنائەن ئىسسون دەرياسىنى قورشىغاندىن كېيىن ئىستىھكامنى ئېلىپ بولۇشى كېرەك ئىدى. ئىمپېراتور گورگۇتقا بۇرىلىپ:

— دەرھال پارىژغا بېرىڭ، تىنچلىق شەرتنامىسى ئىمزالاشىڭ! مەن سېتىۋېتىلدىم، تولۇق ھوقۇقلۇق

ۋەكىلىمىسىز، خەۋىرىڭىزنى كۈتمەن. مەنزىل يىراق ئەمەس، بېرىڭ! — دېدى.

ئىمپېراتور ھارۋىلىق يەنە بىرەر يۈز قەدەمچە ماڭغىنىدا سېنا دەرياسىنى كۆرگەن بولار ئىدى، دەريا سۈيىدە يالتىراۋاتقان نېمىدۇ؟ ئەسلىدە دۈشمەن تەرەپتىن چىققان بەلگە ئوتىنىڭ شولىسى ئىكەن. دۈشمەن قاراۋۇللىرى دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدە تاماق ئەتكەچ ناخشا توۋلىشىۋاتاتتى، ناپولېئون — بىر دۆلەتنىڭ ئىمپېراتورى بولسا دەريانىڭ بۇ تەرىپىدە ئىككى ھارۋا ۋە ئازغىنا خىزمەتكارى بىلەن بىللە قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قاراپ تۇراتتى.

ئىمپېراتور ھارۋىسىنى باشقا ياققا بۇراپ فوتاينېپېلى تەرەپكە قاراپ يول ئالدى.

ئون تۆتىنچى، بوناپارت مەجبۇرىي تەختتىن چۈشتى

ئەتىسى ئەتىگىنى تاللىپىران پارىژدىكى ئۆيىدە ئولتۇرۇپ، خىزمەتكارلىرىغا ئۈستىبېشىنى تۈزەتكۈزۈۋاتاتتى. ئىنقىلاب دەۋرىدە مەيدانغا كەلگەن بۇ سىياسىيون ھېلىمۇ روكونوچە چىرايلىق سۈنئىي چاچ كىيەتتى. ئىشك تىۋىشىسىزلا ئېچىلىپ، رۇسىيەلىك نېزىرلوت ھېچكىم دىققەت قىلماستا شەيتاندىكىلا غىپىدە كىرىپ كەلدى — دە، كۆپ يىللىق بۇ كونا قەدىناسىدىن ئەھۋال سورىدى. بېشىدىن — ئايىغىغىچە قوبۇق ئۇپا — ئەتىر سەپكەن تاللىپىران ئىككى سائەتتىن كېيىن بۇ يەرگە ئەزىز مېھمان سۈپىتىدە يېتىپ كەلگەن چار پادىشاھنى كۈتۈۋېلىپ، يېقىن سىرداش دوستى سۈپىتىدە ھۇجرىسىغا ئورۇنلاشتۇردى. چۈنكى، چار پادىشاھ ئېلىزا ئوردىسىدا پارتلاتقۇچ بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇ يەرگە چۈشۈشكە جۈرئەت

قىلالىمغاندى. ناپولىئوننىڭ بۇ ۋەزىرى ئالتە يىلدىن بۇيان شامۇ - سەھەر ئىنتىزار بولۇپ كۈتكەن پەيت ئاخىرى يېتىپ كەلگەندى، غالىبلار بىر - بىرىگە قول بېرىشىپ ياراشتى، ھەققانىيەت ۋە ئادالەت ئاخىرى غەلبە قىلدى دەپ يايىراپ كەتتى. يىگىرمە ئىككى يىل زارىقىپ كۈتكەن ئەنئەنىۋى پادىشاھلار پارىژ قوۋۇقىدىن كىرىشكە مۇشەررەپ بولدى، بۇ ئۇلار ئۈچۈن ئۇلۇغ دەقىقىلەر ئىدى. ئۇلار قوۋۇقتىن كىرىپ ئاتلىق يېتىپ كەلگىنىدە بىر ئوچۇم بوربونچىلار ئۇلارنى ھۆرىيەتچىلەر قاتارىدا قارشى ئالدى. باي ساينىت ژېرمان رايونى قاينام - تاشقىنلىققا چۆمگەن، ئەمما پارىژنىڭ باشقا جايلىرىدا بولسا يەنىلا سۈكۈنات ھۆكۈم سۈرەتتى، ئاھالىلەر ئەتىكى ھۆكۈمراننىڭ بوربون ياكى بوناپارت بولۇپ چىقىدىغانلىقىنى بىلەلمەي سۈكۈت ئىچىدە تېڭىرقاپ تۇرماقتا ئىدى.

ئىمپېراتورنىڭ مەغلۇبىيىتى پېشانىسىگە پۈتۈلگەن مۇقەررەلىك ئىدى. چۈنكى، يوسېف قېچىپ كەتمەكچى بولۇپ تۇرغاندا ناپولىئون تاللىپىراننى ئېلىپ كەتكەن دەپ ئاگاھلاندۇرغاندى. ئەمما توخۇ يۈرەك يوسېف ھولۇققىنىدىن بۇ ئەڭ ئەقىللىك ھەم ئەڭ خەۋپلىك دۈشمەننى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ ماڭماستىن پارىژدا قالدۇرۇپ قويغاندى. ناپولىئون خەلقنىڭ ئۆزىگە قارشى تۇشمۇتۇشتىن قوزغىلىپ قارشى قويغانلىقى ئۈچۈنمۇ ئەمەس، كۈچلۈك تۆت دۈشمەن دۆلەتنىڭ بىرلىشىپ ھۇجۇم قىلغانلىقى سەۋەبىدىنمۇ ئەمەس، بەلكى نامەرد چاكارلىرى ۋە ئاسىي دوستلىرىنىڭ بىرلىشىپ ھۇجۇم قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن مەغلۇپ بولدى. ۋاھالەنكى، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئىمپېراتورنىڭ پۇقراسى ھەم دوستى بولمىش بىر كىشىنىڭ - تاللىپىراننىڭ كۈشكۈرتۈشى بىلەن روي بەرگەندى. تاللىپىران بۇ چاغدا چار پادىشاھنىڭ ئەتىۋارلىشى

نەتىجىسىدە پارىژلىقلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى مەنىۋى داھىيسى بولۇپ قالدى، كۆرەنمىسى كەتكەن بۇ سۈيىقەستچى ئۆز كارامىتىنى ئەمدى ئاشكارىلىماقتا ئىدى.

تۈنۈگۈن يەنە بىر مېھماننى قوبۇل قىلدى. تاللىپىران ئەسلىدە ئىمپېراتورنى ھەرھالدا يامان كۆرمەيتتى. بىراق، ناپولېئوننىڭ مەغلۇپ بولۇش ئالامىتى تۇنجى قېتىم نامايان بولغاندا يۇقىرىغا يامشىپ چىقىۋېلىش ئۈچۈن ئۆز ئىگىسىنى تاشلاپ يېڭى ئىگە ئىزدىدى. تاللىپىران قاراپ تۇرۇپ بىر مەھبۇستىن ئىنتىقام ئېلىشنى خالىمايتتى ھەمدە بۇنداق قىلىشنىڭ ئاساسىمۇ يوق ئىدى. بىراق، ئەگەر تىنچلىقنى بۇزغۇچى ئادەمنىڭ جىمىدە غايىب بولۇشىنى ھەقىقەتەنمۇ قۇتلۇق ئىش دەپمۇ قارايتتى. شۇڭا، نۇرغۇن پۇل خەجلەپ، موبىللىيلاردىن ئاتلىق بىر قاتلىنى سېتىۋېلىپ، «فونتاينېلېغا بېرىپ مۇھىم بىر ۋەزىپىنى ئىجرا قىلىپ كەل» دەپ بۇيرۇدى. بىراق، بۇ تەلۋە قاتىل ئاخىرقى مىنۇتتا قورقۇپ قالدى - دە، پەقەت زىرومېنىڭ ياش ھەم باتۇر رەپىقىسىگىلا ھۇجۇم قىلدى ھەمدە ئۇنىڭ زىبۇ - زىننەتلىرىنى ئېلىپ قاچتى، ناپولېئوننىڭ جېنىغا زامىن بولمىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بىلۇچېرمۇ ناپولېئونغا قەست قىلىش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتكەنىدى، ئۇلارمۇ نەتىجىسىز قايتتى.

— پارىژغا نېمە كېرەكتۇ؟ — سورىدى چار پادىشاھ نۇرغۇن ئىسسىق - سوغۇقنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ئېپىسكوپتىن. ئۇزاقتىن بۇيان ئالدىنقى پادىشاھنى تىرىلدۈرۈش خىيالىدا بولۇپ كەلگەن تاللىپىران چار پادىشاھنىڭ سوئالىغا ئۇدۇللا جاۋاب بەرمەستىن، كۆرسەتكۈدەك لايىق نامزاتىنىڭ بار - يوقلۇقىنى سورىدى. چار پادىشاھ بىرپەس ئىككىلىنىپ تۇرغاندىن كېيىن «بېرنادوت» دېگەن ئىسمىنى تىلغا ئالدى.

— فرانسىيە ئەمدى ھەربىيلەرگە موھتاج ئەمەس، — جاۋاب بەردى تاللىپىران كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئەگەر موھتاج بولىدىغان بولساق، نەق ھېلىقى ھەربىينىڭ ئۆزىنىلا كۆرسەتسەك كۇپايە ئىدى. چۈنكى، ئۇ ئادەم دۇنيا بويىچە ئەڭ ياخشى ھەربىي، ئەگەر ئۇنىڭ ئورنىدا باشقىلار بولىدىغان بولسا، ھەتتا بىرەر ئەگەشكۈچىسىنىمۇ تاپقىلى بولمايتتى.

ھالبۇكى، بۇ چاغدا فونتاينېبېلىدا تۇرۇۋاتقان مەغلۇپ ئىمپېراتورنىڭ مۇشۇنداق بىر شارائىتتا تاللىپىرانغا ئوخشاش ئادەمنىڭ ئاغزىدىن بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق ھۆرمەت - ئېھتىرام بىلەن ئېيتىلغان بۇ سۆزنى ئاڭلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

تاللىپىران ئەتىسى ئىككى پالاتا يىغىنىنى چاقىردى، بۇ قانۇن چىقىرىش ئاپپاراتى «ئىمپېراتور تەختتىن چۈشۈشى شەرت» دېگەن قارار لايىھەسىنى تەكىتلەپ ئۆتتى، جىمى مەجلىس ئەھلى بىردەك قوبۇل كۆردى، پەقەت گورگۇدلا ناپولېئوننى ئاقلدى ھەمدە چار پادىشاھنى قولغا كەلتۈرمەكچى بولدى. كۆڭلى يۇمشاق چار پادىشاھ ئالېكساندىر راستلا تەسىرلەندى، ئۆتمۈشتىكى كونا دوستىنىڭ سىماسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. شۇنىڭ بىلەن تەۋرىنىپ قالدى ھەمدە باشقا ئىتتىپاقداشلىرى بىلەن بىرلىكتە تەختىنى ئىمكانقەدەر ساقلاپ قېلىشقا تىرىشمەن دەپ ۋەدە بەردى. بىراق، ھوقۇقىمۇ، مادارىمۇ يەتمەيدىغان گورگۇد ئىككىلىنىپ تۇرۇۋاتقان ئىمپېراتورنى قايىل قىلىۋاتقان ھەمدە بوناپارت جەمەتىنى كۈچىنىڭ بارىچە قۇتقۇزۇپ قېلىشقا ئۇرۇنۇۋاتقان شۇ پەيتتە، 3 - مارت كۈنى تاللىپىران ئون ئىككى مىڭ كىشىلىك قوشۇننى باشلاپ سېنا دەرياسىدىن ئۆتكەن مارمېنتى يېنىغا چاقىرتتى. بۇ چاغدا ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ ئاساسىي قوشۇنى تېخى پارىژغا كىرمىگەن بولغاچقا، مارشال مارمېنتىمۇ ھەرھالدا سەل قاراشقا بولمايدىغان كۈچ

ھېسابلىناتتى.

ناپولېئون بىلەن ئېغىر كۈنلەردە بىللە ئۆتكەن بۇ ئىككى دوست — ئالىي ۋەزىر بىلەن ئالىي سەردار شۇ تاپتا كېڭەشمەكتە ئىدى، دىپلومات تاللىپىران ھەربىي مارمېنتقا سوغۇققانلىق ۋە ئىدراك بىلەن ۋەزىيەتنى چۈشەندۈرەتتى. بىراق، بۇ چۈشەندۈرۈشلەرى بولسا ئۇزاقتىن بۇيان ئۈمىدسىز ۋە ھارغىن بىر ھالدا تۇرۇپ كەلگەن بۇ ھەربىيگە كار قىلغاندەك ئەمەس ئىدى. «ئۆلگەن ئادەم بىلەن ئىلگىرىلەيمەن دەپ ئولتۇرغاننىڭ نېمە پايدىسى؟ — دەپ ئويلايتتى ئېتىقادى بۇنىڭدىن ئۈچ يىل ئىلگىرىلا ئىسپانىيەدە بەربات بولغان بۇ ھەربىي، — كونا پادىشاھ ئۆلدى، ياشسۇن يېڭى پادىشاھ! ھەربىي مەكتەپتە پادىشاھلىق تۈزۈمنىڭ ھىمايىچىلىرى ئىدۇق، ئۇنىڭ مەغلۇبىيىتى بوربون ھاكىمىيىتىنىڭ بەرھەق تىرىلىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بەردى. كونا ئوردا تېمىنىڭ ئالدىدا مەجبۇر تۇرۇش ياكى تەشەببۇسكارلىق بىلەن كونا سۇلالىنىڭ تەختى ئارقىسىدا تۇرۇش كېرەكلىكىنى كىشىلەر ئەمدى ئۆزى تاللىسۇن. ئەينى يىللاردا سادىق بولىمىز دەپ بەرگەن قەسەملىرىمىز نەدە قالدى؟ ئەمدى سادىق بولۇش مۇمكىن ئەمەس. دوستلار ئارا كۆڭۈلنى كۆڭۈلگە باغلىغۇچى رىشتىچۇ؟ تېخى يېقىندىلا رائونىنىڭ سەتچىلىكى ئۈچۈن مېنى تىللىغاندۇغۇ!»

مارمېنت دوستىنىڭ تەۋسىيەسى بىلەن ئىتتىپاقداش قوشۇنلارنىڭ قوماندانى سىۋاتىننېرگكە: «فىرانسىيە ئارمىيەسى ۋە فىرانسىيە خەلقىنىڭ ناپولېئونغا سادىق بولۇش مەجبۇرىيىتى كېڭەش پالاتاسىنىڭ قارارىغا بىنائەن بىكار قىلىندى، ئەمدى ئىچكى ئۇرۇشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن خەلق بىلەن ئارمىيە ئوتتۇرىسىدىكى چۈشىنىشنى ئىلگىرى سۈرۈشكە تەييارلىق

كۆرمەكتىمەن» دەپ خەت يازدى. ئىمپېراتورنىڭ بۇ مارشالى مۇشۇ باھانىدە ئىمپېراتورنى ئاغدۇرۇپ تاشلىماقچى بولغانىدى. كېيىن بۇ باھانىسىنى ۋەتەنپەرۋەرلىك دېگەن ئاساس بىلەن قۇۋۋەتلىدى، بۇ قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە ئۆتكەن ئاسىيلارنىڭ ئىزچىل ئىستىلى ئىدى، ماركىنتىن كېيىن ئاۋگېرومۇ ئىمپېراتورغا شەرمەندىلەرچە ئاسىيلىق قىلىپ، ئىپلاس بىر دوكلات تەييارلىدى.

تاللىپىران گېنراللارنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتقان پەيتتە فونتاينېلىدا قوشۇننى كۆزدىن كەچۈرۈۋاتقان ئىمپېراتور لەشكەرلىرىگە خىتاب قىلدى:

— ھەرقانداق كىشىنىڭ پارىژدا قالپىقىغا مۇساپىرلارنىڭ ئاق بەلگىسىنى تاقىشىغا مەڭگۈ يول قويمايمىز... بىز بىرقانچە كۈن ئىچىدە پارىژدىكى دۈشمەنگە ھۇجۇم باشلايمىز!
ناپولېئوننىڭ ئوفىتسېرلىرىمۇ قولدىكى قىلىچنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ:

— پارىژغا قاراپ ئالغا! ياشسۇن ئىمپېراتور! — دەپ شوئار توۋلاشتى. ئىمپېراتور ئۇلارغا قول پۇلاڭلىتىپ، ئىللىق تەبەسسۇم قىلدى ۋە پوزۇر كىيىنگەن ئەڭ ئاخىرقى ۋەزىر - ۋۇزرالىرنىڭ ھەمراھلىقىدا تېز قەدەم تاشلاپ مۇنبەرگە چىقتى. ئۇزاق ئۆتمەيلا بىر پەيتون كىرىپ كەلدى، چىرايى تاتارغان گورگۇد ئىمپېراتورنىڭ ئالدىغا كەلدى، ئۇنىڭ چىرايىدىن تۈن بويى كىرىپك قاقماي چىققانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

— سۆيۈملۈك سەپدىشىم، قېرىندىشىم، ئەھۋال قانداقراق؟ — سورىدى بىر تېخىر.

ئۇنىڭ ئاشۇنداق ئاۋازدا گەپ قىلىشلىرىدىن خۇشى كەتكەن گورگۇد سوئالنى جاۋابسىز قويدى. ئىمپېراتورنىڭ ئەڭ يېقىن كىشىلىرىمۇ ئايرىلىپ كەتسە - ھە؟ ئىمپېراتور بولسا ئالدىراش

ئىشلىمەكتە ئىدى.

— مېنى نېمە قىلسۇن دېمەكچىكەن؟ — سورىدى
ئىمپېراتور.

— ۋەلىئەھدىڭىز ئۈچۈن ئىمپېراتورلۇق تەختىڭىزنى
ساقلاپ قالمەن دەيدىكەنسىز، تېخىمۇ زور قۇربان بېرىشىڭىز
شەرت ئىكەن.

— دېمەك، مەن بىلەن كېڭىشىشنى خالىمايدىكەن — دە.
ئۇلار تالانتىغا تايىنىپ ئىنسانلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچى،
ۋارس پادىشاھ — ئىمپېراتورلارنى تىترەتكۈچى تالانت
ئىگىلىرىگە ئاگاھلاندۇرۇش سۈپىتىدە مېنى — بىرنى ئۆلتۈرۈپ
مىڭغا ئىبىرەت قىلماقچىكەن — دە!

بۇ بۈگۈنكى كۈندىمۇ جەڭگىۋارلىقى شۇ قەدەر ئۇرغۇپ تۇرغان
يېڭىلىمەس گېنېرال بوناپارتنىڭ پولاتتەك جاراڭلىق مەغرۇرانە
قەسەمىيادى ئىدى. شۇ تاپتا مۇھاپىزەتچىلىرى ئارىسىدا
لەشكەرلىرىنىڭ رويخېتىنى، ئوفىتسېر — سەردارلارنىڭ
ئىسمىلىكىنى ۋارقىلاپ كۆرگەچ خەرىتە ئالدىدا پىكىر
يۈرگۈزۈۋاتقان ئىمپېراتورنىڭ جەڭگىۋار روھى ئۇرغۇپ تاشماقتا
ئىدى. ۋەزىرلەر چار پادىشاھنىڭ شەرتىنى يەتكۈزۈپ:

— تەختىڭىزنى رىم پادىشاھىغا ئۆتۈنۈپ بەرگۈدەكسىز،
ئاندىن نائىبلىق شەرتلىرى ئۈستىدە كېڭەش قىلغۇدەكسىلەر،
بوزبون خانىدانلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشمۇ شۇ جۈملىدىن
ئىكەن، — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئىمپېراتور قاتتىق غەزەپلەندى:
— ئېلىشىپ قاپتۇ ئۇلار، بوزبون فىرانسىيەگە قايتىپ
كەلگۈدەك دەڭ! ئۇلار فىرانسىيەدە ھېچقانچە ۋاقىت تۇرالمىدۇ!
مەملىكەت خەلقىنىڭ توقسان پىرسەنتى ئۇلارنى راۋا كۆرمەيدۇ،
مېنىڭ لەشكەرلىرىمۇ ئۇلارنىڭ قوماندانلىقىغا قۇلاق سالمايدۇ.

ئۇلار چەت ئەللىكلەرنىڭ پۇلى بىلەن يىگىرمە يىل جان بېقىپ، ئەمدى ۋەتەننىڭ ئاساسىي پىرىنسىپىغا قارشى قوپۇپتىمۇ؟ كېڭەش پالاتاسى پۈتۈنلەي پادىشاھنى ئۆلتۈرگۈچى ئاسىيلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرىدىن تەشكىل تاپقان. مەن مۇتەئەسسەپلەردىن ئەمەس، يېڭىلىق تەرەپدارمەن، ئوچ ئېلىش غەرىزىدە بولۇشۇمنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى، پەقەت تەكلىپ - تەۋسىيە بېرىش بىلەنلا بولدۇم. ئۇلار بۇ خەۋپلىك ۋەزىيەتتىن نەپكە ئېرىشەلەيدۇ، مېنى ۋە ئائىلەمدىكىلەرنى سۈرگۈن قىلىشمۇ قولدىن كېلىدۇ. بىراق، بوربون جەمەتى مەقسىتىمىزگە يېتەلەيمىز دەپ خام خىيال قىلمىسۇن!

ئۇنىڭ ھاياتىدا قوشقان تۆھپىلىرى كۆڭۈل ئېكرانىدا چاقماقتەك يالت - يۇلت قىلىپ ئۆتتى، قەلبى ئىلگىرى مەنەسپكە ئولتۇرغان، ھازىرمۇ ئۆزىنىڭ ئورنىنى ئالماقچى بولۇۋاتقان ئاشۇ خان جەمەتىگە بولغان غەشلىك بىلەن تولغانىدى. يەنە ھەربىيلەرگە خاس ئەسلىي ھالىتىگە قايتتى:

— ئۇلار مېنى تەختتىن چۈشۈن دەپتۇ. بىراق، شۇنداق قىلسام تەختنىڭ ئوغلۇمغا مەنسۇپ بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلامدىكەن؟ ھازىر قولۇمدا يەنە ئەللىك مىڭ كىشىلىك قوشۇنۇم بار، بۇ يىگىتلىرىم ماڭا ئەگىشىپ پارىژغا يۈرۈش قىلىدۇ، مەن نۇسرەت قازانغاندىن كېيىن خەلق ئۆزى قارار قىلسۇن. ئەگەر پارىژ خەلقى مېنى قوغلىسا، مەن پارىژدىن كېتىمەن.

روشەنكى، ناپولىئون بىر ئەلنىڭ ئىمپېراتورى سۈپىتىدە تەختىنى ئوغلغا ئۆتكۈزۈپ بېرىش قارارىغا كەلگەندى؛ ھەربىي بولۇش سۈپىتى بىلەن ھازىرقى ھالەتنى ئۇرۇش ئارقىلىق ساقلاپ قېلىش خىيالىدىمۇ ئىدى.

بىراق، لەشكەرلەرنىڭ جاسارىتى ئۇرغۇپ، قانلىرى قايناپ

تۇرغان پەيتتە ئوفتسېرلار كۆڭلىدە نارازى بولۇشماقتا ئىدى، ئۇلار مەرمېنتنىڭ ئاسىيلىق قىلغانلىقىدىن بەخەۋەر بولسىمۇ، بەك سەتچىلىككە قالمىدىغانلا ئىش بولسا ناپولېئونغا سادىق بولۇپ خىزمەت قىلىش بۇرچىمىزنىڭ بىكار قىلىنىشىغا رازى ئىدۇق دېگەن خىيالدا ئىدى. ئوفتسېرلارنىڭ بۇنداق كەيپىياتتا بولۇپ قېلىشى دەل ناپولېئون ئىمپېراتور بولغاندىن بۇيان بەگلىك ئۇنۋان تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، ئوفتسېر - گېنېراللارنى مارشال قىلغانلىقىنىڭ جازاسى ئىدى. ئەتىسى نېي، ماك تاننا، ئودىنو، لېففىفور قاتارلىق ئالىي سەردارلار تىلىنى بىر قىلىۋېلىپ، ئىمكانقەدەر ھۆرمەت - ئېھتىرام ۋە سىلىق - سىپايە سۆز - ئىبارىلەر بىلەن ئىمپېراتورغا تەختتىن چۈشۈشنىڭ پايدىسىنى بايان قىلىشتى.

ئىمپېراتور ئۇلارغا رەڭلىك يىڭىلەر بىلەن توشۇپ كەتكەن خەرىتىنى كۆرسىتىپ، دۈشمەن پايدىسىز ئورۇندا تۇرۇۋاتىدۇ دەپ چۈشەندۈردى ھەمدە ئۆزىنىڭ ئەسكىرى كۈچىنى تەپسىلىي تونۇشتۇردى. بىراق، قۇرۇق ئاۋارە بولغانىدى. ئوفتسېرلارنىڭ بۇنىڭدىن بىر يىل ئىلگىرى دېيىپ قەسىرىدىكى خىيالى ھازىر يۈز ھەسسەلەپ مۇستەھكەملەنگەن بولۇپ، ئىمپېراتورنىڭ يولغا توسۇق بولۇپ تۇرماقتا ئىدى. ناپولېئون ئۇلارنى ئۇنىسىز ئۆزىتىپ قويدى، بۇ چاغدا شۇنداق بىر قارارغا كەلگەندىكى، بارلىق ئەسكىرى كۈچىنى يىغىدىغان بولسا ئەھۋالى ئانچە ناچار بولۇپمۇ كەتمەيتتى. شۇڭا، «تەختتىن شەرتلىك يوسۇندا چۈشۈشكە رازىلىق بەرسەممۇ بېرەي، بۇ پەقەت كۈچلىنىۋالغۇچە ئۇرۇش توختىتىش، ۋاقىتنى سوزۇش چارىسىدىنلا ئىبارەتتۇ» دەپ ئويلىدى.

ئىمپېراتور بايقى ئوفتسېرلارنى ئۆزىتىپ قويۇپ بىرەر سائەت ئۆتكەندىن كېيىن گورگۇدنى قوبۇل قىلدى ھەمدە

شەرەدىكى ھۆججەتنى كۆرسىتىپ:

— تەختتىن چۈشمەكچىمەن، باياناتمى مانا، پارىژغا ئېلىپ
بارسىڭىز بولىدۇ، — دېدى.

گورگۇد باياناتنامىدە يېزىلغان مۇنۇ سۆزلەرنى ئوقۇدى:

ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر ناپولېئوننى ياۋروپانىڭ تىنچلىق
يولىدىكى بىردىنبىر توسالغۇ دەپ جاكارلىغانىكەن، ناپولېئونمۇ
شۇنى جاكارلايدۇكى: ئوغلى ۋە خانىشنىڭ نائىبلىق ھوقۇقى بىلەن
چەمبەرچاس باغلانغان دۆلەت مەنپەئىتى ئۈچۈن، ئىمپېرىيە
قانۇنىنىڭ ئادىللىقى ئۈچۈن تەختتىن چۈشۈشكە، فىرانسىيەدىن ۋاز
كېچىشكە، ھەتتا ئۆز ھاياتىدىن ۋاز كېچىشكە رازى.

بۇ نەقەدەر ئۈستىلىق ۋە دانالىق بىلەن يېزىلغان بايانات —
ھە! دىپلوماتلارنى باھالاشقا سېلىش ئۈچۈن ئەتەيلا يېزىلغان
ئارخىپسىمان بۇ خىتابنامە كىشىگە ناپولېئون بىلەن قىلچە
ئالاقىسى يوقتەك تۇيۇلاتتى. بۇ ئىنتايىن زور بىر تاپشۇرۇق
بولغاچقا، گورگۇد ناپولېئوندىن بۇ ھۆججەتنى ئۆزى بىلەن بىللە
ئېلىپ بېرىشقا ئىككى سەردارنى تەيىنلەپ بېرىشنى ئىلتىماس
قىلدى.

— مازمېنت بىلەن ماك تاننانى ئېلىۋالسىڭىز بولىدۇ، —

دېدى ئىمپېراتور ۋە ئاندىن قوشۇپ قويدى:

— مازمېنت مېنىڭ ئەڭ بۇرۇنقى كونا دوستۇم بولىدۇ.

— مازمېنت بۇ يەردە ئەمەس.

— ئەمىسە، ماك تاننا بىللە بارسۇن.

ئىمپېراتورنىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق ئۈچ ۋەكىلى ئۈچ سائەتتىن
كېيىن تۈن نىسپىدە ئېلىپى ئوردىسىدىكى ئىتتىپاقداش
دۆلەتلەرنىڭ پادىشاھلىرى ئالدىدا ھازىر بولدى. بىراق،

سۆھبەتنىڭ كۆپىنچىسى گورگۇد بىلەن چار پادىشاھ ئوتتۇرىسىدا داۋام ئەتتى. گورگۇد «پۈتۈن فىرانسىيە خەلقى بوربون سۇلالىسىنىڭ تىرىلىشىگە قارشى تۇرىدۇ» دېگەن پىكىردە چىڭ تۇردى، شۇڭا سۆھبەت ئۇزاققا سوزۇلۇپ كەتتى. شۇ ئەسنادا بىرەيلەن رۇسىيە تەرەپنىڭ بىر باياناتىنى جاكارلىدى، ئەمما فىرانسۇزلار بۇ رۇسچە باياناتنى تازا چۈشىنىپ كەتمىدى.

— جانابلىرىم، تاينىۋاتقىنىڭلار دۆلىتىڭلار قوشۇنىنىڭ ئىمپېرىيە تۈزۈمىگە بولغان تەۋرەنمەس ساداقىتى، — دېدى چار پادىشاھ چۈشەندۈرۈپ، — مەن يېڭىلا ئالغان خەۋەردىن مەلۇم بولۇشىچە، ئاۋانگارت قوشۇنۇڭلار — ئالتىنچى بىرلەشمە ئارمىيەڭلار ئىمپېراتورنى تاشلاپ بىز تەرەپكە ئۆتۈپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئىشلار ئوڭايلىشىپ كەتتى، ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر ئىمپېراتورنىڭ تەختتىن شەرتسىز چۈشۈشىنى تەلەپ قىلدى. شۇ ئارىدا ئىمپېراتور فونتاينېبېلېدىن گورگۇتقا:

— ئەگەر ئۇلار مەن بىلەن كېڭەشمەيدىغان بولسا، بۇنى قانداقمۇ كېلىشىمنامە دېگىلى بولسۇن؟ ... مەندىن بۇيرۇق، تەختتىن چۈشۈش بايانتنامەمنى قايتۇرۇپ كېلىڭ... كېلىشىمنامىگە ئىمزا قويمايمەن، — دەپ قايتا - قايتا گەپ ئەۋەتتى.

ئىمپېراتور ئەتىسى ئەتىگىنى سائەت ئالتىدە بىرتخېر بىلەن ئىشلەۋاتقىنىدا مورتېرنىڭ كانۇيى كۆرۈشۈشىنى تەلەپ قىلىپ كەلدى.

— نېمە خەۋەر ئېلىپ كەلدىڭىز؟

— ئالتىنچى بىرلەشمە ئارمىيە دۈشمەنگە تەسلىم بوپتۇ، شۇ

ئاپتا پارىژغا قاراپ كېتىۋېتىپتۇ!

— مارمېنت؟ خەۋرىڭىز ئىشەنچلىكمۇ؟ — سورىدى

ئىمپېراتور ھەيرانلىق ئىلكىدە، — لەشكەرلەر ئۆزلىرىنىڭ نەگە باشلاپ مېڭىلغانلىقىنى بىلەمدىكەن؟

— كوماندىر كېچىدە ئۇلارنى دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلىمىز دەپ ئاۋستىرىيە قوشۇنىنىڭ بارگاھىغا باشلاپ ئېلىپ بېرىپتۇ.

— ئۇلار چوقۇم ئارمىيەنى قولۇمدىن ئالدامچىلىق بىلەن ئېلىپ قاچقان گەپ. بۇياققا مېڭىشىڭىزدا مەرىپىتىنى كۆردىڭىزمۇ؟

— كۆرمىدىم، ئالىلىرى!

— چەۋەندازلارمۇ كېتىپتۇمۇ؟

— شۇنداق، رەتكە تىزىلىپ مەخپىي يولغا چىقىپتۇ.

— مورتسېرچۇ؟

— مورتسېر مېنى ئۆز قوشۇنىنىڭ ئۆلۈم — كۆرۈمگە

قارىماي سىزگە ئاداققىچە سادىق بولۇش ئىرادىسىنى يەتكۈزۈپ قويۇشۇم ئۈچۈن ئالدىڭىزغا ئەۋەتتى. سىزدىن بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇپتۇ، ياش مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنىدىكى جەڭچىلەر سىز ئۈچۈن ئۆز ھاياتىنى قۇربان قىلىشقا تەييار ئىكەن، ئۇلارلا ئەمەس، پۈتكۈل فىرانسىيە ياشلىرى تەق تۇرۇپتۇ!

ناپولېئون بۇ ياش ئوفىتسېرغا يېقىن كېلىپ، قەيسەرانلىكى چىقىپ تۇرغان چىرايىغا زوقمەنلىك بىلەن قارىدى ۋە قولىنى مۇرىسىدىكى پاگونغا قويۇپ، پاگون چۈچىسىنى بويلىتىپ سىيرىلدۇردى. ئەنە شۇ ھەرىكىتىنى دوستانلىق بىلەن تەكرارلاپ، كىشىنى ئۈنسىز رىغبەتلەندۈرەتتى.

شۇنداق قىلىپ ياشانغان ناپولېئون يەنە بىر قېتىم فىرانسىيە ياشلىرىنىڭ ياردىمىگە ئېرىشتى.

گورگۇد دۈشمەن تەرەپنىڭ تەلىپىنى ئېلىپ يېتىپ كەلگىنىدە پەقەت ماك تانئالا بىللە ئىدى.

— نېي قېنى؟ — سورىدى ئىمپېراتور.

ئەتراپىدىكىلەر جاۋاب بەرمەستىن سۈكۈتتە تۇردى. بىرپەس
 جىملىق ھۆكۈم سۈرگەندىن كېيىن دۈشمەن تەرەپنىڭ يېڭى
 شەرتىنى ئىمپېراتورغا يەتكۈزدى، ئۇلار ئىمپېراتورنىڭ بۇ
 شەرتلەرنى دەرھال ئورۇندىشىنى تەلەپ قىلغانىدى! دېمەك،
 سۇلالە ئالماشتۇرماقچى! بۇ ئۇلارنىڭ ئون يىلدىن بۇيان
 ئىنتىلىپ كەلگەن نىشانى ئىدى.

«تەختتىن چۈشسەممۇ نەپسى قانمىغۇدەك. ئايالىم ۋە
 ئوغلۇمنى تەختكە ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقىدىن ئۈزۈم ئىمزا
 قويۇپ مەھرۇم قىلىشىم كېرەكمەن؟ ئۇنداق قىلالمايمەن.
 ئۆز ئەجىر - تۆھپەم ئارقىلىق ئۇلارغا زېمىن ھازىرلاپ
 بەرگەنمەن!»

ناپولېئوننىڭ قارماققا توغرىدەك قىلىسىمۇ، ئەمەلىيەتتە خاتا
 ئويى ۋۇجۇدىدا شۇنداق چوڭقۇر يىلتىز تارتىپ كەتكەندىكى، شۇ
 تاپتا ئاشۇ خىيالى بىلەن بولۇپ كېتىپ ئۆزىنىڭ ھازىرقى رېئال
 ھالىنى ھېس قىلىپ يېتەلمەي، ئەسكەرىي كۈچىنى يەنە بىر
 قېتىم ھېسابلاشقا كىرىشتى.

«بۇ يەردە يىگىرمە بەش مىڭ لەشكەرىم بار، ئىتالىيەدىن ئون
 مىڭ لەشكەر باشلاپ كېلىمەن، بۇنىڭدىن باشقا سۇچىتتا ئون
 مىڭ، سارتتا قىرىق مىڭ لەشكەرىم بار، ئۇرۇشتىن توختاپ
 قالمايمەن، تەختىمنى بەرمەيمەن!»

ئىمپېراتورنىڭ قالدۇق قوشۇنلىرى ھەرھالدا ئۆزىنى
 قوللايتتى، ئەمما ئوفىتسېرلىرى داۋاملىق ئۇرۇش قىلىشنى
 خالىمايتتى، لەشكەرلەرمۇ تىنچلىققا تەشنا ئىدى. ناپولېئون
 نېمە ئۈچۈن مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنىغا بىۋاسىتە قوماندانلىق
 قىلمايدۇ؟ فېئودال سۇلالىگە خاس كەيپىيات تۈپەيلىدىن توۋەن
 قاتلامدىكى سادىق ۋە ئىشەنچلىك باتۇرلار بىلەن بىۋاسىتە
 ھەپلىشىدىغان جاسارەتتىن مەھرۇم قالغاچقا، پەقەت

ئوفتسىيەر - سەردارلارغىلا رەھبەرلىك قىلىشنى خالايتتى.

ئۇلار يەنە دەۋەت قىلغىلى تۇردى، ئەمدى ھەتتا بىر تەخىمۇمۇ ئۇلارغا ھە - ھۇ دېيىشىپ، فونتاينېبېلى ئوڭايلا قورشاۋدا قالدۇ دەپ ئاگاھلاندۇردى. ئىمپېراتور ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە ئەستايىدىل قۇلاق سېلىپ تۇردى، ئاندىن تۇرۇپلا ئۆزى بىلەن بىللە لۇئار دەرياسى تەرەپكە ياكى ئىتالىيەگە يۈرۈش قىلىپ، ئىتتىپاقداشلىرى بىلەن ئۇچرىشىشنى خالايدىغان - خالىمايدىغانلىقىنى سورىدى، بۇ تەكلىپتىن كۆڭلىدە يېڭى بىر خەتەرلىك پىلان تۈزۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋېلىش قىيىن ئەمەس ئىدى. بىراق، ئالدىدا تۇرغان فىرانسىيەلىك مارشاللىرى بولسا ناپولېئوننىڭ يۈزىچە ئىچكى ئۇرۇش خەۋىپىنى ھە دەپ تىلغا ئالماقتا ھەمدە تەختتىن چۈشۈشكە دەۋەت قىلماقتا ئىدى، ئۇلار ناپولېئونغا ئالدىنلا ئېلىبا ئارىلىنى پاناھگاھ قىلىپ تەييارلاپ قويۇشقانىدى، بۇ ھال ئىمپېراتورنىڭ دەرھال بىر قارارغا كەلمىسە بولمايدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى.

— ئاراڭلاردا بىرمۇ ۋىجدان ئىگىسى يوق ئىكەن، — دېدى ناپولېئون ئۇلار ئۇزاش ئالدىدا، — مەن پېشانەمنىڭ تەتۈرلۈكىدىن ئەمەس، ئادەملىرىمنىڭ ۋاپاسزلىقىدىن مەغلۇپ بولدۇم. تازىمۇ شەرمەندىلىك - دە بۇ! بىراق، ھەممە ئىش ئۆتۈپ كەتتى.

زالدا ۋەزىر - ۋۇزرالار ۋە ئېسىل زادە ئاقسۆڭەكلەر گويىا ئىمپېراتور سەكراتقا چۈشۈپ قالغاندەك سۈكۈنات ئىچىدە ئىمزا قويۇشنى كۈتمەكتە ئىدى. بۇ ھالنى ئېنىق بىلىپ تۇرغان ئىمپېراتور ھەرقانداق كىشىنى قوبۇلخانىسىغا كىرگۈزمىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار تاكى ئەتىسى ئەتەنگە قەدەر كۈتۈپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى، تۈن بويى ئۇيقۇسىز تاڭنى ئاتقۇزغان كىشىلەر سەھەر ۋاقتىدا كىرىپ قارىغۇدەك بولسا، ئىمپېراتور

تام مەش ئالدىدا كېچىلىك كىيىمى بىلەن ھارغىن، روھسىز،
مىسكىن بىر ھالدا ئولتۇراتتى.

ئۇلار ئالدىنقى كۈنى ئاخشىمى پارىژدا ئىمزالاشقان ھۆججەتنى
ئالغاچ كەلگەندى. بۇ ھۆججەتتىكى كېلىشىم بويىچە ئىمپېراتور
ئېلبا ئارىلىغا ئېرىشىدىغان ۋە يىلىغا ئىككى مىليون فىرانك
مائاش ئالىدىغان، ئىمپېراتور دېگەن ئاتىقىنى ۋە تۆت يۈز نەپەر
مۇھاپىزەتچىسىنى ساقلاپ قالدىغان بولغانىدى. تاللىپىران
ئىلگىرى فىرانسىيەگە قارشى ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنى بۇ
شىرنى فىرانسىيە ئەتراپىدا قويساڭلار بولمايدۇ دەپ
ئاگاھلاندۇرغان ھەمدە كورفو ئارىلىغا، ھەتتا سايىنت خېلىلېنا
ئارىلىغا سۈرگۈن قىلىش تەكلىپىنى بەرگەندى. فۇشى بولسا
ئىمپېراتورنى يوقىرى ئورۇندىن ئاستا - ئاستا سىيرىلدۈرۈپ
چۈشۈرۈشنى خالىمايتتى، شۇڭا چىرايلىق سۆز - ئىبارىلەر
بىلەن يازغان بىر پارچە خېتىدە ئۇدۇللا ئامېرىكىغا كېتىش
تەكلىپىنى بەرگەن ھەمدە ئۇ يەردە ھۆر پۇقرا بولۇش سالاھىيىتى
بىلەن ئۆز تۇرمۇشىنى يېڭىباشتىن باشلىسا بولىدىغانلىقىنى -
ياۋروپا قىرغىقىدىن قانچە ئۇزاپ كەتسە، شۇنچە ياخشى
بولىدىغانلىقىنى ئەسكەرتكەندى.

يۈز بەرگەن بۇ ئىشلار ئىمپېراتورنىڭ كۆڭلىنى
سوۋۇتۇپلۇتتۇ. بىراق، ئىمپېراتور بۇ ھەقتە باشقىچە قاراشتا
بولۇپ، كۆڭلىدە ساداقەتمەن مارشالى ماك تاننانى ئاشۇ
ساداقەتسىز خۇنپەرلەر بىلەن سېلىشتۇرۇپ چىقىپ، بۇ كىشىگە
بەرگەن ئىنتىزام يېتەرلىك بولماپتۇ، دەپ ئويلىغانىدى.

— سىزگە يېتەرلىك ئىنتىزام بەرمىگەنكىنەنمەن، ئەمدى بولسا
قۇربىم يەتمەيدۇ. سەلىم سۇلتان ماڭا ھەدىيە قىلغان زۇلپىقارنى
سىزگە بېرىي، يادىكار بولۇپ قالسۇن، — دەيدى تەخت
ئىستېپانامسىگە ئىمزا قويۇش ئالدىدا. ئاندىن ھەممەيلەن ئۇنىڭ

ئىستېپانامىگە ئىمزا قويۇشنى كۈتۈپ تۇرغان پەيتتە ھېلىقى ئالتۇن ھەل بېرىپ بېزەكلەنگەن زۇلپىقارنى ئەكەلدۈرۈپ سەردارغا ھەدىيە قىلدى ھەمدە مېھرى بىلەن چىڭ قۇچاقلدى، ئاندىن ئىستېپانامىگە ئىمزا قويدى.

— ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر ئىمپېراتور ناپولېئوننى ياۋروپادا تىنچلىق ئورنىتىش يولىدىكى بىردىنبىر توسالغۇ دەپ قارىغانلىقى ئۈچۈن ناپولېئون لەۋزىدە تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ۋە ئەۋلادىنىڭ فىرانسىيە ۋە ئىتالىيەدىكى تەختىدىن ۋاز كەچكەنلىكىنى جاكارلايدۇ ھەمدە فىرانسىيەنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ھەرقانداق قۇربان بېرىشتىن، ھەتتا ھاياتىنى قۇربان قىلىشتىنمۇ ئايانمايدۇ.

ئىش ۋۇجۇدقا چىقىپ كىشىلەر مۇراد - مەقسىتىگە يەتتى، ھەممەيلەن ئەمدى ئەركىن نەپەس ئېلىشتى، مارپىتتىن باشقا جىمى ۋەزىر - ۋۇزىرالار ۋە سەردارلار فونتاينېبېلدىن ئايرىلىپ پارىژغا يول ئالدى، ھەتتا بىرتخېرمۇ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتكە قاتناشتى. ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقى تاللىپىران بىلەن فۇشېننىڭ قولىغا ئۆتتى.

ئىمپېراتور ئوردىسىدا يەنە بىرقانچە كۈن تۇردى، بۇ چاغدىمۇ يىگانىلىكتە غەربىسىنىپ قالغان بولماستىن، ئەتراپىدا يىگىرمە بەش مىڭ كىشىلىكتىن ئارتۇق سادىق - ساداقەتمەن مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنى بار ئىدى. بىللە قالغانلاردىن يەنە كىم بار؟ قوۋم - قېرىنداشلىرى قېچىپ كەتتى، شۇ تاپتا يوسىپىن مارمېسۇن قورۇقىدا نېمە ئىش قىلىۋاتقاندۇ؟ زار - زار يىغلىغان ۋە «ئىمپېراتور نەدە بولسا، مەن شۇ يەردە بولمەن» دەپ قەسەم بەرگىنىدىن كېيىن ناپولېئوننى بويسۇندۇرغان غالىبلارنى نازلىرى بىلەن قوبۇل قىلدى. روماننىڭ باتۇر بولۇش خىيالىدا يوقلاپ كەلگەن چار پادىشاھىنىمۇ شۇ تەرزىدە كۈتۈۋېلىپ، جامالىغا

مەھلىيا قىلدى. بىراق، خانىشنىڭ قىزى ئوتانىس بولسا ئۆزىنى زىيارەت قىلىپ كەلگەن چار پادىشاھقا چىراي ئاچماي سوغۇق مۇئامىلە قىلدى ھەمدە چار پادىشاھ كەتكەندىن كېيىن دەرھال فونتايىنېبىلغا بېرىپ، ئىمپېراتور بۇ يەردىن كەتكەنگە قەدەر بىللە تۇردى.

ناپولېئوننىڭ ئاپىسى دەسلەپتە ھەمراھ بولۇپ بىللە تۇرغانىدى. بىراق، ناپولېئون ئاپىسىنى ژىرومې بىلەن بىللە ساياھەت قىلىپ كېلىشكە دەۋەت قىلدى ھەمدە بىز چوقۇم يەنە جەم بولىمىز دەپ ۋەدە بېرىپ ئىشەندۈردى. خانىش مارى لۇئىس قېيىنئانىسى لاتىسيە بىلەن خەيرلەشكىنىدە ئەدەپ يۈزىسىدىن تەكەللىۈپ سۆزلىرى بىلەن ئامانلىق تىلىدى. كېلىنىنىڭ ھىيلە - مېكرىنى ھەمدە ئۆز بىخەتەرلىكى ۋە راھەت - پاراغەتتىن باشقىغا كۆڭۈل بۆلمەيدىغانلىقىنى بىلىۋالغان بۇ بۇزۇكۋار خانىم بولسا خابىسبۇرگ جەمەتىنىڭ بۇ قىزىغا: - بۇ تامامەن ئۆزىڭىزگە ۋە ئەمدىكى ئىش - ھەرىكىتىڭىزگە باغلىق، - دېدى.

ئىمپېراتور خوتۇن - بالىسىغا نۇرغۇن خەت يازغان، نۇرغۇن كىشىدىن گەپ ئەۋەتكەن بولسىمۇ ھېچقانداق ئۇچۇر ئالالمىدى. ئۆزىغۇ يەر - زېمىنغا ۋە پۇل - مالغا قىزىقمايتتى، ئەمما ئايالى ئۈچۈن گامادىن باشقا توسكانانى، ھېچ بولمىغاندا توسكانانىڭ كىچىك بولسىمۇ بىر پارچە زېمىنىنى تەلەپ قىلاتتى، شۇنداق بولغاندا خانىشنىڭ زېمىنى ئۆزى تۇرۇۋاتقان ئېلباغا يېقىنراق بولاتتى - دە، ئەر - خوتۇن ئىككىيلەننىڭ باغلىنىپ تۇرۇشى ئۈچۈن قولايلىق بولاتتى. ناپولېئون ئايالىغا يازغان خەتلەردە سەپەر ئۈستىدە قەيەردە توختىشى كېرەكلىكىنى، قەيەرنىڭ ھاۋاسىنىڭ سالامەتلىكىگە پايدىلىق ئىكەنلىكىنى، زىبۇ - زىننەتلىرىنى ئېلىپ كەتسە بولىدىغانلىقىنى چېكىلەپ تۇردى.

ئاندىن ھەرەمئاغىسىغا ئۆزى ۋە خانىشىنىڭ تەئەللۇقاتلىرىدىن باشقا بارلىق ئالماسلارنىڭ فىرانسىيەگە مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى، شۇڭا دەرھال خەزىنىگە ئۆتكۈزۈۋېلىشنى چىكىلەپ خەت يازدى. شۇ ئارىدا ۋاقتلىق ھۆكۈمەت ئىمپېراتورنىڭ ئوردىسىغا ئەلچى ئەۋەتىپ، دۆلەتنىڭ مال - دۇنياسىنى تىنتىپ چىقتى، شۇنىڭ بىلەن بارلىق ئالتۇن ۋە لاتارىيە بېلىتى بولۇپ بىر يۈز ئەللىك مىليون فىرانك قىممىتىدىكى خۇسۇسىي مۈلكى بېجەتلەندى، ئەمەلىيەتتە بولسا مەجبۇر بۇلاپ كېتىلدى. بۇلار بولسا ناپولېئوننىڭ ئون تۆت يىلدىن بۇيان ئۆز مائاشىدىن تېجەپ توپلىغان مۈلكى ئىدى، كۈمۈش قاچا - قۇچىلىرى، ئالتۇن تاماكا قۇتىسى ۋە باشقا بارلىق خۇسۇسىي مۈلكىنى، ھەتتا «N» ھەرىپى كەشتىلەنگەن قول ياغلىقىدىن تارتىپ ھەممىنى ئېلىپ كېتىشتى. ئاشۇ تىنتىش بۇيرۇقىغا ئىمزا قويغۇچىلارنىڭ بىرى تالېپىران ئىدى. شۇنداق قىلىپ تېخى تۈنۈگۈنلا ياۋروپا بويىچە ئەڭ باي ئىمپېراتور بۈگۈنكى كۈندە پەقەت ئۈچ مىليون فىرانك بىلەنلا قالدى، ئاشۇ پۇلى بىلەنلا ئېلىبا ئارىلىغا سۈرگۈندى بولۇپ باردى.

ناپولېئوننىڭ كۆڭلى تولىمۇ سۇنۇق ئىدى، بۇنىڭدىنمۇ ئۆتە كۆڭلىنى بۇزىدىغان ئىش بولسۇنمۇ؟ ناپولېئون تەختتىن چۈشۈپ ئىككىنچى كۈنلا ئىنىسى لۇستىئان پاپاغا خەت يېزىپ، رىمنىڭ خانزادىسى بولۇۋالدى. مۇرات فۇشېننىڭ تەۋسىيەسى بىلەن رىمغا ھەربىي يۈرۈش قىلدى ھەمدە توسكاناغا ھۇجۇم قىلىپ، قېيىنسىڭلىسى ئېلىزاننىڭ زېمىنىغا بېسىپ كىردى. ھەر قېتىم ئايالى كارولىناننىڭ كۈشكۈرتۈشى بىلەن شۇنداق قىلغان ھەمدە ئىنگىلىزلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈۋالغانىدى، نەتىجىدە ئىنگىلىزلار توسكانانى ئىشغال قىلدى. ئېلىزا ئىشنى خاتا مۆلچەرلىگەنلىكتىن ئەنە شۇنداق ئاخىرقى ئاچقۇچلۇق پەيتتە

جىمى دەسمايسىنى دوغا تىككەندى. ئىمپىراتورغا ھېلىغىچە سادىق بولۇپ كەلگەن ئېلىزا ئاچىسىنىڭ قوشۇنى بېسىپ كېلىش ئالدىدا قېچىپ كەتتى، ئۇزاق ئۆتمەي تاغ ئارىسىدىكى كىچىك بىر قاۋاقخانىدا يەڭگىدى، بورۇنگىناغا بارغىنىدا ئاۋسترىيەلىكلەرگە ئەسرگە چۈشتى. بوناپارت جەمەتىدىن پەقەت ژېرومې ۋە خانىمىلا ھەرھالدا دۇرۇس بولۇپ، تاپتىن چىقىپ كەتمىگەندى.

ئاخىرقى كۈنلەر جىمىدە ئۆتۈپ كەتتى، ھويلىغا بىرەر پەيتون كىرىپ قالغۇدەك بولسا ھەممەيلەننىڭ قۇلقى دىڭ بولۇپ كېتەتتى. بىرەرسى ناپولېئون بىلەن خوشلاشقىلى كېلىپ قالارمۇ؟ سودا پۈتمەستە ھېچكىم كەلمەيتتى. ناپولېئون يولغا چىقىش ئالدىدىكى بىر ئاخشىمى چۈمبەل تارتىۋالغان يۈچۈن بىر خانىم كەلگەندى، ھېچكىم تونۇمىغاچقا ناپولېئوننىڭ قوبۇلغا ئائىل بولالمىدى. بۇ خانىم — ۋالېۋسكا كېچىچە كۈتۈپ تۇرۇپ، ئەتىسى ئەتىگىنى بىر پارچە خەت قالدۇرۇپ قويۇپلا كېتىپ قالدى. ناپولېئون ۋالېۋسكانى چاقىرىپ كىرىشكە ئادەم چىقاردى، بۇ چاغدا خانىم كېتىپ قالغانىدى. «مارى، ماڭا بولغان مېھرى — مۇھەببىتىڭىز مېنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈردى، — دەپ يازدى ناپولېئون، — بۇ ئەقىدىڭىز بىلەن گۈزەل ۋە مېھرىبان قەلب ئىگىسى بولۇشقا مۇناسىپسىز. مېنى ئەسلەپ تۇرۇڭ، مەندىن قىلچە شۈبھىلەنمەڭ. N».

ئىمپىراتورنىڭ كۆڭلى تىنار — تىنماي تۇرۇپلا جاسارىتى يېڭىباشتىن ئەسلىگە كېلىپ ئۇرغۇشقا باشلىدى. راستلا كارامىتىنى ئىشقا سالغۇدەك سورۇن قالمىغاندىمۇ؟ كەلگۈسىدە نېمە ئىشلارنىڭ روي بېرىدىغانلىقىنى كىم بىلسۇن؟ كورسكامۇ ئوتتۇرا دېڭىزدىكى كىچىك بىر ئارال ئىدىغۇ؟ ئۆزى بىللە ئېلىپ كەلگەن قۇرۇلۇش كەسپىگە دائىر بىر كىتابنى ۋارقىلاپ، ئېلىپ

ئارىلىنىڭ جۇغراپىيەسى ۋە مۇھىتىنى تەتقىق قىلىشقا كىرىشتى. «ئۇ يەرنىڭ ھاۋاسى ساپ، ئاھالىسى سەمىمىي ۋە ئىشەنچلىك، سۆيۈملۈك رەپىقەم لۇئىس ئۇ يەرنى ياقتۇرۇپ قالغىدى.» ئاندىن خوتۇن - بالىلىرىنى تاشلاپ خانىۋەيران بولۇپ كەتكەن تەقدىردىمۇ ئىمپېراتورغا ئەگىشىشكە رازى مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنىدىن تۆت يۈز نەپەر سەرخىل لەشكەرنى تاللىدى، بۇلارنىڭ ئىچىدە يىگىرمە ئىككى يىل ئىلگىرى تولوندا لېيتېنانت بولۇپ تۇرغان ۋاقتىدىلا سىرداش بولۇشۇپ ئۆتكەن، قاھىرەدىن موسكۋاغىچە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئۆزى بىلەن ئاتىش قېتىمىدىن ئارتۇق جەڭنى بېشىدىن كەچۈرگەن ئادەملىرى بار ئىدى.

كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالغان ناپولېئون ھەرەمئىسىغا تەقدىر - قىسمەت ۋە يېقىنقى بىرقانچە قېتىملىق ئۇرۇش داۋامىدا گۆر ئاغزىدىن قايتىپ كەلگەنلىكى توغرىسىدا پاراڭ قىلىپ بەرگەندىن كېيىن مۇنداق دېدى:

— ئۆلۈۋېلىش قورقۇنچاقنىڭ ئىشى، بۇنداق ئۇسۇلدا مەسئۇلىيەتتىن قاچقان ئادەمنىڭ ئۆتتۈرۈۋەتكەن قىمارۋازدىن پەرقى بولمايدۇ. ئۆلۈۋېلىش مېنىڭ ياشاش پىرىنسىپىم ۋە دۇنيادا تۇتقان ئورنۇم بىلەن سىغىشالمايدۇ.

ئۇلار شۇ تەرزىدە زۇۋان سۈرمەستىن شىپاڭدا ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىپ يۈردى.

— سىزدىن يوشۇرمايمەن، ئەمەلىيەتتە ئۆلمەي تۇرۇۋالغاندىن ئۆلۈپلا تۈگەشكەنمۇ ياخشى، — دېدى ئىمپېراتور بىرپەستىن كېيىن مېنىقىدا كۈلۈپ قويۇپ.

جىمى رەسمىيەت پۈتكەندى، ئىمپېراتورغا ھەمراھ بولۇپ ئېلىبا ئارىلىغا بارىدىغان ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ تۆت كومېسسىيونېرىمۇ تەق بولدى، ئۇلار چۈشتىن كېيىن يولغا

چىقىشىنى قارار تاپتى. ئىمپېراتور رەپىقىسىگە ئەھۋالنى
ۋاقىپلاندىرۇش ئۈچۈن بىر پارچە خەت يازدى.
«خەير-خوش، سۆيۈملۈك لۇئىس، ئېرىڭىزنىڭ جاسارىتى،
سالماقلىقى ۋە سىزگە بولغان مۇھەببىتى مەڭگۈ
ئۆزگەرمەيدۇ. N، — دەپ يازدى خاتىمىسىگە، ئاندىن يەنە، —
شاھزادىچاقنى سۆيۈپ» دەپ قوشۇپ قويدى. ناپولېئوننى ئۈزىتىپ
قويدىغان ئادەم چىقمايمۇ قالدى، بۇرۇنقى مۇھاپىزەتچىلەر
قوشۇنىدىكى يىگىتلەر ئۈزىتىپ قويۇش ئۈچۈن قورۇدا چاسا سەپ
تۈزۈپ كۈتۈپ تۇرۇشاتتى. ئىمپېراتور پەلەمپەيدىن چۈشكىنىدە
مىڭلارچە كۆز ئۇنىڭغا تىكىلدى. ئىمپېراتور بىرقانچە ئېغىز گەپ
قىلىشى كېرەك ئىدى، نېمە دېسە بولاركىن؟ يىگىرمە يىل
مابەينىدە ھەمىشە ئۇرۇش ئالدىدا ياكى غەلبىدىن كېيىن
لەشكەرلىرى ئالدىدا سۆز قىلىپ ئۇلارنى رىغبەتلەندۈرۈشنى ياكى
ئۇلارغا رەھمەت ئېيتىشنى ئۆزىگە ئادەت قىلغانىدى. گەرچە
ھازىر غەلبە قازانغان بولمىسىمۇ، ھەرھالدا بىرقانچە ئېغىز
سۆز قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۆتكەنكى يۈز قېتىملاپ ئۇرۇش داۋامىدا
غەلبىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن سىڭدۈرگەن ئەجرى ۋە
كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقى ئۈچۈن رەھمەت ئېيتىشى كېرەك
ئىدى.

— ياشسۇن ئىمپېراتور! — توۋلىدى لەشكەرلەر.

— سادىق مۇھاپىزەتچى يىگىتلىرىم، سىلەر بىلەن
خوشلىشار بولدۇم، — دېدى ناپولېئون سەپ ئالدىغا كېلىپ، —
يىگىرمە يىلدىن بۇيان ھەمىشە شۆھرەت ۋە نۇسرەت بىلەن تولغان
داغدام يولدا ئۈزۈكسىز ئالغا ئىلگىرىلىگەنلىكىڭلارنى كۆرۈپ
تۇرغانىدىم. ئاخىرقى ئاچقۇچلۇق پەيتلەردىمۇ خۇددى نۇسرەت
قۇچقان ئامەتلىك چاغلارمىزدىكىدەكلا باتۇرلۇق ۋە
ساداقەتمەنلىك كۆرسەتمەكچى بولدۇڭلار. بىراق، شۇنداق

بولغىنىدا ئىچكى ئۇرۇش پەيدا بولۇشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا،
 دۆلەتنىڭ ئالىي مەنپەئىتىنى ئەلا بىلىپ، ھەممىدىن ۋاز
 كەچتىم... كېتەر بولدۇم، دوستلار، فىرانسىيەگە داۋاملىق سادىق
 بولۇڭلار. پىكىر - خىياللىم پۈتۈنلەي خانىشنىڭ بەختىدىلا
 قالدى، ئۈمىدىم سىلەردە. تەقدىرىمدىن ھەسرەت چېكىپ
 ئولتۇرماڭلار. دۇنيادا داۋاملىق ياشاپ قېلىشىمنى قارار تاپتىم
 دېگەندىمۇ، پەقەت شۆھرىتىڭلارنى ئولغايتىش ئۈچۈنلا شۇنداق
 قارارغا كەلگەنمەن. قالغان ئۆمرۈمنى بىز بىرلىكتە بەرپا قىلغان
 ئۇلۇغۋار ئىشلارنى خاتىرىلەشكە سەرپ قىلماقچىمەن. خوش،
 باللىرىم! قەلبىمنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىغا ئۆچمەس مۆھرىڭلارنى
 بېسىپ، ھەربىرىڭلارنى باغرىمغا بېسىپ ماڭغۇم بار ئىدى،
 ھېچبولمىغاندا بۈركۈت تۇغۇڭلارنى سۆيۈپ ماڭاي!

بىر ئوفىتسىر ھەربىي تۇغنى ئېلىپ كەلدى، ئىمپېراتور
 ئوفىتسىر بىلەن مەھكەم قۇچاقلاشتى ھەمدە تۇغنى سۆيدى،
 ئاندىن:

— خەير - خوش، سەپداشلىرىم! — دېدى - دە، پەيتونغا
 چىقتى.

— ياشسۇن ئىمپېراتور! — شوئار توۋلاشتى يىگىتلەر.
 ئىمپېراتورنىڭ پەيتونى بارا - بارا يىراقلاپ كۆزدىن
 يىتتى...

يۈزلەپ ئۇرۇشنى بېشىدىن كەچۈرگەن بۇ كونا جەڭچىلەر
 گويا دادىسىغا تارتىشقان كىچىك بالىلاردەك ئۇن سېلىشىپ
 يىغلاپ كەتتى. ئۇلارنىڭ دادىسى - ئىمپېراتور ھېچقاچان
 ئۇلارغا بۈگۈنكىدەك تەسىرلىنىپ سۆز قىلىپ باقمىغانىدى.
 ناپولېئوننىڭ رىمچە سەلتەنەتلىك ھېسسىي تەسىرى ۋە
 قىزغىنلىقى، باياناتىدىكى ئوتتەك قىزغىن تەسەۋۋۇرلىرى،
 ئوبرازلىق تەسۋىرلىرى، ئوخشىتىشلىرى ۋە ئىستىلىستىك

مۇبالىغىلىرى ئۇرۇش تەلۋىلىكى بىلەن تەڭلا غايىب بولغانىدى. ئەمدى ئىمپېراتور سۈپىتىدە قىلغان سۆزلىرى بىلەن قوماندانغا، قوماندان سۈپىتىدە قىلغان سۆزلىرى بىلەن روتا كوماندانىغا ئوخشاپ قالغانىدى، ئەمما سۆزلىرى ئەر كىشىگە خاس مەردانە، ئىخچام ئىدى. بايا بۈركۈت تۇغىنى سۆيگەن ۋاقتىدىكى قىياپىتى شۇنداق تەسىرلىك ئىدىكى، بۇنداق قىياپەتتە بىرەر ئىش قىلىپ باقمىنىنى ھېچكىم، ھېچقاچان كۆرۈپ باقمىغانىدى. مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇندىكى جەڭچىلەر ئىمپېراتورنىڭ بايقى سۆزلىرىنى نەۋرلىرىگە سۆزلەپ بېرىدۇ، نەۋرلىرىمۇ نەۋرلىرىگە سۆزلەپ بېرىدۇ، ئەنە شۇ تەرزىدە ئەۋلادمۇئەۋلاد ھېكايە بولۇپ تارقىلىپ كېتىۋېرىدۇ.

ناپولېئون دەل ئەنە شۇنداق ھەربىي مۇھىتتا ئۆسۈپ يېتىلگەن ھەمدە ئۇلۇغ زات بولۇپ چىققانىدى. ھالبۇكى، قوشۇندىن ئايرىلار - ئايرىلماي تۇرۇپلا غەلىبانچىلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. ئىمپېراتور چۈشكەن پەيتون پروۋېنسى ئۆلكىسىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىدا كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە ھۇجۇم قىلىپ توۋلىشىۋاتقان گۈلدۈرمامىدەك قورقۇنچلۇق چۇقان - سۈرەنلىرى ئىمپېراتورنىڭ قۇلقىغا كىرىپ تۇردى:

— يوقالسۇن زوراۋان ئىمپېراتور! يوقالسۇن لۈكچەك ئىمپېراتور!...

ئىمپېراتور يول ئۈستىدىكى سەھرادا ئات ئالماشتۇرۇۋاتقاندا ئاياللار ئولىشىپ كېلىپ چىرقىراق ئاۋازلىرى بىلەن تىلاپ قىيقاس - چۇقان كۆتۈرۈشتى ھەمدە تاش ئېتىشتى، پەيتونكەشنى «ياشسۇن پادىشاھ!» دەپ توۋلاشقا مەجبۇرلىدى. يەنە بىر مەھەللىگە كەلگەندە ھەربىي فورما كىيگۈزۈلگەن، لاي ۋە قان بىلەن بۇلغانغان سامان قارانچۇقلارنى كۆتۈرۈشۈۋالغان سەھرا ئاھالىسى «بۇ قاتىلنى ئۆلتۈرەيلى!» دەپ ئالتاغىل

توۋلاشقىنىچە يوپۇرۇلۇپ كېلىشتى. ئىمپېراتور پەيتوننى بولۇشىچە چاپتۇرۇپ بۆسۈپ ئۆتۈپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى. شۇنداق قىلىپ ئۇلارنىڭ بۇ سەپىرى پېتىراپ قېچىشقا ئايلىنىپ قالدى، بۇ ناپولېئوننىڭ ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم ئەنە شۇنداق ئوسال بولۇپ قېچىشى ئىدى.

ئىمپېراتور بۇ توپىلاڭچىلارغا قارىغىنىچە چۇقان - سۈرەنلەرگە قۇلاق سېلىپ ھەيرانلىق ئىلكىدە ئولتۇردى. ئەينى يىللىرى ئۇچقاندەك چېپىپ كېتىۋاتقان پەيتوننى يېنىدا بىر كۆرۈۋېلىشقا تەشنا بولۇپ كېتىشىدىغان كىشىلەر شۇمىدۇ؟ شۇنداق، دەل شۇلار. ئىمپېراتور نۇسرەت قۇچۇپ پارىژغا تۇنجى قېتىم كىرگىنىدە ئالدىغا چىقىپ تەنتەنە قىلىپ قارشى ئېلىشىۋاتقان مىخ - مىخ كىشىلەرگە قاراپ، ھازىر بېشىغا كەلگەن ئىشلارنى ئىنسانغا بولغان نەپرەت نەزىرى بىلەن ئالدىن مۆلچەرلەپ يەتكەنىدى. شۇ تاپتا پەيتوننىڭ بىر بۇرجىكىدە جىمغىنا تۈگۈلۈپ ئولتۇرغان ناپولېئوننىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتكەنىدى. پەيتون توختىغان ھەربىر جايدا ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ بىللە كەلگەن كومېسسىيونېرلىرى پەيتوندىن سەكرەپ چۈشۈپ، ئىمپېراتورنى قوغداش ئۈچۈن پەيتوننىڭ كۆزىنىكىنى ئېتىۋېتەتتى. شۇنچە شەپقەتسىز رېئاللىققا قىلچىمۇ ھېسسىياتسىز بىر تەرزەدە چىداپ ئولتۇرۇۋەرسۇنمۇ؟ قىلچىنى يالڭاچلىسىچۇ؟ بىراق، ئەمدى يېنىدا قىلچى يوق. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى مۇشۇنداق سەرگۈزەشتىنى پەقەت بىرلا قېتىم بېشىدىن ئۆتكۈزگەنىدى. تۇمان ئېيىنىڭ ئون سەككىزىنچى كۈنى ئىدى، شۇ كۈنى رادىكالىلار ئۇنىڭغا مۇشت ئاتقان چاغدىمۇ شەمشىرنى سۇغارمىغانىدى. چۈنكى، ئۇلارغا قول ياندۇرۇشقىمۇ، ئۇلارنى سۆز بىلەن قايىل قىلىشقىمۇ قادىر ئەمەس ئىدى. ھازىرمۇ شۇنداق، ئەگەر قارشىلىق كۆرسىتىدىغان بولسا، بۇ بىر مەيدان

ئۇرۇشنىڭ پارتلايدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى.

ئىمپېراتور پۇت - قولنى ھەرىكەتلەندۈرۈۋېلىشقا، يېڭى ھاۋادىن نەپەس ئېلىۋېلىشقا موھتاج ئىدى. ئۇلار ئادەمسىز تىنچ بىر كوچىغا كەلگەندە، ئىمپېراتور پەيتوننى توختاتتى ھەمدە پەيتونغا قوشۇلغان ئاتلاردىن بىرنى بوشاتتى، ئاندىن يۇمىلاق قالىپىغا قىزىل كاكاردىن بىرنى تاقاپ پەيتوننىڭ ئالدىدا ئاتلىق ماڭدى، خىزمەتكارلىرى ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭدى. شۇ ھالدا ئېكس شەھىرىگە يېقىنلا قالغاندا توختىدى - دە، ئاتتىن چۈشۈپ يول بويىدىكى كىچىك بىر سارايغا كىرىپ، ئۆزىنى ئەنگلىيەلىك كاپىتان كامبىر دەپ تونۇشتۇردى، بۇ ئۇنىڭ ئالتىنچى ئىسمى ئىدى.

— دېڭىز بويىغا بېرىپ بولغۇچە كىشىلەر جېنىنى ئېلىپمۇ بولىدۇ! — دەپ تىنماي ۋاتىلىدىغىلى تۇردى خىزمىتىنى قىلىشقا كەلگەن پروۋېنسىلىق بىر كۈتكۈچى قىز. — ئەلۋەتتە، ئەلۋەتتە — ئىمپېراتور بولسا بېشىنى لىڭشىتىشىنچە تەكرارلايتتى جاۋاب بېرىپ.

ئىمپېراتور خىزمەتكارىنىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويۇپ كىچىككىنە مۈگدەۋالدى. چۈنكى، كۆز يۇممىغىنىغا ئىككى كېچە - كۈندۈز بولغانىدى. ئاھ، شەپقەتلىك ئىگەم، ئەڭ ئۇلۇغ جەڭچىگە بېرىدىغان ئىنئامنىڭ شۇمىدۇ؟ ناپولېئون ئويغانغىنىدا كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىنى ئېسىگە ئېلىپ شۈركۈنۈپ كەتتى.

— ياق، بۇرۇن قىلغانلىرىمنى ئەمدى تەكرارلىسام بولمايدۇ، — دېدى خىزمەتكارغا بوش ئاۋازدا، — ئېلىبا ئارىلىغا بېرىۋالسام، كۈنلىرىم بۇ يەردىكىدىن بەختلىكرەك ئۆتىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئىلمىي تەتقىقات بىلەنلا بولىمەن، باشقا ئىش قىلمايمەن، ياۋروپادىكى ھەرقانداق دۆلەتنىڭ پادىشاھلىق تاجىنى ئىككىنچىلەپ كىيمەيمەن، خەلقنىڭ ئەپتىبەشىرىسىنى

كۆردۈمغۇ، ئىنساندىن بىر گىنىشكە ھەقلىق ئەمەسمەنمۇ؟
پەيتون يەنە بىر سارايعا كەلگەندە ناپولېئون يول ئۈستىدىكى
سەرگۈزەشتىسىنى ئېسىدە تۇتۇپ كىيىمنى ئالماشتۇرۇۋالماقچى
بولدى. ۋاقىت قىستاپ قالغاچقا ئاۋستىرىيەلىك كومپىسسىيونېر
كولېرنىڭ ئاۋستىرىيەچە ھەربىي چاپىنىنى، ئۈستىگە
رۇسىيەلىك كومپىسسىيونېر سۇۋوروفنىڭ پەلتوسىنى
يېپىنىۋالدى، بېشىغا پىرۇسسىيەلىك پولكوۋنىك تۇرۇسپىنىڭ
ھەربىي قالىپىنى كىيىدى، شۇنداق قىلىپ بىر ئۇچىسىغا ئۈچ
دۆلەتنىڭ كىيىمىنى كىيىپ، بەئەينى شادلىق بايرىمىغا خاس
ياسىنىۋالغان ھەزىلكەشنىڭ ئۆزىگەلا ئوخشاپ قالغانىدى.
ناپولېئون ئۆز دۆلىتىدىن كەنە شۇ تەرزىدە ئايرىلدى.

ئۇلار ئاخىرى فىجرېگاسقا يېتىپ كەلدى، بۇ ناپولېئون ئۆز
ۋاقتىدا مىسىردىن قايتقىنىدا قۇزۇقلۇققا چىققان پورت ئىدى.
ئۇ چاغدا مەغلۇپ ئوفىتسېر بولۇش سۈپىتى بىلەن بارلىق
ئۇرۇش پاراخوتلىرىدىن مەھرۇم قالغان بولۇپ، ھەربىي سوتقا
تارتىلىشقا تېگىشلىك ئىدى. بىراق، ئەكسىچە شۇ چاغدا باشسىز
قالغان بۇ خەلقنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا مۇپەسسەر
بولغانىدى. چۈنكى، ئىتالىيەدە ئېرىشكەن شانلىق غەلبىسى
تېخى كىشىلەرنىڭ ئېسىدە شۇ يېتى ساقلانغانىدى. شۇ چاغدا
قانچىلاپ زەپەر دەرۋازىسىدىن ئۆتۈپ ئاندىن پارىژغا كىرگەندى،
ھازىر بولسا شۇ يولنى بويلاپ ئەكسى نىشانغا قاراپ ماڭغان بۇ
سەپىرىدە ماڭدامدا بىر خەتەرلىك سەرگۈزەشتىنى باشتىن
كەچۈردى، چالما - كېسەككە قالغىلى تاسلا قالدى، باشقىلارنىڭ
كىيىمى بىلەن نىقابلىنىپ يۈرۈپ ئاران دېگەندە جېنى ئامان
قالدى. بىر دۆلەتنى قايتىدىن گۈللەندۈرمەك، بىر مىللەتنى
شۆھرەت تاپقۇزماق ئۈچۈن پەقەت ئون بەش يىللا كەتكەندى !
ئاد، ئۈزۈلمەي كەتكەن قوراللىق توقۇنۇشلار، جەڭچىلەرنىڭ

قەبىرلەردە چىرىپ كەتكەن جەسەتلىرى، نۇسرەت قۇچۇپ قايتىپ
 كەلگەن قەھرىمانغا ئاتالغان تەنتەنلەر، پىۋىخانا مۇلازىملىقىدىن
 مارشاللىققا، مارشاللىقتىن پادىشاھلىققا ئۆستۈرۈلگەن
 كىشىلەر، ئاشۇ ئىستېلاچىنىڭ ئېلىنى ھىمايە قىلىش ياكى
 قارشىلىق كۆرسىتىش يولىدا ئېلىپ بېرىلغان قانلىق
 ئۇرۇشلار — مانا بۇلار پەقەت ئاشۇ ئون بەش يىل ئىچىدىلا روي
 بەرگەندى! دەل ئاشۇ قىسقىغىنا ئون بەش يىل ئىچىدە ئوتتۇرا
 دېڭىزدىكى كىچىك بىر ئارالدىن كەلگەن بۇ چەت ئەللىك
 ئۆزىنىڭ ئىقتىدارى ۋە ئەقىل - پاراسىتىگە تايىنىپ،
 دۈگىلەككىنە ئالتۇن تاجنى بېشىغا كىيگەندى!

ئون بەشىنچى، ئېلىبا ئارىلىغا سۈرگۈن

كورسكا ئارىلى نەقەدەر چوڭ، تاغلىرى نەقەدەر ئېگىز - ھە!
 باسنىيە شۇنداقمۇ پاكىز بىر پورت! دۈربۇن بىلەن قارىسىڭىزلا، بۇ
 پورتتىكى ئىستىھكاملار مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئەگەر
 شەرق تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدىغان بولسا...

ئېلىبا ئارىلىنىڭ بۇ ھۆكۈمرانى تاغنىڭ چوققىسىدىكى
 ئورمانغا چىقىپ گەتراپقا نەزەر تاشلىغىنىدا، ئانا يۇرتىنىڭ
 مەنزىرىسى شۇ ئان كۆڭۈل ئېكراندا زاھىر بولدى. دېڭىزنىڭ
 بۇ تەرەپىدە تۇرۇپ ئۇ تەرىپىگە نەزەر تاشلىغىنىدا، ئۇ يەردىكى
 ھەممە نەرسە بۇ يەردىكىدىن چوڭ كۆرۈنەتتى. كورسكا ئارىلى
 بۇ يېڭى زېمىندىن نەچچە ھەسسە چوڭ، ئاھالىسىمۇ ئون ھەسسە
 كۆپ ئىدى. بۇ ھەقتىكى سان - سېپىلارنىڭ ھەممىسى
 كۆڭلىگە ئايان. ئېلىبا ئارىلى ئۆزىنىڭ نەزىرىدە كورسكاغا
 سېلىشتۇرغاندا سۇغۇر ئۇۋىسىچىلىكلا يەر ئىدى.

ناپولېئون ماي ئېيىنىڭ سۈزۈك بىر ئەتىگىنى قۇرۇقلۇققا

چىققاندا فېررايى پورتىدىكى دېھقانلار ۋە شەھەر ئاھالىسى ۋەكىللىرىنىڭ قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يېڭى ھۆكۈمرانىغا ئېھتىرام بىلەن سالام بەردى. ھالبۇكى، بۇ يېڭى ھۆكۈمرانى زىياپەت بەرمەستىن ئېتىنغا مىنىپ، مۇداپىئە ئىستىھكاملىرىنى كۆزدىن كەچۈرگىلى ماڭدى. ئەتىسى ئۇزاق زامان ئۇخلاپ ياتقان بۇ ئارالغا يېڭى ھۆكۈمراندىن پىيانوسادا ئىككى پوتەينى كۆپەيتىپ ياساش؛ مۇداپىئە دوڭىنى ئۇزارتىش؛ يوللارنى ياخشىلاش توغرىسىدا بىرمۇنچە پەرمان چۈشتى. تۆت يۈز كىشىلىك مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنى ئارالدا قۇرۇقلۇققا چىققىنىدا ئارال ئەھلى ئۇلارنى چەت ئەللىك دەپ قاراپ تىكىلىپ قاراشقىمۇ پېتىنالمىدى. ئۇزاققا بارمايلا چەت ئەللىكلەردىن تەشكىللەنگەن بىر قوشۇن ۋە مىللىي قوغدىنىش ئەترىتى قۇرۇلۇپ، ئارالنىڭ ھەربىي كۈچى زورايتىلدى، شۇنداق قىلىپ ناپولېئون يەنە مىڭ كىشىلىك قوشۇنغا ئىگە بولدى. ئارىدىن يەنە ئۇزاق ئۆتمەي فىلوت قۇرۇش خىيالىدا ئىدى. نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلىدۇ؟ ئارال خەلقىنىڭ يىراق كەلگۈسىنى كۆزلەپلا شۇنداق قىلغانىدى. بۇ ئارالدا كېڭەش پالاتاسىمۇ قۇردى، ئۆزىگە ھەمراھ بولۇپ بۇ يەرگە كەلگەن گېنېرال بېرتان بىلەن درو ۋە يىگىرمە نەپەر يەرلىك ئارال ئاھالىسى پالاتاغا ئەزا بولدى، ناپولېئون پالاتا رەئىسى بولدى. ئۇلار تۆمۈر كانى ۋە تۇز قۇدۇقلىرىنى ياخشىلاش مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلدى.

— ئارالغا ئۈجمە دەرىخى تىكىمگەنمۇ؟ لىئوندا كىشىلەر پىلە بېقىپ كۆپ پۇل تاپىدۇ. ئەگەر فىرانسىيە ھۆكۈمىتى بىزدىن تاموژنا بېجى ئالسا، بىز ئىتالىيەگە يىپەك تاۋار ساتىمىز. تېجەش كېرەك! بىز تولىمۇ نامرات. فىرانسىيە ھۆكۈمىتىنىڭ بولسا لەۋزە قىلغان پۇلنى بەرگۈسى يوق. ئىمپېراتورنىڭ بۇ يەردىكى ئاق ئۆيى ئاياكىستىكى ئۆيىچىلىكىمۇ

چوڭ ئەمەس، يەنە كېلىپ تولمۇ ئاددىي، يېڭىدىن سالدۇراي دېسە پۇلى يوق.

بۇ ھارماس - تالماس ئادەم ئۆزىنىڭ بۇ ئارالدىكى ھۆكۈمرانلىق ھەرىكىتىنىڭ نەقەدەر كۈلكىلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ يەتمىگەندىمۇ؟ قوشۇنى ۋە ئىگىلىكى شۇ قەدەر ئاجىز ئىدى. بىراق، تېتىك روھى ۋە ساغلام جىسمى بىلەن بۇ ئارالدىكى يېڭى ئىشلىرىغا كىرىشىپلا كەتكەنىدى. شۇنى ھېس قىلىپ يەتتىكى، ئۇنىڭ بېرىلىپ ئىشلىشىگە ئارال خەلقى ئەمەس، بەلكى سەنئەتكارغا خاس روھى تۈرتكە بولغانىدى. دائىم بۇيرۇق چۈشۈرەتتى، قۇرۇلۇش قىلدۇراتتى، خەلقنى يېڭىچە ئادەملەردىن قىلىپ ئۆزگەرتىشكە ئىنتىلەتتى. بىراق، پۇقرالارنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن ئاسان ئەمەس ئىدى، بۇ ئارال غوجايىنىنىڭ تەۋسىيەلىرى بەجا كەلتۈرۈلمەيدىغان چاغلارمۇ بولۇپ تۇراتتى، شۇڭا بەزىدە مەجبۇرلاش، پەرمان چۈشۈرۈش، ئېڭىنى ئويغىتىش، ھوشىنى تاپقۇزۇش ۋە روھلاندۇرۇش تەدبىرىنى قوللىنىشىغا توغرا كېلەتتى. قىسقىسى، ھۆكۈمرانلىقىنى ئۈزۈكسىز كۈچەيتىش ئارقىلىق ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلماقچىدى. شۇڭا بۈگۈنكى كۈندە بۇ كىچىك چاقنى ئايلىاندۇرۇشقا خۇددى ئۆتكەن كۈنلەردە پۈتۈن يەر شارىنى ئايلىاندۇرغان چاغلاردىكىدەكلا پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن كۈچىدى.

ئۇزاق ئۆتمەي ئارالدىكى ئىشلىرى كۆڭۈلدىكىدەك يۈرۈشۈپ كېتىۋاتقان بىر پەيتتە جىسمانىي ۋە روھىي ھاردۇق يەتتى، ھەتتا ماتېماتىكا تەنقىق قىلىپ كۆرگىنىدىمۇ ئەھۋال شۇنداق بولدى، شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنى يېڭىباشتىن ئويلىنىشقا مەجبۇر بولدى.

«ۋۇجۇدىدا زۆرۈر شەرتلەر ھازىرلانغان ئادەمنىڭ كۈنلىرىنى ئويلىنىش بىلەن ئۆتكۈزۈشكە پەيدىنپەي ئادەتلەنمىكى ئانچە

قىيىن ئەمەس، — دەپ يازدى ناپولېئون خاتىرىسىگە، كابىنېتىمدا نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلىدىم. سىرتقا چىققىنىمدا مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنۇمدىكى لەشكەرلىرىمنى ھەقىقىي كۆزىتىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتىم... تۇغما پادىشاھلار تەختىدىن مەھرۇم قالغىنىدا ئېغىر دەردكە دۇچار بولىدۇ. چۈنكى، ھەشەمەتلىك سورۇنلار ۋە ئوردا مۇراسىملىرى ھاياتىدىكى زۆرۈرىيەت بولۇپ قالغان. مەن بولسام ئەسلىدىنلا ئاددىي بىر ھەربىي ئىدىم، تاسادىپەن ئىمپېراتور بولۇپ قالدىم. شۇنداق ئوردا مۇراسىملىرى ۋە ھەشەمەتلەر مەن ئۈچۈن ئارتۇقچە يۈك ئىدى، تەختىمدىن ئايرىلغىنىمدا بۇنداق يۈكتىن خالاس بولىدۇم. ئۇرۇش ۋە جەڭگاھلارغىلا ئادەتلەنگەنمەن. ئۇلۇغ ۋە شانلىق ئۆتمۈشۈمنى ئەسلىگىنىمىدە، پەقەت لەشكەرلىرىمگە يېتەرلىك شاپائەت يەتكۈزەلمىگەنلىكىم ئۈچۈنلا ئۆكۈنمەن. بېھېساب مال دۇنيارىم ۋە تاجۇتەختىم ئىچىدە ئېلىپ قېلىشىمغا رۇخسەت قىلىشقان نەچچە قۇر فىرانسىيە ھەربىي فورمانىلا ئەڭ قىممەتلىك بايلىقىم سانايىمەن.»

بۇ بىر ئىمپېراتورنىڭ ياسالمايلىقتىن خالىي ھەقىقىي يۈرەك سۆزى ئىدى. كىشىلەر بۇ سۆزلىرىگە قانداقمۇ ئىشەنمىسۇن؟ مۇشۇنداق بىر كىچىك مەملىكەتتە پادىشاھلىق تۈزۈمنى ساقلاپ قالغىنى دەپ ياۋروپالىقلارنىڭ كۈلكىسىگە قالمۇ؟ ياۋروپالىقلار «بۇ ئارالدا بىر سىر بارمۇ، نېمە» دەپ گۇمانلىنارمۇ؟ نۇرغۇن يىل ئىلگىرى ياش گېنېرال چاغلىرىدا تۇغما سەلتەنەتنى بىلەن ۋارىس ئاقسۆڭەكلەرنى قايىل قىلغان، بۈگۈنكى كۈندىمۇ مەسخىرە قىلىپ چىقىۋالماقچى بولغان زىيارەت ئەھلىنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلىيالايدۇ. ھەرقانداق كىشى بۇ غېرىبىنىڭ ئاددىي — ساددا ياشاش پىرىنسىپىغا قايىل بولماي تۇرالمىدۇ. چۈنكى، شۇنچە ئاددىي ئۆيىدە تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، ئىمپېراتورغا خاس ئىززەت —

ھۆرمىتىنى ساقلاپ كېلىۋاتىدۇ. بۇ ئارالدا نە ئوردىسى، نە شاھانە مۇئەسسەسى، نە ئوردا قەسىرى، نە ۋەزىر - ۋۇزىراسى بولسۇن، ئەتراپىدا بارى - يوقى پەقەت تۆھپە - ئەجىرگە لايىق شانۇ - شۆھرەتتىنلا ئىبارەت.

بۇ قېتىم يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ كۆڭلى تەسكىن تاپقاندى - ئېلىبا ئارىلىمۇ ئىتالىيەگە تەۋە ئىدى. ئۇ يەرلىك دېھقانلار ناپولېئوننىڭ سوئاللىرىغا ئانا تىلىدا جاۋاب بېرەتتى. تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئوتتۇرا دېڭىز، قىرغاققا يېقىن تىنچقىنا بۇ ئارال بالىلىق دەۋرىنى ئېسىگە سالماي قالارمۇ؟ تاش دەرەخ، ئەنجۈر ۋە قىيا تاشلار؛ ئۈزۈمزاردىكى ئاق ئۆي؛ يەلكەن ۋە بېلىق تورى؛ مەغرۇرانە جەمەتى؛ ئاياللار چېركاۋدا چىڭگۈللىدىغان ياغلىقلار... گويا ئىللىق بىر قولىدەك يېتىلەپ بالىلىق دەۋرىگە ئېلىپ باراتتى. شۇنداق قىلىپ بوران - چاپقۇنلاردا چىڭقىلىپ كەتكەن نېرۋىسى ئەمدى ئارامغا چۈشۈپ، سالامەتلىكى ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى، يۈز بەرگەن ئىشلار گويا چۈشتەك بىلىندى، پەقەت كونا مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنىنى كۆزدىن كەچۈرگەن چېغىدىلا كورسكادىن تارتىپ ئېلىبا ئارىلىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئىشلارنىڭ ھەقىقىي يۈز بەرگەن رېئاللىق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ يەتتى.

«ئىمپېراتور ئارالدىكى تۇرمۇشىدىن ئىنتايىن رازى ئىدى، - دەپ قەيت قىلىدۇ بىر ھەمراھى خاتىرىسىدە، - ئۆتمۈشتىكى ئىشلارنى ئۇنتۇپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى، ئۆيىنى سەرەمجانلاشتۇرۇش ھەلەكچىلىكىدە بېشى ئايلىنىپ كېتەتتى. شۇ تاپتا بىرەر داچا سالدۇرۇش ئۈچۈن مۇۋاپىق جاي ئىزدەپ يۈرۈۋاتىدۇ. بىز ئات مىنىمىز، پەيتوندا ئولتۇرىمىز، دېڭىزدا كېمىلىك سەيلە قىلىمىز، تازا كۆڭۈللۈك ئوينايىمىز.»

ئىمپېراتورنىڭ ۋاقتى يېتەرلىك ئىدى، ئەمما تېجەشلىك

بىلەن ئىش كۆرمىسە بولمايتتى. شۇڭا، ھەر ئىشنى ئىمكانقەدەر تەپسىلىي تەكشۈرەتتى. خۇددى ئوردىسىدىكى چاغلاردا كىيىم - كېچەك تىزىملىكىنى ئۆزى يازغىنىدەك، ئېلىبا ئارىلىدىمۇ بېرتانغا:

— كىيىم - كېچەكلىرىم بەك قالايمىقان تاشلىنىپ قالدى، بەزى چامادىنىم ئېچىلىپمۇ باقمىدى ۋە بەلگىمۇ قويۇلمىدى. بۇيرۇقۇمنى يەتكۈزۈپ، كىيىملىرىمنى ئىشكاپقا سالدۇرۇۋىتىڭ، ھەرقانداق ئوردا بۇيۇمى تىلخەتسىز بېرىلمىسۇن. ئورۇندۇق كەملىك قىلىۋاتىدۇ، پىساغا بېرىپ ئەۋرىشكە ئېلىپ كېلىڭ. ئەمما، ھەر بىر ئورۇندۇقنىڭ باھاسى بەش فىرانكتىن ئېشىپ كەتمىسۇن، — دېدى.

ياۋروپالىقلار بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقىنىدا ئۈچەيلىرى ئۈزۈلگۈدەك كۈلۈشتى، ناپولىئوننىڭ تېجىدىم دەپ شۇ قەدەر پىخسىقلىق قىلىپ كېتىشلىرى ھەقىقەتەن كېيىنكىلەرنىمۇ ھەيران قالدۇردى.

كىشىلەر ئۇنىڭ ئۇھ تارتقىنىنى پەقەت بىر قېتىملا ئاڭلىدى. قاش قاراغان مەھەل ئىدى، ئىمپېراتور تاغنىڭ چوققىسىغا چىقىپ، بۈگۈنكى ئىمپېرىيەسىگە نەزەر تاشلاپ تۇراتتى.

— ئىقرار قىلمىساق بولمايدۇ، بۇ ئارال ھەقىقەتەنمۇ بەك كىچىك ئىكەن، — دېدى ئۇ. تەقدىر - قىسمىتى مۇجەسسەملەنگەن بۇ سۆزى كىشىلەرگە خۇددى يىراقلاردىن ئاڭلانغان گۈلدۈرماما ساداسىدەك بىلىندى.

يازدا ئىمپېراتورنىڭ ئاپىسى بۇ ئارالغا كەلدى، ناپولىئوننىڭ ھازىرقى ئەھۋالىدىن پەقەت ئاپىسىلا خۇرسەن ئىدى. چۈنكى، ئوغلى ئەمدى بۇرۇنقىدەك ئۇرۇش ۋە سۈيىقەستلەرنىڭ تەھدىتىگە ئۇچرىمايتتى. بۇ يەر شۇ قەدەر تىنچ ۋە خەيرلىك، كورسكادەكلا

سۆيۈملۈك ئىدى، ھەر كۈنى ئوغلى بىلەن بىللە، ئۆتكەن كۈنلەردىكىدەك ئائىلىۋى بەخت - سائادەتنىڭ پەيزىنى سۈردى. لاتسىيە بۇ يەرگە دەل ۋاقتىدا كەلگەن - شۇنچە يىلدىن بۇيان نەچچە مىليون فىرانك تېجەپ قالغان بۇ ئانا ئوغلى تازا موھتاج بولۇپ تۇرغان پۇلنى ئېلىپ كەلگەنىدى. ئاپىسى ئىمپېراتورغا ئىسىم قويۇلغان خاتىرە كۈنى ئوغلى ئۈچۈن سەھراچە زىياپەت ئۆتكۈزۈپ بەردى.

لاتسىيە شۇنىڭدىن ئىلگىرى پارىژدا ساينىت ناپولېئون كۈنى (ئىسىم قويۇلغان كۈنى) شەرىپىگە ئۆتكۈزۈلگەن ئون ئىككى قېتىملىق زىياپەتكە قاتناشقانىدى، بۇنداق كۈنلەردە تەبرىك توپى ۋە سالىوت ئېتىلاتتى، چېركاۋلاردا دۇئا - تىلاۋەت ئۆتكۈزۈلەتتى. ئوردا ئاقساقاللىرى، ۋەزىر - ۋۇزرالار ۋە چەت ئەل ئەلچىلىرى ئىمپېراتور ئوردىسىدىكى زاللاردا جەم بولاتتى. ئاخشىمى ئەزىز مېھمانلار بىلەن تولغان زىياپەت زالىدا مۇزىكىلار ئورۇندىلاتتى، فىرانسىيەدىكى مەشھۇر زاتلا ۋە ساھىبجاماللار مېھمانلارنى ئارىلاپ يۈرۈشەتتى، ئاۋغۇست ئېيىنىڭ كېچە ئاسمىنى سالىوتلار بىلەن يورۇپ كېتەتتى، «N» ھەرىپى چۈشۈرۈلگەن پانۇسلار «N» ھەرىپى شەكلىدە تىزىلىپ كېچىگە بېزەك بېرىپ تۇراتتى. لاتسىيە ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇپ يۈرۈشكەن پادىشاھلاردىن (ئۆزى تۇغقان شۇ ئوغۇللىرىدىن) چەكسىز سۆيۈنۈپ تۇرسىمۇ، ئىختىيارسىز رەۋىشتە «بۇ ئىشلارنىڭ ئاخىرىمۇ خەيرلىك بولغىدى!» دېگەن ئەنسىز سۆز ئېسىدىن ئېرى بولمايتتى. نىھايەت، بۈگۈن بولسا خۇشاللىقىدىن قىن - قىنىغا پانتايلا كەتتى، بۈگۈنكى شادىيانە كەپپىياتنى كورسىكادىكى يۇرتى ئاياكىستىكى مۇراسىم كەپپىياتىدىن قېلىشمايدۇ دەپ بىلدى. «خويمۇ كۆڭۈللۈك كۈن بولدى» دەپ ئويلىدى لاتسىيە شۇنچە يىلدىن بۇيان تۇنجى قېتىم.

لاتسىيە رىمىدىكى چېغىدا بالىلىرىنىڭ قىزىققانلىق تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان بىرمۇنچە كوڭۇل يارىسىنى ساقايتىشقا كۆپ تىرىشقاندى. رىمغا قايتىپ كەلگەن پاپامۇ بۇرۇنقى دۈشمىنىڭ ئاپىسىنى ئەپۇ قىلغانىدى. بۈگۈنكى كۈندە ۋەزىر - ۋۇزىرالار، جۈملىدىن لاتسىيەنىڭ كاتىپىمۇ تىرىلگەن بوربون سۇلالىسىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتتى، لاتسىيە بولسا بۇ ھالدىن قىلچە ئەجەبلەنمىدى. چۈنكى، مۇشۇنداق بولارنى بۇرۇنلا پەرەز قىلىپ يەتكەنىدى.

پەقەت قىزى كارولىنالا يۈز ئۆرۈمىگەن بولۇپ، بوربون سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى لۇئىسنى قوبۇل قىلمىدى. يەنە بىر قىزى پاۋلىنا بولسا دەل بۇنىڭ ئەكسىچە ئىش تۇتقانىدى. بوناپارت ئائىلىسىنىڭ ئەركىسى شوخ پاۋلىنا تولىمۇ زىرەك ئىدى، تەۋرىنىپ تۇرغان سۇلالە ۋە تاجۇتەختتىن كۆرە ئۇنچە - مەرۋايىت ۋە ئاشنا - يارغا بەكرەك قىزىقتى. ئەمدى ئارالغا كۆچۈپ كېلىپ ئاپىسى بىلەن بىللە تۇرۇپ، ئىمپېراتور ئاكىسىنىڭ دەردىگە دەرىمان بولدى.

ئىمپېراتور ئاكا - ئىنىلىرىدىن ھېچقانداق ئۇچۇر ئالالمىدى. بىر قېتىم لۇسىئاندىن بىر پارچە خەت تاپشۇرۇۋالدى. لۇسىئان سۈرگۈن قىلىنغان بۇ ئاكىسىغا قانداق مەسلىھەت بەرمەكچىدۇ؟ رىمدا پادىشاھلاردەك ھەشەمەتلىك تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان بۇ ئىنىسى نۇرغۇن پۇل - مال بەرمەكچىمىدۇ؟ ئۆزىنىڭ تەسىرىدىن پايدىلىنىپ ئاكىسىنىڭ كەتمىنى چاقماقچىمىدۇ؟ پاپا تەيىنلىگەن بۇ «خانزادە كارىنىو» بۇ خېتىدە نېمىلەرنى يازغاندۇ؟ لۇسىئاننىڭ ھازىر تۆمۈر تاۋلاش زاۋۇتى بار ئىدى، ئېلىيا ئارىلىدا بولسا تۆمۈر رودىسى كۆپ چىقاتتى. شۇڭا، بۇ خېتىدە ئاكىسىدىن تۆمۈر رودىسى بىلەن تەمىنلەپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلغانىدى. ئىلگىرى ئاكىسى

بەرمەكچى بولغان تاجۇ تەختنى ۋە مال - دۇنيانى رەت قىلغان، بۇگۈنكى كۈندە بولسا ئاكسىننىڭ ئىلكىدىكى تۆمۈر رودىلىرىغا ھاجىتى چۈشكەنىدى. ئېھتىمال، لۇسئان ئۆزىنى شائىر سانايىدىغاندۇ ياكى كومېدىيەسىنى كۆرۈشكە خۇشتاردۇر. ئەمدى سۈرگۈندە تۇرۇۋاتقان ئاكسىننى ئەسكە ئالغان بولسا، بۇمۇ بىر خىل مېھرىبانلىق ھېسابلانمادۇ؟ ئاكسىنغا ئۆزىدىن باشقا كىممۇ خەت يازاتتى؟

يوسېفىن ئالەمدىن ئۆتكەنىدى. ناپولېئون پارىژدىن كېتىپ بىرقانچە ھەپتىدىن كېيىن ئۆزىنىڭ قورۇقىدا كېسەل بىلەن ۋاپات بولغانىدى. ناپولېئون يوسېفىننىڭ ئۆزىگە يازغان خېتىدىن تۇلىشى تەلەپ قىلىنغان ئۈچ مىليون فىرانك قەرزى بارلىقىدىن باشقا ھېچنېمىنى بىلەلمىدى. ئوتانىس ئېرىدىن ئاجرىشىپ كەتكەنىدى. ھازىر ئايال كىنەز بولۇپ، بوربون پادىشاھىنىڭ ئالدىدا خۇشامەتگۈيلۈك بىلەن كۈن ئېلىۋاتاتتى، يەنە كېلىپ ئاپىسى بىلەن كۆپ يىل بىللە تۇرغان ئۆيدە تۇرۇۋاتاتتى. ناپولېئوننىڭ ئاپىسى لاتسىيە بىلەن بىر مەزگىل رىمدا تۇرغان ئوغلى لىئون دادىسىنىلا تارتقان بولۇپ، باتۇر ھەم كەپسىز ئىدى. ئىمپېراتورنىڭ ئائىلە ئەزالىرى توغرىسىدا بىلىدىغىنى شۇلا بولدى.

ئىلگىرى فونتاينېبېلىغا خۇپىيانە زىيارەت قىلىپ، ئىمپېراتور بىلەن كۆرۈشەلمەي كەتكەن ھېلىقى خانىم ئەنگىلىيەنىڭ بىر پاراخوتغا چۈشۈپ ئارالغا كەلدى. ئىمپېراتور كاشتانزاردىكى كەپسىدە بۇ خانىمنى قوبۇل قىلدى ۋە ئىككى كېچە - كۈندۈز بىللە بولدى. ئۇلار شۇ قەدەر ئېجىل - ئىناق بولۇپ كېتىشكەنىدىكى، ئىمپېراتور پەقەت پەرقان چۈشۈرمەكچى بولغان چېغىدىلا ئۆيدىن چىقاتتى. پۈلەكچە كىيىنگەن تۆت ياشلىق ئوغۇل بالا چىملىقتا ئېگىز بوي بىر لەشكەر بىلەن

ئوينايتتى. ئمپىراتور ۋالېۋىسكانى يېنىدا ئېلىپ قالماقچى بولدى - يۇ، خانىشنىڭ بۇنى باھانە قىلىپ كەلمەي قويۇشىدىن ئەنسىرەپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن ناپولېئون خابىسبۇرگ مەلىكىسىنىڭ نەزىر سۇپىسى ئالدىدا ئۆز بەختىنى ئىككىنچى قېتىم قۇربان قىلدى. ۋالېۋىسكا شۇنىڭدىن كېيىن خوشلىشىپ قايتىپ ماڭدى. كېيىن كەلگەن خەۋەردىن مەلۇم بولۇشىچە، ۋالېۋىسكا چۈشكەن پاراخوت دەھشەتلىك بوران - چاپقۇنغا دۇچ كېلىپ تالاپەتكە دۇچار بولغانىكەن، بۇنىڭدىن ۋاقىپلانغان ئمپىراتور تولىمۇ بىئارام بولدى، تاكى ۋالېۋىسكانىڭ ئامان قالغانلىقىدىن خەۋەر تاپقىنىدىلا كۆڭلى ئارامغا چۈشتى.

جاھاندىكى ئىشلار ئاجايىپ بولىدۇ، قىرىق بەش ياشلىق بۇ ئادەم ئوخشاش بولمىغان دەۋر ۋە ئوخشاش بولمىغان خەلقنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىنى گويا بىر سېھىرگەر دەك ئۆز كارامىتى بىلەن بىرلەشتۈرگەنىدى. ھازىر ئوتتۇرا دېڭىزدىكى بۇ كىچىك ئارالدا قوبۇل قىلغان ئايال ئىلگىرى ۋىيېننادىكى خابىسبۇرگ سۇلالىسىنىڭ ئوردىسىدا نىكاھسىز ئۆي تۇتۇپ ئۆتكەن ئايالنىڭ دەل ئۆزى ئىدى، شۇ ئوردىدىن ئەمرىگە ئالغان يەنە بىر ئايال - مارى لۇئىس بولسا بۇ ھالال ئېرىنى ئاللىبۇرۇن تاشلىغانىدى. ئمپىراتورنىڭ نىكاھسىز ئوغلى پولشادىكى مەلۇم بىر يېگانە قەلئەدە تۇغۇلغان، ھازىر بولسا يات ئەلنىڭ - ئمپىراتور ئىلگىرى ئازاد قىلمەن دەپ لەۋزە قىلغان پولشانىڭ مىللىي كىيىمىنى كىيىپ بۇ يەردىكى كاشتانزاردا ئوينىماقتا ئىدى. بۇ ئىشلارنىڭ پەقەت ئاشۇ قىسقىغىنا بەش يىل ئىچىدە يۈز بەرگەن ئىشلار ئىكەنلىكىگە كىممۇ ئىشىنەر؟ ئۇزاق زامانلاردىن كېيىن كىشىلەر بۇ ئىشلارنى خۇددى ئالتۇن بېلىقنىڭ ھېكايىسىنى ئېيتىشقان دەك بىر تەرزىدە «بۇنىڭدىن مىڭ يىللار ئىلگىرى ئۇلۇغ بىر ئمپىراتور ئۆتكەنىكەن، بۇ ئمپىراتور كېيىن خىلۋەت بىر

ئارالغا سۈرگۈن قىلىنىپتۇ. ئىنتايىن گۈزەل بىر ساھىبجامال
 ناھايىتى يىراق بىر ئەلدىن ئۇزاق يوللارنى بېسىپ، تاغ -
 داۋانلار ئېشىپ، دېڭىز - ئوكيانلاردىن ئۆتۈپ بۇ ئارالغا كېلىپ،
 ئىمپېراتور بىلەن جەم بوپتۇ ھەمدە ئوغلىنى ئىمپېراتور
 دادىسىغا بېرىپتۇ...» دەپ رىۋايەت قىلىشار.

ھالال ئايالى ۋە ئوغلىنىڭ ئۆزىنى تاشلىۋەتكەنلىكى
 ئىمپېراتورغا ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىدىن مەھرۇم قالغىنىدىنمۇ
 بەكرەك ئېغىر كەلگەنىدى. تېخى سۈرگۈن بولۇپ پارىژدىن ئۆتۈپ
 كېتىۋاتقىنىدىمۇ خانىشى مارى لۇئىسقا بۇرۇنقىدەكلا
 ئۈزۈلدۈرمەي خەت يازغان، شۇنداقلا خەتلەردە ئارالدا خانىش
 ئۈچۈن يېڭى ئۆي سەرەمجانلاشتۇرۇپ بەرمەكچى بولغانلىقى
 ھەمدە لايىھەسىنىمۇ ئۆزى بىر قوللۇق ئىشلەپ قويغانلىقىنىمۇ
 ئەسكەرتىپ ئۆتكەنىدى. بىراق، ھېلىغىچە ئۇچۇرى بولمىدى.

جاھاننىڭ بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكىنى، ئادەملەرنىڭ نىيىتىنى
 بىلمەكنىڭ قىيىنلىشىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلىپ يەتكەن
 ناپولېئوننىڭ ۋۇجۇدىدا بۇرۇنقى چاغلاردىكىدەك مەغرۇرانە
 تۇيغۇ بىخلىنىشقا باشلىدى. كىشىلەر ھەمىشە ئىمپېراتورنىڭ
 بۇرۇنقىدەك جاراڭلىق ۋە كۈچلۈك ۋەزىنىدىكى سۆزلىرىنى ئاڭلاپ
 تۇرىدىغان بولۇشتى:

— ئۆز ۋاقتىدا ماڭا تىز پۈكۈپ، ئەلچى ئەۋەتىپ تۇرىدىغان
 پادىشاھلار ئۆز قىزىنى ماڭا ياتلىق قىلىپ بەرگەن ھەمدە مېنى
 «خان ئاكا» دەپ ئاتايدىغان پادىشاھلار ئەمدى ھاكىمىيەت
 بۇلاڭچىسى دەپ قارغىنىۋاتىدۇ، يۈزۈمدە تىللاشقا پېتىنالمىي،
 رەسىمىگە قاراپ تىللىشىۋاتىدۇ، ئۇلار شۇ قىلىقى بىلەن
 ئىمپېراتورلارغا خاس سەلتەنەتنى بۇلغىدى! ئىمپېراتور دېگەن
 ئاتاق نېمىدى؟ ئەگەر ئەۋلادلىرىمغا مۇشۇ ئاتاقتىن باشقا
 قالدۇرغۇدەك نەرسەم بولمىسا، كېيىنكىلەر چوقۇم مەندىن

كۈلۈشىدۇ...

ناپولېئون تۆت ياشلىق ئوغلىنىڭ ھېلىقى ئەنسىز كۈنىدە دادىسىنىڭ ئوردىسىدىن ئايرىلىشىنى رەت قىلىپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلگەندە قانداق تۇيغۇدا بولار ئىدى - ھە؟ بۇ شاھزادىچاق ئانا جەمەت بوۋىسىنى تۇنجى قېتىم كۆرگەندە گۈدەكلىك بىلەن: «ئاۋستىرىيە ئىمپېراتورى چىرايلىق ئەمەس ئىكەن» دېگەنمىش. ئۇلار بۇ بالىغا بىر - بىرىگە زىت ئىككى دۇنياغا مەنسۇپ ئىككى كىشىنىڭ ئىسمىنى تاشنى تاياققا تاڭغاندەك بىرىكتۈرۈپ «ناپولېئون فىرانسىس» دەپ ئىسىم قويۇۋالغان بولسىمۇ، «ناپولېئون» پەقەت سىمۋوللۇق ئەھمىيەتكىلا ئىگە ئىدى. چۈنكى، بۇ بىچارە كاككۇك خابىسبۇرگ سۇلالىسىنىڭ قەپىسىگە سولانغان ھامان ئىسمى «فىرانسىس» بولۇپ قالدى. كېيىن خانىشنىڭ كاتىپى ۋېيېننادىن ئايرىلماقچى بولۇپ خانىش بىلەن خوشلاشقىلى كەلگەندە، بۇ بالا كاتىپنى دېرىزە تۈۋىگە باشلاپ كېلىپ، قۇلىقىغا پىچىرلاپ تۇرۇپ:

— دادامغا ئېيتىپ قويۇڭ، مەن دادامنى ئىنتايىن

سۆيىمەن، — دېدى.

ناپولېئوننىڭ قۇلىقىغا يەتكەن سۆز - چۆچەكلەردە ئېيتىلىشىچە، نىپوك ئىسىملىك نامسىز بىر ئەرزىمەس ئاۋستىرىيە ئوفتسىبرى خابىسبۇرگ مەلىكىسىنىڭ — ناپولېئونغا ياتلىق بولمىغىنىدا ئەبەدىل نامسىز ئۆتۈپ كېتىدىغان بىر مەلىكىنىڭ ھۇجرىسىدىن ئۆتكەنلىكى ئۈچۈن تارىخ بېتىدىن ئورۇن ئالغانمىش. دادىسىنىڭ رەسمىگە قاراپ يىغلاپ تاشلىغان شاھزادىچاقنى كۆرگەن دوستلارنىڭ بۇ ھالدىن زىنھار ئەجەبەلىنىشىگە ئىككىمۇ ھەيران قالارلىق ئىش ئەمەس.

ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ ئىتالىيەلىكلەر بۇ كىچىك ئارالغا بارغانسېرى كۆپلەپ زىيارەت قىلىپ كېلىشكە باشلىدى.

ئىمپېراتور تونۇشتۇرۇش نامىلەرنى ئېلىپ كۆرۈشكىلى كەلگەن كىشىلەرنى - تارىخشۇناسلار، شائىرلار، ئاقسۆڭەكلەر، ھەتتا ئىنگىلىزلارنى قىزغىن قوبۇل قىلىپ كۈتۈۋالاتتى، ئۇلار بىلەن سائەت - سائەتلەپ سۆھبەتلىشەتتى، سۆھبەتلىرى ئۆتمۈش ئۈستىدىلا بولاتتىكى، كېلەچەك زىنھار تىلغا ئېلىنمايتتى. ئىمپېراتور زىيارەت قىلىپ كەلگەن مېھمانلىرىنىڭ ئۆز سۇلالىسىنى يېڭىباشتىن تىرىلدۈرگەن ئاۋستىرىيە ئىمپېرىيەسىگە تىل تەڭكۈزۈشلىرىگە خۇشتار ئىدى، ئۆزىنى ئىتالىيەگە بېرىپ ئۆزلىرىنىڭ غەلىيانغا باش بولۇپ بېرىشىنى تەكلىپ قىلغۇچىلارغا ئەتەيلا ئېرەن قىلمىغان كىشى بولۇۋالاتتى، تەپەككۈرى بولسا دېڭىز قىرغىقىغا قاراپ پەرۋاز قىلاتتى، شۇنىڭ بىلەن كۆڭلىدە يېڭى بىر پىلان بارا - بارا پىشىپ يېتىلىشكە باشلىدى.

پارنىدىكىلەر نېمە دېيىشىۋاتقاندۇ؟ بۇ ئىمپېراتور ئۈچۈن ھېلىمۇ ئىنتايىن مۇھىم مەسىلە ئىدى. ناپولېئون ھەپتىسىگە ئىككى قېتىم گېزىت كۆرۈپ تۇراتتى، گېزىت خەۋەرلىرىدىن يېڭى ئۇچۇرغا ئېرىشەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە زىيارەت قىلىپ كەلگەن مېھمانلارمۇ يېڭىلىقلاردىن ۋاقىپلاندۇرۇپ تۇراتتى. شۇنىڭ بىلەن يېڭى ئېھتىماللىق ئۈستىدە ئويلىنىدىغان بولدى. بىراق، بۇ يەردە ئاشۇنداق ئېھتىماللىققا ئاساسلىنىپلا يېڭى دەۋر ئېچىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئېلىبا ئارىلىدا قۇرۇقلۇققا چىققىنىدا بۇ ئۆمرىدە بۇ يەردىن قايتىپ كېتەلىشىگە كۆزى يەتمەي قالغانىدى، ئەمدى بولسا تەۋەككۈلچىگە خاس ئالدىن بىلەر تۇيغۇسى ئاساسىدا بولغۇسى پۇرسەتكە بولغان دىققىتى كۈنساپىن چوڭقۇرلىشىپ بارماقتا ئىدى. پارنىنىڭ ئەھۋالىدىكى ئۆزگىرىشكە قاراپ يېڭى - يېڭى پىلانلارنى تۈزەتتى، ئاندىن ئىنكار قىلاتتى، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە يېڭى پىلان تۈزەتتى،

تۈزۈپ بولۇپ ئۆزگەرتىش كىرگۈزەتتى. پارىژدىكىلەر بوربون جەمەتى ھەققىدە نېمە دېيىشىۋاتقاندۇ؟ گەرچە گېزىتلەر قاتتىق تەكشۈرۈشكە ئۇچرىغانلىقى تۈپەيلىدىن يالغان - ياۋىداقلار بىلەن تولۇپ كەتكەن بولسىمۇ، بۇ يىراق ئارالدا تۇرۇۋاتقان ناپولېئون ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى بىلىپ تۇراتتى: كىچىك بىر پەيتونغا تۆت ئادەم چۈشتى، بۇنىڭ بىلەن مەسخىرە ئاز پارىژلىقلارنىڭ كۈلكە قىلىشىغا دەستەك تېپىلدى. ئۇچىسىدا ئادەتتىكى كىيىم بولسىمۇ، مۇرىسى پاگونلار، مەيدىسى ئىزناكلار بىلەن توشقان، سەرىپ ئېڭەكلىرى ئۈچ قەۋەت بولۇپ كەتكەن پادىشاھ شۇ پەيتوندا تىقىلىپ ئولتۇرۇپ، ئۆزلىرىگە ھاڭۋىقىپ قارىشىپ تۇرغان خەلققە ھىجىيىپ ھۆرمەت بىلدۈرمەكتە ئىدى. يېنىدا ئولتۇرغان ئانگىلىنىڭ ئايال كىنەزى ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ئەسلىمىسىگە غەرق بولۇپ ھەسرەت چەكمەكتە؛ ئۇدۇلىدا ئولتۇرغىنى قېرىپ كەتكەن خانزادە كوندا؛ يەنە بىرى بوربون كىنەزى ئىدى. ئۆتكەن زاماننىڭ ئوردا كىيىملىرىنى كىيىشىۋالغان بۇ تۆتەيلەن بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئىلگىرى كۆمۈۋېتىلىپ، ئەمدى تىرىلگەن ئەرۋاھلار ئىدى، ئۇلارنى غەمكىن مۇھاپىزەتچىلەر قوغداپ ماڭماقتا ئىدى، مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ ھەربىي فورمىسىدىكى ئوق ۋە تىخ ئىزلىرى يىگىرمە ئىككى يىل مابەينىدە بولۇپ ئۆتكەن بىمۇھىساب جەڭلەرنىڭ شاھىتى ئىدى.

ئىمپېراتور بوربون پادىشاھىنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرىنى بىلىشكە تەشنى ئىدى، لۇئىس X VIII نىڭ ئوردىغا كىرگەندىن بۇيان ئۈچ قەسىرنىڭ سەرەمجانلىرىنى زادىلا ئۆزگەرتىمگەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ ئىنتايىن خۇش بولدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، لۇئىس X VIII نىڭ ئىش - ھەرىكىتى پادىشاھنىڭ سالاپىتىگە زادىلا مۇناسىپ كەلمەيدىكەن. بۇ ھەقتە نۇرغۇن لەتىپلەرمۇ بار

ئىدى، لۇئىس VIII خەلقنىڭ كۆڭلىنى ئالالىغۇدەك بىرەر ئىش قىلغانىدۇ؟ بىرەر ئاساسىي قانۇن ئېلان قىلغانىدۇمۇ؟ ئەپسۇسكى، يېقىندا كەلگەن خەۋەرلەرگە قارىغاندا، بۇ پادىشاھنىڭ شاپائەت كۆرسىتىپ تۈزگەن ئاساسىي قانۇنى قەغەز يۈزىدىلا قالغان، ئۆتكەنكى تەڭسىزلىك، دەرىجە ئىمتىيازى ئەمدى ئون - تىۋىشسىز ئەسلىگە كەلگەنىدى. ئاقسۆڭەكلەر ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتمەيتتى، تېگى نامراتلارنىڭ يۇقىرى مەرتىۋىگە ئېرىشىشىدىن ئۈمىد يوق، يېڭى ئاقسۆڭەكلەر كەمسىتىلىپ بىر تىيىنگىمۇ ئەرزىمەس بولۇپ قالغانىدى. ياخشىچاق، سىلىق - سىپايە پادىشاھ لۇئىس VIII ئىشتا ئادىل بولسىمۇ، خەتەرلىك گىراق ئاتوۋائىسىنىڭ سىزىقىدىن چىقالمايتتى. بۇ گىراقنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىۋالغان قىساسكار مۇساپىر ئاقسۆڭەكلەر بۈيۈك ئىنقىلاب دەۋرىدە مۇسادىرە قىلىنغان مال - مۈلكىنى تەلەپ قىلىشماقتا ئىدى. بىراق، قانۇن ئۇ مۈلۈكلەرنىڭ ھازىرقى ئىگىلىرىنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغدايتتى. شۇڭا پادىشاھ قاچقۇن ئاقسۆڭەكلەرگە تەسەللى بېرىش ئۈچۈن تېخىمۇ يۇقىرى مەرتىۋە ئىنئام قىلدى ھەمدە يىلىغا نۇرغۇن مائاش بەردى. نېمە ئۈچۈن؟ ئۆتكەنكى چېركاۋ ھاكىمىيەتنى يەنە بىر قېتىم قولىغا ئالدىمۇ؟ روھانىيلار كونا ئاقسۆڭەكلەر بىلەن ئېغىز - بۇرۇن يالىشىپ، ئىنقىلاب دەۋرىدە سەكراتقا چۈشۈپ قالغان يېڭى ئاقسۆڭەكلەرنى ئىنقىلاب دەۋرىدە ئېرىشكەن مال - مۈلكىنى ئەسلىي ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىش توغرىسىدا ۋەسىيەت قالدۇرۇشقا مەجبۇرلىدى. گەرچە يېڭى ئاساسىي قانۇن دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكىنى كاپالەتكە ئىگە قىلار بولسىمۇ، ئەمما ئىبادەت كۈنلىرى تۈرلۈك كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كادىپلار ئىش توختىتىپ دىنىي مۇراسىمغا قاتنىشىدىغان، قاتناشمىسا جازاغا تارتىلىدىغان بولۇپ قالدى. پارىژلىقلار

ياقتۇرىدىغان روماننىڭ ئارتىس ۋاپات بولغانىدى، چېركاۋ دىنىي مۇراسىم ئارقىلىق دەپنە قىلىشنى رەت قىلدى، بۇنىڭ بىلەن بىر مەيدان توپىلاڭ كۆتۈرۈلدى.

كىشىلەر ئەمدى چەت ئەللىك ھۆرىيەتچىلەرنىڭ «پايدىسى» نى ھېس قىلىپ يېتىشكە باشلىغانىدى. يېڭى ھۆكۈمەت ھەربىيلىكتىن بوشانغان ئوفىتسېرلارغا تېگىشلىك مائاشنىڭ يېرىمىنىلا بەردى، دىنىي ئەھكامغا رىئايە قىلمىغۇچىلارنى ئەمىلىدىن قالدۇردى، بۇنىڭ ئەكسىچە، ئاقسۆڭەكلەردىن تەشكىللەنگەن يېڭى پادىشاھ مۇھاپىزەتچىلىرى بولسا يۇقىرى مائاشتىن بەھرىمەن قىلىندى. ئاقسۆڭەك ئوفىتسېرلار مەكتىپى قايتا ئېچىلغان بولسىمۇ، پەخرىي بىرلەشمە ئارمىيە ئوفىتسېرلىرىنىڭ پەرزەنتلىرى ئۈچۈن ئېچىلغان دارىلىق ئىتتىپاق تاقىۋېتىلدى. پۈتكۈل پارىژ ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە قالدى، پارىژدا ئۈمىدسىزلىك كەيپىياتىنىڭ بۇ قەدەر شىددەتلىك ئەۋج ئېلىشىنى ناپولېئونمۇ ئويلاپ يەتمىگەنىدى.

ئېلىبا ئارىلىدا ياكوبىنچىلارغا خاس ئويۇن بىلەن كىشىلەرنىڭ خۇشى يوق ئىدى. ئۆز خاتالىقىنىڭ نېگىزىنى بىلىپ يەتكەن ناپولېئون «فىرانسىيەگە كېرنكى ئاقسۆڭەكلەر ھاكىمىيىتى ئىكەن. بۇنداق ھاكىمىيەتنى بەرپا قىلىش ئۈچۈن ۋاقىت ۋە ئەنئەنە كېرەك ئىكەن. مەن كىشىلەرگە خانزادىلىك ۋە كىنەزلىك مەرتىۋىسىنى بەرگەن، يەر ۋە مال - مۈلۈك بۆلۈپ بەرگەندىم. بىراق، تېڭى نامرات بۇ كىشىلەرنى ھەقىقىي ئاقسۆڭەكلەرگە ئۆزگەرتەلمەيتتىم. شۇڭا، ئۇلارنى كونا ئاقسۆڭەكلەر بىلەن توپلاشتۇرۇش ئۈسۈلىدا بىرىكتۈرۈشكە ئۇرۇنغانىدىم. ئەگەر كىشىلەر ماڭا فىرانسىيەنى ئۇلۇغ دۆلەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىشىم ئۈچۈن يىگىرمە يىل ۋاقىت بەرگەن بولسا، تېخىمۇ كۆپ ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقارغان بولار ئىدىم.

بىراق، تەقدىرىم كاج كەلدى» دەپ قارىغان بولسىمۇ، ئۆز تەشەببۇسىدىن ۋاز كەچمىگەندى.

قىسقىسى، ئىمپېراتور خۇددى بىر شاھماتچىغا ئوخشايتتى، شاھمات ئاياغلىشىشى بىلەنلا قايسى ئۇرۇقنى كەتكۈزۈپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئۇتتۇرۇپ قويغانلىقىنى ئوچۇق - ئاشكارا ئېتىراپ قىلاتتى، ھەتتا ئۆز سەۋەنلىكىنى ھەركىمگە ئېيتىۋېرەتتى. بۇ يەرگە ئۆزىنى زىيارەت قىلىپ كەلگەن ئىنگىلزلارغا «ئۆز ۋاقتىدا دروستوندا سۈلھى قىلغان بولسام بولار ئىكەن» دېدى. ئىنگىلزلار «نېمە ئۈچۈن شارۋىنىدا سۈلھى قىلمىدىڭىز» دەپ سورىۋىدى، ناپولېئون مەغرۇر بىر ھالدا جاۋاب بەردى:

— فىرانسىيەگە ھاقارەت كەلتۈرىدىغان شەرتنامە تۈزسەم بولمايدۇ - دە. ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرغان مەزگىلىمدە بىلگىيە فىرانسىيەنىڭ بىر قىسمى ئىدى، ئۆزۈم ئىگىلىگەن زېمىندىن چېكىنىپ چىقىپ بوربون سۇلالىسى دەۋرىدىكى چېگراغا قايتىپ بارايتتىم؟ ياق، ھەرگىز ئۇنداق قىلمايتتىم! مەن بىر تۇغما ھەربىي ئىدىم، ئىنقىلاب ئىچىدە تۇرۇۋاتقانلىقىمنى بىردىنلا ھېس قىلىپ يەتتىم. ئوردا قۇرۇق قالدۇرۇپ قالغانىكەن، دەرھال قولۇمغا ئالدىم ھەمدە ئىمكانىيىتىمنىڭ بارىچە ئۇزاقراق ئىلكىمدە تۇتتۇم. ئەمدى دەسلەپكى ھالىتىمگە قايتىپ، يەنە ھەربىي بولۇپ قالدىم.

ناپولېئوننىڭ مەجەزى بىلەن تونۇش كىشىلەر ئۇنىڭ روھىي ھالىتىدىن يېڭىلىگىنىگە تېخى تەن بەرمىگىنىنى كۆرۈپ يېتەلەيتتى، ئۆتمۈشىنى شۇ قەدەر بىمالال تىلغا ئېلىۋېرىشى كىشىنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇراتتى. ناپولېئون ئېلىيا ئارىلىدا تارىخنى ئۆزگەرتىش غەرىزىدە ئەمەس ئىدى. بىراق، بۇ يەرگە كەلگەن بىرىنچى ئېيىدا ئىشلىرىنىڭ ئاخىرلىشىپ قالغانلىقىنى

ھېس قىلىپ يېتىپ، يېڭىباشتىن ئىمپېرىيە قۇرۇش ئۈستىدە
ئويلانماس بولغانىدى، ھەتتا ئەنگىلىيەگە بېرىپ سودىيە بولۇش
خىيالىدا ئىدى، تېخى.

— ئەنگىلىيەگە بارسام، كىشىلەر مېنى چالما - كېسەك
قىلارمۇ؟ لوندوندىكى غەلىيانچىلار خەتەرلىك ئامىل - دە، —
دېگىنىدە، سۆھبەتلىشىۋاتقان ئىنگىلىزلار ئەنگىلىيە چوقۇم
ئىززەت - ھۆرمەت كۆرسىتىدۇ، دەپ ۋەدە بەرگەنىدى،
ناپولېئونمۇ ئۇلارنىڭ ۋەدىسىنى ئېسىدە مەھكەم تۇتقانىدى.

ئىمپېراتورنىڭ ھەرىكەت قوللىنىشىغا سەۋەب بولغان
بىرىنچى ئامىل ۋېيېننا يىغىنى ئىدى. پادىشاھلىق تۈزۈمىدىكى
تۆت دۆلەت بىرلىشىپ دېموكراتىيە تۈزۈمىدىكى بىر دۆلەتكە
قارشى ھۇجۇم قىلىپ، ئون يىلدىن كېيىن ئاخىر بۇ دۆلەتنى
بەربات قىلغانىدى، ئەمدى بولسا پادىشاھلىق تۈزۈمىدىكى بەش
دۆلەت بىرلىشىپ، يېڭى ياۋروپا بەرپا قىلىش ئۈستىدە كېڭىشىش
ئۈچۈن بىر يەرگە جەم بولدى. چۈنكى، ئەمدى ئۆزلىرى
ئۈستىدىن غالىب كېلىش ئېھتىمالى بولغان دۈشمىنىدىن
ئېھتىيات قىلىپ ئولتۇرۇشنىڭمۇ ھاجىتى قالمىغانىدى. بوربون
سۇلالىسى يېرىم غالىب ھېسابلانغاندا، تۆت بۆلۈك يېرىم غالىب
ئوتتۇرىسىدا تۇغما ھەسەت تۈپەيلىدىن ئىناقسىزلىق يۈز
بېرىدىغانلىقى چوقۇم ئىدى. چار پادىشاھ پۈتكۈل پولشانى مۇتلەق
ئۆزىنىڭ قىلمۇۋېلىش كويىدا ئەمەسمۇ؟ پىرۇسسىيە ساكسىنىيەنى
يۇتۇۋېلىش خىيالىدا ئىدىغۇ؟ بىراق، بوربون سۇلالىسى بىلەن
ئىتتىپاقداش گارسىيەچۇ؟ ساكسىنىيە پادىشاھى قانداق قىلار؟
ئىتتىپاقداشلارنىڭ بۆلۈنۈپ كېتىشى مۇقەررەر ئىدى. ۋېيېننا
يىغىنى ئېچىلىپ ئۈچ ئايدىن كېيىن يېڭى يىلنىڭ ئالدى -
كەينىدە بۇ ئىتتىپاق پارچىلىنىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن تېخى
يېقىندىلا ئۆز غەلبىسى ئۈچۈن بىر قاتار تەبرىكلەش

پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزۈشكەن بۇ ۋەزىر - ۋۇزىرالار ۋە پادشاھلار ئەمدى بىر - بىرىنى ئالداشقا ئۆتتى، خابىسبۇرگ ئىمپېرىيەسى ئەنگىلىيە ۋە فىرانسىيە بىلەن بىرلىشىۋېلىپ، ئىلگىرى ئۆزى بىلەن مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ ناپولېئونغا تاقابىل تۇرغان رۇسىيە ۋە پىرۇسىيەگە قارشى سەپكە ئۆتتى.

مېتېرىنچ ئۆزىنىڭ شاللاق، مۇتتەھەم، شۆھرەتپەرەس ۋە شۇم تەبىئىتى بىلەن ئومۇمىي ۋەزىيەتنى كونترول قىلغانىدى. «ئاشۇ ئاق كۆڭۈل، غالىب پادشاھلارنى ئۆز چاڭگىلىدا ئوينىتىپ قىينايتتى، - دەپ قەيت قىلىدۇ ۋېيېننادا ساكسىنىيە ئاقسۆڭەكلىرىدىن بىرى، - پىرۇسىيە پادشاھىنىڭ پەيلى يامان، دانىيە پادشاھى ئاق كۆڭۈل، بەزىدە ناھايىتى ئەقىللىك. باۋارىيە پادشاھى بولسا قوپال، مەجەزى غەلىتە پەيتونكەشنىڭ ئۆزى. ئېگىز بوي، قارىمۇتۇق باتتون بەگ شۆھرەتپەرەس، ئەمما بىجىرىم. كونا ۋېيىمار كىنەزى بولسا بۇرۇنقىدەكلا شادىمان.»

ئېلىبا ئارىلىدىكى سۇرگۈندىنىڭ بۇنداق خەۋەرلەرنى ئاڭلىغانسىمۇ، ئوقۇغانسىمۇ ئۈمىدى كۈچىيىپ باردى. «ئەگەر بۇ قېتىمقى ۋېيېننا يىغىنى مەغلۇبىيەت بىلەن ئاياغلىشىدىغان بولسا، قايتا باش كۆتۈرۈپ چىقىدىغان كۈنۈمنىڭ تۇغۇلغىنى شۇ» دەپ ئويلىدى. شۇ چاغدىن باشلاپ دائىم مەخپىي ئاخبارات ئېلىپ تۇردى، بولۇپمۇ ماربىت ۋېيېنناغا دائىر ئەھۋالاتلاردىن خەۋەر بېرىپ تۇراتتى. ۋېيېننا يىغىنى مەزگىلىدە ناپولېئوننىڭ ئەشەددىي يوشۇرۇن رەقىبى تاللىپىران كۆزىتىش مۇنارىدا جىمى شەپىنى دىققەت بىلەن كۆزىتىپ ئولتۇراتتى. ئىتالىيەدىكى رىئونناغا جاسۇسلارنى ئورۇنلاشتۇرغانىدى، بۇ جاسۇسلار ئېلىبا ئارىلىغا بارىدىغان پاراخوتلارنىڭ ھەممىسىنى تاللىپىرانغا دوكلات قىلىپ تۇراتتى ھەمدە يولۇچىلارنىڭ ئىسمىلىكىنى يوللاپ بېرەتتى. بۇ ئىككى رەقىب تاغ - دەريانىڭ ئىككى تەرىپىدە

دىپلوماتىيە ھۆججەتلىرى ئارقىلىق بىر - بىرىنى نازارەت قىلىشىپ تۇراتتى. بۇ ئىككىيلەننىڭ ھېلىقى يىلى تۇمان ئېيىنىڭ سەككىزىنچى كۈنىدىكى سىياسىي ئۆزگىرىشنىڭ ھارپا ئاخشىمى كۈچىدا تۇيۇقسىزلا پەيدا بولغان ئات تۇياقلىرىنىڭ دۇپۇرلەشلىرىدىن بىزنى تۇتقىلى كەلگەنلەر ئوخشايدۇ دەپ قورقۇپ تىترەپ كەتكەنلىكلىرى ئەسلىرىدە بارمىكىن.

شۇنى جەزملەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، كىشىلەرنى كۆزىتىشكە ھېلىمۇ شۇنداق ماھىر ۋە كۆزى ئۆتكۈر تاللىپىران ۋىيېننادا مۇراتنى خەتەرلىك شەخس دەپ قاراپ، بۇ ناپىلىس پادىشاھىنى قۇرۇقلۇقتىن ئاز دېگەندىمۇ مىڭ چاقىرىم يىراقلىقتىكى ئازورپىس ئارىلىغا ماڭدۇرۇۋېتىش تەكلىپىنى بەرمەكچى بولغانىدى، ھۆكۈمرانلىق ئارزۇسى ۋە نەپسانىيىتى بۇ پىلاننى توسۇپ قويدى. خالتا كۈچىدا يولسىز يىتىم قالغان ھېلىگەر مۇرات ۋىيېننا يىغىنىدا ئۆز پادىشاھلىقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىپ، تاللىپىراننىڭ ناپىلىسقا يېقىن بېنىفىلىدىكى سۇيۇرغاللىق يېرىنى يۇقىرى باھادا سېتىۋېلىشقا لەۋزە قىلدى، بۇنىڭ بىلەن تاللىپىران مۇراتنى سۈرگۈن قىلىش پىلانىدىن ۋاز كەچتى. بىراق، باشقا بىر سۇيىقەستلىك پىلاننى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى، يەنى ئىمپېراتورنى تۇتقۇن قىلماقچى بولدى. بىراق، رىئونادىكى جاسۇسلىرىنىڭ دوكلات قىلىشىچە، بۇ پىلاننى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ناپولىئوننىڭ قوماندانلىقىدىكى تۆت كاپىتاننىڭ بىرىنى سېتىۋالماي بولمايتتى.

ناپولىئون بۇ سۇيىقەستتىن ۋاقىپلانغىنىدا تومۇرىدىكى كورسكالىق قارام تەۋەككۈلچىگە خاس قانلىرى يەنە بىر قېتىم قايناپ تاشتى. شۇنىڭ بىلەن ئېلىبا ئارىلىدىكى مۇداپىئە ئىستېھكاملىرىنى كۈچەيتتى ھەمدە زەمبىرەكچىلەرنى بومبا

مەشقىگە سالدى.

— مەن ھەربىي، ئېتىپ تاشلىنىشقا تەييارمەن. بىراق، تۇتقۇن بولۇپ قېلىشىمنى ھەرگىز خالىمايمەن، تۇتقۇن قىلىمەن دېسە، ئاۋۋال قورغىنىمنى ئالسۇن، بولمىسا خام - خىيال قىلمىسۇن.

بىراق، ئۇلار تۇتقۇن قىلىشقا كەلمىدى. ھەرقايسى دۆلەتلەر ۋېيېننادا ئۆزئارا چۈشىنىش ھاسىل قىلىشتى، بۆلۈنۈپ كېتىشتەك ۋەزىيەتمۇ پەسىيىپ قالدى. بىراق، فىرانسىيەدە كىشىلەرنىڭ بوربون سۇلالىسىگە بولغان نارازىلىق كەيپىياتى كۈنساين ئەۋج ئالماقتا ئىدى. بۇ ھال ئىمپېراتورنىڭ تېزىرەك بىر قارارغا كېلىشىگە تۈرتكە بولدى.

«ئەگەر بۇ قېتىمقى ۋېيېننا يىغىنى تەرەپلەرنىڭ تىنچلىق كېلىشىمى ھاسىل قىلىشى بىلەن ئاياغلاشسا ھەمدە بارلىق تىنچلىق شەرتنامىلىرى ئىمزالانسا، باشقىچە تەدبىر ئۈستىدە ئويلىنىشىمغا توغرا كېلىدۇ، — ئويلىناتتى ناپولېئون، ھازىر ئۇلارنىڭ بىرلىكى تازا مۇستەھكەم ئەمەس، پارچىلىنىپ كېتىشكە ئارانلا تۇرىدۇ. فىرانسۇزلار لۇئىس XVIII دىن ئاغرىنىۋاتىدۇ، پارىژلىقلار بوربون جەمەتىنى مەسخىرە قىلىشىۋاتىدۇ، ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرگە ۋە بوربون جەمەتىنىڭ ھىمايىچىلىرىگە ھەممە كىشىنىڭ ئۆچلۈكى كېلىۋاتىدۇ. بۇرۇنقى مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنى ھېلىمۇ ئىمپېراتور تەرەپتە — مەن تەرەپتە، نۇرغۇن مىساللار بۇنىڭ دەلىلى. بوربونچىلار بولسا توخۇ يۈرەك، ۋاقتى كەلگەندە چوقۇم قېچىپ كېتىدۇ. ئەگەر مەن يەنە بىر قېتىم ئوردىنى قولۇمغا ئالدىنغان بولسام، ئوغلۇمنى — تەخت ۋارىسىنى ئەكېلىپ بېرىدۇ.»

ئىمپېراتور ھېچقاچان مۇنداق سوغۇققانلىق بىلەن ئويلىنىپ باققان ئەمەس ئىدى. شۇنچە ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئويلىنىپ

تەپسىلىي ھېسابلىغان بولسىمۇ، ئاخىر يەنىلا تۇيغۇسىغا تاياندى.
 — تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ ھەممىسىنى تەمتىرىتىپ
 قويماقچى بولۇۋاتمەن. — دېدى شۇ ئاساستا ئىشەنچ بىلەن، —
 فىرانسىيەنى زور بەختسىزلىككە دۇچار قىلغانىدىم، بۇ
 سەۋەنلىكىمنىڭ ئورنىنى بىر ئامال قىلىپ تولۇقلىمىسام
 بولمايدۇ.

ناپولېئون فېۋرالنىڭ ئاخىرىدا خەزىنىدارىنى يېنىغا
 چاقىرتتى:

— قولىڭىزدىكى پۇل كۆپمۇ؟ بىر مىليون فىرانك قانچىلىك
 ئالتۇنغا توغرا كېلىدۇ؟ بىر مىليون فىرانك قىممىتىدىكى
 ئالتۇننىڭ ئېغىرلىقى قانچىلىك كېلىدۇ؟ لىق كىتاب قاچىلانغان
 ساندۇقنىڭ ئېغىرلىقى قانچىلىك كېلەر؟... ساندۇقتىن
 بىر قانچىنى ئېلىپ كېلىپ بارلىق پۇلنى ساندۇقلارغا قاچىلاپ،
 ئۈستىنى كىتابلىرىم بىلەن يېپىڭ. كىتابلىرىمنى
 خىزمەتكارلىرىم گە كېلىپ بېرىدۇ، خىزمەتكارلىرىمنى تاپان
 ھەققى بېرىپ يولغا سېلىۋېتەرسىز. ھەممە ئىش ئىنتايىن
 مەخپىي بولسۇن.

قاتتىق ساراسىمگە چۈشكەن بۇ خەزىنىدار شۇ ئان
 ئوفىتسىر دىرونى ئىزدەپ كەلدى، ئىككىيلەن بىر - بىرىگە
 ئەندىشلىك قاراپ قويۇپ زۇۋان سۈرۈشمىدى. ئەتىسى ناپولېئون
 ھەرقانداق پاراخوتنىڭ پورتىتىن چىقىشىغا بولمايدۇ دەپ بۇيرۇق
 چۈشۈردى. تەييارلىق جىمىدە بولۇۋاتاتتى، بۇ ھال خۇددى
 مىسىرغا ئاتلىنىش ئالدىدىكى ئەھۋالغا ئوخشاپ كېتەتتى، ئەمما
 بۇ قېتىم كۆلىمى ئۇ چاغدىكىدىن كۆپ كىچىك ئىدى.

ئىمپېراتور يولغا چىقىدىغان كۈننىڭ ھارپا ئاخشىمى
 خانىملار بىلەن ئەتەيلا قارتا ئويناپ ئولتۇردى. خېلىدىن كېيىن
 ئورنىدىن تۇرۇپ گۈللۈككە كىردى. ئاپىسىنىڭ ئەسلىمىسىدە

قەيت قىلىنىشىچە، ئاپىسى ئىمپېراتورنى ئەنجۈر تۇۋىدە ئولتۇرغان يېرىدىن تاپقاندى، ئىمپېراتور بىرپەس ئىككىلىنىپ تۇرغاندىن كېيىن قولىنى ئاپىسىنىڭ پېشانىسىگە قويۇپ، بالىلىق مېھرى بىلەن:

— ھەممە ئىشنى سىزگە ئېيتىپ بېرەي، ھېچكىم بىلمىسۇن، پاۋلىنامۇ ئۇقمىسۇن، — دېدى. ئاندىن خۇددى ئۆتكەنكىدەك ئاۋازدا بىرتخېرغا گەپ قىلىۋاتقاندىك بىر تەرزىدە داۋاملاشتۇردى، — سىزگە ئېيتسام، مەن ئەتە ئەتىگەندە بۇ يەردىن كېتىمەن.
— نەگە؟

— پارىژغا، — دەپ جاۋاب بەردى ناپولېئون ۋە بىرپەستىن كېيىن يەنە قوشۇپ قويدى، — تەكلىپىڭىز بولسا ئاڭلاپ باقسام دەيمەن.

شۇ دەقىقىلەردە لاتسىيەنىڭ يۈرىكى سوقۇشتىن توختاپ قالغاندىك بولدى. يېرىم يىل مابەينىدە ئوغلى بىلەن تىنچ، خاتىرجەم بىللە ئۆتكىنىدىن كۆڭلى نەقەدەر شادمان ئىدى — ھە! ئەمدى بولسا بۇنداق خەيرلىك كۈنلەر ئاخىرلىشىش ئالدىدا تۇرماقتا. بىراق، لاتسىيە غۇرۇرلۇق ھەم ئىنتايىن ئەقىللىك ئايال ئىدى، ئوغلىنى قارارىدىن ياندۇرۇشقا ھېچكىمنىڭمۇ قادىر ئەمەسلىكىنى، شۇ تاپتا ئەندىشە قىلىپ نەسبەت قىلىدىغان بولسا پايدىسى بولمايلا قالماستىن، كۆڭلىنى پاراكەندە قىلىپ قويدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى.

— پېشانەڭگە پۈتۈلگىنى باردۇر، — دېدى ئۇ، — تەڭرىم زەھەرلىنىپ ئۆلۈشكە ياكى ئەجىلىڭ يېتىپ كۆز يۇمۇشقا بۇيرۇماس، تەڭرىنىڭ ئىرادىسى بىلەن شەمشىرىڭنى قولۇڭدا تۇتقىنىڭچە جەڭگاھتا ئۆلۈش نېسىپ بولار. سېنى بۇۋى مەريەم ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي!

ئىمپېراتور ئاخىرقى ئاخشىمى ئارالدىكى ئەر بابلارنى يىغىپ، ئۆزىنىڭ ئارالدىن كېتىش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى جاكارلىدى:

— بۇ يەردىكى تۇرمۇشۇمدىن خۇرسەنمەن. ئاپام بىلەن سىڭلىمنى سىلەرگە ئىشىنىپ بۇ يەردە قالدۇرماقچىمەن. ئۆزۈم ئىنتايىن قەدىرلەيدىغان بۇ مەملىكەتنى پاناھىڭلارغا تاپشۇردۇم. ۋالىي ۋە شەھەر باشلىقى ناپولېئوننىڭ بۇ يەردىن ئايرىلىدىغانلىقىغا ئىنتايىن ئەپسۇسلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

ئىمپېراتور ئەمىسى سەھەر ۋاقتىدا كېمىگە چۈشتى، يەلكەنلىك يەتتە كېمە مىڭدىن ئارتۇق لەشكەرنى ۋە بىرقانچە زەمبىرەكنى ئېلىپ فىرانسىيە دېڭىز قىرغىقىنى نىشانلاپ يۈرۈپ كەتتى. ئىمپېراتور كېمە ئۈستىدە ئەتراپقا نەزەر تاشلاپ تىككەندە تۇراتتى، تىنچقۇن كۈنلىرىنى ئۆتكۈزگەن ئېلىبا ئارىلىنىڭ، نۇرغۇن يىللار ئىلگىرى گۈللەندۈرمەكچى بولغا ئانا يۇرتى كورسكا ئارىلىنىڭ ئىزناسى بارا - بارا كۆزىدىن غايىب بولدى. فىرانسىيە دېڭىز قىرغىقى 1 - مارتتىكى تۇمان ئىچىدە بارا - بارا كۆزگە چېلىقتى.

«ئەڭ يامان پاجىئە نېمە؟ مەغلۇبىيەت ۋە ھالاكەتتۇر، — دەپ ئويلىماقتا ئىدى ناپولېئون شۇ تاپتا، — ئەڭ ياخشى خاتىمىچۇ؟ ياۋروپاغا ئەمدى تەلپۈنمەيمەن! ياۋروپا قوشما ئىشتاتلىرى بەرپا قىلىش غايىم يوققا چىقتى. ئەمدى ھەرگىز مىليون كىشىلىك فىرانسىيە قوشۇنىغا ئېرىشەلمەيمەن، يەنە كېلىپ ياۋروپادىكى باشقا ئەللەرمۇ مېنى ئەمدى قوبۇل قىلمايدۇ. ياۋروپاغا جەزمەن بىر ئاساسىي قانۇن تۈزۈپ بېرىشىمگە ھەمدە پالاتانىڭ ئىرادىسىگە بويسۇنۇشۇمغا توغرا كېلىدۇ. مۇستەبىتلىك دەۋرى كەلمەسكە كەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تېخى پارىژغا يېتىپ بارمىدۇق. قوشۇن قانداق ئىنكاس قايتۇرار؟»

قىرىق ياشلىق بۇ ئىنساننىڭ ئۆتكەن كۈنلىرى ئۆتكۈزۈلدىغان

كۈنلىرىدىن كۆپ ئىدى، ئەمدى بۇ يېشىدا ياشلىق دەۋرىدىكىگە ئوخشاش جاھاننى لەرزىگە سالغۇدەك ئىش تەۋرىتەلمەيتتى. بىراق، ھەرھالدا تىرىكشىپ بېقىش ۋە تەۋەككۈل قىلىپ بېقىشقا قادىر ئىدى. ئىمپېراتور باتۇرلۇق كۆرسىتىش ۋە ئېتىقادىدىن ۋاز كېچىشتەك زىددىيەتلىك تۇيغۇدا فىرانسىيە قىرغىقىغا قەدەممۇقەدەم يېقىنلىشىپ بارماقتا ئىدى.

ئون ئالتىنچى، قايتا باش كۆتۈرۈپ چىققان قەھرىمان

ئىمپېراتورنىڭ لەشكەرلىرى كىچىك بىر سەپ تۈزۈپ، گانا پورتىدا مىڭلاپ كىشىلىك قوشۇنى بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن تاغ - جىرالارنى لەرزىگە سالغۇدەك ھەيۋەت بىلەن ئالىپ تاغلىرىدىن ھالقىپ ئۆتتى. ناپولىئوننىڭ كونا قوغدىنىش قوشۇنىدىكى لەشكەرلىرى تارىخىي تەرەققىيات مۇساپىسىدە شەكىللەنگەن غەم - قايغۇدىنمۇ خالاس، شادلىقتىنمۇ مۇستەسنا ئۆزگەرمەس ئۇيۇل تاشتەك بىر خىل چىراي ئىپادىسى بىلەن مەھەللىلەردىن ئۆتكىنىدە، بۇ ھالدىن ئىلھاملانغان ئاممىنىڭ يول - يولىدا قىزغىن قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. بۇ تاغ - دالا ئوغلانلىرى ئىمپېراتورنى - دەل ئاشۇ كوچىلاردا شۇ نامسىز ۋىجىك گېنېرالنى كۆرگەنىدى، بۇ گېنېرال شۇ چاغلاردا ئۇلارنى ئېغىر ھەربىي ئالۋان - سېلىقلاردىن ئازاد قىلغان ھەمدە ئالىپ تاغلىرىدىن ئۆتۈپ غەلبىلىك ئۇرۇش قىلىپ شۆھرەت قازانغانىدى. ئەنە شۇنداق مۆجىزىلەرنى ياراتقانلىقىنى بىرىنچى بولۇپ ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن بۇ كىشىلەر كېيىنكى كۈنلەردە شۇ ئىشلارنى ئىپتىخار بىلەن تىلغا ئېلىشىپ، ئىمپېراتور ئۇلۇغ ئىشلىرىنى بىزنىڭ مەھەللىدىن باشلىغان دەپ ماختىنىشقانىدى. بۈگۈن بۇ زات ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ئالدىدا

پەيدا بولدى، جاھاندا شۇنچە چوڭقۇر تەسىر پەيدا قىلالغۇدەك
ئۇنىڭدىن ئۆتە ئەۋلىيا ئەزەم بولسۇنمۇ؟

دېھقانلار تاغ - ئىدىرلاردىن چىقىپ كەلدى، ئاياللار ۋە
بالىلار ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭدى، ئۇلارنىڭ
زۇۋاندىن پادىشاھقا قارشى ناخشا - قوشاقلار تۈزۈلدى؛ بەزى قاپ
يۈرەكلەر شەھەردە باستىرلارنى يېڭى كەلگەن بۇ مېھمانلارنىڭ
ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋېلىشقا مەجبۇر قىلدى. ئىمپېراتور بىر يۈز
چاقىرىمچە كېلىدىغان بۇ مۇساپىسىدە دېھقانلاردىن باشقا
كىشىلەرنى ئۇچراتمىدى.

ناپولېئون بۇ ئىشلارنى بۇرۇنلا پەرەز قىلىپ يەتكەنىدى.
ئايكس ۋە ئاۋنۇن قاتارلىق شەھەرلەر جايلاشقان خانىپەرەسلەرنىڭ
كۈچى زورراق ئۆلكىلەردىن ئۆتۈشنى خالىمىغان، ھەتتا
دۇقىنىغا تېزىرەك بېرىۋېلىش ئۈچۈن زەمبىرەكلىرىنىڭ
ھەممىسىنى ئاپپاق قار بىلەن قاپلانغان تاغ يولىغا
تاشلىۋەتكەنىدى. ئۇ يەردىكى دېھقانلار پادىشاھقا، روھانىيلارغا ۋە
تاجاۋۇزچىلارغا ئۆچ ئىدى. چۈنكى، دېھقانلار ئۆز ۋاقتىدا
ئاقسۆڭەكلەرنىڭ يەرلىرىنى بۆلۈشۈۋېلىپ ئىگىدارچىلىق قىلىپ
كېلىۋاتقىنىغا يىگىرمە بەش يىل بولغان بولسىمۇ، ئۇلار بۇ
دېھقانلارنىڭ شۇ يەرلەرگە ئىگىدارلىق قىلىش ھوقۇقىنى
ئېتىراپ قىلىشمىغانىدى. بۈيۈك ئىنقىلابنىڭ مەقسىتى
نامراتلارنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداش ئىدىغۇ؟ ئىنقىلابنىڭ
تايانچلىرى دېھقانلار ۋە پىرولېتارلار ئەمەسمىدى؟ ئىنقىلابتىن
كېيىن باش مەمۇر بولغان ناپولېئون ئۇلارنىڭ قولىدىن
ھېچقاچان ھېچنېمىنى ئېلىۋالمىغان، ئىمپېراتور بولغىنىدىن
كېيىنمۇ ئۇلارنىڭ ئوغۇللىرىنى ئەسكەرلىككە ئېلىپ
كەتكىنىدىن باشقا ھېچ يامانلىق قىلمىغان، شۇڭا گالۋاڭشراق
بولسىمۇ كۆڭلى روشەن بۇ دېھقانلار ئىمپېراتورنى ئەزەلدىن

ئۆزلىرىگە يات كۆرمىگەن، بەلكى كۆڭلىدە بۇرۇنقىدەكلا سادىق - ساداقەتمەن بولۇپ كەلگەنىدى. بۈگۈنكى كۈندە كونا پادىشاھنىڭ چەت ئەلدىن قايتىپ كېلىشى بىلەن ئاقسۆڭەكلەرمۇ يېنىپ كېلىپ دېھقانلارنىڭ تېرىۋاتقان ئۇ يەرلىرىنى تارتىۋالغانىدى.

ۋەزىيەتتە كۆرۈلگەن بۇ يېڭى ئۆزگىرىش تۈپەيلىدىن دېھقانلارنىڭ قەلبىنى قاتمۇقات مۇرەككەپ تۇيغۇلار چىرىمىۋالغانىدى. ئۇلارنىڭ كەيپىياتى بۇنىڭدىن ئون بەش يىل ئىلگىرىمۇ ئەنە شۇنداق بولۇپ، ناپولېئون مىسىردىن كىچىك بىر كېمە بىلەن ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ قۇرۇقلۇققا چىققىنىدا فىرانسىيەنىڭ جەنۇبىدىكى پۈتكۈل خەلق ئەۋلىيادەك بىلىپ قارشى ئالغانىدى. يېقىنقى ئون بىر ئاي مابەينىدە زادى نېمە ئىش يۈز بەردىكىن، تېخى ئون بىر ئاينىڭ ئالدىدىلا ئىمپېراتورنى ئاغزى بېسىقماي قارغاشقان كىشىلەرنىڭ ئەمدىلىكتە شۇنچە شادىمان قارشى ئېلىۋاتقىنى نېمىسى؟ دەرۋەقە، قېچىپ ماڭغىنىدا فىرانسىيەنىڭ باشقا بىر رايونىدىن يول ئالغانىدى. يەنە كېلىپ بېشىغا كۈن چۈشكەن دۆلەت جىنايەت جاۋابكارلىقىنى ئۈستىگە ئالىدىغان بىرەر قۇربانغا موھتاج ئىدى. ھالبۇكى، خەلقنىڭ بۇ قۇربانغا ئۆچمەنلىك قىلىدىغان ۋاقتى مەغلۇپ چاغلىرىدەك قىسقا، ئىخلاس قىلىدىغان ۋاقتى خۇددى غالىب چاغلىرىدەكلا ئۇزاق بولدى.

ئەڭ ئاۋۋال ئۇچراشقان قوشۇن قانداق مۇئامىلىدە بولار؟ ئىمپېراتور تېخى يېقىندىلا ئۇلار بىلەن خوشلاشقان ۋاقتىدا ۋەتەن ئۈچۈن، توغرىراقى پادىشاھ ئۈچۈن سادىق بولۇڭلار، دەپ چېكىلىۋىدى، ئۇلار بوربون سۇلالىسىنىڭ ئاق رەڭ بەلگىلىك قالىپىنى كىيىپ، پادىشاھنىڭ مائاشىنى ئېلىپ، ئاقسۆڭەك ئوفىتسىرلارنىڭ ئاغزىدىن ئۆتكەنكى داھىيسىنىڭ غەيۋەت - شىكايەتلىرىنى ئاڭلاپ كەلگەنىدى، ئەمدى ئۇنى كىممۇ قوللار؟

جىمى ئىش ئۆزىنىڭ قايىل قىلىش كۈچىگە باغلىق. ناپولېئون ئوكانادىن ئىچكىرىلەپ يولغا چىققىنىدا كۆڭلىدە ئۆزىگە ئازراق ئىشەنچىمۇ يوق ئىدى. ئەگەر شۇ تاپتىكى ئۇلۇغۋار پىلانلىرىنى ۋە بۇيرۇقلىرىنى بۇرۇنقىدەك ئۆتكۈزەلمەي مەغلۇپ بولسا، بوربونچىلار قاماپ قويۇشى مۇمكىن، شۇنداق بولغىنىدا، ياۋروپانىڭ كەلگۈسى توغرىسىدىكى تەسەۋۋۇرلىرىنى پەقەت قاماق تاملارغا قاراپ تەسۋىرلەپ بېرىشتىن باشقا ھېچ ئىش قىلالمايدۇ.

ناپولېئون گرېنوبېلنىڭ سىرتىدىكى لامار ئەتراپىدا پەرمانغا بىنائەن ناپولېئوننى يوقىتىش ئۈچۈن كېلىۋاتقان ھۆكۈمەت قوشۇنى بىلەن تۇنجى قېتىم دوقۇرۇشتى، قوشۇننىڭ خۇددى بۇرۇن ئىمپېراتورغا سادىق بولمىز دەپ قەسەم بەرگىنىدەكلا پادىشاھ ئالدىدا قەسەم بەرگەن ئوفىتسىپىرلىرى بۇيرۇقنى تاپشۇرۇۋالغانىكەن، ھۇجۇم قىلماي قالمايدۇ - دە. قاراپ تۇرۇپ قانلىق ئۇرۇش بولارمۇ؟ بۇ شەھەر كوچىسى جەڭگاھقا ئايلىنىپ قالارمۇ؟ ئىمپېراتور ئاتتىن چۈشۈپ، ئالدىغا ئون نەچچە قەدەم مېڭىپ توختىدى - دە:

— ئەي بەشىنچى بىرلەشمە ئارمىيە لەشكەرلىرى! مېنى تونۇدۇڭلارمۇ؟ ئاراڭلاردا ئىمپېراتورۇڭلارنى ئۆلتۈرۈشنى خالايدىغانلار بولسا ئالدىغا چىقسۇن، مانا مەن تەييار! - دەپ توۋلىدى - دە، كۈل رەڭ پەلتوسىنىڭ ئالدىنى ئاچتى.

دەھشەت بىر جىملىق ھۆكۈم سۈردى. ئەمدى قانداق بولاركىن؟ «ئۇلار ئۆز يىگىتلىرىمىز ئىكەن! ئۆز گېنېراللىرىمىز ئىكەن! بىز چوققىلاردا، چۈشكۈنلەردە ۋە بېھىساب جەڭلەرنىڭ ئوت - يانغىنى ئىچىدە گېنېراللىرىمىزنىڭ سىماسىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرگەنمىز! ئىنساننىڭ تۇغما خاراكىتىرى ۋە ئەستىلىكى يېڭى قەسىمنى ئاغدۇرۇۋېتىشكە يېتەرلىك ئاساس

بولالماسمۇ؟»

— ياشسۇن ئىمپېراتور! — توۋلاشتى ئارقا - ئارقىدىن لەشكەرلەر ۋە ئوفىتسېرلار.

ئارقىدىنلا ئىككى تەرەپ قوشۇندىكى لەشكەرلەر بىر - بىرى بىلەن گىرەلەشىپ كەتتى، ھەربىي قاپاقلىرىنى مىلتىق خەنجىرىگە ئېسىشىپ تەنتەنە قىلىشتى. كۆك ھەربىي فورمىسىغا يەنە بىرەردىن تۆشۈك ئېچىلغانغا نېمە بولماقچىدى؟ بىر سائەتتىن كېيىن داھىينىڭ يېنىدىكى مىڭ لەشكەر ئۇلغىيىپ ئىككى مىڭ بولدى.

گرېنوبىل كوچىسىدا ئىككى قوشۇن ئۇچراشقان ئاشۇ ئاچقۇچلۇق پەيتتە ناپولېئوننىڭ چۇقانى ۋە كۆزلىرى ھەل قىلغۇچ رول ئوينىدى، شۇ تاپتا پەقەت سۆز - ھەرىكىتى ۋە كۆزلىرى ئارقىلىق رەھبەرلىك ئورنىنى، ھوقۇقىنى ۋە دۆلەتنى يەنە بىر قېتىم ئىلكىگە ئالغانىدى. شۇنىڭ بىلەن گرېنوبىلغا بېرىپ خەلققە بايانات ئېلان قىلىپ ئۆز ئوينىنى جاكارلىدى:

— فىرانسۇز ۋەتەنداشلار! پارىژ قولىدىن كەتكەندىن كېيىن يۈرىكىم ئېزىلىپلا كەتكەنىدى. بىراق، ئىرادەم تەۋرەنمەستىن بۇرۇنقىدەكلا مۇستەھكەم... ھاياتىم سىلەرگە مەنسۇپ، شۇڭا سىلەرگە كېرەكلىك ئادەم بولۇپ چىقماقچىمەن. سۈرگۈن بولۇپ يۈرگەن چاغلىرىمدا ئازابلىق ئىغراشلىرىڭلار ۋە ئىلتىجايىڭلار قۇلىقىمغا يەتتى. سىلەر مېنى بەك ئۇزاق ئۇخلاپ كەتتى، ئۆزىڭنىڭ دەم ئېلىشى بىلەنلا بولۇپ فىرانسىيەنىڭ مەنپەئىتىنى قۇربان قىلدى دەپ ئەيىبلەيدىڭلار. مەن قاتمۇقات خېيىم - خەتەرلەرنى بۆسۈپ، دېڭىز - ئوكيانلاردا تاسقىلىپ يۈرۈپ قايتىپ كەلدىم. مانا، ئاراڭلاردا تۇرۇپتىمەن. ماڭا، سىلەرگە مەنسۇپ ھوقۇقنى تەلەپ قىلىپ كەلدىم.

— ئەي لەشكەرلەر، مەن كەلدىم، ئومۇمىي ئاۋاز بېرىپ

سايلىغان ئىمپېراتورۇڭلار، ئۆزۈڭلار ھىمايە قىلىپ ئۆستۈرگەن گېنېرالنىڭلار يەنە ئالدىڭلاردا تۇرۇپتۇ، گېنېرالنىڭلارنىڭ ئەتراپىغا ئويۇشۇڭلار، غالىبىيەتنىڭ بەلگىسى بولغان ئۈچ رەڭ بەلگىلىك قالىپنىڭلارنى يېڭىباشتىن كىيىڭلار، ئولسىم ۋە ئاۋستېرلىزلاردا، جېنا، ئايلىور ۋە فريېدلاندلاردا، ئېيىكىمىز ۋە ۋاگراملاردا، سىمولىنىسكىي ۋە موسكوۋالاردا، لۇتىز ۋە مومىلانلاردا كۆتۈرگەن بۈركۈت تۇغۇڭلارنى يېڭىباشتىن جەۋلان قىلدۇرۇڭلار! سىلەرنىڭ ۋە پەرزەنتىڭلارنىڭ مال - مۈلكۈڭلار، مەرتىۋەڭلار ۋە شوھرىتىڭلار ئالدىدىكى ئەڭ چوڭ دۈشمەن دەل سىلەرنى خانىۋەيران بولۇشقا مەجبۇر قىلغان پادىشاھ - بەگلەرنىڭ ئۆزى، ئۇلاردىنمۇ ئارتۇق دۈشمەن بولمايدۇ... ئىنقىلاب بوران - چاپقۇنلىرىدا قولغا كەلتۈرگەن غەلبىمىز بىزنى ئالغا باشلايدۇ، بۈركۈت تۇغىمىز چېركاۋلارنىڭ قۇببىسىگە، تاكى بۇۋىمەرىيەم چېركاۋىنىڭ قۇببىسىگىچە ئارقا - ئارقىدىن قالدۇغۇسى!

ياشىسۇن ئىمپېراتور! گىرېنوبىلدا تۇرۇشلۇق قوشۇنلار ۋە ئۇ يەردىكى ئاقسۆڭەكلەرنىڭ قوشۇنلىرى بەس - بەستە ناپولېئون تەرەپكە ئۆتتى. بۇنىڭ بىلەن يەتتە مىڭ كىشىلىك قوشۇن ئىمپېراتورنىڭ كەينىدىن مېڭىپ لىئونغا يۈرۈش قىلدى، لېئونمۇ ناپولېئوننىڭ ئىلكىگە ئۆتتى. پادىشاھنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ كەلگەن ماركسېنا ئەمدى كېلىپ ئىمپېراتورنىڭ ئالدىدا قول باغلاپ تۇردى.

— نېي قېنى؟ — ھەممەيلەن ئوڭايىسىزلىق ئىچىدە سۈكۈت قىلىپ تۇردى، — پادىشاھنىڭ قېشىدىمۇ؟

پارىژدىكى ئوردا ئەھلى يېڭى ئۇرۇش توغرىسىدىكى ئەھۋاللاردىن خەۋەر تاپقانىدى. كىشىنى ۋەھىمگە سالىدىغان قورقۇنچلۇق خەۋەرلەر ئوردىغا يېتىپ كەلگەندە بۇدەك پادىشاھ،

ئاۋاق ۋەزىر - ۋۇزرالارغا تىترەك ئولاشتى. ئون بىر يىل مابەينىدە ناپولېئون ئۈچۈن يالغان ئېيتىپ كەلگەن ھۆكۈمەت ئاخباراتى ئەمدى فىرانسىيە پادىشاھى ئۈچۈن يالغاننى توقۇپ، ئىمپېراتورنى ئۆلدى، دەپ جاكارلىغانىدى. ئوردا ئەھلى قانداق ھەرىكەت قوللىنىش كېرەكلىكى ئۈستىدە كېڭىشىۋاتقاندا، قېرى گىراف كوندى پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ «پاسخا بايرىمى ھارپىسىدىكى بۇت يۇيۇش مۇراسىمىغا ئۆزىڭىز رىياسەتچىلىك قىلغانىدىڭىز» دەپ سورىدى. پادىشاھ بۇ چاغدا قوشۇنغا مۇراجىئەتنامە يېزىش بىلەن ئىدى، قابىل ياردەمچىسى بوربون قوشۇنلىرىنىڭ ھەقىقىي باش قوماندانى قېشىدا ئولتۇراتتى. بۇ ياردەمچىسى كىم، گىسىمچۇ؟

دەل مارشال نېي ئىدى. فىرانسىيە قوشۇنلىرى موسكۋادىن چېكىنگەندە، نېينىڭ قوشۇن بىلەن بولغان ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالغان بولغاچقا، يارىدار بولغانلىقى ۋە قازا قىلغانلىقى نامەلۇم ئىدى. پاسىبانى ناپولېئون شۇ چاغدا:

— نېي يوقاپ كەتتى. ئەگەر تىرىك تىلىۋالغىلى بولىدىغان ئىش بولسا، ئوردامنىڭ گەمىسىدە ساقلاۋاتقان قىممىتى ئىككى يۈز مىليون فىرانكقا يارايدىغان ئالتۇنلىرىمنى سەرپ قىلىشقىمۇ رازى ئىدىم! — دېگەنىدى.

ناپولېئون شۇ قەدەر قەدىرلەيدىغان بۇ مارشال بولسا شۇ چاغدا پادىشاھنىڭ قەسىرىدىكى يېشىل رەڭلىك يىغىن شېرىسى ئالدىدا ئۆرە تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ئاشۇ بۇرۇنقى غوجايىنىنى بوختىشقا قەسەم ئىچتى. بىراق، لەشكەرلەرنىڭ ناپولېئوننى قارشى ئېلىپ توۋلىغان تەنتەنىلىك ساداسى قۇلاق تۈۋىدە ياڭرىغىنىدا شامالنىڭ يۈنىلىشىگە بېقىپ ئىش تۇتۇپ، ئۆز قوشۇنىغا ئۈچ رەڭ بەلگىلىك قالپاق كىيگۈزدى. بېسانسۇندا ئۆتكۈزۈلگەن قوبۇل مۇراسىمىدا ئىمپېراتورغا ئۆزىنى ئاقلاپ

بىر پارچە باياننامە يازىدىغانلىقىنى ئېيتتى. بىراق، ئىمپېراتور بولسا ئۇ ئىشلار بىلەن كارى بولماستىن گەپ ئەۋەتتى:

— ئېيتىپ قويۇڭلار، ئۇنى بۇرۇنقىدەكلا ياقتۇرىمەن ھەم ئەتە باغرىمغا باسىمەن.

بۇ نەقەدەر دانا تەدبىر — ھە! نېي گەرچە ناماقۇل بولۇپ ئىمپېراتورنىڭ ئەپۇ قىلىشىغا ئېرىشكەن بولسىمۇ، كۆڭلى دەككە — دۈككىدە ئىدى.

— سىزنى سۆيىمەن، ئالىلىرى. ۋەتەن ئوغلانى بولۇش سۈپىتىم بىلەن بايان ئەيلەيمەنكى، — دېدى ئەتىسى دۇدۇقلىغىنىچە، — مەن ھېلىقى سېمىز چوشقىنىڭ ئالدىدا دەردىمنى ئىچىمگە يۈتۈپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈشكە ھەمدە سان لۇئىسنىڭ كىرىست ئوردىنىنى قوبۇل قىلىشقا مەجبۇر بولغانمەن. سىز قايتىپ كەلمىگەن تەقدىردىمۇ، بىز ئۇنى بەربىر قوغلىۋېتەتتۇق.

«قالتىس ئادەم ئىكەن بۇ، يۇمىلاق تاۋۇزنىڭ ئۆزى! چىرايىنىڭ تاتىرىپ كەتكىنىنى قارىمامدىغان!» مارشال نېي ئىمپېراتورغا گەپ قىلىۋاتقىنىدا ئىمپېراتورنىڭ كۆڭلىدىن ئەنە شۇنداق خىياللار كېزىپ ئۆتتى.

گىراق ئاتوۋامۇ قېچىپ كەتكەنىدى، تېخى شۇ كۈنى ئەتىگىنى گىراق بىلەن ئۆلۈم — كۆرۈمنى تەڭ كۆرىمىز دەپ قەسەم ئىچكەن قوغدىنىش قوشۇنى چۈش بولار — بولمايلا ئىمپېراتورنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتتى. ئىمپېراتور ئەمدى بۇنداق ئىشلارغا ئانچە قىزىقىپمۇ كەتمەس بولۇپ قالغانىدى، بۇ قوغدىنىش قوشۇنىدىكىلەردىن ئۆزىنى يىراق تۇتاتتى. بىراق، لەشكەرلەردىن بىرى پادىشاھ لۇئىسقا ئىنتايىن سادىق بولۇپ، پادىشاھنى بىخەتەر جايغا يەتكۈزۈپ قويۇپ، ئاندىن ئىمپېراتورنىڭ قېشىغا قايتىپ كەلگەنىدى. ئىمپېراتور ئۇ لەشكەرنى يېنىغا

چاقىرتتى ھەمدە مەيدىسىگە شۆھرەتلىك بىرلەشمە ئارمىيە
مىزىكىنى ئۆز قولى بىلەن تاقاپ قويدى.

نەقەدەر زور ئۆزگىرىش - ھە بۇ! ناپولېئون پارىژغا يۈرۈش
قىلىش سەپىرىدە ئۆزىگە بەيئەت قىلغان لەشكەرلەر
كۆپەيگەنسېرى، سۆزلىرى شۇنچە يۇمشاپ كەتتى:

— ئۇرۇش تىنچىدى. ئۇرۇش ۋە ئەركىنلىك ئىنقىلابىنىڭ
ئىككى ئاساسىي پىرىنسىپىدۇر، — دەيتتى ئىمپېراتور بىر
شەھەردىن يەنە بىر شەھەرگە ئۆتكىنىدە شەھەر پارلامېنتىنىڭ
ئەزالىرىغا ۋە شەھەر ئاھالىسىگە يۇمشاق ۋەزىندە نۇتۇق
سۆزلەپ، — بۇ ئىككى پىرىنسىپنىڭ دەپسەندە قىلىنىشىدىن
ساقلىنىش ئۈچۈن چاققۇنلارنىڭ تاجاۋۇزىدىن قاتتىق مۇداپىئە
كۆرۈش كېرەك، ياۋروپا بىلەن تۈزۈشكەن كېلىشىملىرىمىزگە
رىئايە قىلىشىمىز شەرت. فىرانسىيە ئۇرۇشىسىز ۋاسىتە
ئارقىلىق شان - شۆھرىتىنى يېڭىباشتىن قولغا كەلتۈرىدۇ.
بىز باشقا ئەللەرنى تىزگىنلىمەيلا قانائەتلىنەرلىك دۇنياۋى
شۆھرەتكە ئىگە ئەل بولۇپ چىقىمىز.

خەلق بۇ نۇتۇقتىكى يېڭى مەنىنى ھېس قىلىپ يەتكەندىمۇ؟
ھېس قىلىپ يەتكەن تەقدىردىمۇ ناپولېئوننىڭ سەمىمىيىتىگە
ئىشىنەرەمۇ؟ بۇنىڭدىن قانائەت ھاسىل قىلارمۇ؟ ئۇرۇشىسىز
شۆھرەت قازىنارمۇ؟ ناپولېئون ھەربىي يۈرۈش داۋامىدا يۇقىرى
دەرىجىلىك بىر كونا گېنېرالنى ئۇچراتقانىدى، بۇ گېنېرال
ناپولېئوننىڭ ئاشۇ نادان خەلققە سۆزلىگەن نۇتۇقلىرىنى
ئاڭلىغۇچىلار ئىچىدىكى ئاقىل سىردىشى ئىدى.

— ئاممىنىڭ ئېڭىدا ئۆزگىرىش بولدى، — شەرھىلىدى
ناپولېئون ئۆزىنىڭ سىياسىي نۇقتىئىنەزىرىنى، — بۇرۇن
ھەممە كىشى شۆھرەت ھەلەكچىلىكىدە ئىدى، بۈگۈنكى كۈندە
ئەركىنلىككە ئەھمىيەت بېرىدىغان بولدى. مەن بۇرۇن

كىشىلەرگە شوھرەت بەخش ئەتكەندىم، بۈگۈنكى كۈندە خەلقنىڭ ئەركىنلىكىگە كاپالەتلىك بېرەلمەيمەن. ئەگەر كىشىلەرنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتى مۇكەممەل قانۇن ئاساسىدا كاپالەتكە ئىگە بولىدىغان بولسا، كىشىلەر ئەركىنلىكتىن تولۇق بەھرىمەن بولالايدۇ، لېكىن ھۆكۈمەتسىزلىككە رۇخسەت يوق. چۈنكى، ھۆكۈمەتسىزلىك بىزنى مۇستەبىت جۇمھۇرىيەت دەۋرىگە چېكىندۈرۈۋېتىشى مۇمكىن، شۇنداق بولغىنىدا ھەركىمدە سىياسىيغا چات كېرىۋېلىش ھوقۇقى پەيدا بولۇپ قالىدۇ. مەن پەقەت ھۆكۈمرانلىق ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ھوقۇققا كاپالەتلىك قىلساملا بولىدى.

مەسىلە گۆدەكلەرچە ئېيتقان ئاخىرقى بىر ئېغىز گەپتە ئىدى. روشەنكى، ئۆزىنىڭ دېموكراتىيە نۇقتىئىنەزىرىنى مۇستەھكەملەشكە بەل باغلىغانىدى.

— تۆئېلېرس ئوردىسىنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟ — سورىدى ناپولېئون.

— شۇ پېتى، ھەتتا بۈركۈت تۇغمۇ ئۆز جايىدا، — جاۋاب بەردى ھەمسۆھبىتى.

ناپولېئون بۇ جاۋابتىن خۇش بولۇپ يايىراپ كەتتى.

— بۈركۈت تۇغى پادىشاھ لۇئىسنىڭ كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنگەن بولسا كېرەك، — دېدى ناپولېئون كۈلۈپ تۇرۇپ، — تىياتىرخانىدا قانداق تىياتىرلار قويۇلۇۋاتىدۇ؟ تارماننىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟ سىز ئوردىدا تۇرۇۋاتامسىز؟ ئاڭلىسام، بوربون جەمەتى بىردىنلا بېيىپ كەتكەن جەمەتكە ئوخشاش قانداق سۆھبەت بايان قىلىشنى، قانداق سىلىق - سىپايە سۆز - ھەرىكەتتە بولۇشنى بىلمەسمىش.

ناپولېئون شۇ قەدەر قىزىقچى، شۇ قەدەر مەسخىرىۋاز ئىدى ھەمدە پارىژنىڭ ئەھۋالىنى بىلىشكە تولىمۇ تەقەززا ئىدى.

خېلىدىن بېرى باشقىلارنىڭ مازاق قىلىشىغا ئۇچراپ كەلگەچكە، ئەمدى ئۆزىمۇ مازاق قىلىش ئۇسۇلىدا ئۆچ ئېلىشقا ئورۇناتتى. بىرەيلەنگە ئوردىدىكىلەرنىڭ بېخىللىقىنى تەسۋىرلەپ بەردى ھەمدە يىگىرمە فىرانك مېتال پۇلدىن بىرنى كۆرسەتتى.

— كۆردىڭىزمۇ؟ بۇ پۇلغا «پادىشاھ تەڭرىگە ئامانەت» دەپ ئويدۇرۇپتۇ، مەن بولسام «فىرانسىيە تەڭرىگە ئامانەت» دەپ ئويدۇرغانىدىم. ئۇلار دائىم شۇنداق ئۆز مەنپەئىتىنىلا ئويلىشىدۇ، فىرانسىيەنى كۆزلىمەيدۇ!

ناپولېئون ئۈچ مىنۇت ئىچىدە يىگىرمە نەچچە كىشىدىن سوئال سوراپ بولدى.

— ئۆزىنى بوناپارت خانىم دەپ ئاتىسا بولار ئىكەن، — دېدى ناپولېئون ئوتانسقا ئايال كىنەز مەرتىۋىسى بېرىلگەنلىكىنى ئاڭلىغىنىدا، — بۇ ئاتاق باشقا ھەرقانداق نامدىن قىممەتلىكرەك ئىدى!

ناپولېئوننىڭ بۇ سۆزلىرىدىن يېڭى دەۋر پۇرقى كېلىپ تۇراتتى. ئەگەر ئۆزىنى بوناپارت دەپ ئاتاپ، يەنە بىر قېتىم ئاساسىي قانۇن ئېلان قىلىپ خەلققە ئەركىنلىك بەرگىنىدە، ئەگەر ئۆزى موھتاج ھوقۇققا ئېرىشكىنىدە فىرانسىيە پادىشاھىغا ئايلانغان بولار ئىدى. شۇنداق بولغىنىدا ياۋروپانى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئارزۇسى بەربات بولغىنىدىن كېيىنمۇ يەنىلا فىرانسىيەنى — دۇنيانىڭ بىر قىسمىنى يېقىنقى زامان پادىشاھلىقلىرىنىڭ نەمۇنىسىگە ئايلاندۇرغان بولار ئىدى. بۇرۇن ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى ئىزچىل تۈردە شارائىتنىڭ ئۆزگىرىشىگە مۇناسىپ رەۋىشتە يۈرگۈزۈپ كەلگەنىدى، بۈگۈنكى كۈندە يەنە بىر قېتىم ھاكىمىيەت بېشىغا چىققىنىدا تەپەككۈرى نىجاسەتكە قاراپ پەرۋاز قىلىپ، ئۆزىنىڭ نادىرلىقىنى نامايان قىلدى. ئۇنىڭ يولى راۋان ئىدى.

پارىژنىڭ يولمۇ ئوچۇق ئىدى. پادىشاھ تىكىۋەتكەن، ئاھالىنىڭ كۆپىنچىسى ئىمپېراتورغا مايىل ئىدى. كېمەركى پادىشاھنىڭ ئاخىرقى قالدۇق قوشۇنى بىلەن تۇتۇشۇپ قېلىشتىن ئەندىشە قىلسا، بۇ ھال ئۇلارنى زىيادە يۇقىرى مۆلچەرلىۋەتكەنلىك بولاتتى. ئىمپېراتورنىڭ پارىژغا يېتىپ بېرىشى ئۈچۈن يەنە قىرىق سائەتچە يول يۈرۈشىگە توغرا كېلەتتى، بۇ چاغدا پادىشاھ ئوردىسىدىكى ئاخىرقى بىر مۇھاپىزەتچىمۇ پايتەختنى تاشلاپ كېتىپ بولغانىدى. ئىمپېراتورنىڭ قوشۇنى پادىشاھقا يېتىشىۋالدى - يۇ، پادىشاھ ئېلىپ ماڭغان لىق ئاتىش ھارۋا كۈمۈش ۋە بىرمۇنچە زەمبىرەكنى ئېلىپ قېلىپ، پادىشاھنى ئەتەيلا پورت تەرەپكە قاچۇرۇۋەتتى. فىرانسىيەلىكلەر قېچىپ ماڭغان سېمىز پادىشاھنى مەسخىرە قىلىپ كۈلۈشتى. چۈنكى، دۈشمەن قوشۇنىنى ئەنگىلىيەدىن پارىژغا باشلاپ كېلىپ ئۆزىنى بۇرىدىن يېتىلەتكۈزگەن ئۇ پادىشاھ ئەمدى يەنە فىرانسىيە قوشۇنىنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ پارىژدىن ئەنگىلىيەگە قاچقاندى.

پارىژ — ئۇزاقتىن بۇيان ئىتائەت قىلىشقا ئادەتلىنىپ كەتكەن بۇ شەھەر تىنچىپلا كەتتى. ئىمپېراتور قۇرۇقلۇققا چىقىپ پارىژغا يېتىپ كەلگۈچە سەرپ قىلغان يىگىرمە كۈن ئىچىدە پارىژ ئاخبارات ۋاسىتىلىرى خۇددى تېرمىنېتردەك كۈندە نەچچە ئۆزگىرىپ تۇردى.

«دېۋە سۈرگۈن قىلىنغان جايدىن قېچىپ كەتتى»، «كورسىكالىق چىل بۆرە كانادا قۇرۇقلۇققا چىقتى»، «كىشىلەر گاكۇدا يولۋاس ئىزىنى بايقاپ، توسۇشقا لەشكەر ئەۋەتتى، ئەمما بۇ تەلۋە تاغقا قېچىپ بېرىۋالدى»، «بۇ ئالۋاستى ھىيلە ئىشلىتىپ گرىنوۋېلغا بېرىۋالدى»، «مۇستەبىت لىئون شەھىرىگە كىردى، ھەممە ياقنى ۋەھىمە قاپلىدى»، «بوناپارت

شمالغا قاراپ تېز ئىلگىرىلىمەكتە. ئەمما، پارىژغا مەخگۇ كىرەلمەيدۇ»، «ناپولېئون ئەتە لەشكەر تارتىپ شەھەر قوۋۇقىدىن كىرىدۇ»، «ئىمپېراتور ئالىيلىرى فونتاينىپېلدا...»

ئىمپېراتور نوسالغۇسىز ئىلگىرىلەپ، بۇنىڭدىن ئون ئۈچ ئاي ئىلگىرى كېتىشكە مەجبۇر بولغان ئوردىسىغا قايتا قەدەم باستى، پۈتكۈل پارىژ ئىمپېراتور قوشۇنلىرىنىڭ كونتروللۇقىغا ئۆتتى، كونا ئاقسۆڭەكلەر پادىشاھقا ئەگىشىپ قېچىپ كەتكەنىدى. پۈتكۈل پارىژ تىنچىپلا كەتتى. بۇنى ھېس قىلىپ يەتكەن ئىمپېراتور قۇلقىنى دىڭ تۇتۇپ ئەتراپىدىكى تىۋىشقا دىققەت قىلىپ تۇردى.

ناپولېئون تۇنجى قېتىم ئۈمىدسىزلىككە ئېرىشتى! پارىژغا قىلغان ھەربىي يۈرۈش شانلىق يۈرۈش ئىدى، ئۆزۈمۈ كېيىنكى كۈنلەردە بۇ مەزگىلنى ھاياتىمىدىكى ئەڭ شانلىق چاغلار ئىدى دەپ قەيىت قىلدى. بىراق، ئاخىرقى ھېسابتا تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان، ئۆزى ئىزچىل خۇشامەت قىلىپ كەلگەن، ھەتتا شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ پادىشاھلىقىدىن ۋاز كېچىپ ئالايىتەن كەلگەن بۇ پايىتەختتە — ھېچقاچان ئۆزىگە ھەقىقىي بويسۇنۇپ باقمىغان بۇ ئاستانىدە ئەخلاقىي قارشىلىققا ئۇچرىدى. ئۆزى ئىزچىل تۈردە تىلەپ كەلگەن نەرسىنى — سادىق يۈرەكنى يېڭى دوستلىرىنىڭ ۋۇجۇدىدىن تاپالمىغىنىدا غەربىسىنىپ روھى چۈشۈپلا كەتتى، لاددى قىزىپ - قايناپ ئاخىرى ھالىدىن كەتكەندەك سالىپىمۇۋالغانىدى. بىراق، ئىمپېراتور ئۆزىنى ئۆزى روھلاندىرۇمسا بولمايتتى.

ناپولېئون نەزىرىنى ۋىيېننا تەرەپكە ئاغدۇرۇپ تەلمۈردى. فىرانسىيە قۇرۇقلۇقىغا چىقىپ بىر ھەپتە بولغان كۈنى مېتتېرنىچ تۈن نىسپىي سائەت ئۈچتە ئاندىن ئۇخلىغانىدى، كەتكەن سائەت ئالتىدە خەۋەرچىسى ئويغىتىپ، بىر پارچە خەتنى

سۇندى. كۈنۋېرتقا «باش ئەلچىخانا، ژېنۇۋا» دەپ يېزىلغانىدى. مېتتېرنىچ ئاچچىقىدا خەتنى بىر چەتكە تاشلاپ قويۇپ ئۇيغۇسىنى ئۇخلاۋەردى. بىرقانچە سائەتتىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ، كۈنۋېرتنى ئېچىپ خەتنى ئوقۇدى. خەتتە مۇنداق دەيىلگەندى:

ئەنگلىيە ۋالىيسى كېنېر رېنايدا ناپولېئوننى كۆرگەنلەر بارمۇ، دەپ سۈرۈشتۈرۈپ كەلدى. ناپولېئون ئېلبا ئارىلىدىن غايىب بوپتۇ.

ئوچۇق ھاۋادا چاقماق چاققاندا كىلا دەھشەت خەۋەرغۇ بۇ! ئاھ، تېخى تۈنۈگۈنلا بىر - بىرىنىڭ دوپپىسىغا جىگدە سېلىپ ئۆتۈشكەن كىشىلەر بۈگۈن قىيامەتلىك دوستلاردىن بولمىز دەپ قەسەم ئىچىشىپ، ئارقىدىنلا يەنە ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىشمىسا - ھە؟! بۇنىڭدىن بەش يىل ئىلگىرى ناپولېئوننى قانۇنسىز دەپ جاكارلىغان كىنەز ستەين ناپولېئوننى «قانۇنسىز ئىمپېراتور» دەپ جاكارلاش تەدبىرىنى بىرىنچى بولۇپ ئويلاپ تاپتى. بۇھەقتىكى مۇزاكىرىدە ناپولېئوننىڭ قېيىنئاتىسى ئىككىلىنىپ قېلىپ، ئاۋۋال مارى لۇئىستىن پىكىر ئېلىپ كۆرمەكچى بولدى. دېمىسىمۇ مارى لۇئىس ئېرى بىلەن ئۆتكەن تۆت يىل مابەينىدە دادىسىغا ياكى دوستلىرىغا ناپولېئوندىن ئاغرىنىپ بىرەر ئېغىزمۇ يامان گېپىنى قىلىپ باقمىغانىدى. ئاغرىنغۇدەك نېمىسى بولسۇن؟ ناپولېئون توققۇزىنى تەل قىلىپ بىرەتتى، نېمىگە رايى تارتسا شۇنىڭغا مايىل بولاتتى. ھەقىقەتەنمۇ تىپىك ياخشى ئەر بولۇشقا مۇناسىپ ئىدى، ئەر - خوتۇن ئىككىيلەن ئۇ چاغلاردا بالىسى بىلەن بىللە شۇنداق كۆڭۈللۈك ئوينايىتتى. مارى لۇئىس ئەمدى ئوتتۇرىغا چىقىپ ئېرىنى ئاقلارمۇ؟

ناپولېئوننىڭ رەپىقىسى، ئاۋستىرىيە ئوفتسىبىرىنىڭ ئاشنىسى مارى لۇئىس پارلامېنتقا ئۆز قولى بىلەن باياناتنامە يېزىپ، ئۆزىنىڭ ناپولېئون بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوقلۇقىنى، ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ ھىمايىسىدە تۇرۇشنى خالايدىغانلىقىنى جاكارلىدى. ئۆز ۋاقتىدا تۇغۇتى قىيىنلىشىپ ھاياتى خەۋپ ئىچىدە تۇرغاندا، ناپولېئون قانۇنلۇق پۇشتىدىن كېچىپ، ئالدى بىلەن مارىنى قۇتقۇزۇپ قېلىشقا بۇيرۇغانىدى، بۇ ئايال مانا ئەمدى ۋاپاغا جاپا قىلىپ، ناپولېئونغا قارشى ئاۋاز بېرىپ، ناپولېئوننىڭ قانۇنسىز دەپ جاكارلىنىشىغا سەۋەبچى بولدى. بۇنىڭ بىلەن ئىتتىپاقداش چوڭ دۆلەتلەر: «ناپولېئون بوناپارت دۆلەت ۋە ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت كاتېگورىيەسىدىن مۇستەسنا تۇرىدۇ، بۇنىڭدىن كېيىن دۇنيا تىنچلىقىنىڭ دۈشمىنى ۋە تىنچلىقىنى بۇزغۇچى سۈپىتىدە جامائەتنىڭ نازارىتى ئاستىدا بولىدۇ» دەپ جاكارلىدى. ئىمپېراتور بۇ خەۋەردىن ئەندىكىپ كەتتى، بۇنداق كەچۈرمىشىنى بېشىدىن كۆپ ئۆتكۈزگەنىدى: ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن كورسكادىن ئايرىلىشىدا باشقىلار شۇنىڭغا ئوخشاش بايانات ئېلان قىلغان؛ سايىنت كىلوۋدەتكى ئەپلىس قەسىرىدىمۇ شۇنداق بولغان؛ پاپا دىندىن قوغلاپ چىقارغان، ئەمما بۇ ئۈچ قېتىملىق ئېغىر قارغىشلار ساۋۇتىنى تېشىپ ئۆتەلمىگەنىدى. بىراق، بۇ تۆتىنچى قېتىملىق قارغىش ئاخىر غۇلاتتى.

ناپولېئون خابىسبۇرگ جەمەتىدىن زور ئۈمىد كۈتۈپ، ئىمپېرىيە ئومۇمىي سايلىمى يىغىنى چاقىرماقچى ۋە بۇ يىغىنغا سىياسىي يىغىن دەپ نام بەرمەكچى، شۇنداقلا خانىشى ۋە ئوغلىغا تاج كىيدۈرمەكچى بولدى، شۇ ئارقىلىق ئاۋستىرىيەنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرمەكچىدى. «مەن فىرانسىيەنىڭ ھۆكۈمرانى. پۈتۈن مەملىكەت خەلقى ۋە ئارمىيەنىڭ قانلىرى

قايىناپ تاشتى. ئاتالمىش پادىشاھنىڭ ئەنگلىيەگە قېچىپ كەتكىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، فىرانسىيەدىن ھېچكىم كەتمىدى. ئايرىلدا ئوغلۇم ئۈچىمىزنىڭ جەم بولۇشىمىزغا ئىنتىزارمەن» دېگەندى خانىشىغا يازغان خېتىدە. روشەنكى، ناپولىئوننىڭ ئىمپېراتور بولۇش ئىدىيەسى مېڭىسىدە چوڭقۇر يىلتىز تارتىپ كەتكەندى. «پايتەختكە قايتىپ كەلگىنىمدە ئەڭ چوڭ ئارزۇيۇم، شۇنداقلا ئەڭ چوڭ نىشانىم خوتۇن - بالىلىرىم بىلەن جەم بولۇشتىن ئىبارەت بولدى... مېنىڭ شۇنچە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ كېلىشىمدىن مەقسەت ئىمپېراتورلۇق تەختىمنى مۇستەھكەملەشتىن ئىبارەت، بۇ پۈتۈن فىرانسىيە خەلقى تاپشۇرغان بۇرچۇمدۇر. كۈنلەرنىڭ بىرىدە تەختىمنى تەۋرەنمەس ئاساسقا ئىگە قىلىپ، ئوغلۇمغا ئۆتكۈزۈپ بېرىمەن. بۇ ئۇلۇغ ۋە مۇقەددەس نىشانغا يېتىشىم ئۈچۈن تىنچلىق ھەل قىلغۇچ ئالدىنقى شەرتتۇر. مېنىڭ ئەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغىنىم شۇ ئاساستا بارلىق دۆلەتلەر بىلەن تىنچ ئۆتۈش.»

ناپولىئون ئۇرۇشنى تەرك ئەتكەن، پۈتكۈل ياۋروپانى بويسۇندۇرۇش پىلانىدىن ۋاز كەچكەن بولۇپ، پەقەت فىرانسىيەنى ساقلاپ قېلىش ئارزۇسىدىلا ئىدى. بۇ ئالىيجانابلىقنىڭ نامايەندىسىمۇ ياكى كۈلكىلىك تەرىپىمۇ بارمىدۇ؟ ناپولىئوننىڭ ئۈستىدىن غالىب كەلگەن بۇ ئىمپېراتورلار يېڭى ئىتتىپاق تۈزۈش ئۈستىدە بىردەك پىكىرگە كەلدى ۋە ناپولىئوننىڭ پۇقرالىق ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنغانلىقىنى جاكارلىدى، بۇ ئاۋستىرىيە ئىمپېراتورى فىرانسىس ۋە قىزى مارى لۇئىسنىڭ ماقۇللۇقى بىلەن ئاۋستىرىيە پايتەختىدە ئىمزالانغان ھۆكۈمنامە ئىدى. ناپولىئون ئەڭ ئاخىرقى قېتىم شىمالغا يۈرۈش قىلىپ مەغلۇپ بولغىنىدىن كېيىن مارى لۇئىس ئۇنىڭدىن ئايرىلدى ھەمدە سادىقلىق بىلەن ئاڧاقچىچە ئادا قىلىمەن دەپ قەسەم بەرگەن

ئائىلىق ھوقۇقىدىن ۋاز كېچىپ، ئوغلىنى ئېلىپ كېتىپ، باشقا بىر ئەرنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتتى ھەمدە بۈگۈنگە قەدەر شۇ ئەر بىلەن ئۆتتى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئىمپېراتورغا ئايان ئىدى. بىراق، ناپولېئون بۇ ئىشلار بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرماي ئىشنى يېڭىدىن باشلاش ئۈچۈن ئۆز ھاكىمىيىتىنى تەۋرىتىپ قويغان ھەمدە بەربات قىلغان كىشىلەردىن قارىغۇلارچە دوستانلىق ۋە تۇغقاندارچىلىق تىلىدى.

ئىمپېراتورنى پۇقرالىق ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلغان ئەنە شۇ ھۆكۈمنامە ئىمپېراتورنىڭ ئىككىنچى قېتىم بەربات بولۇشىغا سەۋەب بولدى.

ئون يەتتىنچى، يۈز كۈنلۈك سۇلالە

بۇ تەۋەككۈلچى بىرلا موللاق ئېتىپ چاشقان تۇتقۇچىغا ئايلاندى!

بوربون سۇلالىسى ئىنتايىن ئاقىلانلىك بىلەن ئىش كۆرۈپ، بارلىق ئىستىدات ئىگىلىرىنى ئوردىغا كىرىپ ئۆزى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا تەكلىپ قىلغانىدى. ھەر قېتىم ئورۇن كېسىمىز مۇشۇنچە چىلىپ سۇلالە گېمىنى ئورۇندىغىنىدا، ئوردا ئەھلى چىن ئىخلاسى بىلەن پادىشاھنىڭ ئىتائىتىگە ئۆتەتتى. ناپولېئون ئەنە شۇنداق بىر چاغدا قايتىپ كېلىۋىدى، ئوردا ئەھلىدىن بەزىلەر ئارىسال بولۇپ تۇرۇپ قالدى. بۇيرۇق چۈشۈرۈشنىلا بىلىپ، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئوۋلاشنى بىلمەيدىغان ناپولېئون ئەمدى كىشىلەرگە بۇيرۇقۇزۇشنى قىلماي تەكلىپ بېرىشكە ۋە كۈلۈمسىرەشكە توغرا كېلىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلگەچكە، ئېزىتقۇ نېيىنى چالماقچى بولۇپ لېۋىگە قويدى. ئۆز مەيدانىدا چىڭ تۇرۇپ، ئىمپېراتورغا سادىق بولۇپ كەلگەن مارلېت،

داست، گورگۇدلار ئىمپېراتور بىلەن قول قىسشار - قىسشماي تۇرۇپ بۇرۇنقى مەرتىۋىسى ئەسلىگە كېلىپ ئۆز ئەمىلىگە ئولتۇردى.

ئىمپېراتور بوربون سۇلالىسىگە بەيئەت قىلىپ، ۋاپاغا جاپا قىلغۇچىلارنىڭ قىلمىش - ئەتمىشلىرىنى ئوبدان بىلگەنلىكى ئۈچۈن ئۇلارغا كونكرېت ئەھۋالغا قاراپ پەرقلق مۇئامىلە قىلدى. مۈلكىي ۋە ھەربىي ئەمەلدارلار، شۇنداقلا ئوردا ئاقسۆڭەكلىرى توپ - توپى بىلەن كېلىپ ئىمپېراتورنىڭ ئوردا يىغىنىغا قاتناشتى. كونا ئاقسۆڭەكلەردىن بىر گىرافىمۇ تاماشا كۆرۈش ئۈچۈن كەلدى، ناپولېئون ئۇنى ئىلگىرى سۈرگۈن بولۇپ بارغان يېرىدىن قۇتقۇزۇپ ئەكېلىپ، پالاتا ئەزاسى قىلغانىدى. بىراق، بۇ ئاقسۆڭەك بوربون سۇلالىسى تىرىلگەن پەيتىنە پادىشاھنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتقاندى. ئىمپېراتور ئالدىغا كەلگەندە بۇ گىراف «ئىختىيارىم ئۆزۈمدە ئەمەس، قىلمىشم سىرلىق تەڭرىنىڭ ئىرادىسى بىلەن بولدى» دېگەن مەنىدە ئاسمانغا قارىدى. ئىمپېراتور زۇۋان سۈرمەي كۈلۈپلا قويدى. بۇ گىراف شۇنىڭدىن كېيىن ئوردىغا ئىككىنچى كەلمىدى. بىراق، ماركېنتنىڭ قول ئاستىدىكى بىر ئوفىتسېر ئۆز ۋاقتىدا مارشال ماركېنت ئاسىيلىق قىلىش قارارىغا كېلىپ چاقىرغان ھەربىي يىغىندا ئاچقۇچلۇق سۆز قىلغانىدى، بۇ قېتىم ناپولېئوننىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۆزىنى ئاقلىماقچى بولۇۋىدى، ئىمپېراتور كۈلمەستىن، سۈرلۈك ئاھاڭدا:

— سىزنى تونۇمايمەن! — دېدى. يىگىرمە نەچچە يىلدىن بۇيان ئىزچىل تۈردە ناپولېئوننىڭ يېقىن سەپىدىشى بولۇپ كەلگەن ئودىنوتمۇ ئەمدى ناپولېئوننىڭ يېنىغا قايتىپ كەلگەندى.

— بىلەمسىز، ئودىنوت؟ — دېدى ئىمپېراتور، —

لوربىلىقلار بىزنى تەڭرىدەك بىلىدۇ، بۇلتۇر ئىككى يۈز مىڭ دېھقان سىز ئۈچۈن ئوت دېڭىزغا كىرىشكە تەييار ئىدى، بۈگۈن بولسا سىزنى ئاشۇ دېھقانلارنىڭ زىيانكەشلىكىدىن قوغدىشىمغا توغرا كېلىۋاتىدۇ.

ئۇزاقتىن بۇيان تەۋرىنىپ تۇرغان لافمۇ بۈگۈنگە قەدەر ئىككىلىنىپ تۇرغانىدى، ئەمدى ھەرھالدا ئىمپېراتور تەرەپكە ئۆتتى.

— ئەجەبمۇ ئۇزۇن ساقلاتتىڭىز، ماڭا قوراللىق قارشى قوپماقچىمىدىڭىز؟ — دېدى ئىمپېراتور ئۇنىڭغا. لاف ئالساسلىق ئارغۇن بولۇپ، يېرىم گېرمان ھېسابلىناتتى، شۇڭا مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى كۈچلۈك بولۇپ، ئاسانلىقچە ھېسسىياتقا بېرىلمەيتتى. — ئالىيلىرى، مەسئۇلىيىتىم چۈشەكلەپ تۇرغاچقا ئامالسىز قالغانىدىم، — دېدى.

— يوقىلاڭ گەپ بۇ! لەشكەرلەر ئەمدى بۇيرۇقىڭىزغا بويسۇنمايدۇ، ئالساسلىق يۇرتداشلىرىڭىزمۇ سىزنى چالما — كېسەك قىلىشتىن يانمايدۇ.

— ئېتىراپ قىلمىسىڭىز بولمايدۇ، ئالىيلىرى، — دېدى لاف ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن، — ھالىمىز خاراب. سىز تەختنى بوشىتىپ فىرانسىيەدىن ئايرىلىشىڭىزدا بىزنى پادىشاھقا سادىق بولۇپ خىزمىتىنى قىلغۇلار دېگەندىڭىز، ئەمدى قايتىپ كەپسىز.

— سىزمۇ شۇ يەردە تۇرۇپ كەلدىڭىزمۇ؟ ئۇلار سىزگە قانداق مۇئامىلە قىلدى؟ مېنىڭچە، ئاۋۋال پۇچقىڭىزدىن يەل بەردى، ئاندىن ئىشىكىدىن قوغلاپ چىقاردى. بۇنى پېشانىڭىزدىن كۆرۈڭ، ئەلۋەتتە... بەزىلەر مېنى نەپسانىيەتچى دەپ ئاغرىنىشىدۇ، قىلغۇدەك باھانە تاپالمىغانلىقتىن دېگەن گېپى بۇ. يەنە بىر قېتىم تەكىتلەپ ئۆتەي، گېنېرال، فىرانسىيە

ئۈچۈن يەنە بىر قېتىم خىزمەت قىلايلى! شۇنداق قىلساق، ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئالدىدا يۈزىمىز يورۇق بولىدۇ.

ئىمپېراتور جىگەرلىك، ئەمما سالاپەتلىك بۇ ئادەم بىلەن ئەنە شۇنداق زوق - شوخ تاكلالاشتى. بىراق، لافمۇ بوش كەلمىدى:

— ھۆرمەتلىك ئالىيلىرى، دىرېستون ئۇرۇشىدىن كېيىن تىنچلىق كېلىشىمى ئىمزالاپ خاتا قىلغانلىقىڭىزنى ئىقرار قىلامسىز؟ شۇ چاغدا مېنىڭ گېرمانىيە ۋەزىيىتى ھەققىدىكى دوكلاتىمنى قالايمىقان بىلچىرلىغانلىقى، دەپ قارىغانىدىڭىز.

— تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى زادىلا چۈشەنمەيسىز، — دېدى ئىمپېراتور ئۇنىڭ گېپىنىڭ بېلىگە تېپىپ. ئىمپېراتورنىڭ گېپىنىڭ ۋەزىنى بىردىنلا ئۆزگىرىپ كەتتى، شۇ تاپتا ئوردىدا ئەمەس، بارگاھتا تۇرۇۋاتقاندەك بىر ھالدا سەپداشلىرىغا بولغان يېقىنچىلىق كەيپىياتتا ئىكەنلىكىنى سېزىۋېلىش تەس ئەمەس ئىدى، بۇ ھالدىن لافنىڭ كۆڭلى ئېرىپلا كەتتى.

— ئېھتىمال، يەنە بىر قېتىم ئۇرۇش قىلىشىمىزدىن قورقۇۋاتقانسىز، ئون بەش يىلدىن بۇيان ماڭا كانۇاي بولۇپ كەلدىڭىز. مىسىردىن قايتىپ كەلگىنىڭىزدە ئاددىي لەشكەر ئىدىڭىز، مەن سىزنى ھەقىقىي باتۇر قىلىپ ياراتتىم. ئەمدى ھەرقانداق تەلپىڭىز بولسا ئېيتىۋېرىڭ. موسكۋادا كۆرسەتكەن خىزمىتىڭىزنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايمەن. دائىرىڭىمۇ زور خىزمەت كۆرسەتتىڭىز. نېيى بىلەن ئىككىڭلار تېپىلغۇسىز قەيسەر ئىرادىلىك ئادەملىرىمىسلەر

ئىمپېراتور بىردىنلا لافنى مەھكەم قۇچاقلاپ، يېنىش - يېنىشلاپ سۆيۈپ كەتتى.

— نېمە؟ مىسىر ۋە ئاۋستېرالىيە ئۇرۇشىدا ئەڭ باتۇرلۇق كۆرسەتكەن باتۇرلىرىمىدىن بىرى تۇرۇقلۇق، مېنى تاشلاپ

كەتمەكچىمىدىڭىز؟ — دەيدى ۋە ئاندىن بۇرۇتمىنى تارتىپ قويۇپ، — كەلگۈسىدە پىرۇسسىيەلىكلەر ۋە رۇسلارغا قارشى لەشكەر تارتىپ ئاتلانغىنىمدا رېيىن بىرلەشمە ئارمىيەسىگە قوماندانلىق قىلىسىز. ئىككى ئايدىن كېيىن خوتۇن — بالىلىرىمنى ئېلىپ كەلگىلى بارسىز. بۈگۈندىن باشلاپ ماڭا كانۇاي بولۇپ، تېگىشلىك بۇرچىڭىزنى ئادا قىلىسىز. — خوپ.

شۇنداق قىلىپ بۇرچ تۇيغۇسى تۈپەيلىدىنلا پادىشاھ تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەن بۇ مىسىلىسىز باتۇر چارەك سائەتتىن كېيىن يەنە ئىمپېراتورنىڭ ئادىمى بولۇپلا قالماستىن، بۇرۇنقىدەكلا قوشۇن قوماندانى ۋە كانۇاي بولۇپ تەيىنلەندى. ناپولېئون شۇنى چوڭقۇر ھېس قىلىپ يەتكەندىكى، ھازىر يېنىدا ئەڭ كەم بولۇۋاتقىنى كىشىلەرنىڭ ساداقىتى ئىدى.

نېيىنىڭ ئەھۋالى مۇرەككەپرەك ئىدى. گەرچە ناپولېئون قايتىپ كەلگەن كۈنىدىن باشلاپلا ناپولېئوننىڭ خىزمىتىدە بولۇپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، ۋىجدانى ئالدىدا ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئۇيقۇسى ھارام، كۆڭلى پەرىشان، گەپ — سۆزى قالايمىقان يۈرمەكتە ئىدى.

— ئالىيلىرى، ئاڭلىغان بولۇشىڭىزمۇ مۇمكىن، — دەيدى ئۇ، — بېشانسۇنغا يۈرۈش قىلىش ئالدىدىكى ھەربىي يىغىندا، مۇشۇ يەردە، مۇشۇ ئورنىدا پادىشاھقا لەۋزە قىلىۋىدىم...

— نېمە دەپ لەۋزە قىلىۋىدىڭىز؟

— تۆمۈردەك جەڭ قىلىپ، سىزنى تۇتۇپ تۆمۈر قەپەسكە سولاپ، تەختىڭىز ئالدىغا ئېلىپ كېلىمەن دەپ لەۋزە قىلغانىكەنمەن.

ئىمپېراتور چۆچۈپ كەتتى.

— ئەخمىقانە گەپ قىلماڭ، بۇنداق خىيالدا بولىدىغان

ھەربىي بولمايدۇ، — دەدى بىرپەستىن كېيىن.

— خاتالاشتىڭىز، ئالىيلرى، — دەدى بۇ ئوڭۇستىسېر تېخىمۇ كۈچلۈك ھاياجان ئىلكىدە، — گېپىمنى تۈگىتىۋېلىشىمغا رۇخسەت قىلغايسىز. راستلا شۇنداق دېۋىدىم، بىراق، ھەقىقىي ئويۇمنى يوشۇرمىسام بولمايتتى.

ئىمپېراتورنىڭ ئەمدى قاتتىق ئاچچىقى تۇتقانىدى، نېي خوشلىشىپ قايتتى. ئىككى ئايدىن كېيىن ئاندىن جەڭگاھقا قايتىپ كېلەلدى، بۇ پولاتەك ھەربىيلەر ئۆز ۋاقتىدا بۇرچ ۋە ھېسسىيات ئوتتۇرىسىدا قىسىلىپ قاتتىق ئازابتا ئېلىشىپ قالغىلى تاس قالغانىدى. ناپولېئوننىڭ يېنىغا قايتىپ كېلىپ خىزمىتىدە بولۇۋاتقان بىرتخېرمۇ شۇ تاپتا ئەنە شۇنداق ئازابلىق سەرگۈزەشتىنى بېشىدىن كەچۈرمەكتە ئىدى.

— بۇ ھاماقەتنى كۆرمەمدىغان، — دەدى ئىمپېراتور ئۆزى ئامراق ئۇ باش ئىشتاب كوماندىرىنى ئەپۋىچان تەلەپپۇزدا تىلغا ئېلىپ، — ئۆزىغۇ ياراملىق يىگىت ئىدى. ئىمپېرىيە مۇھاپىزەتچىلىرى فورمىسىنى كىيىپ ئالدىدا ھازىر بولسىلا كۇپايە ئىدى، باشقا تەلپىمۇ يوق ئىدى.

ئىمپېراتور پارىژغا قايتىپ كەلگەن كۈنى بىرتخېر ھۇجرىسىغا بېكىنىۋېلىپ تۇنبويى ئۇياقتىن — بۇياققا مېڭىپ چىقتى، ئاخىردا شۇنچە جەڭلەردىن تىرىك چىققان بۇ ئەزىمەت جۈنپۇغا ئوخشاشلا بالكوندىن سەكرەپ، يولغا ياتقۇزۇلغان تاشقا چۈشۈپ ئۆلدى.

يەنە كىم بار؟ ھە، سىتېل خانىسىم يەنە پەيدا بولىدىمۇ؟ ئىمپېراتورنىڭ بۇ كونا رەقىبى خەت يېزىپ، ئۆزىنىڭ ئىمپېراتورغا ئىنتايىن قايىل ئىكەنلىكىنى، فىرانسىيە ئەگەر دادىسىنىڭ ئىككى يۈز مىليون فىرانك قەرزىنى قايتۇرۇپ بېرىدىغان بولسا، ئەدەبىي ئىستىداتىنى فىرانسىيەگە

بېغىشلايدىغانلىقىنى بايان قىلدى. ئەپسۇسكى، بۇ باتۇر خانىم پەقەت ئاشۇ بىر جۈملە سۆزى تۈپەيلىدىنلا نامىنى بۇلغىۋېلىپ تارىخ بېتىدە مەغلۇپلار قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. رەقىبى بولمىش ئىمپېراتور بولسا ساماننىڭ تېگىدىن سۇ يۈگۈرتۈپ: «سۆزىڭىزدىن تەسىرلەندىم. ئەپسۇسكى، ئۈنچە باي ئەمەسمەن، تەلىپىڭىزنى قاندۇرالمىدىغان بولدۇم» دەپ جاۋاب ئەۋەتتى.

يەنە كىم قالدى؟ مارمېنتىمۇ؟ ئاۋگېرومۇ؟ ئۇلار ۋەتەنگە ساتقۇنلۇق قىلغانلىقى ئۈچۈن ئىمپېراتور تەرىپىدىن پۇقرالىق ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىندى. كېيىن تاللىپىرانمۇ شۇنداق ئاقىۋەتكە قالدى! ۋەيىننا بىلەن پارىژ ئارىسىدا خام تاۋۇز دەك يۇمىلاپ يۈرۈپ، ئىمپېراتور بىلەن بولغان ئون سەككىز يىللىق رىشتى ئۈزۈلگەنىدى. ھەر ئىككىسىلەن ئۆز كۆڭلىدە: «ۋاي ئىسىت، شۇنچە ئەقىللىك ئادەمنىڭ قارشى تەرەپكە خىزمەت قىلىپ جېنىنى سېلىپ بېرىۋاتقىنىنى» دەپ ئويلايتتى.

«بالا كەلسە قوشلاپ كەپتۇ» دېگەندەك يەنە بىر سۇپىقەستچى فۇشې قايتىپ كەلدى، قايتىپ كېلىپلا يەنە بىر قېتىم ساقچى ئىشلىرى مىنىستىرى قىلىپ تەيىنلەندى. بىراق، فۇشې بۇ ۋەزىپىنى پاسىبانغا داۋاملىق ئاسىيلىق قىلىشنىڭ پۇرسىتى دەپ بىلدى.

— قايتىپ كەلدى، قايتىپ كېلىشنى ھېچقايسىمىز خالىمايتتۇق، — دېدى باسبانى ئۈستىدە توختىلىپ، — ئەمدى ھەربىي ھەرىكىتىنى يېقىندىن كۆزىتىپ تۇرمىساق بولمايدۇ. بۇ قېتىم تېخىمۇ ئەزۋەپلەپ كېتىدۇ. بىراق، ئۈچ ئايىمۇ تۇرالمىدۇ. فۇشې شۇنىڭدىن كېيىن مېتېرنىچ بىلەن خەت - ئالاقە قىلىشىپ تۇردى، ناپولىئوننىڭ جاسۇسلىرى بولسا بۇ ئىشنى دەرھال دوكلات قىلدى.

— ھۇ ساتقۇن! — تىللىدى ئىمپېراتور دەرغەزەپ بولۇپ. بۇ

چاغدا ئىمپېراتورنىڭ قوبۇلىنى كۈتۈپ تۇرغان مۇلازىمى رافالىيېت يېرىم يېپىق ئىشكىنىڭ يۈچۈقىدىن ئىمپېراتورنىڭ سۆزىنى تىڭشاپ تۇراتتى، — ماڭا ساتقۇنلۇق قىلماقچى بولۇپ تۇرۇقلۇق، يەنە نېمە دەپ ماڭا ۋەزىر بولاتتىڭ؟ مېتتېرنىچ بىلەن خەت - ئالاقە قىلىشىپ تۇرغىنىڭنى بىلىمەن. سېنى دارغا ئېسىش قولۇمدىن كېلىدۇ، شۇنداق قىلسام خەلقىئالەممۇ بۇ ئىشىمنى راۋا كۆرىدۇ.

فۇشې بۇ مەرتىۋىگە روبېسپېر دەۋرىدىلا تۇراقلاشقان رادىكال ئىدىيەسىنىڭ شاراپىتى بىلەن ئېرىشكەنىدى، ئىمپېراتورمۇ دېموكراتىك زاتلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىش زۆرۈرىيىتى تۈپەيلىدىنلا كابىنېتىغا كىرگۈزۈپ قويغانىدى. بىراق، فۇشې پاسپاننى مېتتېرنىچقا سېتىپلا قالماستىن، مېتتېرنىچنىمۇ رادىكاللارغا ساتقاندى، ئۇنىڭ مەقسىتى ئۆزى باشچىلىقىدىكى جۇمھۇرىيەت قۇرۇشتىن ئىبارەت ئىدى. كارنوتمۇ پادىشاھنىڭ ناپولىئوندىنمۇ كۈچلۈك رەقىبى بولۇش سۈپىتى بىلەن تۇنجى قېتىم كابىنېتقا كىردى.

بىراق، مەنئۇى داھىي ئىمپېراتور يوشۇرۇن دۈشمىنى بېومان كونسىتانتنى قولغا كەلتۈردى. گەرچە بېومان كونسىتانت گېزىتلەردە ناپولىئوننى «ئېلىبا ئارىلىدىكى قاراقچى» دەپ قارىلىغان، ھون تەڭرىقۇتى ئاتىلا ۋە چىڭگىزخانلارغا ئوخشاشقان بولسىمۇ، پالاتا ئارقىلىق ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى يۈرگۈزمەكچى بولغان ئىمپېراتور بۇ دېموكراتىيە تەرەپدارغا موھتاج ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئون ئۈچ يىل كۆرۈشمىگەن بۇ سىياسىي رەقىبىنى قوبۇل قىلىپ سۆھبەتلەشتى. كونسىتانتنىڭ ناپولىئون بىلەن بولغان بۇ قېتىمقى كۆرۈشۈشى توغرىسىدا يازغان خاتىرىسى كېيىن قىرىق نەچچە بەت بېسىلغان بولۇپ، بىز بۇ خاتىرىلەردىن ناپولىئوننىڭ ھەرىكەت رېتىمىنى ئەمەلىي ئېھتىياجىغا قاراپ

تەڭشەپ تۇرىدىغان سىياسىيون ئىكەنلىكىنى بىرلا قاراپ بىلىۋالايلىمىز:

خەلق يەنە بىر قېتىم مۇنبەر ۋە مەجلىس تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. ئۇلاردا ھېچقاچان بۇنداق تەلەپ بولۇپ باققان ئەمەس ئىدى. تەختكە چىققىنىمدا خەلق ئايىغىمغا باش قويدى. ئەلنىڭ ماڭا بەرگەن ھوقۇقىدىن تولۇق پايدىلانغان ئەمەسمەن. بۈگۈنكى كۈندە ئىشلار ئۆزگىرىپلا كەتتى. ھەممەيلەننىڭ پارلامېنت قۇرۇشىنى، سايلام ئۆتكۈزۈشىنى، نۇتۇق ئىكەنلىكىنى تەلەپ قىلىشى مودا بولۇپ قالدى. بىراق، بۇ پەقەت ئاز ساندىكى كىشىلەرنىڭلا تەلپى، خالاس. كۆپ سانلىق كىشىلەرنىڭ تەلپى مەن ئۆزۈم... مەن ھەربىيلەرنىڭلا ئىمپېراتورى بولۇپ قالماستىن، پىرولېتارلارنىڭ ۋە دېھقانلارنىڭمۇ ئىمپېراتورىمەن. شۇڭا، نۇرغۇن ئىشلار يۈز بەرگەن بولسىمۇ، خەلق يەنىلا يېنىمغا قايتىپ كەلدى. خەلققە قاتتىق تەلەپچان بولدۇمكى، ھېچقاچان خۇشامەت قىلىپ باقمىدىم، ئەمما خەلق بەربىر «ياشسۇن ئىمپېراتور!» دەپ توۋلاشتى. چۈنكى، خەلق بىلەن مەنپەئەت بىرلىكىگە ئىگىمىز.

بىراق، ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ئەھۋالى باشقىچە. ئۇلار تۈركۈم - تۈركۈملەپ ئوردامغا گۈلدۈرلەپ ئېقىپ كىرىپ، بارلىق مەرتىۋە ئورنىنى ئىگىلىۋېلىشتى. بىراق، ئارىمىزدا مەنپەئەت بىرلىكى يوق. ئاتنىڭ مىنگۈچىگە بويسۇنمىقى ياخشى ئۆگىتىلگەنلىكىدىندۇر. بىراق، مەن ئاتنىڭ ئاستىدا تىترەۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتتىم. دەرۋەقە، دۇنياۋى ئىمپېرىيە قۇرۇشقا تىرىشىپ كەلدىم، بۇنىڭ ئۈچۈن چەكسىز ھوقۇققا موھتاجمەن، مېنىڭ ئورنۇمدا بولسا كىمىنىڭمۇ مۇشۇنداق تەلپى بولماي قالار؟ مېنى شۇنداق قىلىشقا دەل مۇشۇ دۇنيا رىغبەتلەندۈرمىدىمۇ؟ ئاقسۆڭەكلەرمۇ، ئاۋام خەلقىمۇ ئىمپېراتورلۇق ھوقۇقىمۇ ئالدىدا قول باغلاپ تۇرۇۋاتىدۇ. بىراق، ئەگەر پۈتۈن دۇنياغا ئەمەس، يالغۇز فىرانسىيەگىلا ھۆكۈمرانلىق قىلماقچى بولسام، بىرەر ئاساسىي قانۇننى تۈزۈپ چىققىنىم

ياخشىراق.

ئوي - پىكرىڭىزنى ماڭا ئېيتىۋېرىڭ. نۇتۇق ئەركىنلىكى، سايلام ئەركىنلىكى، جاۋابكار كاپىنېت، نەشر ئەركىنلىكى بولسۇن، دېمەكچىمۇسىز؟ بۇلارنىڭ ھەممىسىنى، بولۇپمۇ نەشر ئەركىنلىكىنى قوبۇل كۆرىمەن. ئەگەر خەلق راستلا ئەركىنلىك تەلەپ قىلىدىغان بولسا، چوقۇم ئەركىنلىك بېرىمەن. مەن ئەمدى ئىستېلاچى ئەمەس، ئىستېلاچى بولمەن دەپمۇ بولالمايمەن، نېمىنىڭ مۇمكىن بولىدىغانلىقى، نېمىنىڭ مۇمكىن بولمايدىغانلىقى ماڭا ئايان. ئەمدىكى بۇرچۇم فىرانسىيەنى قايتا گۈللەندۈرۈش ھەمدە خەلق رايىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان بىر ئاساسىي قانۇننى تۈزۈپ چىقىش.

ئەركىنلىكتىن ئەيىمىنىپ قاچقىنىم بىلەن ئەركىنلىكنى ئەسلا يامان كۆرمەيمەن. ئەركىنلىكنى چۈشىنىمەن، دەل ئاشۇ خىل ئىدىيەنىڭ تەسىرىدە ئۆسۈپ چوڭ بولغانمەن. ئون بەش يىل مابەينىدە كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقىم بەربات بولدى، ئەگەر ئىشنى باشتىن باشلاپ ۋۇجۇدقا چىقىرىمەن دەيدىغان بولسام، يىگىرمە يىل ۋاقىت كېتىدۇ ھەمدە ئىككى مىليون كىشىنىڭ ھاياتىنى قۇربان قىلىشىمغا توغرا كېلىدۇ. تىنچلىققا موھتاجمەن. بىراق، تىنچلىققا پەقەت غەلبە ئارقىلىقلا ئېرىشەلەيمەن. سىزنى قۇرۇقتىن - قۇرۇق ئۈمىدلەندۈرۈپ خاتا تۇيغۇ بېرىپ قويسام بولمايدۇ، بىر مەيدان دەھشەتلىك ئۇرۇش كۆزۈمگە كۆرۈنۈپلا تۇرىدۇ. ئۇرۇشتا نۇسرەت قازىنىشىم ئۈچۈن خەلقنىڭ قوللىشىغا موھتاجمەن. خەلق مېنى قوللىغانىكەن، ئەركىنلىك تەلەپ قىلىدۇ. شۇنداق، خەلق ئەركىنلىكتىن بەھرىمەن بولۇشقا ھەقلىق، ئەھۋالىمدا يېڭى ئۆزگىرىش بولدى، شۇنداقلا ئاستا - ئاستا قېرىۋاتمەن. قىرىق بەش ياشلىق ئادەمنىڭ ئوتتۇز ياش چاغلىرىدىكىدەك بولالىشى مۇمكىن ئەمەس. ئاساسىي قانۇن چىقىرىپ دۆلەتنى تىنچ ئىدارە قىلىدىغان پادىشاھ بولغىنىمدا ئۆزۈمدىن تولىمۇ خۇرسەن بولغان بولاتتىم، يەنە كېلىپ ئوغلۇمۇ ماڭا بېغىر بېسىپ چاۋاك چالار ئىدى.

ناپولېئوننىڭ ئېلىبا ئارىلىدىن قېچىپ چىقىپ فىرانسىيەگە

باشقىدىن ئىمپېراتور بولغىنىدىن كېيىنكى ئاساسىي مەپكۇرسى ئەنە شۇ ئىدى. بەرھەققى، ناپولېئوننىڭ مەپكۇرسى ساختىلىقتىن خالىي، مۇددىئاسى ساپ ئىدى. ناپولېئون شۇنى ھېس قىلىپ يەتكەندىكى، بۇ چاغدا يېڭى بىر دەۋر يېتىپ كەلگەنىدى. گەرچە بۇ دەۋرنى ئىمپېراتور ياراتقان دېگىلى بولمىسىمۇ، ئىمپېراتورنىڭ مەغلۇبىيىتى نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن دېيىشكە بولاتتى. راستىنى ئېيتقاندا، بۇ ئىنقىلاب ئوغلانى ئاينىپ زالىم بىر مۇستەبىت بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن تەختتىن چۈشۈشكە توغرا كەلگەن تەقدىردىمۇ، ئورنىنى بىرەر ۋارىس پادىشاھ ئەمەس، پەقەت دېموكراتىيەلا ئالالايتتى.

شۇڭا، ئىمپېراتور مۇساپىر ئاقسۆڭەكلەرگە بۇرۇنقىدىنمۇ قاتتىق قولراق بولۇپ، ئۇلارنىڭ مۈلكىنى مۇسادىرە قىلدى، پادىشاھنىڭ مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنىنى تارقىتىۋەتتى ھەمدە ھاكىمىيەت بېشىغا چىققان دەسلەپكى چاغلىرىدىلا قىلىشقا تېگىشلىك ئىشنى ئەمدى سىياسىي ھاياتى ئاخىرلىشىش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان چېغىدا بولسىمۇ ۋۇجۇدقا چىقىرىپ، ئاقسۆڭەك ئۈنۋانى بېرىش تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇردى. بۇنىڭ بىلەن ئۆزىگە خۇشامەت قىلىپ يۈرۈپ ئىشلىرىنى ئاقسىتىدىغان ئاقسۆڭەكلەردىن قۇتۇلدى.

«ئەمدى يەنە ئۇرۇش قوزغىغۇم يوق، بۇرۇن دۇنياغا ھۆكۈمرانلىق قىلماقچى بولغانلىقىمىزدەك پاكىتىنى ئۇنتۇپ كېتىشىمىز شەرت، — دەپ بايانات ئېلان قىلدى ئىمپېراتور مۈلكىي ئەمەلدارلارغا، — ئۇ چاغلاردا ياۋروپانى بىرلىككە كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ئىزچىل نىشانىمنى ئىشقا ئاشۇرۇش ھەلەكچىلىكىدە يۈرۈپ، خەلقنىڭ تولۇق ئەركىنلىكتىن بەھرىمەن بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىدىغان نۇرغۇن ئىچكى قۇرۇلۇش مەسىلىلىرى بىلەن قالغانىكەنمەن. ھازىر قىلماقچى

بولغان ئىشىم فىرانسىيەنىڭ مۇقىملىقىنى مۇستەھكەملەش، خەلقنىڭ مال - مۈلكىنى قوغداش، ئىدىيەۋى پىكىر ئالماشتۇرۇش ئەركىنلىكىگە كاپالەتلىك قىلىشتىن ئىبارەت. پادىشاھ جەزمەن دۆلەتنىڭ بىرىنچى چاكىرى بولۇشى كېرەك.»

بۇ باياناتنى ئاڭلىغۇچىلاردىن بىرمۇنچىسى بۇنىڭدىن بىر يىل ئىلگىرى ئېغىر كۈنلەردە دەل مۇشۇ ئادەمنىڭ ئاغزىدىن: «ئىمپېراتور دۆلەت دېمەكتۇر» دېگىنىنى ئاڭلىغانىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇلار ھازىر يەنىلا ئۈمىدىنى بۇ ئىمپېراتورنىڭ يارلىقىغا بىنائەن كونسىتانت قەلەم تەۋرىتىپ تەييارلاۋاتقان يېڭى ئاساسىي قانۇنغا باغلىدى. ئاساسىي قانۇن پۈتكىنىدە قاتتىق ھىران قىلىشتى:

— ئاساسىي قانۇننىڭ قوشۇمچە ماددىلىرى؟ يەنە بىر قېتىم ئالدىنىپتۇقۇمۇ نېمە؟ — دېيىشتى ئۇلار. دېموكراتىك زاتلارمۇ ئۆزلىرىگە شۇنداق سوئاللارنى قويۇشتى.

ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر بۇ چاغدا ۋىسپىننادىن ناپولىئونغا ئۇرۇش ئېلان قىلدى، ئەمما دۆلەت نامىدىكى فىرانسىيەگە زىيان يەتكۈزمەيدىكەن دەپ خەۋەر كەلدى. بۇ بىر سىگنال ئىدى. يىگىرمە يىل مابەينىدە تىنچلىقنى تەلپ قىلىپ كەلگەن خەلق ئاخىر تىنچلىققا ئېرىشكەندى، تىنچلىقنىڭ ئۆمرى يەنە شۇنداق كوتە بولارمۇ؟

— سىزدىن يەنە يوشۇرۇپ ئولتۇرسام بولمايدۇ، — دېدى بىر پالاتا ئەزاسى ئىمپېراتورغا، — ئاياللار ھازىر ئوچۇقتىن - ئوچۇق سىزنى دۈشمەن دېيىشىدىغان بولۇۋالدى. ھالبۇكى، بۇ قارشىلاشقۇچىلار فىرانسىيەدە ئىنتايىن خەۋپلىك ئامىل بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

بۇ چاغدا ئىمپېراتورنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ ئەسكەر

بولۇشنى ئەمدى ھېچكىممۇ خالمايتتى، ئەسلىدە ئىككى يۈز ئەللىك مىڭ ئەسكەر ئالماقچىدى، ئاران ئاتمىش مىڭلا ئەسكەر ئالالدى.

ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ ئۇرۇش ئېلان قىلىشى خەلقنىڭ ئارزۇسى بويىچە ئەمەس، بەلكى ئاقسۆڭەكلەرنىڭ قارارى بويىچە بولغان ئىش ئىدى. چۈنكى، ھەرقايسى ئەل خەلقى فىرانسىيە خەلقىگە ئوخشاشلا تىنچ تۇرمۇشقا موھتاج ئىدى. ناپولېئوننى پۇقرالىق ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىش قارارىغا كەلسەك، سىياسىي ئامىلدىن كۆرە، ئوچ ئېلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ كەلگەن خابىسبۇرگ جەمەتىنىڭ يۈز - خاتىرىسى تۈپەيلىدىن چىقىرىلغان قارار ئىدى. بىراق، بۇنىڭ بىلەن ناپولېئوننىڭ ھۆكۈمرانلىقى يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلاندى. ناپولېئون فىرانسىيەگە قايتىپ كەلگەن دەسلەپكى چاغلاردا ھەرھالدا فىرانسىيە خەلقىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەن بولسىمۇ، كۈچلۈك ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ ھەممىسى ناپولېئونغا قارشى تۇرغاندا خەلقىمۇ ناپولېئون ئۈچۈن ھەرقانداق قۇربان بېرىشتىن باش تارتتى. ئىمپېراتور پارىژغا قايتىپ كەلگەن چاغدا بىرمەھەل ھە دەپ ئۆرلىگەن زايۇمنىڭ كۈرسى ئەمدى تۆۋەنلەشكە باشلىدى.

ئىمپېراتور ھودۇقۇپلا كەتكەندى.

— ئىمپېراتور ئالىيلىرى، ياردەمدىن مۇستەسنا يىتىم قالغۇدەك ئەھۋالدا ئەمەسسز، — دەپ جاۋاب بەردى ئىمپېراتورنىڭ بىر يېقىن ئادىمى ئەسكەر ئېلىش توغرىسىدا سورالغان سوئالغا.

— شۇنداق ئاقىۋەتكە قېلىشىم ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس، — دېدى ئىمپېراتور پەس ئاۋازدا.

دوستلىرى ئىمپېراتورنىڭ بۇرۇنقىدەك ئاسان ھاياجانلانمايدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى، يەنە كېلىپ سەمرىپ

كېتىۋاتقانلىقىنى بايقىدى، ھەمىشە ئۇزاقتىن - ئۇزاق ئىسسىق سۇغا چىلىنىپ ياتىدىغان ۋە ئۇيقۇچان بولۇپ كەتكەنىدى. «ئىچى دەردكە توشۇپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى، - دەپ يازىدۇ بىر خىزمەتكارى، - سۆز قىلغان چاغلىرىدىكى بۇرۇنقى غۇرۇرى ۋە سەلتەنەتلىك ئىنتوناتسىيەسىدىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى.»

تېخى بۇنىڭدىن تۆت ھەپتە ئىلگىرى قايتا باش كۆتۈرۈپ چىققىنىدا شۇ قەدەر روھلۇق، تېتىك ئىدى. ھازىر نېمە ۋەجىدىن بۇنچە مىسكىن ھالغا چۈشۈپ قالغانىدۇ؟ ئالدى بىلەن رەپىقىسىنىڭ قىلىقىدىن قاتتىق ئۈمىدسىزلەنگەنىدى. رافالىيەتنىڭ ۋىيېننادىن ئەۋەتكەن بىر پارچە ئىمزا سىز خېتى قولىغا چۈشۈپ قالغانىدى، بۇ خەتتە مارى لۇئىسىنىڭ ئىمپېراتورنى قانداق مازاق قىلغانلىقى، ئاشىنىسى نېيپېرگگە قانداق كۆيۈپ - پىشىپ يۈرگەنلىكى يېزىلغان ھەمدە بەزى بېزەپ تەپسىلاتلارمۇ بايان قىلىنغانىدى. ئىمپېراتور خىسرە كابىنېتىدىكى تام مەش ئالدىدا ئۇزاقتىن - ئۇزاق كۆڭلى غەش بىر ھالدا ئولتۇرۇپ كەتتى.

پەرمانغا بىنائەن خانىشنى مۇھاپىزەت قىلىپ ۋىيېنناغا ئاپىرىپ قويغان مېنىۋالمۇ ۋىيېننادىن يالغۇز قايتىپ كەلدى. ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەن كۈنى ۋە ئەتىسى ئىمپېراتورغا ۋىيېننادا كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى يېپىدىن - يىڭىنىسىغىچە ئېيتىپ بەردى. ئىمپېراتور قاتتىق ھەسرەتكە چۆككەن، بوشاپلا كەتكەنىدى. مېنىۋال ئىمپېراتورنىڭ ۋىيېننا ئوردىسىدىكى رىم شاھزادىچىقىنىڭ ئەھۋالىنى تەپسىلاتلىرىغىچە قويماي ئېيتىپ بەردى. يېشى بىر يەرگە بېرىپ قالغان ئىمپېراتور ماينىڭ ئاشۇ بىر كۈنى قورۇسىدىكى گۈللۈكتە يېگانە ئايلىنىپ يۈردى، ئوغلىنىڭ رايىنىڭ قانداقلىقى، ئۆزىنى تارتقانلىقى ياكى ئانا

جەمەت بوۋىسىنى تارتقانلىقىنى پەقەت خەقنىڭ ئاغزىدىنلا بىلسە، بۇ نەقەدەر ئازابلىق بىر ئىش - ھە !

كىشىنى دەردكە سالدىغان ئەنە شۇنداق ئىشلار ئىمپېراتورنى تۈگەشتۈرۈۋەتكەنىدى. تېخىمۇ يامىنى ۋۇجۇدىدا زىددىيەتلىك توقۇنۇشلار يەنە ئەزۋەيلىگىلى تۇردى. ئۆز كۆڭلىدە دەۋرنىڭ تەلىپىگە لايىقلىشىپ، دېموكراتىچىلاردىن بولماقچىدى. بىراق، تاشقى تەھدىت خەلقنى ئەركىنلىكتىن بەھرىمەن قىلىشىغا ئەسلا ئىمكان بەرمەيتتى. ئۆز ۋاقتىدا ئەنئەنىۋى ھۆكۈمران بولماقچى بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئەنئەنچىلەر بىلەن ئىسلاھاتچىلار ئوتتۇرىسىدا كەسكىن توقۇنۇش يۈز بېرىپ، پۇقرالىق ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنغانىدى؛ ئەمدى ئەنئەنىۋى ھۆكۈمران بولۇشتىن ۋاز كەچكىنىدە بولسا ئەنئەنە تەرەپدارلىرى بىلەن ئەنئەنگە قارشى تەرەپدارلار ئوتتۇرىسىدا يەنە بىر قېتىم كەسكىن كۈرەش مەيدانغا كەلدى، يەنە بىر قېتىم ئەركىنلىككە قايتا قەدەم باسقنىدا مەغلۇبىيەتكە دۇچار بولدى.

شۇنىڭ بىلەن بۈيۈك بىر يېڭىلىققا كۆچۈش ئالدىدا ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالدى. ئاساسىي قانۇننىڭ قوشۇمچە ماددىلىرىنى ئۆتكەنكى نۇرغۇن قانۇنلىرىغا ئوخشاشلا «ئىگىلىك ھوقۇقىغا ئىگە خەلق» نىڭ تەستىقىغا سۈنۈپ، خەلقنىڭ ئاۋازىغا قويدى.

شۇنداق بولسىمۇ كۈنىستانت كالا قاتۇرۇپ ئويلاپ چىققان ئاساسىي قانۇننىڭ خېلى ئىلغار دېموكراتىيە ئاساسلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بۇ ئاتىمىش يەتتە ماددىلىق قوشۇمچىسى ئەنگلىيە ئاساسىي قانۇنىدىنمۇ ئىلغار بولۇپ، 19 - ئەسىر ئۈچۈن ئۆرنەك بولۇپ قالغانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن قانۇنىي تەرتىپتىن ئۆتكۈزۈلمەي تۇرۇپ ھەرقانداق كىشىنى قولغا ئېلىش ياكى

سۈرگۈن قىلىش مەنىنى قىلىندى؛ خەلق دىنىي ئېتىقاد ۋە نەشر ئەركىنلىكىدىن بەھرىمەن قىلىندى؛ قانۇن تۇرغۇزۇش ئورگىنى ئۆۋەن پالاتا قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، كېڭەش پالاتاسى يۇقىرى پالاتا قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، كېڭەش پالاتاسىنىڭ ئىلگىرىكىدەك ئىمتىيازلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى؛ كېڭەشلىرى ئاشكارىلاشتۇرۇلدى؛ ھەر ئىككى پالاتا قانۇن تۈزۈش، خام چوتنى رەت قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە قىلىندى؛ كابىنېت ئەزالىرى پارلامېنت ئالدىدا جاۋابكار قىلىندى؛ قانۇننى ئىزاھلاش ھوقۇقى پارلامېنتقا مەنسۇپ بولدى.

ئېلان قىلىنغان بۇ ئاتىمىش يەتتە قوشۇمچە ماددىنىڭ ھەربىر ماددىسى مۇستەبىت ناپولېئوننىڭ يۈرىكىگە سانجىلغان خەنجەر ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئاخىرى سۈلھى قىلدى. بىراق، كونسىتانت بىلەن جىددىي مۇنازىرىلىشىپ: بىرىنچى، ئاقسۆڭەك مەرتىۋىسىنىڭ ۋارىسلىقى توغرىسىدا «ئاقسۆڭەكلەرنىڭ پۇشتى بىر - ئىككى قېتىم غەلبىلىك ئۇرۇش قىلغاندىن كېيىن ئاقسۆڭەك ئىمتىيازغا ۋارىسلىق قىلسا بولىدۇ»؛ ئىككىنچى، مۇسادىرە قىلىش ھوقۇقىم بولۇشى كېرەك، دىگەن ئىككى تۈرلۈك تەشەببۇسدا چىڭ تۇردى ۋە: «بۇنداق ھوقۇقىم بولمىسا، گۇرۇھلار ئىختىلاپىغا تاقابىل تۇرۇشقا قۇربىم يەتمەيدۇ. مەن ئەۋلىيا ئەمەس، ئاددىي ئادەممەن، باشقىلارنىڭ ھۇجۇمى ئالدىدا مۇۋاپىق جازا تەدبىرى قوللانماستىن قول قوۋۇشتۇرۇپ قاراپ تۇرالمايمەن» دەپ ئىزاھلاپ ئۆتتى. بۇ ئىككى تەشەببۇسى «قوشۇمچە ماددىلار»نىڭ ئىناۋىتىگە نۇقسان يەتكۈزەتتى. چۈنكى، ئىلگىرى ئۆمۈرلۈك باش مەمۇر ۋە كېيىن ئىمپېراتور بولماقچى بولغىنىدا قىلغىنىدەك بۇ ھەقتىكى مۇنازىرىگە يول قويماستىن، پەقەت قۇرۇقتىن - قۇرۇق خەلقنىڭ ئاۋازىغا قويۇشقا ئىجازەت

بەرگەندى، شۇنىڭ بىلەن دېموكراتىيەچىلەر ئاغرىنىشقا باشلىدى. بۇ مەنىۋى داھىينىڭ قىلماقچى بولغان ئىشنىڭ فرانسىيەگە نەقەدەر زور نەپ يەتكۈزىدىغانلىقىنى بىلىدىغان كىشى يوق ئىدى. ئىمپېراتور ئەينى يىللىرى ئومۇمىي خەلقنىڭ ئاۋازىغا قويغىنىدا تۆت مىليون ئاۋازغا ئېرىشكەن بولسا، بۇ قېتىم ئاران بىر مىليون بەش يۈز مىڭ ئاۋازغا ئېرىشتى. چۈنكى، خەلقنىڭ كۆپىنچىسى ئاۋاز بېرىش ھوقۇقىدىن ۋاز كېچىپ جىم تۇرۇۋالغانىدى.

باتۇر كىشىلەردىن بىرقانچىسى ئوتتۇرىغا چىقىپ قارشى پىكىر بەردى، بۇنىڭ بىرى ناپولىئوننىڭ سادىق ئادىمى كارنوت ئىدى.

— قوشۇمچە ماددىلىرىڭىز خەلقنىڭ كۆڭلىگە ياقمايدۇ، شۇڭا خەلق قوبۇل قىلمايدۇ. ماقۇل دەڭ، تۈزىتىش كىرگۈزۈڭ. كەپنىڭ راستىنى ئېيتىمىسام بولمايدۇ، سىز بىلەن بىزنىڭ تەقدىرىمىز كەڭ قورساقلىقىڭىز ۋە مېھرىبانلىقىڭىزغا باغلىق بولۇپ قالدى، — دېدى كارنوت. بوناپارت لېيپتىنانت بولغىنىدىن تارتىپ ھازىرغىچە بۇنداق گەپ قىلىشقا ھېچكىم پېتىنغان ئەمەس ئىدى، — ئالىيلىرى، گېپىمدىن ھەيران قالغانسىز — ھە؟ بىراق، پاكىت ھەقىقەتەنمۇ شۇنداق، قارارىڭىز ھەقىقەتەنمۇ خەلقنىڭ ئارزۇسىغا مۇخالىپ كېلىدۇ.

— دۈشمەن بوسۇغىمىزغا قىستاپ كەلدى، قوغلىۋېتىشىمگە ھەمدەم بولۇڭلار، — دېدى بۇ كونا ھەربىي ناپولىئون، — ئاندىن ئەركىنلىك ئۈستىدە ئويلانىشىمغا چولام تېگىدۇ.

بىراق، بۇنداق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. يېڭى دەۋرنىڭ تەلىپىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ يەتكەن بولسىمۇ، خەلق ۋەكىللىرى بىلەن چىقىشىپ كېتەلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. چۈنكى، ناپولىئون بۇيرۇق بېرىشتىن باشقىنى بىلمەيتتى !

ئون سەككىزىنچى، ۋاتېرلودا مەغلۇبىيەت

ھاۋا ئوچۇق بىر ئەتىگىنى پارىژنىڭ شەھەر ئەتراپى رايونىدىكى بايرام تۈسىگە كىرگەن كەڭرى مەيدان ئاممىۋى يىغىنغا قاتنىشىش ئۈچۈن شەھەر كوچىلىرىنى تاشلاپ بۇ يەرگە توپلاشقان شەھەر ئاھالىسى بىلەن قاينام - تاشقىنىلىققا چۆمگەندى. كونا ئەسكەرلەرمۇ، يېڭى ئەسكەرلەرمۇ شۇ يەردە ئىدى، ئۈچ رەڭ بايراق رەئىس سەھنىسىدە جەۋلان قىلىپ تۇراتتى، ئالتە يۈز نەپەر پالاتا ئەزاسى ۋە نەچچە يۈز ئاقسۆڭەك ئىتتىپاقداش قوشۇنلارنىڭ ھۇجۇمغا قارشى ئاتلىنىش ئالدىدا يېڭى ئاساسىي قانۇنغا سادىق بولىدىغانلىقى توغرىسىدا قەسەم بېرىش ئۈچۈن بۇ يەرگە كېلىدىغان ئىمپېراتورنى كۈتۈپ تۇرۇشماقتا ئىدى.

ئىمپېراتور شۇ ئەسنادا ھەمراھلىرى بىلەن چىقىپ كەلدى، كاناي ئاۋازى يىراقتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كىشىلەر ئىمپېراتورنى چوقۇم سەلتەنەتلىك ھەربىي فورمىسىنى كىيىپ كېلىدۇ، دەپ ئويلاشقاندى. چۈنكى، ئىمپېراتور يەنە بىرقانچە كۈندىن كېيىن يېڭىباشتىن قوشۇن تارتىپ ئىمپېراتورلۇق تەختى ۋە ۋەتىنى ئۈچۈن ئۇرۇشقا ئاتلىناتتى.

ئالدىدا گىۋاردىيە بايراقچىلار ئەترىتى، ئارقىدا بۈركۈت تۇغلۇق قوشۇن ۋە ئۈچ رەڭ تۇغلۇق قوشۇنلار ئەترىتى، ئۇنىڭدىن كېيىن رەڭدار فورمىلىق گىۋاردىيە قوشۇنى، ئەڭ ئاخىرىدا ئىمپېراتورنىڭ سەككىز ئات قوشۇلغان شاھانە پەيتونى سەلتەنەت بىلەن كېلىۋاتاتتى، پەيتون ئىچىدە ئۇچىسىغا ئاق شايى كۆڭلەك، بېشىغا تۆگىقۇش پېيى قالدالغان شىلەپە كىيگەن، شاھانە تون يېپىنچاقلىغان ئىنتايىن سۆلەتلىك، ئەمما مىسكىن

بىر كىشى ئولتۇراتتى. ئىمپېراتور شۇنداق؟

ئىمپېراتور بىلەن چىقىشىۋالماقچى بولغان خەلق بۇ سۈرلۈك ئىمپېراتورنىڭ شۇ ھەيۋىتىدىن ئەيمىنىپ دالڭ قېتىپ تۇرۇپلا قېلىشتى. چاچلىرىغا ئاق سانجىغان، خوتۇن - بالىلىرىدىن ئايرىلىپ قالغان بۇ غېرىب تولىمۇ مىسكىن كۆرۈنەتتى.

— قەسىمىڭىزگە ئىشەنچىمىز كامىل، ئاقىل ۋەكىلىمىز قانۇنلارغا تۈزىتىش كىرگۈزۈپ، ئاساسىي قانۇنغا ئۇيغۇنلاشتۇرىدۇ، — خىتاب قىلدى يېڭى پالاتا باشلىقى دۇئا - تىلاۋەتتىن كېيىن ئىمپېراتورنىڭ ئالدىغا كېلىپ جاراڭلىق ئاۋازدا. بۇ خىتاب ئىشلارنىڭ تېخى ئاياغلىشىپ كەتمىگەنلىكى، كىشىلەرنىڭ ئاساسىي قانۇننىڭ قوشۇمچە ماددىلىرىدىن قانائەت ھاسىل قىلمىغانلىقى، تېخىمۇ كۆپ نەرسە تەلەپ قىلىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. بۇ پالاتا باشلىقى ئاندىن خەلقنى باتۇرلۇق بىلەن كۈرەش قىلىپ غەلبىنى قولغا كەلتۈرۈشكە چاقىردى ۋە قوشۇنغا نۇسرەت تىلىدى.

ئىمپېراتور كۆڭلىدىكى پەرىشانلىقنى يوشۇرۇپ، يېڭى ئاساسىي قانۇننى جاكارلاشقۇزدى ھەمدە ئاساسىي قانۇن ئالدىدا قەسەم بەردى، قوشۇن ئىمپېراتورنىڭ بۇ قەسىمىدىن شادلىنىپ تەنتەنە قىلدى. بىراق، ئۇلار سۆلەتلىك كىيىملەر ئىچىدىكى ئۆز ئىمپېراتورنى تونۇمايلا قېلىشتى، ئۇلار ئۆز قەھرىمانىنى كۆزلەرنى چاقىتىدىغان سۆلەتلىك ۋال - ۋۇل كىيىم ۋە پەي بېزەكلىرى بىلەن ئەمەس، ئۇچىسىغا يېشىل ھەربىي فورما كىيگەن، قالپىقىغا ئۈچ رەڭ بەلگە تاقىغان ھالىتىدە كۆرۈشنى خالايتتى.

ئىمپېراتور بىر ھەپتىدىن كېيىن يىغىن چاقىردى، يىغىندا سۆزلىگەن نۇتقىدا شۇ يىلى كۈزدىكى ئومۇمىي يىغىندا خەلقنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلغان ئىشلارنى تىلغا ئېلىشتىن ئىمكانقەدەر

ساقلاندى. تۆۋەن پالاتا دۆلەتنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قوغداشقا ۋەدە بەردى. بىراق، يەنە:

— ھەرقانچە غالب ھۆكۈمرانمۇ ئۆز ئىرادىسى ئارقىلىق پۈتۈن مەملىكەتنى قوغدىنىش يولىدىكى ئۇرۇش دائىرىسىدىن ھالقىتىشقا قادىر ئەمەس، — دېدى.

يۇقىرى پالاتا ۋەكىللىرىمۇ ئۆز نۇتۇقلىرىدا «فىرانسىيە ھۆكۈمىتى غەلبىنى دەپ دۆلەتنى تاپتىن چىقارسا بولمايدۇ» دەپ ئاگاھلاندۇردى. ئىمپېراتور گەپ قىلماي تۇرغىنى بىلەن ئاچچىقىدا تىترەپ كەتكەندى، ئۇلارنى شۇ ئان قوغلىۋەتكۈسى كېلىپ كەتتى. بىراق، قوغلىۋېتىش تۈگۈل، قالايىمقان بىلجىرلاۋاتىسىلەر، دەپ ئەيىبلەشمۇ ئەپسىز ئىدى.

لۇسىئان ئاخىر ئاكىسى بىلەن بىرلىشىپ، يېڭى پالاتا ئەزالىرىدىن بىرى بولغانىدى. ئاكا - ئۇكا ئىككىيلەن يۈز كۆرۈشۈپ، بىر - بىرىگە قول بېرىشىپلا يارىشىۋالدى. ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم خانزادە ۋە ئالىيلىرى ئاتىلىشقا مۇشەررەپ بولغان لۇسىئان ئىمپېراتورغا بولۇشۇپ تەرەپ - تەرەپتە نۇتۇق سۆزلىدى، ئاكادېمىيەدە دوكلات بەردى ھەمدە نۇرغۇن پۇللۇقمۇ بولۇپ قالدى. لۇئىس ئاغرىپ قالغانلىقى ئۈچۈن كېلەلمىدى. ژېرومى كەلدى ۋە ئاكىسىنىڭ ئالدىدا پەرمانبەردار بولۇپ تۇردى. ئوتانىس ئوردىدا خانىشنىڭ خىزمىتىنى ۋاكالەتتەن يۈرگۈزدى، ئوتانىسنىڭ ئوغلى شۇ تاپتا ئوغۇلسىز قالغان ئىمپېراتور ئۈچۈن تولىمۇ مۇھىم ئىدى. ناپولېئون جىيەن ئوغۇللىرى بىلەن بالكونغا چىقىپ، فىرانسىيە خەلقىگە ئۆزىنىڭ ئوغۇلسىز قالغان بولسىمۇ ۋارىسىسىز ئەمەسلىكىنى نامايان قىلدى. شۇنداق قىلىپ ئىمپېراتورنىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىدىن ئىبارەت تىراگېدىيەلىك تارىخغا خاتىمە بېرىلگەندى.

ئىمپېراتور ئەتىسى سەھەردە جەڭگاھقا ئاتلاندى، بۇ

ئۇرۇشنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىملىق ئۇرۇش بولۇپ قېلىشىنى تىلەيتتى. دەرۋەقە، بۇ ئىمپېراتور ئۈچۈن ئاخىرقى بىر قېتىملىق پۇرسەت ئىدى.

ئىمپېراتور پىلاننى كارتوتقا ئاشكارىلىدى، كارتوت بولسا ياردەمچى قوشۇنلار تولۇق كېلىپ بولغاندىن كېيىن بىر قارارغا كېلىش تەكلىپىنى بەردى. چۈنكى، ئىيۇلنىڭ ئاخىرىغىچە رۇسىيە قوشۇنىمۇ، ئاۋستىرىيە قوشۇنىمۇ فىرانسىيەگە كېلىپ بولالمايتتى. شۇنداق بولغىنىدا ئەنگىلىيە ۋە پىرۇسىيە قوشۇنلىرى ھۇجۇم قىلىشقا پېتىنالمىتتى. ناپولېئون شۇ ئالتە ھەپتە ئىچىدە ئەسكەرىي سانىنى بىر قاتلىيالايتتى، پۈتۈن فىرانسىيەنى بارگاھقا ئايلاندۇرۇۋەتكىلى بولاتتى ھەمدە پارىژنىڭ مۇھىم - مۇھىم جايلىرىدا مۇداپىئە مۇئەسسەلىرىنى كۈچەيتىشكە مۇۋەپپەقىيەت بولاتتى.

— بۇنىسى ماڭا ئايان. بىراق، — دېدى ئىمپېراتور باش چايىقاپ، — بۇنچە ئۇزاق كۈتۈپ تۇرالمىمەن، جاھاننى زىلزىلگە سالغۇدەك غەلىبىلىك ئۇرۇش قىلمىسام بولمايدۇ!

مەغلۇپ چىمپىيوننىڭ خىيالغۇ بۇ؟ بىراق، ناپولېئوننىڭ پىلانى ئازغىنا قوشۇن بىلەن ھۇجۇم قىلىش، زاپاس قوشۇن بولمىغان ئەھۋالدا چەبدەس ھۇجۇمغا ئۆتۈش ئىدى. ناپولېئون قورامغا يەتكىنىدىن بۇيان زادىلا بۇنداق تەۋەككۈلچىلىك قىلىپ باقمىغانىدى، بۇنداق قىلىشىدىن مەقسىتى تۆت دۈشمىنىگە بىر - بىرى بىلەن ئۇچرىشىش پۇرسىتى بەرمەسلىك، كۆز ئالدىدىكى ئىككى دۈشمىنى بىردىن - بىردىن بەربات قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى.

بىراق، مۇشۇ يىگىرمە يىل مابەينىدە ياۋروپادىكى قوماندانلارنىڭ ھەممىسى بۇ مۇتەخەسسەسنىڭ تاكتىكىسىنى بەش قولىدەك ئېنىق بىلىپ كەتكەن ناپولېئون بولسا بۇ يىگىرمە يىلدا

بارى - يوق تاكتىكىسىنىڭ ھەممىسىنى ئىشقا سېلىپ بولغانىدى. بۇ قېتىمقى ھەربىي يۈرۈشتە ھەرىكىتى چەيدەس بولسىمۇ، يەنىلا ئىلگىرىكىدەك تېز ئەمەس ئىدى. ئەندىشىسى ئىلگىرىكى بىرقانچە قېتىملىق ئۇرۇشتىكىگە ئوخشاشلا دادىللىققا كاشلا بولدى. كارلوسلونى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن بىرقانچە كۈن ئىچىدە بىلۈچىر قىسىملىرىغا غەلبىسىپىرى قوغلاپ زەربە بەرگۈدەك مادارى قالمىدى، قوشۇننىڭ يېرىمىنى مارشال نېيغا تاپشۇرۇپ بېرىپ، نېينى ئەنگلىيە قوشۇنلىرىغا ئالدىنى توسۇپ زەربە بېرىش ئۈچۈن بېريۇسېل تەرەپكە قاراپ يۈرۈش قىلىشقا بۇيرۇدى. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئالدىدىكى دۈشمەننىڭ پۈتۈنلەي پىرۇسىيە قوشۇنلىرى ئىكەنلىكىدىن ھەيرانلىق ئىچىدە خەۋەر تاپتى - دە، نېيغا قوشۇنلىرىنى قايتۇرۇپ كېلىش توغرىسىدا شۇ ئان بۇيرۇق چۈشۈردى. «فىرانسىيەنىڭ تەقدىرى سىزنىڭ قولىڭىزدا» دەپ يازدى نېيگە چۈشۈرگەن پەرماننامىسىدە. نېينىڭ داۋاملىق ئىلگىرىلىمەستىن، دۈشمەننى ئارقا تەرەپكە ئۆتۈپ قورشاۋغا ئېلىشىغا توغرا كەلدى. بىراق، كېچىككەندى. گۋاتېرادا ۋېللىڭتون قوشۇنلىرى بىلەن تۇتۇشۇپ قالغاچقا، بىرلا بىرلەشمە ئارمىيەنى ئاجرىتالىدى. ھالبۇكى، ئاجراتقان بۇ قوشۇنلىرى رولىنى جارى قىلدۇرالمىدىغان ناباب بىر جايغا ئەۋەتىلگەندى، شۇنىڭ بىلەن ئەنگلىيە قوشۇنلىرىنى مەغلۇپ قىلىشى مۇمكىن بولماي قالدى - دە، چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى.

بىراق، ناپولېئون بولسا شۇ كۈنى پەقەت قوشۇننىڭ يېرىمى بىلەنلا رېننىدا غەلبىلىك ئۇرۇش قىلدى، بۇ ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىملىق غەلبىسى ئىدى. بىلۈچىر ئوق تېگىپ يارىلانغان ئېتى بىلەن يىقىلىپ چۈشۈپ ئۆلدى، گېنسىنو شۇنچە خەۋپلىك

ئەھۋالدىمۇ ھولۇقۇپ كەتمەي، بۇ قېتىمقى چېكىنىشنىڭ مەغلۇبىيەتكە ئايلىنىپ كەتمەسلىكىنى قولغا كەلتۈردى ھەمدە ئىتتىپاقداش قوشۇنلارغا «ئەتە ۋاپىلدا ئۇچرىشايلى» دەپ خەۋەر بەردى. ئىمپېراتور شۇ كۈنى غەلىبىسىپرى قوغلاپ زەربە بەرمىدى. ئەگەر ناپولېئوننىڭ ئاغرىپ ھالىدىن كەتكىنىنى بىلمىگىنىمىزدە، گالۋاڭلىقىدىن قاتتىق ھەيران قالغان بولار ئىدۇق. پىرۇسسىيە قوشۇنلىرىغا قوغلاپ زەربە بېرىش ئۈچۈن گىروچىغا ئوتتۇز مىڭ كىشى ئەۋەتتى، ئەمما كېچىككەندى. ناپولېئون شۇنچە ئېغىر زەربىگە ئۇچرىغان پىرۇسسىيە قوشۇنلىرىنىڭ شۇنچە تېز ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىپ، ئەنگىلىيە قوشۇنلىرى بىلەن ئۇچرىشاللىشىغا ئىشەنمەيتتى، تۈنۈگۈن پىرۇسسىيە قوشۇنلىرىنى ئۆزىنىڭ يېرىم - يارتا قوشۇنى بىلەن يالغۇزلا مەغلۇپ قىلغان يەردە، ئەتە ئىتتىپاقداشلىرى بىلەن ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالدىغان ئەنگىلىيە قوشۇنلىرىنى مەغلۇپ قىلماي قالمايمەن، بۇنىڭ ئۈچۈن پەقەت يەتمىش مىڭ كىشىلىك قوشۇن يېتىپ ئاشىدۇ دەپ ئويلىغان، گېنىسنونىڭ تىز پۈكمەس روھىنى، سالماق تەبىئىتىنى ۋە بىلۈچىرىنىڭ قەيسەرئانە خاراكتېرىنى نەزەرگە ئالمىغانىدى.

ناپولېئون رەقىبىنى تۇنجى قېتىم تۆۋەن چاغلىدى. ئۆتكەن قېتىم فىرانسىيە قوشۇنىنىڭ ئۆزى يالغۇز ئۈچ دۆلەت قوشۇنلىرىغا تاقابىل تۇرغان بولسا، بۇ قېتىم تۆت دۆلەت قوشۇنلىرىغا تاقابىل تۇرۇشىغا توغرا كەلگەندى. بىراق، بۈگۈنگە قەدەر «ناپولېئوننى يەڭدىم» دېيەلەيدىغان بىرمۇ قوماندان چىقمىغانىدى.

ناپولېئون شۇ تاپتا ئۆزىنى بەك ئۈستۈن، دۈشمىنىنى بەك تۆۋەن چاغلانغانىدى. بىراق، بىپەرۋالىق ۋە بىمەنلىك بىلەن ھۇجۇم قوزغىغانمۇ ئەمەس، شۇنداقلا قوشۇننىڭ

قوماندانلىق ھوقۇقىنى تۇغقاندارچىلىقنىڭ يۈز - خاتىرىسىنى قىلىپ، تەجرىبىسىز كىشىنىڭ قولىغا تۇتقۇزغانمۇ ئەمەس، ئەگەر گىروچىينىڭ قوشۇنىنى يېنىغا ئېلىپ قالغان بولسا، دۈشمەننىڭ ئەسكەرىي كۈچى ئۆزىنىڭكىدىن ئېشىپ كەتمىگەن بولار ئىدى. دېمەك، ناپولېئوننىڭ ھېساباتىدىكى خاتالىق فىرانسىيەنىڭ مەغلۇپ بولۇشىدىكى ئاساسىي سەۋەب ئەمەس ئىدى.

ئومۇمەن، ناپولېئوننىڭ تەقدىرىگە تەسىر كۆرسەتكەن ئامىللارنى تەتقىق قىلىپ كۆرگەنلىكى كىشىنىڭ ھەممىسى شۇنداق قاراشتا ئىدىكى، مەغلۇپ بولۇشىدىكى ئاخىرقى ئامىل يېشىنىڭ چوڭىيىپ كەتكەنلىكى ئىدى. ناپولېئوننىڭ ھەرىكىتى ئاغرىق ئازابى تۈپەيلىدىن چەكلىمىگە ئۇچرايتتى، ھېلىقى كۈنى ئەتىگىنى ۋانتېرلو ئۇرۇشىدا دەرھال ھۇجۇمغا ئۆتمىگىنىنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ ئىدى. ئىيۇننىڭ ئوتتۇرىلىرىدىكى بىر كۈنى سەھەر سائەت تۆتلىرىدە قۇياش ئۇپۇقتىن يېڭىلا كۆتۈرۈلۈپ چىققان مەھەل ئىدى، پىرۇسسىيە قوشۇنلىرى ئۇدا بىرقانچە كۈن ياغقان يامغۇر بىلەن يېتىق بولۇپ كەتكەن يولدا يۈرۈش قىلالغانىكەن، سىناقتىن ئۆتكەن فىرانسىيە قوشۇنلىرى ماڭالماي قالمايتتى، ئەلۋەتتە. چۈنكى، ناپولېئون بۇ قېتىم باشلاپ ماڭغان قوشۇندىكىلەرنىڭ ھەممىسى كۆپ جەڭنى بېشىدىن كەچۈرگەن كونا لەشكەرلەر ئىدى. بىراق، ناپولېئون يەر زەمبىرەكلەرنى قويغۇدەك قاتسۇن، دەپ قاق چۈش بولغۇچە كۈتۈپ تۇردى — ۋىيېننا ئۇرۇشىدا ئۆكتەبىرنىڭ سەھەر تۇمانلىرىغا پەرۋا قىلماي قاق سەھەردىلا ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، دۈشمەننى تاتلىق ئۇيقۇسىدىن ئويغاتقان ناپولېئون ئەمدى بولسا چۈش بولغۇچە ھۇجۇم قىلماي كۈتۈپ تۇردى. ئىمپېراتور ئاشۇ يېرىم كۈن ۋاقىتنى قولىدىن بېرىپ قويغانلىقى ئۈچۈنلا

يېڭىلىدى. ناپولېئون «ياخشى ئىتتىپاق» دەپ ئاتىلىدىغان بىر دۆڭگە ئاتلىق چىقىپ، قوشۇننى ئۈچكە ئايرىپ، لەشكەرلىرى ئالدىدا پولاتتەك جاراڭلىق ئاۋازدا قەسەمىياد قىلدى، بۇ قېتىم دۈشمەننىڭ مۇداپىئە سېپىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، ئۇدۇللا بېرىۋېتىلگەن كىرىمگە كىردى.

قوشۇنلار جەڭگە ۋۇجۇدى بىلەن كىرىشىپ كەتكەنىدى. چۈشتىن كېيىن بولغاندا «پىرۇسسىيە بىرلەشمە ئارمىيەسى ئاتلىنىپتۇ» دەپ خەۋەر كەلدى. بۇ خەۋەردىن چىرايى تاتىرىپ كەتكەن ئىمپېراتور بىرپەستىن كېيىن گىروچىغا «قوشۇننى قايتۇرۇپ كېلىڭ» دەپ بۇيرۇق ئەۋەتتى. گىروچى بۇيرۇقنى تاپشۇرۇۋالالارمۇ؟ تاپشۇرۇۋالغان تەقدىردىمۇ دۈشمەن قوشۇنى شۇنچە ئاسان قويۇۋېتىرمۇ؟ بۇ ئىشلارنىڭ قانداق نەتىجە بېرىشى ئاشۇ بىر سائەت ئىچىدە تەلپىنىڭ قانداق بولۇشىغا باغلىق ئىدى. پىرۇسسىيەلىكلەر ھەمدەمگە كېلىپ بولغۇچە ئارىلىقتا ئىنگىلىزلارنى مەغلۇپ قىلىش شەرت ئىدى. شۇڭا، ناپولېئون نۇرغۇن ئاتلىق چەۋەندازلىرىنى قوشۇپ ئەنگىلىيە قوشۇنلىرىغا شىددەتلىك ھۇجۇمغا ئاتلاندى. بىراق، ئەنگىلىيە قوشۇنلىرى تەۋرەپمۇ قويمىدى. كونا گىۋاردىيە قوشۇنىنى ئاتلاندىرۇش كېرەكمۇ - قانداق؟ ياق، تېخى پۇرسەت يېتىپ كەلمىدى. بىروننىڭ قوشۇنى ئوققا تۇتقىلى تۇردى، ناپولېئون ھەرقانچە زور بەدەل تۆلەپ بولسىمۇ چېكىنىش يولىنىڭ راۋانلىقىغا كاپالەتلىك قىلىشى كېرەك ئىدى، ئۇنداق قىلمىغاندا پۈتۈن قوشۇنى ھالاك بولۇشى مۇمكىن ئىدى. بىراق، بۇ چاغدا ئىنگىلىزلارنىڭ يېرىمى يوقىتىلغان، سائەتمۇ بەش بولۇپ قالغانىدى. ئەگەر كونا گىۋاردىيە قوشۇنىنى ئىشقا سالغىنىدا قىر - چاپ بىلەن يول ئېچىۋېلىشىمۇ مۇمكىن ئىدى. چۈنكى، بۇ چاغدا ۋېللىڭتون پىرۇسسىيە قوشۇنلىرىغا: «قوشۇنۇڭلار داۋاملىق ئالغا

ئىلگىرىلىمەيدىغان ھەمدە ئۈزۈلدۈرمەي ھۇجۇمغا ئۆتمەيدىغان بولسا، مەغلۇپ بولغىنىمىز شۇ» دەپ خەۋەر بەرگەندى. ھازىر ئىمپېراتور كونا گىۋاردىيە قوشۇنىنى ھۇجۇمغا ئاتلاندۇرىدىغان ئەڭ ياخشى پەيت ئىدى. بىراق، ئىمپېراتور پىرۇسسىيەنىڭ ئىككىنچى بىر بىرلەشمە ئارمىيەسى ھۇجۇمغا ئوتتى دەپ ئويلاپ ئەزىملىك بىلەن ئارتۇقچە ئېھتىياتچان بولۇپ كەتكەنلىكى تۈپەيلىدىن ئەنە شۇنداق ئاچقۇچلۇق پەيتتە يەنە بىر قېتىم قوشۇنغا ئولتۇرۇۋالدى.

ئىمپېراتور دەھشەت بىر قارارغا كەلدى! شۇنچە ئەقىللىك بىر قىمارۋاز تۇرۇپ بار دەسمايسىنى بىراقلا تاۋكاغا ئاتتى. ئەمما، بۈگۈن ئۇلتۇرۇۋەتسە بولمايتتى. چۈشتىن كېيىن سائەت يەتتىدە كونا گىۋاردىيە قوشۇنىدىكى ئاخىرقى بەش مىڭ جەڭچىنى ھۇجۇمغا ئاتلاندۇردى، بۇ ئۈمىدىن ئەسەرمۇ يوق بىر تەۋەككۈلچىلىك ئىدى. بىر چاغلاردا پۈتكۈل ياۋروپانىڭ تەڭ يېرىمىنى زىلزىلىگە سالغان «ياشسۇن ئىمپېراتور!» دېگەن شۇئار سادالىرى ئەمدى ئولتۇرۇۋاتقان قۇياش بىلەن تەڭ ئولتۇرۇپ، سېھرىي كۈچىدىن مەھرۇم قالارمۇ؟ شۇنداق، بۇ قۇياش ئەتىدىن باشلاپ يەر - زېمىننى يورۇتالماس بولۇپ قالدۇ. پىرۇسسىيەنىڭ ئىككىنچى بىرلەشمە ئارمىيەسى فىرانسىيە گىۋاردىيەسىنى شىددەتلىك توپقا تۇتۇپ چېكىنىشكە مەجبۇر قىلدى، شۇنچە ئۈستۈنلۈككە ئىگە پىرۇسسىيە قوشۇنىنىڭ ئەسكىرىي كۈچى بولسا ئازايماستىن ئۈزۈكسىز كۆپەيدى. سائەت سەككىزلەردە پىرۇسسىيە ئۈچىنچى بىرلەشمە ئارمىيەسى جەڭگاھتا پەيدا بولدى، شۇنىڭ بىلەن بىر يۈز يىگىرمە مىڭ كىشىلىك ئىتتىپاقداش قوشۇنلارنىڭ ئەسكىرىي سانى ئۆزىنىڭ يېرىمىغىمۇ يەتمەيدىغان فىرانسىيە قوشۇنلىرىغا قارشى ھۇجۇمغا ئوتتى، مەغلۇپ بولغان فىرانسىيە قوشۇنلىرى

پىتىراپ قېچىشقا باشلىدى، گېنېرال بوناپارت ئاخىرقى ئۇرۇش ھاياتىدا ئۆز قوشۇنىنىڭ پىتىراپ قاچقانلىقىنى تۇنجى قېتىم كۆردى. دۈشمەننىڭ ئوق يامغۇرى ئىچىدە قالغان ئىمپېراتور ئاتلىق بىر سائەت قېچىپ يۈرۈپ، فىرانسىيە قوشۇنلىرىنىڭ ئىككى تۈركۈم قالدۇق سېپىگە كىرىۋالدى. بۇ ئىككى سەپ يىمىرىپ تاشلانغاندىن كېيىن ئاتلىق مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ ھىمايىسىدە ئېتىنى ئۇچقاندەك چاپتۇرغىنىچە چېگرادىن ئۆتۈپ فىرانسىيەگە كىرىۋالدى. كېسلى قوزغىلىپ ئاشقازىنى قاتتىق ئاغرىپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ، ئەنئىنى ئەتىگىنى سائەت بەشكە قەدەر ئاتتىن چۈشمەي يولىنى داۋام ئەتتى، ئاندىن ئەبجەق بىر پەيتونغا چۈشۈپ بىرقانچە سائەت دەم ئېلىۋالدى. قورقۇپ قوشقۇنغا ئولتۇرۇۋالدىمۇ؟ ياق، ئىش دەل ئەكسىچە بولدى! پارىژلىقلار نېمە دېيىشىۋاتقاندۇ؟ پەقەت مۇشۇ خىياللا ئىزچىل ئالغا ئىنتىلىدۇرۇپ كەلگەندى، ئەمدى بۇرۇنقىدەك ئىش تۇتۇپ قوشۇن توپلاش مۇمكىنچىلىكى ياكى بىرەر قەلئەگە بېكىنىۋېلىش كېرەكلىكى ئۈستىدە قايتا - قايتا ئويلىنىپ ئولتۇرماي، پەقەت پارىژنىلا ئويلايتتى. چۈنكى، ئۇ يەردە - شۇ كۈچ بۇلىقىدا تېخىمۇ كۆپ كۈچ توپلىغىلى بولىدۇ، دەپ قارايتتى، شۇ ۋەجىدىن كۆڭلىدە: «مەن يەنە خەلقنى سەپەرۋەر قىلىپ بىر يۈز ئەللىك مىڭ ئادەم توپلىيالايمەن، قوغدىنىش قوشۇندىكىلەرنى قوشقاندا ئۈچ يۈز مىڭ لەشكىرىم بولىدۇ، بۇ ئەسكىرىي كۈچۈم دۈشمەننىڭ ھۇجۇمىنى توسۇپ قېلىش ئۈچۈن بەخۇدۇك يېتىدۇ» دەپ چوت سوقاتتى. پارىژغا ئەۋەتكەن ئاخىرقى بىرقانچە يارلىقىنى «غەيرەت قىلىڭلار! قەتئىي بولۇڭلار!» دېگەن ئىبارىلەر بىلەن ئاخىرلاشتۇردى.

ئىككى كۈندىن كېيىن يېقىندىلا كۆچۈپ كىرگەن ئېلىزا

قەسىرگە قايتىپ كەلدى. بۇ پۈتكۈل ئۇرۇش چۈشمۇ - قانداق؟
توققۇز يىل ئۇرۇش قىلىپ ئېرىشكەن ئىمپېرىيەسىدىن ئاشۇ
توققۇز كۈن ئىچىدىلا مەھرۇم قالدى.

ئون توققۇزىنچى، خاراكتېر پاجىئەسى

ئىش تېخى تۈگىمىدى !

كابىنېت بىلەن پارلامېنت ئوتتۇرىسىدا پىكىر ئىختىلاپى
كۆرۈلدى. ئىمپېراتورغا قېرىنداشلىرى ۋە ۋەزىر - ۋۆززالىرى
تۈرلۈك تەكلىپلەرنى بەرمەكتە ئىدى. ئىمپېراتور چارچاپ ھالى
قالمىغان بولسىمۇ، قەددىنى تىك تۇتۇپ مەزمۇت ئولتۇراتتى،
ھېچبىر تەختتىن چۈشىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. پالاتا يىغىنىدا
قانداق تەكلىپلەرنى بېرەر؟ پالاتانىڭ پىكىرى بىلەن بىردەك
بولارمۇ؟ ياق، مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقنى يولغا قويماقچى !
چۈنكى، مىللەت خەۋپكە دۇچ كەلگەن پەيتتە قىسقا ۋاقىت
ئىچىدە بولسىمۇ تولۇق ھەرىكەت ئەركىنلىكىگە موھتاج ئىدى.
بەزى ۋەزىرلەر «پالاتا سىزگە ئىشەنمەس بولۇپ قالدى» دەپ
سەمىگە سالدى. لۇسئان ئورنىدىن تۇرۇپ، ياشلارغا خاس
قىزىققانلىقى بىلەن پىكىر بايان قىلىپ، ئىمپېراتورنى پالاتانى
تارقىتىۋېتىشكە، پارىژنىڭ جىددىي ھالەتكە ئۆتكەنلىكىنى
جاكارلاشقا، قورال كۈچى ئارقىلىق قالدۇق قوشۇنلارنى توپلاشقا
دەۋەت قىلدى ھەمدە شۇنداق قىلغاندىلا بۇ دۆلەتنى قۇتقۇزۇپ
قالغىلى بولىدۇ دەپ كۆرسەتتى. ئىمپېراتور لۇسئاننىڭ
سۆزىگە جىممىدە قۇلاق سېلىپ ئولتۇردى. بۇنىڭدىن ئون ئالتە
يىل مۇقەددەم نويابىرنىڭ بىر كۈنى دەل مۇشۇ لۇسئان
مۇشۇنىڭغا ئوخشاشلا تەكلىپ بېرىپ، قىسقىمىغا نۇتقى ئارقىلىق
ئاكىسىنى خېيىم - خەتەردىن قۇتقۇزۇپ قالغان، ئۇنىڭدىن

كېيىن ئاكىسىغا پەۋقۇلئاددە يۇقىرى باھا بەرگەندى.
ئىمپېراتور شۇ تاپتا لۇسئاننىڭ تەكلىپىنى قوبۇل كۆرگەن
بولسىمۇ، دەرھال ھەرىكەتكە كەلمەي جىمىدە قۇلاق سېلىپ
ئولتۇرۇۋەردى. قۇرۇقلۇق ئارمىيە ۋەزىرى داۋىد قالدۇق
قىسىملارنى ئىمپېراتورغا تاپشۇرۇپ بېرىش تەكلىپىنى رەت
قىلدى. ئۇلار بەس - مۇنازىرە قىلىشىۋاتقان ئەسنادا پالاتادىن
شۇنداق خەۋەر كەلدىكى، پالاتا ئۆز يىغىنىنى ئۇزاققىچە
ياپمايدىغانلىقىنى، پالاتانى تارقىتىۋېتىش توغرىسىدىكى
ھەرقانداق پەرەزدە بولغۇچىلارنىڭ ئېغىر گۇناھكار
ھېسابلىنىدىغانلىقىنى، ئۇرۇنۇپ بېقىشقا پېتىنغانلارنىڭ
چاۋىسىنى چىتقا يايىدىغانلىقىنى جاكارلاپتۇ.

— بىرسى تىنچلىققا ئۆتسىدىغان يولمىزنى توسۇپ توغرا
تۇرۇۋالدى، — دېدى رافالىيېت، — يولنى بىكارلايدىغانلا بولسا،
بىز تىنچلىققا ئېرىشكەن بولار ئىدۇق!

بۇ خەلقنىڭ ساداسىمۇ؟ پارىژ شۇ قەدەر تىنچ ئىدى. شۇڭا، بۇ
پەقەت ئازاد دېموكراتىچىلارنىڭلا ساداسى ئىدى، شۇنداقلا
جەمئىيەتنىڭمۇ ساداسى ئىدى، بېشىغا كەلگەن كۈلپەتكە چىدىماي
قىلىۋاتقان بۇ جەمئىيەت ئىسلاھاتقا تەلپۈنمەكتە ئىدى.
پالاتادىكىلەر ئىمپېراتورنىڭ پالاتا يىغىنىغا قاتنىشىشىنى تەلەپ
قىلىشتى. ناپولىئون يىغىنغا بارمىدى، نېمە ئۈچۈن؟ كىممۇ
يۈرىكىنى قايتەك قىلىپ قارشى چىقالسۇن؟

— يىغىنغا بېرىشىم كېرەك ئىدى. بىراق، بەك چارچاپ
كەتكەندىم، — دېدى ئىمپېراتور كېيىن بۇ ئىشنى
چۈشەندۈرۈپ، — پالاتانى تارقىتىۋەتسەم بولاتتى. ياق، مەندە
ئۇنداق جاسارەت يوق، مەن مالائىك - ماشايخلاردىن ئەمەس،
بەربىر ئاددىي ئادەم - دە، 18 - نويابىر ۋەقەسىنى ئەسلىسەملا
شۈركۈنۈپ كېتىمەن.

پالاتادىكىلەر ئەمدى كابىنېتتىكى ۋەزىرلەرنىڭ بولسىمۇ يىغىنغا كېلىشىنى تەلەپ قىلىشقانىدى. بىراق، ئىمپېراتور ئۇلارنىڭ بېرىشىنى مەنئى قىلدى، پالاتا: «ئەگەر ۋەزىرلەرنى يىغىنغا قاتناشتۇرمايدىغان بولسا، ئەمىلىدىن قالدۇرىمىز» دېدى، ئىمپېراتور شۇندىلا يول قويدى، لۇسئان ۋە بىرقانچە ۋەزىر ئىمپېراتورنىڭ ھاۋالىسى بىلەن يىغىنغا بېرىپ، ئىمپېراتورنىڭ سۈلھى كومىتېتى تەشكىللىگەنلىكىنى دوكلات قىلدى. ئىككى پالاتا بولسا «چوڭ دۆلەتلەر ئەمدى ئىمپېراتور بىلەن كېڭەشمەيدۇ. چۈنكى، ئۇلار ناپولىئوننى قوراللىق ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىپ بولغان. ئەمدى تەختتىن چۈشمەسە بولمايدۇ. رەت قىلىدىغان بولسا، ئەمىلىدىن ئېلىپ تاشلايمىز» دەپ گۈرگىرىدى.

پالاتا يىغىنى ئەنە شۇ تەرزىدە قىزغىن داۋاملىشىۋاتقاندا، ئىمپېراتور گۈللۈكتە كونسىتانت بىلەن پەرىشان بىر ھالدا ئايلىنىپ يۈرەتتى.

— ئۆزۈمنىڭ ئەمەس، فىرانسىيەنىڭ بېشىغا كەلگەن بالا — قازادىن قايغۇرۇۋاتمەن، — قايناپ كەتتى ئۇ ئىختىيارسىزلا، — تەختتىن چۈشكىنىدىن كېيىنكى ئاقىۋەتنى ئويلىشىپ كۆرگەندىمۇ؟ قوشۇندىكى لەشكەرلەر ئالدىدا پەرمانبەردار بولۇپ تۇرۇپتۇ. كىشىلەرنىڭ ئەقىدىسى سوۋۇپ كېتىۋاتقان ۋەزىيەتنى قۇرۇق گەپ بىلەن ئوڭشايىمىز دەپ ئويلىشامدىغاندۇ؟ ئەگەر فىرانسىيەدە يېڭىلا قۇرۇقلۇققا چىققان ۋاقتىدىلا چەتكە قاققان بولسا، ھەر ھالدا توغرا چۈشەنگەن بولار ئىدىم. بىراق، دۈشمەن قوشۇنى پارىژغا قىستاپ كەلگەن بۈگۈنكى كۈندە ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇۋەتمەكچى بولۇشۇۋاتىدۇ. ئۇلار ئىككى ھەپتە ئىلگىرى مېنى رەت قىلغان بولسا، ھەر ھالدا جىگەرلىك ئوغۇل بالا ھېسابلىناتتى. ھازىر بولسا دۈشمەننىڭ زەربە بېرىش

ئوبېكتىنىڭ بىر قىسمى، شۇنداقلا كىشىلەرنىڭ قوغدىشىغا تېگىشلىك فىرانسىيەنىڭ بىر قىسمى بولۇپ قالدىم. ئەگەر فىرانسىيە مېنى قۇربان قىلىدىغان بولسا، ئۆزۈم مەن بىلەن تەڭ مۇقەررەر بەدەل تۆلەيدۇ. مېنى ئەركىنلىك ئەمەس، بەلكى ۋاتىپىرلو ئۇرۇشى ئاغدۇرۇپ تاشلىغان. نېمىدېگەن دەھشەت ئىش بۇ! مەن يەنە باش قوماندان بولمەن، ئاز - تولا ئەسكىرىي كۈچۈم چىقىم بولسىمۇ كارايىتى چاغلىق، ھايتلا دېسەم ئىشچىلار شۇ ئان قوزغىلىدۇ، چىقىم بولغان لەشكەرلەرنىڭ ئورنىنى شۇلاردىن تولۇقلىۋالمايمەن.

شۇ ئەسنادا كوچا تەرەپتىن كەلگەن «ياشسۇن ئىمپېراتور!» دېگەن شوئار سادالالىرى بۇ ئىككىيلەن ئايلىنىپ يۈرگەن قورۇنى زىلزىلىگە سالدى. ناپولېئوننى ئاخىرقى پەيتلەردىمۇ ھىمايە قىلىۋاتقانلار كىم؟ ئۇلار بېشىغا كۈن چۈشكەندە ناپولېئوننىڭ خەيرخاھلىقىغا ئېرىشكەن ساينىت ئانتون رايوندىكى ئىشچىلار ئىدى، شۇ تاپتا ئۇلار بىلەن بۇ ئىنقىلاب ئوغلانىنى قورۇنىڭ قاشاسلا ئايرىپ تۇراتتى.

— كۆردىڭىزمۇ؟ — دېدى ناپولېئون، — بۇلار ھېچقاچان مەندىن ئىنئام ئالغان ئەمەس، يەنە نېمە ئۈچۈن مەندىن مىننەتدار بولىدۇ؟ مېنىڭ كاساپىتىمدىنلا نامراتلىقنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتتى، شۇنداق بولسىمۇ تەبىئىي يوسۇندا ئۆزلۈكىدىن مەن تەرەپتە تۇرۇۋاتىدۇ. ئەگەر مەنلا خالىسام، ئىسيان كۆتۈرگەن پارلامېنتنى بىر سائەت ئىچىدىلا تارقىتىۋېتەلەيمەن، ماڭا قارشى قويغان بارلىق پارلامېنت ئەزالىرىنىڭ كاللىسى بىر ئېغىز گېپىم بىلەنلا تېنىدىن جۇدا بولىدۇ! بىراق، ئۆزۈمنى دەپلا شۇنداق قىلىدىغان بولسام، بۇ بەدەل بەك ئېغىر كېتىدۇ. پارتىدا قان تۆكۈلمىسە بولاتتى.

لۇستىئان بۇ چاغدا ئىككى پالاتانىڭ مەخپىي يىغىنىدا

ئىمپېراتورنىڭ يارلىقىنى مۇزاكىرىگە قويغانىدى، پالاتا ئەزالىرىمۇ مۇزاكىرە قىلىپ كۆرۈشكە رازى بولدى. بىرقانچە پالاتا ئەزاسى سىلىق - سىپايە سۆزلەر بىلەن ئىمپېراتورنىڭ تەختتىن چۈشۈشى مىللەت ئۈچۈن قۇربان بەرگەنلىك بولىدۇ دەپ كۆرسەتتى. ساداقەتمەن كارنوت مۇنبەرگە چىقىپ سۆز ئالدى، مۇشۇنداق ئېغىر كۈنلەردە پەقەت كارنوتلا ئىمپېراتورغا بېغىر بېسىپ تەرىپنى قىلاتتى، ھەممەيلەن ئامتى قوشلاپ كەلگەن ناپولېئوننىڭ ئالدىدا قول باغلاپ قۇللۇق بىلدۈرۈپ تۇرۇۋاتقان چاغلاردا بولسا ئۆزى يالغۇز قارشى چىقىدىغان ئادەمۇ يەنە شۇ كارنوت ئىدى. سىپىسمۇ ئۆز مەنپەئىتىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئىمپېراتورغا بېغىر بېسىپ، خۇددى قەدىمىي زىملىقلاردەك تەرزە سۆز ئالدى:

— ناپولېئون بىر قېتىم مەغلۇپ بولدى... ئەمدى ئاشۇ ياۋايىلارنى قوغلىۋېتىشىگە ھەمدەم بولايلى. چۈنكى، بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىدىغان ئىككىنچى بىر ئادەم تېپىلمايدۇ. ئەگەر بۇ ياۋايىلارنى قوغلاپ چىقارغىنىدىن كېيىن يەنە زالىملىق قىلىدىغان بولسا، دارغا ئاسساق بولىدۇ. بىراق، ھازىر ناپولېئون بىلەن مۇرنى مۇرىگە تىرەپ كۈرەش قىلمىساق بولمايدۇ!

ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە بىرى سۆز ئالدى:

— بالىلىرىمىزنىڭ ۋە قېرىنداشلىرىمىزنىڭ سۆڭەكلىرى قالغان جەڭگاھلارنى ئۇنتۇپ كەتتىڭلارمۇ؟ ئافرىقىدا، تاگاس دەرياسى بويىدا، ۋىستولا دەرياسى بويىدا، قار بىلەن قاپلانغان رۇسىيە دالاسىدا ئىككى مىليون جان ئىگىسى پۈتكۈل ياۋروپانىڭ بۇ دۈشمىنىنىڭ قۇربانى بولۇپ كەتتى. بىز ئەمدى يېڭىلدۇق!

يىغىن ئەتىسى سەھەر ۋاقتى سائەت ئۈچكىچە داۋاملاشتى، يىغىن ئەھلى ناپولېئوننىڭ تەختتىن چۈشۈشىنى تەلەپ قىلدى. ئىمپېراتور ئىككىلىنىپ قالغانىدى. ھەرەمبېگى پارلامېنتنىڭ

ھاۋالسىغا بىنائەن ناپولېئوننىڭ ئالدىغا كېلىپ،
دۇدۇقلىغىنىچە پارلامېنتنىڭ پىكرىنى يەتكۈزدى:

— ئەگەر تەختتىن چۈشمەيدىغان بولسىڭىز، پارلامېنت
پۇقرالىق ھوقۇقىڭىزدىن مەھرۇم قىلماقچى.

شۇ ئەسنادا ساۋالى بىلەن گورگۈدەمۇ يېتىپ كېلىپ،
ئىمپېراتورنى تەختتىن چۈشۈشكە دەۋەت قىلدى، بۇ چاغدا
لۇسئانمۇ بۇ كۈرەشتىن ۋاز كەچكەندى.

— سىلەرنى ئۆزۈم غەلبىگە ئوڭىتىپ قويغانمەن،
كۈنلەرنىڭ بىرىدە بېشىڭلارغا كۈن چۈشسە قانداقمۇ بەرداشلىق
بېرەرسىلەر، فىرانسىيە نېمە بولۇپ كېتەر؟ — دېدى
ئىمپېراتور، ئاندىن قوشۇپ قويدى، — جان كۆيدۈرۈپ جىمى
كۈچۈمنى ئىشقا سېلىپ بولدۇم.

ناپولېئون چۈشتە خەلققە جاكارلايدىغان باياناتىنى ئاغزاكى
ئېيتىپ يازدۇردى، ئەمدى تەختىنى قۇربان قىلىپ، سىياسىي
ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرۇش قارارىغا كەلگەندى. ئوغلنى
ناپولېئون III دەپ جاكارلىدى، پارلامېنتنىڭ ئائىبىلار ئۆمكى
تەشكىللىشىنى تەلەپ قىلدى.

ئەھۋال بۇرۇنقىدەكلا بولدى. ئىلگىرى ناپولېئون تەرىپىدىن
ئەسلى ئېلىپ تاشلانغان بەش نەپەر باش مەمۇر يېڭىباشتىن ئۆز
مەرتىۋىسىگە تەيىنلىنىپ، ئۆزلىرىنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت دەپ
ئاتىدى. بىراق، ئارىدىن كىمنىڭ رەئىس بولىدىغانلىقىنى ئاۋازغا
قويۇشىغا توغرا كېلەتتى، كىم سايلىنىپ ھاكىمىيەتنى
ئۆتكۈزۈۋالار؟ كىم ئۆزىگە ئۆزى ئاۋاز بېرەر؟ قۇشې! بىراق،
پارلامېنت پەسكارغا چۈشۈپ قالغانىدى. تېخى تۈنۈگۈنلا
ئىمپېراتورنى ئۆلتۈرۈۋەتمەكچى بولغان بۇ كىشىلەر بۈگۈن
ۋەكىللەر ئۆمكى ئەۋەتىپ، تەختتىن چۈشكەنلىكىگە ھەشقاللا
ئېيتتى.

— دۆلەت باشسىز قالسا، ئاقىۋىتى ياخشى بولماسمىكىن دەپ ئەندىشە قىلىمەن، — دەپدى ئىمپېراتور بۇ سىپايە جانابلارغا، — ئەل - ۋەتەننىڭ بەختىنى كۆزلەپ ۋە ئوغۇلۇمنى نەزەردە تۇتۇپلا تەختتىن چۈشۈشكە ماقۇل بولدۇم، فىرانسىيە مېنى ئۇنتۇپ قالماس دېگەن ئۈمىدىتىمەن. فىرانسىيە خەلقى مېنىڭ ھۆكۈمرانلىقىم ئاستىدىلا بەخت ۋە ئەركىنلىكتىن بەھرىمەن بولالايتتى.

ئىمپېراتور ئاشۇ سۆزلىرىنى قىلىۋاتقاندا فۇشېلار ئورلىيان سۇلالىسىدىكىلەرنىڭ بىرەرنى ياكى بىرنىڭ جەمەتىدىن بىرەرنى، ھەتتا ساكسىنىيە كىنەزىنى ناپولېئوننىڭ ۋارىسى قىلىشىنى ئويلىشىۋاتاتتى. چۈنكى، بۇ بەش نەپەر باش مەمۇر نائىبلار ئۆمىكى ئەمەس، بەلكى ھۆكۈمەت تەشكىل قىلىشقا تەيىنلەنگەنلەر ئىدى. شۇڭا، فۇشېننىڭ دوكلاتىدا: «ئەل - ۋەتەن» لا تلغا ئېلىنغانكى، «ناپولېئون II» زىنھار تلغا ئېلىنمىغان. ئىمپېراتور بۇ ئىشلارغا دىققەت قىلغان بولسىمۇ ئېغىز ئاچمىدى. كەچقۇرۇن رافالىيېت يوقلاپ كەلگىنىدە ئىمپېراتورنىڭ دۇشقا چىلىنىپ يۇيۇنۇۋاتقىنىغا بىرقانچە سائەت بولۇپ قالغانىدى.

— نەگە بارىدىكەنمەن؟ مېنى نېمىشقا ئامېرىكىغا يولغا سېلىپ قويمايدۇ؟

— ئامېرىكىغا موللېر بېرىپ بولدى ئەمەسمۇ.

ئىمپېراتورنىڭ نەزىرىدە بۇ قېيىداپ بېرىلگەن جاۋاب ئىدى. چۈنكى، ئىمپېراتور ئامېرىكا قىستئەسىگە بېرىپ پاناھلىنىش ئۈستىدە ناھايىتى ئەستايىدىل ئويلانغان ھەمدە ھۆكۈمەتتىن بىر پاراخوت سوراغانىدى. بىراق، پارلامېنت پارىژدىن تېزىرەك كېتىشىنلا تەلەپ قىلدى. چۈنكى، خەلق ئوردىغا ئولتۇرۇلۇپ، دىكتاتور ۋە مۇستەبىتلىك تەلەپ قىلىشماقتا ئىدى. ئىمپېراتور

بىرمۇنچە ھۆججەتنى كۆيدۈرۈۋەتتى، ئاندىن ماربىسون قورۇقىغا يول ئالدى.

ناپولېئون يوسېفىننى ئەسلىتىدىغان بۇ قۇرۇقتا ئىككى كۈن ۋاقتىنى شېرىن ئەسلىمىلەر بىلەن ئۆتكۈزدى، سادىق ئادەملىرى — ئاپىسى لاتىسىيە، ئوتانسى، گورگۇد، رافالېپت، لۇسسئان ۋە يوسېفلارمۇ ھەمراھ بولۇپ شۇ يەردە تۇردى. بىراق، ناپولېئون ئەمدىكى بارارگاھىغا كىم بىللە بارىدۇ، دەپ سورىغىنىدا، ھېچكىم جاۋاب بەرمىدى. ئاپىسى بىللە بېرىشنى خالايتتى، ئەلۋەتتە. بىراق، ناپولېئون ئاپىسىنىڭ ئۆمرىنى قىسقارتىپ قويۇشنى خالمايتتى. رافالېپتنىڭ تېخى بويىغا يەتمىگەن بىر قىزى بار ئىدى، يەنە كېلىپ خانىمىنىڭمۇ كۆزى يورۇش ئالدىدا تۇراتتى، شۇڭا ھازىرچە بارالمايتتى. ئېلىبا ئارىلىغا بىللە بارغان دىرو پارىژدا ئىشى بولغاچقا ئاجرىلىپ چىقالمايتتى. كاتىپى تېخى تۈنۈگۈنلا بىللە بېرىشقا ماقۇل بولۇۋىدى، بۈگۈن بولسا ئاپامنىڭ كۆزى ئەما ئىدى، يېنىدا تۇرۇپ خەۋەر ئالمىسام بولمىغۇدەك، دېدى. ئىمپېراتور:

— بۇ گېپىڭىز ئورۇنلۇق، ئاپىڭىزنىڭ قېشىدا قېلىڭ، — دېدى — دە، كېتىپ قالدى.

ئۆتكەن قېتىم يۈرۈش قىلىپ ئاتلانغىنىدا سىڭلىسى پاۋلىنا زىبۇ — زىننەتلەرنى سوۋغا قىلغانىدى، ئەمدى ئوتانسى ئالماش زۇننارىنى ئىمپېراتورنىڭ شۇنچە يىلدىن بۇيانقى ئىلتىپاتىغا جاۋابەن يوللۇق قىلىپ تۇتتى. بۇ سوۋغات ناپولېئوننىڭ خىيالەن تەسەۋۋۇرى بىلەن تولغان تۇرمۇشىغا باب كېلەتتى. ناپولېئون ئوتانسىغا بىر مىليون فىرانك بېرىمەن دەپ لەۋزە قىلدى. بىراق، بۇ پۇلنىڭ نەقلەشكەن — نەقلەشمىگەنلىكى نامەلۇم. لۇسسئان بىلەن ئېۋگېنمۇ بىرمۇنچە پۇلغا ئېرىشتى، ناپولېئون يەنە نىكاھسىز تۇغۇلغان ئوغلىغا ئاتا پۇلىسىغا نەچچە تۈمەن

فرانك بەردى.

ناپولېئون بۇ ئىشلارنى ئەنە شۇ تەرزەدە ئۈن - تىۋىشىسىز پۈتكۈزدى. مۇشۇ كۈنلەردە يېقىنقى بىرقانچە ھەپتە ئىچىدىكى ئىشلارنى زادىلا تىلغا ئالمايتتى، پەقەت ئۆتكەنكى ئىشلار توغرىلىقلا توختىلاتتى، يەنە كېلىپ پارىژنىڭ كۆپىنچىسى يوسېفىن توغرىسىدا بولاتتى.

— فۇشى بىلەن سۆزلىشىپ فرانسىيەدىن كېتىشكە ماقۇل بولدۇم، بۈگۈن ئاخشام يولغا چىقىمەن. ئۆزۈمدىن، فرانسىيەدىن، شۇنداقلا پارىژدىن زېرىكتىم. يۈك - تاقىڭلارنى تەق قىلىپ قويۇڭلار!

ئەگە بارىدىغاندۇ؟ ھەممەيلىن قايتا - قايتا پەرەز قىلىپمۇ، ئويلاپمۇ تاپالمىدى. ھەممىنى ھەيران قالدۇرغىنى ھەربىيلەرگە يازغان مۇراجىئەتنامىسى ئىدى:

يېڭىتلەر!... فرانسىيەدىن كەتكىنىم بىلەن كۆڭلۈم سىلەردە. بىرلەشمە ئارمىيەدىكى ھەربىر لەشكەر بىلەن ئوبدان تونۇشمەن. كىمنىڭ غەلبە قازىنىشىدىن قەتئىينەزەر، جاسارىتىڭلارغا ئايرىن ئوقۇيمەن. كەلگۈسىدىمۇ ۋەتەنگە ساداقەتەن بولۇڭلار، ۋەتەنگە بولغان ساداقىتىڭلار ماڭا ئىتائەت قىلغىنىڭلار بىلەن ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ، ئەگەر راستلا ھۆرمىتىڭلارغا ئېرىشەلىگەن بولسام، بۇنداق شۆھرەتلىك تۇيغۇنى بىزنىڭ ئورتاق ئۇلۇغ ئانىمىزغا بولغان مۇھەببىتىمىزنىڭ شارپىتى دەپ بىلىمەن. يەنە بىر قېتىم بوراندەك گۈركرەپ قوزغىلىدىغان بولساق، ئىتتىپاقداش قوشۇنلار تارمار بولۇپ كېتەتتى. ناپولېئون سىلەرنى ھۇجۇمۇڭلاردىن تونۇۋالىدۇ. فرانسىيەنىڭ شۆھرىتى ۋە ئەركى ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى! يىگىرمە يىل مابەينىدە نامايان قىلغان شۆھرىتىڭلارنى ساقلىغايىسىلەر، سىلەر مەڭگۈ تىز پۈكمەس ئەزىمەتلەردۇرسىلەر!

ھۆكۈمەت بۇ مۇراجىئەتنامىنى چەكلىدى. ۋاھالەنكى، ئېلان قىلىنغان تەقدىردىمۇ، ھۆكۈمەتكە ھېچ زىيىنى تەگمەيتتى. ناپولېئون بىردىنلا ئۆزىگە كەلدى، ئۆتكەنكىدەك تونۇش سادالار بىردىنلا قۇلاق تۈۋىدە ياڭرىدى: ساينىت داننىس تۈزلەڭلىكىدە ئېتىلغان زەمبىرەك ساداسى بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەنىدى، بۇ ھال دۈشمەننىڭ شەھەر قوۋۇقىغا قىستاپ كەلگەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى. ئوفىتسېر - لەشكەرلەر دەسلەپتە پاتىپاراق بولۇشۇپ كەتتى، كېيىن تېزلا يىغىلىپ، بۇ خەۋەرنى ئىمپېراتورغا يەتكۈزۈشتى. ھەسرەتلىك قەلب كۈيىنىڭ تەسىرىدە مۇڭغا پاتقان ناپولېئون بىردىنلا ئۆزىگە كېلىپ روھى ئۇرغۇپ تاشتى. قوشۇننى ئىككىگە ئايرىش كېرەكمۇ؟ بۇنداق قىلغاندا دۈشمەن قوشۇنى بىردىن - بىردىن قىرىپ تاشلايدۇ. سەھەر ۋاقتى، تونۇش زەمبىرەك ئاۋازىدىن ياشلىق دەۋرىگە قايتقان ئىمپېراتور خۇددى گېنېرال بوناپارت چاغلاردىكىدەك باش مەمۇرغا خەت يازدى:

قوشۇنغا باش بولسام دەيمەن. لەشكەرلەر مېنى كۆرگىنىدە چوقۇم يېڭىباشتىن روھلىنىپ، دۈشمەنگە يولۋاستەك ئېتىلىپ قاتتىق ئەدىپىنى بېرىدۇ. مەن بىر گېنېرال، ئاددىي لەشكەر، ئاددىي پۇقرا بولۇش سالاھىيىتىم بىلەن شۇنداق قەسەم بېرىمەنكى، ئەگەر غەلبە قازىنىپ قالساق، باش قوماندانلىق مەرتىۋەمدىن دەرھال ئىستېپا بېرىمەن، بىر سائەتمۇ كېچىكتۈرمەيمەن. قەسەم، ئۆزۈم ئۈچۈن ئەمەس، سىلەر ئۈچۈنلا ئۇرۇش قىلىمەن.

ناپولېئون شۇنداق دېگەنكىن، غەلبە قازانماي قېلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى، جەڭگە كىرەر - كىرمەيلا قازا تاپسىغۇ باشقا بىر گەپ. ئىمپېراتور شۇ تاپتا ۋەزىر - ۋۇزىرالى بىلەن بىللە قورۇدا ئايلانغاچ ئىلتىماسنىڭ ئۇچۇرىنى تاقەتسىزلىك

بىلەن كۈتمەكتە ئىدى. فۇشېننىڭ ئۆزىنى كۆرسىتىدىغان كۈنى تۇغۇلغانىدى. ھەتتا ئۆزىنى يامان كۆرىدىغان بۇرۇنقى پاسپاننىڭ خېتىنى ئىلىك ئالماي ئۇچۇر خەتمۇ يېزىپ قويىمىدى. ئاتلىنىشقا ئالدىراپ تۇرۇۋاتقان ئىمپېراتور قورامىغا يەتكىنىدىن بۇيان ھەرقانداق ئىشتا خەقنىڭ ئىجازىتىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇپ باقمىغانىدى، بۈگۈنكى كۈنلۈكتە بولسا خەۋەر ئېلىپ كەلگەن ئەلچىنىڭ ئاغزىدىن خېتىنىڭ ئۇچۇرىنى سۈرۈشتۈرۈشكە مەجبۇر بولدى. ئۇلار بولسا «ئەگەر ھۆكۈمەت مەمۇرلىرىنى ئەخمەق كۆرۈپ تەكلىپىمنى قوبۇل قىلىدۇ دەپ قارىغان بولسا، خاتالاشقان بولىدۇ» دەپ جاۋاب بېرىشكەن، تېزىرەك كېتىشىنىلا تەلەپ قىلغانىدى.

— ئۇنى بۇرۇنلا دارغا ئاسقان بولسام بولاركەن، — دېدى ئىمپېراتور ھەسرەت بىلەن، — بۇ ئىش ئەمدى بوربون جەمەتىگە قالدى.

ناپولېئون پۇقراچە كىيىنىپ، يۈك - تاقىنى تېز يىغىشتۇردى، ئوتانىس زۇننارىنى ئىمپېراتورنىڭ قارا يىپەك خالتىسىغا سېلىپ تىكىپ قويدى. كورسكا ئارىلى ناپولېئوننىڭ كۆڭۈل ئېكراندا پەيدا بولدى، ناپولېئون لۇسئاننى كورسكاغا ۋالىي قىلماقچىمۇ بولدى، ئاپسىنىڭ كۆزلىرى بۇ مەسلىھەتتىن زوقلىنىپ چاقناپ كەتتى. بىراق، بۇ پىلاننىڭ ئاقمايدىغانلىقى ناپولېئونغا ئايان، پەقەت ئامېرىكىلا ئەڭ ياخشى مەنزىل ئىدى. بىراق ئۈچ كۈندىن بۇيان تەلەپ قىلىپ كېلىۋاتقان پاراخوتلار تەل بولمايۋاتاتتى. ھەممەيلىن شۇنى ھېس قىلىپ يەتكەندىكى، ناپولېئوننىڭ ئەركىنلىكى دۇچ كېلىۋاتقان خەۋپ سائەتلەپ، سىنۇتلاپ ئۇلغايماقتا ئىدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ۋېلىنگتون ناپولېئوننى تۇتۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان، پارلامېنتتا بۇ پىكىرنى قوللايدىغان پارلامېنت ئەزالىرىمۇ ئۈزۈكسىز

كۆپەيگەننىكەن. رافالىيېت ئىمپېراتورنى دەرھال يولغا چىقىشقا دەۋەت قىلدى، ئىمپېراتور بولسا كاجلىق قىلىپ تۇرۇۋالدى: — ھۆكۈمەتتىن كاپىتانغا بۇيرۇق چۈشمەسە، يولغا چىقىشقا ئامالسىزمەن.

— ئالىيلرى، نېمىشقا؟

— ماتروسىلارغا پۇل بېرىمىز دەپ ۋەدە قىلىمىز — دە، پاراخوت قوزغىلىدۇ. ئەگەر كاپىتان رەت قىلسا، چىقىرىۋېتىمىز.

— فۇشى سىزنى ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرگە سېتىپ بولدى.

— دەرھال دېڭىز ئارمىيە ۋەزىرىنىڭ قېشىغا بېرىپ كېلىڭ!

رافالىيېت پەيتونغا ئولتۇرۇپ درۇكنىڭ ئۆيىگە كەلدى، بۇ چاغدا درۇك يېتىپ بولغانىدى.

— فۇشېنى ئىزدەڭ، مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدۇ، — دېدى درۇك قىسقىچىلا جاۋاب بېرىپ.

بىراق، فۇشېنى تاپقىلى بولمىدى. رافالىيېت سەھەر ۋاقتى سائەت بىردە مارمېسون قۇرۇقىغا قايتىپ كەلدى. ئىمپېراتور ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ ئورنىدىن تۇردى، بۇ چاغدىمۇ يەنىلا ئامېرىكىنى ئەڭ ياخشى قارارگاھىم دەپ قارايتتى. بىراق، ئىككىلىنىپرەك تۇراتتى.

— ئۇياقتا كىشىلەر ماڭا بىرەر پارچە يەر بېرىدۇ ياكى ئۆزۈم بىرەر قورۇقنى سېتىۋېلىپ تېرىقچىلىق قىلىمەن، — دېدى ناپولېئون، — ئاشۇ ئىنسانىيەت بۆشۈكىدە كۆز يۇمىمەن. ئۆمرۈمنى شۇ يەردە دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق بىلەن ئۆتكۈزمەن.

— ئۇ يەردىكىلەر سىزنى تۇتۇپ بەرمەكچى بولۇپ قالسا قانداق قىلىسىز؟ — سورىدى كاتىپى.

— مېكىسىكىغا كېتىمەن. ئۇ يەردىكىلەر مېنى ھىمايە

قىلىدۇ ھەمدە ئۆزلىرىگە باش قىلىۋالىدۇ.

— ئۇ يەرنىڭ ئاقساقىلى سىز بىلەن قېرىشسىچۇ؟

— شۇنداق بولۇپ قالسا، ئۇلارنى تاشلاپ بوغىنىۋىس —
ئاپرىسقا ياكى كالىفورنىيەگە بارمەن. قىسقىسى، دېڭىز كېزىپ
يۈرۈۋېرىمەن، تاكى ئىنسانلىرىمنىڭ زىيانكەشلىكىدىن خالاس
بولغۇدەك بىرەر پاناھگاھنى تاپمىغۇچە توختمايمەن.

— بىراق، ئالىيلىرى، ئەگەر ئىنگىلزلار تۇتۇۋالسا قانداق
قىلغۇلۇق؟

— تەۋەككۈل قىلمىسام بولمايدۇ. ئەنگىلىيە ھۆكۈمىتى بىر
تېيىنگە ئىززەتسىز بولغىنى بىلەن ئىنگىلزلار ئۇلۇغ، ئالىيجاناب
ھەم مەرد خەلق. ئۇلار ماڭا ئەدەپ كۆرسىتىدۇ. يەنە كېلىپ
بۇنىڭدىن باشقا يولۇمۇ يوق. ئەجەبا خۇددى قەدىمكى زاماندا
ئۆتكەن پادىشاھ جوندەك بۇ يەردە ۋىللىڭتوننىڭ تۇتۇشىنى كۈتۈپ
ئولتۇرارىمىدۇ؟ بۇ يەردە كېرىكىم قالغانىكەن، كېتىشىم
كېرەك — دە! قابىلىيىتىم بولغانىكەن، غەم قىلىشىمنىڭ
ھاجىتى يوق.

— قاچمىسىڭىز بولاتتى، ئالىيلىرى.

— قاچمىسىڭىز؟ بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ — دېدى ناپولېئون
كاتىپىغا سوئال ھەم ئىپتىخار نەزىرى بىلەن قاراپ.
— ئىنگىلزلارنىڭ كۆزى سىزدە. مەغلۇپ بولغان تەقدىردىمۇ
كىشىلەردە ئەسلىمە قالدۇرغۇدەك بىرەر ئامالنى تاپسىڭىز
بولاتتى.

— ئۆلۈۋېلىش يولىنى دېمەكچىمۇسىز؟ بۇنداق ئىش
ئاجىزلارغا ۋە نېرۋىسى چاتاقلارغا قالسۇن! تەقدىرىمنىڭ قانداق
بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۆمرۈمنى ھەرگىز بىر كۈنمۇ ئۆز
قولۇم بىلەن قىسقارتمايمەن.

— بۇنداق دېمەكچى ئەمەسمەن، ئالىيلىرى، فىرانسىيەنى

قۇتقۇزۇپ قېلىش يولىدا ئەركىڭىزنى ۋە ھاياتىڭىزنى
فرانسىيەنىڭ دۈشمىنىگە تاپشۇرغىنىڭىزدا، بۈيۈك ئىمپىراتور
ناپولېئونغا لايىق ئالىيجاناب ئىش قىلغان بولاتتىڭىز.

— ئوبدان گەپ بولدى. بىراق... كىمگە تاپشۇرسەن؟
بىلۈپەرغىمۇ ياكى ۋىللىڭتۇنغىمۇ؟ ئۇلار تولۇق ھوقۇقلۇق
ۋەكىل ئەمەس، شۇڭا ئۇلار مېنى ئەسىر قاتارىدا كۆرۈپ،
فرانسىيەنىمۇ، مېنىمۇ خالىغىنىچە بىر تەرەپ قىلىدۇ.

— چار پادىشاھقا تاپشۇرسىڭىز قانداق بولار؟
— رۇسلارنى چۈشەنمەيسىز. بىراق، ئوبدانراق ئويلىنىپ
باقاي، ئۆزۈمنى قۇربان قىلغىنىمنىڭغۇ كارايىتى چاغلىق، گەپ
بۇنىڭ فرانسىيەگە پايدىلىق بولۇش - بولماسلىقىدا.

بۇ سۆزىدىن بۇ سىياسىيوننى سىياسىيون قىلىپ تۇرغان
ئامىللارنىڭ بىرىمۇ تېپىلمايتتى. بۇ ئادەم دۇنيانىڭ ھەرقانداق
بولۇڭ - پۇچقاقليرىدىن بولسىمۇ يېڭى دېڭىز يولى تېپىش
كويىدا ئىزدىنىۋاتقان بىر قارام تەۋەككۈلچى ئىدى، شۇنداقلا
ۋەتىنىمۇ، ئۆزىنى سىغدۇرغۇدەك ئالساقچە ماكانىمۇ يوق بولۇپ،
دېڭىز - ئوكيانلار ئارا بوران - چاپقۇن ئىچىدە قېقىندى -
سوقۇندى بولۇپ كېمىلىك لەيلەپ يۈرگەن دېڭىز قاراقچىسىنىڭ
ئۆزىلا ئىدى.

شۇنداق، ئۇ ئۆلۈمدىن قورقمايتتى. بۇ نەقەدەر يېڭىلمەس
ھاياتى كۈچ - ھە ! ئىمپىراتور شۇنداق قىلىپ يولغا چىقتى،
ئاخىرقى مەنۇتلاردا تىنچقىنا پاراڭلاشقان كىشى ئاپىسى بولدى.
بىراق، شۇ ئەسنادا بىر لەشكەر ھەرقانداق كىشىنىڭ توسقىنىغا
ئۇنىماي ئېتىلىپ كىردى، بۇ ئارتىس لەشكەر تارما بولۇپ،
كۈچلۈك ئىچكى ھاياجىنى ۋە بۇ تىراگېدىيەلىك پېرسوناژغا
بولغان مۇھەببىتىنىڭ تۈرتكىسىدە خوشلاشقىلى، شۇنداقلا
خوشلىشىش مەنۇتلىرىدىكى تەسىرلىك مەنزىرىنى ئۆز كۆزى

بىلەن كۆرگىلى كەلگەندى. كېيىن بۇ ئانا - بالا ئىككىيلەن خەيرلەشكەن مەنزىرىنى تەنتەنىلىك ۋە تەسىرلىك تەرزىدە سەھنىگە ئېلىپ چىقتى. ئىمپېراتور ئاپىسى بىلەن خەيرلەشكىنىدىن كېيىن غايىپەرەس ياش گېنېرال گورگۇندى ئۆزى بىلەن بىر پەيتونغا تەكلىپ قىلدى. بۇرۇن ئېلبا ئارىلىغا ھەمراھ بولۇپ بىللە بارغان بېرتان ۋە خانىمى، بۇلاردىن باشقا يەنە ئىككىيلەن ھەمراھ بولۇپ يولغا چىقتى، ئۇلار بىرەر ھەربىي پاراخوت تېپىش ئۈمىدىدە روشېفورت پورتىغا قاراپ يول ئالدى، بۇ قاچقۇننىڭ ھەرىكىتى ناھايىتى ئاستا ئىدى. ئاخىرقى مىنۇتلاردا كىشىلەر ئۆزىنى پارىژغا چاقىرتىپ قايتۇرۇپ ئەكېتىدىغاندەكلا تۇيۇلۇپ پات - پات ئارقىسىغا بۇرىلىپ قاراپ قوياتتى ۋە قۇلقىنى دىڭ تۇتۇپ ماڭاتتى. ئۇلار يول ئۈستىدە شىمالغا قاراپ كېتىۋاتقان ئىككى بۆلەك قوشۇننى ئۇچراتتى، ئىمپېراتور ئورنىدىن تۇرۇپ لەشكەرلەر بىلەن سالاملاشتى، لەشكەرلەرنى باشلاپ ماڭغان ئوفىتسېرلار بىلەن بىللە پارىژ تەرەپكە يۈرۈش قىلىپ ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇۋېتىش مۇمكىنچىلىكىنىڭ بار - يوقلۇقى ئۈستىدە كېڭەشتى. ئاندىن ھەركىم ئۆز يولىغا راۋان بولدى. ناپولېئونلار ئۇزاق ۋە مۇشكۈل سەپەردىن كېيىن ئاخىرى ئوكئانىيەگە يېتىپ كەلدى. يوسىپ شۇ يەردە ئىدى. ناپولېئوننى ئامېرىكا قىتئەسىگە ھاراق كىرا قىلىپ ماڭىدىغان يەلكەنلىك كېمىلەردىن بىرىنى ئىجارە ئېلىشقا دەۋەت قىلدى. ئىمپېراتور ئىسمىنى مويىرلان دەپ ئۆزگەرتىۋالدى، بۇ يەتتىنچى ئىسمى ئىدى، بۇ ئىسىم دېڭىزنىڭ قىرغىقىدىكى ئىشلارنى، ئاراللىرى كۆپ ئوتتۇرا دېڭىزنى، كورسكانى ۋە ئىتالىيەنى ئېسىگە سالاتتى؛ چاچلىرى مۇرىسىگە ساڭگىلاپ چۈشكەن، كۆكۈچ كۆزلىرىدىن سوغۇق نۇر چىقىپ تۇرىدىغان ياش پاكىنەك گېنېرالنى - گېنېرال بوناپارتنى كۆز

ئالدىدا قايتا زاھىر قىلىپ بېرەتتى. ناپولېئون ئاشۇ يىللاردا ئۆزىنىڭ ۋە ئەل - ۋەتەننىڭ تەقدىرى باغلانغان ھېلىقى لوردى كۆۋرۈكىنى ئېسىگە ئالدى. شۇ چاغدا ياش مۇھاپىزەتچىسى موپران گېنېرال بوناپارتنى گەۋدىسى بىلەن ھىمايە قىلىپ ھاياتىنى قۇربان قىلغان ۋە ئاشۇ شانلىق ئۆلۈمى بىلەن تارىخ بېتىدىن مەڭگۈلۈك ئورۇن ئالغانىدى.

شۇ تاپتا بۇ تالانت ئىگىسىنىڭ كۆز ئالدىدا يېڭى بىر دەۋر نامايان بولغاندەك ئىدى. دېڭىزنىڭ ئۇ قېشىدا يېڭى زېمىن، ئادەم ئاياغ باسمىغان بىپايان يايلاق كۈتۈپ تۇرۇپتۇ، بۇ تەۋەككۈلچى ئەمدى دېڭىزدىن ئۆتۈپ، يېڭىباشتىن ئېتىغا مىنىپ يەر - زېمىنى ۋە چارۋىسىنى ئارىلاپ ھۆر ھاياتنىڭ پەيزىنى سۈرىدۇ، مېكسىكىدا توپىلاڭچىلارنىڭ ئاتامىنى بولۇپ قېلىشىمۇ مۈمكىن، تېخى. بىراق، تەڭرىنىڭ ئەقىل - پاراسىتى ئۈستۈنرەك كەلدى !

تەڭرى بۇ ئۇلۇغ جان ئىگىسىنىڭ ھاياتىغا ئۈندەش بەلگىسى قويدى، بۇ ھاياتنىڭ خاتىمىسى كۆپمۇ ئەمەس، ئازمۇ ئەمەس دەل بىر كۈپلەپ مەرسىيە ئىدى. ھازىر ناپولېئوننىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىكى تەۋەككۈلچىگە خاس ئارزۇ - ئىستەكلىرىدىن تۇغۇلغان ھاياجىنى يەنە بىر قېتىم تورمۇزلاندى. ھايت - ھۇيت دېگۈچە ئون كۈن ئۆتۈپ كەتتى، ناپولېئون بۇ ئون كۈننى تاكى ئاخىر بىر قارارغا كەلگەنگە قەدەر شۈبھە، مەسلىھەت، ئارسالدىلىق بىلەن ئۆتكۈزدى.

ئىمپېراتور ۋە ھەمراھلىرى كىچىك بىر ئارالغا قاراپ يول ئالدى، ھەمراھلىرى ماچتىلىق بېلىقچى كېمىسىدىن ئىككىنى ياللىماقچىدى، شۇنداق قىلغاندا ئىنگىلىزلارنىڭ كۆزىنى بويىپ ئۆتۈپ كەتكىلى بولاتتى. بىراق، ئىمپېراتور بۇنداق قىلىشنى رەت قىلدى. ئۇ يەردە ئىككى ئامېرىكا كېمىسى تەييار ئىدى،

شۇنىڭدىن ئىلگىرى تاق ماچتىلىق بىر دانىيە كېمىسى بىلەنمۇ ئوقۇشۇپ قويغانىدى. دېڭىز ئارمىيە مەشىق مەكتىپىدىكى ئوت يۈرەك ياشلار ناپولېئوننى خەۋەرچى كاتىرى ئارقىلىق ئېلىپ كەتمەكچىمۇ بولغانىدى، ئون ئالتە نەپەر دېڭىز ئارمىيە پىراكتىكانتى تۇن نىسپىيىدە ناپولېئوننى پورتتىن ئېلىپ چىقىپ كېتەلەيتتى. ئۇلار كىچىك بىر ھۇجرىدا ئىمپېراتورنىڭ يېڭى سىردىشى لاسكاس بىلەن بۇ پىلان ئۈستىدە قىزغىن مۇزاكىرىگە چۈشتى. ئۇلار بۇ تەۋەككۈلچىلىك پىلانىنى ئۇچۇر - بۇجۇرغىچە سوغۇققانلىق بىلەن قايتا - قايتا ئويلىشىپ مۇزاكىرە قىلدى، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ناپولېئوننىڭ قوشۇنغا قايتىپ كېتىشىنى تەشەببۇس قىلدى. چۈنكى، ئالدىنقى سەپنىڭ ۋەزىيىتى كىشىنى ئۈمىدلەندۈرەتتى. بىراق، ئىمپېراتور بۇ پىكىرنى قەتئىي رەت قىلدى.

— ئىچكى ئۇرۇشقا تۇتۇرۇق بولۇپ قېلىشنى خالىمايمەن، سىياسىيغا ئەمدى ھەرگىز ئارىلاشمايمەن، تىنچ كۈنلەرگە موھتاجمەن، ئامېرىكا قىتئەسىگە كېتىمەن.

بىراق، كۆز بويامچىلىق بىلەن يوشۇرۇن قېچىپ كېتىشكە ۋىجدانى يول قويمىتتى.

بۇ چاغدا ئىتتىپاقداش قوشۇنلارنىڭ ھىمايىسىدە بوربوننىڭ ۋەتەنگە يەنە بىر قېتىم قايتىپ كەلگەنلىكى توغرىسىدا خەۋەر كەلدى. دېڭىزدا ئەنگلىيەنىڭ «بېلېروفون» ناملىق ئوكيان چارلىغۇچى پاراخوتى ئىمپېراتورنىڭ يولىنى توسۇپ تۇراتتى، شۇنداق قىلىپ ئىمپېراتور پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويغانىدى.

«پارىژغا قايتىش يولۇم ئېتىلدى، پورتىمۇ قامال قىلىندى، — دەپ ئويلايتتى ناپولېئون، — ئەمدى دېڭىز قاراقچىسىدەك قولغا ئېلىنىپ، لوندوندا قاملارمەنمۇ؟ ئىنگىلىزلار كۆپ يىلدىن بۇيان

دۈشمىنىم بولۇپ كەلدى. فىرانسۇزلار ئىنگىلىزلارنى ئىزچىل تۈردە ئۇلۇغ، مۇنەۋۋەر خەلق دەپ قاراپ كەلدى. مەن ئىمپېراتور ئىدىمغۇ؟ يېڭىلىگەن دۈشمىنىگە كەڭچىلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىش قەدىمدىن تارتىپ جاھان ئەھلى قايىل بولۇپ كەلگەن ئىش ئىدىمغۇ؟ كورسكادىمۇ ئارال ئىگىلىرىنىڭ مېھماندوستلۇق يوسۇنىغا مۇخالىپ ئىش قىلغان كىشىنىڭ كالىسى ئېلىنماي قالمايتتى..»

ئىمپېراتور دەرھال بىر قارارغا كېلىپ، ئەنگىلىيە نائىبىغا خەت يازدى:

نائىب پادىشاھ ئالىيلىرى، پارتىيەلەر ئىختىلاپى تۈپەيلىدىن دۆلىتىم پارچىلاندى، ياۋروپادىكى كۈچلۈك دۆلەتلەر ماڭا دۈشمەن بولدى. شۇڭا، سىياسىي ھاياتىمغا خاتىمە بېرىش ھەمدە قەدىمدە ئۆتكەن تېمىستوكلىپىنىڭ قىلغىنىدەك ئۆزۈمنى مەرد ئەنگىلىيە خەلقىنىڭ پاناھىغا تاپشۇرۇش قارارىغا كەلدىم، ئەزىز دۆلىتىڭلار قانۇنىنىڭ ھىمايىسىگە نائىل بولۇش ئارزۇيىدىمەن. ئالىيلىرىنى رەقىبلىرىم ئىچىدە ئەڭ نوپۇزلۇق، ئەڭ قەتئىي ۋە ئەڭ مەرد سانايىمەن. ئالىيلىرىنىڭ پاناھىغا نائىل بولۇشنى تىلەيمەن.
ناپولېئون

ئەدەپ بىلەن ئېيتىلغان، ئەمما ئۆزىنى سۇندۇرۇپمۇ كەتمىگەن بۇ ساناقلىقلا بىرقانچە سۆز ئىمپېراتورنىڭ سالاپىتىگە خويمۇ باب كېلەتتى. بىراق، قارشى تەرەپ مەردلىك بىلەن كاپالەت بېرىدۇ دىگەن مەنىنى ئالغان بەزى سۆزلەر يەنىلا كىشىنىڭ كۆڭلىنى بۇزىدۇ. ناپولېئوننىڭ ئويىچە، مۇشۇ ئەسىردە ئىمپېراتورلۇق تۇرمۇشىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، خۇددى قەدىم زاماندا ئافىنادىن يۈز ئۆرۈپ، ئۆزىنى پارس پادىشاھىنىڭ پاناھىغا تاپشۇرغان

سىياسىيون تېمىستوكلېسنىڭ قىلغىنىدەك دۈشمەن ئەلدىن پاناھلىق تىلەپ بارغان كىشى ئەزىز مېھماندەك قارشى ئېلىنىدۇ دېگەن خىيالدا ئىدى. ناپولېئون دەل ئاشۇنداق تارىخىي سېلىشتۇرما ئاساسىدا ئۆزىگە تامامەن ئىشىنىپ كەتكەنلىكى تۈپەيلىدىنلا ئىشلىرىنىڭ ئاخىرىدا خۇددى ياش چاغلىرىدا پاۋلىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتقىنىدەك مۇشۇنداق زور بىر قارارغا كەلگەنىدى.

ئىككىنچى كۈنى لاسكاس ئىمپېراتورنى خېتىنىپىللىرۇفون ناملىق ئەنگلىيە پاراخوتىنىڭ كاپىتانىغا تاپشۇردى، كاپىتان ئۆزىنىڭ باشلىقى دېڭىز ئارمىيە ئادەمىرالغا تاپشۇرۇپ بەردى. بۇ ئادەمىرال بولسا لاسكاس بىلەن مەسلىھەتلەشمەيلا قساقچۇننى تۇتۇش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈردى، خەلقئارا مىزان بويىچە شۇنداق قىلىشقىمۇ ھەقلىق ئىدى. چۈنكى، ۋېيېننادا ئەنگلىيە باشقا ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر بىلەن بىرلىكتە ناپولېئون قانۇن تەرىپىدىن قوغدىلمايدۇ، دەپ جاكارلىغانىدى. بىراق، مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان پاكىت شۇكى، كاپىتان بۇ مېھماننىڭ ھۆرلۈكىگە كاپالەت بېرىپ:

— ناپولېئوننىڭ ئەنگلىيەدە قانداق مۇئامىلىگە ئۇچرايدىغانلىقى كىشىلەرنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغايدۇ. شۇڭا، ناپولېئون ئەنگلىيەدە ئىززەت - ئېھرامغا ئائىل بولىدۇ، بىز ئەزەلدىن مەرد ۋە دېموكراتلاردىندۇرمىز، — دېگەنىدى.

شۇنداق قىلىپ بۇ ياۋروپا ھۆكۈمرانى ئاخىر دۈشمەن پاراخوتىغا چىقتى. ھالبۇكى، تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە بۇ ۋەقەنىڭ تارىخنامىلەردە قەيت قىلىنغانلىقى بىزگە نامەلۇم. بۇ ھەرگىزمۇ ناپولېئوننىڭ ھاپىلا - شاپىلا چىقارغان قارارى بولماستىن، بەلكى ئۇزاق ۋاقىت ئەقلىي پىكىر يۈرگۈزۈش،

مەسلەھەتلىشىش ئارقىلىق چىقارغان مەنتىقىي ھۆكۈمى بىلەن بولغان ئىش ئىدى. ناپولېئوننىڭ ئۆتكەن يىگىرمە يىل مابەينىدىكى تەجرىبىلىرىدىن مەلۇمكى، ئاغزاكى كېلىشىم ئىشەنچلىك بولمايتتى، جەزمەن يازما كېلىشىم ئىمزالاشقا توغرا كېلەتتى. بىراق، ناپولېئون ئاشۇ ئاخىرقى ئاچقۇچلۇق ھەرىكىتىدە كېلىشىم ئىمزالاشمىدى، مۆھۈر بېسىشمىدى ۋە يازما ھۆججەت ئالماشتۇرۇشمىدى. چۈنكى، لوندون تەرەپتىن جاۋاب ئېلىشتىن ئۈمىد كۈتمەيتتى، شۇنداقلا كىچىككىنە بىر كاپىتاننىڭ ئاغزىدىكى قۇرۇق گېپىگە ئىشىنىپ كەتكەنمۇ ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ بۇ ئاخىرقى ھەرىكىتى پەيدا قىلىدىغان ھەققانىي تەسىردىن زور ئۈمىد كۈتكەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ پاراخوتقا چىقىش ئالدىدا پاراخوتنىڭ ئالىي كوماندىرىغا يۇقىرىقى مەردانە مەكتۇپىنى يازغانىدى.

شۇنداق قىلىپ ناپولېئون ھەربىي فورمىسى بىلەن ئەنگىلىيە ھەربىي پاراخوتىغا چىقتى.

يىگىرمىنچى، ئۇلۇغ رىۋايەتنىڭ خاتىمىسى

ناپولېئون پاراخوت ئۈستىدە تۇرغان كاپىتان مېترانغا قالىپقىنى ئېلىپ ئېھتىرام بىلدۈردى.

— ئۆزۈمنى ئىمپېراتورۇڭلار بىلەن قانۇنۇڭلارنىڭ ھىمايىسىگە تاپشۇرۇش ئۈچۈن كەلدىم، — دېدى ناپولېئون.

ئاندىن پاراخوتتىكى ئەنگىلىيە دېڭىز ئارمىيە ئوفىتسېرلىرى ئىمپېراتورنىڭ ئالدىغا كېلىپ بىرمۇبىر كۆرۈشتى، ناپولېئون ئۇلاردىن قايسى — قايسى ئورۇشلارغا قاتناشقانلىقىنى سۈرۈشتۈردى. كاپىتان «ئالىيلىرى» دېگەن سۆز بىلەن

«ئەپەندى» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەي، ناپولېئوننى «ئەپەندى» دەپ چاقىرىۋىدى، ناپولېئون بۇ ئاتاقنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلدى. ئىمپېراتور مىسلى كۆرۈلمىگەن ئاجايىپ تىنچ بىر خىل روھىي كەيپىياتتا دېڭىز ئارمىيەسى ھەققىدە توختالدى ھەمدە «ئەنگلىيە دېڭىز ئارمىيەسىدىكى ئوفىتسېر - لەشكەرلەرنى تازىلىققا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدۇ، ناھايىتى قايىل كېلىدۇ» دەپ تەرىپلىدى، ھەمدە ئۇلار بىلەن ھەر قېتىمقى دېڭىز ئۇرۇشىدىن كېيىن دېڭىز ئارمىيەسىدە ئادەت بويىچە قوللىنىلىدىغان جازا ئۈستىدە مۇنازىرىلەشتى. ئۇنىڭدىن كېيىن سۆزىنى ئادەتتىكى تېمىغا بۇرىدى:

— مەن كېمەڭلارنىڭ فىرانسىيە كېمىلىرىنى شۇنچە ئاسان يېڭىۋالغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلگۈدەك ھېچقانداق ئاساس تاپالمىدىم. كېمىنىڭ نوچىسى بىزدە ئىدى، فىرانسىيە قوشۇنىنىڭ ھەرقانداق تىپتىكى ھەربىي كېمىسى ئەنگلىيەنىڭ شۇ تىپتىكى كېمىلىرىدىن كۆپ پۇختا ئىدى، كېمىلىرىمىزدە زەمبىرەك ۋە قوشۇمچە ئەشپالارمۇ كۆپ، يەنە كېلىپ كېمە خادىملىرىنىڭ سانىمۇ جىق ئىدى.

— ئەپەندى، سىزگە چۈشەندۈرۈپ ئۆتكەندىم. بىزنىڭ ماتروسلىرىمىز سىزنىڭ ماتروسلىرىڭىزدىن كۆپ تەجرىبىلىك. بۇ سۆزنى ئاڭلىغان ناپولېئون كىرىپكىنى قېقىپمۇ قويمىدى. سۆھبەت ئۆتكۈر ئىلمىي مەسىلىلەر ئۈستىدە بولۇۋاتاتتى، ھەر ئىككى تەرەپ بىر - بىرىنىڭ كېمە سەنئىتى ئۈستىدە توختالدى.

— ئەگەر فىرانسىيە كېمىسىگە چۈشۈپ قاچقان بولسىڭىز، — دېدى كاپىتان مېتران، — ماتروسلىرىمىزنىڭ نەقەدەر توغرا نىشانلاپ ئوق ئۈزىدىغانلىقىنى شۇ چاغدا بىلىپ قالاتتىڭىز.

تالاش - تارتىش بولمىدى. چۈنكى، بۇ يەردە تۇرۇۋاتقان كىشى ئويۇن قاندىسىگە رىئايە قىلىدىغان قىمارۋاز ئىدى. ئىمپىراتور يىگىرمە تۆت قاداق ئېغىر زەمبىرەكتىن بىرقانچىسى قوبۇلغان ئىككى فرانسىيە كېمىسىنىڭ يەتمىش تۆت قاداق ئېغىر زەمبىرەك سەپلەنگەن ئەنگلىيەنىڭ بېلىرروفون ناملىق بىرلا كېمىسىنى يېتگەلمەيدىغانلىقىغا پەقەت ئىشەنمەي كاپىتان بىلەن مۇنازىرلەشكۈسى كەلدى. كاپىتان بۇنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىگە ئاساس كۆرسەتتى. ئاندىن ناپولېئون كېمىدىكى زەمبىرەكلەرنى كۆزدىن كەچۈردى ۋە راسا ماختىدى، تۇرۇپ - تۇرۇپ بەزى يېتەرسىزلىكلىرىنىمۇ كۆرسىتىپ ئۆتتى. كاپىتان كېيىن قول ئاستىدىكىلەرگە ناپولېئوننىڭ مول كەسپىي بىلىمىگە قايىل ئىكەنلىكىنى ئېيتتى.

بېلىرروفون ناملىق كېمە يولغا چىقىپ ئون كۈندىن كېيىن پىلىمۇس پورتىدا توختىدى. بۇ ئىيۇلنىڭ بىر ئەتىگىنى ئىدى، پىرىستانغا بېھىساب ئۇششاق كېمە - قولۋاقلار توپلانغان، بۇ كېمىنىڭ ئەتراپى يىگىرمە يىل مابەينىدە پەقەت ناپولېئون ھەققىدىكى تىل - ئاھانەت ۋە مەسخىرىلەرنىلا ئاڭلاپ كەلگەن، ناپولېئوننىڭ ئالۋاستى سۈپەت سەتلەشتۈرۈپ سىزىلغان ھەجۋىي رەسىملىرىنىلا كۆرۈپ كەلگەن مېڭلاپ، تۈمەنلەپ كىشى بىلەن تولۇپ كەتكەندى. بىراق، ئەنگلىيە تېخى ئاخىرقى قارارغا كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن بۇ كېمىنىڭ سىرت بىلەن ھەرقانداق ئالاقىدە بولۇشى چەكلەنگەن بولغاچقا، ھېچكىم يېقىنلىشالمايتتى. ماتروسىلار بۇ ئۇلۇغ زاتنى ھەر كۈنى كۆرۈپ تۇرۇشقا مۇۋەپپەقىيەت بولغانلىقى بىلەن شۇ كۈنلىرىنى ئۇلۇغ، ئۆزلىرىنى بەختلىك ھېسابلايتتى. ئىمپىراتور ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئانچە - مۇنچە فرانسۇزچە بىلىدىغانلىرى بىلەن پاراڭلىشاتتى.

كىشىلەر تۇتقۇن قىلىنغان شىرنىڭ چىرايىنى كۆرۈشكە ئىنتىزار ئىدى. باشقىلار كۆرگەزمە قىلىپ كۆرىدىغان ئەرمەك مەخلۇق بولۇپ قېلىشىنى خالىمىغان ناپولېئون كۆپىنچە ۋاقتىنى كېمە ئىچىدە ئۆتكۈزدى. بۇنداق ھالەت ئۇزاققا بارمايلا ئاخىرلىشىدۇ، ئەركىنلىككە چىقمەن، دەپ ئويلايتتى بۇ شىر. بىراق، كېمە ئىچىدە تۇرىۋىرىپ ئىچى سىقىلىپ كەتكەچكە، يېڭى ھاۋادىن نەپەس ئالماقچى بولۇپ كېمىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى راۋاققا چىقتى. بۇ ئۇلۇغ مەغلۇپ دۈشمەن جاھانغا مەشھۇر كونا يېشىل ھەربىي كىيىمنى كىيگىنىچە شۇ يەردە تۇرغىنىدا ئۆزىنى تولمۇ غەرب ھېس قىلدى. شۇ ئەسنادا بېھىساب كۆزلەر بىردىنلا ئۆزىگە ئاغدۇرۇلۇۋىدى، ئۆزىگە مەركەزلەشكەن شۇ كۆزلەردىن چاقنىغان ئوتلاردا كۆيۈپ كېتىۋاتقانداك بولۇپ قالدى.

بىراق، تىز پۈكمەس بۇ پەزىلەت ئىگىسى شۇ قەدەر چىدىغۇسىز ھاقارەت ئىچىدىمۇ ئىززەت - ھۆرمىتىنى نامايان قىلىپ قەددىنى تىك تۇتاتتى. شۇ ئەسنادا كىشىنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدىغان شۇنداق بىر ئىش يۈز بەردىكى، ئۆزىگە بويۇنداپ قاراپ تۇرۇشقان تۈمەنلەپ كىشى بىردىنلا باش كىيىملىرىنى ئېلىپ ھۆرمەت بىلدۈرۈشتى، كېمىلەردىكى، پۈتۈن پورتتىكى ئادەم دېڭىزى ئىچىدە باش كىيىمنى ئېلىپ ھۆرمەت بىلدۈرمىگىنىدىن بىرىمۇ يوق ئىدى. پەقەت بىر كىشى بۇنىڭدىن مۇستەسنا بولۇپ، ئۈچ قىرلىق قالپىقىنى بېشىدىن ئالماي تۇرىۋەردى. شۇ ئىچى تار كاپىتاننى ھېسابقا ئالمىغاندا، گويا پۈتۈن ئەنگىلىيە خەلقى ئىمپېراتورغا ھۆرمەت بىلدۈرۈۋاتقانداك ئىدى. بۇ ھال بۈيۈك بېرىتانىيە خەلقىنىڭ خاھىشى ۋە بېرىتانىيە ھۆكۈمىتىنىڭ نامايەندىسى ئىدى، ئۇلار ئۆز دۆلىتىنى دۇچار بولۇش ئالدىدا تۇرغان ھاقارەتلىك نامدىن خالاس

قىلماقچى بولغاندەك ئىدى. ناپولېئونلار شۇ تەرزدە كېمىدە تۇرۇپ
 ئۈچ كۈن كۈتتى. تۆتىنچى كۈنى ئەنگىلىيە گېنېرالى پاراخوتقا
 چىقىپ، ناپولېئوننىڭ بۆلمىسىگە كىرىپ ئەنگىلىيە
 ھۆكۈمىتىنىڭ قارارىنى تاپشۇردى. ئەنگىلىيە ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ
 قارارنامىسىدە: «ئەگەر گېنېرال بوناپارت يەنە بىر قېتىم
 تىنچلىقنى بۇزۇش يولىنى تۇتۇپ پۇرسەت تېپىشقا ئۇرۇنىدىغان
 بولسا، ئەنگىلىيە ۋە ئەنگىلىيەنىڭ ئىتتىپاقداشلىرى بىلەن
 تۈزۈشكەن كېلىشىمگە خىلاپ بولىدۇ. شۇڭا، ناپولېئوننىڭ ئۆز
 ئەركىگە چەك قويىمىقى زۆرۈر» دېيىلگەن ھەمدە ساينىت خېلىپىنا
 دەپ ئاتىلىدىغان بىر يېگانە ئارالغا سۈرگۈن قىلىنىدىغانلىقى،
 ئۈچ نەپەر گېنېرالنى ۋە ئون ئىككى نەپەر خىزمەتكارىنى
 ئېلىۋالسا بولىدىغانلىقى ئېيتىلغانىدى.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ناپولېئون ئۇ ھۆججەتنى ئۈستەلگە
 تاشلاپ قويۇپ بىرپەس تۇرۇپ كەتكەن، ئاندىن قاتتىق نارازىلىق
 بىلدۈرۈپ مۇنداق دېگەن:

— مەن ئەسەر ئەمەس... پاراخوتۇڭلارغا ئۆز ئىختىيارلىقىم
 بىلەن چىققان ھەمدە ئۆزۈمنى ھەمىيەتكار ئاستىغا قويغانمەن،
 مېھمان قاتارىدا كۈتۈلۈشۈم كېرەك ئىدى. پاراخوتۇڭلارغا
 چىققىنىمدا ئۈچ رەڭ تۇغۇم روشىفورت ۋە پورتدولاردا لەپىلدەپ
 تۇرۇۋاتاتتى. مەن ئەسلىدە قوشۇنۇمغا قايتىپ بارساممۇ ياكى
 ماڭا سادىق خەلق ئىچىگە يوشۇرۇنۇپ پىنھان ياشساممۇ بولاتتى.
 ھالبۇكى، مەن بۇ زېمىنغا ئۆز نامىم بىلەن ئاياغ باستىم.
 پاراخوتۇڭلارنىڭ نوپۇزلۇق بىر ئادەمپىرالىدىن مېنى ۋە
 ئادەملىرىمنى ئەنگىلىيەگە ئېلىپ بارالايدىغان -
 بارالمايدىغانلىقىنى سۈرۈشتۈرسەم، بۇ ئادەمپىرال ھۆكۈمەتنىڭ
 پەرمانىغا بىنائەن سىزنى ئالغىلى كەلگەن، دېگەندى. ئەگەر
 ئالدىنىپ قىلتاققا چۈشكەن بولسام، ھۆكۈمىتىڭلارنىڭ يۈزىگە

سەت بولىدۇ، دۆلىتىڭلارنىڭ بايرىقىغىمۇ ھاقارەت بولىدۇ...
سايىنت خېلىبىنا ئارىلىدا ئۈچ ئايغا قالمايلا جېنىمدىن جۇدا
بولمەن. ھەر كۈنى ئوتتۇز چاقىرىم يەرگىچە ئاتلىق بېرىپ -
كېلىپ ھەرىكەت قىلىپ ئادەتلەنگەندىم، جاھاننىڭ ئۇ
تەرىپىدىكى قەپەستە نېمە قىلاتتىم؟ بارمايمەن! ...
ھۆكۈمىتىڭلارنىڭ مېنى ئۆلتۈرگۈسى بولسا، مۇشۇ يەردىلا قول
سالسۇن... ئىست، نائىب پادىشاھلىرىڭلارغا ئۆمرىدە ئەڭ
شانلىق نام قالدۇرىدىغان تېپىلغۇسىز پۇرسەت بېرەر ئىدىم.
دۆلىتىڭلارنىڭ ئەڭ چوڭ دۈشمىنى بولۇش سۈپىتىم بىلەن
ئۆزۈمنى ھىمايەڭلار ئاستىدا قويۇپ، سىلەرگە ئالىي شۆھرەت
بەخش ئەتكەندىم. ھالبۇكى، بۈگۈنكى قىلمىش - ئەتمىشڭلار
بۈيۈك بېرىتانىيەنى مەڭگۈلۈك ئار - نومۇسقا دۇچار قىلىدۇ.

بۇ باياناتتىكى ئەڭ ئاچقۇچلۇق نۇقتا كىشىلەرنىڭ ھەققانىي
نەپرىتىنى قوزغىغانلىقىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. ناپولېئوننىڭ
باياناتى قەھرىمانلىق ھوقۇقىنى تەلەپ قىلىش بولغاچقا، خەلقئارا
مىزانغا چېتىلسىمۇ كەتمەيتتى. ئاشۇ كىچىككىنە كېمە
بۆلمىسىدە ئەنگىلىيە گېنېرالى ھۆكۈمىنى تاپشۇرغاندا
ئاچچىقىغا پايلىماي ئېيتقان بۇ سۆزلىرىنى ئاشۇ ئەنگىلىيە
گېنېرالى خاتىرىلىۋېلىپ كېيىنكىلەرگە قالدۇرغانىدى. بۇ
گەرچە ئاچچىقىدا ئاغزىدىن چىقىپ كەتكەن گەپلەر بولسىمۇ،
مۇھىم تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى، ھەتتا بىرقانچە
جۈملىسى مەڭگۈ ئۆچمەس ھېكمەتلىك سۆز بولۇپ قالدى.
ناپولېئوننىڭ قەلبى ئۆزىنىڭ ئەركىنلىكتىن مەھرۇم
قىلىنغانلىقى ئۈچۈن ئەمەس، جاھان ئەھلىنىڭ ئۇلۇغۋار
قەدىر - قىممىتىنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن نالە قىلدى.

ناپولېئون تەقدىر - قىممىتىنىڭ مۇشۇنداق بولىدىغانلىقىنى
ھېلىقى قىيامەت ھۆكۈمىنىمىدىن ۋاقىپلانغان دەسلەپكى

مىنۇتلاردا بىلگەندى، ئەسىرلەردىن كېيىنكى كىشىلەر ياكى نەۋرە - چەۋرىلىرىمۇ بۇ نۇقتىنى ئۇنىڭدىن ئارتۇق شەرھلەپ بېرەلمەيتتى. ناپولېئون ئۆزىنىڭ سېتىۋېتىلگەنلىكىنى ھېس قىلىپ يەتتى، ئەنئەنىۋى پادىشاھلاردەك «ئۆمىدە ئەڭ شانلىق نام قالدۇرىدىغان تېپىلغۇسىز پۇرسەت» تىن يەنە بىر قېتىم مەھرۇم قالدى، تەسەۋۋۇر ئىقتىدارىدىن مەھرۇم بۇ قارا كۈچ ئىگىسى ئۆز قولىغا چۈشكەن كاتتا زاتنى ماغدۇرسىز، ئەمما قان بىلەن بويالغان شەپقەتسىز مۇشتۇمى بىلەن نابۇت قىلىشتىن باشقىنى بىلمىدى.

بىراق، بۇ زاتنىڭ خورلانغان روھى قارا كۈچ ئىگىسىنىڭ مۇشتىغا بوي بەرمەي پەلەك قەرىگە شوڭغۇدى. قىيامەت ھۆكۈمىگە دۇچار بولغان بۇ روھ ئىگىسى ئادەتتىن تاشقىرى شۇنداق بىر قۇدرەتكە ئېرىشتىكى، بۇ قۇدرەت ماغدۇرسىز قالغان چاغلىرىدا تەۋرەنمەس روھقا ئىگە قىلدى. ھېلىقى ئاغزاكى نارازىلىق باياناتىنى بىرىنچى قېتىم جاكارلىغاندىن كېيىن پىلمۇستا يەنە ئون كۈننى خورلۇق ئىچىدە چىداپ ئۆتكۈزدى، شۇنداقلا بىساتلىرىنى ۋە پۇللىرىنى ئىنگىلىزلارنىڭ قانداق قىلىپ ئالا قويمىي ئېلىپ كېتىۋاتقانلىقىغا تىنچىنا قاراپ ئولتۇردى.

ناپولېئون ھەمراھلىرى بىلەن ئاخىرى سايىنت خېلىپىنا ئارىلىغا قاراپ ماڭغان «نوزىبىران» ناملىق باشقا بىر كېمىگە ئېلىپ چىقىلدى. ئاۋغۇستىنىڭ بىر ئەتىگىنى فىرانسىيەنىڭ تىمتاس دېڭىز قىرغىقى قويۇق تۇمان ئىچىدە خىرە - شىرە كۆزگە چېلىقتى، ناپولېئون بۇ قىرغاق بىلەن شۇ قەدەر تونۇش ئىدى. بۇ قىرغاقنىڭ كۆڭۈل بۆلگۈدەك نېمىسى بولسۇن؟ ناپولېئوننىڭ قىزىقىدىغىنى قىرغاقنىڭ ئىچىدىكى شەرققە جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق پارىژ ئىدى. ھالبۇكى، پارىژ

ناپولېئوننى سىغدۇرمايغاندى.

ناپولېئون ھۆكۈمرانلىق قىلغان ياۋروپا قاش قارايدىغان
مەھەلدە كۆزدىن يىتتى، قايقارا دېڭىز سۈيى يىراق - يىراقلاردا
ئاستا كۈۋەجەپ كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى. ناپولېئون خۇددى مىسىر
سەپىرىدىكىدەك بىر ھالدا پاراخوت ئۈستىدە تۇرۇپ،
ئالدىغىمۇ - ئارقىسىغىمۇ قارىماستىن، ئاسماندىكى يۇلتۇزلاردىن
كۆزنى ئۈزمەي ئۆزىنىڭ يۇلتۇزىنى ئىزدەمەكتە ئىدى.

بەشىنچى باب

قىيا

ناپولېئون مەھشەر كۈنى تەڭرىنىڭ دەرگاھىغا ئېلىپ
بېرىلىپتۇ. شەيتان ناپولېئون جەمەتنىڭ گۇناھلىرىنى
بىرمۇبىر ئوقۇغىلى تۇرۇپتىكەن، «بەس، — دەپتۇ تەڭرى
ئاتا بىلەن تەڭرىزادە، — ھەي كاس - كاس، گېرمان
پوپلارنىڭ شىكايەتنامىسىنى ئوقۇپ كاسلىداۋەرمە،
قۇلىقىمىزنى يادىتىۋەتتىڭ. ئەگەر ناپولېئونغا تاقابىل
تۇرغۇدەك ماجالىڭ بولمىسا، دوزاخقا تاشلىغۇزمەن دەپ
خام خىيال قىلما!»

گىوتې

بىرىنچى، سۈرگۈندى ئىمپېراتور

دېڭىز سۈيى بىردىنلا كۆتۈرۈلۈپ ئەينەكتەك يالتىراپ
كەتتى. بىر كىشى قىيا ئۈستىدە قوللىرىنى كەينىگە تۇتقىنىچە
زېرىكىشلىك ئىچىدە دېڭىزغا — بىپايان دېڭىزغا نەزەر تاشلاپ
تۇراتتى.

يىراقتىن قارىغاندا ئۆزى سېمىز، يېشى نامەلۇم كۆرۈنىدىغان
بۇ كىشىنىڭ يېشىل چاپىنىدا پەخىرىي بىرلەشمە ئارمىيەنىڭ

ئىزنىكى، قولىدا ئۈچ بۇرجەك بۆكى بار ئىدى. بېشى يوغان ۋە تاقىر بولۇپ، چېچى ئارقا مېڭىسىگە بارا - بارا قويۇقلىشىپ بارغان، ئەمما بىرەر تالمۇ ئاق ئارىلىمىغانىدى. مۈرىلىرى مەزمۇت، بويىنى توم ئىدى، خۇددى تاشقاتمىسىدەك سارغۇچ يۈزلىرى بوران - چاپقۇنلاردا سىلىقلىنىپ كەتكەن قەدىمىي رىم مەرمەر تاش ئويمىلىرىدەك سىلىق بولۇپ، زادىلا قورۇق چۈشمىگەنىدى. يان تەرەپتىن قارىغاندا، سەترەك سەمرىپ كەتكەن ئېڭىكىلا يۈزىنىڭ ئاشۇ كۆركەم سىماسىغا نۇقسان يەتكۈزۈپ تۇراتتى، پەقەت بۇرنى، چېشى ۋە قوللىرىلا ئادەتتىكىدەك چىرايلىق كۆرۈنەتتى. ئۇزاق داۋاملاشقان ئۇرۇش يىللىرىدا قوللىرىنى كۆڭۈل قويۇپ ئاسراپ كەلگەنىدى، شۇ ۋەجىدىن ماقالىلىرىغا، مەكتۇپلىرىغا تۈزىتىش كىرگۈزگەنلىرىدىمۇ سىياھ ئىشلەتمەي، ھەمىشە قېرىنداش ئىشلىتەتتى.

دوختۇرلىرىغا مەلۇمكى، تومۇرىنىڭ سوقۇشى ھېچقاچان ئاتمىش ئىككى قېتىمدىن ئېشىپ كەتمەيتتى، مەيدىسى ئايال كىشىنىڭ كۆكسىدەك تولۇق، مەيدە تۈكلىرى شالاڭ ئىدى. بەدىنىنىڭ ئەھۋالىنى بەش قولىدەك ئېنىق بىلەتتى، تېنىنى ئەقىلگە مۇۋاپىق ئىشقا سېلىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ھاياتلىق جەڭگاھىنى ئىنچىكە تەتقىق قىلاتتى.

— زادىلا يۈرىكىم سالمايدۇ، خۇددى يۈرىكىم يوقتەكلا، — دەيدۇ ناپولېئون چاقچاق ئارىلاش، — تەبىئەت ماڭا مۇنداق ئىككى تۈرلۈك قىممەتلىك نەرسە ئاتا قىلغان: بىرى، ھەرقانداق چاغدا، ھەرقانداق جايدا بىمالال ئۇخلاۋىرىمەن؛ يەنە بىرى، ھېچقاچان بولۇشىچە كۆپ تاماق يېمەيمەن... سۇ، ھاۋا ۋە پاكىزلىق ھاياتىمغا باغلىنىشلىق ئەڭ ئېسىل دورام بولۇپ كەلدى.

ناپولېئوننىڭ تېنى چېنىققان، بەقۇۋۋەت بولغاچقا، پەيتونغا

بىرلا ئولتۇرۇۋېلىپ تىلىستىن دىرىسىدىن بارغۇچە توختىماي يۈز سائەتلەپ يول يۈرگەن، مەنزىلگە يېتىپ بارغىنىدىن كېيىنمۇ يەنە شۇنداق روھلۇق يېتى ئۆز ئىشىغا كىرىشىپ كەتكەندى؛ ۋەيپىنادىن سىمپىلىنغا ئاتلىق بېرىپ، شۇ يەردە ناشتا قىلغان، ئاخشىمى شورىنىرۇئېن قەسىرىدە ئىشىنى داۋاملاشتۇرغان؛ ۋرادورىدىن بۇرگوسقا ئات چاپتۇرۇپ بەش سائەتتەلا يېتىپ بارغانىدى. پولشادىن ئۆتۈشىدىمۇ ئۇزۇن يوللارنى ئاتلىق بېسىپ قاق چۈش مەھەلدە ۋارشاۋاغا يېتىپ بارغان، ئەتىسى ئەتىگىنى سائەت يەتتىدە يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ ئەمەلدارلىرىنى قوبۇل قىلغانىدى. جىسمانىي تەڭپۇڭلۇقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈنمۇ ئادەتتىن تاشقىرى ھەرىكەتلەردە بولاتتى: ئۈستەلگە مۇكچىيىپ ئۇزاق ۋاقىت ئىشلىگەندىن كېيىن ئېتىنى بىر مىنگىنىچە تىنماي چاپتۇرۇپ ئاتمىش مىلچە يەرگە بېرىپ كېلەتتى ياكى كۈنبويى ئوۋ ئوۋلايتتى. چارچاپ ھالى قالمىغان چاغلاردا بىر سوتكىغىچە ئۆيىدىن چىقماي دەم ئالاتتى.

ناپولېئوننىڭ موسكۇللىرى شۇ قەدەر كۈچلۈك، نېرۋىسى بولسا شۇ قەدەر چىدىماس ئىدى. بۇيرۇق چۈشۈرۈشكە ئادەتلىنىپ قالغاچقا، چەكلىمىگە زادىلا كۆنمەيتتى، ھەتتا چاپىنى ياكى ئايىغى ئازراقلا قورۇۋالسا ياكى قىستىسا دەرھال سېلىۋېتىپ خىزمەتكارلىرىنىڭ يۈزىگە ئاتاتتى. پۇزۇر كىيىنىپ سىرتلارغا چىقماقچى بولسا، خىزمەتكارلىرى ناھايىتى ئېھتىياتچانلىق بىلەن كىيىم تاللاپ كىيىندۈرەتتى. قاتتىق ئويلانغىلى تۇرسا — ئويلانمايدىغان ۋاقىتىمۇ بارمىدى — ناشتىلىقىنى نېرى ئىتتىرىپ، ئورۇندۇقىنى تاشلاپ ئۇياقتىن — بۇياققا ماڭاتتى، ئۆزى بىلەن ئۆزى گەپلىشىپ كېتەتتى ياكى ۋارقىراپ — جارقىراپ كېتەتتى. ئويلانغانلىرىنى قەغەز يۈزىگە چۈشۈرمەكچى بولۇپ قەلىمىنى ھەرقانچە تېز چاپتۇرسىمۇ تەپەككۈرىغا

يېتىشلەمەي قوللىرىنىڭ پەيلىرى سوزۇلۇپ كېتەتتى. شۇڭا، ئىلىپ - تارتىپ يازغان خەتلەرنى يۈز يىلدىن كېيىنكى كۈنلەردىمۇ ئوقۇغىلى بولمىدى. سىر ۋە رېزىنكە پۇرىقىغا چىدىماي، دائىم دېگۈدەك ئۆزىگە ئەتىراپ سېپەتتى. نېرۋىلىرى قاتتىق چارچىغان چاغلاردا قىزىق سۇدا يۇيۇنۇش ئارقىلىق ھاردۇقىنى چىقىراتتى. ئەنگلىيەلىكلەر بىلەن تونۇشقان مەزگىلىدە تۆت كاتىپى بىلەن ئۈچ كېچە - كۈندۈز ئىشلىگەندىن كېيىن دۇشتا ئالتە سائەت چىلىنىپ ياتتى، شۇنداقلا ئۇدۇلۇق ئاغزاكى پەرمان چۈشۈرۈمۈ تۇراتتى. ئۆزىنىڭ بايان قىلىشىچە، شۇنچە جىددەيلىشىپ تۇرىدىغان نېرۋىسى بىلەن شۇنچە ئاستا ئاقىدىغان قېنى قارىمۇقارشى ئىككى قۇتۇپنى شەكىللەندۈرگەن. — بۇنداق روھىي ھالەتتە قېنىم ئاشۇنداق ئاستا ئايلىنىسا ئېلىشىپ قېلىشىم تۇرغانلا گەپ، — دەيتتى ناپولېئون.

ناپولېئوننىڭ تۇتاقلىق كېسىلى بار دېگەن پاراڭنىڭ ئاساسى يوق، بالا ئاغىنىلىرىدىنمۇ كېسىلى تۇتقانلىقىنى كۆرگەنمەن دەيدىغىنى يوق. ئۆمۈر بويى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن ساقىت بولماي ياشىغان بۇ ئادەمنىڭ تۇتاقلىق كېسىلى بار ئىكەنلىكىگە دائىر ماتېرىياللار بولسىمۇ، پاكىتىنىڭ تايىنى يوق، ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنمەن دېگەن بىردىنبىر گۇۋاھچىمۇ گۇمانلىق، بۇ گۇۋاھچىنىڭ يازغان دوكلاتىمۇ مۇجەل.

ناپولېئون تېنى ساغلاملا بولىدىكەن، ھەرقانداق جىددىيلىك ۋە پاتىپاراقچىلىققا ۋاي دېمەيتتى. قىرىق ياشنىڭ قارىسىنى ئالغاندىلا تۇنجى قېتىم ئاشقازان ئاغرىقىنىڭ دەردىنى تارتتى، ئۇ چاغلاردا كىشىلەر ئاشقازان كېسىلىنى پوملاپلا راک دەپ ئاتايتتى. شۇبھىسىزكى، بۇ ئىرسىي كېسەل ئىدى. ناپولېئون شۇنىڭدىن كېيىن ئاخىرقى ئۈچ يىللىق جەڭ داۋامىدىكى ئاچقۇچلۇق پەيتلەردە ئاشقازان ئاغرىقىنىڭ دەردىنى تازا تارتتى.

ئەگەر ئاشقازان كېسىلى قوزغىلىپ ئاغرىقى تۇتۇپ تۇرمىغان بولسا، ئەينى ۋاقىتتىكى مۇشكۈل شارائىتتىمۇ ئىرادىسى سۇنمىغان، زاۋاللىققا يۈز تۇتۇش تارىخىنىمۇ باشقىچە يېزىشقا توغرا كەلگەن بولاتتى.

ئىككىنچى، ئىشەنچ، زېھنىي كۈچ ۋە تەسەۋۋۇر

بۇ تەنگە ھۆكۈمرانلىق قىلىپ تۇرغۇچى روھقا تۈرتكە بولۇپ تۇرىدىغان ئۈچ تۈرلۈك كۈچ بار ئىدى، ئۇ بولسىمۇ ئىشەنچ، زېھنىي كۈچ ۋە تەسەۋۋۇر.

«مەن باشقىلارغا ئوخشىمايمەن، ئەخلاق ۋە ئۆرپ - ئادەت مىزانلىرى ماڭا تەتبىقلانمايدۇ» دەپ باشلىغاندى ناپولېئون ئۆسمۈر چاغلىرىدا يازغان تۇنجى پوبلىستىك ماقالىسىنى ئاشۇنداق تولۇق سۆزلىرى بىلەن «مەن» نى گەۋدىلەندۈرۈپ، بۇ شۆھرەتپەرەسلىكتىن قىلچە خەۋىرى يوق ئون ئۈچ ياشلىق بىر بالىنىڭ ئاشكارا بايىنى ئىدى.

«نېمىنىڭ ھۆكۈمرانلىق ئىكەنلىكىنى ئۆزۈمگە خاس ئورۇندا تۇرۇۋاتقانلىقىم ئۈچۈن پەقەت مەنلا بىلىپ يېتەلەيمەن، — دېگەندى ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىن، — ئىشەنچىم كامىلىكى، بۈگۈنكى كۈندە فىرانسىيەگە ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا مەندىن باشقا ھېچكىممۇ قادىر ئەمەس. مېنىڭ ۋاپاتىم ئەل ئۈچۈن زور بەختسىزلىك بولۇپ قالىدۇ.»

ناپولېئون بۇنداق گەپلەرنى كەمدىن - كەم قىلاتتى، قىلغاندىمۇ خۇپىيانە قىلاتتى. بۇ سۆزلىرى بىلەن تەبىئەتشۇناسلارغا خاس بىر تەرزىدە «ناپولېئون ھادىسىسى» نى سوغۇققانلىق بىلەن كۆزىتىۋاتقانلىقىنى نامايان قىلىپ بېرەتتى. بىرەيلەن فىرانسىيە قوشۇنى رۇسىيەدە تارمار قىلىنغاندىن

كېيىن، ناپولېئوندىن «فىرانسىيەدە سىزنى كىملەر ھىمايە قىلىدۇ» دەپ سورىغاندا، «مېنىڭ ئىسمىم» دەپ جاۋاب بەرگەندى.

ناپولېئوننىڭ زامانداشلىرىمۇ، كېيىنكىلەرمۇ بۇ ئاساسىي تۇيغۇسىنى نەپسانىيەتتىن كۆردى. ئاددىي ئادەملەرنىڭ نەپسانىيەتى بىلەن ناپولېئوننىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق خۇددى يۇقىرىغا يامشىپ چىقىش ئۈچۈن تىنماي قىمىرلاپ تۇرۇۋاتقان ھايۋان بىلەن كۆكتە پەرۋاز قىلىۋاتقان شۇڭقار ئوتتۇرىسىدىكى پەرققە ئوخشايدۇ. شۇڭقار تەبىئەتنىڭ قانۇنىيىتىگە مۇناسىپ ئەركىن پەرۋاز قىلىۋېرىدۇ، قانچىكى ئىپتىخار ئۇچسا، نەزەر دائىرىسى شۇنچە كېڭىيىدۇ. ناپولېئوننىڭ ئۆز غايىسى يولىدىكى ئىنتىلىشلىرى پۈچەك ئارزۇ - ھەۋەسلىرىنىڭ دەيدەيگە سېلىشىدىنمۇ، ھەسەتخورلۇق ۋە سۆھبەتسىزلىك ئەمەس، بەلكى تۇغما تەبىئەتتىن ئىدى. ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندا بۇ ھەقتە سىردىشى رودېرىغا توغرىسىنى ئېيتتى:

— مەندە يامان نىيەتتىن ئەسەرمۇ يوق. بار دېيىلىدىغان بولسا، خۇددى تومۇرۇمدا ئېقىۋاتقان قېنىمدەكلا تۇغۇلۇشۇم بىلەن تەڭ ئاپىرىدە بولغان. نىيەتتىم مېنى دېمەتلىكلىرىمدىن ئېشىپ كېتىشكە قۇتراتمايدۇ... بىرنېمىنى قۇتۇرتىپ ئولتۇرۇشۇمنىڭمۇ، تېپىشىپ ئولتۇرۇشۇمنىڭمۇ ھاجىتى يوق، ھەرىكەت سۈرئىتىم ھېچقاچان تەبىئىي سۈرئەتتىن ئېشىپ كەتمەيدۇ، ھەمىشە مۇناسىپ كونكرېت ئەھۋالدا ئارزۇ - ئارمانىم بىلەن بىللە پەيدا بولىدۇ.

مۇھىت ۋە غايە ناپولېئونغا ياش گېنېرال چېغىدىلا ئۆزىنىڭ فىرانسىيەنى قۇتقۇزىدىغان ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەندى. نىھايەتتىكى، بۇ بىر بۇرچ تۇيغۇسى ئىدى. شۇڭا، ئۆز ۋاقتىدا

رودېرىغا:

— ئەھۋال ئۆزگەردى. دۆلەتنىڭ زاۋاللىققا يۈز تۇتۇشىغا قاراپ تۇرغۇچىلاردىن ئەمەس، دۆلەتنىڭ گۈللەندۈرگۈچىسى بولۇشۇم پېشانەمگە پۈتۈلگەنمەن، — دېگەندى.

يەنە بىر قېتىملىق سۆھبەتتە شائىر گونىاي ئۈستىدە توختىلىپ، ئەمەلىيەتتە ئۆزىگە قارىتىپ:

— گونىاينىڭ شۇنچە ئۇلۇغ كىلاسسىك ئەدەبىيات مۇۋەپپەقىيەتلىرى نەدىن كەلگەن؟ ۋۇجۇدىدىنمۇ، روھىي دۇنياسىدىنمۇ؟ خوش، جانابىي كاردىنال، بۇنىڭ نېمىلىكىنى بىلەمسىز؟ بۇ دېگەن تالانت. قاراڭ، تالانت تەڭرىدىن نازىل بولىدىغان بىر پارچە ئوت دېمەكتۇر. بىراق، بۇ ئوتنى قوبۇل قىلىشنى خالايدىغان كالا كەمدىن — كەم تېپىلىدۇ... گونىاي جاھانغا مەشھۇر كىشى، — دېگەندى.

بۇ چاغدا بىرەيلەن شائىر ئۇ ئوتنى كۆرۈپ باقمىغان تۇرسا قانداق پەرقلەندۈرگەندۇ، دەپ سورىۋىدى، ناپولېئون:

— شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئۇلۇغ زات دەيمەن! — دەپ جاۋاب بەرگەندى.

ناپولېئون خۇددى گىوتېننىڭ ئۆز تالانتىنى جاھان ئەھلىگە شەرھلىگەندەك بىر تەرزىدە ئۆزىنىڭ تالانت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى قەدىمكىلەرنىڭ نامىدىن پايدىلىنىپ جاھان ئەھلىگە پۇرىتىپ قوياتتى.

ئەنە شۇنداق قەيسەرەنە ئىرادىسى بىلەن ھوقۇققا ئىنتىلەتتى ۋە ھوقۇقنى قولغا كەلتۈرەتتى.

— مەن، دەرۋەقە، ھوقۇقنى سۆيىمەن. بىراق، خۇددى مۇزىكانتنىڭ ئىسكىرىپكىسىنى يېقىملىق مۇزىكا چىقىرىش ئۈچۈن سۆيگەندەك سەنئەتكار سۈپىتىدە سۆيىمەن، — دېگەندى ناپولېئون ئۆزىنىڭ تالانت سەنئەتكارى ئىكەنلىكىنى يىغىنچاق

شەرھلەپ. شۇنداق بولغاچقا تۇغما بۇيرۇقۋاز ئىدى. ئەگەر «نەدىلا بولماي، بۇيرۇق بېرىپلا سۆھبەت ئۆتكۈزۈمەن» دەپ قوشۇپ قويغان بولسا، تېخىمۇ تولۇقراق بولغان بولاتتى. چۈنكى، ئۆمرىدە ۋاقتىنىڭ تۆتتىن بىر قىسمىنى سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە سەرپ قىلغانىدى. بۇيرۇق قىلىشنىلا بىلەتتى، ئىتائەت قىلىش دېگەننى زادىلا بىلمەيتتى، ناپولېئوننىڭ بۇ تەرىپى خۇددى موزايىنىڭ تۇغۇلۇپلا ئۆرە بولۇپ ماڭغىنىدەك تۇغما تەبىئىتى ئىدى. تۇغما قوماندان بولغاچقا، ھېچقاچان، ھېچكىمدىن بۇيرۇق ۋە شاپائەت كۈتمەيتتى.

ناپولېئوننىڭ غۇرۇرى ئۆزىگە بىر خىل تەبىئىي سۈرلۈك كۈچ بەخش ئەتكەنىدى. بۇ ھال ئەجدادلار ۋە ئالىي تەربىيە كۆرگەن زاتلارلا مۇشۇنداق سۈرلۈك سالاپەتكە مۇناسىپ كېلىدۇ دەپ ئەقىدە قىلىدىغان ئەھلى ئىخلاسەنلەرنى قاتتىق چۆچۈتۈۋەتكەن ۋە غەزەپلەندۈرگەنىدى. ناپولېئوننىڭ ۋۇجۇدىدىن سەردارغا خاس ئىستېداتنى بايقىغان بالا ئاغىنىلىرى تولىمۇ خىجالەت بولۇشاتتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بۇنداق يۇقىرى مەرتىۋە ئاپىرىدە قىلغان غەمكىنلىك ۋە غېرىبانلىقنىمۇ سېزىپ تۇراتتى.

ناپولېئون ھايات ھەقىقىتىنى تەھلىل قىلىشقا ماھىر بولۇپ، شۇ زاماندىكى ئۇلۇغ پىسخولوگ ئىدى، ئۆزىنىڭ بارلىق سۈپەتلىرىنى ئوبدان بىلەتتى ھەمدە بۇ تۇغما پەزىلەتلىرىنى پەيدىنپەي راۋاجلاندۇرۇپ پىرىنسىپقا ئايلاندۇرغانىدى.

— پادىشاھلىقنىڭ يولى شۇدۇركى، — دېدى بىر قېتىم گوللاندىيە پادىشاھى بولمىش ئىنسى لۇئىسقا تەلىم بېرىپ، — سەندە پادىشاھلارغا خاس سالاپەت بولسۇن، پەلپەتەش يۈرمە... كىشىلەرنىڭ پادىشاھقا بولغان ھۆرمىتى ئەقىدە، ۋەھمە ۋە ئىززەت بىلەن يۇغۇرۇلغان بولسۇن. كىشىلەر سېنى «ياخشىچاق»

دەپ ئاتىسا، ھۆكۈمرانلىقىڭنىڭ تۈگەشكىنى شۇ.

ناپولېئون ئاۋامغا ئۆزىدىن سۆيۈنۈش ۋە ئەيمىنىشنى
ئۆگىتىپ كۈچلۈك ئۈنۈمگە ئېرىشكەندى.

ناپولېئوننىڭ كىشىنى قاتتىق ئەيمەندۈرىدىغان سۈرى
ياسالما ئەمەس، ئىنتايىن تەبىئىي بولۇپ، يېشىنىڭ چوڭىيىشىغا
ۋە مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ ئۇلغىيىشىغا ئەگىشىپ
قاتمالاتماسلىقىدىن تېخىمۇ كۈچىيىپ باردى. خۇش چاقچاق،
ئوچۇق - يورۇق تەبىئىتى ھەربىر سۆز - ھەرىكىتىدە يېڭى -
يېڭى ئۇسلۇبتىكى قىزغىن نۇتۇقلىرىدا زاھىر بولۇپ تۇراتتى.
«ھەقىقىي ئۇلۇغ كىشى قولغا كەلتۈرگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىن
قانائەتلىنىپ گولتۇرىۋەرمەيدۇ» دەيدۇ ناپولېئون ئۆزىنىڭ بۇ
ھەقتىكى قارىشىنى يىغىنچاقلاپ. ئۆزىنىڭ ھەر - ھەر
مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ ھېچقايسىسىنى دوستلىرىنىڭ ئالدىدا
ھېچقاچان كۆز - كۆز قىلىپ ئولتۇرمايتتى، بەلكى شاگىرت
بالىدەك سەبىيلەرچە مېيىقىدا كۈلۈپ قويۇپلا ئۆتكۈزۈۋېتەتتى.

— ئەمدى پادىشاھلار مېنى ئاكا - ئىنى دەپ چاقىرىغىلى
تۇردى، قىزىق ئىش ئەمەسمۇ بۇ، — دېگەندى ناپولېئون تاج
كىيىش مۇراسىمىنىڭ ھارپىسىدا. يەنە بىر قېتىم پېتىربۇرگقا
ئەلچىسىنى ئۇزاتقاندا:

— رۇسىيەلىك ئىمپېراتورىمىز ھەشەمەت ۋە باراۋەتكە
ئامراق. بىر ئاز پۇل ئالغىچ بېرىڭ، تازا بىر ياپرىۋالسۇن، — دەپ
جېكىلىگەندى.

بەزىدە بالىلىق قىلىپ قائىدە - يوسۇننى بۇزۇپ سېلىپ
ئاقسۆڭەكلەرنى تولىمۇ ئوسال ھالدا قوياتتى. بىر قېتىم
دېرىستېندا پادىشاھلار بىلەن بىللە بولغان زىياپەتتە:

— نەزەرگە ئېلىنماس بىر لېيتېنانت چېغىمدا، — دەپ
گېپىنى باشلىۋىدى، تاڭ قالغان سورۇن ئەھلى كۆزلىرىنى

ئېلىپ قېچىپ ئالدىدىكى قاچىلىرىغا قارىۋېلىشتى، ناپولېئون بولسا تامىقىنى قىرىپ قويۇپ داۋاملاشتۇردى، — شەرەپ بىلەن ۋالېنستىكى زەمبىرەكچىلەر 2 - پولىكىنىڭ لېيتېنانتى بولغان چېغىمدا...

يەنە بىر قېتىم چار پادىشاھ بىلەن بولغان سۆھبەتتە توغرىدىن - توغرا سورىغانىدى:

— ھەر يىلى قەنت بېجىدىن قانچىلىك كىرىم قىلىسىز؟ ئوردا پۈتۈكچىسىنىڭ قەيت قىلىشىچە، شۇ چاغدا بۇ سوئالدىن ئوسال ئەھۋالدا قالغان سورۇن ئەھلى جىمىپ كەتكەن. نېمىشقا دەمسىز؟ چۈنكى، خۇددى سودىگەردەك پۇلنىڭ ئىشىنى سۈرۈشتۈرگەندى - دە. پادىشاھ بولغان ئادەم پۇلنىڭ پەيزىنى سۈرۈشىنلا بىلىدۇ، پۇلنى تىلغا ئالمايدۇ.

شۆھرەتپەرەسلىكتىن خالىي ناپولېئون ئۆزىگە شۇنداق ئىشىنەتتىكى، ھەرقانداق چاغدا ئۆزىنىڭ يېتەرسىزلىكىنى تەن ئالاتتى. ئۆمرىنىڭ تولا چاغلىرىدا: «ئەتىكى ئۇرۇشتا مەغلۇب بولۇشۇم مۇمكىن» دەيتتى. قايسىلا گازارىمغا بارسۇن، قەدىناس دوستلىرىدىن ياكى مۇتەخەسسسلەردىن مەسلىھەت سورايتتى. ئەڭ ئىشەنچلىك گۇۋاھچى دەپ تەرىپلەنگەن مارمېنت ناپولېئوننىڭ پاكىتقا كۆز يۇممايدىغان جاسارىتىنى تەسۋىرلەپ مۇنداق قەيت قىلىدۇ:

ناپولېئون كۈچلۈك ھەققانىي تۇيغۇغا ئىگە ئىدى. باشقا كىشى يوق ئەھۋالدا دەردى - ھالىنى ئېيتىپ كەلگۈچىلەرنىڭ ئورۇنسىز سۆزلىرىنى ياكى ئارتۇقچە ئاچچىقلاشلىرىنى ئەپۈ قىلىۋېتەتتى. ئاندىن ئۇياقنىڭ تەلىپىنى ئېيتىشنى كۈتۈپ ئولتۇرمايلا ئويلىناتتى. ئاجىزلارغا ھېسداشلىق قىلاتتى، مۇۋاپىق ۋاقىت ۋە مۇۋاپىق جايدا كىشىلەر ھەرقانداق گېپىنى ئېيتسا بولۇپتەتتى، ناپولېئون ھەق سۆزگە مەڭگۈ قۇلاق سالاتتى.

گەرچە بىرەر ئىپادە بىلدۈرمىسىمۇ، راست گەپنى ئېيتقان كىشىگە زىيان يەتكۈزمەيتتى.

ناپولېئون خۇشامەتچىلەرنىڭ غەربنى بىلىۋالغاچقا، ئۇنداقلارنىڭ خۇشامەتلىرىنى ئېتىبارسىز قالدۇراتتى. قىلچە سىياسىي قىممىتى يوق دەيدەبىلىك سۆزلەرنى ئاڭلىسا ئاچچىقى تۇتاتتى. ئەكسىچە، كىمكى قورقماستىن ئالدىدا راست گەپ قىلسا، شۇنى ئېسىدە تۇتۇۋالاتتى. يازغۇچى شادۇبۇررىئان ناپولېئوننى قارىلىغانىدى، شائىرغا ئايرىن ئېيتتى. ناپولېئون دەۋر سۈرگەن ئاشۇ يىللاردا كېڭەش پالاتاسىنىڭ يىغىنلىرىدا ئۆزىگە ئەڭ كەسكىن رەددىيە بەرگەن كىشىلەرنى تاماققا تەكلىپ قىلىپ تۇردى. ئەسەرگە چۈشكەن رۇسىيەلىك بىر گېنېرال ناپولېئونغا موسكۋادىكى يانغىننىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى ئېيتقاندا، دەسلەپتە ئاچچىقىغا پايلىماي گېنېرالنى قوغلاپ چىقارغانىدى، كېيىن يەنە چاقىرتىپ كىرىپ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ: «يىگىت ئىكەنسز» دېدى. مېيۈر ئۆزى يېڭى ئىجاد قىلغان مۇزىكىسىنى ئىتالىيە كۈيلىرىدىن دەپ ئورۇنداپ ئىمپېراتورنى كۆلدۈرلىتىپ چاۋاك چالدۇرغان، پاسىرومۇ شۇنىڭغا ئوخشاش ئىش قىلىپ، ناپولېئوننىڭ زادىلا خۇشى يوق سىماروسىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۆزىنىڭ ئەسىرى قاتارىدا ئورۇنلاپ ناپولېئوننىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولغانىدى. كېيىن ئىش ئاشكارىلانغاندا، ناپولېئون كۈلۈپلا قويۇپ ئۆتكۈزۈۋەتكەنىدى.

ستېپل خانىم ياۋروپا ئەركىنلىكىنى تەرغىب قىلىپ ناپولېئوننى ئون بەش يىل قىيىنغانىدى. ناپولېئون شۇڭا كىتابلىرىنى پېچەتلىگەن، ئۆزىنى چېگرادىن قوغلاپ چىقارغان، ھەتتا رۇسىيەدە ئۇرۇش قىلىۋاتقان چاغلىرىدىمۇ بوش قويمىي، پارىژ سالونى داۋالغۇشىنى پەيدا قىلغان ئاساسىي جاۋابكار دەپ ئەيىبلەنگەنىدى. بىراق، ناپولېئوننىڭ شۇنچىلىك ئەيمەنگەنلىكى

تۈپەيلىدىن بۇ دۈشمىنىڭ شۆھرىتى ئاشقانىدى.

ناپولېئون باۋارىيە قوشۇنىنىڭ تىزىملىكىدىن ئىلگىرىكى بىرلەشمە ئارمىيەدە بىللە تۇرغان بىر سەپدىشىنىڭ — سادىق بىر خانپەرەسنىڭ ئىسمىنى كۆرۈپ قېلىپ، ئۆزىگە مۇھاپىزەتچى قىلىۋالدى. ئايرىلغىنىغا ئون تۆت يىل بولغان بۇ ئىككى سەپداش شۇ چاغدا جەڭ مەيدانىدا ئۇچراشقانىدى. بۇ قەدىناس دوستى ئۆزىنى مەلۇم قىلغىلى كەلگەندە، ناپولېئون خىزمەتكارلىرىنى شۇ يەردە قالدۇرۇپ، دوستى بىلەن خالىي بىر يەرگە بېرىپ، ئېتىدىن چۈشۈپ بىر پارچە تاشتا ئولتۇردى. ئۇ ياق ناپولېئوننىڭ ئېتىنى يېتىلىۋالماقچى بولۇۋىدى، «بىھاجەت، بۇ سىزنىڭ قىلىدىغان ئىشىڭىز ئەمەس» دېگىنىچە بىر چاكىرنى چاقىرىپ ئاتلارنى ماڭغۇزۇۋەتتى. ئاندىن گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتىپ:

— سىز ئۆز ۋاقتىدا بېسانسۇندىكى تۆۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسېرلار زىياپىتىدە سالىفىدىكىڭىزنى ئۈستەلگە ئېتىپ: «ياكوبىنچى بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرمايمەن» دەپ توۋلاپ كەتكەندىڭىز! بۇ كونا ھېساب — كىتابنى بۈگۈن تۈگىتەيلى — دېدى. ئاندىن بىر خىزمەتكارنى چاقىرتىپ، — قارا، بۇ ياق ئۆز ۋاقتىدا ھەربىي مەكتەپتىكى ساۋاقداشلىرىمنىڭ سەرخىلى ئىدى! بىز بىللە فورمۇلا يېشەتتۇق، — دېدى. ئاندىن رەسمىي گەپكە ئۆتۈپ، — ئوق — دورىلىرىڭىز يېتەرلىكمۇ؟ قورال — ياراغلىرىڭىزچۇ؟ قاچان تەق بولىسىز؟ — دەپ سورىدى.

1812 - يىلى ۋېيمار جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش ۋەزىرى فېن مىلېرنىڭ ئېرفۇرتتا دەرغەزەپ بولغان ناپولېئونغا يانغانلىقى ناپولېئوننىڭ پۈتۈن ھاياتىدىكى مىسلىسىز مەنزىرە بولسا كېرەك. ئالاھىدە ھوقۇقلۇق ئىككى كونسۇل مەخپىي شىفىر ئارقىلىق ئالاقىلىشىۋاتقاندا قاراۋۇللارنىڭ قولىغا چۈشكەنىدى. مىللىر شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئوردىغا چاقىرتىلدى. بۇ چاغدا

غەزەپتىن قۇيىقا چاچلىرى تىك تۇرۇپ كەتكەن ناپولېئون جېنا شەھىرىنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىۋېتىمەن، ئىككى گۇناھكارنى ئاتقۇزۇۋېتىمەن دەپ ئاچچىق قىلىۋېدى، مىللىر قاتتىق نارازى بولۇپ:

— ياق، ئالىلىرى، بۇنداق زوراۋانلىق قىلسىڭىز بولمايدۇ! بىگۇناھلارنىڭ قېنىنى تۆكىدىغان بولسىڭىز، نام - شۆھرىتىڭىزگە داغ تەگكۈزۈۋالسىز - دە، مەڭگۈ يۇيۇۋېتەلمەيسىز! - دېدى.

دېمەك، بۇ گېرمان قاتتىق ھاياجان ئىچىدە ئىمپېراتورنىڭ جېنىغا تەگكەنىدى. چۆچۈپ كەتكەن ئىمپېراتور قولىنى ئىختىيارسىز قىلىچىغا ئۇزارتتى، مىللىرنىڭ ھەمراھلىرى شۇ ئان ئارىغا چۈشۈپ مىللىرنى ئاجرىتىۋالدى.

— يۈرىكىڭ قايتەك ئىكەن سېنىڭ. بىراق، مېنىڭچە، ياخشى دوست ئىكەنسىن. بېدىئېل بۇ دېلونى قايتا تەكشۈرۈپ چىقىدۇ، - دېدى ناپولېئون بىرپەستىن كېيىن. نەتىجىدە، ئىككى كونسۇل قويۇپ بېرىلدى.

بۇ ھال ناپولېئوننىڭ ھەرقانداق قاتتىق سىناقلاردىن ئۆتەلەيدىغان ھاقارەت كۆتۈرمەس تۇغما غۇرۇرىنى يەنە بىر قېتىم نامايان قىلىپ بەرگەنىدى. ناۋادا بىرەر زەھەرلىك ئوق تەگكۈدەك بولسا، ئاشۇنداق يىمىرىلمەس غۇرۇر ئىگىسىگىمۇ تىترەك ئولاشماي قالمايتتى، ئەلۋەتتە.

— ئەگەر فىرانسىيە خەلقى ئۆزلىرىگە سائادەت بەخش ئېتىشىمنى ئىستىسە، يېتەرسىزلىكلىرىمگە چىدىشى كېرەك. ئەڭ چوڭ يېتەرسىزلىكىم شۇكى، ھاقارەتكە چىدىمايمەن، - دېگەندى ھاكىمىيەت بېشىغا يېڭى چىققاندا. ئاندىن ناھايىتى قاملاشتۇرۇپ، - ئۆلتۈرۈلسەم مەيلىكى، ھاقارەتلەنسەم بولمايدۇ، - دېگەن تەسىرلىك سۆزنىمۇ قوشۇپ قويغانىدى.

بۇررىئېن ناپولېئون توغرىسىدا يازغان ئەسلىمىسىنىڭ
 بېشىدىلا: «ناپولېئون ئەزەلدىن قانۇن ۋە ئەخلاقنىڭ قۇدرىتىگە
 ئەمەس، شان - شۆھرەتنىڭ قۇدرىتىگە ئىشىنىدۇ. شۆھرەت
 تۇيغۇسى ئەخلاقىدىن مۇستەسنا ئاساسىي ئېڭىنىڭ ئورنىنى
 تولدۇرغانىدى. ناپولېئون شۆھرەت تۇيغۇسى ۋۇجۇدىغا بەخش
 ئەتكەن قۇدرەت نەتىجىسىدە ئەدەبىيات - سەنئەت گۈللىنىش
 دەۋرىدىكى نام - مەنپەئەتكە ئېرىشىشنى كۆزلەپ ئۇرۇش
 قىلىدىغان ياللانما قوشۇن ئاتامانلىرىغا ئوخشىمايتتى،
 ناپولېئوننى تۈرلۈك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئاشۇ كىشىلەرگە تەڭ
 قىلىشىمىزغىمۇ ھەرگىز بولمايدۇ» دەپ قەيت قىلىدۇ. دەل
 ناپولېئوننىڭ ئاشۇ سىردىشى ۋە خۇسۇسىي كاتىپى بۇررىئېن
 پارا ئېلىپ سەتچىلىككە قالغانلىقى ئۈچۈن ناپولېئون قىلچە
 ئىككىلەنمەي يېنىدىن ھەيدىۋەتكەن ھەمدە نۇرغۇن يىل
 ئۆتكەندىن كېيىنمۇ بۇررىئېننىڭ شۆھرەتلىك قوشما ئارمىيەگە
 كىرىشىگە رۇخسەت قىلمىغان ۋە:

— پۇلپەرەس ئادەم نۇرغۇن پۇلغا ئېرىشەلشى مۇمكىن،
 ئەمما شان - شۆھرەتكە ئېرىشەلمەيدۇ، — دېگەندى.

ئىنىسى پادىشاھ ژېرومىنىڭ چەت ئەل بانكا چېكى رەت
 قىلىنىپ پۇل چىقىم قىلىپ بېرىلمىگەندە، ناپولېئون بۇ
 ئىنىسىغا:

— ئالماستىرىڭنى، كۈمۈشلىرىڭنى، ئۆي - بىساتلىرىڭنى،
 ئات - ئۇلاڭلىرىڭنى سېتىپ بولسىمۇ قەرزلىرىڭنى تۈگەت! شان -
 شۆھرەت ھەممىدىن مۇھىم! — دېگەندى.

ناپولېئون بۇ ئىشتا بەكمۇ زىل ئىدى. نۇرغۇن يىل ئىلگىرى
 بىر ئادۋوكات يوسېفىننى بۇ پەزىلەتسىز ئادەمگە تەگمەككە دەپ
 دەۋەت قىلغانىدى. ناپولېئون پادىشاھلىق تاجىنى كىيگەندىن
 كېيىن ئادۋوكاتنى ئالدىغا چاقىرتىپ، يۈزتۇرا «شۆھرەتنى

ئاقلاپ بېرىش» نى تەلەپ قىلدى. ساينىت خېلىبىناغا سۈرگۈن بولۇپ كېتىۋاتقان سەپىرىدىمۇ بۇررىئاندا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا ئۆزىنى كۆزگە ئىلمايدىغان گېرمانىيەلىك بىر ئوقۇتقۇچىسىغا ئاداۋەت ساقلاپ: «پاۋلى ئەپەندى مېنىڭ بوشاشماي تىرىشىپ ئېرىشكەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىمنى كۆرگەن بولسىدى، كاشكى» دەپ ئويلىغانىدى.

ناپولېئون شان - شۆھرەتنى مۇھىم بىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ياخشى ئىجتىمائىي كەيپىياتنىمۇ مۇھىم بىلەتتى. «ھۆكۈمراننىڭ ئەڭ ناچار سۈپىتى ئەخلاقسىزلىقتۇر، ھۆكۈمران ئەخلاقسىزلىق قىلىدىغان بولسا، كىشىلەر شۇ ھۆكۈمراننىڭ ئەخلاقسىزلىقىنى دورايدۇ - دە، پۈتۈن جەمئىيەت زەھەرلىنىدۇ». ناپولېئون ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىپلا يوسېفىننىڭ بۇزۇق دوستلىرىنى ئوردىغا ئېلىپ كىرىشىنى چەكلىگەنىدى. بىرقانچە يىلدىن كېيىن يوسېفىن تاللىپىراننىڭ ئۆزىنى يوقلاپ كېلىشىگە ئىجازەت بەرگەنىدى، بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ناپولېئون دەرھال خەت يېزىپ: «تاللىپىراننىڭ ھەرقانداق ئۆزىغاھلىقىنى قوبۇل قىلالمايمەن. نىكاھسىز تۇغقان سەككىز بالىسى بار كۆڭلى پەس بىر بايقۇشقا ئۆيلىنىپتۇ، شۇ قىلىقى بىلەن نەزىرىمدىن چۈشۈپلا كەتتى» دەپ ئەيىبلىدى.

تاللىپىران مەشۇقى بىلەن كۆپ يىل نىكاھسىز ئۆي تۇتۇۋالغانىدى، ناپولېئون تاللىپىراننىڭ ئايالىنى ئەمرىگە ئېلىشىنى، ئۇنداق قىلمايدىكەن يىگىرمە تۆت سائەت ئىچىدە ئىستېپا بېرىشىنى تەلەپ قىلدى. بىرتخېرىغا گىراف مەرتىۋىسىنى ئىنئام قىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا: «رومانتىكىلىقىڭىز ئۇزاق سوزۇلۇپ كەتتى، ھازىر ئەللىك ياشقا كىرىپسىز، سەكسەن ياشقىچە ياشىيالىشىڭىز مۇمكىن، كېيىنكى ئوتتۇز يىللىق ئۆمرىڭىزنى نىكاھلىق ئائىلىڭىزگە قالدۇرۇڭ!»

دەپ شەرت قويدى. بۈيۈك ئىنقىلاب نەتىجىسىدە يالىڭاچ ئىلاھ ھەيكىلىنى قويۇشتەك ئېقىم ئەۋج ئالغاندى، ناپولېئون بۇ خاھىشقا قارشى تۇراتتى. كىشىلەر ئاشكارا سورۇنلاردا كۆكسىدىن سۇ ئېتىلىپ چىقىپ تۇرىدىغان بىر ئىلاھنىڭ ھەيكىلىنى تىكلەنگەندى، ناپولېئون قائىدە - ئەخلاققا سىغمايدىغان بۇ «ئېمىگانا» نى يۆتكىتىۋەتتى ھەمدە پەرماندا: «سۇ پەرىسى دېگەن ئىپپىتى ئېچىلمىغان قىز بولمامدۇ» دېدى. ناپولېئون ئۆزىنىڭ ئاشنا - يارلىرىنىڭ ئاشكارا ئوتتۇرىغا چىقىشىغا ھېچقاچان يول قويمايتتى، ئۇلارغا نۇرغۇن پۇل بېرەتتى، ئەمما ھەرگىز ئارتىس دوست - يارانلىرىنىڭ مەرتىۋىسىنى ئۆستۈرۈپ قويمايتتى. ئەكسىچە، گويا بىر ئوتتۇرا بۇرۇنۇز دەك خانىمى بىلەن بىر ياستۇققا باش قويۇپ ئۆتۈۋاتقانلىقى بىلەن ماختىناتتى:

— بۇنداق قىلىش نىكاھلىق تۇرمۇش ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم بولۇپ، ئەرنىڭ تەسىرىنى كۈچەيتىدۇ، ساداقىتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدۇ، ئېجىل - ئىناقلىقنى ۋە ئېسىل پەزىلىتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. ئەر - خوتۇنلار تۈنبويى بىر ياستۇققا باش قويۇپ ياتسا مەڭگۈ ياتلىشىپ كەتمەيدۇ. يوسىپىن مۇشۇنداق ئادىتىنى تاشلىمايدىغانلا بولسا، پىكىر - خىيالىمنى بەش قولىدەك ئېنىق بىلىپ تۇرىدۇ.

ناپولېئوننىڭ ئۆز - ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىنىڭ ئەڭ ئالىي شەكلى ۋاپاغا ۋاپا قىلىدىغان پەزىلىتىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. بۇنى ساخاۋەتچىلىكىدىن ئەمەس، ئۆزىنى قالىتس چاغلانغانلارغا خاس مەغرۇرلۇقىدىن كۆرۈش كېرەك. ناپولېئون ئۆزىگە ياردەم قىلغان ھەرقانداق كىشىنىڭ ياخشىلىقىنى كاتتا ئىنئام بىلەن قايتۇراتتى، خەقنىڭ ئالدىدا تىلى تۇتۇق بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ھەرقانداق ئەھۋالدىمۇ ھەرقانداق پىرقىدىن پايدىلىنىشنى خالىمايتتى. ھالبۇكى، ھاكىمىيەتنى قولغا

ئېلىپلا ئۆسمۈرلۈك چاغلاردىكى دوستلىرىنى، ھەربىي مەكتەپتىكى ساۋاقداشلىرىنى ئىشقا قويدى، ھەتتا بۇرئاندىكى چېغدا مەكتەپ مۇدىرى بولغان بىر باستىرنى پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىن مارمېسون قورۇقىدا كۈتۈپخانا خادىمى بولۇشقا تەكلىپ قىلدى، ئەمەلىيەتتە بولسا بۇ يەردە باشقۇرغۇدەك كىتاب يوق ئىدى... ئۆزىنىڭ ۋەسىيەنامىسىدە ئىلگىرى ئۆزىگە ئازراق بولسىمۇ شاپائىتى تەگكەن نۇرغۇن كىشىلەرنى تىلغا ئالغانىدى.

يۇقىرىقىلار ناپولېئوننىڭ ياخشىلىقىنى پۇل ياكى مۈلۈك بىلەن قايتۇرغانلىقى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. مۇھەببەتكە كەلسەك، يوسېفنىڭ شاپائىتىگە ياخشىلىق قايتۇرۇش ئۇسۇلى باشقىچە بولدى. ناپولېئوننىڭ سىياسىي رەقىبى مارمۇن بۇ ھەقتە لىلالا باھا بېرىپ، ناپولېئوننىڭ قەلبى مىننەتدارلىق ۋە مېھىر - شەپقەت بىلەن تولغان، ھەتتا مۇھەببەتكىمۇ باي دەپ يازىدۇ. ناپولېئون تاج كىيىش ئالدىدا رودېرىغا مۇنداق دېگەنىدى:

— توغرا يوللۇق ئادەم ئىدىم، نېمىشقىمۇ مەرتىۋىنى دەپ بىر ئوبدان ئايالىمنى تاشلىغاندىمەن - ھە؟

ئۈچىنچى، «قەيسەر» نىڭ پۇشتى

ناپولېئوننىڭ ئۆزىگە تەمەننا ئەيلەشلىرى ئىنقىلاب بىلەن ئەنئەنە ئوتتۇرىسىدا ئارىسال بولۇپ يۈرۈشىنىڭ ھەقىقىي سەۋەبى بولۇپ قالغانىدى. ناپولېئون نەسەبىنىڭ ئېسىللىقىنى پەش قىلىپ ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان سۆلەتۈزلەرنى مەسخىرە قىلاتتى، ئەمما قازانغان ئۇتۇقلىرى بىلەن ئۆزىنى مەغرۇر تۇتقۇچىلارنى بولسا ھۆرمەت قىلمايمۇ قالمايتتى، شۇنداقلا ھەرقانداق كىشىنىڭ ئۆزى بىلەن تەڭ ئورۇندا تۇرۇشىغىمۇ يول قويماتتى.

ئىستېداتلىق كىشىلەرنى تاللاپ ئىشقا قوياتتى، شۇنداقلا ئاددىي پۇقرالارنى نەزەردىن سارقىت قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنىمۇ ئوبدان بىلەتتى. ھەممە كىشىنىڭ باراۋەرلىك ھوقۇقىنى قوغدىشىغا توغرا كېلەتتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆزىنىڭ مەنپەئىتىگە كاپالەتلىك قىلىشىنىمۇ ئېسىدىن چىقارمايتتى. مانا بۇ زىددىيەتلەر تەبىئىي يوسۇندا ئۆز ۋۇجۇدىدا تىراگېدىيەلىك توقۇنۇشلارنى پەيدا قىلغانىدى.

ناپولېئون ھاياتلىق كۈرىشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان روھ ۋە قىلىچتىن ئىبارەت ئىككى خىل قورالغا ئىنقىلابىي نۇقتىئىنەزەر بويىچە قارايتتى.

«فىرانسىيە قوشۇنى نېمە ئۈچۈن دۇنيادا تەڭداشسىز؟ چۈنكى، يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسىرلار تۈگەل قېچىپ كەتكەنلىكتىن ئورنىغا ئىستارىشى سېرژانتلار چىقتى، ھەتتا ئۆسۈپ كېلىپ ئورنىدا بولدى. ئىستارىشى سېرژانتلار قوماندانلىق قىلىۋاتقان قوشۇن خەلقىنىڭ قوشۇندۇر. چۈنكى، ئۇلار خەلق ئىچىدىن كەلگەن.»

ناپولېئون كۆپ يىلدىن بۇيان شۆھرەتلىك بىرلەشمە ئارمىيەنىڭ بۈيۈك كىرىست مېدالىنى مېتتېرنىچ بىلەن سۆزلىشىپ بېرىشنى رەت قىلىپ كەلگەنىدى. بۇ ئىككىيلەن پەقەت سۆزلىشىشنىڭ ئۆيىگە ئوت كەتكەندە ئوت ئۆچۈرۈشتە باتۇرلۇق كۆرسەتكەنلىكى نەتىجىسىدىلا بۇ شۆھرەتكە نائىل بولدى. گوللاندىيە پادىشاھى بولۇپ تۇرۇۋاتقان ئىنىسىنىڭ گوللاندىيەدە خالىغانچە ئوردىن بېرىۋاتقانلىقىدىن ۋاقىپلانغان ناپولېئون ئۇلارنىڭ پارىژدا شۇنداق ئوردىنلىرىنى تاقاپ يۈرۈشىنى مەنئى قىلدى ھەمدە پەند - نەسەھەتلىرىنى ئىنىسىغا ئەۋەتىپ بەردى. ئىمپېراتور ئۇ پەند - نەسەھەتلىرىدە مۇنداق دېگەنىدى:

ئەجىر - تۆھپە خاتىرىلىنىدىغان بۇنداق بەلگىلەرنى باشقىلارغا خالىغانچە بەرسەك قانداق بولىدۇ؟ ئوردىن ئالغان كىشى ئوردىن ئېلىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا ئۆزىنىڭ بىر لۈكچەك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ قويۇشى مۇمكىن. ئەتراپىڭدىكىلەرگە كۆزۈڭنى يوغان ئېچىپ قاراپ باق! مېدال تارقىتىش ئارزۇيۇڭ بىردىنلا ئوۋ ئوۋلىغۇڭ كېلىپ قالغاندەك پەيدا بولسا بولمايدۇ. خاتىرىلەشكە ئەرزىگۈدەك ئەجىر - تۆھپىسىنىڭ بار - يوقلۇقىنى ئويلاشماي بولمايدۇ... سەن تېخى رەسمىڭنى مېدالغا چۈشۈرگۈدەك سالاھىيەتكە ئىگە ئەمەسمەن.

ناپولېئون نەسەبىنىڭ خاسىيەتسىز نەتىجە ياراتقۇچىلىرىنى قەدىرلەيتتى. بىرقانچە خۇشامەتچى ئىتالىيان ناپولېئوننىڭ ئەجدادلىرىغا ئاقسۆڭەكلىك مەرتىۋىسى ئىنئام قىلىش تەكلىپىنى بېرىۋىدى، ناپولېئون ئەخمىقانلىق دەپ ئەيىبلىدى. سېتتېرنىچ ۋېيېننادا پۈتۈپ چىققان ناپولېئون جەمەتنىڭ شەجەرىسىنى كۆرسىتىۋىدى، ناپولېئون: «ئېرى ئاپىرىڭ بۇ قەغىزىڭنى» دېدى قوپاللىق بىلەن. دۆلەت باياناتىدەمۇ: «بوناپارت جەمەتى شەجەرىسىنىڭ قاچاندىن باشلانغانلىقىغا دائىر سوئاللارنىڭ ھەممىسىگە ئاددىيلا جاۋابىم شۇكى، جەمەتمىزنىڭ شەجەرىسى تۇمان ئېيىنىڭ ئون سەككىزىنچى كۈنىدىن باشلانغان.» دېدى. كىشىلەرنىڭ سوئاللىرى ئىمپېراتورنى چوڭقۇر ئويلىاندۇرۇپ قويدى، «ئەگەر ئۇلاردا شۇنچىكى بىلىم، شۇنچىكى ئىدراك بولغىنىدا ئىمپېراتورنىڭ ئەجدادى - نەسەبىگە مۇنچە قىلىپ كەتمىگەن بولار ئىدىغۇ؟» بەزىلەر رەددىيە بېرىۋىدى، ناپولېئون ئاچچىقلىنىپ: «مېنى پادىشاھ ساناپ ھاقارەت قىلغۇچى بولماڭلار!» دەپ توۋلاپ كەتتى. ناپولېئوننىڭ ئىدىيەسى كېيىنچە ئۆزگىرىشكە باشلىدى، توقۇنۇشۇمۇ شۇنىڭ بىلەن تەڭلا پەيدا بولدى.

— ئىمپېراتورلارنىڭ بىر تۇتۇشى، جۇمھۇرىيەتنىڭ قەيسەرى بولماقچىمەن، — دەيتتى ئىككى بىسلىق قىلىپ، — ئاقسۆڭەك دەپ نېمىگە ئېيتىلىدىغانلىقىنى بىلمەيمەن، پەقەت بىر تۈركۈم يۇرت بۇزۇقلىرىنى قويۇۋەتكەنلىكىمىزلا بىلىمەن؛ يۇرت بۇزۇقلىرى دەپ نېمىگە ئېيتىلىدىغانلىقىنى بىلمەيمەن، پەقەت بىر تۈركۈم ئاقسۆڭەكلەرنىڭ تۈرلىشىگە يانتايلاق بولغانلىقىمىزلا بىلىمەن.

بۇ سۆزىنىڭ مەنىسى ئەمدى ئايدىڭلاشتى.

بىز ناپولېئون «ھۆرىيەت» بايرىقىدىن پايدىلانماقچى، ھاكىمىيەتنى قولغا كىرگۈزۈۋالسا، لەۋزىدە تۇرماستىن ھۆرىيەت بايرىقىنى چۆرۈپ تاشلايدۇ، دېگەندەك يەڭگىلتەكلىك بىلەن چىقىرىلغان ھۆكۈمگە ئىشەنمەيمىز. بۇ يەردىكى مەسىلە ناپولېئوننىڭ روھىي دۇنياسىكى ئىچكى كۈرىشىگە بېرىپ تاقىلاتتى، ئەمما ناپولېئون بۇ مەسىلنى ئۆمۈر بويى ھەل قىلالماي ئۆتتى.

— خەلق ئىچىدىن كەلدىم، خەلق بىلەن تومۇرداشمەن... ئاقسۆڭەكلەر مەڭگۈ شەپقەتسىز كېلىدۇ، كەچۈرۈم دېگەننى بىلمەيدۇ.

ناپولېئوننىڭ بۇ گېپى تەبىئىيەتنى نامايان قىلىپ بەرگەندى. بىراق، ناپولېئون بۇنىڭ بىلەنلا توختاپ قالماي، ھەقىقىي تالانتلىق سىياسىيون بولۇپ چىقتى. چۈنكى، ناپولېئون ئەزەلدىنلا نوقۇل نەزەرىيەچى ئەمەس ئىدى، يەنە كېلىپ تۇغما دىلكەشلىكىدىن ھالقىپ ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى يۈرگۈزگەندى. دەرۋەقە، ئەزەلدىن تۆھپىكارلاردىن باشقا ھېچقانداق كىشىنى تارتۇقلىمايدىغان ناپولېئون پەخىرىي بىرلەشمە ئارمىيەنىڭ ئوردىن لېنتىسىنى ئوغلىنىڭ بۆشۈكىگە ئوراپ قويۇپ كۈلكىلىك ئىش قىلاتتى. يەنە بىر قېتىم ئىسپانىيەنىڭ

ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان پادىشاھى ئىمپېراتور ئاكا دەپ ئاتىغاندا، تاللىپىراننى «مېنى ئالىيلىرى دېسۇن» دەپ ئارىغا سالىدى. بىراق، بۇ نۇقسانلىرى پەقەت يۈزەكىي نۇقسانلاردىنلا ئىبارەت ئىدى. ناپولېئون ئۆزىنىڭ نۇقسانلىرىنى بىلەتتى، بۇنداق نۇقسانلىرىنى يېڭىدىغان چاغلىرىمۇ بولاتتى.

تەخت ۋارىسلىقىنىڭ مەنبەسى ۋە قانۇنىي تەرتىپ مەسىلىسى ناپولېئون ئۈچۈن تېخىمۇ ئېغىر مەسىلە بولۇپ قالدى. «مېنى تەختنى تارتىۋالغان دېيىش توغرا ئەمەس، مەن پەقەت لۇئىس ساقلاپ قالالماي بوش قالغان تەختنى ئۆتكۈزۈۋالدىم، شۇ ئۇنىڭ ئورنىدا بولغىنىمدا، ئىنقىلاب كىشىلەرگە ھەرقانچە زور تەرەققىيات بەخش ئەتكەن تەقدىردىمۇ، ئىنقىلابنى بەربىر تۈسۈپ قالغان بولاتتىم... مېنىڭ كۈچۈم تەلىمىدىن كېلىدۇ، مەن ئۆز ئىمپېرىيەمدە كىلا ياشىمەن.»

ناپولېئون بۇ مۇرەككەپ يەكۈننى چىقارغىنىدىن كېيىن يەنە دادىلىق بىلەن ئالدىغا بىر قەدەم ئىلگىرىلىدى.

«مەندىن بۇرۇن ئۆتكەن پادىشاھلارغا تىل تەڭكۈزۈشكە رۇخسەت يوق، — دېدى ئىنىسى لۇئىسقا يازغان خېتىدە، — كرا ئۇسنىڭ زامانىدىن تارتىپ جامائەت خەۋپسىزلىكى كومىتېتى مەزگىلىگە قەدەر يۈز بەرگەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە مەن جاۋابكار، يېڭى ھۆكۈمەتكە قىلىنغان يامان غەرەزدىكى ھەرقانداق ھاقارەت مېنىڭ شەخسىيىتىمگە قىلىنغان ھۇجۇم بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.»

ناپولېئون ئۆزىگە بولغان ئىشەنچ بىلەن ئەنئەنىۋى ھاكىمىيەت ۋە سۆھبەتسى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت توقۇنۇشى ئىچىدە قايىمۇقۇپ قالغانىدى. «پادىشاھلىق تەڭرىدىن بولۇر» دېگەن ئەنئەنىۋى قاراشقا كېلىپمۇ قالغان ناپولېئون ئەمدى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان پادىشاھلارنىڭ قىلمىشلىرىغا ئۆزى جاۋابكار

بولغىلى تۇردى. ھالبۇكى، كونا پادىشاھلىقنى بىكار قىلىپ ئۆز ئىشلىرىغا يول ئاچقان ئادەممۇ دەل ئۆزى ئىدى.

ناپولېئون ئۆمۈر بويى مەرتىۋە ھەلەكچىلىكىدە ئۆتتى. ئاۋستېرلىز جېڭىدە غەلبە قازانغان كۈنى ئاخشىمى ئاۋستىرىيە - رۇسىيە قوشۇنىنىڭ بايراقلىرى، ئەسىرگە چۈشكەن دۈشمەن سەركەردىلىرى ۋە دۈشمەن قوشۇنلارنىڭ ھۆججەتلىرى ئۈزۈلمەي كەلتۈرۈلدى. پارىژدىن كەلگەن ئەلچى يېتىپ كەلگەندە بولسا ھەممە ئىشنى بىر ياققا قايرىپ قويدى. پارىژدىن كەلگەن خەۋەرلەرنى بىر چەتكە تاشلاپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن پەقەت بىر خانىمنىڭ ئەپچاقتى گەپلەر بىلەن تولغان بىر پارچە خېتىنى ئوقۇش بىلەنلا بولدى. ئۇ خانىمنىڭ خېتىدە ئېيتىلىشىچە، سايىنت گېرمان بايلىرى رايونىدىكى ئۆكتىچىلەر يېقىندا «بىز ئەمدى ئوردىغا تاۋاپ قىلىپ سالامغا بارمايمىز» دەپ قەسەمىياد قىلىشقانىمىش.

— بۇ خەق ئۆزىنى مەندىن كۈچلۈك ساناپتۇمۇ؟ ماقۇل، كونا ئاقسۆڭەك جانابلار، قېنى، كۆرەرمىز! — دېدى ناپولېئون غەزەپلىنىپ. بۇ ئاۋستېرلىز جېڭىنىڭ غەلبە ئاخشىمى بولغان بىر كۆڭۈلسىزلىك ئىدى.

بۇ بىر ئايالنى قوغلىشىپ كۆپ قېتىم رەت قىلىنغان ئەرنىڭ رەشك ئوتىدا كۆيگىنىدەك بىر ئىش ئىدى. ھەرقانچە بەدەل تۆلىشىدىن قەتئىينەزەر، جەزمەن ئەنئەنىۋى روھىنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك. ناپولېئون بۇ ئىش يۈز بېرىشنىڭ ئالدىدىراق بىر ئاخشىمى مېھمانخانىسىدىن رودېرېرنى بىلىپارتخانغا چاقىرتىپ، توغرىدىن - توغرىلا:

— كېڭەش پالاتايىڭلار ئاقسۆڭەكلەر روھىغا ئىگە ئەمەس، ئىمپېرىيە تۈزۈمىگە سادىق ئەمەس، — دېدى.

— ئالىيلىرى، كېڭەش پالاتاسى سىزگە سادىق جۇمۇ، —

дېدى رودېرپر .

— ماڭا كېرىكى بۇ ئەمەس. پالاتا ئۇچامدىكى تونغا ئىتائەت قىلىشى، بۇ تون كىمىنىڭ ئۇچىسىدا بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مۇتلەق ئىتائەت قىلىشى، بۇ تون كىيگۈچىنىڭ بىخەتەرلىكىگە جەزمەن كاپالەتلىك قىلىدىغان قۇدرەتكە ئىگە بولۇشى شەرت. سىلەردە كەم بولۇۋاتقان روھ ئەنە شۇ، ۋاي نەزەرىيەچىلەر !

بۇ سۆزلەر دەل ۋارىسلىق ھوقۇقى مەسىلىسىنى نامايان قىلىپ بېرەتتى، مەسىلىنىڭ تۈگۈنمۇ شۇ يەردە ئىدى. ناپولېئون دەل ئەنە شۇ ۋارىسلىق مەسىلىسى تۈپەيلىدىن ئىككىنچى قېتىم نىكاھلىق بولدى، ھەتتا كېيىنكى كۈنلەردىكى تىراگېدىيەلەرگە دۇچار بولدى. ناپولېئون پەقەت ئەۋلاد ۋە ئەجدادتىن ئىبارەت ئىككىلا ئىشنى مۇستەقىل ھەل قىلىشقا قادىر ئەمەس ئىدى. شۇڭا، ئەۋلاد مەسىلىسىنى ھەل قىلىش مەقسىتىدە ئەنئەنىۋى پادىشاھلارنىڭ ئۆزى بىلەن ئىتتىپاق تۇرۇشىنى تەلەپ قىلدى ھەمدە ئۆز ئەجداد - نەسەبىنى تامامەن ئىنكار قىلىپمۇ كەتمىدى. ھالبۇكى، ئۆزى ئاۋام پۇشتىدىن ئەمەس، ئاقسۆڭەكلەردىن ئىدى. يەنە كېلىپ ئۆزىنى مۇشۇنداق دەپ ئاتىسا كىممۇ ئۆكتە قوپالايتتى؟

— ئالاھىدە ئەھۋالدا تۇرۇۋاتمەن. نەسەب تەتقىقاتچىلىرى جەمەت رىسالەمنى توپان بالاسى زامانىغىچە يەتكۈزدى، بەزىلەر بولسا مېنى ئوتتۇرا ھالغا مايىل تۇۋەن تەبىئىگە مەنسۇپ دېيىشىۋاتىدۇ. ھەر ئىككىلىسىنى پۈتۈنلەي توغرا دېگىلى بولمايدۇ. بوناپارت جەمەتى ئاق كۆڭۈل، ئالسىجاناب كورسكالقلاردىندۇر، گەرچە ئۇنچە داڭدار بولمىسىمۇ، ھەر ھالدا مېنى پەسلەشتۈرۈش غەرىزىدە يۈرگەن تېشى پار - پار، ئىچى غال - غال سۆلەتۈۋازلاردىن كۆپ ئەۋزەل.

ناپولېئوننىڭ بۇ سۆزى ئون ئالتە ياشلىق بالا ۋاقتىدا دېگەن

گېپىنىڭ تەكرارى ئىدى. بۇ سەھرالىق ئاقسۆڭەك پۇشتى ھەربىي مەكتەپتە ۋە پارىژدىكى ياتساقلىق مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا بىر ئوچۇم ئاقسۆڭەك بالىلىرىنىڭ مەسخىرىسىگە ئۇچرىغانىدى. بۇ يىگىت فىرانسىيە خان جەمەتىگە تەۋە ئاقسۆڭەكلەر ئۆزىنى ھاقارەتلىگەن چاغلاردىمۇ مەكتۇپلىرىدا ئەنە شۇنداق دەپ يازغانىدى. ئۆز ۋاقتىدا ئۇچرىغان ھاقارەتلىرى خىيالىدىن چىقمايتتى، ئەگەر خاتىرىسىدىكى ئەنە شۇنداق مەڭگۈ ئۆچمەس ئاھانەت كەچۈرمىشلىرى بولمىغان بولسا، ئەنئەنىۋى ھاكىمىيەتنىڭ قانۇنىيلىقى مەسىلىسى، ئوردا مەسىلىسى، نىكاھ مەسىلىسىدىكى قاراشلىرى باشقىچە بولغان بولاتتى، شۇنداقلا ئۆز تەقدىرى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق ياۋروپانىڭ تەقدىرىمۇ باشقىچە بولۇشى مۇمكىن ئىدى.

ناپولىئوننىڭ ئۆزۈمچىللىكى خۇددى يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ئاقسۆڭەكلەرگە قارشى كۈرىشىدە ئىپادىسىنى تاپقىنىدەك، فىرانسىيەگە قارشى كۈرىشىدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. ناپولىئون بۇ ئىككىسىگە پەقەت شەرتلىك يوسۇندىلا مەنسۇپ ئىدى. بىراق، ئۆزى ئاقسۆڭەكلەردىن بولسىمۇ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئاقسۆڭەكلەردىن ئەمەس ئىدى، شۇڭا ئۆمۈر بويى ئاقسۆڭەكلەر تەبىقىسىگە تەنقىدىي پوزىتسىيەدە بولۇپ ئۆتتى. شۇنىڭغا ئوخشاشلا قارىماققا فىرانسۇزدەك كۆرۈنىشىمۇ، فىرانسۇز قېنىدىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا، فىرانسۇزلار بىلەن خۇشى يوق ئىدى. ناپولىئون فىرانسىيەنىمۇ، ئاقسۆڭەكلەرنىمۇ بويسۇندۇردى، ئەمما ھېچقايسى جەھەتتىن خاتىرجەم بولالمىدى. بىراق، ئەنئەنىۋى پادىشاھلىق بىلەن بىرىككىنىگە قارىغاندا فىرانسىيە بىلەن بىرىككىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغانىدى. دەل فىرانسىيەلىك ئەمەس بولغىنى ئۈچۈن فىرانسىيە ھېچقاچان قانۇنلۇق خوتۇنى ئەمەس، پەقەت ئاشنىسىلا بولالايتتى. بۇ

نۇقتىنى چۈشەنگەن ناپولېئون بۇ ئاشنىسىنى قوغلاشقان، پۈتۈن
ۋۇجۇدىنى بېغىشلىغاندى، ئاخىرقى ھېسابتا بەربىر مەغلۇپ
بولدى. بىراق، بۇنداق تۇراقسىز مۇناسىۋەت داۋامىدا ئۆمۈرلۈك
شادلىققا ئېرىشتى. «مېنىڭ بىرلا مۇھەببىتىم، بىرلا مەشۇقۇم
بار، ئۇ بولسىمۇ فىرانسىيە. مەن ئۇنىڭ بىلەن بىر ياستۇققا باش
قويمەن، ئۇ ھېچقاچان ماڭا بىۋاپالىق قىلمىدى، ئۆز جىسمىنى
ۋە مال - مۈلكىنى ماڭا تەقدىم قىلدى. ئەگەر مەن بەش يۈز مىڭ
كىشىلىك قوشۇنغا ھاجەتمەن بولغۇدەك بولسام، دەرھال
شەرتسىز يەتكۈزۈپ بېرىدۇ!»

ناپولېئوننىڭ بۇ مەشۇقىنى سۆكۈشلىرىمۇ قاتتىق
كۈنداشلىقى ۋە ئوتتەك مۇھەببىتى تۈپەيلىدىن ئىدى. ناپولېئون
بۇ مەھبۇبىغا «يۇڭ پەلەي كىيگەن تۆمۈر قولى» بىلەن مۇئامىلە
قىلاتتى، مېجەز - خاراكىتىرىگە بېقىپ ئىش تۇتاتتى، بارلىق
ئارزۇلىرىنى قاندۇراتتى؛ قانداق قىلىپ قۇرۇق نام ۋە قۇرۇق
تەسەۋۋۇرى بىلەن قايىمۇقتۇرۇپ ئۈندەككە كەلتۈرۈشنى ھەرقانداق
كىشىدىنمۇ ئوبدانراق بىلەتتى. شۇڭا، زەپەر قۇچۇپ
قايتقانلىرىدا، بۇ مەشۇقى ئىللىق تەبەسسۇمى بىلەن ئالدىغا
چىقاتتى ھەمدە بالىلىرىنى تاپشۇراتتى.

ۋاھالەنكى، ئىككىيلەن مەڭگۈ بىر - بىرىنى ئەيىبلىشەتتى،
بىر - بىرىنى كۈنلىشەتتى، ھەر ئىككىلىسى بىر - بىرىنى
تىزگىنلەشنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويمايتتى. ناپولېئوننىڭ
مۇستەبىت ئاشىققا خاس تەلەپپۈزدا نېمە دەيدىغانلىقىغا قۇلاق
سېلىپ باقايلى:

— قەسەم قىلىمەنكى، قىلغان - ئەتكەنلىرىمنىڭ ھەممىسى
فىرانسىيە ئۈچۈن! ئەگەر فىرانسىيەگە كۆپرەك ئەركىنلىك
بەرمىگەن بولسام... بۇ ئۈنچە كۆپ ئەركىنلىككە موھتاج
ئەمەسلىكىدىن بولغان ئىش! — دەيتتى ناپولېئون

مېھمانخاننىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا ئۆرە تۇرغىنىچە ئۆزىنى چۆرىدەپ ئولتۇرغانلارنى ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن بىرمۇبىر نەزىرىدىن ئۆتكۈزۈپ تۇرۇپ.

— يەنە شۇ يەڭگىلىتەك، شۆھرەتپەرەس ئۆزگەرمەس گالىلو مېجىز — دە بۇ خەق! — دەيتتى سىرداشلىرى بىلەن بىللە بولۇپ قالغان چاغلىرىدا بولسا، — شۇ ئىللەتلىرىنىڭ ئورنىنى قاچانمۇ ھەقىقىي غۇرۇرى ئالار — ھە؟

فىرانسۇزلارنىڭ ناپولېئونغا بولغان مۇھەببىتىمۇ ئوخشاشلا شۈبھىلىك ئىدى. بۇنداق مۇناسىۋەت مۇقەررەر يوسۇندا تىراگېدىيە بىلەن ئاخىرلاشتى. ناپولېئوننىڭ فىرانسىيەدىن ئىبارەت بۇ مەشۇقىغا كېرىكى قالمىغاندا، بۇ مەشۇقى ئىككىلىنىپ ئولتۇرمايلا تاشلىدى.

ناپولېئوننىڭ مەغرۇرلۇقىنىڭ ئالىي شەكلىمۇ تىراگېدىيە بىلەن ئاخىرلاشتى.

— ئۆزۈمنىڭ ئۈمىتى مەن، خۇددى گوننايدەك شائىرنىڭ ماڭا يازغان ئوبزورىنى ئوقۇپ باقسام دەيمەن.

ناپولېئون ئۆسمۈر چاغلىرىدىن تارتىپ سۈرگۈندى بولۇپ يۈرگەن چاغلىرىغىچە، تۇغۇلغان ئارىلىدا ياشىغان چاغلىرىدىن تارتىپ ئالەمنى تەرك ئەتكەن چاغلىرىغىچە ئۆتكەن ئۆمرىدە ئۆز غۇرۇرىنى تارىخىي سېلىشتۇرما ئارقىلىق ئوزۇقلاندۇردى. ئەگەر ناپولېئون تارىخقا مۇنچە بېرىلمىگەن بولسا ئىشلىرى باشقىچە بولغان، ھەتتا مۇنچە ئۆچمەس تۆھپىلەرنى يارىتالمىغان بولاتتى. سىياسىي تەدبىر — پىلانلىرى دەل ھېسسىي تەسەۋۋۇرىدىن ۋە ئىدراكىي تارىختىن مول ئوزۇق ئالغانىدى. ناپولېئون ئۆز دەۋرىدە تەڭداشسىز ئىدى، تارىخى ئۆزىگە قاراپ قانات قېقىپ ئەركىن پەرۋاز قىلغانلىرىدا ماياك بولۇپ بېرەتتى، پەقەت تارىختىنلا ئۆزىگە ئۆرنەك تاپاتتى ھەمدە ئۆز نىشانىنى

بەلگىلەيتتى. بۇ زەمبىرەكچى لېيتېنانت دەسلەپتە قەيسەرنى ئۆزىگە ئۆرنەك قىلىپ پەرۋاز قىلغان بولسا، كېيىنچە روشېفورتتا تىمستولسنىڭ نەمۇنە قەھرىمانلىقىغا زىيادە ئىشىنىپ كېتىپ ئۆز ئىشلىرىغا خاتىمە بەردى.

ناپولېئوننىڭ تارىخ توغرىسىدىكى نۇرغۇن ئوبزورلىرى ئەمەلىيەتتە دەل ئۆزىنىڭ نۇقتىئىنەزىرىنى ئىنكاس قىلىپ بېرىدۇ. ناپولېئون ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىن ھەتتا «قەيسەرنىڭ مەقسىتى ئىمپېراتور بولۇش ئەمەس، بىرلىككە كەلگەن پىرقە ئارقىلىق يېڭىباشتىن تەرتىپ ئورناتماقچى بولغانلىقى ئۈچۈنلا قەتىل قىلىنغان»لىقىنى ئىسپاتلاش مەقسىتىدە بىرقانچە بايلىق رىم تارىخى يازماقچىمۇ بولغانىدى. «قەيسەر سېناتتا (ئۇلىمالار مەھكىمىسىدە) قەتىل قىلىندى، سېناتتىكى قىرىق نەپەر پومپىيەلىكنىڭ ھەممىسى ئەشەددىي رەقىبلىرىدىن ئىدى» دېگەن بايانىدىن مەنمۇ سېناتىمنى تازىلىشىم كېرەك، دېگەن ئەقلىي يەكۈن ئېنىقلا چىقىپ تۇرىدۇ، ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق قىلغانىدى.

ناپولېئون ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئابدۇسى سۈپىتىدە قەدىمىي رىم ئۇسلۇبىدا سەككىز پارچە تاش پۈتۈك لايىھەلەپ ياسىتىپ زەپەر قوۋۇقىغا ئورناتقۇزدى، بۇ پۈتۈكلەردە پاكىتلارلا بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۆزىگە مەدھىيە ئوقۇلمىغان، تارىخىي مەغرۇرلۇقى پەقەت تاشقى شەكىلىدىلا بەدىئىي زاھىر قىلىنغانىدى. ناپولېئون كېيىنكى ئەۋلادلارنىڭ مەدھىيەسىگە ئېرىشىش مەقسىتىدە ھەرقايسى ئەل تارىخ پۈتۈكچىلىرى ۋە ئەدىبلىرىدىن كەمتەرلىك بىلەن تەلىم ئېلىپ، ئۇلار بىلەن كەڭ كۆشادە پاراڭلىشاتتى.

ناپولېئون ئۆز تارىخىنى ئۈزۈلدۈرمەي يازاتتى. بۇ ياش سەردار ئۆزىنىڭ دەسلەپكى بىر قاتار غەلبىسىنى پەرمانلىرىدا

قەيىت قىلىپ ئۆتكەنىدى. ھەر قېتىمقى يىراق مۇساپىلىك ھەربىي يۈرۈشتىن ۋە ئۇرۇشتىن كېيىن كېيىنكىلەرنىڭ بىلىپ قېلىشى ئۈچۈن گۈزەل بەدىئىي تىل بىلەن ئۈزۈلدۈرمەي خاتىرە قالدۇراتتى. ئىتالىيە پادىشاھلىق تاجىنى ئاتا قىلغاندا ئۆزىنىڭ بەش يىلدىن بۇيانقى گويا رىۋايەتلەردىكىدەك ئاجايىپ كەچۈرمىشلىرىنى ۋە قولغا كەلتۈرگەن غەلبىلىرىنى بىر - بىرلەپ ئەسلەپ ئۆتتى:

«بىز بىرقانچە يىلدىن كېيىن نىل دەرياسىنىڭ قىرغىقىدا ئىشلىرىمىزنىڭ تامام بەربات بولغانلىقىنى بىلگىنىمىزدە بۇ بەختنى ئازاب ئىچىدە ھېس قىلغاندۇق. قوشۇنىمىزنىڭ غەيرىتىگە بارىكالا، بىز مىلاندا يەنە پەيدا بولدۇق، ئىتالىيەلىكلەر بولسا بىزنى قىزىل دېڭىزنىڭ ئىككى قىرغىقىدا بارگاھ قۇرىدۇ دەپ ئويلاشقانىدى.»

ئەمەلىيەتتە، ناپولىئون بۇ چاغدا جاھان ئەھلىنىڭ ئالدىدا تەپ تارتماستىن فىرانسىيە ئاساسىي قانۇنىنى ئاغدۇرۇۋەتكەنىدى. مىسىردىن قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئالىپ تاغلىق رايوندىكى ھەرقانداق بىر چوپانمۇ بىلەتتى.

شانۇ - شەۋكەت ناپولىئوننىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسىنىڭ ئالىي نىشانى، شۇنداقلا بىردىنبىر نىشانى ئىدى، شۇڭا جىمى كۈچىنى مۇشۇ نىشاننى كۆزلەپ سەرپ قىلدى. ئۆزۈمچىلىكى، تارىخ قارىشى، شەرەپخۇمارلىقى، ئىززەت - نەپسى، بالىلىق چاغلىرىدىكى ئارزۇ - ئارمانلىرى، ياشلىق دەۋرىدە كۆڭلىگە پۈككەن پىلانلىرى، قىران چاغلىرىدىكى ئەجىر - تۆھپىسى ۋە كېيىنكى كۈنلەردىكى پەرىشانلىقى ئەنە شۇ جۈملىدىندۇر. ئۆزىنىڭ كېيىنكى زامانلاردىكى شوھرىتى توغرىسىدىكى تەسەۋۋۇرى زور بىر كۆلەڭگە سىماسىدا پۈتۈن پىكىر - خىيالىنى چۇلغۇۋالغانىدى. ناپولىئوننىڭ ئىنتىلىدىغىنى پەقەت

فىرانسۇزچىدىكى زامانداشلىرى ئىچىدىلا كۆزنى چاقنىتىدىغان «غەلبە» بىلەنلا چەكلەنمەستىن، بەلكى لاتىنچىدىكى كېيىنكى زامانلار نەزەردە تۇتۇلغان مەنىدىكى «شۆھرەت» ئىدى. ناپولېئون پانسىي ئالەمدە ھېچكىمنىڭمۇ ئۆلۈمىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى ئېنىق بىلەتتى. ھالبۇكى، قەلبى ئالەمدە ئۆچمەس نام قالدۇرۇش ئىستىكىنىڭ ۋەسۋەسىسىدە ئۆرتىنەتتى. — ئۆمرۈمنى ھېچبىر ئىش تەۋرەتمەي بىھۇدە ئۆتكۈزگىنىمدىن كۆرە ياشىمىغىنىم ئەلا، — دەيتتى دائىم.

ناپولېئون ئالدى بىلەن تاج كىيىش قەسەمىيادىغا تۈزىتىش كىرگۈزۈپ، فىرانسىيە زېمىنىنى ۋە فىرانسىيە خەلقىنىڭ بەختىنى قوغداپلا قالماستىن، «ئۆز ھۆكۈمرانلىقىمىدىن پايدىلىنىپ فىرانسىيەلىكلەرنىڭ شۆھرىتىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىمەن» دېدى. نورمانىدىيە پادىشاھى خېرنىنىڭ زامانىغا ئەللىق بىر قەدىمىي جەڭگاھقا بىر تاشپۈتۈك تۇرغۇزۇپ، تاشپۈتۈككە «ئۇلۇغلارنىڭ شۆھرىتىنى ئۇلۇغلار قەدىرلەيدۇ» دېگەن ھېكمەتنى ئويدۇردى. ئىمپېراتور فىرېدېرىخنىڭ قىلچى ناپولېئوننىڭ ئالدىدا «پىرۇسىيە پادىشاھىنىڭ جىمى مال - دۇنياسىدىنمۇ قىممەتلىك» ئىدى. بىراق، زامانلاردىن زامانلارغىچە نام قالدۇرۇشنى جەڭگاھلاردىلا ئويلاش بىلەن چەكلەنمەيتتى. ناپولېئون بىر قېتىم ئىشىسىزلارغا ئۆي سېلىپ بەرمەكچى بولغانىدى، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇ ئىشقا مەسئۇل ۋەزىرىگە بۇيرۇق چۈشۈرۈپ بولۇپ:

— ئىشىلىرىمىزدىن كېيىنكىلەر بىزنى ئەسلەپ تۇرغۇدەك ئىزىمىز قالسۇن، بۇ ئالەمدىن ئىزىمىز كەتسەك بولمايدۇ، — دېدى تىۋىتتىنلا.

ناپولېئون تەختتىن چۈشۈش ئالدىدا بىر قىسىم زېمىندىن ۋاز كېچىش شەرتىدىكى تىنچلىق كېلىشىمىگە ئىمزا قويغىلى

ئۇنىمىغانىدى. چۈنكى، ئۆزى قولغا كەلتۈرگەن بۇ بىر قىسىم زېمىن شوھرىتىنىڭ بىر قىسمى - دە. ئالەمدىن ئۆتۈش ئالدىدا ئاچچىق خۇددى ئۆز تەقدىرىدەك چۈشىنىكسىز مەنىدىكى ئوخشىتىشلار ئارقىلىق ھەسرەت بىلەن مۇنداق دېگەندى:

— ئادەمنىڭ نام - شوھرەتكە ئىشتىياق باغلىغىنى خۇددى شەيتاننىڭ پىلسىراتتىن ئۆتۈپ جەننەتكە كىرىش ئۈچۈن كۆۋرۈك سالغىنىغا ئوخشاش بىر ئىش ئىكەن. نام - شوھرەت ئۆتمۈش بىلەن كېلەچەكنى بىر - بىرىگە باغلايدۇ، ئەمما تېگى يوق يار ئالدىدا بەربىر توسۇلۇپ قالىدۇ. مەن ئەۋلادلىرىمغا ئىسمىمدىن باشقا ھېچنېمە قالدۇرالمىدىغان بولدۇم.

تۆتىنچى، چارچاشنى بىلمەسلىك، مەڭگۈ بوشاشماسلىق

ناپولېئوننىڭ زېھنىي كۈچى خاراكتېرىنى شەكىللەندۈرگۈچى ئىككىنچى بىر ئامىل ئىدى. زېھنىي كۈچى نېمىدە ئىپادىلىنىدۇ؟

بىرىنچى، ھېسابلاشقا ماھىرلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. بۇ ھەرگىزمۇ بىر كىشىنىڭ چاقناپ تۇرغان تالانتىنىڭ شولسى ئەمەس، بەلكى پۈتۈنلەي قايتا - قايتا ئۆلچەش، ئىنچىكە ئويلىنىش ۋە ئۈزۈكسىز قۇراشتۇرۇش - شاللىۋېتىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان ماھىرلىقىدۇر.

— بىرەر ئۇرۇش پىلانى ئۈستىدە ئويلىنىۋاتقىنىدا ئۆزۈم بىلەن ئۆزۈم مۇنازىرىلىشىمەن، ئۆز ئويۇمنى ئۆزۈم ئىنكار قىلىمەن... ئۇرۇش پىلانى تۈزۈۋاتقىنىدا بەئەينى نومۇسچان قىزنىڭ ئۆزىلا بولۇپ قالىمەن، خېيىم - خەتەر ۋە كۈتۈلمىگەن ئېھتىماللىقلارنى ئۆزۈمچە يوغىنىتىۋالىمەن، شاد - خۇرامدەك كۆرۈنگىنىم بىلەن كۆڭلۈم ھەمىشە جىددىي ھالەتتە تۇرىدۇ.

سەنئەتكارنىڭ ئۆز ئەسىرىگە ھامىلە بولغان چاغلارنىڭ روھىي ھالەتنىڭ ئۆزىگە بۇ؟ رودېرېرغا ئۆزىنىڭ ئېھتىياتچانلىقىنى تېخىمۇ مەسخىرىلىك تەسۋىرلەپ بەرگەندى: — تىنماي ئىشلەيمەن، كۆپ ئويلىنىمەن. ئەگەر بىرەر ئىش يۈز بەرگەندە تەييارلىقىم بولغاچقا، بىمالال تاقابىل تۇرالغان بولسام، بۇ ھەرگىزمۇ پەرىشتىلەرنىڭ قانداق قىلىشىم كېرەكلىكىنى قۇلقىمغا سېلىپ ئۆگىتىپ قويغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى شۇنىڭدىن ئىلگىرى شۇنچىكى ئۇششاق - چۈششەك ئىشلارنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلماي پىششىق ئويلىغانلىقىمنىڭ نەتىجىسى. مەيلى داستىخان ئۈستىدە بولسۇن ياكى تىياتىرخانىلاردا بولسۇن، ھەمىشە پىكىر يۈرگۈزۈپ ئولتۇرمەن، ھەتتا كېچىلىرىمۇ چۆچۈپ ئويغىنىپ خىزمىتىمنى داۋاملاشتۇرىمەن.

ئەنە شۇنداق ئۇزاق مۇددەت ئويلىنىۋېرىش نەتىجىسىدە ۋۇجۇددا ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە توپتوغرا ھۆكۈم قىلىدىغان ئىقتىدار شەكىللەنگەن. ناپولېئوننىڭ بىر قىسىم مۇۋەپپەقىيەتلىرى ماتېماتىكىلىق ھۆكۈملىرى نەتىجىسىدە قولغا كەلگەندى، ناپولېئون بۇنى ئۆزىنىڭ ماتېماتىكا مەشىقلىرىدىن يېتىلدۈرگەن تالانتىنىڭ خاسىيىتىدىن كۆرەتتى. كالىسىدا قايناپ تۇرىدىغىنى ئۇششاق سانلار بولماستىن، بەلكى پۈتۈن دۇنيانىڭ پىلاننى تۈزۈپ چىقىش ئۈچۈن كېرەك بولىدىغان مىليونلاپ تەپسىلاتلارنىڭ يىغىندىسى ئىدى. بىرەر سەركەردە بۇيرۇقىڭىز بەجا كەلتۈرۈلدى دەپ تومئاقلا دوكلات قىلغۇدەك بولسا، ناپولېئون بۇ دوكلاتنى ئادەتلەنگەن ئاھاڭدا ئىنكار قىلىپ، تەپسىلىي دوكلات قىلىشقا بۇيرۇيتتى. چۈنكى، ئۆزىگە كېرىكى تەپسىلاتلار ئىدى، ئىشلارنىڭ چوڭى بولسۇن ياكى ئۇششاق بولسۇن، ھەرقاندىقىنى تەپسىلىي بىلىپ، مۇھىم ياكى

مۇھىم ئەمەسلىكىنى ئايرىباشلاپ چىقىمغۇچە قانائەت ھاسىل قىلمايتتى. ئىتالىيەدە تۇرۇشلۇق ئېۋگېنىگە ئەۋەتكەن مەكتۇپىدا: «سەن نېمىشقا ئۈچ مىليون يەتتە يۈز قىرىق يەتتە مىڭ ئۈلۈش كالا گۆشى تارقىتىسەن؟ ... جەمئىي قانچىلىك قۇرۇق كۆكتات، ھاراق، تۇز ۋە ئىسپىرت كېتىدىغانلىقىنى ساڭا ھېسابلاپ بېرەلەيمەن. قوشۇن بىرلىكى بويىچە ھېسابلاپ چىققىن. مەن شۇ سەۋەبتىن ئەللىك پىرسەنت، ھەتتا يەتتىن پىرسەنت ھەربىي خىراجەتتىن قۇرۇق قالدۇم. سەن نېمىشقا قۇرۇق چۆپنى قاراپ تۇرۇپ خەققە ھېسابلاقتۇرۇپ بىر مىليون ئۈچ يۈز يەتتىن بىر مىڭ باغ چىقارغۇزسەن؟ مېنىڭ ئاران يەتتە مىڭ تۇياقلا ئېتىم بارلىقىنى ئوبدان بىلىسەن، ئۈنچە كۆپ ئوت - چۆپ دېگەن ئون ئىككى مىڭ ئاتقىمۇ بەخۇدۇك يېتەتتى. خىزمەت خىراجىتىمۇ كىشىنى چۆچۈتىدۇ، تۆت ئايدا بىر يۈز ئون سەككىز مىڭ فىرانك كېتىدۇ دەپ ھېسابلىغاندا، يىلىغا تۆت يۈز مىڭ فىرانك دېگەن سۆز! بۇنچە كۆپ خىراجەت پۈتۈن ئىتالىيەنىڭ ئىشلىتىشىگىمۇ يېتىدۇ!» دەپ يازغانىدى.

بۇ پەقەت بىرلا مىسال. ناپولىئوننىڭ خەت - ئالاقىلىرى توپلىمى ئىچىدە جەڭگاھلاردىن ياكى ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرىدىن ئاغزاكى بايان قىلىپ يازدۇرۇپ ئەۋەتكەن بۇ خىلدىكى خەتلەردىن نەچچە مىڭ پارچىسى ئۇچرايدۇ. خەت - ئالاقىلىرىدە غايىسى ۋە قىزغىن خاراكتېرىنى ئىپادىلەيدىغان مەزمۇنلاردىن باشقىسى يوق دەپ ئويلايدىغان كىشىلەر بۇ خەتلەرنى ئوقۇغاندا قاتتىق ناۋمىد بولماي قالمايدۇ. ناپولىئون ئىتالىيە جەڭگاھلىرىدىن ۋە تەنگە خەت ئەۋەتمەكچى بولغانلىقىدىمۇ ئادەملىرىگە بىرەر ۋە تەنپەرۋەر گېرمانىيە نامىدا ئاۋستىرىيەنىڭ سىياسىي ئەھۋالى توغرىسىدا گەپ سېتىپ ساختا خەت يازغۇزاتتى، ئاندىن گېرمانىيەدە تەرەپ - تەرەپكە تارقانقۇزاتتى. ھەربىي يۈرۈش

سەپىرىدە ناپلېس پادىشاھى مۇراتقا خەت يېزىپ، تانىسلاردا،
تىياتىرخانىلاردا ئۆزىنى قانداق تۇتۇش، كىملەرنى چاقىرىش،
كىملەردىن ئۆزىنى قاقچۇرۇش ۋاھاكازالار توغرىسىدا ئەقىل
ئۆگەتكەنىدى. ناپولېئون ئېرفۇرت ئۇچرىشىشىغا تەييارلىق
كۆرۈلۈۋاتقان مەزگىلدە ئۇچرىشىشقا كەلگەن بەگلەرگە مەشھۇر
ئارتىسلارنى تونۇشتۇرغۇزىدىغان بىرەر مۇۋاپىق نامزات تېپىشى
كېرەكلىكىنى بىردىنلا ئېسىگە ئالغانىدى. ناپولېئون تەقدىرنى
سان - سېپىرلار ئارقىلىق يىغىنچاق ئىپادىلىگىلى بولىدۇ دەپ
قارايتتى، بۇ نۇقتىنى ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا بولغان
قارىشىنى زاھىر قىلىپ بېرىدىغان تۆۋەندىكى سۆزلىرى ئەڭ
كۈچلۈك دەلىللەپ بېرىدۇ:

— ھەر بىر ئائىلە ئالتە پەرزەنتلىك بولۇشى كېرەك، ئوتتۇرا
ھېساب بىلەن بۇلاردىن ئۈچى بىئەجەل ۋاپات بولسا، ئامان -
ئېسەن چوڭ بولغان ئۈچىدىن ئىككىسى ئاتا - ئانىسىنىڭ
ئورنىنى ئالىدۇ، بىرى دۆلەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ.
دېمەك، ناپولېئوننىڭ ھېساباتلىق تەپەككۈرىنىڭ توغرىلىقى
ئەنە شۇنداق كۈلكىلىك دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنىدى.

ئۈچىنچى، ناپولېئوننىڭ زېھنىي كۈچى ھەرىكىتىنىڭ
تېزلىكىدە ئىپادىلىنىدۇ. ناپولېئون چۈشۈرگەن بۇيرۇقلىرىدا
بىرقانچە قېتىم ئۆز قەلىمى بىلەن: «دەرھال ھەرىكەتلىنىڭلار!»
دەپ يازغانىدى. بۇ نۇقتا پرۇسسىيە پادىشاھىنىڭ تۆۋەندىكىدەك
تەسۋىرىدە ئەڭ جانلىق ۋە دەل جايدا ئىپادىلىنىدۇ: ئات
مىنىدىغان بولسا «دائىم بولۇشچە چاپتۇراتتى، ئارقىسىدا
كىملەرنىڭ ئاتتىن يىقىلىپ چۈشكىنىدىن پەرۋايى پەلەك
كېتىۋېرتتى». ھالبۇكى، بىرەر ئىشقا تۇتۇش قىلسا، ئات
مىنىگىگە قارىغاندا ئاقىلانرەك ئىش قىلاتتى، دائىم پىششىق
ئويلىنىپ ئاندىن ھەرىكەت قىلاتتى. جىددىي تەدبىر قوللىنىشقا

توغرا كەلگۈدەك ئىش بولمىغان تەقدىردىمۇ «مىنۇت - سېكۇنتنىمۇ قولدىن بەرمەيلى» دېمەي قالمايتتى. زىممىسىدىكى زىيادە ئېغىر يۈك ئۆمرىنى بارا - بارا قىرقيتتى، شۇنداق ئەھۋالدا يوشۇرۇن ئاڭ - تۇيغۇلىرى خۇددى ئىشلىرىنى بىر باشقا ئېلىپ چىقىشقا يەتكۈدەك ۋاقتى قالمايۋاتقاندا تىنماي چېپىشقا ئۈندەپ تۇراتتى. شىددەتلىك داۋاملىشىۋاتقان ئۇرۇش جەريانىدا بېرنادوتقا خەت يېزىپ: «سىزنىڭ سەۋەبىڭىزدىن بىر كۈنلۈك ۋاقتىم زايە كەتتى، دۇنيانىڭ تەقدىرى ئەنە شۇنداق بىر كۈن تۈپەيلىدىن ئۆزگىرىپ كېتىدۇ» دەپ تەنبىھ بەرگەنىدى.

ناپولېئون تىنماي ئىشلەيتتى، شۇنداقلا قول ئاستىدىكىلەرنىمۇ ئەنە شۇنداق جىددىي ئىشلەشكە ئالدىرىتىپ جىددىيلەشتۈرۈۋىتەتتى. خادىملىرىنى جىددىي ئۇرۇش داۋامىدا ئەمەس، ئادەتتىكى چاغلاردىمۇ ھۆكۈمەت بىرقانچە ئايدا ئاران قارار قىلىدىغان ئىشلارنى چاپسان پۈتكۈزۈشكە قىستايىتتى. رۇسىيە بىلەن شەرتنامە ئىمزالاشماقچى بولغاندا تالېپىراننىڭ شەرتنامە كۆپىيەسىنى بىرقانچە سائەت ئىچىدە يېزىپ چىقىشىنى تەلەپ قىلدى؛ ئۆزىنىڭ نېمە ۋەجىدىن قايتا نىكاھلىق بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈش مۇناسىۋىتى بىلەن ھەرقايسى ئەللەرنىڭ ئەلچىلىرىگە ۋە باش مەمۇرلىرىغا يوللىنىدىغان ئالاقىنى «شۇ كۈنى» نىڭ ئۆزىدىلا پۈتكۈزدى؛ بىر كۈنى كېچىسى تۇرۇپلا پارىژنى قانداق گۈللەندۈرۈش مەسلىسى ئۈستىدە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن قاتتىق ئويلىنىپ چىقىپ، ئەتىسى ئەتىگەندىلا ئىچكى ئىشلار ۋەزىرىگە:

— پارىژنى ئون يىل ئىچىدە ئىككى مىليون نوپۇسقا ئىگە قىلماقچىمەن، بۇ شەھەر ئۈچۈن ئۇلۇغ ۋە پايدىلىق ئىشلارنى قىلىپ بېرەي دەيمەن. قانداق تەكلىپىڭىز باركىن؟ — دېدى.

— ئۇنداق بولسا پارىژغا سۇ باشلاڭ، ئالىيلىرى، — دېدى.

ئىچكى ئىشلار ۋەزىرى. ئاندىن قانداق قىلىپ ئوككىۋېس دەرياسىدىن پارىژغا سۇ باشلاش كېرەكلىكىنى چۈشەندۈردى. — تەكلىپىڭىز تەلىمۇ ئورۇنلۇق بولدى. G نى چاقىرىپ كىرىڭ، ئەنە بەش يۈز كىشىنى باشلاپ بېرىپ قانال چېپىشقا كىرىشىۋىن.

ناپولېئوننىڭ ئادەتتىن تاشقىرى كۈچلۈك خاتىرىسى يەنە بىر ئۆتكۈر قورالى ئىدى.

— ئۆزۈمنىڭ قانداق ئەھۋالدا تۇرۇۋاتقانلىقىمنى مەڭگۈ ئېنىق بىلىپ تۇرىمەن. شېئىرنىڭ قاپىيەسىنى ئېسىمدە تۇتالمايمەن، ئەمما قوشۇنلىرىمنىڭ ئەمەلىي كۈچىگە دائىر ھەرقانداق سان — سىپىرنى سۈدەك يادقا بىلىمەن.

ناپولېئون ئۆزى ئۈچۈن مۇھىم جايلارنىڭ يەر ناملىرىنى، ئۆزى جەڭ قىلغان دۆلەتلەرنىڭ تەۋەيىدىكى يەر ناملىرىنى پىششىق يادقا بىلەتتى. پوچتا مىنىستىرىنىڭ ئېيتىشىچە، ئىمپېراتور يوللارنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى تېنىمەي ئېيتىپ بېرەلەيدىكەن، مىنىستىر بولسا ماتېرىيالغا قارىماي تۇرۇپ ئېيتىپ بېرەلمەيدىكەن. ناپولېئون بىر قېتىم تولوندىكى بارگاھىدىن قايتىپ كېلىۋېتىپ يولدىن ئېزىپ قالغان بىر توپ لەشكەرنى يولۇقتۇرغان، ئۇلارنىڭ قىسىم نامىنى، قاچان، قەيەردىن يولغا چىققانلىقىنى سوراشتۇرغاندىن كېيىن بىر تەرەپنى كۆرسىتىپ:

— ئۇياققا قاراپ ئىلگىرىلەڭلار! قىسىمىڭلار بۈگۈن ئاخشام H جايغا چۈشىدۇ. شۇ تاپتا ئىككى يۈز مىڭ كىشىلىك قوشۇن سەپەر ئۈستىدە! — دەيدۇ.

ناپولېئون مېڭىسىنى بىر قانچە تارماققا بۆلگەنىدى. — كاللامدىكى بىرەر ئىشنى كەلگەن يېرىدە توختىتىپ تۇرۇش ئۈچۈن بۇ تارتمىنى ئېتىپ، يەنە بىر تارتمىنى ئاچمەن،

شۇنداق قىلسام ئىشلار ئېلىشىپ كەتمەيدۇ. ئۇخلايدىغان چېغىمدا جىمى تارتىمنى ئېتىۋېتىمەن - دە، بىردەمدىلا ئۇيقۇغا كېتىمەن.

ناپولېئون ئېسىل زادىلەرنىڭ دىتىغا ياقىدىغان يۇلتۇزلار، ئەۋلىيا - ئەنبىيالار ياكى يىرتقۇچلارنىڭ ئوبرازى چۈشۈرۈلگەن نۇرغۇن تاج بەلگىسىنىڭ نۇسخىلىرىنىڭ ھېچقايسىسىنى ياراتماي ھەسەل ھەرىسىنى تاللىدى ھەمدە تالانت ئىگىسى بوشاشماي تىرىشچانلىق كۆرسەتكەندىلا مەقسىتىگە يېتىدۇ دەپ قايتا - قايتا تەكىتلىدى. ناپولېئون «تالانت تىرىشچانلىق دېمەكتۇر» دەيتتى دائىم. ئەمەلىيەتتە، تىرىشچانلىق تالانتلىق بولۇشنىڭ مۇھىم ئامىلى دېمەكچىدى. خىزمەت ناپولېئوننىڭ ھاياتىنى تەشكىل قىلغۇچى مۇھىم بىر ئېلېمېنت ئىدى، ئىشلىرى پۈتۈنلەي بەربات بولغان، كېيىنكىلەرگە ھېچنېمە قالدۇرالمىغان تەقدىردىمۇ، تىرىشچانلىقى ۋە شۆھرىتى كېيىنكى زامانلاردىكى ياشلارنى بەربىر تۈگمەس - پۈتمەس مەنئۇ قۇدرىتى بىلەن رىغبەتلەندۈرىدۇ، ئەلۋەتتە.

نۇرغۇن كىشى ناپولېئوننىڭ ئۇيقۇنىمۇ، تاماقنىمۇ ئۇنتۇپ دېگۈدەك توختىماي خىزمەت قىلغانلىقىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرگەنىدى. ناپولېئوننىڭ دوستى رودېرېر ئەسلىمىسىدە قەيت قىلىپ مۇنداق دەپ يازىدۇ:

ئىشقا بىر كىرىشىپ كەتسە ئون سەككىز سائەت توختىماي ئىشلەيتتى، بىر ئىشنى ياكى بىر قانچە ئىشنى بىر تەرەپ قىلىۋەتمىگۈچە بولدى قىلمايتتى. كالىسىنىڭ بىكار قالغانلىقىنى زادىلا كۆرۈپ باقمىدىم، قاتتىق چارچىغان چاغلىرىدىمۇ، سەپەر قىلىپ كېتىۋاتقان ياكى دەرغەزەپ بولۇپ تۇرغان چاغلىرىدىمۇ ئويلىنىشتىن زىنھار توختاپ قالمايتتى. ھېچقاچان قىلىۋاتقان ئىشنى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ زېھنىنى

باشقا بىر ئىشقا چېچىۋەتمەيتتى. قانۇن كوپىيەسىنى يېزىش توغرىسىدىكى يىغىندا مىسىردىكى جەڭ ئەھۋالىدىن يېڭى - يېڭى خەۋەرلەر كېلىپ تۇراتتى، خۇش خەۋەر بولۇشىدىن ياكى شۇم خەۋەر بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ خەۋەرلەرگە زادىلا دىققىتىنى بۆلمەيتتى. ھەمىشە بىرەر ئىشقا پۈتۈن دىققىتى بىلەن بېرىلەتتىكى، ھېچقاچان كېچىكتۈرمەيتتى، شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە تازا مۇھىم بولمىغان ئىشلارنى قەتئىي بىر ياققا قايرىپ قويۇپ، ۋاقتى كەلگەندە بىر ياقلىق قىلاتتى.

ناپولېئون نۇرغۇن ئادەملىرىنى ساغلاملىقتىن، ياشلىق باھارىدىن مەھرۇم قىلدى. چۈنكى، ئۇلارغىمۇ ئۆزىگە قويغان تەلەپنى قويايتتى. ھالبۇكى، ئۇلارنىڭ ناپولېئوننىڭ تەلپىدەك ئىشلەشكە قۇربى يەتمەيتتى. تۈن نىسپىدە چاقىرتىلىپ كەلگەن كاتىپى سەھەر ۋاقتى سائەت تۆتلىرىگىچە ئىشلەپ ئاندىن ياناتتى، سائەت يەتتە يېرىمدا يەنە يېڭى ۋەزىپە كۈتۈپ تۇراتتى، شۇنىڭ بىلەن ئورنىدىن دەس تۇرۇپ سائەت توققۇزغىچە توختىماي ئىشلەيتتى. ناپولېئون تاماق ۋاقتىدا ئىككى كىشىلىك تاماق كەلتۈرگۈزەتتى - دە، خۇددى ئۇرۇش قىلىۋاتقان چاغلاردا كانۇپىيى بىلەن بىللە تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ غىزالانغاندەك، ئىش ئۈستىلىنىڭ بىر بۇرجىكىدە كاتىپى بىلەن بىللە تاماق يەيتتى. ناپولېئون باش مەمۇر بولغان چاغلىرىدا ئاخشىمى سائەت ئالتىدە يىغىن ئاچاتتى، يىغىن تاكى ئەتىسى ئەتىگىنى سائەت بەشكىچە داۋاملىشاتتى. ئۆز بۇلاق قەسىرىدە تۇرغان ئۈچ ئاي ئىچىدە جەمئىي تۆت يۈز ئوتتۇز بەش پارچە ئالاقە ئەۋەتتى، بۇ ئالاقىلەر تۆت كېسىك چوڭ قەغەزگە يېزىلغان بولۇپ، ساق تۆت يۈز بەت كېلەتتى. بۇ ھۆكۈمەت ئالاقىلىرىدىن باشقا يەنە نۇرغۇن ئاغزاكى بۇيرۇق ۋە خۇسۇسىي خەت - ئالاقىلەرمۇ بار ئىدى.

ناپولېئون ئەنە شۇنداق زېھنىي قۇۋۋىتىگە تايىنىپ دۇنيا

بىلەن ئېلىشاتتى. «زۆرۈر تېپىلغاندا» دېگەن سۆزنى قىلىشقا تولىمۇ خۇشتار ئىدى، پىلاننى يولغا قويۇش داۋامىدا ھېچقانداق پىرىنسىپقا ئېسىلىۋالمايتتى، لايىھەسىنى مۇھىت، شارائىتقا قاراپ ئۆزگەرتىشكە ھەر ۋاقىت تەييار ئىدى ھەمدە ئەنە شۇ تەرزىدە يېڭىباشتىن تەڭشەش ئارقىلىق ئۆزگىرىشچان ۋەزىيەتنى كونترول قىلاتتى. پولاتتەك ئىرادىلىك بۇ ئەزىمەت ئاقىلانلىك بىلەن ئەڭ جانلىق ئىش كۆرۈپ، بىر تەرەپتىن ئۆز قارارىنى باشقىلارغا تاڭسا، يەنە بىر تەرەپتىن جانلىق تەدبىر قوللىنىپ، مۇھىت ۋە شارائىتتىكى ئۆزگىرىشكە تەن بېرەتتى.

— كاپىتاننىڭ ئاجىزلىقى پورتقا مەجبۇر بۆسۈپ كىرمەستىن، ئوچۇق دېڭىزدا خەقنىڭ سۈر — توقاي قىلىشىغا بوي بېرىپ ئولتۇرىدىغانلىقىدا كۆرۈلىدۇ. فىلوتىمىزنىڭ بۇ ئاجىزلىقىغا باشقا ئەيىبلىرى قوشۇلۇپ كەتكەچكە، دۇنيانىڭ قىياپىتىنى ئۆزگەرتىشكە قانداق بولالمىدىم، — دېگەن ئىدى ناپولېئون، — ئەگەر ئۆز ۋاقتىدا ئاق قورغاننى ئالغان بولساق، ھەلەبكە قاراپ تېز ئىلگىرىلەپ، خىرىستىيانلار، دېرۇسلار ۋە ئەرمەنلەرنىڭ ياردىمىنى قولغا كەلتۈرەتتۇق — دە، تېزلا يېقىن دەرياسىغا يېتىپ بارا تتۇق، ئاندىن ھىندىستانغا بېرىپ يېڭى تۈزۈمنى دۇنيانىڭ ھەممە يېرىگە تارقاتقان بولاتتۇق.

بۇ سۆزنىڭ پۈت تىرەپ تۇرالايدىغان — تۇرالمايدىغانلىقى نامەلۇم، ئەمما ئۆزى شۇنداق بولۇشىغا شەكسىز ئىشەنەتتى. بۇ ئۆزىنىڭ رېئاللىقچىلارغا خاس روھىنى زاھىر قىلىپ بېرىدۇ. ناپولېئون سان — سىپىرلاردىن تۈزۈلگەن بۇ دۇنيادا ھەممە ئىش ئادەملەرنىڭ ھەربىر ئىش — ھەرىكىتىگە باغلىق بولىدۇ، ھەرقانداق كىشىنىڭ كىچىككىنە سەۋەنلىكى تۈپەيلىدىن پۈتۈن ۋەزىيەت باشقا بىر تەرەپكە بۇرىلىپ كېتىشى مۇمكىن، دەپ قارايتتى. شۇڭا، دائىم شارائىتقا يارىشا ئىش كۆرۈپ، ئۆز ئويىنى

ئەھۋالغا قاراپ تەڭشەپ تۇراتتى. بىراق، ئۆزىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى بۇنىڭ خاسىيىتىدىن كۆرمەيتتى، بەلكى شۇنداق بىر زاماندا ياشىغانلىقىدىن كۆرەتتى. «ئەگەر لۇئىس X IV نىڭ اماندا ياشىغان بولسام، كۆپ بولغاندىمۇ تۇرۇنغا ئوخشاش بىر ئارمىيە گېنېراللا بولالشىم مۇمكىن ئىدى» دېگەندى.

ناپولېئوننىڭ زېھنى كۈچى ھېسسىياتىغا بوي بەرمەيتتى، غۇرۇرى ۋە ئىززەت - نەپسىنىڭ قۇدرىتى بىلەن ئۆزىنى كونترول قىلىپ تۇرالايتتى. تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن ئىشلارغا دۇچ كەلگىنىدە ئۆزىنى بىمالال تۇتاتتى. «چوڭ - چوڭ ۋەقەلەرگە كۆنۈكمەن، شۇڭا باشقىلار ماڭا دوكلات قىلغاندا ئاھ ئۇرۇپمۇ كەتمەيمەن، بىرەر سائەتچە ئۆتكەندە ئاندىن بارا - بارا قايغۇرۇشقا باشلايمەن.»

بىراق، ناپولېئوننىڭ قاتتىق ئاچچىقلىنىدىغان چاغلىرىمۇ بولاتتى. قايناق ھېسسىياتى ۋە مەغرۇر تۇيغۇلىرى ئۇرغۇپ تۇرغان، قەلبى نازۇك تۇيغۇ ۋە ئىلھام بىلەن تولۇپ تاشقان پەيتلەردە ئۆز ئىشلىرىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشىغا كېرەكلىك مىليونلاپ كىشىنىڭ تەق بولمايۋاتقانلىقىدىن خۇبى تۇتۇپ قالاتتى.

تېخىمۇ مۇھىمى، بەزىدە سىياسىي ئېھتىياج تۈپەيلىدىن ئەتەي ئاچچىقلىغان قىياپەتكە كىرىۋالاتتى. بەزى چاغلاردا ئىشلار ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ ئويۇنىنى ئۆزى پاش قىلىپ قويايتتى. - مېنى راستلا ئاچچىقى كەلدى، دەپ قالىدىڭىزمۇ؟ خاتالاشتىڭىز، مەن ھېچقاچان غەزەپىمنى چەكتىن ئاشۇرۇۋەتمەيمەن، - دېگەندى بىر قېتىم ۋارشاۋادا.

بىر كۈنى جىيەنى بىلەن بىللە ئوردا كېنىزەكلىرى بىلەن كۆڭۈللۈك پاراڭلىشىپ ۋاقتىنى خۇشۋاق ئۆتكۈزۈۋاتاتتى، شۇ

ئەسنادا بىرەيلەن «ئەنگلىيە ئەلچىسى كۆرۈشكىلى كەپتۇ» دەپ مەلۇم قىلدى، بۇ گەپنى ئاڭلاپ، شۇ ئان چىرايى تۇتۇلۇپ كەتتى. قوشۇمىسى تۈرۈلگەن، چىرايى تاتىرىپ كەتكەن ناپولىئون گۈرسۈلدەپ دەسسگىنىچە ئەنگلىيە ئەلچىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، شۇنچە كۆپ كىشىنىڭ ئالدىدىلا دەرغەزەپ بىلەن بىر سائەتكىچە توختىماي سۆكتى. ناپولىئوننىڭ ئەنگلىيەگە ئاچچىقى بارلىقى راست، ئەنگلىيە ئەلچىسىنىڭ ئارامىنى بۇزۇپ تىنماي زىيارەتكە كېلىۋەرگەنلىكىدىن كەيپى ئۇچقانلىقىمۇ راست ئىدى. بىراق، شۇ چاغدا پەقەت سىياسىي ئېھتىياج تۈپەيلىدىنلا شۇنچە قاتتىق غەزەپلەنگەن قىياپەتكە كىرىۋالغانىدى.

بۇنداق چاغلاردا نەق مەيداندا بار نۇرغۇن كىشى ناپولىئوننى مىجەزى ئوسال ئىكەن دەپ قالاتتى. ھالبۇكى، ئىچ سىرىنى كۆرۈپ يەتكەن تاللىپىران بولسا مۇنداق دېگەنىدى:

— بۇ ئالۋاستى ھەممىمىزنى ئالدايدۇ، ئالدىغاندىمۇ غەزەپ ئويۇنى بىلەن ئالدايدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئۇمۇ بىر ئەقىل ئىگىسى، ئەمما ئۆز مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن قانداق ئويۇن ئويناشنى ئوبدان بىلىدۇ!

ناپولىئوننىڭ شۆھرەتپەرەسلىكى ۋە ھوقۇقىنىڭ زورلۇقىنى نەزەردە تۇتقاندا، ئەسلىدە ئاداۋەتخۇمار بولۇشى كېرەك ئىدى. بىراق، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا ماھىر، سوغۇققان بولغاچقا، ھېچقانداق ئاداۋەت ساقلاپ ئۆچ ئالدىغان ئىشنى قىلىپ باقمايتتى، رەقىبلىرى ياكى ئاسىيلارنى جازالىغاندىمۇ ھېچقاچان چەكتىن ئاشۇرۇۋەتمەيتتى، تازىلىۋېتىش كېرەك دەپ قارىغان كىشىلەرنىمۇ سۈرگۈن قىلىش بىلەنلا بولدى قىلاتتى. ئۆزى مەغلۇپ قىلغان دۈشمەنلىرىنى بولسا، مەرتىۋىسىنىڭ چوڭ - كىچىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مەردلىك بىلەن بىر دەك كەچۈرۈم قىلىۋېتەتتى.

بىر قېتىم بادېن ئەلچىسى بادېننىڭ كىنەزى بۇلورۇكنىڭ ئورنىدا تۆلەم تەلەپ قىلىپ كەلگەندى، ئىمپېراتور ناپولېئون غەزەپ بىلەن كەسكىن رەت قىلدى. بۇنداق قىلىشى ھەرگىزمۇ كىنەزنىڭ ئىلگىرى پىرۇسسىيەنى فىرانسىيەگە جەڭ ئېلان قىلىشقا كۈشكۈرتكەنلىكىگە ئاداۋەت ساقلىغانلىقى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى 1792 - يىلىدىكى فىرانسىيەگە قارشى بىرىنچى قېتىملىق ئۇرۇش مەزگىلىدە ئېلان قىلغان مەشھۇر باياناتىدا پارىژنى تۈزلۈپتىش كېرەك دەپ چار سالغانلىقى ئۈچۈن بەرگەن جازاسى ئىدى.

— بۇ شەھەر ئۇنىڭ ئالدىدا نېمە گۇناھ قىپتىكەن؟ — دەپ ھۆركىردى ئەينى يىللاردىكى لېيتېنانت، يىگىرمە يىلدىن كېيىنكى ئىمپېراتور غەزەپ بىلەن، — بۇ ھاقارەتنى يۇماي بولمايدۇ!

بەشىنچى، قوماندانلىق سەنئىتى

باشقا ئەللەرنى بويسۇندۇرۇپ ئىستېلاچى بولۇپ قالغان ناپولېئوننىڭ زېھنى كۈچى ئەينى چاغلاردا ئەڭ گەۋدىلىك زاھىر بولۇشقا باشلىغانىدى. بىراق، زېھنىنىڭ ئۆتكۈرلۈكى ئادەتتىكىدەك ھەربىيلەرگە خاس ساپاسىدىن كۆرە كۆپىنچە ھاللاردا مەنئۇيىتىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپاتتى.

— قىلىچىمنى كەمدىن - كەم قىنىدىن سۇغۇرىمەن، چۈنكى قورالغا تايىنىپ ئەمەس، كۆزلىرىمگە تايىنىپ غەلبە قازىنمەن.

ناپولېئوننىڭ روھىنى چۈشىنىپ يېتىش ئۈچۈن، يېڭى تكتىكا شەكىللىرىنى چۈشىنىش ئۈچۈن مۇھىم ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى پۈتۈن ۋۇجۇدىنىڭ ئۇرۇش ئالدىدا، ئۇرۇش داۋامىدا ۋە

ئۇرۇشتىن كېيىن قانداق ھالەتتە تۇرىدىغانلىقىغا قارىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. ناپولېئوننىڭ بۇ جەھەتتىكى ئىپادىسىمۇ ناھايىتى ئۆزگىچە.

ھەربىيلەرنىڭ كۈچ مەنبەسى ۋۇجۇدىدىكى باتۇرلۇقىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ، ناپولېئوننىڭ ۋۇجۇدىدىكى باتۇرلۇقىمۇ ئۆزگىچە ئىدى. ناپولېئون ياش چاغلىرىدىكى، شۇنداقلا ئۆمرىنىڭ ئاخىرلىرىدىكى نۇرغۇن جەڭلەر داۋامىدا ئۆز جاسارىتىنى كۈرمىنىڭ قېتىم ئىسپاتلاپ بەردى. مەڭگۈ قورقماس ھەربىي بولمايدۇ، مۇھىمى دۈشمەن ھولۇقۇپ ۋەھىمىگە چۈشكەن دەقىقىلەردىن پايدىلىنىپ غەلبە قازىنىشقا ماھىر بولۇش كېرەك. ناپولېئون ئۇشتۇمتۇت يۈز بەرگەن دەھشەتلىك ۋەقەلەر ئالدىدا ھولۇقماستىن ئۆزىنى تەمكىن تۇتۇپ، كەسكىن تەدبىر قوللىنىدىغان تەڭداشسىز جاسارەتكە ئىگە ئىدى. يەنە بىر جەھەتتىن، دۇنياغا چۈشكەنلەرنىڭ «رىتسارلارچە روھى»نى ياراتماي، بۇنداق باتۇرلۇقنى «ئادەمخور باتۇرلۇق» دەپ ئاتايتتى. بۇ بۈيۈك قوماندان ئادىمىيلىك بىلەن شەپقەتسىزلىكنىڭ چەك - چېگراسىنى ئايرىشقا ماھىر ئىدى. بىر قېتىم قوبۇلخانسىدا مېتېرىنچقا:

— غەلبە ئۈچۈن مىليونلاپ كىشى قۇربان بولسىمۇ ۋاي دەپ كەتمەيمەن، — دېگەندى.

ئەمما، جەڭگاھتا بولسا قاتتىق ئېچىنىپ:

— ئەگەر پادىشاھلار، سەركەردە - سەردارلار، ۋەزىر - ۋۇزىرالار بۇ يەردىكى پاچىئەنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن بولسا، ئۇرۇش - يېغىلىققا مۇنچە بېرىلىپ كەتمىگەن بولاتتى، — دەيتتى. يەنە بىر قېتىم يوسېفىنغا يازغان خېتىدە: «بۇ يەردە تۆكۈلگەن قانلار دەريا بولۇپ ئاقتى، جەسەتلەر دالانى بىر ئالدى، ئۇرۇش دېگەن شۇنداق بولىدۇ، بۇ ھالنى كۆرگەن ھەرقانداق كىشى قاتتىق

ئازابلانماي قالمايدۇ» دېگەنىدى. ئەقىل بىلەن ھېسسىيات توقۇنۇشى ئىچىدە قالغان ناپولېئون مەسئۇلىيەتچانلىقىنى پەش قىلىپ: «جەڭگاھتا ھېسسىياتقا بېرىلىپ كەتكەن كىشى تېخىمۇ كۆپ بىگۇناھ كىشىنىڭ جېنىغا زامىن بولىدۇ» دەپ ئۆزىنى ئاقلاتتى، كۈچىنىڭ بارىچە ساقلانماقچى بولىدىغىنىمۇ شۇ ئىدى. بىراق، ياۋروپانى بىرلىككە كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار نىشانغا يېتىش ئۈچۈن جەڭگاھتا مىليونلاپ ئادەمنى چىقىم قىلىشتىن ئايانمايتتى. ئەمما، بىرەر كۆۋرۈك، بىرەر ئاكوپنى ئالماقچى بولغاندا، ئىمكانقەدەر ئەڭ ئاز قۇربان بېرىشكە تىرىشاتتى ۋە: «ئەگەر نادانلىق قىلىپ ئىككى ئادەمنىڭلا قۇربان بېرىشى كۇپايە قىلىدىغان يەرگە ئون ئادەمنى قۇربان قىلسا، شۇ قوماندان بىئەجەل كەتكەن سەككىز شېھىتنىڭ ئالدىدا جاۋابكار بولىدۇ» دەيتتى.

ناپولېئون ئادەتتە سىياسىي ئېھتىياج تۈپەيلىدىنلا ئۇرۇش قوزغايتتى، ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلىش داۋامىدا بولسا ھېچقانداق ئۆچمەنلىك بىلەن ئىش كۆرمەيتتى. شۇڭا، ئۇرۇش ئاياغلاشقان ھامان قارشى تەرەپنى دۈشمەن سانمايتتى. «لوبورگ ئارىلىدا ئون سەككىز مىڭ ئەسىرنىڭ ئاچارچىلىقتا قالغانلىقىنى ئاڭلاپ قاتتىق چۆچۈدۈم، — دەپ يازغانىدى ۋېيېننادىكى ئوردىدىن ئەۋەتكەن خېتىدە، — بۇ كەچۈرگۈسىز ئىنسابسىزلىق بوپتۇ. دەرھال يىگىرمە مىڭ كىشىلىك بولكا ھەم شۇنچىلىك بولكا پىشقۇدەك ئۇنى بولكىخانغا يەتكۈزۈپ بېرىڭ.»

بىراق، تىلورلارنىڭ ئۇرۇش توختىغاندىن كېيىنمۇ فىرانسىيە لەشكەرلىرىنى قىرغىن قىلىۋاتقانلىقىدىن ۋاقىپلانغاندا بولسا غەزىپىنى باسالماي دەرھال پەرمان چۈشۈردى:

ئاز بولغاندىمۇ ئالتە چوڭ كەنتنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىڭلار ھەمدە ئوت قويۇپ كۈلىنى كۆككە سورۇۋىتىڭلار... بۇ تاغلىقلار ئۆزلىرىدىن ئۆچ ئالدىغانلىقىمىزنى ئېسىدە مەھكەم تۇتىدىغان بولسۇن.

ناپولېئون ئۇرۇشنى بىر خىل سەنئەت دەپ بىلەتتى. گويا بىر سەنئەتكار دەك پەتىۋا چىقىرىپ، بۇ خىل سەنئەتنى ئۆگىنىش ئارقىلىق ئۆزلەشتۈرۈۋالغىلى بولمايدۇ، دەيتتى. تىپىك سەنئەتكارغا خاس ئۇسۇلدا ئۆزى پىششىق تونۇش ساھەگە بەرگەن تەبىرىنىمۇ يەنە ئۆزى ئىنكار قىلاتتى. ئىسپانىيە ئۇرۇشى ئاياغلاشقاندىن كېيىن بىر سەركەردىسىگە ئەۋەتكەن خېتىدە «ئۇرۇشتا يېڭىش - يېڭىلىشىڭىز ماددىي كۈچىڭىزنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە ئەمەس، مۇھىمى ئىستراتېگىيەلىك ھېسابلاش ئىقتىدارىڭىزنىڭ قانداق بولۇشىغا باغلىق» دەپ يازغانىدى. يەنە بىر قېتىمدا «لەشكېرىي سان جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈك ياكى قوشۇننىڭ جاسارىتى ئۇرۇشتا غەلبە قازىنىشنىڭ ئاچقۇچى» دېدى. ناپولېئون بەزىدە ھەتتا ئۇرۇشنىڭ غەلبىسىنى ئىلھام بەلگىلەيدۇ دەپ قاراپ «ئۇرۇشنىڭ نەتىجىسى قىل ئۈستىدە تۇرىدۇ، ئۇرۇش كۆپىنچە ھاللاردا ئۈشتۈمۈتۈ پەيدا بولىدۇ - دە، كىچىككەنە بىر زاپاس قوشۇنىمىزنىلا ئىشقا سېلىپ ئۇرۇشنىڭ نەتىجىسىنى چىقىرىمىز!» دەيتتى.

ناپولېئون تېخىمۇ ئاقىلانلىك بىلەن، شۇنداقلا سەنئەتكارغا خاس سالاپەت بىلەن مۇنداق دەيدۇ: «ئۇرۇشنىڭ ئاچقۇچلۇق پەيتى ئىككى مەرتەم تۇتۇشقاندىن كېيىن مانا مەن دەپ مەلۇم بولىدۇ. ئاچقۇچلۇق پەيت بىر چارەكتىن ئېشىپ كەتمەيدۇ... ھەر قېتىمقى ئۇرۇش داۋامىدا ئەڭ باتۇر جەڭچىنىڭمۇ چېكىنىش خىيالىغا كېلىپ قالىدىغان چاغلىرى بولىدۇ، بۇنداق چاغدا ئازراق بولسىمۇ رىغبەتلەندۈرۈپ دەۋەت قىلىپ قويغاندا، شۇ

جەڭچىنىڭ ۋۇجۇدىدا يېڭىباشتىن ئىشەنچ پەيدا بولىدۇ.»

ناپولىئون ئەنە شۇنداق ئىقتىدارغا تايىنىپ بىر مۇنچە جەڭنىڭ غەلبىسىنى قولغا كەلتۈرگەنىدى. ئاددىي - ساددا بولغاچقا، لەشكەرلەر ئوبدان چۈشىنەتتى. ھەتتا: «ئۇرۇش سەنئىتى خۇددى گۈزەل، ئەمما ئاددىي شەيئىلەرگە ئوخشاش ئاددىي بولىدۇ» دەيتتى. ئۇرۇشنى جاھاندىكى سەنئەت تۈرلىرىنىڭ ئەڭ ئالىيسى، دەپ قارايتتى.

ناپولىئوننىڭ لەشكەرلەر ئىچىدىكى ئابىرۇيى ھەممە كىشىگە ئايان ئامەتلىك تارىخىنىڭ خاسىيىتى بىلەن تىكلەنگەنىدى. ئەينى يىللىرى سەركەردە بولغان چاغلىرىدا بىيۇرۇكرات مۈلكىي ئاپپاراتلاردىن پايدىلىنىشنى ئۆگىنىۋالغانىدى، ئىمپېراتور بولغاندىن كېيىن مۈلكىي ئەمەلدارلارنىڭ ئىسكەنجىسىگە تاقابىل تۇرۇشنىڭ ئېپىنى بىلىمى يۈرگەن چەت ئەللەردىكى رەقىبلىرىگە ئىچ ئاغرىتىدىغان بولدى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇرۇشنىڭ ئەھلى بولمىغان كىشىلەرنىڭ قارىغۇلارچە قوماندانلىقىنىڭ خەۋپىنى تونۇپ يەتكەنىدى. ئاكىسى يوسېفقا ئەۋەتكەن خېتىدە: «قوشۇنغا پادىشاھ قوماندانلىق قىلىدىغان بولسا، لەشكەرلەر ئۆزلىرىنىڭ قوماندانلىق قىلىنىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ يېتەلمەيدۇ. ئۇلارنىڭ پادىشاھقا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ «ھۇررا» توۋلىغىنى خۇددى پاراتتىن ئۆتۈۋاتقان قوشۇنلارنى كۆزدىن كەچۈرۈۋاتقان خانىشقا ئېھتىرام بىلدۈرۈپ توۋلىغىنىدەك بىر ئىش. سەركەردە بولمىغانىكەنسىن، سەركەردىنىڭ ئۆز رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇشىغا يول بەر» دېگەنىدى.

ناپولىئون ياۋروپادىكى ئىمپېراتور - پادىشاھلار ئىچىدە تۆۋەن دەرىجىلىك ھەربىيلەر تەبىقىسىدىن ئۆسۈپ تەختكە چىققان بىردىنبىر كىشى ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۆسمۈرلۈك

چاغلرېدىن باشلاپ ئالدىنقى سەپتە تۇرغۇچى ئوفىتسېرلارنىڭ خىزمەتلىرىنى تەپسىلاتلىرىغىچە پىششىق بىلەتتى.

— جەڭگاھتا، — دەيتتى ناپولېئون ئىپتىخار بىلەن، — ھېچقانداق ئىش قولۇمدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ئوق سېلىش، قورال ئىشلىتىش، زەمبىرەك ئېتىش دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى قولۇمدىن كېلىدۇ.

بىراق، ئۇ بۇ ئىشلارغا زۆرۈر تېپىلمىسا ھەرگىز قول تىقمايتتى.

ناپولېئون ئۆز قوشۇنىدا مۇتلەق باراۋەرلىكنى تەشەببۇس قىلاتتى، بۇ جەھەتتە باشقىلارغا باشتىن - ئاياغ سادىق بولۇپ كەلدى. سەركەردە - لەشكەرلەرنى كۆرسەتكەن خىزمىتىگە قاراپ تارتۇقلاشتا ئىزچىل چىڭ تۇردى، گەرچە ئۆز قېرىنداشلىرىنى قائىدىدىن ھالقىپ ئۆستۈرگەن بولسىمۇ، پادىشاھلىق تەختىدە ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن خۇددى لېيتېنانتلىرىغا تەنبىھ بەرگەندەك تەنبىھ بېرىپ تۇردى. ئاكىسى يوسېفنىڭ بىرۈن شەھىرىدە پادىشاھلىق كىيىمىنى كۆرسىتىپ، ئارمىيە گېنېرالى سورنىڭ يېنىدا تۇرۇۋېلىپ ئوفىتسېرلارنى قوبۇل قىلغانلىقى ۋە بەسلىشىپ زىياپەت بەرگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقاندا دەرھال خەت يېزىپ: «ئارمىيەدە ھەرقانداق كىشىنىڭ ئۆزىنى ئالىي قومانداننىڭ ئۈستىگە قويۇشىغا رۇخسەت قىلىنمايدۇ، قوشۇنلارنى كۆزدىن كەچۈرگەن كۈنلەردە پادىشاھ ئەمەس، گېنېراللا زىياپەت بېرىشى كېرەك. قوشۇنلارنى كۆزدىن كەچۈرگەندە خان جەمەتىدىن چىققان پولكوۋنىكىمۇ بەربىر پولكوۋنىك. ئىسنتىزام بۇنىڭدىن ئارتۇق ئىشقا رۇخسەت قىلمايدۇ. قوشۇن بىر پۈتۈن بولىدۇ، قوماندان ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. دەرھال ئۆز ئىشتابىڭغا قايتقىن» دەپ تەنقىدلىدى...

قوماندان يارىلانغاندىن كېيىن داۋالانغاندا ئاددىي ئەسكەرلەر بىلەن ئوخشاش كۈتۈنۈشنى تەكىتلەيدۇ. ئىسپانىيەدىكى ئېررو ئۇرۇشىدا فىرانسىيە قوشۇنى ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرايدۇ، بىر ھەربىي دوختۇر يارىلانغان بىر گېنېرالنى ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن داۋالماقچى بولغاندا، ئىمپېراتور قەتئىي چەكلەپ: — سىز ئۆز بۇرچىڭىزنى بىر گېنېرالنىڭ ئالدىدىلا ئەمەس، ھەممە كىشىنىڭ ئالدىدا باراۋەر ئادا قىلىشىڭىز كېرەك، — دەپ تەنبەھ بېرىدۇ.

بىر گېرمان ئوفىتسېرنىڭ ئېيتىشىچە، ناپولېئون ھەر قېتىمقى جەڭدىن كېيىن ھەمىشە نەق مەيدانغا بېرىپ، يارىدارلارنىڭ يېنىدا كىشىلەر يارىدارلارنى ئاۋايلاپ كۆتۈرۈپ جىرىغا سېلىپ ئېلىپ ماڭغۇچە قاراپ تۇرىدىكەن ۋە «بۇ يىگىت ساقىيىپ قالسا بىر ئۇلۇش بولسىمۇ ئاز چىقىم تارتقان بولىمىز» دەپ تۇرىدىكەن.

بارلىق خاتىرىلەردىن بىزگە مەلۇم بولىدۇكى، ئىمپېراتور دائىم گازارمىدا لەشكەرلەر بىلەن بىللە گۈلخان ئالدىدا مۇڭدېشىپ ئولتۇرۇپ تامىقىنىڭ قانداق بولۇۋاتقانلىقى قاتارلىق ئىشلارنى سۈرۈشتۈرەتتى، لەشكەرلەرنىڭ جاۋابىنى ئاڭلىغاندا قاقاھلاپ كۈلۈپ كېتەتتى، بەزىدە لەشكەرلەر ئىمپېراتورغا ئىچ – قارىنىنى تۆكۈپ بېرەتتى، ھەتتا ئىمپېراتور بىلەن «سەن» لىشەتتى، بۇ ھەرگىزمۇ ئىمپېراتورنىڭ ياسالماق بىلەن لەشكەرلىرىگە يېقىنچىلىق قىلغىنى ئەمەس، بەلكى ئاتىلارچە مېھرى بىلەن مۇئامىلە قىلغىنى ئىدى. ناپولېئون ئۇلارنى «بالام» دەيتتى، ئۇلار بولسا ناپولېئوننى مەسئۇلىيەتچان يولداش دېگەن مەنىدە «كوماندېر» دېيىشەتتى.

ناپولېئون ئۆزىنىڭ ئۇرۇش پىلانىغا ئەزەلدىن ھېچكىمنى ئارىلاشتۇرمايتتى. كۆرسەتكەن خىزمىتىگە قاراپ تارتۇقلاشتا

بولسا تۆۋەن قاتلامدىكى لەشكەرلەردىنمۇ پىكىر ئالانتى. ھەربىر جەڭدىن كېيىن ھەمىشە بىر توپ كوماندىر ۋە جەڭچىنى يىغىپ، ئۇلار بىلەن بىر مۇبىر پاراڭلىشىپ، جەڭدە ئەڭ باتۇرلۇق كۆرسەتكەن كىشىنى سۈرۈشتۈرەتتى - دە، شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا تارتۇقلاپ، ئۆز قولى بىلەن بۈركۈت مېدالى تاقاپ قوياتتى. ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگۈچىلەر بۇ ھالىنى «لەشكەرلەر كۆرسىتەتتى، ئوفىستىرلار بېكىتەتتى، ئىمپېراتور تەستىقلايتتى» دەپ تەسۋىرلىشىدۇ.

دەرۋەقە، ناپولېئون ئۇرۇشخۇمار ئىدى، ئەمما ئۇرۇشنى بىر تۈرلۈك سەنئەت دەپ قاراپ، خۇددى ھوقۇققا ئامراق بولغىنىدەك ئامراق ئىدى. سەپەردىن قايتىپ كەلگەن بىر سەيياھ ناپولېئونغا جۇڭگودا بىر ئارال بارلىقىنى، بۇ ئارالدا ھېچقانداق قورالنىڭ يوقلۇقىنى ئېيتىپ بەرگىنىدە، ناپولېئون بۇ گەپكە ئىشەنمەي كۈلۈپ كەتكەنىكەن.

— نېمە؟! ئۇلاردا قورال بولماي قالامدۇ!

— يوق ئىكەن، ئالىيلىرى، ھېچنېمە يوق ئىكەن.

— قىلىچچۇ؟

— ئۇمۇ يوق ئىكەن.

— ئۇنداق بولسا قانداق ئۇرۇش قىلالايدۇ؟

— ئۇ ئارالدا ئەزەلدىن ئۇرۇش بولۇپ باقماپتۇ.

— نېمە؟! ئەزەلدىن ئۇرۇش بولۇپ باقماپتۇ، دېگىن!

سەيياھ ناپولېئوننىڭ بۇ گېپىدىن شۇنى ھېس قىلىپ يەتكەنكى، جاھاندا ئۇرۇش قىلمايدىغان شۇنداقمۇ خەلقنىڭ بولغانلىقى ئىمپېراتورنى قاتتىق خاپا قىلغان، تومۇرىدىكى ھەربىيلەرگە خاس ئىسسىق قېنىنى قاينىتىۋەتكەن.

بىراق، ناپولېئون يېڭى بىر تىنچلىق دەۋرىنىڭ يېتىپ كېلىش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ يەتكەنىدى. ئېھتىمال،

بۇنداق دەۋرنى ياقتۇرماسلىقى مۇمكىن، ئەمما شۇنداق دەۋرنىڭ يېتىپ كېلىدىغانلىقىنى بەربىر ئالدىن كۆرۈپ يەتكەندى. ناپولېئون يېڭى دەۋردىكى ھەربىيلەرنىڭ ئالدى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئەقلىي كۈچنىڭ ئەلەم كۈچىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى بىلىپ يەتكەندى، مۇشۇ ئارتۇقچىلىقى بىلەن رەقىبلىرىدىن كۆپ ئېشىپ چۈشەتتى. مەشھۇر ھەيكەلتىراش كارنوۋا ناپولېئوننىڭ ھەيكىلىنى ياساپ بەرگەندە، ئۆزىنىڭ سۈرلۈك قىياپىتىنى كۆرگەن ناپولېئون مەسخىرىلىك تەلەپپۇزدا:

— مېنى ئۇرۇشتا تۆمۈر مۇشتىغا تايىنىپ غەلبە قىلىدۇ دەپ ئويلىمىدۇ نېمە؟ — دېگەندى.

ناپولېئون «باش قوماندان» دېگەن سۆزگە بەرگەن تەبىرىدە «باش قوماندان» ئۇقۇمى «ھەربىي» ئۇقۇمىدىن ھالقىپ كەتكەندى. يېڭىلا باش مەمۇر بولغىنىدا كېڭەش پالاتاسىدا نۇتۇق سۆزلەپ مۇنداق دېگەندى:

— باش قومانداننىڭ دانالىقى نېمىدە ئىپادىلىنىدۇ؟ ئۆزگىچە ئەقىل - پاراسىتىدە، يەنى ئەقىل كۆزى بىلەن كۆرۈش، ھېسابلاش، تەدبىر بەلگىلەش، قايىل قىلىش ۋە ئادەملەرنى ماھىيىتىدىن چۈشىنىپ ئىشقا قويۇش ئىقتىدارىدا ئىپادىلىنىدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇلار شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ ئادەتتىكى قانۇنىيىتىگە ياتىدۇ... يېتەرلىك جىسمانىي كۈچى ۋە جاسارىتى بولسىلا، ھەرقانداق بىر لەشكەرمۇ پۈتۈن ئارمىيەگە قوماندانلىق قىلالايدۇ... بۈگۈنكى كۈندە ھەربىي كۈچ دىيانەتكە ئورۇن بېرىدىغان، قوراللىقلار ئۆتكۈر ئەقىل - ئىدراك ئىگىلىرىگە باش ئىگىدۇ. قۇرۇقلۇق ئارمىيەنىڭ باش قوماندانى بولۇپ تۇرغان چاغلىرىمدا نېمە ئۈچۈن فىرانسىيە پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاكادېمىكى ئونۋانىنى ئالغانلىقىمنى ئوبدان بىلىمەن، مېنىڭ مەقسىتىمنى ئەقەللىيسى ئەڭ ياش نەرە -

دۇمباقچىلارمۇ بىلىدۇ.

ناپولېئون كېيىن يەنە تېخىمۇ ئېنىق قىلىپ مۇنداق دېگەندى:

— ئۇرۇش دەۋر تەرەققىياتىنىڭ تەلپىگە خىلاپ. غەلبە قازىنىش ئۈچۈن زەمبىرەك ۋە شەمشەرگە تايىنىشنىڭ ھاجىتى قالمايدىغان دەۋر ھامان بىر كۈنى يېتىپ كېلىدۇ... كىمكى ياۋروپانىڭ تىنچلىقىنى بۇزماقچى بولسا، شۇ ئىچكى ئۇرۇش قوزغايىدۇ.

ئېسىڭىزدە بولسۇنكى، بۇ باشقا كىشىنىڭ ئەمەس، بۈيۈك قوماندان ناپولېئوننىڭ سۆزى ئىدى.

ئالتىنچى، ئادەمنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى كۆرۈپ يېتىشكە ماھىر پىسخولوگ

ناپولېئون زېھنى كۈچىنى كىشىلەرگە تاقابىل تۇرۇشقا قاراتقانىدى، تەبىئەت بىلەن كەمدىن - كەم قارشىلىشاتتى. تەبىئەت بىلەن توقۇنۇشۇپ قالغانلىرىدا مەغلۇپ بولماي قالمايتتى. بۇ سەنئەتكار پۈتۈن زېھنىنى ۋە ئوي - پىكرىنى ئادەمدىن ئىبارەت بۇ ماددىغا سەرپ قىلغانىدى. چۈنكى، ئۆز قىممىتىنى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن كىشىلەردىن ئۈستۈن تۇرمىسا بولمايتتى. ھېچقانداق جان ئىگىسى كىشىلەرنى ئۈنىڭدىن ئارتۇق بويسۇندۇرۇپ باققان ئەمەس، ئارمىيەنى ۋە خەلقنى ئۆزىگە قول باغلاپ تۇرىدىغان قىلىپلا قالماستىن، ئەر-باپلارنىمۇ، جۈملىدىن مەن - مەن دېگەن نوچىلارنىمۇ ئۆزىگە بويسۇندۇرۇۋالاتتى.

ئىنساننى مەنسىتمەسلىك ناپولېئوننىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش يولى، شان - شەرەپ ۋە پۇل مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش

ۋاستىسى ئىدى. ناپولېئون ئۆزىگە بولغان ئىشەنچى ۋە تەجرىبىسى ئاساسىدا شۇنىڭغا قەتئىي ئىشەنەتتىكى، كىشىلەر مەنپەئەت ۋە سۆھبەتسىدە ھەرىكەت قىلىدۇ، راھەت - پاراغەت، نەپسى ۋە جەمەتى ئۈچۈن پۇلنىڭ كەينىدىن يۈگۈرىدۇ؛ شۆھرەتپەرەسلىكى، ھەسەتخورلۇقى ۋە نەپسانىيەتچىلىكى ئارقىلىق جامائەتنىڭ مەدھىيەسىگە ئېرىشىشكە بېرىلىدۇ. ناپولېئون غايىۋى مۇددىئانىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىنكار قىلاتتى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ رېئال ۋاستىلەرنى قوللىناتتى، ئەگەر نام - مەنپەئەت ۋە مەڭگۈلۈك شۆھرەتكە بېرىلەتتى دېگەن تەقدىردىمۇ، بۇ ناپولېئوننىڭ ئارزۇسى ئەمەس ئىدى. ئۇ نام - مەنپەئەت ئارقىلىق باشقىلارنى قىزىقتۇرۇشقا ئۇرۇناتتى. ۋاھالەنكى، ئىنسانىي خىسلىتى تېخىمۇ زور جەلپكارلىقىنى ئۇرغۇتۇپ تۇراتتى. گىوتې: «ناپولېئون غايە ئىچىدە ياشايتتى - يۇ، ئۆز غايىسىنىڭ ماھىيىتىنى بىلمەيتتى. غايىدىن ئىبارەت بۇ شەيئىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى تامامەن ئىنكار قىلىپ تۇرسىمۇ، ئەمەلىيەتتە غايىسىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىمىشاتتى» دېگەندى.

ھالبۇكى، ناپولېئونمۇ گىوتېغا ئوخشاشلا ئادەمنىڭ ماھىيىتىدىن رەزىل كېلىدىغانلىقىغا ئىشەنمەيتتى.

— كۆپىنچە كىشىنىڭ ۋۇجۇدىدا تۇغۇلۇشىدىنلا ياخشىلىق بىخلىرىمۇ، رەزىللىك ئۇرۇقىمۇ بولىدۇ. ئادەم قەھرىمان بولۇپ چىقىشىمۇ، قورقۇنچاق بولۇپ چىقىشىمۇ مۇمكىن. ئادەم ماھىيىتىدىن شۇنداق بولىدۇ، قالغىنى تەلىم - تەربىيە ۋە مۇھىتقا باغلىق بولىدۇ.

ناپولېئون بۇ ھەقتە گىوتې بىلەن ئوخشاش قاراشتا ئىدى. يىگىرمە يىل مابەينىدە ھەر كۈنى دېگۈدەك ئادەمنىڭ بۇ خىل تەبىئىتىگە دائىر يۈزلەپ مىساللار بىلەن تونۇشۇپ چىقاتتى.

ئادەملەرنىڭ ئەنە شۇنداق ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكىدىن پايدىلىنىشقا ماھىرلىقى مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشنىڭ مۇھىم ئاساسلىرىدىن بىرى ئىدى. قولىدىكى ماتېرىياللار ئىچىدە ئۆزىگە ئەڭ پىششىق تونۇشلۇقى ئادەملەرنىڭ نىيىتى ئىدى.

ناپولېئون خۇددى بىر روھىي كېسەللەر دوختۇرىدەك جىمى كىشىنىڭ پىسخىك كېسەللىكلىرىنى سوغۇققانلىق بىلەن ئېنىق كۆزىتىپ تۇراتتى، بولۇپمۇ رەماللىققا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىتتى. باشقىلارغا تەنبىھ بېرىشكە خۇشتار ئىدى، «ئۇلارنىڭ ئىنىكاسىغا قاراپ روھىي دۇنياسىنى ئېنىق بىلىۋالالايمەن» دەيتتى دائىم. ئۆزى بىلەن تۇنجى قېتىم يۈز كۆرۈشكەنلىكى كىشىنى نۇر چاقناپ تۇرىدىغان كۆزلىرى بىلەن كۆزىتىپ چىقماي قالمىتتى.

پاراڭلىشىش ۋە سوئال سوراش ناپولېئوننىڭ ھەر خىل كىشىلەرنىڭ ئىچكى دۇنياسى بىلەن تونۇشىدىغان مۇھىم ۋاسىتىسى ئىدى. دائىم قوللىنىدىغان يەنە بىر ۋاسىتىسى كىشىگە پاراڭ قىلىپ بېرىش ئىدى. يېنىدا خىزمەت قىلغان بىر كىشى مۇنداق دەپ قەيت قىلىدۇ:

«باشقىلارغا پاراڭ قىلىپ بېرىش ناپولېئوننىڭ ئۆز كۆڭلىنى ھەقىقىي خۇش قىلىدىغان بىردىنبىر ئىش ئىدى. نى - نى گۇپپاڭچىلارنى كۆرگەنمىز، ئەمما ھېچقايسىسى ناپولېئونغا يەتمەيدۇ. ناپولېئون دۇنياغا ھەمىشە يېگانە ھالەتتە يۈزلىنەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ دۇنياغا ئۆزىنىڭ خاراكتېرىنى بىلدۈرمەكچى بولغاندەك توختىماي سۆزلەيتتى. كىشىلەر بىلەن پاراڭلاشقىلى تۇرسا، پارىڭنى يەتتە - سەككىز سائەتكىچە داۋاملاشتۇراتتى، بەزىدە ھەتتا ئون سائەتتىن ئېشىپ كېتەتتى. پاراڭ داۋامىدا كۆپىنچە باشقىلارغا گەپ بەرمەي ئۆزىلا سۆزلەيتتى، سۆزلىگەندىمۇ چەت ئەللىكلەرگە خاس تەلەپپۇزدا رېمىلىقلارنىڭ

ئەمەس، ئىتالىيانلارنىڭ ئادىتى بويىچە تېز - تېز سۆزلەيتتى. سۆزلىگەندە قولنى كەمدىن - كەم پۇلاڭلىتاتتى، پەقەت ھاياجانلىنىپ كەتكەندىلا ئادەتتىكى چاغلاردا خۇددى پۈتكۈل دۇنياغا مەيدىسىنى كېرىپ، قەددىنى تىك تۇتۇپ قاراۋاتقان دەك ئارقىسىغا تۇنۇۋالغان قوللىرىنى بوشتاتتى.»

قول ئاستىدىكىلەرگە سېخىلىق بىلەن نۇرغۇن پۇل ئىنئام قىلىپ تۇراتتى، ئۆزى بولسا كەمدىن - كەم پۇل خەجلەيتتى. — شۇنچە كۆپ ئۇرۇشنى باشتىن كەچۈرگەن كىشى، — دېگەندى ناپولېئون ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندا، — ئۆزىنىڭ خالاش - خالىماسلىقىدىن قەتئىينەزەر، ئازراق پۇل يىغىپ قويۇمسا بولمايدۇ. مېنىڭ سەكسەن مىڭ فىرانكتىن يۈز مىڭ فىرانكىغىچە پېنسىيە ماۋائاشم، شەھەردە، سەھرادا بولۇپ ئىككى يەردە ئۆي - زېمىنم بار، بۇنىڭدىن باشقا ھېچنەمىدىن تەمەيم يوق. ناۋادا فىرانسىيە بىلەن يامانلىشىپ قالسام ياكى مېنىڭ فىرانسىيەگە كېرىكىم قالمىسا، تەختنى بوشتىپ پىنھاندا ياشىيالايمەن... بىراق، يېنىمىدىكىلەر نىيىتىنى بۇزۇپ ئوغرىلىق قىلىۋاتىدۇ، ۋەزىر - ۋۇزىرلىرىمنىڭ ئىرادىسى ئاجىزلاپ كەتتى، ئۇلار جەزمەن نۇرغۇن دەپنە - دۇنيالىق بولۇۋالدى... قانداق قىلغۇلۇقكىنتاڭ، دۆلەت كۈنساينى بەتتەرلىشىپ كېتىۋاتىدۇ، بىرىنىڭ بېشىغا ئامەت قۇشى قونسا، ئىت - مۈشۈكلىرىدىن تارتىپ بېشى ئاسمانغا يېتىدىغان ئىشقىۋ قەدىمدىن تارتىپ داۋاملىشىپ كەلگەن... ئۇلار قەسىر سالدۇرۇش ئۈچۈن مەندىن قانچە پۇل سوراۋاتىدۇ دېمەمسىز، ئىككى مىليون... سەككىز يۈز مىڭغا بېرىمەن. ئەتراپىمىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى نومۇسنى بىلمەيدىغان كۆكەرمىلەر.

— سىزنى - نى چوڭ ئۇرۇشلارنى قىلىدىڭىز، — دېگەندى رودېرېر، — بۇ ئۇرۇشلارنىڭ چىقىمى مەمۇرىي

چىقىملىرىڭىزدىن كۆپ ئېشىپ كېتىدۇ.

— شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆز چىقىمىمنى قاتتىق تىزگىنلەيمەن —

۵۵.

ناپولېئون بۈيۈك ئىنقىلابنىڭ مەھسۇلى سۈپىتىدە چىرىكلىك، پارخورلۇق ئەۋج ئالغان ئەھۋالدا ھەربىي تەمىنات سودىگەرلىرى ۋە ئۇرۇشتىن پايدىلىنىپ ھارامدىن بېيىغانلارغا قارشى كۈرەش قىلدى. چىرىكلەرنى قاتتىق تەدبىرلەر ئارقىلىق ئېنىقلاپ تاناپىنى تارتقاندىن كېيىن، خىزمەت كۆرسەتكەن سەركەردىلەرنى تارتۇقلاپ نۇرغۇن پېنسىيە پۇلى بەردى، بەزىلەرنىڭ يىللىق پېنسىيە مائاشى بىر مىليون فىرانكىدىن ئېشىپ كەتتى. ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىپ ھۆكۈم سۈرگەن مەزگىلدە دۆلەتنى تۈلۈم چاشقانلارنىڭ چاڭگىلىدىن ئازاد قىلغان بولسىمۇ، نۇرغۇن تۆھپىكارنى تارتۇقلايمەن دەپ دۆلەتنىڭ سېلىقىنى ئېغىرلىتىۋەتتى.

بۇنىڭدىن باشقا يەنە ناپولېئون بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدىن پايدىلىنىپ يېنىنى چىڭدىۋالغانلارمۇ بولدى.

— كۈنلەرنىڭ بىرىدە گادايلېشىپ قاقسەنەم بولۇپ قالسام، — دېگەندى ناپولېئون تاللىپىرانغا، — سىزدىن ياردەم سورايمەن. راستىنى ئېيتىڭا، سىز مەندىن قانچە پۇل ئۈندۈرۈۋالدىڭىز؟ — باي ئەمەسمەن، ئالىيلىرى. بىراق، بارلىق تەئەللۇقاتىم سىزنىڭ ئىلكىڭىزدە..

ناپولېئون كىم — كىملىرىگە قانداق تاقابىل تۇرۇش ئۇسۇللىرىنى نۇرغۇن ئامىللارغا قاراپ بەلگىلەيتتى. ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى ماھارىتىنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن بىر قانچە تۈرگە بۆلۈپ مۇھاكىمە قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ.

ئوفىتسېرلار ئەڭ ئاسان ئىتائەتتىگە ئۆتەتتى. چۈنكى، ئۇلار ئىنئام ئېلىشقا ئىنتىلىپ تۇراتتى، ناپولېئون بولسا

تۆھپىكارلارنى نۇرغۇن پۇل بىلەن تارتۇقلاپ تۇراتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ بايلىقى ئۈزۈكسىز كۆپىيىپ باراتتى. ناپولېئون پۇل ئارقىلىق مۇنداق ئىككى مەقسەتكە يېتەتتى: بىرى، ئۆز شۆھرىتىنى ئاشۇراتتى؛ يەنە بىرى، ئوفىتسېرلارنى ئۆز قولىدا مەھكەم تۇتۇپ تۇرايىتتى. ناپولېئون پۇل بىلەن ھەپلىشىپ باقمىغان بۇ ھاماقەت ھەربىيلەرنىڭ پۇلىنى بۇزۇپ - چېچىپ يۈرۈشلىرىنى كۆرۈشكە ھېرىسمەن ئىدى. چۈنكى، ئۇلار پۇلنى بۇزۇپ - چېچىپ خەجلەپ قەرزگە بوغۇلغاندىن كېيىن ياردەم تىلەپ ئالدىغا كېلەتتى. شۇنداق قىلىپ، ناپولېئون ئۇلارنى باياشاتلىقتىن نامراتلىققا، نامراتلىقتىن باياشاتلىققا باشلايتتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ھەربىي ئىشلاردا تامامەن ئۆزىگە بېقىندۇرۇۋالاتتى، ھەرقانداق قارارنى ئۆز ئاغزى بىلەن چىقىراتتى - دە، قولىدىكى ئوفىتسېرلىرىغا ئاسانلىقچە تالانتىنى جارى قىلدۇرۇش پۇرسىتى بەرمەيتتى. ئۇرۇش ئاخباراتلىرىدىمۇ ئوفىتسېرلار توغرىسىدىكى خەۋەرلەرنى ئەپچىل ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ شۆھرەتپەرەسلىكى ۋە ھەسەتخورلۇقىدىن ئۈستىلىق بىلەن پايدىلىنىش ئارقىلىق ئوبدان تىزگىنلەپ تۇراتتى. نەتىجىدە، ئۇلار ناپولېئونغا بولغان ھېسسىياتى مۇھەببەت بىلەن ئۆچمەنلىكنىڭ ئارىلاشمىسىدىن ئىبارەت بولۇپ قالغانىدى. گەرچە ناپولېئونغا چىن دىلىدىن قىزغىن خىزمەت قىلمىسىمۇ، ناپولېئون ئۇلارنى بەربىر ئۆزىگە مەھكەم بېقىندۇرۇۋالغانىدى. پەقەت بىر تىنچ بىلەن تۈلۈكلا ناپولېئونغا چەكسىز سادىق ئىدى، ناپولېئون ئۇلارنىڭ ئۆزىگە بولغان مۇھەببىتىنى بالىنىڭ ئاپسىغا بولغان مۇھەببىتىگە ئوخشاتقاندى. نېي بولسا ئۆزىنى «ئىمپېراتور بۇيرۇق قىلسىلا، كۆرسەتكەن تەرەپكە ئېتىلىدىغان بەتلەكلىك مىلتىقمەن» دەپ ئاتايتتى. ناپولېئون پەقەت ئۆزى بىلەن بىللە

قۇرۇق قولغا تايىنىپ ئىش تەۋرەتكەن كىشىلىرىگىلا ئىشنى تەتتە، ئەسلىمىسىدىمۇ ئۇلارنى ئىپتىخار بىلەن تىلغا ئېلىپ مەدھىيەلىگەندى. گەرچە ئاشۇ يىللاردا ئېغىر كۈنلەرنى ئۆزى بىلەن بىللە ئۆتكۈزگەن ئادەملىرىگە غەزەپ قىلغان بولسىمۇ، ئۇلارنى ئەسلا يېنىدىن ئايرىغۇسى يوق ئىدى. مارمېنت ۋاگرام ئۇرۇشىدا يېڭىلىگەندىن كېيىن ناپولېئوننىڭ قاتتىق تىل - ئاھانىتىگە قالغانىدى، بىر چارەكچە ئۆتكەندە بولسا ئۆزىنىڭ مارشاللىققا ئۆستۈرۈلگەنلىكى توغرىسىدىكى شاھادەتنامىنى تاپشۇرۇۋالدى.

ناپولېئون يۇقىرى قاتلام ئوفتسىپىلرىنىڭ ئۆلۈم - كۆرۈمىدىمۇ ئۆزى بىلەن بىللە بولغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى، ئەمما بۇ ئۇلار خاتالىق ئۆتكۈزگەندە ياكى قورقۇنچاقلىق قىلىپ سالغاندا يۈز - خاتىر قىلماي ئەيىبلەشكە تەسر يەتكۈزمەيتتى. ناپولېئون جۇنپۇغا ئەۋەتكەن بىر پارچە خېتىدە: «بەك يېنىكلىك قىپسەن، ھەرگىز كەچۈرگىلى بولمايدۇ... ھەربىي مەجبۇرىيەتنىڭ توغرىسىدا خاتا تونۇشتا بوپسەن، سېنى تونۇيالمايلا قالدىم!» دەپ يازغان؛ لومباردىدا تۇرۇۋاتقان بىر گېنېرالغا ئەۋەتكەن خېتىدە: «شۇنداقمۇ قوماندانلىق قىلغان بارمۇ، بۇ ئىشىڭدىن سېنىڭ سەمىمىي ئادەم ئەمەس، نەپسانىيەتچى ئىكەنلىكىڭنى بىلىپ يەتتىم، مۇنچە قورقۇنچاق بىر بەندە ئىكەنلىكىڭنى بىلمەيتكەنمەن. قوشۇنىدىن چىقىپ كەتكىن، كۆزۈمگە كۆرۈنگۈچى بولما!» دەپ تىللىغانىدى. ئىسپانىيە فىرونتىدا بىر گېنېرال دۈشمەنگە تەسلىم بولغانىدى. يېرىم يىلدىن كېيىن يۈرىكىنى قايتەك قىلىپ پاراتىن ئۆتۈۋاتقانلار سېپىدە پەيدا بولغاندا، ناپولېئون غەزەپتىن ئۆزىنى بېسىۋالمايلا قالغانىدى. خاتىرىلەردە قەيت قىلىنىشىچە، ناپولېئون ئۇ گېنېرالنى ساق بىر سائەت سۆككەن:

«بىرەر قورغاننى قولدىن بېرىپ قويساقمۇ، ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولساقمۇ مەيلى، ھېچكىممۇ ئۇرۇشتا مەڭگۈ تەلىيم ئوڭدىن كېلىۋېرىدۇ دېيەلمەيدۇ. ئەسەرگە چۈشۈپ قالساقمۇ مەيلى، ئېھتىمال، مەن ئەتە بولمىسا ئۆگۈن ئەسەرگە چۈشۈپ قېلىشىمۇ مۇمكىن. بىراق، نام - شۆھرىتىمىزنى ئۇنتۇپ قالساق بولمايدۇ! ئەپەندى، ھەربىي دېگەن جەڭگاھتا تەسلىم بولمايدۇ، ئېلىشىدۇ. تەسلىم بولغۇچىلار ئۆلۈمگە مەھكۇم... ھەربىي بولغان كىشى قۇربان بولۇشقا تەييار تۇرۇشى كېرەك. ھەممىز ئۆلۈمگە يۈزلىنىپ تۇرۇپتىمىزغۇ؟ سەن دۈشمەنگە قۇلۇق بىلدۈرۈپ تەسلىم بولۇپ ئېغىر گۇناھ قىلدىڭ، گېنېرال بولۇش سۈپىتىڭ بىلەن دۆتلۈك قىلدىڭ، ھەربىي بولۇش سۈپىتىڭ بىلەن نومۇسسىزلىق قىلدىڭ، فىرانسىيەلىك بولۇش سۈپىتىڭ بىلەن شان - شۆھرىتىمىزنى بۇلغىدىڭ!»

شۇ دەۋردىكى دىپلوماتلار ناپولىئوننىڭ ئوچۇق - يورۇقلۇقىغا ھەيران قالغان، ھەتتا ئىشەنمەي قالغانىدى.

— دىپلوماتىك مۇناسىۋەت داۋامىدا مەككارلىق ئەمەس، راستچىللىق ۋە ئوچۇق - يورۇقلۇق كىشىگە تېخىمۇ كۆپ ئامەت بەخش ئېتىدۇ. كۈنچە دىپلوماتلارنىڭ مەككارلارغا خاس ئەڭگۈشتىرىنىڭ ۋاقتى ئۆتتى، ئالدامچىلىقى مانا مەن دەپ چېنىپلا قالىدۇ... ئالدامچىلىق ئەڭ ئاسان ئاشكارىلىنىپ قالىدىغان ئاجىزلىقتۇر.

ناپولىئون ئەنگىلىيەگە قارشى ئۇرۇش پارتلاش ھارپىسىدا ئەنگىلىيە ئەلچىسىگە فىرانسىيە قوشۇنىنىڭ يەنە قانچە يىلدىن كېيىن ئەنگىلىيە ئىسكادرونى بىلەن تىرىكەشكۈدەك بولىدىغانلىقىنى، ئۆز قوشۇنىنىڭ ئەسكەرىي سانىنى قىرىق مىڭ كىشىگە يەتكۈزۈشى ئۈچۈن يەنە قانچىلىك ۋاقىت كېتىدىغانلىقىنى بىرمۇبىر تەھلىل قىلىپ ئېيتىپ بېرىدۇ.

ۋېيېننادىكى ئۆز بۇلاق قەسىرىدە ئاۋستىرىيەنىڭ سۆھبەت ۋەكىللىرىگە:

— بۇ مېنىڭ ئاخىرقى باياناتىم، ئەگەر سىلەر مېنى يېڭىۋالساڭلار، سىلەرگە پايدىلىق شەرتلەرنى قويمەن؛ ئەگەر مەن يېڭىۋالسام، تەبئىيىكى، شەرتىم تېخىمۇ قاتتىق بولىدۇ. ماڭا كېرىكى تىنچلىق، — دەيدۇ.

ناپولېئون چەت ئەل ۋەكىللىرىگە تەسىرىنى كۆرسەتمەكچى بولغاندا ھەربىر ھەرىكىتى ۋە چىراي ئىپادىسىنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلماي ئىنچىكە ئويلىناتتى. تۇغۇلغان كۈنى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن زىياپەتتە ئۆزىنى چۆرىدەپ تۇرۇشقان چەت ئەل ئەلچىلىرىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ مېتتېرنىڭ ئالدىدا توختاپ:

— ھە، باش ئەلچى جانابلىرى، غېيتىڭا ئەمدى، ئىمپېراتورۇڭلارغا كېرىكى زادى نېمىكەن؟ مېنى ۋېيېنناغا بارسۇن دەمدىكەن؟ — دەيدۇ.

ناپولېئون مۇشۇ ئۇسۇلدا ئاۋستىرىيە ئەلچىلىرىنى قورقۇتۇپ قويماقچى ھەمدە ياۋروپاغا ھەيۋىسىنى كۆرسىتىپ قويماقچىدى. بىراق، مېتتېرنىڭ كىكى كۈندىن كېيىن خۇسۇسىي زىيارەت قىلىپ كەلگەندە بولسا، ئىمپېراتور:

— ئەمدى ئىمپېراتور بىلەن ئاۋستىرىيە ئەلچىسىنىڭ ئويۇنىنى ئويىناپ ئولتۇرۇشىمىزنىڭ ھاجىتى قالدى، بۇ يەردە ئاڭلىغۇچىلار يوق، دەيدەبىلىك نۇتۇق سۆزلىشىمىز بىھاجەت، — دەيدۇ.

ناپولېئون خان جەمەتدىكىلەر ۋە كىنەزلەر بىلەن مۇئامىلە قىلىشقاندا تېخىمۇ ئەپچىل ۋاسىتىلەرنى قوللىناتتى. تازا دەۋر سۈرۈپ يۈرگەن مەزگىللەردە ئۇلارنى ئالدىغا چاقىرتىپ ئوردىسىدىلا قوبۇل قىلاتتى، ھېچقاچان ئۇلارنى زىيارەت قىلىپ

بارمايتتى.

بىراق، ھەرقايسى ئەل خەلقى بىلەن قانداق چىقىشىش كېرەكلىكىنى بىلمەيتتى، پەقەت فىرانسىيە خەلقى ۋە ئىتالىيە خەلقى بىلەن ھەرھالدا ئەپ ئىدى.

— مېنىڭ سىياسىتىم شۇكى، — دېگەندى ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندا چاقىرىلغان بىر قېتىملىق پارلامېنت يىغىنىدا ئاشكارا ئىپادە بىلدۈرۈپ، — كۆپ سانلىق كىشىنىڭ ئارزۇسى بويىچە ئەلگە ھۆكۈمرانلىق قىلىشتۇر. مېنىڭچە، بۇ خەلقنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلغانلىق بولىدۇ. گۈللىنىش دەۋرىدىكى ئۇرۇشقا خاتىمە بېرىش ئۈچۈن تەقۋادار كاتولىك بولدۇم؛ مىسىردا تۈرك بولدۇم؛ ئىتالىيانلارنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن پاپاغا سادىق ئىتالىيە كاتولىكلىرىدىن بولدۇم. ئەگەر يەھۇدىيلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشىمغا توغرا كەلگەن بولسا، سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ قەسىرىنى يېڭىباشتىن سالدۇرغان بولاتتىم. سانتو دومىنگونىڭ ئازاد رايونلىرىدا ھۆرلۈكنى، قوللۇق تۈزۈم ئەۋج ئالغان رايونلاردا قۇلدارلىق تۈزۈمنى تەرغىب قىلغانلىقىمنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ.

ناپولېئوننىڭ نېگىرىيە جۇمھۇرىيىتىدە يولغا قويغان سىياسىتى تازا مۇۋەپپەقىيەتلىك بولمىدى، پولشادا بولسا پۈلەكلەرنى قولغا كەلتۈرۈش غەرىزىدە زىياپەت بېرىپ ۋە نۇتۇق سۆزلەپ يۈرۈپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى، بولۇپمۇ يەھۇدىيلارغا ئەڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك تاقابىل تۇردى. يەھۇدىيلار ئىنقىلاب نەتىجىسىدە باراۋەر ئىجتىمائىي ئورۇنغا ئېرىشكەنىدى. ئەمما، ئۇلار رېيىن دەرياسى بويلىرىدىكى رايونلاردا جازانە قەرز تارقىتىپ كىشىلەرنى قاقتى - سوقتى قىلىشقا باشلىغانىدى. يەھۇدىيلارنىڭ سودا جەھەتتىكى كارامىتىنى بىلىپ يەتكەن ناپولېئون ئۇلارنى قوغلاش بۇيرۇقى چۈشۈرمەستىن، ئەنگەنەۋى

ئادىتىنى ئەسكە ئېلىپ، نەچچە ئەسىردىن بۇيان ئېچىلىپ باقمىغان يەھۇدىيلارنىڭ ئالىي يىغىنىنى چاقىرىپ، قارار چىقىرىشقا ئۆزلىرىنى قويدى. ئاخىردا يەھۇدىيلارنىڭ ئالىي ئاپپاراتى جازانە قەرز پۇل تارقاقچىلار گۇناھكار بولىدۇ دەپ يەتتۇ چىقاردى. ئىسپانىيەدە بولسا قاتتىق خاتالىشىپ ئىشنى بۇزدى، يەنى كېلىۋاتقان خەۋپكە سەل قاراپ، ئاكىسى يوسېفىنى غەلىيانچىلارنى باستۇرۇش يولى بىلەن خەلقنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە مايىل قىلىۋېلىشقا دەۋەت قىلدى.

ناپولېئوننى ھەممىدىن بەك گاڭگىرتىپ قويغىنى گېرمانلار ئىدى. چۈنكى، ناپولېئون ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئۆزىدە يوق سۈپەتلەرنىڭ جىمىسىنى بايقىدى، ئۆز ۋۇجۇدىدىكى ئىللەتلەر بولسا گېرمانلارنىڭ ۋۇجۇدىدا يوق ئىدى. شۇڭا، ئۆز تۆھپىسى بىلەن ئالەمشۇمۇل شوھرەت قازانغان بولۇشىغا باقماي گېرمانلاردىن ئەيىمىنىپ ئۆتتى. ئېرفۇرتقا بارغاندىن كېيىن دراما ئارقىلىق گېرمانىيە كىنەزلىرىگە تەسىر كۆرسىتىشكە ئۇرۇنغانىدى، شۇ ۋەجىدىن تىياتىرخانا دىرېكتورغا كومېدىيە تەييارلىماڭلار، چۈنكى «رېيىن دەرياسىنىڭ ئۇ تەرىپىدە كومېدىيەنى چۈشىنىدىغان ئادەم يوق، گونناينىڭ «سېنا» سىنى ئويناپ چىقساڭلار بولىدۇ، بۇ دراما كىشىگە قويۇق بەدىئىي زوق بېغىشلايدۇ. ئوردىنىڭ مېھىر - شەپقىتىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغانلىرىنى ئويناپ چىقساڭلارمۇ بولىدۇ، شۇنداق قىلغاندا ئۈنۈمى جەزمەن ياخشى بولىدۇ» دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى.

ناپولېئون ئىتالىيەدە مۇۋەپپەقىيەت قازانغانىدى. چۈنكى، ئۇ چاغلاردا ياش، ساپ دىل ئىدى، خەلقنىڭ ھۆرلۈكىنى قولغا كەلتۈرۈش تەشەببۇسىدا ئىنقىلاب ئاۋانگارتى بولۇپ قالغانىدى. بۈگۈنكى كۈندە بولسا ئىستېلاچى بولۇش سۈپىتى بىلەن يات خەلققە ئىنقىلاب مەشەلىسىنى يەتكۈزۈپ بېرەلمەيتتى. بىراق،

كۆڭلىدە يەنىلا خەلقنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزلەيتتى.

— ھۆكۈمرانلار خەلقنى كۆزلەپ ھۆكۈمرانلىق قىلىشى كېرەك، پالانچى - پۈستانچى جانابلارنىڭ مەمنۇن بولۇش - بولماسلىقىدىن ئەندىشە قىلىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق... ئۇلۇغلار ئېگىزدە تۇرۇپ يىراققا باقمىدۇ، پىرقىلەرگە باغلىنىپ قالمايدۇ. ھەرقانداق پىرقىگە كىرگەن كىشى قۇلدۇر. بۇ ناپولېئوننىڭ پىرىنسىپى ئىدى، ئەمما رېئال ئىش - ھەرىكىتى بولسا باشقىچە ئىدى.

ناپولېئون فىرانسىيە خەلقىنىڭ نەزىرىدە ئەيمىنەرلىك كىشى ئىدى، ئۇلار ناپولېئوندىن ئون يىلغىچە قورقۇپ ئۆتتى. مەغلۇپ بولۇش ئالامىتى كۆرۈلگەن ھامان شۈبھىلىنىشكە باشلىدى.

— ھۆكۈمران بولغان كىشى خەلقنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى سۈرلۈك تۇتۇشى، ئىرادىسىگە مۇخالپ ئىش تۇتۇپ خۇشامەت قىلماسلىقى كېرەك، — دەيتتى ناپولېئون، — لەۋزىنى ئىشقا ئاشۇرالمى قالغاندا جامائەت ئالدىنىپتۇق دەپ قالىدۇ. نېمىشقا گەپنى ھەيۋىلىك قىلسەن دېمەسەن؟ قورقۇتۇپ ئېيتقىنىمدەك ئىشنى قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قېلىشىمدىن ساقلىنىش ئۈچۈنلا گەپنى قورقۇتۇپ ئېيتىمەن!

بىراق، بۇنداق قورقۇتۇپ گەپ قىلىشى ئۆزىنىڭ تۇغما خاراكتېرىگىمۇ، ئاممىنىڭ تەبىئىتىگىمۇ مۇخالپ كېلەتتى. پۇلى ۋە شۆھرىتى بىلەن خەلقنى جەلپ قىلالايتتى، شۇڭا ئىمپېراتورلۇق تاجى، ئوردىسى، جەددى - جەمەتىنى خەلقنىڭ ئالدىدا كۆز - كۆز قىلىپ تۇراتتى، زىياپەت بېرىپ تۇراتتى. بىراق، خەلق ئۆزلىرىنىڭ ناپولېئون بىلەن بولغان ئارىلىقىنىڭ يىراقلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ سەگەك تۇراتتى.

ناپولېئون خەلقنى دىراممىدىن پايدىلىنىپ ئالدىغىنىغا ئوخشاش، دىندىن پايدىلىنىپمۇ بىخۇدلاشتۇراتتى. ھاكىمىيەت

بېشىدا تۇرۇپ دەۋر سۈرۈۋاتقان چاغلىرىدا كېڭەش پالاتاسىدا روهلۇق قىياپەتتە مۇنداق دېگەندى:

— دىننى سىرلىق بىلمەيمەن، بەلكى ئىجتىمائىي تەرتىپ قائىدىسى دەپ قارايمەن. دىن باراۋەرلىك ئۇقۇمىنى تەڭرىگە باغلاپ چۈشەندۈرۈپ، نامراتلارنى بايلارنى ئۆلتۈرۈشتىن توسىدۇ. دىن ئادەمگە ۋاكسىنا سالغانغا ئوخشاش رول ئوينايدۇ، بىزنىڭ سىرلىق ئالەمدىكى ئاجايىباتلارنىڭ تەكتىگە يېتىش ئارزۇيىمىزنى قاندىرۇپ، ئېزىپ - تېزىپ يۈرۈشىمىزدىن ساقلايدۇ. چۈنكى، باستىرلارنىڭ قىممىتى كاندىر ۋە گېرمانلاردىن چىققان خىيالپەرەسلىرىنىڭ قىممىتىدىن كۆپ ئارتۇق. مۈلۈك تەقسىماتىدا تەڭسىزلىك بولمىسا، جەمئىيەتمۇ بولمايدۇ. ھالبۇكى، دىن بولمىسا مۈلۈك تەقسىماتىدا ناھەقچىلىكمۇ بولمايدۇ. بايلار ئەيش - ئىشرەت ئىچىدە ياشايدۇ، نامراتلار ئاچ قېلىۋاتىدۇ ياكى كوچىدا قېلىۋاتىدۇ. نامراتلار پانىي ئالەمدە باراۋەرلىكنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپ، پەقەت تەڭرىگە بولغان ئېتىقادىنىڭ تۈرتكىسىدە ياشايدۇ.

ناپولېئون گەرچە شۇنداق تونۇشتا بولغان، شۇنداقلا كۆپ خىل تەدبىرلەرنى قوللىنىپ نامراتلارغا خەيرخاھلىق قىلغان بولسىمۇ، نامراتلارنى «تېگى پەسلەر»، «لۈكچەكلەر» دەيدىغان قاراشنىڭ تەسىرىدىن بەرىبىر خالاس بولۇپ كېتەلمىدى. ئۆز خىلىنى پەس كۆرۈش تۇيغۇسى بەگ - غوجاملاردىن تېنىپ، نەزىرىنى ئاۋامغا بۇرغان چېغىدىمۇ كۈچىيىپ كەتتى، پەقەت ئازراقلا ئاجىزلىدى. خەلق يەنىلا ناپولېئوننىڭ ئۆز مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن قوللىنىدىغان قورالى ئىدى.

— دۇنيانى ئۆزگەرتىدىغان ئۇلۇغلار ھۆكۈمرانلارنى تەۋرىتىش يولى بىلەن ئەمەس، خەلقنى ئويغىتىش يولى بىلەن ئۆز مەقسىتىگە يېتىدۇ، — دېگەندى ناپولېئون، — پەقەت

سۇيىقەستچىلەرلا ھۆكۈمرانلارنى تەۋرىتىش بىلەن قالىدۇ، نەتىجىدە ئىككىنچى ئورۇندىكى ئىشىنىلا ۋۇجۇدقا چىقىراالايدۇ. خەلقنى ئويغاتقۇچىلار بولسا جاھاننى ئۆزگەرتىشكە مۇۋەپپەق بولىدۇ.

دېموكراتىيە ناپولېئون ئۈچۈن توسالغۇ بولۇپ قالغانىدى. پارلامېنت تۈزۈمى توغرىسىدىكى بايانلىرىدا ئىجابىي پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويماستىن، ئەكسىچە ھە دەپ تەنقىد قىلغانىدى:

— جۇمھۇرىيەت كىشىلەر قەلبىنى روھلاندۇرغۇچى دۆلەت شەكلى بولۇپ، كەلگۈسىدە ئىش تەۋرەتمەي قالمايدۇ. بىراق، ئۇلۇغ بولغانلىقى ئۈچۈن ھامانە زاۋاللىققا يۈزلەنمەي قالمايدۇ. چۈنكى، ھاكىمىيەتنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئۈچۈن زوراۋانلىقنى ئىشقا سېلىشقا توغرا كېلىدۇ. زوراۋانلىق بولسا مۇستەبىتلەرنىڭ ياكى ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىشىغا سەۋەب بولىدۇ. رىم، ۋېنتىسىيە، ئەنگىلىيە، جۇملىدىن فىرانسىيەنىڭ ئەمەلىيىتىدىن بۇنىڭغا ئوبدان مىساللار تېپىلىدۇ. ئەگەر جۇمھۇرىيەت ئەھلى ئۆز ئىشلىرىدا ئۇتۇق قازانماقچى بولىدىكەن، پارلامېنتتىكى كۆپ سانلىق كىشىلەرگە مۇراجىئەت قىلمىسا بولمايدۇ... بۇ مەقسەتكە چىرىكلىك يولى بىلەن يەتكىلى بولىدۇ، چىرىكلىك بولسا ھەرقايسى ئەل خەلقىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى راك، شۇنداقلا مەركىزىي ھاكىمىيەتنىڭ قولىدىكى ئەڭ قورقۇنچلۇق قورالدۇر. لىبېرالزىمچىلار بىنا قىلغان مەنتىقىگە ئۇيغۇن ئاساسىي قانۇن تۈزۈشتىن ئىبارەت سىياسىي تۈزۈلمە مۇرەسسە خىلىدىكى چارە بولۇپ، ئۆزىگە تۇشلۇق ئارتۇقچىلىققا ئىگە. بىراق، پەقەت ئومۇمىي خەلق ئاۋاز بېرىپ سايلاپ چىققان خەلق ۋەكىللىرى ئاپپاراتىلا پادىشاھلىق ھوقۇقىنى ئۈنۈملۈك چەكلەپ تۇرالايدۇ.

ناپولېئون 19 - ئەسىردىكى بارلىق مەسىلىلەرنى كۆرۈپ

يەتكەن بولسىمۇ، ئۆز ئىشلىرى تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان
ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى زادىلا تونۇپ يەتمىگەندى.

يەتتىنچى، ياۋروپا قوشما ئىشتاتلىرى

تەسەۋۋۇر ناپولېئوننىڭ تەبىئىتىنى شەكىللەندۈرگۈچى
ئۈچىنچى ئامىل، ئەمەلىيەتتە ئۆزىگە بولغان ئىشەنچنىڭ ۋە
زېھنىي كۈچىنىڭ بۇلىقى. ناپولېئوننىڭ تەسەۋۋۇرى ماھىيەتتە
ھەممىنى ھېسابلاپ تۇرىدىغان تەبىئىتى بىلەن ئۈزۈكسىز
توقۇنۇشۇپ قالاتتى، بۇ ھال ئاخىرقى ھېسابتا بۇ زىددىيەتنى
يۈدۈپ ماڭغۇچى بولمىش ئۆزىنى تۈگەشتۈرۈۋەتتى. تەسەۋۋۇر
ناپولېئوننىڭ ۋۇجۇدىدا شائىرغا خاس ئالاھىدىلىك بىلەن
سىياسىيونغا خاس خاراكتېرنى مۇجەسسەملىگەندى، بۇ ھال
ناپولېئوننى باشقىلارنىڭ ھېسسىي دۇنياسىنى خۇددى ئۆزىنىڭ
روھىي دۇنياسىنى بىلگەندەك ئېنىق بىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە
قىلغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە كىشىلەرنى چۈشىنىش، ماھىرلىق
بىلەن ئىشقا قويۇشتەك سۈپىتىنى شەكىللەندۈرگەن ھەمدە بۇ
سۈپىتى زېھنىي قۇۋۋىتى ئارقىلىق رول ئوينىغانىدى.

«نېمە قىلىۋاتقىنىمنى بىلمەيمەن، ھەممە ئىش شەيئىلەر
تەرەققىياتىنىڭ ئۆزىگە باغلىق. مەندە سۈبېيىكتىپ پىكىر يوق،
ئىشلار ئۆزى ئەركىن يۈرۈشۈپ كېتىۋېرىدۇ... ئادەم قانچىكى
ئۇلۇغ بولسا، ئۆز ئىرادىسىدىن شۇنچە مۇستەسنا بولىدۇ، شۇڭا
شارائىتقا ۋە شەيئى - ھادىسىلەرنىڭ تەرەققىياتىغا تايىنىشىغا
توغرا كېلىدۇ.»

ناپولېئوننىڭ رەپىقىسىگە يازغان خېتىدە ئېيتىلغان بۇ
سۆزلەردە ئېنىق تەسەۋۋۇرنىڭ تاشقى ھالىتى ئىپادىلىنىپ
تۇرىدۇ. تەسەۋۋۇرغا باي كىشىلەرلا ھەرقانداق تۈزۈلمە ۋە

پىرىنسىپنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ، دەۋر ھەرىكىتىگە ئىشىنىدۇ، ئوي - پىكىرنى ئەرگىن پەرۋازغا قويۇۋېتىدۇ، ئىلگىرىلەش داۋامىدا يول تاپىدۇ. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ناپولېئون ئۆز ئىشلىرىنى بىردەملىك قىزغىنلىقىغا تايىنىپ ھە - ھۇ بىلەنلا ۋۇجۇدقا چىقارغان ئەمەس. بىراق، ئىش قىلىش ئۇسۇلى باشقىلارنىڭكىگە ئوخشمايتتى، بىرەر ئىش قىلىش ئالدىدا ئۇششاق ئىشلارنى تەپسىلىي ھېسابلاپ ئىنچىكە پىلانلايتتى؛ دۇنياۋى پىلاننى بولسا شارائىت ۋە ۋەقەلەرنىڭ تەرەققىياتىغا قاراپ ئۆدۈللۈك تۈزەتتى، تۈزەتتەتتى. ناپولېئوننىڭ ئوتتەك قىزغىن ئىشتىياق بىلەن ئويلايدىغىنى، ئەڭ سوغۇققانلىق بىلەن ھېسابلايدىغىنى، ئەڭ چوڭ سىياسىي نىشانى، ئەڭ كۈچلۈك ئارزۇسى ياۋروپانى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئىدى. بۇ ئارزۇيىنى ئۇرۇش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشىغا ياۋروپادىكى تۇنجى جۇمھۇرىيەتنىڭ ھەرقايسى ئەل پادىشاھلىرىنىڭ شىددەتلىك ھۇجۇمىغا ئۇچرىغانلىقى سەۋەب بولدى. ناپولېئون تىنچلىققا تەلپۈنەتتى، ھەربىيلەرگە خاس تەبىئىتى بولسا تىنچلىق بىلەن سىغشالمايتتى. ئۆزىنىڭ خاتا ۋاستە قوللانغانلىقىنى دەۋر، شارائىت ۋە خاراكتېر جەھەتتىن چۈشەندۈرەتتى، نامۇۋاپىق ۋاستە قوللىنىپ كەتكۈزۈپ قويغانلىقى يىراقنى كۆرەر تالانت ئىگىسىگە خاس ئوبرازغا نۇقسان يەتكۈزەلمەيتتى. ناپولېئون بۇ نىشان ئۈچۈن ئېلىپ بارغان كۈرەشتە مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، يەنە نۇرغۇن سىياسىيونلار بۇ نىشان ئۈچۈن ئۈزۈكسىز كۈرەش قىلىپ كەلدى.

— ياۋروپادا ئوتتۇز مىليون فىرانسۇز، ئون بەش مىليون ئىسپان، ئون بەش مىليون ئىتالىيان، ئوتتۇز مىليون گېرمان ياشايدۇ... ھەممە ئەلدىكى خەلقنى بىرلىككە كەلگەن مىللەت

گەۋدىسى قىلىپ چىقماقچىمەن... شۇنداق بولغاندا، بىرتۇتاش قانۇن، بىرتۇتاش پىرىنسىپ يۈرگۈزۈپ، پىكىر ۋە ھېسسىيات بىرلىكى ھاسىل قىلىشىمىز ئۈچۈن ئەڭ زور ئىمكانىيەتكە ئېرىشىمىز... شۇ چاغدا ئامېرىكا قوشما ئىشتاتلىرى ياكى گىرېتسىيە شەھەر دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى ئەندىزىسىدىكى ياۋروپا قوشما ئىشتاتلىرى دۇنياغا كېلىشى مۇمكىن... بۇنىڭ بىلەن پۈتكۈل ياۋروپا پارلاق ئىستىقبالى ئېچىلىپ شۇ قەدەر كۈچىيىدۇ، شۇ قەدەر ئۇلۇغ تۇس ئالىدۇ ۋە شۇ قەدەر گۈللىنىدۇ! فىرانسىيە بىرلىككە كېلىپ بولدى، ئىسپانىيەنى بىرلىككە كەلتۈرگىلى بولمايۋاتىدۇ، مەن ئىتالىيەنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئۈچۈن يىگىرمە يىل سەرپ قىلارمەن، گېرمانىيەنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپ ۋاقىت كېتىدۇ، قولۇمدىن كېلىدىغىنى ئۇلارنىڭ غەلبىتى تۈزۈلمىسىنى ئاددىيلاشتۇرۇش. خۇددى سىياسىي پارتىيەلىرىمىزنى بىرلىككە كەلتۈرگەندەك ياۋروپا ئەللىرىنىڭ مەنپەئىتىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان بىرلىك ئۈچۈن يول ئاچىمەن... ھەرقايسى ئەل خەلقىنىڭ ئاغرىنىشلىرىنى كۆڭلۈمگە ئېلىپمۇ كەتمەيمەن، ئۇلار ئاخىرقى ھېسابتا ماڭا قايىل بولماي قالمايدۇ... ياۋروپا ھەقىقىي بىر دۆلەت بولۇپ چىقىدۇ، سەپەرگە چىققۇچىلاردىن ھەركىم ئۆزىنى ئۆز دۆلىتىدە تۇرۇۋاتقانداك ھېس قىلىدۇ... ياۋروپانىڭ بىرلىكى تارىخ ئېقىمىنىڭ تۈرتكىسىدە ھامان بىر كۈنى ئىشقا ئاشىدۇ. ئوق كىرىچىدىن چىقىپ بولدى، مېنىڭ تۈزۈلمەم بەربات بولغاندىن كېيىن، ئىشىنىمەنكى، ياۋروپانىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى پەقەت ئەللەر ئارا تۈزۈلگەن ئىتتىپاقلا ساقلاپ تۇرالايدۇ.

بۇ يەردە تىلغا ئېلىنغانى دىكتاتورى ۋاستىسى بىلەن مەجبۇر بىرىكتۈرۈلىدىغان مىللەتلەر قوشۇلمىسى ئەمەس، شۇنداقلا ئەسەبىي قىزغىنلىق ئاساسىدا ھاسىل بولىدىغان قوشنا

ئەللەر ئىتتىپاقىمۇ ئەمەس، بەلكى تارىخىي مەنبەلەر ئاساسىدا قۇرۇلىدىغان ئورتاق مەنبەئەتدار ئەللەر ئىتتىپاقى ئىدى. 19 - ئەسىردە ھەرقايسى ئەل خەلقى قىزغىنلىق بىلەن بەس - بەستە تەبىئىيلىق كۆردى، 20 - ئەسىردە ناپولېئوننىڭ غايىسى ھەقىقىي تۈردە ئەمەلگە ئېشىشقا باشلىدى.

سەككىزىنچى، مېمېر - شەپقەت ئىگىسى

ناپولېئون تارىخ ئېقىمىنىڭ ئۆزىگە كۆرسىتىدىغان تەسىرىنىلا ئەمەس، بەلكى ئۆز تەسەۋۋۇرىنىمۇ ئۆتكۈر تەپەككۈرىنىڭ ئىختىيارغا تاپشۇرغانىدى. ناپولېئوننىڭ قەلبىدە مۇھەببەت كۆپ، نەپرەت ئاز ئىدى، بۇنى ئۆزى ئېتىراپ قىلمىغىنى بىلەن بەرىبىر شۇنداق. بۇ نۇقتىدا جەڭگاھتىكى ھېسسىياتى باشقىچىرەك بولۇپ، مىليونلاپ كىشىنىڭ توپ يېمى بولۇپ كېتىۋاتقىنى بىلەن كارى بولمايتتى - يۇ، بىرەر كىشىنىڭ يارىدار بولۇپ قالغىنىنى كۆرسە قاتتىق ئېچىنىپ كېتەتتى. ناپولېئون تەسەۋۋۇرىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن كەڭ خەلقنىڭ قوللىشىغا موھتاج ئىدى. شۇڭا، بىر قېتىم يوسىپىن: «سىزگە كۆيۈنىدىغان بىر دىنىي ئادىمىڭىز مەن» دېۋىدى، ناپولېئون ئاچچىقلىنىپ: «بۇ گېپىڭىز قۇلىقىمغا خۇشياقمايدۇ. مەن بەش يۈز مىليون كىشىنىڭ كۆيۈنۈشىگە موھتاجمەن» دېگەندى.

بۇ گېپىنىڭ تورى گۈلدۈرلەپ ئېتىلىپ چىققان ۋولقانىنىڭكىدەك قېلىشمايتتى، ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىدا ئوقۇغان ھەربىي مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچىلىرىمۇ ناپولېئوننىڭ گەپلىرىنىڭ ئەنە شۇنداق ۋولقاندەك ۋەزىنى ھېس قىلىپ يەتكەندى.

ناپولېئون ھەرقايسى ئەللەرنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئىشنى تەرتىپلىك يولغا قويۇش ئۈچۈن، زېھنىنى چاچىدىغان باشقا ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بىر چەتكە قايرىپ قويدى. ھەتتا مۇھەببەت قىسسەلىرى تەسۋىرلىنىدىغان دىرامىلارنى كۆرۈشنىمۇ رەت قىلدى. چۈنكى، «مۇھەببەت... بۈيۈك فىرانسۇز شائىرى راشىن ياشىغان يىللاردا ھاياتنىڭ بارلىق مەزمۇنى ھېسابلىناتتى. بۇنداق ئىش پەقەت جۇشقۇنلۇقتىن ئەسەرمۇ يوق جەمئىيەتكىلا مەنسۇپ.»

ناپولېئون مۇھەببەت قاينىمغا كىرىپ قالغۇدەك بولسا دەرھال ئۆزىنى تارتىۋالالايتتى.

— مۇھەببەتنىڭ دەردىنى تارتىشقا چولام تەگمەيدۇ... — دېگەندى بىر كۈنى، — ئىنسان شەخسىيەت ۋە ۋەھىمىدىن ئىبارەت ئىككى تۈرلۈك ئامىلنىڭ تۈرتكىسىدە ھەرىكەت قىلىدۇ. گېپىمگە ئىشىنىڭلار، مۇھەببەت تۇتۇرۇقسىز قىلتاق... تاۋى نازۇكلۇق ئاياللارغا قالسۇن! ئەر كىشى تاش يۈرەك، قەيسەر ئىرادىلىك بولۇشى كېرەك، ئۇنداق بولمىسا ئۇرۇشقا ۋە ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتناشمىغىنى تۈزۈك.

ناپولېئون يەنە بىر قېتىم:

— مېنىڭ بىردىنبىر دوستۇم دارۇ. ئۇ شەپقەتسىز يىگىت كۆڭلۈمگە بەك ياقىدۇ، — دېگەندى.

— ئەللىك ياشقا كىرىپ قالغان ئادەمگە مۇھەببەت نېسىپ بولمايدۇ... كۆڭلۈم سوۋۇپ تۆمۈردەك قېتىپ كەتتى. ھېچقاچان ھېچكىمگە ھەقىقىي كۆيگەن ئەمەسمەن، يوسىپنىغا ئاندا — مۇندا كۆڭۈل بەرگەن بولۇشۇم مۇمكىن، ئۇ چاغلاردا ئاران يىگىرمە يەتتە ياشقا كىرگەن يىگىت ئىدىم — دە. گاساننىڭ قارشىغا قوشۇلمەن، گاسان ماڭا «ھاياتقا ئۈنچىۋالا كۆڭۈل بېرىپ كەتمەيمەن، بىرەرى باشقىلارغا بۆلۈپ بەرسىمۇ مەيلى دەيمەن»

دېگەندى، — دەدى ساينىت خېلىنادا يەنە.

ناپولېئون ئۆزىنىڭ بىر چاغلاردا مۇھەببەت ئوتىدا كۆيۈپ — پىشىپ ئۆتكەنلىرىنى ئىقرار قىلغۇسى كەلمەي، گەپنى ھەمىشە «ئاندا — مۇندا»، «ئېھتىمال» دەپلا تۈگىتەتتى. بىراق، «مۇھەببەت ۋە ھەرىكەتنىڭ قۇلمەن. چۈنكى، كۆڭۈلنى مېڭىدىن چىزارە كۆرىمەن» دېگەن كىشىمۇ دەل ئۆزى. ناپولېئوننىڭ كۆڭۈل دېگىنى ئەمەلىيەتتە تەسەۋۋۇرى ئىدى.

ئۆزىگە زىيادە تەمەننا ئەيلەيدىغان كىشى مۇھەببەت ئوتىدىن كۆرە ھەسەت ئوتىغا ئاسانراق مۇپتىلا بولىدۇ. ناپولېئوننىڭ يوسىقىغا كۆيگەن دەسلەپكى چاغلاردا يازغان خەتلىرىدىن ئۇ چاغلاردا مۇھەببەت ئوتىدا ئۆرتەنگەنلىكى ئېنىق چىقىپ تۇرىدۇ. بىرقانچە يىلدىن كېيىن باش مەمۇر بولۇش سالاھىيىتى بىلەن سېينا دەرياسىغا يېڭى سېلىنغان كۆۋرۈكنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن كېتىۋاتقاندا ئۇدۇل تەرەپتىن ئىسپولمىتنىڭ پەيتونى چىقىپ قالدى، ناپولېئون ھەمراھلىرى بىلەن بىر چەتكە ئۆتۈپ يول بەردى. ئىسپولمىتنىڭ ناپولېئوننىڭ ئىلگىرىكى كۈندىشى ئىدى، ھېچكىممۇ ناپولېئوننىڭ ئالدىدا بۇ كۈندىشىنىڭ ئىسمىنى چىقىرىپ سالمايتتى. بۇ قېتىم كۈندىشى بىلەن تار يولدا دوقۇرۇشۇپ قالغاندا چىرايى تاتىرىپ نېمە قىلارنى بىلمەيلا قالدى، خېلىدىن كېيىن ئاران ئۆزىگە كەلدى.

ناپولېئوندا ئارزۇيىنىڭ ئەكسىچە مېھرىبانلىقىمۇ بار ئىدى. ئىتالىيەدىكى جەڭگاھتا ئىگىسىنىڭ جەستى يېنىدا ھەسرەتلىك ئىڭراپ تۇرغان بىر ئىتنى كۆرگەندى.

— بۇ بىچارە جانىۋار ياردەم تىلەۋاتقانداك ياكى بىرەر كىشىنىڭ قىساس ئېلىپ بېرىشىنى ئىلتىجا قىلىۋاتقانداك بىر ھالدا تۇراتتى، — دەدى كېيىن بۇ ئىتنى ئەسكە ئېلىپ، — بۇ ئىتتىن بەك تەسىرلەندىم، ئەگەر شۇ چاغدا دۈشمەن تەرەپنىڭ

بىرەر گېنېرالى ماڭا يالۋۇرغان بولسا، ياق دېمەيتتىم. كۆڭۈل دېگەن شۇ قەدەر تۇراقسىز نەرسە ئىكەنكى، ئۆزىمزمۇ ئىشەنچ قىلالمايدىكەنمىز. ئۆزۈم جەڭگە ئاتلاندىرغان مىليونلاپ كىشى قۇربان بولغان، غايىب بولغان چاغلاردا كۆزۈمدىن ياش چىقىرىپ باققان ئەمەس، ئەمما ئىنتىڭ ئاھۇزارى باغرىمنى ئېزىۋەتتى.

ناپولېئوننىڭ نۇرغۇن مەكتۇپلىرىدىنمۇ يارىلانغان، ئاغرىپ قالغان كىشىلەرگە كۆيۈنۈپ، مېھرىبانلىق بىلەن كۆڭۈل ئېيتىپ يازغان قۇرلار كۆپلەپ ئۇچرىدۇ.

ناپولېئون ئۇزاق ۋاقىت ئۆزىنى قارىلاپ توختىماي ماقالە يازغان چېنىر غۇربەتچىلىكتە قالغاندا يېنىدا ئېلىپ قېلىپ مەرتىۋە بەردى. كۆپ يىللىق سىياسىي دۈشمىنى كارىنوتنىڭ قەرزگە بوغۇلۇپ قالغىنىدىن ۋاقىپلانغاندا قەرزىنى تۆلىۋېتىپلا قالماي، ھېچقانداق تىلخەتمۇ ئالمىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا كارىنوتنىڭ ھەربىي خىزمەت ئۆتەۋاتقان گېنېرال بولۇش سۈپىتىدە ئېلىشىغا تېگىشلىك مائاشنى ھېسابلاتقۇزۇپ، پېنسىيە پۇلى ھېسابىدا بىراقلا نۇرغۇن پۇل بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۆز ئىخلاسىغا مۇخالىپ خىزمەتلەردىن خالاس قىلىپ، ئۆزى خالايدىغان ھەربىي ئىشلارغا دائىر ئىلمىي ماقالە يېزىشقا بۇيرۇدى.

يۈز كۈنلۈك بوربون سۇلالىسى شاھزادىلىرى قىيىنچىلىقتا قالغاندا نامىنى ئاشكارىلىماي نۇرغۇن پۇل يەتكۈزۈپ بەردى. كاتىپى چارچاپ مۇگدەپ قالغان چاغلاردا، قولىدىكى ئىشلىرى قاتىلاڭ بولمىسىلا، ئىقتىسادىي ياردەم تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ ئىلتىماسلىرىنى كۆرۈپ چىقىپ ئۆز قولى بىلەن تەستىق سالىدى، بېرىلىدىغان پۇل سانىنى ھەر بىر پارچە خەتنىڭ بىر چېتىگە ئەسكەرتىپ يېزىپ قويىتتى، ئاچچىقى كەلگەن چاغلاردا ئېتىۋېتىمەن دەپ قەسەم قىلغان نەچچە يۈز ئوفىتسېرنى جازاغا

تارتمايلا قالماستىن، ھەممىسىنى ئۆز مەرتىۋىسىدە قالدۇردى، ئەمما ئۇلار ۋاپاغا جاپا قىلىپ ئاخىرقى ھېسابتا ئاسىيلىق قىلدى. كىچىك ئىنىسى ژېرومېنى نىكاھتىن ئاجرىشىشقا بۇيرۇغانىدى، ئەمما تېزلا ئۆزىنىڭ بەك باغرى تاشلىق قىلغانلىقىنى ھېس قىلىپ، ئاپىسىنى ۋە سىڭىللىرىنى دەرھال ژېرومېغا نەسەھەت قىلىپ خەت يېزىشقا ئۈندەپ: «ناۋادا ئاخىرقى پەرىمانىم چۈشۈپلا قالسا ئۆزگەرتكىلى بولماي، ھاياتى نابۇت بولىدۇ» دەپ خەت ئەۋەتتى.

ناپولېئون ئۆزىنىڭ بىرقانچە يېقىن دوستلىرىنىڭ ئۆزىگە جان - دىلى بىلەن بېرىلىشىنى تەلەپ قىلاتتى. ساينىت خېلىپنا ئارىلىغا سۈرگۈن قىلىنغان چاغلاردا بىرمەھەل ئۆزىدىن يىراقلىشىۋالغان گىراق مونتولونغا ئېيتقان سۆزلىرى ئۆز - ئۆزىنى مەركەز قىلىۋالدىغان خاراكتېرىنى تولۇق نامايان قىلىپ بېرىدۇ:

— سىزنى ئۆز ئوغلۇمدەك كۆرىمەن، سىزنىڭ ماڭىلا كۆيۈنىدىغانلىقىڭىزغا، ئۇنداق بولمىغاندا زادىلا كۆيۈنمەي قويدىغانلىقىڭىزغا ئىشەنچىم كامىل. مېنىڭ كۆڭلۈمچە بولغاندا، بىزنىڭ بىرلا ۋاقىتتا بىرقانچە كىشىگە تەڭ كۆيۈنۈشىمىزگە كۆڭلىمىز ئۈنمەيدۇ، بىزنىڭ ماھىيىتىمىز شۇنداق... ھېچبولمىغاندا ئۆزۈم سۆيۈنىدىغان ۋە ئىشىنىدىغان كىشىلەرنىڭ قىزغىن سۆيۈنىدىغان كىشىسى بولۇپ قېلىشىمنى ئارزۇلايمەن. ھىجران غازابىغا چىدىمايمەن، سۆيۈملۈك دوستلارنىڭ مېھرى - مۇھەببىتىنى نەچچىگە پارچىلىۋېتىشى يۈرىكىمگە ھىجران خەنجىرى بولۇپ ئۇرۇلىدۇ. تەبىئىتىمدىنلا شۇنداق كۆڭلى نازۇكمەنكى، مەنىۋى زەھەر مەن ئۈچۈن گۆڭگۈرتتىنمۇ يامان.

ناپولېئون غەربنىڭ ئاياللار ئەركىنلىكى ھەرىكىتىنى يامان

كۆرەتتى، شەرقنى تولا ماختايتتى. شۇڭا، ناپولېئوننى شەرققە بېرىپ باقمىغان بولسىمۇ، شەرقلىق دېيىشكە بولاتتى.

— تەڭرىم ئاياللارنى بىزگە قۇل بولۇشقا بۇيرۇغان، ئۇلار بۇ قارىشىمىز بۇرمىلانغانلىقى ئۈچۈنلا بىزگە بۇيرۇقۇزلىق قىلىشقا پېتىنىدۇ... ئەگەر بىرەر ئايال زاتى بىزگە ياخشى تەسىرنى ئۆتكۈزۈپ قالسا، ئاز دېگەندىمۇ يۈز ئايال بىزنى نادانلىققا باشلايدۇ... ئەر - ئاياللار باراۋەرمەش، ئۆتۈپ كەتكەن ساراڭلىققۇ بۇ! بىز ئاياللارنىڭ مۈلكى ئەمەس، ئاياللار بىزنىڭ مۈلكىمىز. چۈنكى، بىز ئۇلارغا ئەمەس، ئۇلار بىزگە بالا تۇغۇپ بېرىدۇ. ئاياللار بىزنىڭ ئىلكىمىزدە بولىدۇ، خۇددى چېچەكلەپ مېۋە بەرگەن دەرەخلەر باغۋەننىڭ بولغىنىدەك... ئەر - ئاياللار تۇغۇلۇشىدىنلا بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ، بۇ سىلەرنى كەمسىتكەنلىكىم ئەمەس، مۆھتىرەم خانىملار، ھەر جىنسىنىڭ ئۆزىگە لايىق ئارتۇقچىلىقى ۋە مەجبۇرىيىتى بولىدۇ، سىلەر گۈزەل ۋە جەلىپكار كېلىسىلەر، بۇ سىلەرنىڭ ئارتۇقچىلىقىڭلار. ئەمما، ئەرلەرگە تايىنىشىڭلارمۇ پەرزدۇر.

توققۇزىنچى، تەڭرىدىن قورقماس ئادەم

ناپولېئوننىڭ ياراتقۇچى توغرىسىدىكى ئويلىرى تەسەۋۋۇرىنى ئۆمۈر بويى چىرماپ ئۆتتى. بۇ ئۇلۇغ ھۆكۈمران جاھاندا پۈتۈن ئىنسانىيەتنى كونترول قىلىپ تۇرىدىغان بىرسىنىڭ بارلىقىنى ئويلىسا ئەقلى لال بولاتتى. دەرۋەقە، ناپولېئون ئۆزىنى ئىلاھ كۆرمەيتتى، ھەتتا ئۆزىنى ئىلاھلاشتۇرۇپ كۆرسىتىدىغان ھەرقانداق رىۋايەتلەرنى مەسخىرە قىلاتتى. بىراق، تەڭرى دەپ ئاتىسىمۇ، تەقدىر ياكى ئۆلۈم دەپ ئاتىسىمۇ بولىدىغان، كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىگە بېقىنمايدىغان سىرلىق بىر كۈچنىڭ

بارلىقىغا بەرھەق ئىشىنىشتى. ئۇنداقتا، ئۆزىگە بولغان ئىشەنچى ۋە غايىۋى تەسەۋۋۇرنى بۇ سېھرىي چەمبىرەكتىن قانداق قۇتۇلدۇرغۇلۇق؟

بىرىنچى، بارلىق دىنىي ئەقىدىلەرنى ئىنكار قىلىش كېرەك. — شۇنىڭغا قەتئىي ئىشىنىمەنكى، ئەيسا ۋە ئۆلۈم جازاسىغا تارتىلغان باشقا ئەسەبىي ئېتىقادچىلارغا ئوخشاش ئۆزىنى ئەۋلىيا-ياكى زامان ئاخىرىنىڭ قۇتقۇزغۇچىسى دەپ ئاتىۋالغانلار ھەرقانداق زاماندا بولىدۇ. مەن «ئىنجىل» دىن كۆرە «تەۋرات» نى بەكرەك ياقتۇرۇپ ئوقۇيمەن. چۈنكى، «تەۋرات» تىن مۇسادەك بىر ساھىب مۇنەۋۋەرنى تاپقانمەن... ئۇنىڭ ئۈستىگە، سوقرات ۋە ئەپلاتوننى چەتكە قاقىدىغان بىر دىننى قانداقمۇ قوبۇل قىلاي؟ تەڭرىنىڭ قىلنى قىرىق يارىدىغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن. چۈنكى، كۆرگىنىم مۆمىنلەرنىڭ ئازاب - ئوقۇبەتتە ئىگىلىشى، لۈكچەكلەرنىڭ دەۋر سۈرۈپ بەخىرامان يايىراشلىرىلا بولدى. قاراپ تۇرۇڭلار، تاللىپىران جەزمەن كارىۋىتىدا قىينالماي ئۆلىدۇ... ئەگەر باستىرلارنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلىپ دوزاخنىڭ بارلىقىغا ئىشەنگەن بولسام، مۇستەقىل ھالىتىمنى ساقلاپ قالالايتتىممۇ؟ بىر لۈكچەكنىڭ باستىرلىق ئورنىغا چىقىۋالسا شۇنچىۋالا ھوقۇققا ئىگە بولۇپ قالدىغانلىقىنى كۆرمەيدىغان!

ناپولېئوننىڭ چېركاۋغا بېرىپ ئىبادەت قىلىش بىلەن كىچىكىدىن تارتىپلا خۇشى يوق ئىدى، ياشىنىپ قالغان چېغىدىمۇ كۆڭلىدە ھەرقانداق دىنىي ئەقىدىگە قارشى تۇراتتى. ئۆزىنىڭ مۆجىزات ئىگىسى ئىكەنلىكىنى ھېچقاچان ئېتىراپ قىلمايتتى. ناپولېئوننىڭ قارىشىچە، ئۆز مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ئەقىل - پاراسىتى، تەسەۋۋۇرى، دادىللىقى، ھەر تەرەپلىمە ھۆكۈم قىلىش ۋە ئادەم تونۇش ئىقتىدارى ئارقىلىقلا قولغا كەلتۈرگەنىدى. «ئىنجىل» دا تەسۋىرلەنگەن مۆجىزىلەرگىمۇ

ئىشەنمەيتتى، ئەلۋەتتە.

ناپولېئون ئەزەلدىنلا قىيامەتنىڭ سۈرىتىدىن قورققان ئەمەس ئىدى، ئەخلاق توغرىسىدىمۇ كۆپ توختالمايتتى، سىياسىي ئېھتىياج تۈپەيلىدىن توختىلىشقا توغرا كەلگەندىمۇ ئاندا - ساندا تىلغا ئېلىپ قوياتتى. ساينىت خېلىپىنا ئارىلىدا سۈرگۈندە تۇرغان ئاخىرقى كۈنلەرنىڭ بىر ئاخشىمى يېقىن بىر سېرىشىغا مۇنداق دېگەندى:

— ئەگەر دەردىمنى تەڭرىگە تۈكۈپ بېرەلگەن ھەمدە تەڭرىنىڭ بەخت ئاتا قىلىشىغا ۋە قۇتقۇزۇۋېلىشىغا مۇيەسسەر بولالىغان بولسام، بىز بۇ يەردە نەقەدەر بەختلىك ياشىغان بولار ئىدۇق - ھە! مېنىڭ شۇنداق قىلىشقا ھەققىم يوقمۇ؟ ئۆمرۈم بويى شۇنچە ئۇلۇغ تۆھپىلەرنى ياراتتىم ھەمدە ھېچقاچان گۇناھ قىلىپ باقمىدىم، تەڭرىنىڭ دەرگاھىدا يۈزۈم يورۇق يېتىم تەڭرىنىڭ ھۆكىمىنى كۈتۈشكە ھەقلىقمەن...

ناپولېئون شۇ ۋەجىدىن ھەرقانچە مۈشكۈلات ئىچىدە تۇرسىمۇ تەۋرەپ باقمىغانىدى. ئالەمدىن ئۆتۈشتىن بەش يىل بۇرۇن باشقىلارغا: «ئىزقىم توشقاندا باستېرغا دۇئا - تىلاۋەت قىلدۇرىمىز دەپ ئاۋازە بولماڭلار» دېگەندى. ناپولېئون باشتىن - ئاياغ تۆمۈردەك قاتتىق ئىرادىلىك بولۇپ ئۆتتى.

بىراق، بۇنىڭ ئەكسىچە، خۇددى ئىنقىلابچىدىن ئاينىپ ئەنئەنىچىگە، ماتېرىيالىزمچىدىن ئاينىپ دىن مۇخلىسىغا ئايلانغىنىدەك، ئىنساننى تەڭرىنىڭ ياراتقانلىقىغا بارغانسېرى ئىشىنىدىغان بولۇپ قالدى. ھالبۇكى، بۇنداق ئۆزگىرىش جىددىي ئىدىيەۋى ئۆزگىرىش ئەمەس، بەلكى ۋۇجۇدىدا بۇرۇنلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئىدىيەۋى ئاساسنىڭ كېڭىيىشى ئىدى، خالاس. ناپولېئون ئۆمۈر بويى «مەۋجۇداتلارنىڭ پەيدا بولۇشى تەبىئەتنىڭ قانۇنىيىتى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولىدۇ» دېگەن قاراشنى

ئىدىيەسىدىن نېرى قىلماي كەلدى:

— شىكارغا چىققىنىمدا ئوۋلىغان بۇغىنىنىڭ قارىنىنى ياردۇرۇپ كۆرسەم، ئىچ - باغرى ئادەمنىڭكى بىلەن ئوخشاش ئىكەن. دېمەك، ئادەم دېگەنمۇ ئىتتىن، دەرەختىن ئالىيراقلا بىر جانلىق، خالاس. جانلىقلار تىزمىسىدا ئۆسۈملۈك ئەڭ دەسلەپكى ھالقا، ئادەم ئەڭ ئاخىرقى بىر ھالقا بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ناپولېئون ئۇ چاغدا تېخى گېوتېننىڭ «جانلىقلار فورماتسىيەسى» دېگەن ئەسىرىنى ئوقۇمىغان، راماكىنىڭ ھايۋاناتشۇناسلىق توغرىسىدىكى تەلىماتىدىنمۇ بىخەۋەر ئىدى.

ناپولېئوننىڭ پىسخولوگىيە ۋە فىزىكا جەھەتتىكى يەكۈنلىرى كىشىنى تېخىمۇ چۆچۈتىدۇ. ساينىت خېلىپنا ئارىلىدا پاسخا بايرىمى ئۆتكۈزۈۋاتقاندا گۇمانىي قاراشلىرىنى مۇنداق بايان قىلغانىدى:

— تەڭرى ھۆكۈمرانلارنىڭ خالىغىنىنى قىلىپ مېڭىلغان - ئونمېڭىلغان كىشىنى ئۆزى ئۈچۈن جەڭگە سېلىپ ھالاك قىلىشىغا ئىجازەت بەرگەن... مەن شۇنداق بىر قاراشقا مايىلمەنكى، ئادەم ئاقما جىسىم بىلەن ھاۋانىنىڭ مەھسۇلى، ئادەمنىڭ مېڭىسى ئاقما جىسىم بىلەن ھاۋانى سۈمۈرۈۋېلىپ جان كىرگۈزىدۇ، ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن ئۇلار يەنە تەبىئەتكە قايتىدۇ، ئاندىن يەنە باشقىلارنىڭ مېڭىسى تەرىپىدىن سۈمۈرۈلىدۇ.

ناپولېئون گېوتېنچە بۇ نۇقتىنى بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ يەڭگىلەنكەنلىكى بىلەن ئېيتقان بۇ سۆزلىرىدىن تۇرۇپلا چۆچۈپ كېتىپ:

— ئاھ، قەدىرلىك گورگۇد، ئۆلۈپ قالساق غايىب بولىدىغىنىمىز راست، — دەيدۇ بىردىنلا.

ناپولېئوننىڭ ئۈزۈكسىز كۈچىيىپ بارغان ئاتېئىزملىق

قاراشلىرى بايقىدەك گۇمانى قاراشلىرى بىلەن تەڭ مەۋجۇت ئىدى.

سىز تەبىئەتنى ھەرقانداق كىشىدىنمۇ ئوبدانراق چۈشىنىسىز، — دېگەنىدى لافراسقا، — تەڭرىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ھەرقانداق كىشىدىنمۇ بەكرەك ئېتىراپ قىلىشىڭىز بولاتتى. تەڭرىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرەلمىگەن بولساق، بۇ جەزمەن تەڭرىنىڭ بىزدە ئۆزىنى تونۇغۇدەك ئەقىل — پاراسەتنىڭ بولۇشىنى خالىمىغانلىقىدىندۇر، تەڭرىگە ئىشىنىپىلى، ئەتراپىمىزدىكى جىمى غارايباتلار تەڭرىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنىڭ دەلىلىدۇر.

سايىنت خېلىبىنادا تۇرۇۋاتقان چېغىدا مۇنداق دېگەنىدى:

— تەڭرىنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا ھېچقاچان شەك كەلتۈرگەن ئەمەسمەن. تەڭرىنى تونۇشقا ئەقىلم ئاجىزلىق قىلغان چاغلاردىمۇ تەڭرىنىڭ ھەر ۋاقىت بىز بىلەن بىللە ئىكەنلىكىنى كۆڭلۈم تۇيۇپ تۇراتتى.

بۇنداق كۆڭۈل قانداقمۇ تەقدىرگە تەڭ كېلەلسۇن! ھەرقانداق كىشىگە يېڭىلىپ قېلىشنى بېتى كۆتۈرمەيتتى، شۇڭا يېڭىلىگەنلىكىنى تەقدىرگە دۆڭگەيتتى. ناپولېئوننىڭ تەقدىر — قىسمەت توغرىسىدىكى بۇنداق تۇيغۇلىرى مەغلۇپ بولغىنىدىن كېيىن پەيدا بولغان بولماستىن، بەلكى كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ ھايات قېلىش ئۈچۈنلا ئۆمۈر بويى تەڭرى ئالدىدا تەقۋادار، ئىخلاسمەن بولغىنىدەك، ۋۇجۇدىدا ئۆمۈر بويى مەۋجۇت بولۇپ كەلدى. ناپولېئون تەڭرى مەدەتكار بولغان چاغلاردا جەڭگاھتا باتۇرلارچە جەڭ قىلدى، ئەڭ قۇدرەت تاپقان چاغلىرىدا پۈتۈن بەدىنى دۇبۇلغا — ساۋۇت بىلەن مۇھاپىزەت قىلىنىپ تۇرغاندەك ھېس قىلاتتى.

— روھىم مەرمەر تاشتىن پۈتۈلگەن، مېنى چاقماقمۇ

ھېچنېمە قىلالمايدۇ، — دېگەندى ناپولېئون.

— ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشكۈدەك بولسا مىلتىقىمىزنىڭ ئىشتىكى بىلەن تىرىۋالىمىز، — دېگەندى يەنە بىر قېتىم شېئىرىي تىل بىلەن.

ناپولېئوننىڭ بۇنداق قەيسەرلىكى يەنە ھايت — ھۈيت دېگۈچە غايىب بولاتتى، تولا چاغلاردا تەقدىرگە تەن بېرەتتى.

— جاھاننىڭ ئىشلىرى ئالدىن بېكىتىلگەن بولىدۇ. ئۆمرىمىزمۇ پېشانىمىزگە پۈتۈلگەن، ئۇزارتىشقا ھېچكىممۇ قادىر ئەمەس... ھېچكىممۇ پېشانىسىگە پۈتۈلگەن تەقدىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، — دېگەندى كۈرمىڭ قېتىم.

— ماڭا ئىشنىڭ، ھەممىنى تەڭرى تىزگىنلەپ تۇرىدۇ. مەن پەقەت تەڭرىنىڭ قورالىمەن، خالاس، — دېگەندى ناپولېئون ۋېيمار مەلىكىسىگە.

— جىمى شەيئى ۋە ھادىسىلەر بىر — بىرى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولۇپ، كۆرۈنمەس بىر قولىنىڭ ئىلكىدە تۇرىدۇ. ئۇلۇغلۇق ماڭا تەقدىرنىڭ، نىجات يۇلتۇزۇمنىڭ خاسىيىتىدىنلا نېسىپ بولدى، — دېگەندى فېن مىللېرگىمۇ.

بىراق، ناپولېئوننىڭ نىجات يۇلتۇزىنىڭ خاسىيىتىگە ئىشىنىشى كىشىلەرنىڭ يۇلتۇزلار تۈركۈمىگە ياكى تۇمارغا ئىشەنگىنىگە ئوخشىمايتتى، ئۇ ھەتتا كىشىلەرنىڭ ئۆزى قولغا كەلتۈرگەن ئۇتۇقلارنى تەلىپىنىڭ ئوڭلۇقىدىن كۆرۈشىگىمۇ چىداپ تۇرالمىتتى.

ناپولېئون داۋالغۇش ئىچىدە ئۆتكەن يىگىرمە يىل مابەينىدە ھېچقاچان خۇراپىيلىق بىلەن ئىش كۆرۈپ باقمىدى، «ئۆمۈر يۇلتۇزى»، «تەقدىر» دېگەندەك ئىبارىلەرنى پەقەت سىياسىي مەقسەت ياكى بۇيرۇقنى ئىجرا قىلدۇرۇش ئېھتىياجى تۈپەيلىدىنلا ئىشلىتەتتى. ناپولېئون ياۋروپانىڭ ئالدىدا

تەقدىرنىڭ ئەركىسى قىياپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىش ئۈمىدىدە ئىدى، «تەقدىر»، «مۇھىت» ۋە «ئامەت» دېگەندەك مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە تولىمۇ خۇشتار ئىدى. گەرچە تەقدىر ئۇقۇمىنىڭ مۇجمەللىكىنى بىلىسىمۇ، ھەر قېتىمقى جەڭنىڭ غەلبە نىسبىتىنى توپتوغرا سان - سىپىرلار ئارقىلىق توغرا ھېسابلاپ چىقالايدىغانلىقىغا ئىشىنىتتى.

— بۇنداق ھېساباتتا بىپەرۋالىق بىلەن ئازراقلا خاتالىق سادىر قىلىنسا ئومۇمىيلىققا تەسىر يېتىدۇ... پۇرسەت ئادەتتىكى كىشىلەر ئۈچۈن مەڭگۈ سىرلىق نەرسە بولۇپ تۇرىۋېرىدۇ، ئەمما كۆزى ئۆتكۈر كىشىلەرنىڭ كۆزىگە ئىلىشىپلا قالسا رېئاللىققا ئايلىنىدۇ.

ناپولېئون بەزىدە تالانت، تەقدىر ۋە ھوقۇق ئۇقۇملىرىنى بىر - بىرىگە باغلاپ چۈشىنىتتى.

— تەلىيىمگە، تالانتىمغا ۋە ئارمىيەمگە ئىشىنىمەن، ئۇلار مېنى بالا - قازادىن ساقلايدۇ.

ناپولېئون كىچىكىدىن تارتىپلا ئۆلۈۋېلىشقا قارشى ئىدى، بۇ قارشىنى دەسلەپتە تاپشۇرۇقلىرىدا، كېيىن كۈندىلىك بۇيرۇقنامىلىرىدە ئوتتۇرىغا قويدى.

— ئۆلۈۋېلىش، بولۇپمۇ مۈشكۈلاتتا قالغاندا ئۆلۈۋېلىش ئاجىزلارنىڭ ئىشى، — دەپ تەكىتلەپ تۇراتتى دائىم.

ۋەسىقىلەردىن مەلۇمكى، ناپولېئون تۇنجى قېتىم تەختتىن چۈشكەندە ئۆلۈۋېلىشقا ئۇرۇنغان دېگەن گەپ - سۆزلەر پۈتۈنلەي ئويدۇرما، بۇ ھەقتىكى ئاساسسىز كوچا خەۋەرلىرى ئىشەنچلىك ئەمەس، رەسمىي تارىخنامىلەردىمۇ قەيىت قىلىنمىغان. ناپولېئوننىڭ ئاخىرىدا ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغاندا ھەربىيلەردەك جەڭگاھتا ئۆلۈشنى ئىختىيار قىلغانلىقى راست. بىراق، ھېچقاچان زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋېلىش خىيالىدا بولۇپ باققان

ئەمەس.

دەرۋەقە، ناپولېئوننىڭ ھاياتتىن بىزار بولغان چاغلىرىمۇ بولغان. بىراق، روھى كۆتۈرەڭگۈ، تۇرمۇشى كۆڭۈللىك چاغلىرىدا ئۇنداق روھى كەيپىياتى پەيدىنپەي غايىب بولاتتى. ناپولېئون تۇغۇلۇشىدىنلا بەختنىڭ پەيزىنى سۈرۈشنى بىلمەيدىغان كىشى ئىدى. ئىشلىرى روناق تېپىپ يۇقىرى پەللىگە چىققان مەزگىلدە راھەت - پاراغەتتە ياپراپ ئۆتكەن چاغلىرىمۇ بولدى، بىراق ھامان ئۆزى ئۈستىدىكى گۇماننىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلالماي ئۆتتى.

— ئەگەر بۇ ئادەم جاھانغا ئاپىرىدە بولمىغان بولسا، فىرانسىيەنىڭ تىنچ - ئامانلىقى ئۈچۈن تېخىمۇ پايدىلىق بولار ئىدى، — دېگەندى ناپولېئون روسونىڭ قەبرىسى ئالدىدا.
— نېمىشقا، باش مەمۇر؟

— روسو ئىنقىلاب ئۈچۈن يول ئاچقان.
— سىز ئىنقىلابقا ئۆچمەنلىك قىلىدىغانلاردىن ئەمەسقۇ؟
— ئەگەر مەنمۇ، روسومۇ دۇنياغا ئاپىرىدە بولمىغان بولساق، پاكىت ئىسپاتلايتتىكى، دۇنيانىڭ تىنچلىقى ئۈچۈن پايدىلىقراق بولاتتى.

ناپولېئوننىڭ بۇنداق گۇمانى پەيدىنپەي تۈگىگەنمۇ بولدى، ئەمما ئورنىنى تۈگمەس غېربانىلىك ئىگىلىدى. ناپولېئون قاناتلىرىنى قېقىپ قانچە ئېگىز پەرۋاز قىلغانسېرى، ۋۇجۇددىكى غېربانىلىك تۇيغۇسى شۇنچە كۈچىيىپ باردى.
— بەزىدە شۇنداق غېربىسىنى كېتىمەنكى، چىدىمايلا قالمەن.

ناپولېئون دېڭىز ۋاپا قىلمىغانلىقى ئۈچۈن، ھەمىشە دېڭىز - ئوكيانلاردىن ئۆزىنى يىراق تۇتاتتى. پەقەت بىر جايلدا - قۇملۇقلا كۆڭلىگە ئارام بەرگۈچى چەكسىزلىكنىڭ سىمۋولى

ئىدى. پەقەت پايانسىز ئۇ قۇملۇق كۆز ئالدىدا نامايان بولغاندىلا، چاكىنا ھاياتنىڭ تۈرلۈك - تۈمەن كۆلەڭگىلىرى غايىب بولغاندەك بولاتتى.

— ھاياتتا بەخت دېگەن نەرسىمۇ، بەختسىزلىك دېگەن نەرسىمۇ مەۋجۇت ئەمەس، — دېگەندى ناپولېئون، — بەختلىكلەرنىڭ ھاياتى گويا كۈمۈش رەڭ ئاسماندىكى قارا يۇلتۇزغا، بەختسىزلەرنىڭ تۇرمۇشى بولسا كۈمۈش رەڭ يۇلتۇزلارنى چاقىتىپ تۇرغان قاپقارا تۈن ئاسمىنىغا ئوخشايدۇ. بىراق، ناپولېئوننىڭ غېربانە روھىي دۇنياسىنى بۇ مەنزىرىدىن كۆرە كۈندىلىك تۇرمۇش داۋامىدا ئېيتقان سۆزلىرى تېخىمۇ كونكرېت ۋە تەسىرلىك نامايان قىلىپ بېرىدۇ.

— بۇ يەردە نېمە ئىشلارنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى بىلمەي يۈرۈۋاتقانسىزمۇ، گورگۇد؟ ... ئۆزىڭىزدىن كەلسۇن دەمسىز؟ مەن ئوردىدىن، رەپىقەمدىن، ئوغلۇمدىن باشقا ھېچنېمىگە ئېرىشەلمىدىم، شۇنداققۇ؟ ھەر كۈنى دۆلەت ئىشلىرىنى دەپ جان كۆيدۈرۈۋاتمامدىمەن؟

ناپولېئوننىڭ دۆلەت دېگىنى پۈتۈن ھاياتىنى بېغىشلىغان ئىشلىرى ئىدى.

— ئۆمرۈم بويى دۇنيانى ئۆشەنگە ئېلىپ يۈردۈم، قانداقمۇ ھاردۇق يەتمىسۇن؟ — دېگەندى ناپولېئون ساينىت خېلىپىنا ئارىلىدا ھاياتىنىڭ ئاخىرقى دەملىرىدە.

ئونىنچى، ئارالدىكى ھەمراھلىرى

بۇنىڭدىن نەچچە مىڭ يىل مۇقەددەم دېڭىزنىڭ تەكتىدە يانار تاغ پەيدا بولغان، يانار تاغ ۋولقانىلىرىنىڭ ئۈزۈكسىز ئېتىلىپ چىقىۋېرىشى نەتىجىسىدە بۇ ئارال شەكىللەنگەنىكەن. يۈزى قارا

ماگمىلاردىن ھاسىل بولغان ئويمانلار بىلەن قاپلانغان بىر پارچە قارا تاش قىيا دېڭىزغا تىكىدە شۇڭغۇپ كىرىپ كەتكەن بولۇپ، ئاجايىپ سۈرلۈك كۆرۈنىدۇ. كېمىلەر بۇ ئارالغا يېقىنلاشقاندا، پورتتىكى قارا ئويمانلار بۇ يەرگە يېڭى كەلگەنلەرگە خۇددى دېۋە - پەرىشتىلەرنىڭ قولى بىلەن پۈتكەن دوزاخ دەرۋازىسىنى ئەسلىتىدۇ، پەقەت قىيالار ئارىسىدىكى بىر زەمبىرەكلا بۇ يەرنىڭ ئادەم ئاياغ باسمىغان تىلىسىم ماكان ئەمەسلىكىدىن بېشارەت بېرىدۇ. ئارالنىڭ يۈزى يەر تەۋرەش نەتىجىسىدە ئۇيۇپ قېتىپ كەتكەن بولغاچقا، كىشى بۇ ئارالغا ئاياغ بېسىشى بىلەنلا ئايىغى ئاستى تاراڭلاپ تۇرىدۇ. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، كىشى ئۆزىنى خۇددى ھالاكەت يولىغا قەدەم باسقانداك ھېس قىلىپ قالىدۇ.

بۇ ئۆلۈك يانار تاغ ئوكئانىدە بولۇپ، ياۋروپا قۇرۇقلۇقى بىلەن بولغان ئارىلىقى ئىككى مىڭ مىل، ئافرىقا قۇرۇقلۇقى بىلەن بولغان ئارىلىقى مىڭ مىل كېلىدۇ، ئارال ئەنگىلىيە زەمبىرەكلىرى بىلەن توشۇپ كەتكەن. سايىنت خېلىپىنا دەپ ئاتىلىدىغان بۇ ئارالدا چەكسىز ھاياتمۇ گىرېتسىيە دراماتورگى ئائېسكۇلۇسنىڭ تراگېدىيەسىدەك ئاقىۋەتكە قالىدۇ. بىراق، بۇ ئارال فېئودال ئاپولوگىستلار (كونا ئەقىدىلەرنى قوغدىغۇچىلار) نىڭ دەۋرىدىكى ساختىلىق، ئەنگىلىيە دوكتار سىياسىيونلىرىنىڭ ھىيلە - مەكرى ۋە ئارال ۋالىيسىنىڭ بەھنىيەتلىكى تۈپەيلىدىن تراگېدىيە ماكانى بولۇپ قالغان.

بۇ ئارال دېھقانلارنىڭ جاپالىق مېھنىتى ۋە شەرقىي ھىندىستان شىركىتىنىڭ تىرىشىپ ئىشلەپ ئەجىر سىڭدۈرۈشى نەتىجىسىدە ئېچىلىپ ئۆزگىچە تۈسكە كىرگەندى. ئۇلار يۈزلەپ ئۇرۇش كېمىلىرى ئارقىلىق بۇ ئارالغا باغۋەنچىلىككە باب كېلىدىغان توپا، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى ۋە ياغاچ ماتېرىياللىرىنى ئۈزۈكسىز توشۇپ كېلىپ ئاۋاتلاشتۇرغان

بولسىمۇ، بۇ ئارالدا ئۇزاق مۇددەت تۇرۇشنى ھېچكىممۇ ئىختىيار قىلمايتتى. بۇ ئارالدا يەنە بۇ يەردە تۇرىدىغان بەش يۈز نەپەر ئاق تەنلىكنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىغان بىر مىڭ ئىككى يۈز نېگىر قۇل ۋە خەنزۇلار بار ئىدى.

بۇ ئارالدا ھېچكىممۇ ئۇزاق ئۇرۇشقا قادىر ئەمەس ئىدى. چۈنكى، بۇ يەرنىڭ كىلىماتى ئىنتايىن ناچار بولغاچقا، بۇ ئارالدا ئەزەلدىن ھېچكىم ئاتمىش يېشىغىچە ئۆمۈر كۆرۈپ باققان ئەمەس، ئەللىك يېشىغىچە ياشىغانلارمۇ كەمدىن - كەم ئۇچرىدۇ. بۇ يەرنەم ئىسسىق بەلباغقا جايلاشقان بولۇپ، ئېكۋاتورنىڭ قاتتىق ئىسسىقىغا قارا يامغۇر ھەمراھ بولۇپ تۇرىدۇ، تېخى ھېلىلا نەمخۇش ئىسسىق ھاۋا كۆيدۈرۈپ تۇرغان بولسا، بىردەمنىڭ ئىچىدە چېلەكلەپ سۇ تۆكۈلگەندەك قارا يامغۇر يېغىپ كېتىدۇ؛ كىشى بايىلا تەردىن چىلىق - چىلىق بولۇپ تۇرغان بولسا، بىردىنلا كۆتۈرۈلگەن شەرقىي جەنۇب شامىلىنىڭ سوغۇقىدىن توڭلاپ كېتىدۇ، ئاندىن يەنە قىيا چوققىلاردا توسۇلۇپ قالغان قارا بۇلۇتلار يامغۇر بولۇپ تۆكۈلىدۇ. ھېلى ئاپتاپتا كۆيۈپ، ھېلى يامغۇردا سوۋۇپ بىر كۈننى ئۆتكۈزگەندىن كېيىن ئاخشىمى سەيلىگە چىقىدىغان بولسىڭىز، دېمىڭىز سىقىلىپ نەپەس ئالماي قالسىز. بۇ يەردە بىرەر يىل تۇرسىڭىز تولغاق، باش قېيىش، قىزىتما، قەي قىلىش، يۈرەك سانجىقىغا گىرىپتار بولماي قالمايسىز. ئەڭ يامىنى، جىگەر كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قېلىشىڭىز مۇمكىن. ئەنگلىيە ھۆكۈمىتى بۇ ئارالدا تۇرۇشقا دېڭىز ئارمىيە قىسىملىرىنى ئەۋەتىپ تۇراتتى، ھەر قېتىم كەلگەن قوشۇندىن نەچچە يۈز لەشكەر ۋە ئوفىتسېر چىقىم بولاتتى. ئارالدىكى ئەمەلدارلار ۋە كۆچمەنلەر ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە ھەر خىل كېسەللەر بىلەن ئاغرىيتتى. ئارالدا شامالدىن دالدا بولىدىغان بەش - ئالتە

جاي بولۇپ، ئەگەر ئۇلار بۇ دالدا جايلاردىن تۇرغۇدەك جاي تاپالمىسا، ئۇزاق ئۆتمەيلا پۈتۈن ئائىلىسى بىلەن كۆچۈپ كېتەتتى.

بۇ ئارالدا مۇزدەك سوغۇق بىر تۈزلەڭلىك بولۇپ، بۇ جاي ئادەملەرنىڭ ماكانلىشىشىغا ئەڭ ناباب جاي ئىدى. دېڭىز يۈزىدىن بەش يۈز نەچچە مېتىر ئېگىز بۇ قاقاس تەسكەي تۈزلەڭلىكتە قىش كۈنلىرى تۇمان ئۆكسۈمەيتتى، بۇ يەرنىڭ ھاۋاسى تۆت پەسلىنىڭ ھەممىسىدە ئىنتايىن نەمخۇش. بۇ تۈزلەڭلىكتە بوراننىڭ زەربىسىدىن ئېگىلىپ مايماق - سايماق ئۆسكەن، قىڭغىيىپ قالغان بىر شالاڭ كاۋچوكزار بولۇپ، كىشىلەر ھالاكەت ئورمىنى دەپ ئاتىشاتتى. ئەنگلىيە ھۆكۈمىتى بۇ يەرنى كېسەل دۈشمىنىنى ئۆلسۇن دەپ تاللىغانىدى. بۇ يەر ئالدىراشچىلىقتا تاللانغان ۋاقىتلىق پاناھگاھ ئەمەس، شۇنداقلا بىر ئىمپېراتورنى تۇرىدۇ دەپ ئالدىنلا بەلگىلەپ بېرىلگەن تۇرالغۇمۇ ئەمەس ئىدى.

بۇ كاۋچوكزارلىق بۇنىڭدىن ئەللىك يىل ئىلگىرى سېلىنغان ئېغىل بولۇپ، تېخى يېقىندىلا ئادەم تۇرىدىغان جاي قىلىپ ئۆزگەرتىلگەنىدى. نېگىر قۇللار ۋە ماتروسلار ئۆيىنىڭ ئىچىدىكى چىللە - قىغىلارنىمۇ ئادالەتتە يەرگە تاختاي ياتقۇزۇشقا ئاران ئۆلگۈرگەنىدى. ئىمپېراتور بۇ يەرگە كۆچۈپ كېلىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا پۇل چىرىپ، سېسىق زەي ئۆرلەپ چىقتى، شۇنىڭ بىلەن باشقا بىر ئېغىز ئۆيگە كۆچتى. كىشىلەر كالا ئېغىلى، كىرخانا ھەم ئات ئېغىلىدىن پايدىلىنىپ ئىمپېراتورغا تۇرالغۇ ئۆي سېلىپ بەرگەنىدى، بۇ ئۆيلەرنىڭ ئالتە ئېغىزى ئىمپېراتورغا تەئەللۇق ئىدى. ھۇجرىنىڭ قاراڭغۇ ھەم تار بىر بۇلۇڭىدىكى تامغا چاپلانغان قەغەز شور تارتىپ كەتكەنىدى، ئاشخانا ئۆيىدىن كىرگەن بۇس ھەممە ئۆيىنىڭ ھاۋاسىنى بۇلغاپ تۇراتتى. بۇ

ئۆيلەر ناپولېئوننىڭ بۇنىڭدىن ئوتتۇز يىل ئىلگىرى ۋالېنستا
 ئىستارشى لېيتېنانت بولۇپ تۇرغان چاغلىرىدا ئىجارە ئېلىپ
 ئولتۇرغان قەۋەھەخانىدىكى ئۆيىگە ئوخشاپ قالغانىدى. بىراق، ئۇ
 يەردىكى ئۆيلەر قۇرۇق ئىدى، بۇ يەردە بولسا كىتابلىرىمۇ نەم
 تارتىپ چىرىپ كەتتى. ئاپتاپ چۈشسۇن ئۈچۈن تاماقدانسىغا
 ئەينەك دېرىزە ئورنىتىلغان، مېھمانخانىسىغا چىرىپ كەتكەن ئۆي
 جاھازىلىرى قويۇلغانىدى. خىزمەتكارلىرى تۇرىدىغان بالىخانا
 ئۆگزىسى كىگىز بىلەن يېپىلغان بولۇپ، يامغۇر ئۆتۈپ تۇراتتى.
 ئىمپېراتور ئۇزۇنلۇقى تۆت مېتىر، كەڭلىكى ئۈچ مېتىر
 كېلىدىغان ئىككى ئېغىز ئۆيدە ئولتۇراتتى، ياتاق ئۆيىگە بىر
 پارچە پۇچۇق گىلەم سېلىنغان، دېرىزىسىگە نېپىز پەردە
 تارتىلغان، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئوچاق، ياغاچ ئورۇندۇق، ئىككى
 كىچىك شىرە، بەش تارتىملىق ئىشكاپ ۋە سافالارمۇ بار ئىدى.
 ئىشخانىسىدا بىر ئۈستەل بىلەن بىر قانچە ئورۇندۇق قويۇلغان،
 قوپال ياسالغان كىتاب جازىسىدا كىتابلار قويۇلغانىدى. كۈندۈزى
 دەم ئالىدىغان يەنە بىر كارىۋىتىمۇ بار ئىدى. بەزى ئاخشاملىرى
 ئۇيقۇسى قېچىپ ئۇخلىيالمىي قالغان چاغلاردا كېچە - كېچىلەپ
 ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىپ يۈرەتتى. ياناقخانىسىدا
 يەنە كونا ھەربىي سەپەر كارىۋىتى، كۈمۈش پانار ۋە بىر يۈرۈش
 كۈمۈش چىلاپچا - داس دېگەندەك ئۆزى ئالغاچ كەلگەن
 لازىمەتلىكلىرىمۇ بار ئىدى.

بۇ ئۆيلەرنىڭ ھەممىلا يېرىدە چاشقانلار قۇتراپ يۈرەتتى، بۇ
 جانىۋارلار چۈچىلەرنى بوغۇپ تاشلايتتى، كېسەل ئاتنىڭ
 پۇتلىرىنى غاجلىۋالاتتى، ھەتتا گېنېرال بېرتراننىڭ قوللىنىمۇ
 چىشىۋالغانىدى، بەزىدە ئىمپېراتورنىڭ ئۈچ بۇرجەك قالىپقى
 ئىچىگىمۇ كىرىۋالاتتى.

بۇ يەردە چاشقانلاردىن باشقا يەنە ئۈچ گىراق، بىر بارون ۋە

ئۇلارنىڭ ئائىلە تەۋەلىرى (ھەممىسى ئوردا تۇرمۇشىغا كۆنۈپ قالغان ئەمەلدارلار ۋە ئېسىل زادىلەر ئىدى)، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئىككى خىزمەتكارى، ئىمپېراتورنىڭ قالدۇق خادىملىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تەۋەلىرىمۇ تۇراتتى. ئۇلار يېڭى كەلگەندە قىرىق نەچچە جان ئىدى. ئالتە يىل ئۆتۈپ، ناپولېئون ۋاپات بولغاندا يېرىمى قالدى.

گىراف لاسكاس بۇ يەردە قورامغا يەتمىگەن ئوغلى بىلەن بىر يىل تۇردى. يېشى ئىمپېراتوردىن چوڭ بۇ ئادەم ئەسلىدە بىر ماركىز بولۇپ، ساينىت زېرمان رايونىدىكى دۆلەتمەنلەردىن سانلالتى، يۈز كۈنلۈك سۇلالە گۇمران بولۇپ، ناپولېئون قايتا باش كۆتۈرۈپ چىققاندىن كېيىنلا تېگىشلىك قەدىر - قىممەتكە ئېرىشىپ گىراف بولدى. زېرەك، ھۆرمەتكە سازاۋەر بۇ زات جۇغراپىيەگە دائىر بىرقانچە كىتاب يازغانىدى. ساينىت خېلىپىنا ئارىلىدىن قايتىپ كەتكەندىن كېيىن دەرھال ئەسلىمە يېزىپ، نەچچە مىڭ فوند ستېرنلىك قەلەم ھەققىگە ئېرىشتى. بويى ئىمپېراتورنىڭكىدىنمۇ پاكار، جۇغى ئىمپېراتوردىنمۇ ۋىجىك ئىدى. بىلىملىك، خۇش پېئىل، پەرمانبەردار بۇ زات بۇ ئارالغا سۈرگۈن قىلىنغاندىن كېيىن ئىمپېراتورنىڭ ئەڭ ياخشى ھەمراھى ۋە كاتىپى بولدى. لاسكاس ئىمپېراتورنىڭ ئىشلىرى توغرىسىدا پارىژدا تارقالغان لەتىپىلىرىنى ئۆزىگە ئېيتىپ بېرىپ، بۇ يەردىكى تىراگېدىيەگە كومېدىيە ئارىلاشتۇرۇپ، ناپولېئوننىڭ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىراتتى. ئىمپېراتورغا كىتاب ئوقۇش دائىرىسىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن ئىنگىلىزچە ئۆگىتىشتى، ئىنگىلىز تىلىدا پىكىرلەشكەندە ئىمپېراتورنىڭ تىل خاتالىقلىرىنى تۈزىتىپ بېرەتتى. تۈرلۈك باھانە - سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ بۇ ئارالدىن كەتكەندىن كېيىن ئىمپېراتور ئۈچۈن مەڭگۈ تولدۇرۇۋالغۇسىز بىر بوشلۇق قالدى.

بۇرۇن ئىللىرىيە ۋالىيسى بولغان بېرترانمۇ ئىمپېراتورغا سادىق ئىدى، ئەمما بەك مەغرۇر، جىلىخور ئادەم بولغاچقا، باشقا جەھەتتە پەرمانبەردار بولسىمۇ، ئىمپېراتورنىڭ ئاغزاكى بايانلىرىنى خاتىرىلەشكە ئۇنىمايتتى. رەپىقىسى كېلىئېر يېرىم ئىنگلىز نەسلىدىن بولۇپ، كالىسىمۇ ياش ئاقسۆڭەكلەرگە خاس ئۆتكۈر ئىدى. بۇ خانىم دەسلەپتە ئىمپېراتورغا ئەگىشىپ بۇ يەرگە سۈرگۈن بولۇپ كېلىشنى خالىمىغان، ھەتتا دېڭىزغا سەكرەپ ئۆلۈۋالماقچىمۇ بولغانىدى. بۇ ئارالغا كەلگەن دەسلەپكى كۈنلەردە پارىژنى سېغىنىپ، ياشلىقىنىڭ مەنىسىز ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىغا ئېچىنىپ ئاھ ئۇراتتى. ئىمپېراتور بىر كۈنى تاماق ۋاقتىدا بۇ خانىمغا قالدۇرۇلغان ئورۇننىڭ بوش تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، مېنىڭ ئۆيۈم كىچىك مېھمانساراي ئەمەس دېۋىدى، بۇ گەپنى قاتتىق ھار ئالغان بېرتران ئەنسى پۈتۈن كۈن كۆرۈنمەي قويدى. بۇ ھالدىن كۆڭلى يېرىم بولغان ئىمپېراتورنىڭمۇ گېلىدىن غىزا ئۆتمىدى.

— ئەگەر بۇ ئورماندا ماڭا ھۆرمەت قىلمايدىغان بولساڭلار، پارىژغا ھۆرمەت قىلمىغىنىڭلاردىن كۆپ ئېغىر كېلىدۇ، — دېدى ئىمپېراتور تاماق قاچىسىنى ئېرى ئىتتىرىپ پەس ئاۋازدا. گورگۇد بۇ يەردىكى تۇرمۇشقا چىداشلىق بېرەلمەي قالدى. بۇ ياش گېنېرال ئىمپېراتور بىلەن ئاخىرقى بىر قانچە قېتىملىق ئۇرۇشقا قاتناشقان. كېيىن ئۆزىنىڭ ساداقەتمەنلىكىنى بىلدۈرۈپ ئىمپېراتورغا ئەگىشىپ بۇ يەرگە كەلگەنىدى. بىراق، دەسلەپ كەلگەن ۋاقتىدىكى قىزغىنلىقى ئۇزاققا بارمىدى. گورگۇد خەرىتە ۋە ماتېماتىكىغا پىششىق ئىدى، شۇڭىمۇ ئىمپېراتور ئۈچۈن مۇھىم ئادەم ئىدى، ئىمپېراتور ئىلگىرى گورگۇد بىلەن ئىستراتېگىيە مەسلىھەتلىرى ئۈستىدە پىكىرلىشىپ تۇراتتى. ئىتتەك غالجىرلىشىپ كەتكەن گورگۇد ھەرقانداق ئىشتا

لاسكاسنىڭ ئۆزىدىن ئۈستۈن تۇرۇشىغا يول قويمايتتى، ئىمپېراتورنىڭ سۈلھى قىلىشلىرىمۇ كار قىلمايتتى. ئىككىسى دۇئەلغا چۈشمەكچى بولغاندا ئىمپېراتور بۇيرۇق چۈشۈرۈپ توسۇشقا مەجبۇر بولدى.

ئىمپېراتور بۇ ئارالدا سەۋر - تاقەت قىلىشقا، جۈملىدىن گورگۇدقا كەڭ قورساق بولۇشقا ئادەتلەندى. كۆپ قېتىم ئاتا ئورنىدا تەربىيە بېرىپ، ھەمراھلىرى بىلەن چىقىشىپ ئۆتۈشكە دەۋەت قىلدى ھەمدە كورسكادىكى باي بىر جىيەن قىزىنى ياتلىق قىلىپ بېرىشكە ۋەدە قىلدى. ئىمپېراتور بەزىدە گورگۇدىنى كۆڭلىنى ئېچىپ كەلسۇن دەپ شەھەردە ئۆتكۈزۈلىدىغان زىياپەتلەرگە ئەۋەتىپ تۇردى. ئەمما، ھەرقانچە غەمگۈزار بولۇپ كۆڭلىنى كۆتۈرۈشكە تىرىشسىمۇ، گورگۇد بەربىر ئىلىك ئالماي، تۈرلۈك باھانە - سەۋەبلەر بىلەن غەلۋە قىلىپ تۇراتتى.

لاسكاسنىڭ خىزمەتكارى گورگۇدىنىڭ ئالماس كىرىستىنى ئوغرىلىۋالغاندا، ئىمپېراتور بۇ ئىشنى تىنچىتىش، ھەركىمگە ئەمىنلىك بېرىش ئۈچۈن كىرىستىنى ئۆزىنىڭ يانچۇقىغا سېلىۋېلىپ، گورگۇدقا «مەن ئالغاندىم» دەپ ئۆزى قولى بىلەن تاپشۇرۇپ بەردى. گورگۇد ناپولېئوننىڭ پۇلى ئاپسىنى بېقىشقىمۇ يەتمەيدۇ دەپ غودۇرۇۋىدى، ئاچچىقىغا بەس كېلەلمەي قالغان ئىمپېراتور ۋارقىراپ كەتتى:

— گېنىرال، بىز بىر كېمىدە تۇرۇۋاتسىمىز، كىمكى پۇل يەتمىدى دەپ قاچىدىغان بولسىڭىز، قورقۇنچاقنىڭ ئۆزى شۇ. مەن ئالدىڭىزدا قەرزدار ئەمەس! ئەگەر فىرانسىيەدە قالغان بولساڭ، ئاللىبۇرۇن ئۆلۈم جازاسىغا تارتىلاتتىڭىز. چۈنكى، 1815 - يىلىدىكى ئۇرۇشقا سىزمۇ قاتناشقان!

ئىمپېراتورنىڭ بۇنداق ئىچىنى بوشىتىۋالدىغان ۋاقتى كەمدىن - كەم بولاتتى. ئىمپېراتور ئىلگىرى بىرقانچە قېتىم گورگۇدقا «خالغان ۋاقتىڭدا ئارالدىن كەتسىڭىز بولىدۇ» دېگەن،

ئەمما ئارقىدىنلا گەپنىڭ تېمىسىنى زەمبىرەك ۋە قورال - ياراغ، ئوق - دورا ئۈستىگە بۇرۇۋەتكەندى.

— گورگۇد، چىرايىڭىز ئەجەبمۇ سولغۇن كۆرۈنىدۇغۇ! ياخشىسى، يۈزىڭىزنى سوغۇق سۇدا چايقىۋېتىڭ، — دېدى ئەتىسى ئىمپېراتور، — ئۆزىمىزنى شېرىن خىيالىدىن تىزگىنلەپ تۇرمىساق بولمايدۇ، بولمىسا ئىلىشىپ قالمىز. ئۆلۈپ قالسام تارتىشىدىغان ھېچكىم يوق، غېمىم سىزدىلا. ھازىر باي بولمىساممۇ يەنە بىرقانچە مىليون پۇلۇم بار، بۇنىڭدىن باشقا ئەسەرلىرىممۇ سىزگە قالىدۇ. سىزگە قانچىلىك قەرزدار ئىكەنلىكىم ئۆزۈمگە ئايان. قوشۇمىڭلارنى تۈرۈپ يۈرۈپ پىغانىمنى ئۆرلەتمەي، كۆڭلۈمنى خۇش قىلىدىغان ئىشلارنى قىلساڭلار دېگەن ئۈمىدىتمەن. مېنى يايىراپ ئۆتۈۋاتىدۇ دەپ ئويلايمىسىلەر؟ كېچىلىرى ئويغىنىپ كەتكەن چاغلىرىمدا ئۆتكەنكى سەلتەنەتىمنى، بۈگۈن قانداق ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىمنى ئويلاپ يېتىپ تاڭنى ئاتقۇزىمەن.

ناپولېئوننىڭ تاماق ئۈستىدە ئېيتقان بۇ ھەسرەتلىك سۆزلىرى ھەممەيلەنگە گويا شۇ دەقىقىلەردە بىردىنلا ۋولقان پارتلاپ چىققانداك، گويا بۇ ۋولقانىنىڭ غايەت زور ئەكس ساداسى بۇ ئۆيدىن، بۇ ئارالدىن ياۋروپا دېڭىزىنىڭ ئۇ تەرەپ قىرغاقلىرىغىچە يېتىپ بارغاندەك قاتتىق تەسىر قىلدى، ھېچكىم زۇۋان سۈرمەي ئېغىر سۈكۈتكە پاتتى. بىراق، ئەمدىلا بېسىققان دۈشمەنلىك ۋە سۇيقەستلىك ھەرىكەتلەر بىر ھەپتە ئۆتە - ئۆتمەي بىر كېچىدىلا يەنە يېڭىباشتىن قوزغالدى. تاقىتى تاق بولۇپ كەتكەن گورگۇد ئىككى يىلدىن كېيىن ئىنگىلىزلارنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنۈش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشقا كىرىشتى. ئىمپېراتوردىن يۈز ئۆرۈپ، ئىمپېراتورنىڭ ئەشەددىي رەقىبى بولمىش ئارال ۋالىيسىنىڭ تونۇشتۇرۇشىنى ئېلىپ بۇ ئارالدىن

كەتتى.

گىرافى مونتولون ئىمپېراتورغا ئەڭ سادىق كىشى ئىدى. ئون يېشىدا كاپىتان بوناپارتتىن ماتېماتىكا ئۆگىنىشكە كىرىشكەن، كېيىن يەنە ناپولېئون بىلەن بىللە قىرىق نەچچە مەيدان ئۇرۇشقا قاتناشقاندى ھەمدە دائىم ئوردىغا كىرىپ - چىقىپ تۇراتتى. مونتولوننىڭ بوناپارت جەمەتىگە بولغان سادىقلىقى ناپولېئون ئالەمدىن ئۆتۈپ نەچچە ئون يىلدىن كېيىنمۇ قىلچە سۇسلاپ قالمىدى. ۋەتەنگە قايتقاندىن كېيىن، خۇددى ھازىر بۇ ئارالدا ئالتە يىللىق ئۆمرىنى ئىمپېراتورغا ھەمراھ بولۇپ ئۆتكۈزگىنىدەك، مەلۇم بىر قەلئەدە ئالتە يىللىق ئۆمرىنى ناپولېئوننىڭ جىيەنىگە - ناپولېئون III كە ھەمراھ بولۇپ يەنە شۇنداق مەھبۇسلۇقتا ئۆتكۈزدى. ئەپسۇسكى، خانىمى تولا جېدەل قىلىپ بېشىنى ئاغرىتىۋەرگەچكە، ئاخىر بالىچاقىسىنى ئېلىپ ئىمپېراتوردىن، بۇ ئارالدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولدى.

مونتولوننى ئەڭ سادىق دېدۇق، ئۇنىڭدىنمۇ ئۆتە ئىچ - ئىچىدىن سادىق كىشىلەر بولغانمۇ؟ بولغان، ئۇ بولسىمۇ ئۈچ چاكار ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرى مارشان بولۇپ، بۇ ئارالدا ساق تۆت يىل ئىمپېراتورنىڭ خىزمىتىنى قىلدى. قالغان ئىككىسى ئىمپېراتور فىرانسىيەدىن يولغا چىققاندا بىللە ئېلىپ كەلگەن كورسكالىق چاكارلىرى بولۇپ، بىرىنىڭ ئېتى چىپلۇنى، يەنە بىرىنىڭ ئېتى شاندىنى ئىدى. ئۇلار ھېچقاچان ئۆزلىرىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى بولمىش ئىنگىلىزلارنىڭ قىزىقتۇرۇشىغا ئېزىپ، بۇ دۈشمەنلىرى بىلەن ئاپاق - چاپاق ئۆتۈش خىيالىدا بولۇپ باققان ئەمەس. شاندىنى بەزىدە ئىمپېراتوردىن رۇخسەت ئېلىپ ئوۋغا چىقاتتى، كېيىن ئوۋغا چىقىشى مەنى قىلىنىدى. چۈنكى، شۇ باھانىدە «ھېلىقى مۇتەھەم - ۋالىي» نى ئۆلتۈرۈپ، ئاندىن ئۆزىمۇ ئۆلۈۋېلىش نىيىتىگە كەلگەندى.

شاندىنىڭ پىلانى ۋۇجۇدقا چىقسا، ياۋروپادا بۇ ئىشنى كىممۇ ناپولېئوندىن كۆرمەي قالار؟ شۇڭا، ئىمپېراتور چاكىرنى غەزەپ بىلەن ئەيىبلەپ، پىلانىنى قاتتىق مەنئى قىلدى. بىراق، شاندىنى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ناپولېئون ئىپتىخار بىلەن: «بىز كورسكالىقلار ئەنە شۇنداق بالىلار» دەپ ئويلىدى.

ئون بىرىنچى، تاغدىن چۈشكەن يىرتقۇچ

بۇ يەرنىڭ تۈرمە باشلىقى، ساينىت خېلىلېنا ئارىلىنىڭ ۋالىيسى جۇغى ۋىجىك، چېچى قىزىل، يۈزىنى سەپكۈن باسقان، مەڭزىگە ئاق تەمرەتكە چۈشكەن، بۇغدىيىكى پۇلتىيىپ چىققان، سارغۇچ قويۇق قاشلىرى كۆزىنى توسۇپ تۇرغانلىقتىن كىشىگە تۈز قارىيالمايدىغان، ئۇچىسىغا ئەنگلىيە ھەربىي فورمىسى كىيگەن، بىئارام يۈرىدىغان ئوتتۇرا ياش بىر ئادەم ئىدى. بۇ ئادەمنىڭ ئارالدا ئەڭ بىخەتەر، ئەڭ ئوبدان يەرگە سېلىنغان بىر داچىسى، داچىنىڭ ساينىت خېلىلېنا بويىچە ئەڭ قەدىمىي ۋە ھەشەمەتلىك گۈللۈكى بار ئىدى. بۇ ئادەم ئىمپېراتورنى تۇنجى قېتىم زىيارەت قىلىپ قايتقاندىن كېيىن، ئىمپېراتور: «تازىمۇ قاملاشمىغان ئادەم ئىكەنمۇ بۇ! چىرايىدىن خۇددى ۋېنتسىيە ساقچىلىرىنىڭكىدەك شۇملۇق يېغىپ تۇرىدۇ. كۆزلىرى بەئەينى تۇزاققا چۈشكەن تايغاننىڭ ئۆزى. ئېھتىمال، مېنى ئۆلتۈرىدىغان جاللات شۇ بولۇشى مۇمكىن» دېگەندى.

ئىمپېراتورنىڭ چەۋەنداز خېدىسېن لاۋرانى يامان كۆرۈشىدىكى سەۋەب ئۇنىڭ ۋالىيلىق ئورنىدا بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئەمەس ئىدى. ئىمپېراتور بەزى ئەنگلىيە ئوفىستېرلىرى ۋە دېڭىز ئارمىيە گېنېراللىرى بىلەن ئوبدان چىقىشىپ ئۆتەتتى. لاۋرا بولسا ئىلگىرى ئەنگلىيەدىكى بورشېلغا ئوخشاش ئىتالىيەدە

ئىشپىيونلۇق ئورگىنىنىڭ كاتتىبېشى بولغاچقا، ئاشۇ سالاھىيىتى بىلەن بۇ يەردىكى مەنسىپىگە ئېرىشكەنىدى. شۇبھىسىزكى، ياۋروپانىڭ تىنچلىقى بۇ ۋالىينىڭ ھوشيار تۇرۇشىغا باغلىق ئىدى، يەنە كېلىپ ياۋروپالىقلار ئۇلۇغ ۋەقەلەردىن كۆرە ياستۇقىنى ئېگىز قىرلاپ تىنچ ئۇيقۇسىنى ئۇخلاشقا ئامراق ئىدى. شۇڭا، بىر قىسىم كىشىلەر لاۋرانى زور اۋانلىق بىلەن ھۆكۈم سۈرۈشكە رىغبەتلەندۈرەتتى.

ئەنگىلىيە گېزىتلىرى مەھبۇس ئىمپېراتورنى ئەڭ زەھەرلىك سۆزلەر بىلەن تەسۋىرلەپ زور تەسىر پەيدا قىلدى. ئەنگىلىيەدە چىقىدىغان مەشھۇر بىر ژۇرنال بۇ مەھبۇسنى «ياقادا ئەسىرگە چۈشكەنلەرنى ئۆلتۈرگەن قاتىل» دەپ ئوچۇقتىن - ئوچۇق قارىلىدى، «سىڭىللىرى پاهىشە، سىڭلىسىنىڭ ئېرى مۇرات ئۆز ۋاقتىدا پەقەت بىر دۇكان مۇلازىمى ئىدى» دەپ ھاقارەتلىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەنگىلىيەمۇ بىر قانۇن ماقۇللاپ، ئومۇمەن ناپولېئوننى قويۇۋېتىش ياكى ناپولېئوننىڭ قېچىپ كېتىشىگە ھەرقانداق ياردەمدە بولۇش غەربىدە بولغانلار بىردەك ئۆلۈم جازاسىغا تارتىلىدۇ ھەمدە جازاغا تارتىلىشتىن ئىلگىرى بارلىق روھىي تەسەللى ۋە ياردەمدىن مەھرۇم قالدۇرۇلىدۇ دەپ بەلگىلىگەنىدى. ئەنگىلىيەنىڭ نائىب پادىشاھى ناپولېئونغا قۇشقاچ ئاتىدىغان مىلتىقتىن بىرقانچىنى بەرگەنىدى، ئۇمۇ «نامغا داغ تەگكۈزدى» دەپ قارىلاندى. ۋاھالەنكى، ئەنگىلىيەنىڭ شۆھرىتىنى ئاقلاپ، بۇ بەلگىلىمىگە نارازىلىق بىلدۈرگەنلەرمۇ بولدى، خولاند خانىم ئىمپېراتورغا بەزى كىتاب ۋە مېۋە - چېۋىلەرنى ئەۋەتىپ بەردى. بۇرۇن ئاياللار قوشۇنى تەشكىللەپ ناپولېئونغا قارشىلىق كۆرسەتمەكچى بولغان يەنە بىر ئېسىلزادە خانىم ئەمدىلىكتە لوندوندا باتۇرلۇق بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ ئىمپېراتورنى ئاقلىدى. ئەنگىلىيەلىك مەشھۇر بىر ئادۋوكات

ناپولېئوننىڭ تىنچلىق شەرتنامىسى ئىمزالىنىپ بولغان تۇرۇقلۇقمۇ، نەزەرىدە قىلىنغانلىقىنىڭ قانۇنغا ئۇيغۇن ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن يىگىرمە بىر پارچە ماقالە ئېلان قىلدى. گېرمانىيەلىكلەرمۇ لاۋرانى ئۇزاققىچە توختىماي سۆكۈپ ئۆز شۆھرىتىنى ئاقلىدى.

ۋالىي لاۋرانىڭ شۇنچە قاتتىق تەنقىدكە ئۇچرىشىغا پۈتكۈل ئارالنى تۈرمىگە ئايلاندۇرۇۋەتكەنلىكى سەۋەب بولغانىدى. لاۋرا يىگىرمە تۆت ماددىلىق بەلگىلىمە تۈزۈپ چىقىپ، بۇ يەرگە يېقىنلاشقان كېمىدىكى كىشىلەرنىڭ بۇ بەلگىلىمىگە خىلاپلىق قىلسا قاتتىق جازاغا تارتىلماي قالمايدىغانلىقىنى جاكارلىدى. كوچىلارنىڭ ھەممىلا يېرىگە فىرانسىيەلىكلەر بىلەن باردى - كەلدى قىلىش چەكلىنىدىغانلىقى، يول خېتى ئالمىغان ھەرقانداق كىشىنىڭ كاۋچۇكلارغا يېقىنلىشىشىغا بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا ئېلانلار چاپلاندى. مەھبۇسلارنىڭ ھەربىر ھەرىكىتى دۈربۇن ئارقىلىق قاتتىق نازارەت ئاستىغا ئېلىنغانىدى. ئەنگىلىيە ئوفىتسېرلىرى ئالتە يىلدىن بۇيان بۇ تۇرالغۇنى كۆز ئۈزمەي كۆزىتىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئۆگزىدىكى ئۆمۈچۈكلەردىن باشقا ھېچنېمىنى بايقىمىدى. قاراۋۇللار بەلگە تۇغى ئارقىلىق باش ئىشتابقا «گېنېرال بوناپارت تۆت مىل پاسىلدىن چىقىپ كەتتى، بىرەيلەن ھەمراھ بولدى» دېگەندەك ئۇچۇرلارنى يەتكۈزۈپ تۇراتتى. پەقەت بىر كۆك بايراقلا زادى ئىشلىتىلىپ باقمىدى، بۇ بايراق ناپولېئون غايىب بولدى، دېگەندەك جىددىي ئەھۋاللارنى مەلۇم قىلىش ئۈچۈنلا تەقلەپ قويۇلغانىدى.

كاۋچۇكلار ئەتراپىدىكى تۆت مىل دائىرىدە قاشا تام، ھەر ئەللىك قەدەم ئارىلىقتا بىردىن قاراۋۇلخانا بار ئىدى، ئىمپېراتورنىڭ تۇرالغۇسى ئەتراپى كېچىلىرى تېخىمۇ قاتتىق

مۇداپىئە قىلىناتتى. ئەگەر بېرتران ئاخشىمى سائەت توققۇزدىن كېيىن چاقىرىققا بىنائەن ئىمپېراتورنىڭ ھۇزۇرىدا بولماقچى بولسا، شەمشەرلىرىنى يالڭاچلىۋالغان ئىككى لەشكەر بىللە باراتتى. پەرماندا «شەمشەر بۇ فىرانسۇزنىڭ كۆكرىكىگە توغرىلىنىپ تۇرۇشى شەرت» دېيىلگەنىدى. ئوتتۇز يىلدىن بۇيان ئات مىنىپ ئادەتلىنىپ قالغان ئىمپېراتور ئەمدىلىكتە ئەنگىلىيە ئوفىتسېرلىرىسىز پاسىلدىن چىقالماس بولۇپ قالغانىدى، ئۇلار ھەمراھ بولمىغان تەقدىردىمۇ ھەرىكىتى پەقەت سەككىز مىل دائىرە بىلەنلا چەكلىنەتتى. دەسلەپتە ئىمپېراتورنىڭ كەيپىياتى ھەرھالدا يامان ئەمەس ئىدى. بىر قېتىم ئەنگىلىيە ئوفىتسېرلىرىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ گورگۇد بىلەن بىللە قاتمۇقات توسۇقلاردىن ئۆتۈپ بىر دېھقاننىڭ بېغىغا بارغان ۋە باغنىڭ ئىگىسىگە:

— بۈگۈن بۇ يەرگە كەلگەنلىكىمنى ھېچكىمگە تىنماڭ، — دېگەنىدى.

كېيىن يەنە بىر قېتىم ئات مىنىپ سىرتقا چىققاچى بولۇپ ھەممە تەييارلىقلىرىنى پۈتكۈزۈپ بولغاندا، بىللە بېرىشقا تەرەددۇتلىنىپ تۇرغان ئەنگىلىيە ئوفىتسېرىنى كۆرۈپ ئەرۋاھى ئۇچتى — دە، بۇيرۇقنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

تالادىكى ھەرىكىتىنىڭ ئازىيىپ بېرىشى نەتىجىسىدە ناپولېئوننىڭ كېسىلى ئېغىرلاپ ئۆلۈمى يېقىنلاشتى. ھەرىكىتى كەم بولغاچقا پۈتلىرى ئىششىپ كەتتى، ۋالىي پات — پات زىياپەت بېرىپ تۇرغاچقا، بۇ ئارالدا ھەپتە — ھەپتىلەپ يېڭى سۇ ۋە سۈت ئۆكسۈپ قالاتتى. ئىمپېراتورنىڭ ئاشقازان كېسىلى بارغانسېرى ئېغىرلاپ كەتتى، بۇ بىمار ھازىر ئىشلىتىۋاتقان سەپەر كارىۋىتىدىن چوڭراق كارىۋاتقا موھتاج ئىدى، ئەمما ياتىقى بەك

تار بولغاچقا، چوڭراق كارىۋات قويغىلى بولمايتتى. شۇڭا، كىشىلەر ساڧا بىلەن سەپەر كارىۋىتىنى جۈپلەپ قويۇپ بەردى. ئىمپىراتورنىڭ ۋە ھەمراھلىرىنىڭ يۇلى تۈگەپ كەتكەندى، پۇل تەلەپ قىلىپ پارىزغا ئەۋەتكەن خەتلىرىنىڭ ھەممىسى تۇتۇپ قېلىناتتى، ئامالنىڭ يوقىدىن ئۆزىنىڭ بىر قىسىم كۈمۈش قاچا - قۇچىلىرىنى تالاشتۇرۇپ ساتقىلى تۇردى. بۇ ئىشتىن بەلگە تۇغلىرى ئارقىلىق خەۋەر تاپقان ۋالىي ئارال ئەھلىنىڭ سېتىۋېلىشىنى مەنى قىلدى، ئۆزى بولسا قول ئاستىدىكىلەرنى ئىشقا سېلىپ ئەرزان باھادا سېتىۋالدى. بۇ ۋالىي يېرىم يىلدىن كېيىن ئۆزىنىڭ قىلمىش - ئەتمىشلىرىنى ياۋروپالىقلارنىڭ تەنقىدلىۋاتقانلىقىنى گېزىتلەردىن بىلگەندە ئوغىسى قايناپ كەتتى ھەمدە چەكلەش پەرمانلىرىنىڭ مەزمۇنىنى تېخىمۇ كۆپەيتتى، شۇنداقلا مەھبۇسلارغا بۇزۇلغان گۆش ۋە ئېچىپ كەتكەن ھاراق بېرىدىغان بولۇۋالدى.

ۋالىي لاۋرا خۇددى بۇ مەھبۇسنى چۆچەكلەردىكى مۇتتەھەملەردەك تېخىمۇ قىيناشنىڭ چارىسىنى ئىزدەيتتى. ۋاتتېرلو ئۇرۇشنىڭ بىر يىللىقىنى خاتىرىلەش مۇراسىمىدا كاۋچۇكزاردا ئالاھىدە داغدۇغىلىق كۆرەك ئۆتكۈزدى؛ ئىمپىراتورنى نائىب پادىشاھنىڭ مەۋلۇت كۈنىدە تەبرىكلەش مۇراسىمىغا چاقىردى؛ يەنە بىر قېتىم پەقەت ھىندىستان ۋالىيسى لاۋتوننىڭ رەپىقىسى بىلەن كۆرۈشتۈرۈش يۈزىسىدىنلا چاقىرتتى؛ پوچتىخانا بۇ ئارالغا يەتكۈزۈپ بەرگەن ناپولېئون مەسخىرە قىلىنىپ يېزىلغان يېڭى كىتابلارنى ئىمپىراتورنىڭ ھەمراھلىرىغىچە تارقىتىپ بەردى. ناپولېئوننىڭ بىر چوقۇنغۇچىسى ئۆز قولى بىلەن رىم پادىشاھىنىڭ ھەيكىلىنى ياساپ، ئارالغا - ناپولېئوننىڭ نامىغا ئەۋەتىپ بەرگەندى، لاۋرا ئىچىگە ھۆججەت يوشۇرۇلغان بولۇشى مۇمكىن دېگەندەك باھانە

— سەۋەبلەر بىلەن قىيىنچىلىق تۇغدۇرۇپ مۇسادىرە قىلدى. ئىمپېراتورنىڭ نائىب پادشاھقا خانىشى ۋە ۋەلىئەھدىنىڭ ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئەۋەتكەن خېتىنى تۇتۇپ قالدى ھەمدە بۇ ھەقتىكى خەۋەرلەرنى قامال قىلدى. شۇ ۋەجدىن ئىمپېراتورنىڭ شاھزادىسىنى كۆرگەن ۋېنتسىيەلىك بىر سەيياھنىڭ كاۋچۇكرانى زىيارەت قىلىشىغىمۇ رۇخسەت قىلىنمىدى. ئاق كوڭۇل بىر ئايال گۈندىپاي بىلەن ساداقەتمەن چاكارلىرىنىڭ ياردىمىدە بۇ بالىنىڭ بىرنەچچە تال چېچى ئەگرى — توقاي يوللار ئارقىلىق ئىمپېراتورنىڭ قولىغا يەتكۈزۈپ بېرىلگەندى، بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان لاۋرا دەرھال: «بەزىلەر ئىمپېراتورنى قاقۇرۇۋېتىش سۈيىقەستىدە بولۇۋاتىدۇ» دەپ ئەھۋالنى بولۇشىچە خەۋەرلىك كۆرسىتىپ تەپسىلىي بىر دوكلات تەييارلىدى.

تۈرمە باشلىقى دەسلەپتە بۇ مەھبۇس بىلەن بىرقانچە قېتىم كۆرۈشكەندى.

— ئۈستەلدىكى قەھۋەنى تۈكۈۋېتىڭلار، بۇ خۇنپەر بايا ئۈستەلگە بەك يېقىن تۇرۇۋالدى، بۇنىڭدا بىر گەپ بولۇپ قالمىسۇن، — دېدى ئىمپېراتور تۈرمە باشلىقى كەتكەندىن كېيىن.

لاۋرا باشتىلا ئىمپېراتورنىڭ جېنىنى قىيىشنىڭ كويىغا چۈشكەندى، ئىمپېراتور ئاجىزلاپ قالغاندىن كېيىن بولسا ئىمپېراتور ئىشىنىدىغان ئەنگىلىيەلىك دوختۇرنى يۆتكىۋەتتى. چۈنكى، بۇ دوختۇر ئۆزىنىڭ ئالدىدا بۇ بىمارنى داۋالاش ئەھۋالىدىن باشقا ئىشلارنى زىنھار تىلغا ئالمايتتى، ۋالىي شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇنىڭدىن بەك ئېھتىيات قىلاتتى. كاۋچۇكرانىڭ ئەتراپى، شۇنداقلا پۈتۈن ئارال ۋالىيىنىڭ پايلاقچىلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەندى، بۇ پايلاقچىلار ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسىنى

نازارەت قىلىپ تۇراتتى، ئاخىر بېرىپ بىر - بىرىنىمۇ پايلايدىغان بولۇپ كېتىشتى. بۇ ئۆي ئۇزاق ئۆتمەي سۇيىقەست تورىنىڭ قورشاۋىدا قالدى، بۇ ئۆينىڭ ئىچىدە بولسا يەنە بىر خىل تور - ئىلگىرى ئوردىدىلا باشلانغان ھەسەتخورلۇق تورى ئەدەپ كەتتى.

ھېلىقى ئەنگىلىيەلىك دوختۇر ئومرا ئارالدا ئۈچ يىل تۇرغاندىن كېيىن لوندونغا دوكلات يېزىپ «بۇ ئارالنىڭ كىلىماتى ناچار، ھاۋاسى نەم بولغانلىقى، يەنە كېلىپ ئىمپېراتورنىڭ ھەرىكىتى كەم بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە دائىم ھاقارەتكە ئۇچراپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن جىگەر كېسىلى كۈنساپىن ئەدەپ كەتتى» دەپ مەلۇم قىلدى. بۇ دوكلات ئەنگىلىيە تاشقى ئىشلار ۋەزىرىگە سۈنۈلدى. ئېھتىمال، نائىب پادىشاھقىمۇ سۈنۈلغان بولۇشى مۇمكىن. بىراق، ئىمپېراتور بۇنىڭلىق بىلەن ئازورېس تاقىم ئاراللىرى ياكى مۇۋاپىقراق باشقا بىرەر جايغا يۆتكەلمەستىن، بۇ قاقاس ئارالدا نۇرغۇزۇلمۇۋېرىپ يەنە ئۈچ يىل ئۆتتى. بۇ ھال ناپولېئوننى قامىغانلارنىڭ نامەردلىكىنى كۆرسىتىپ بېرەتتى، لاۋرا بولسا نامەردلىك بىلەن چىقىرىلغان پەرماننىڭ بىۋاسىتە ئىجراچىسى ئىدى. بۇ ئادەمنىڭ ئىچى قارىلىقى ۋە رەزىل سىياسىي ۋاسىتىسى ئۆزى تەييارلىغان بىر ھۆكۈمەت دوكلاتىدا تولۇق ئاشكارىلىنىدۇ:

ئۇنى تالا - تۈزدە ھەرىكەت قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلماقچىمەن، بولمىسا سەكتە بىلەن ئۆلۈشى مۇمكىن. شۇنداق بولۇپ قالسا، بىز پايدىسىز ئەھۋالدا قالمىز. مېنىڭچە، ئەڭ ياخشىسى ئۇزاقراق داۋاملاشقان سوزۇلما كېسەل بىلەن ئۆلسۇن، شۇنداق بولغاندا ئەنگىلىيەلىك دوختۇرلىرىمىز ئۇنىڭ تەبىئىي ئۆلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ.

ئىمپىراتور بۇ ئارالغا يېڭى كېلىپلا ساق ئون ئىككى بەت
ئېتىرازنامە يازغان ۋە تۈرلۈك ئاساسلىرى تولۇق بايان قىلىنغان
بۇ ئېتىرازنامىسىنى ياۋروپاغا ئامان - ئېسەن يەتكۈزۈپ بېرىش
ئۈمىدىدە مەخپىي يوسۇندا شايبى رەختكە كۆچۈرگەندى. بۇ
ئېتىرازنامىسىدە ئۆزىنىڭ «گېنېرال بوناپارت» دەپ ئاتىلىشىنى
رەت قىلىدىغانلىقىنى تەكىتلەپ ئۆتكەندى. چۈنكى، بۇنداق
ئاتاش خەلق سايلىمى ئارقىلىق چىققان باش مەمۇرلۇق ۋە
ئىمپىراتورلۇق ئورنىنى ئىنكار قىلغانلىقتىن باشقىچە
بولمايتتى. بىراق، ئەنگلىيە تەرەپ ناپولېئوننىڭ «ئىمپىراتورغا
خاس ئىمتىيازى» نى رەت قىلدى، ۋالىي ھەتتا ئىمپىراتورنىڭ
فامىلىسىگە «Gr» ھەرپىنى قوشۇپ «گېنېرال بوناپارت» دەپ
ئاتاش خىيالىدىمۇ بولدى.

ناپولېئون كىنايىلىك تىراگېدىيە شەكلىدە يەتتە ئىسىملىك
بولغاندىن كېيىن يەنە سەككىزىنچى ئىسىمغىمۇ ئېرىشتى، بۇ
ئىسىم تۇغۇلغان ۋاقتىدىكى ئىسىم بىلەن ئويۇخاش ئىدى.
بۇ مەھبۇسنىڭ جەڭگىۋارلىقى يەنە ئۇرغۇپ تاشتى. ئىلگىرى
ئۆزىنى غەزەپلەندۈرىدىغان ئىشلارنى كالىسىدىن نېرى قىلىپ
تۇراتتى، ئەمدى بولسا گەپ - سۆزلىرىدىن مىسلىسىز ئوت
چاچراپ تۇرىدىغان بولدى. كاۋچۇكلاردا ئۇنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق
بەلگە سىستېمىسى بولۇپ، ۋالىي پاسىل تېمىغا يېقىنلاشسا
ھامان دەرھال ئۆيىگە كىرىۋالاتتى. چاكارلىرى بولسا
ئىمپىراتورنىڭ بۇيرۇقى بويىچە «يوق» دەپ يولغا ساتتتى.
بىراق، بىر قېتىم قورۇ گۈللۈكىدە ۋالىي بىلەن دوقۇرۇشۇپ
قالدى، ۋالىي ئىمپىراتورغا: «تۇرمۇش خىراجىتىڭىز بەك ئېشىپ
كېتىۋاتىدۇ، تېجەپەرەك خەجلەڭ» دېۋىدى، ئىمپىراتورنىڭ
ھەربىيلەرگە خاس مەجەزى تۇتۇپ، قۇبقا چاچلىرى تىك تۇرۇپ
كەتتى:

— تۇتامغا چىقمايدىغان بۇنداق ئىشلارنى يۈزۈمگە سېلىشقا قانداق پېتىنىڭ! سەن دېگەن گۈندىپاي، ھالىڭغا بېقىپ سۆزلە! قاراقچىلار بىلەن قاچاقلاردىن باشقا ھېچقانداق قوشۇنغا باش بولۇپ باققان ئەمەسسەن! ئەنگلىيەنىڭ ھەممە ئوفىستېرلىرىنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ بېرەلەيمەن. ساڭا كەلسەك، بىلىشىمچە، سەن بۇلشېرنىڭ پۈتۈكچىسى، ھېچقاچان مۇنتىزىم قوشۇنغا باش بولۇپ باقمىغان ئوغرى — قاراقچىلار كاپىتانى ئىدىڭ. ماڭا يەيدىغان نەرسە ئەكىلىپ بېرىمەن دەپ ئاۋازە بولما ئەمدى! مەن 35 — پولكىڭلاردىكى باتۇر جەڭچىلەر بىلەن بىللە غىزالانساملا بولىدى، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى مەندەك بىر كونا ئەسكەرگە تامىقىدىن بىر ئۇلۇش بۆلۈپ بېرىشنى رەت قىلمايدۇ! ھاياتىمنى خالىغىنىڭچە سۇندۇرۇش قولۇڭدىن كەلمەيدۇ! بۇ قاقاس ئارالدا روھىم بۇرۇنقىدەكلا مەغرۇر، خۇددى ئۆز ۋاقتىدا پۈتكۈل ياۋروپا ئالدىدا قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرغاندەكلا. قولۇڭدىن ھەر بالا كېلىدۇ، نوچى بولساڭ ياكى بۇيرۇق ئالغان بولساڭ مېنى زەھەرلەۋەر!

ۋالىي لام — جىم دېيەلمەي ئارقىغا بۇرىلىپ ئېتىنى چاپتۇرغىنىچە قايتىپ كەتتى. بىراق، شۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئىمپېراتورنىڭ ھەمراھلىرىنىڭ ھەرقانداق ئىشىغا زېرىكمەي — تېرىكمەي چات كېرىپ يۈرىۋەردى، ئەمما ئىمپېراتور بىلەن ئىككىنچى يۈزلەشمەس بولدى. بىر كۈنى يەنە بىر قېتىم كېلىپ ئىمپېراتور بىلەن كۆرۈشۈشنى تەلەپ قىلغانىدى، قايتا — قايتا رەت قىلىنغان بولسىمۇ، گېنېرال بوناپارتنىڭ بۇ يەردە بار — يوقلۇقىنى كۆرمىسەم بولمايدۇ، دەپ تۇرۇۋالدى. چاكارلار غوجايىنىغا ئۇنىڭ بۇ تەلپىنى يەتكۈزدى، ئىشىك ئالدىدا تۇرغان ۋالىيغا ئىمپېراتورنىڭ ۋارقىراپ ئېيتقان غەزەپلىك سۆزلىرى ئاڭلاندى:

— ئۇنىڭغا ئېيتىڭلار، خۇشى تۇتقاندا كالا كېسەر پالتىسىنى ئالغاچ كەلسۇن، بۇ ئۆيگە كىرمەن دېسە، ئۆلۈكۈمدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ كىرسۇن. تاپانچامنى ماڭا بېرىڭلار !
شۇنداق قىلىپ، ۋالىي ناپولېئون ئۆلۈپ كۆزىنى يۇمغۇچە ئارالدا ئىكەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ «ئىسپات»لاشقا مۇمكىن بولمىدى.

ئون ئىككىنچى، سۈرگۈندە ئۆتكەن كۈنلەر

ئىمپېراتور كۈندۈزىنى قىسقارتىش ئۈچۈن ھەر كۈنى ئەتىگىنى ئىمكەنقەدەر ۋاقىرەك قوپاتتى. ئورنىدىن تۇرۇپ قوڭغۇراقنى جىرىڭلاتقان ھامان مارشان ئالدىدا ھازىر بولاتتى. ئىمپېراتور ھاۋا رايونى سۈرۈشتۈرۈپ قوپاتتى، ئاندىن ئۈچىسىغا ئەتىگەنلىك تىۋىت تونىنى، بېشىغا ئۇخلىغاندا كىيىپ ياتىدىغان قىزىل مادراس باشلىقىنى كىيەتتى. بۇ باشلىق بىر چاغلاردا كىيىشنى تولمۇ ئارزۇلايدىغان سەللىگە ئوخشىشىپ كېتەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن سوغۇق سۇدا يۇيۇناتتى. بەدىنىنى سۈرتۈپ قۇرۇتاتتى، ئەمما چاچقۇدەك ئەتىر يوق ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئومرا دوختۇر سالامغا كىرەتتى، ئۇلار ئىتالىيانچە پاراڭلىشاتتى. ئىمپېراتور بەزىدە بۇ دوختۇرنىڭ ئاغزىدىن ئارالدا يۈز بەرگەن ئاجايىباتلارنى ئاڭلايتتى. قەھۋە ئىچكەندە سالغۇدەك قەنت بولماي قالدىغان چاغلارمۇ بولۇپ تۇراتتى. بىردەمدىن كېيىن گورگۇد پەيدا بولاتتى - دە، ئىمپېراتورنىڭ ئاغزاكى بايانىنى خاتىرىلەشكە باشلايتتى. «بىز ھازىر نەدە؟ ئەلئېھرام تۇۋىدىمۇ؟» ئىمپېراتور ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا توختىماي ماڭاتتى، بىر پارچە «مىسر» دائىم ئۈستەلگە بېيىقلىق تۇراتتى.

ئەگەر گورگۈد ناشتىغا ئۈلگۈرۈپ كىرسە، بىللە ناشتا قىلاتتى. ئۇلار مۇداپىئە ۋە زەمبىرەك ئارقىلىق ھۇجۇم قىلىشقا دائىر مەسىلىلەر ئۈستىدە پاراڭلىشاتتى. ئىمپېراتور چۈشتىن كېيىن ئادەتتە ياتاق ئۆيىدە پاختا سېلىنغان كونا سافادا يېتىپ كىتاب ئوقۇيتتى، ئوقۇيدىغىنى ھۆكۈمەت ئاخباراتىنىڭ توپلىمى ئىدى. تولا ئوقۇپ چارچاپ كەتكۈدەك بولسا ئوقۇشلۇقىنى بىر چەتكە قويۇپ، مەشھۇر رەسسام ئېلىزابىت سىزىپ بەرگەن خانىشى بىلەن ئوغلىنىڭ رەسىمىگە قاراپ قېتىپ قالاتتى. رەسىمنىڭ يېنىدا ئاق سىرلانغان كىتاب ئىشكاپى بولۇپ، ئىشكاپقا سايىنىت كىراد ئوردىسىدىن ئالغىچ كەلگەن بۈركۈت ھەيكىلى بىلەن پانار قويۇلغان، پانار بىلەن بۈركۈتنىڭ ئارىلىقىغا ئوغلىنىڭ يېرىم تەن مەرمەر ھەيكىلى قويۇلغان، تاشئەينەكنىڭ جىيەك رامكىلىرىغىمۇ شاھزادىنىڭ تۆت پارچە رەسىمى ئېسىلغانىدى، بۇنىڭدىن باشقا يوسىپنىڭ بىر پارچە رەسىمىمۇ بار ئىدى. لېفورد ئۇرۇشىدا ئىشلەتكەن، مارى لۇئىسنىڭ ئالتۇن رەڭ ئۆرۈمە چاچلىرى باغ قىلىنغان ئالتۇن سائەت تامغا بېكىتىلگەن، يېنىغا فىرېدېرىخنىڭ قوڭغۇراقلىق سائىتىمۇ قويۇلغانىدى. بۇ بىساتلار ناپولېئوننىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان ئاشۇ كىچىك ھۇجرىسىنى بېزەپ تۇراتتى.

ناپولېئون چۈشلۈك تاماق ۋاقتىدا كونسىراپ كەتكەن يېشىل تونىنى كىيەتتى، مەيدىسىگە شەرەپ مېدالىرىنى تاقايىتتى، ئاق پايپىقىنى، ئالتۇن پىستانلىق ئايىغىنى كىيەتتى، پارىژدە ئالتۇن رەڭ فورما كىيگەن مۇلازىملىرى خىزمەتكە تەق بولۇپ تۇراتتى. بۇ خانىدىكى ئۈستەلگە ناپولېئوننىڭ قوماندانلىقىدىكى ئۇرۇش مەنزىرىسى چۈشۈرۈلگەن فارفور قاچا - قۇچىلار قويۇلغان، بۇلاردىن باشقا يەنە بۈركۈت ھەيكىلى قوندۇرۇلغان بىرقانچە ئەينەك سائەتلىك شامدانمۇ بار ئىدى. تاماقتىن كېيىن ھەممەيلەن

مېھمانخانغا چىقىپ، گونناينىڭ درامىلىرىنى ئوقۇيتتى. ئىمپېراتورنىڭ كىتاب ئوقۇشقا ئىشتىياقى بولسىمۇ، ئۈنۈمى كۆڭۈلدىكىدەك بولمايتتى، كىملىرىدۇر مۇگدەشكە باشلايتتى، ئىمپېراتور بولسا:

— خانىم، ئۇخلاپ قالدىڭىزغۇ! — دەيتتى ياكى — گورگۇد، ئۇيىڭىزنى ئېچىڭ! — دەپ قوياتتى.
— لەبىي، ئالىلىرى، — دەيتتى ئۇلار.

بەزىدە بېرتىران بىلەن شاھمات ئوينايىتى ياكى مونىترو بىلەن قارتا ئوينايىتى، ئەمما ئۇزاق ئوينىمايلا دەم ئالاتتى.
— سائەت قانچە بوپتۇ؟

— ئون بىر بوپتۇ، ئالىلىرى!
— ۋاقىت ئۈستىدىن يەنە بىر قېتىم غالىب كەپتۇق، يەنە بىر كۈن ئازىيىپتۇ.

ئىككى مىڭ نەچچە كېچە - كۈندۈز شۇ تەرزىدە ئۆتتى. ئىمپېراتورنىڭ ئىتالىيە، مىسىرلارنى ئېلىپ ئىمپېرىيە قۇرۇشقا سەرپ قىلغان ۋاقتىمۇ بۇنىڭ يېرىمىغىلا توغرا كېلەتتى. ئىمپېراتور ئۈچۈن ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى كىتاب ئوقۇش ۋە ئاغزاكى بايان قىلىش ئىدى. يىگىرمە بەش يىلدىن بۇيان پۇخادىن چىققۇدەك كىتاب ئوقۇشقا ۋاقىت چىقماي كەلگەنىدى. ئىلگىرى بىر كۈتۈپخانا كەلگۈدەك كىتابلارنى ئوقۇغان ۋە ئىزاھلارنى يازغانىدى. ئەمدى نېمىلەرنى ئوقۇۋاتقاندۇ؟ ياش ۋاقتىدا ئوقۇيالمىغان كىتابلارنى ئوقۇۋاتاتتى. بۇرۇنلاردا تارىخنى تەتقىق قىلاتتى، ھازىر بولسا شائىرلارنى، بولۇپمۇ تەقدىرداش شائىرلارنى تەتقىق قىلىۋاتاتتى. ئىمپېراتورنىڭ ئۆزىلا بىر ئېپىك داستان ئىدى، باشقىلارنىڭ ئېپىك داستانىدىن ئۆزىنىڭ كۆلەڭگىسىنى ئىزدەيتتى. قىزىقىدىغان داستانلار ئىچىدە ئەڭ مۇھىم بىلىدىغىنى

«ئېلىئادا» بولۇپ، بۇ داستاننى بەزىدە تۈن نىسپىيىگىچە ئۇنلۇك ئوقۇيتتى.

— ھومېرنى ئەمدى چۈشەندىم، ھومېر مۇساغا ئوخشاشلا ئۆز دەۋرىنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، شائىر، ئاتىق، تارىخشۇناس، قانۇنشۇناس، جۇغراپىيەشۇناس، تېئولوگ (ئىلاھىيەتشۇناس...) ئىدى. مېنى ئەڭ ھەيران قالدۇرغىنى، قەھرىمانلارنىڭ ھەرىكىتى شۇ قەدەر قوپال بولسىمۇ، ئىدىيەسى شۇ قەدەر ئۇلۇغ ئىكەنلىكى.

شۇنداق قىلىپ، ناپولېئون ھومېرنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ تەسىرى بىلەن كۆڭلىنى تىنچىتاتتى. ئىمپېراتور ئودېسسانى ئانچە ياقتۇرمايتتى، نەزىرىدە ئودېسسا پەقەت بىر تەۋەككۈلچى، ئۆزى بولسا بۇنداق تەۋەككۈلچىدىن كۆپ ئۇلۇغ ئىدى. سوفوكلىسنىڭ سۈرگۈندە ئۆتكەن ھاياتى تەسۋىرلەنگەن تىراگېدىيەسى «ئېدېپۇس»نى، ئېسكروسنىڭ تىراگېدىيەسى «ئارگامېنون»نى، مىلتوننىڭ «قولدىن كەتكەن جەننەت»نى ۋە «ئىسنىجىل»نى ياقتۇراتتى. گونىاي بىلەن راسن فىرانسىيە ئەدەبىياتىغا خاس ئۇسلۇبتا تەسۋىرلىگەن قەدىمىي قەھرىمانلارنى ئوتتۇز يىلدىن بۇيان ئۆزىگە ئۈلگە قىلىپ كەلگەنىدى. «سىنا» ۋە «فلوكتېت»لارنى قايتا - قايتا ئوقۇيتتى. كۆۋجەپ تۇرۇۋاتقان ئوكسىئىيە دولقۇنلىرىنىڭ ھەيۋەت ساداسىدىن ئوسسىئانى ئېسىگە ئېلىپ، ئوسسىئان ئەسەرلىرىنىڭ ئىتالىيانچە تەرجىمە نۇسخىسىنى ئوقۇشقا باشلىدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئىلگىرىكى چاغلىرىدا نەزەر كۆزىنى سېلىپمۇ قويمايدىغان، ياۋروپانىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشى كىنايە قىلىنىدىغان ھەجۋىي ئەسەرلەرنى، ئالايلى، موللېرنىڭ ئەسەرلىرىنىمۇ ئوقۇپ چىقتى. ئاخىردا يېڭى چىققان كىتابلارنىڭ ھەممىسىنى، ئەسلىمە بولۇشىدىن ياكى كىتابچە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئالاھىدە ياقتۇرۇپ ئوقۇيدىغان

بولۇپ كەتتى.

يېڭى كىتابلارنى بېسىپ كەلگەن پاراخوتلار قىرغاققا يېقىنلاشقان چاغلاردا ئىمپېراتورنىڭ كۈنى تۇغۇلاتتى. بارا - بارا ئۈچ مىڭ پارچىدىن ئارتۇق كىتاب يىغدى ۋە بۇ كىتابلىرىنى سىدام ھەم نەمخۇش كىتاب جازىسىغا تىزىپ قويدى. ئەپسۇسلىنارلىقى، بىرلا كۆز يۈگۈرتۈشىدە ئون قۇرنى تۈگىتىپ، سائىتىگە بىر كىتابنى كۆزىدىن ئۆتكۈزەتتى - دە، پىرقىرىتىپ تاشلايتتى، ئاندىن چاكارلىرىنى كىتاب تەرگۈزۈپ پايىپتەك قىلىۋېتەتتى. ئىمپېراتور ئوقۇپ بولغان ياكى ئوقۇغۇسى كەلمىگەن كىتابلارنى ئۇدۇللۇق تاشلاپ تۇراتتى، چاكارلار بولسا تېخى ئالدىنقى كۈنلا كىتاب جازىسىدىن ئېلىپ بەرگەن كىتابلارنى ئېلىپ كېتىشكە مەجبۇر بولاتتى. دەسلەپتە كىتابلارنى بۇرۇنقى سۈرئىتىدە ئوقۇغىلى تۇرغانىدى. چۈنكى، ئوتتۇز يىل مابەينىدە ھەرقانداق ئىشنى باشقىلاردىن نەچچە ھەسسە تېز سۈرئەتتە قىلىۋېتىشكە ئادەتلىنىپ كەتكەنىدى. بىراق، ھازىر ئاستىراق ئىش قىلغان ياخشى ئىدى، بۇنداق تېز ئىش قىلغىلى تۇرسا قىلىۋاتقان بىردىنبىر ئىشى پاتلا تۈگەپ قالاتتى.

ئىمپېراتور قوغدىنىش قوشۇندىكىلەر بىلەن خوشلاشقاندا: «ئېلىبا ئارىلىغا بارغاندىن كېيىن ئەسلىمە يازمەن» دېگەنىدى. بىراق، ئۇ چاغدا بىكارچىلىقتا ئىچ پۇشۇقنى چىقىرىشنىڭ چارىسى سۈپىتىدە شۇنداق قىلارمەن دەپ ئويلىغانىدى، يەنە كېلىپ بىرىنچى قېتىم سۈرگۈن قىلىنغاندىن كېيىنكى دەسلەپكى بىرقانچە يىلدا ئەسلىمىلىرىنى ئاغزاكى بايان قىلىپ بولدى. بۇ ئىشنىمۇ خۇددى ئۆمرىدە قىلغان باشقا ئىشلىرىنى پۈتكۈزگەنىدەك ئۈشتۈم تۈت پەيدا بولغان قىزغىنلىقنىڭ تۈرتكىسىدە پۈتكۈزدى. قولغا بىر كىتابچە چۈشكەن بولۇپ، بۇ

كىتابچىدە ئۆزىنىڭ 1815 - يىلى گانادا قۇرۇقلۇققا چىقىش
 جەريانى ئەينەن تەسۋىرلەنمىگەندى، ئەينى ئەھۋالنى دوختۇرى
 ئومراغا ئۆز ئاغزى بىلەن ئېيتىپ بەردى. ئىمپېراتور ئۇياقتىن -
 بۇياققا ماڭغاچ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي بايان قىلاتتى ھەمدە
 مونتولونغا ئىشارە قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئېلىبا ئارىلىدىن قايتىپ
 كەلگەندىن كېيىنكى ئىشلىرىغا دائىر بۆلەكنى تىنماي بايان
 قىلىپ خاتىرىلەتكۈزدى. ئەينى ۋاقىتتىكى ئەھۋاللارغا دائىر
 ئارخىپلار بۇ يەردىن ئىككى مىڭ مىلدىن ئارتۇق يىراق جايدا
 ئىدى، يەنە كېلىپ ۋەسقىە - خاتىرىلەرمۇ تولۇق ئەمەس ئىدى.
 ئىمپېراتور بولسا پۈتۈنلەي ئەس - خاتىرىسىگە ۋە ئەينى
 يىللاردىكىدىن قېلىشمايدىغان قىزغىنلىققا تايىنىپلا يۈز كۈنلۈك
 سۇلالىگە دائىر ۋەقەلەرنى ئېقىتماي - تېمىتماي توپتوغرا
 ئاغزاكى بايان قىلىپ بەردى. ئەمما، بىردىنلا بايان قىلىشتىن
 توختاپ قالدى. بۇلارنىڭ ئەمدىلىكتە نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن؟
 بىر قېتىم فىرانسىيە تۆۋەن پالاتاسىدىن كەلگەن بىر دوكلات
 ئىمپېراتورنى قاتتىق ھايانغا سالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇدا ئون
 تۆت سائەتكىچە توختىماي ئاغزاكى بايان قىلدى، ماجالى قالمىغان
 خاتىرىلىگۈچىلەر تىنماي ئالمىشىپ تۇردى. ئىمپېراتور بولسا
 ئۇلارنى يارامسىزلار دەپ مەسخىرە قىلىپ قويۇپ، باياننى
 داۋاملاشتۇرۇپەرەتتى. ئۇيقۇسى قاچقان بەزى ئاخشاملىرى
 مونتولوننى چاقىرتىپ، يېقىنقى ۋەقەلەرگە دائىر
 ئەسلىملىرىنى خاتىرىلەتكۈزەتتى.

ناپولېئون دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى غەلىبىلىرىنى بايان
 قىلىشقا ئەڭ خۇشتار ئىدى، شۇڭا ھەمراھلىرى:

— ئالىيلىرى، ئىتالىيە بىلەن مىسىردىكى تارىخىي
 پاكىتلارنى بايان قىلىشىڭىز بولاتتى، — دەپ تەكلىپ بەردى.
 ئىمپېراتور باياننى باشلىۋەتتى. ھېچكىممۇ، جۈملىدىن

ئۆزىمۇ شۇنىڭغا دىققەت قىلمىغانكى، ئىشلارنى گويا ياۋروپادىكى يېڭى دىن مۇخلىسلىرى ئوتتۇرىسىدىكى، ئەمەلىيەتتە ئىمپېراتور بىلەن كىنەزلىك ئوتتۇرىسىدىكى ئوتتۇز يىللىق ئۇرۇشنى بايان قىلىۋاتقانداك بىر تەرزىدە بايان قىلماقتا ئىدى. خۇددى ئەينى يىللاردا ئەقىل - پاراسىتىنى ئىشقا سېلىپ تەسەۋۋۇر شادلىقىغا چۆمگەن ھەمدە كەڭ زېمىننى تىزگىنلىگەن چاغلىرىدىكىدەك، شۇ ئاپتىمۇ گويا بىر توپ سەركەردە - لەشكەرلىرى ئالدىدا تۇرۇۋاتقانداك كەيپىياتتا ئاخىرغىچە خىزمىتىدە بولۇۋاتقان كىشىلىرى بىلەن ئۆز ۋاقتىدىكى ئۇرۇش تەپسىلاتلىرىنىڭ پەيزىدىن تەڭ بەھرىمەن بولماقتا ئىدى. ئۇياقتىن - بۇياققا توختىماي ماڭاتتى، سىرتتىكى ئاۋازلار، كىشىلەرنىڭ پاراخلىرى خاتىرىلىگۈچىلەرنىڭ دىققىتىنى يىغىشىغا ئىمكان بەرمەيتتى، ئەمما ئىمپېراتورنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى. ھاياجانلانغان چاغلىرىدا نەپىسى تېزلىشىپ كېتەتتى.

— بۇ «ئېلىئادا» دىنىمۇ كاتتا بولۇپ كەتتى، — دەپ توۋلىۋەتتى لاسكاس ناپولېئوننىڭ ئاكى ئۇرۇشى توغرىسىدىكى بايانلىرىنى خاتىرىلەپ بولغاندىن كېيىن.

— ھىم! ئۆزۈڭنى ئوردىدا كۆرۈۋاتامسەن! — دەپ ئىمپېراتور لاسكاسقا قاراپ شەيتانلىق بىلەن چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ قويۇپ، — بۇ بابىنى قايتا - قايتىلاپ يىگىرمە قېتىم يازساممۇ قانائەت ھاسىل قىلىشىم ناتايىن.

ئىمپېراتور بۇ گەپنى خۇشامەت قىلغۇچىلارغا تەنە قىلىپ ئېيتقان بولۇپ، بۇ بابىنى زادىلا ئۆزگەرتىش خىيالىدا ئەمەس ئىدى. ھەمراھلىرى بۇ قېلىن خاتىرە ئارگىنالىنى قايتا ئوقۇپ بەرگەندە ئاز - تولا ئۆزگەرتىپ قويدى، خالاس.

بىراق، ۋاتىپىرلو ئۇرۇشى ھەققىدىكى بايانلىرىنىڭ خاتىرە

ئارگىنالىنى يېنىش - يېنىشلاپ ئۆزگەرتتى. گەرچە تارىخىي، ئوبىيېكتىپ پوزىتسىيەدە شۇنچە سوغۇققانلىق بىلەن ئويلانغان بولسىمۇ، ئۆز تەقدىرىنى بەلگىلەپ قويغان بۇ ئۇرۇشنىڭ تەكتىگە زادىلا يېتەلمىگەندى، شۇڭا يېڭى - يېڭى ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىنى تاپماقچى بولاتتى. ئىمپېراتورغا ھېسداشلىق قىلىدىغان بەزى ئەنگلىيە ئوفىتسېرلىرى بۇ ئارگىنالىنى ئارالدېن مەخپىي ئېلىپ چىقىپ ياۋروپا قۇرۇقلۇقىغا يەتكۈزۈپ بېرىشكە ماقۇل بولغانىدى. شۇڭا، ناپولېئون ياۋروپالىقلارغا ئەنگلىيەنىڭ غەلبىسىنى خۇنۇك كۆرسىتىش ئۈچۈن ۋاتتېرلو ئۇرۇشىنى كۈچىنىڭ بارىچە بويىپ تەسۋىرلىدى. بىراق، ناپولېئوننى «بۇ ئىش ئولىمۇ ئازابقا قويدى!»

بۇ ئەسلىمىلەردە بەزى خاتا خاتىرىلەرمۇ بار ئىدى، بۇ ھەرگىزمۇ ناپولېئوننىڭ ئەستە تۇتالماي ئازغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ تارىخىي ئورنىنى كۈچەيتىمەكچى بولغانلىقىدىن ئىدى. يەنە كېلىپ بۇ خاتالىقلارنى ئۈنچە مۇھىم خاتالىق دەپ كەتكىلىمۇ بولمايتتى، ئەلۋەتتە. ناپولېئوننىڭ تەسۋىرلىگىنى ئاساسەن ئۆزى ئىز قالدۇرغان تارىخ بولغاچقا، چوڭ - چوڭ پاكىتلارنى ئويدۇرۇپ چىقىرىلىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ئىمپېراتور ئەسلىمىلىرىنى بايان قىلىشتىن پاتلا يالتىيىپ قالدى. بىرقانچە ھەپتىلا داۋاملاشقان 1800 - يىلىدىكى ئۇرۇشنى ئەسلىدە بىرقانچە ھەپتە ئىچىدە ئاغزاكى بايان قىلىپ خاتىرىلىتىپ بولماقچىدى، ئۇزاق ئۆتمەيلا توختىۋېلىپ، بۇ ۋەزىپىنى گورگۇدقا تاپشۇرۇپ، رۇسىيە ئۇرۇشىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلاشقا بۇيرۇدى. بىراق، 1812 - يىلىدىكى ئۇرۇشنى بېشىدىن كەچۈرگەن بۇ گېنېرال ئۇرۇش توغرىسىدىكى كىتابلارنى ئەمەس، ئەنگلىيەلىكلەر يازغان ئىمپېراتورنىڭ ھاياتى توغرىسىدىكى بىر كىتابنى كېرەكلىك ماتېرىياللارغا ئېرىشىش

تەمەسەدە بېرىلىپ ئوقۇپ تەتقىق قىلىشقا باشلىدى. ئىمپېراتور شۇ چاغدا گورگۇدنىڭ يېنىدىلا ئىدى، ئەگەر گورگۇد ئۆز تۇرالغۇسىدىن ئۈچ ئۆيىنى ئاتلاپ ناپولېئوننىڭ تۇرالغۇسىغا كىرگەن بولسا، ناپولېئون گورگۇدنى بۇ ئۇرۇشقا دائىر بارلىق تەپسىلاتلار بىلەن تەمىنلىگەن بولاتتى.

ناپولېئوننىڭ ئىدىيەسى غايىدىن رېئاللىققا ئەمەس، رېئاللىقتىن غايىگە قاراپ ھەرىكەتلىنەتتى. ناپولېئون پارىژدىن كەلگەن بىر خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئىنتايىن جايىدا پىكىر قىلدى ھەمدە بىر قاتار مالىيە سىياسەتلىرىنى تۈزۈپ چىقتى. مۇشۇ قاقاس ئارالدا، مۇشۇ كەپسىدە تۇرۇپ تاشقى دۇنيانىڭ ساداسىغا — گەرچە بۇ سادا ئۆزىگە چىقىرىلغان چاقىرىق بولمىسىمۇ، بېرىدىغان جاۋابى بارا — بارا غايىب بولار بولسىمۇ — جاۋاب قايتۇردى. ئىمپېراتور ئۇرۇش سەنئىتى توغرىسىدا بىر كىتاب يازماقچى بولدى — يۇ، ئاخىرقى ھېسابتا يالتايدى.

— مەغلۇپ گېنېراللار ئۆز مەغلۇبىيىتىنى مېنىڭ ئۇرۇش پىرىنسىپىمنى قوللانغانلىقىغا دۆڭگەپ قويۇشى مۇمكىن، — دەپ چۈشەندۈرگەندى ناپولېئون بۇنىڭ سەۋەبىنى، — سەرخىل ئوفتسېرلارنى تەربىيەلەپ چىقالايمەن، ئوقۇتىدىغان بولسام، ئوبدان ئۇستاز بولالايمەن. بىراق، ھەرگىزمۇ ئۇرۇش پىرىنسىپىمنى كىتاب قىلىپ چىقارمايمەن.

ناپولېئون ئەزەلدىن ھەرقانداق نەزەرىيەۋى ئۇرۇش ئىلمىگە ئىشەنمەيدىغان، تەجرىبىسى مول، پۇرسەتنى تۇتۇشقا ماھىر كىشى ئىدى.

بەزىدە مەسلەكداشلىرىنىڭ يىغىلىشى ۋە كىشىلەرنىڭ يوقلاپ كېلىشى بىلەنمۇ ئىمپېراتورنىڭ كۈنلىرى قىسقىرايتتى. ئەنگىلىيەلىك سەيياھلار، ئالىملار ۋە دوست مۇستەملىكە

ئەربابلەرنىڭ زىيارىتىنى قوبۇل قىلاتتى. چۈنكى، ئۇلار ياۋروپاغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئىمپېراتورنىڭ ئۆتكۈرلۈكىگە مەدھىيە ئوقۇيتتى، بۇنداق خەۋەرلەرنىڭ كەڭ تارلىشىنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى. دەرۋەقە، لاسكاس ياۋروپاغا قايتىپ بېرىپ زىيارەت خاتىرىسى ئېلان قىلغاندىن كېيىن ياۋروپا جامائەتچىلىكىدە ئىمپېراتورغا قارىتا يېڭى تونۇش پەيدا بولغانىدى.

— ۋايساشلىرىڭلار پۈتۈن ياۋروپاغا ئاڭلانسون! مەن ھەرگىز ھال ئېيتمايمەن، — دېدى ئىمپېراتور. ئارقىدىن سىرلىق قىلىپ بىر جۈملە سۆزنى قوشۇپ قويدى، — ئېغىز ئاچسام بۇيرۇق چۈشۈرمەن، بۇيرۇق چۈشۈرمىسەم ئېغىز ئاچمايلا قويىمەن.

ئىمپېراتور زىيارەت قىلىپ كەلگۈچىلەرگە قىزىق - قىزىق يېڭىلىقلارنى سۆزلەپ بېرىتتى. ئۆز ۋاقتىدىكى ۋاتىپىرلو ئۇرۇشى مەزگىلىدە كېمىسى فىرانسىيە دېڭىز قىرغىقىدا توختىغان ئەنگىلىيە دېڭىز ئارمىيەسىنىڭ بىر گېنېرالى ئىمپېراتورغا شۇ چاغدا ۋېللىڭتون ياردەمچى قوشۇن يېتىپ كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن بارلىق ئەنگىلىيە قوشۇنلىرىنى كېمىگە چىقىپ چېكىنىشكە تەييارلىنىشقا بۇيرۇغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى. ئىمپېراتور ھەمراھلىرىدىن زىيارەت قىلىپ كەلگەن دۈشمەن گېنېراللىرىنىڭ قايتىشىدا بەكمۇ ھاياجانلىنىپ كېتىدىغانلىقىنى ئاڭلىغاندا، ئىنقىلابچىغا خاس مەغرۇر بىر ۋەزىندە دېدى:

— ئېنىقكى، ئۇلار بىزگە تەۋە ئىدى، ئەنگىلىيەنىڭ ئۈچىنچى دەرىجىلىك تەبىقىسىدىن كېلىپ چىققان بۇ كىشىلەر تەكەببۇر ئاقسۆڭەكلەرنىڭ كۈشەندىسىدۇر.

ئارالدا ھەربىي خىزمەت ئۆتەۋاتقان ئەنگىلىيە ھەربىيلىرى ئىمپېراتورغا تولىمۇ ئەقىدە قىلاتتى. ئارالدا قۇرۇقلۇققا چىقىپ

بىر - ئىككى كۈنلا تۇرغان ئەنگلىيە ماتروسلىرى كېچىلىرى ئىمپېراتورنىڭ ئۆيى ئەتراپىدا ئەگىپ يۈرۈشەتتى. پۇرسەتلا بولسا گۈل تۇتقىنىچە ئالدىدا پەيدا بولاتتى - دە، نېمە دېيىشنى بىلەلمەي كېكەچلەپ كېتىشەتتى. ئىمپېراتور قىزغىنلىق بىلەن ئۇلارنىڭ مۇرىسىگە شاپىلاقلاپ قويايتتى. ئارالدا تۇرۇشلۇق قوشۇن نۆۋىتى توشۇپ قايتىشىدا خۇددى ئۇلار فرانسىيە قوشۇنىدەك، ئۆزى بولسا ئۇلارنىڭ ئالىي قوماندانىدەك بارلىق كوماندىر ۋە جەڭچىلەرنى قوبۇل قىلاتتى. لەشكەرلەر يېرىم چەمبەر ھالەتتە رەتكە تىزىلىپ تۇراتتى، ئىمپېراتور ئۇلاردىن «ھەربىي خىزمەت ئۆتەۋاتقانلىقىڭىزغا قانچە ئۇزاق بولدى، يارىدار بولدىڭىزمۇ؟» دېگەندەك سوئاللارنى سورايتتى.

— 53 — پولكىڭلار ماڭا بەك يارايدۇ، سىلەردىن خۇش خەۋەر ئاڭلاپ تۇرۇشقا خۇشتارمەن، — دېگەندى بىر قېتىم، — گېنېرال بېكخام، بۇ باتۇر جەڭچىلەر سىز بىلەن خەيىرلىشىش ئالدىدا تۇرۇپتۇ، چوقۇم قىيمايۋاتسىز. كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، خانىمىڭىز چوقۇم سىزگە بوردۇققىنا بېكخام تۇغۇپ بېرىدۇ.

بۇ گەپ بىلەن لەشكەرلەر كۈلۈشۈپ، بېكخام قىزىرىپ كەتتى. ئەتىسى ئەتىگىنى لەشكەرلەر بۇ مەھبۇسنىڭ ھۆرمىتىگە ئۈچ قېتىم توۋلاپ تەنتەنە قىلىشتى، ئۈچ ئايدىن كېيىن بۇ ۋەقە پۈتۈن ياۋروپاغا تارقالدى.

ئىمپېراتور پەقەت بىر قېتىم مەيدىسىگە ئىزناك تاقىۋالغان بىر كاپىتاننىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئىزناكتىكى «ۋىكتورىيەنىڭ غەلبىسىدىن خاتىرە» دېگەن خەتنى ئوقۇدى - دە، كاپىتاننى تاشلاپ، باشقا بىر مېھماننىڭ ئالدىغا كەتتى.

ئەنگلىيەنىڭ ئىتتىپاقداشلىرىمۇ ئۆز پادىشاھلىرى قىزىققانلىقى ئۈچۈنلا بۇ ئارالغا ۋەكىل ئەۋەتكەندى، ئەمما بۇ

مەھبۇس ئۇلارنى قوبۇل قىلىشنى رەت قىلدى. ئوكئانسىيەنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان بۇ ئارالدا نەچچە يىل تۇرۇپمۇ بۇ مەھبۇس بىلەن كۆرۈشۈشكە نائىل بولالمىغان بۇ ئەپەندىلەر بىكارچىلىقتا بۇ ئاراننى ھىيلە - مېكىر مەركىزىگە ئايلاندۇردى. ئىمپېراتور فىرانسىيە پادىشاھى لوئىس X VIII نىڭ بۇ خەتەرلىك سابىق ئىمپېراتورنى نازارەت قىلىپ تۇرۇش ئۈچۈن ئالاھىدە ئەۋەتكەن ۋەكىلى - فىرانسىيەلىك ماركىز بىلەنلا كۆرۈشۈپ تۇراتتى. فىرانسىيەدىن بوربون كىنەزىنىڭ قەتل قىلىنغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر يېتىپ كەلگەندە، گېنېرال بوناپارت كونا ئاقسۆڭەكنىڭ پۇشتى بېرتران ئارقىلىق ئاقسۆڭەكنىڭ قازاسىغا تەزىيە بىلدۈردى، بۇ تازىمۇ قىزىق بىر ئىش بولغانىدى.

ئىمپېراتور كەيپى چاغ ۋاقتلاردا ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىدىغان تۈرلۈك ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇپ ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلاتتى. بىر كۈنى چاكارلىرى تۇرىدىغان راۋاققا شوتتا بىلەن يامىشىپ چىقتى. چۈنكى، بۇ يەرنى بەك رەتلىك سەرەمجانلاشتۇرۇلغان دەپ ئاڭلىغانىدى. ئۇ يەردە كىيىم ئىشكاپىنى ئاچقۇزۇپ، ئۆزىنىڭ شۇنچە جىق كىيىمى بارلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. بۇ كىيىملەرنىڭ ئىچىدە باش مەمۇر بولغان چاغلىرىدا كىيگەن (لىئون شەھىرى سوۋغا قىلغان) تونى، ۋاگرام ئۇرۇشى مەزگىلىدە كىيگەن يېپىنچىسى، مارىنگو ئۇرۇشى مەزگىلىدە كىيگەن پەلتوسىمۇ بار ئىدى. ئىمپېراتور بۇ كىيىملىرىگە بىرپەس قاراپ تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن زۇۋان سۈرمەي شوتىغا دەسسەپ يېنىپ چۈشتى.

بۇ مەھبۇس ئۈمىدىسىزلىك ئىچىدە ۋاقىت ئۆتكۈزۈشنىڭ كويىدا يۈرگەن ئاشۇ كۈنلەردە ھالى ئۆزىدىنمۇ بەتتەر، ئۆزىدىنمۇ خار بىچارىنى ئۇچراتمىغاندىمۇ؟ شۇنداق بىرىنى ئۇچراتقان، ئەلۋەتتە. بۇ ئارالدا دوپىياس ئىسىملىك بىر قۇل بولۇپ، مالاي

مىللىتىدىن ئىدى. ئۇ قۇلنى ئۆز ۋاقتىدا باشقىلار تۇتقۇن قىلىپ بۇ ئارالغا ئېلىپ كېلىپ سېتىۋەتكەنىكەن. ئىمپېراتور دوبيياسنىڭ گۈللۈكتە ئىشلەۋاتقىنىنى دائىم كۆرەتتى، بەزىدە ئۇنىڭ بىلەن يولدا ئۇچرىشىمۇ قالاتتى، بۇنداق چاغلاردا ھەر قېتىم بىرەر تىللا بېرەتتى، قۇل بولسا تىلىنى قايرىپ يۈرۈپ چالا ئىنگىلىز تىلىدا:

— رەھمەت، ياخشى ئەپەندىم، — دەپ ھەشقاللا ئېيتاتتى.
— ۋاي بىچارە! — دەيتتى ئىمپېراتور ھەمراھلىرىغا. شۈبھىسىزكى، بۇ سۆزلىرى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنىمۇ يورۇتۇپ بەرگەندى، — رەزگىلەر بۇ بىچارىنى بالچاقسىدىن، يۇرت - ماكاندىن ئايرىپ بۇ ئارالغا قۇل قىلىپ سېتىۋېتىپتۇ، بۇنىڭدىنمۇ ئېغىر گۇناھ بارمۇ؟

ئىمپېراتور كېيىن بۇ قۇلنى يەنە بىر قېتىم ئۇچراتقاندا، ئۆزىگە ھەمراھ بولۇپ كېتىۋاتقان لاسكاسقا مۇنداق دېدى:

— ئادەم دېگەنغۇ بىر بىچارە ماشىنا! بىراق، ئادەملەرنىڭ سىياقى بىر - بىرىگە ئوخشىسىمۇ، روھى ئوخشىمايدۇ. بۇ نۇقتىنى چۈشەنمىگەن كىشى نۇرغۇن خاتالىقتىن خالىي بولالمايدۇ. دوبيياس ئەگەر برۇتۇس بولغان بولسا ئىدى، بۇرۇنلا ئۆلۈۋالغان، ئەگەر ئىسو بولغان بولسا بۇ چاغغىچە ۋالىي بولۇپ قالغان بولاتتى. ئەگەر چىن ئىخلاسمەن خىرىستىيان بولغان بولسا، كىشىلەر ئۈچۈن بەخت تىلەر ئىدى. بىراق، باشقا بىرى ئەمەس، بەزى بىر بىچارە دوبيياس - دە. شۇڭا تىز پۈكۈپ ياۋاشلىق بىلەن ئىشلەشنىلا بىلىدۇ، — ئىمپېراتور يولغا ماڭغۇچ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — دەرۋەقە، بىچارە دوبيياستىن پادىشاھ رىچارتقىچە بولغان ئارىلىقتىكى مۇساپە بەك ئۇزۇن. بىچارىنى بۇ يەرگە ئەكېلىش ئۆتۈپ كەتكەن ئىپلاسلىق. ئۆز ۋەتىنىدە بالچاقىسى، دوست - يارانلىرى، ئۆزىگە تۇشلۇق

تۇرمۇشى بولغىدى، بۇ ئارالغا ئۆمۈرلۈك قۇل قىلىپ
 سېتىۋېتىشىپتۇ، نېمىدېگەن ئېغىر گۇناھ بۇ ! ...
 ئىمپېراتور بىردىنلا سۆزىدىن توختاپ قالدى، لاسكاسقا قاراپ:
 — كۆزىڭىزدىن چىقىپ تۇرۇپتۇ، بۇ ئارالدا ئازاب - ئوقۇبەت
 چېكىۋاتقىنى يالغۇز دوپپىاسلا ئەمەس، دەپ ئويلاۋاتسىز، —
 دېدى.

لاسكاس بېشىنى لىڭشىتتى. بۇ چاغدا ياشلاردەك ھاياجانلىنىپ
 كەتكەن ئىمپېراتور يولىنى داۋام ئەتكەچ قايىناپ كەتتى:
 — بۇ سېلىشتۇرۇشىڭىز پۈتۈنلەي ئاساسسىز. دۇرۇس، ئۇلار
 بىزگە بۇنىڭدىنمۇ ئۆتە دەھشەتلىك سىياسىي زۇلۇم سېلىۋاتىدۇ.
 بىراق، بىز ھەرھالدا بۇنداق زۇلۇمنىڭ ئېسىل سۈپەت
 قۇربانلىرىدىنمىز... پۈتۈن دۇنيا بىزگە كۆز تىكىپ تۇرۇۋاتىدۇ !
 بىز ئۆچمەس ئۇلۇغۋار ئىشلار يولىدىكى شېھىتلەرمىز !
 مىليونلاپ خەلق ھازىمىزنى ئاچىدۇ، ۋەتەن قارىلىقىمىزنى
 تۇتىدۇ، شۆھرەت روھى بىز ئۈچۈن قايغۇرىدۇ. بىز بۇ يەردە
 تەڭرىنىڭ بىزگە تاڭغان زۇلمىغا قارشى كۈرەش قىلىۋاتىمىز. بۇ
 مۈشكۈلات ئالدىدا قەھرىمانە جاسارىتىمىزنى نامايان قىلىمىز
 ھەم شانۇ شەۋكەت قۇچىمىز... ئەگەر ھاكىمىيەتنى قولۇمدا
 تۇتقان پېتىم ئوردىدا ئالەمدىن ئۆتكەن بولسام، مەڭگۈ يېشىلمەس
 بىز سىر بولۇپ قېلىشىم مۇمكىن ئىدى. ئەمدى بولسا تەختى -
 بەختىم قولۇمدىن كېتىپ مۇشۇنداق بىچارە ھالدا قالدۇم،
 كىشىلەر شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئەسلى - ۋەسلىمنى ئېنىق كۆرۈپ
 مۇناسىپ باھا بېرەلەيدۇ.

ئىمپېراتور كېيىن بۇ قۇلنى غوجىسىنىڭ قولىدىن
 سېتىۋالدى ھەمدە يۇرتىغا قايتۇرۇپ، بالىچاقلىرى بىلەن جەم
 قىلماقچى بولدى، بىراق ۋالىي قوشۇلمىدى. ئۇنىڭ قارشىچە،
 «روشەنكى، گېنېرال بوناپارت ئۆڭى، ئىرقى يىات خەلقنىڭ

كۆڭلىنى سېتىۋېلىپ، سان دومىنگودەك نېگىر جۇمھۇرىيىتى قۇرۇش غەرىزىدە بولغان.» شۇنىڭ بىلەن ۋەتەندىن يىراق بىر يات ئەلدە قۇل بولۇپ تۇرۇۋاتقان دوپىياس ئاتلىق بىر قۇل ئىمپېراتورغا ئوخشاشلا بۇ ئارالدا مەڭگۈ مەھبۇس بولۇپ قېلىۋەردى.

ئون ئۈچىنچى، ئانا مېھرى

ياشىنىپ قالدۇم، ئىككى مىڭ مىل يولغا بەرداشلىق بېرىش - بېرەلمەسلىكىمنى بىلمەيمەن. بىراق، يولدا ئۆلسەممۇ مەيلى، ھېچبولمىغاندا ساڭا يېقىنراق يەردە ئۆلەرمەن.

ياۋروپادىن يېزىلغان بۇ خەت بىر يىل ئۆتكەندە ساينىت خېلىلىنا ئارىلىغا يېتىپ كەلدى. ئىمپېراتور ئاپىسىنىڭ ئۆز قولى بىلەن يازغان بۇ تۇنجى خېتىنى تۇتيا بىلىپ قولىدىن چۈشۈرمەي يېنىش - يېنىشلاپ ئوقۇدى. بىراق، ھۆكۈمرانلار لاتسىيەنىڭ ئىمپېراتورنى يوقلاپ بېرىشىنى چەكلىدى. چۈنكى، ئۇلار بۇ موماينىڭ بىر ئامال قىلىپ ئوغلىنى قۇتقۇزۇپ چىقىشىدىن ئەنسىرەپ قالغانىدى. لاتسىيەمۇ بالىلىرى بىلەن بىر قاتاردا فىرانسىيەدىن ھەيدەپ چىقىرىلىپ ئىككىنچى قېتىم يۇرت - ماكانسىز قالغانىدى، تۇنجى قېتىملىقى كورسكا ئارىلى ئەنسىزچىلىك ئىچىدە قالغان نۇرغۇن يىللار ئىلگىرىكى ئىش ئىدى. بۇ قېتىم بولسا ئوغلى ياۋروپادا مەغلۇپ بولغاچقا ۋەتەنسىز قالغانىدى. شۇنىڭدىن كېيىنكى يىللاردا رىمدا تۇرغان، ئۇ يەردە پاپانىڭ ئەخلاقى ياردىمىگە ئېرىشكەنىدى. ئوغلىنى ساغلاملىقىغا پايدىلىقراق بىر جايغا يۆتكەش يولىدا تۈرلۈك چارە - ئاماللارنى قىلىپ باقتى، گەرچە رۇسىيە چار پادىشاھى بۇ

قارالمىغا قوشۇلغان بولسىمۇ، خابىسبۇرگ بىلەن ئەنگىلىيەنى ناپولېئوننى ئۆلۈمگە ئىتتىرىش نىيىتىدىن ياندۇرۇشقا ھېچكىم قادىر ئەمەس ئىدى. ھەرقايسى ئەل ھۆكۈمرانلىرى ئىمپېراتورنىڭ ئاپىسى ۋە ئاكا - ئۇكىلىرىنىڭ، سىڭىللىرىنىڭ ئارغا - ئىمپېراتورغا پۇل ئەۋەتىپ بېرىشىگىمۇ رۇخسەت قىلىشمايتتى.

ھەرقايسى ئەل ھۆكۈمرانلىرى ياسېن شەھرىدە يىغىلىش ئۆتكۈزۈۋاتقاندا، بۇ ئانا شۇ يەرگە يىغىلغان پادىشاھ - كىنەزلەرگە: «ئوغلنىڭ پىراقىدا قەلەم بىلەن تەسۋىرلەپ بولماس دەرىجىدە ئازاب تارتىۋاتقان بىر ئانىنىڭ ئىلتىجاسى شۇدۇركى، بۇ يەرگە يىغىلغان بارلىق پادىشاھ ئالىيلىرى، كىنەز جانابىلار شۇ ئانىنى ئۇزاقتىن بۇيانقى ئارزۇسىغا يەتكۈزۈپ، ياشاش ئۈمىدىنى يېلىنجاتقان بولسا ئىكەن. بۇ قېتىمقى يىغىندا ئىمپېراتور ناپولېئوننىڭ قاملىشىغا دائىر ئىشلار مۇزاكىرىگە قويۇلماي قالماي، كۆڭۈل - كۆكسۈڭلارنىڭ كەڭلىكى، ھوقۇقۇڭلارنىڭ چەكسىزلىكى ۋە ئۆتكەن كۈنلەر توغرىسىدىكى ئەسلىمەڭلارنىڭ تەسىرى بىلەن يۈز - خاتىر قىلىپ بولسىمۇ بىر پادىشاھقا ھۆرلۈك بەرسەڭلاركەن. تەڭرىدىن، شۇنداقلا تەڭرىنىڭ ئەركىسى بولمىش ھەرقايسىڭلاردىن ئوغلۇم ئۈچۈن نىجاتلىق تىلەپ دۇئا قىلىمەن. دۆلەت مەنپەئىتىنىڭ چېكى بولىدۇ، ئالدىنقىلارنىڭ بۈيۈك ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلغۇچى كېيىنكى پادىشاھلار ئۇلۇغ ئىستېلاپلارغا ھۆرمەت كۆرسەتكەن بولساڭلار ئىكەن» دەپ ئىلتىماس سۈندى. بىراق، ئانىنىڭ بۇ ئىلتىجاسى جاۋابسىز قېلىۋەردى.

ئىمپېراتورنىڭ كېيىن خەۋەر تېپىشىچە، پادىشاھلار لاتسىيەگە «كورسكادا غەلىيان كۆتۈرۈش غەرىزىدە نەچچە مىليون فىرانك پۇل چىقىرىپتۇ، فىرانسىيەدە كىشىلەرنى سېتىۋېلىش

ئۈچۈن تەرەپ - تەرەپتە قاتراپ يۈرۈپتۇ» دەپ تۆھمەت چاپلىغانىمىش. پاپامۇ تىڭتىڭلاپ پاكىتنى ئېنىقلاش ئۈچۈن باش كاتىپنى بۇ موماينىڭ قېشىغا ئەۋەتكەنمىش، لاتىسيە ئەلچىگە: — پاپا ھەزرەتلىرىگە يەتكۈزۈپ قويۇڭ، پادىشاھ ئالىلىرىنىڭمۇ قۇلىقىغا يەتكەي، راستلا خەقنىڭ ئېيتقىنىدەك شۇنچە جىق پۇلۇم بولىدىغان بولسا ئوغلۇم ئۈچۈن ھىمايىچى سېتىۋېلىپ ئولتۇرمايتتىم. ئوغلۇمنىڭ ھىمايىچىلىرى ئېشىپ - تېشىپ تۇرۇپتۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە شۇ يۇلغا بىرەر گازارما سېتىۋېلىپ، ناھەقچىلىكتە قالغان ئوغلۇمنى ئارالدىن قۇتقۇزۇپ چىقاتتىم، — دېگەنمىش.

ئاپىسىنىڭ شۇنداق ۋەزىنىلىك سۆزلەرنى قىلغانلىقىنى ئاڭلىغان ئوغلى ئىچ - ئىچىدىن پەخىرلىنىپ بېشى كۆككە تاقاشقاندەك بولۇپ كېتىدۇ - دە! بىراق، ئىمپېراتور ئاپىسىنىڭ ئاۋستىرىيەلىك بىر ئاقسۆڭەكنى ئۇزاتقاندا ئېيتقان ئاغرىنىشلىرىدىن بىخەۋەر ئىدى:

— كېلىنىم نېمىشقا ھازىرغىچە سايىنت خېلىپىغا بېرىپ ئېرىگە ھەمراھ بولماي، ئىتالىيەدە لاغايلاپ يۈرىدىغاندۇ.

ئىمپېراتورنىڭ باشقا سەييارىلىرىچۇ؟ ئۇلار قايسى قۇياشنى ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلىۋاتقاندۇ؟ بۇ تەنۇر پېشانە مەھبۇس گېزىتلەردىن بۇ ھەقتە يېڭى خەۋەرلەرنى بىلدى.

لۇسىئان بىلەن يوسېف ئامېرىكا قىتئەسىگە كېتىپتۇ، ئۇزاق ئۆتمەي ژېرومىمۇ بېرىپتۇ، ئۇلار ئىلگىرىكى گىسراف مەرتىۋىسىنى ساقلاپ تۇرۇۋېتىپتۇ. ئىسپانىيەدىكى ئىنقىلابچىلار ئۆزلىرىنىڭ سابىق پادىشاھى يوسېفنى ھىمايە قىلىپ مېكسىكىغا پادىشاھ قىپتۇ. بۇ خەۋەردىن ۋاقىپلانغان ناپولېئون ئاجايىپ ھاياجانلىنىپ كەتتى.

— يوسېف چوقۇم قوبۇل قىلمايدۇ. چۈنكى، يوسېف

راھەتپەرەس بولغاچقا، پادشاھلىق تاجىنى كىيىدىم دەپ يۈكنى يەنە بىر قېتىم ئېغىرلىتىۋېلىشنى زىنھار خالىمايدۇ. ئىسپانىيە تەۋەلىكىدىكى ئامېرىكا قىتئەسى مەسىلىسى مۇشۇنداق ھەل قىلىنىدىغان بولسا، ئەنگلىيەنىڭ تەلىپى ئوڭدىن كەلگىنى شۇ. چۈنكى، ئەگەر يوسېف مېكسىكىغا پادشاھ بولسا، مۇقەررەركى، فىرانسىيە ۋە ئىسپانىيە بىلەن ئادا - جۇدا بولۇشىدۇ، بۇ مېنىڭ مەسىلەمنىڭ ھەل بولۇشى ئۈچۈنمۇ پايدىلىق ئىدى. چۈنكى، يوسېف ماڭا كۆيۈنىدۇ، ھەربىي كۈچ ئارقىلىق ئەنگلىيەنى ماڭا تۇتقان پوزىتسىيەسىنى ئۆزگەرتىشكە مەجبۇرلايدۇ. ئەپسۇس، پادشاھ بولۇشنى چوقۇم قوبۇل قىلمايدۇ.

ئىمپېراتور سۈرگۈن قىلىنغان تۇنجى يىلى خۇددى سوپون كۆپۈكچىلىرىدەك ياندىشىپ ئۆتۈپ كەتكەن پۇرسەتلەردىن ئۈمىد كۈتۈپ ئاغزىنى تەمشىتىپلا قالدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ناپولېئوننىڭ قالغان قېرىنداشلىرىدىن ھېچقانداق خەۋەر بولمىدى، پەقەت ژېرومېلا ئۇزاقراق ياشىدى، ناپولېئون ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئوردىغا كىرىپ - چىقىپ يۈرىدىغان بولدى. بىراق، ئىمپېراتورغا ئۇلاردىن زادىلا خەت كەلمىدى. كارولىنا ئاپسىدىن پۇل سورىغانىدى، ئاپسى لاتىسيە: «مېنىڭ بارلىقىم ئىمپېراتورغا مەنسۇپ. چۈنكى، بارلىق تەئەللۇقاتىمنى شۇ بەرگەن» دەپ قەتئىي رەت قىلدى. لاتىسيە لۇسئانغا يازغان خېتىدە: «پادشاھلىقتىن قالغان ئادەم يەنىلا ئەيش - ئىشرەتلىك ياشايمەن دېسە كۈلكىگە قالىدۇ. ئۈزۈك بارماققا بېزەك بولىدۇ، ئۈزۈك ئېلىۋېتىلسە بارماق ئۆز پېتى قېلىۋېرىدۇ» دېگەنىدى. ئېۋگېن بىلەن پاۋلىنا مارمېسون قورۇقىدا تۇرغان چاغللىرىدىكىدەكلا شۇ كومپىدىيەسىنى يەنە ئوينىدى.

ھالبۇكى، يەنە بەزى خەۋەرلەر ئىمپېراتورنى ئېغىر دەردكە

مۇپتىلا قىلدى. بېرنادوت پادىشاھ بولغان، دېسىرى —
ناپولېئوننىڭ ياشلىق دەۋرىدىكى مەشۇقى ئاخىر خانىشلىق
تاجىنى كىيگەندى. دېسىرىمۇ ئۇزاق ياشىدى، ھەتتا ئىككىنچى
ئىمپېرىيەنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈش نېسىپ
بولغانىدى. ۋالېۋىسكا ئېرى ۋاپات بولغاندىن كېيىن يەنە بىر
فىرانسۇز ئاقسۆڭەككە ياتلىق بولغانىدى، ئىمپېراتور ئۇنىڭدىن
ئاغرىنىمىدى. ۋالېۋىسكانىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى، شۇنداقلا
ئۆزىنىڭ ۋالېۋىسكاغا ۋە ئوغلىغا قىلغان خەير خاھلىقلىرىنى
ئېسىگە ئېلىپ، مەنۇنىيەت بىلەن:

— چوقۇم باياشات ياشاۋاتىدۇ، — دېدى.

بىراق، گورگۇد ھاماقەتلىك قىلىپ ئىمپېراتورنىڭ ئۆز
ۋاقتىدا ئۇ ئايالغا ھەر ئايدا ئون مىڭ فىرانك بەرگەنلىكىنى
تىلغا ئالغاندا، ئىمپېراتور ئوڭايسىزلىنىپ كېتىپ:
— قانداق بىلىۋالدىڭىز؟ — دېدى.

پادىشاھ مۇرات بىلەن مارشال نېي ئېتىۋېتىلدى، ئىمپېراتور
ئۇلارنىڭ شۇم تەقدىرىدىن ۋايسايمۇ كەتمىدى، پەقەت
«كابرېيدىمۇ قۇرۇقلۇققا چىققان بارمۇ، ھاماقەتلىك قىپتۇ» دەپ
مۇراتتىن ئاغرىنىپ قويدى، خالاس. ئىمپېراتور بوربون
ھاكىمىيىتىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتقان ماركىزىتۇمۇ كەڭ
قورساقلىق بىلەن باھا بەردى:

— ماركىزىتۇم ماڭا يۈز كېلەلمەيدۇ، ئىلگىرى تولىمۇ ياخشى
كۆرۈپ كەتكەنكەنمەن. ئۇغۇ ئوسال نەرسە ئەمەس ئىدى، خەقنىڭ
قايمۇقتۇرۇشى بىلەنلا مەندىن مېھرى ئۇزۇلگەن. ئەسلىدە شۇنداق
قىلسام ۋەتىنىمنى قۇتقۇزۇپ قالمايمەن دەپ ئويلىغان، شۇڭا
ئاشۇنداق ساراڭلىق قىلغان گەپ. بۇنداق نومۇستا قالغىنىدىن
كۆرە ئۆلۈۋالغىنى تۈزۈك ئىدى. ئىنسان دېگەن شۇنداق نېمە
ئىكەن.

ئەمەلىيەتتە، دەل شۇ مەزگىلدە بۇ مەھبۇسقا پايدىلىق بارلىق تەدبىرلەرنى بېسىپ كەلگەندى. پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا بوربونغا قارشى كەيپىيات كۈنسايمان ئەۋج ئېلىۋاتقان، قىلچە سالامىيەتنى توشمايدىغان قاچقۇن كونا خانىپەرەسلەر، يېڭى ئاقسۆڭەكلەر يۇقىرى مەرتىۋىنى ئىگىلىۋالغان، ئۇزاقتىن بۇيان چەت ئەلدە تۇرۇپ كەلگەن، دۆلەتنى ئىدارە قىلىشنىڭ ئېپىنى بىلمەيدىغان بىر راھىب دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئىشلىرىنى باشقۇرۇۋاتقان، بىرلا دومىلاپ پىرولېتارىياتنىڭ داھىيىسى بولۇۋالغان پېشقەدەم لىبېراللىست رافالىيېت كۇلۇبلاردا، ھەتتا مەكتەپلەردە كۈچ توپلاپ، بولۇپمۇ ئىنقىلاب قوزغاپ، چەت ئەللىكلەر قولتۇقىدىن يۆلەپ تىكلەنگەن بوربون ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش ئۈچۈن ئارمىيە ئىچىدە «كەلگۈسى ئىستىقبالغا ئىگە شەخس»لەرنى قولغا كەلتۈرۈۋاتقان، بىر قىسىم رادىكال ئۆلكىلەر ناپولېئون III نى ھىمايە قىلىپ تىكلەپ ئۈچ رەڭ بايراقنى ئېسىشقا جىددىي تەييارلىق كۆرۈۋاتقان بىر چاغدا ناپولېئوننىڭ ئاشۇ قەدىناس سەپىدىشى قوزغىلاڭنى دەھشەتلىك باستۇرغان ۋە شۇ ئەجرى ئۈچۈن ۋەزىرلىككە ئېرىشكەندى.

ئىمپېراتور گېزىتلەردىن لۇئىس X VIII نىڭ پارلامېنتنى تارقىتىۋەتكەنلىكى، ئورلىپانغا ياكى ناپولېئونغا مايىل بەزى پارلامېنت باشلىقلىرىغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەرلەرنى ئوقۇپ تۇراتتى.

— ۋادەرخا، مۇشۇنداق بىر چاغدا بۇ نەس باسقۇر يەردە قامىلىپ قالغىنىمنى كۆرمەيدىغان! ئىنقىلابنىڭ بېشىدا كىم تۇرار! مىڭلىغان — ئونمىڭلىغان باتۇرلارنى دار ئالدىدىن كىم قۇتقۇزار؟

ئىمپېراتور ئۇزاقتىن — ئۇزاق ئەنە شۇنداق ھەسرەتلىك

ئويلار بىلەن بولۇپ ئۆيىدىن چىقماي بېكىنىۋالدى. ئەتىسى بولسا ئەلبا ئارىلىدىكى كەچۈرمىشلىرى ئۈستىدە قىزغىن پاراخغا چۈشتى. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، بىر كۈنى بىرقانچە چەت ئەل كېمىلىرى بۇ ئارالنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ قالغانىدى. ئەنگلىيە كېمىلىرى ئۇلارنىڭ كەينىگە كىرىۋالدى، گۈلدۈرلەپ توپ ئېتىلىپ بىر كېمىگە توپ ئوقى تەگدى، ئېتىلغان توپ ئوقىنى ساناپ تۇرۇشقان كىشىلەر نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمىدى. ئىمپېراتور خەۋەر ئوقۇشۇشقا ئادەم ئەۋەتكەن بولسىمۇ، ھېچنېمىدىن خەۋەر تاپالمىدى.

— بىز كىم؟ — دېدى ئىمپېراتور ئەتىسى، — سىلەر ئۈچۈن ئۆرنەك ئىكەنلىكىمنى ھېسابقا ئالمىغاندا، سىلەردىن ياخشىراق يېرىم يوق. ئەگەر ئامېرىكىدا بولۇپ قالغان بولسام قورۇقۇمدىن باشقا ھېچنېمىنى ئويلىمىغان بولار ئىدىم. بىراق، ئىمپېراتور ھەرگىزمۇ ئامېرىكىغا بارمايتتى.

— بۇ يەردە ئازاب - ئوقۇبەت چەكمەستىن ئامېرىكىغا بېرىپ، يوسىپ بىلەن بىللە تۇرىدىغان بولسام، مېنى ھېچكىم ئەسكە ئالمايدۇ، ئىشلىرىممۇ شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلىشىدۇ، ئادەم دېگەن شۇنداق نەرسە. ئېھتىمال، يەنە ئون بەش يىل ياشارمەن. ئەمما، مۇشۇ يەردە ئۆلۈشۈم كېرەك. پېشانەمگە پۈتۈلگەن فىرانسىيە مېنى ۋەتەنگە چاقىرتىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

بۇنداق ئۈمىد ئاساسسىز ئەمەس. ئىنگىلىزلارمۇ شۇنداق ئويلاپ، ئىمپېراتورنىڭ قېچىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن بۇ مەھبۇسقا قارايدىغان ئارالدا تۇرۇشلۇق قوشۇننىڭ ئەسكىرىي سانىنى بۇرۇنقى ئىككى يۈز كىشىدىن كۆپەيتىپ ئۈچ مىڭغا يەتكۈزدى، ھەر يىللىق چىقىمىنىمۇ كۆپەيتىپ سەككىز مىليون فىرانكقا يەتكۈزدى. شۇنداق ئەھۋالدىمۇ بۇ مەھبۇسنىڭ قېچىپ كېتىش ئېھتىماللىقى يەنىلا مەۋجۇت ئىدى. چۈنكى،

ئارالدىكى بارلىق لەشكەرلەر گېنېرال بوناپارت تەرەپتە تۇراتتى. بىر قېتىم رىئو دې ژانپىرودىن كەلگەن ئالتە نەپەر ئەنگلىيە ئوفتسىبىرى چۆكمە پاراخوت بىلەن ئىمپېراتورنى ئېلىپ قېچىش غەرىزىدە بولغانىدى، ئەمما بايقىلىپ قېلىپ قولغا ئېلىندى. يەنە بىر قېتىم ھىندىستانغا ماڭغان ساياھەت پاراخوتىنىڭ ئىككى كاپىتانى بۇ ئارالدا قۇرۇقلۇققا چىققاندىن كېيىن، ئىمپېراتورغا قانداق قىلىپ قېچىپ چىقىش توغرىسىدا مەسلىھەت كۆرسەتتى. ئىمپېراتور كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىغان بولسىمۇ، ئاخىردا ياخشى كۆڭلىنى ئۆزرە ئېيتىپ رەت قىلدى. ئىمپېراتور بىر كۈنى گورگۇد بىلەن خىزمەت قىلىۋاتقاندا مونترو ئۆيىگە ئۈسۈپ كىرىپ، يەنە بىر سائەتكىچە ئۆتىدىغان بىر كىشىلىك يول خېتىنى قولغا چۈشۈرگەنلىكىنى، ئىمپېراتورنىڭ دەرھال بىر قارارغا كېلىشى كېرەكلىكىنى ئېيتتى. مونترو كېيىن يازغان ئەسلىمىسىدە مۇنداق قەيت قىلىدۇ:

بىرەيلەن پەقەت بىر مىليون فىرانك چىقارساقلا، ئىمپېراتورنى بۇ ئارالدىن يوشۇرۇن ئېلىپ چىقىپ ئامېرىكىغا يەتكۈزۈپ قويدىغان ئادەم بار، پۇلنى ئامېرىكىدا قىرغاققا چىققاندىن كېيىن بەرسەڭلارمۇ بولىدۇ، ئىمپېراتور ماقۇل بولسلا ئىش پۈتىدۇ، دەپ تەكلىپ بەردى. ئەپسۇسكى، بۇ يەردە بۇ پىلاننىڭ تەپسىلاتىنى يەنىمۇ ئېنىقراق ئەسكەرتەلمەيمەن، تەكلىپ بەرگۈچىنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغدىمىسام بولمايدۇ. ئىمپېراتور مېنىڭ بايانىمنى ئاڭلاپ ئۆتكەندىن كېيىن ئويغا پاتقىنىچە زۇۋان سۈرمەستىن ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى. گورگۇدتىن پات - پات سوئال سوراپ تۇراتتى ھەمدە بىزدىن پىكىر ئالاتتى. ئەمما، ئۆزى پىكىر بايان قىلمايتتى. ئاخىرىدا «بۇ تەكلىپنى ئۆزرە بىلەن رەت قىلىمەن!» دېدى.

نېمىشقا؟

فىرانسىيە شۇ چاغدا داۋالغۇش ئىچىدە ئىدى، بۇ ھال ئىمپېراتورنىڭ ئارالدا قېلىش قارارىغا كېلىشىگە تۈرتكە بولغانىدى، ئۆزىگە زىيادە ئىشىنىپ، خەلق رايىنىڭ ئۆزىگە مايىل بولۇشىدىن ئارتۇقچە ئۈمىد كۈتۈپ كەتكەنىدى. شۇنىڭدىن كېيىنكى كۈنلەرنىڭ بىرىدە پورتقا كىرگەن بىر پاراخوت گۈدۈك چېلىۋىدى، ئىمپېراتور ھەمراھلىرىغا:

— بۇ پاراخوت بىزنى قايتۇرۇپ ئەكىتىدىغانلىقى توغرىسىدا خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلگەن بولسا كېرەك. ئەگەر نائىب پادىشاھ ئۆلسە، ياش ئەنگىلىيە خانىشى بىزنى ئەنگىلىيەگە ئەكىتىشى مۇمكىن. چۈنكى، خانىش مېنى ساينىت خېلىپىنا ئارىلىغا سۈرگۈن قىلىشقا ئىزچىل قارشى تۇرۇپ كەلگەن، — دېدى.

كېيىن پارىژدا يېڭى ئىنقىلاب پارتلىدى، ھەممەيلەن «فىرانسىيە ئىمپېراتورنى قايتۇرۇپ ئەكىتىشى مۇمكىن» دەپ غۇلغۇلا قىلىشتى، ئىمپېراتورمۇ بۇ پىكىرگە مايىل ئىدى، ئەمما باشقىچە يەكۈن چىقاردى:

— ئۇلار مېنى ئېلىپ كەتسە نېمە قىلدۇرماقچى؟ يەنە ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلدۇرارمۇ؟ يەنە شۆھرەت قازىنالايمەنمۇ؟ نۇرغۇن شۆھرەتكە ئېرىشتىم. ئوغلۇمنىڭ نام - شۆھرىتى ئۈچۈن بولسىمۇ بۇ يەردە قېلىۋەرگىنىم تۈزۈك. ئەگەر ئەيسا كىرىستكە مىخلانمىغان بولسا، تەڭرىنىڭ ئوغلى دەپ ئاتالمىغان بولاتتى. مەن قۇربان بەرسەم ئوغلۇمنىڭ تەختىنى قولغا كەلتۈرۈشىگە ئىمكانىيەت تۇغۇلىدۇ، شۇ چاغقىچە ئۆمرى بولسلا.

ناپولېئون ئۆز سۇلالىسىگە، ئۆز نەسەبىگە شۇنداقمۇ كۈچلۈك رىشتە باغلىغانىدى، بولۇپمۇ مەپكۈرىسى پىشىپ يېتىلگەندىن كېيىن نەسەبىنى، سۇلالىسىنى تۆھپە يارىتىپ شۆھرەت قازىنىش

يولىدىكى ھەرىكەتلىرىدىنمۇ بەكرەك ئۇلۇغلىدى.
 ناپولېئوننىڭ ۋۇجۇدىدا ئۈمىد ئۇچقۇنى ئۈزۈكسىز ئۇلغىيىپ
 يېلىنچاپ تۇراتتى ۋە پىداكارانە روھ ئۇرغۇپ تۇراتتى. بىراق،
 شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا كۈنلىرى بۇرۇقتۇرمىلىق ئىچىدە
 ئۆتمەكتە ئىدى. ھەمىشە مەيۈسلىنەتتى، شۈبھىلىنەتتى،
 كىچىككىنە ئىشلارغىمۇ چېچىلاتتى. بۇنداق چاغلاردا كۆرۈشكۈلى
 مېھمان كېلىپ قالسا، كۆرۈشۈشنى قەتئىي رەت قىلىپ:
 — ئۆلگەن ئادەم مېھمان قوبۇل قىلمايدۇ دەپ قويۇڭلار، —
 دەيتتى.

بەزىدە كېچىدە كېلىپ قالغان پوچتا يوللانمىلىرىنى
 كۆرسىمۇ بىردىنلا ئاچچىقى تۇتۇپ كېتەتتى.
 گورگۇد بەزىدە ئىمپېراتورنى ئاخشىمى شادلىنىپ
 گۈل قەقىلىرى ئېچىلىپ كەتكەن ھالدا كۆرگەن بولسا، ئەتىسى
 ئەتىگىنى ئاغزاكى بايانىنى خاتىرىلەپ بەرگىلى كەلگىنىدە مەيۈس
 بىر ھالدا كۆرەتتى.
 — ئۇلار ئوغلۇمنى قانداق تەربىيەلەشەر؟ ئۆز دادىسىدىن
 نەپەرەتلىنىشنى ئۆگەتەلمەيمۇ؟ تازىمۇ ئىپلاسلققۇ بۇ! —
 دەيتتى ئىمپېراتور ھەسرەت ۋە نەپرەت بىلەن.

ئون تۆتىنچى، خاپىلىقتىن شادلىق

كۈنلەرنىڭ بىكارچىلىق ۋە زېرىكىشلىك ئىچىدە
 ئۆتمۈپرىشىگە ئەگىشىپ كەيپىياتى بارغانسېرى ناچارلىشىپ
 كەتكەن ئىمپېراتور خۇددى كۆپ يىل رېمونتسىز قالغان
 ئاككوردىيوننىڭ ئىچكى تونى بۇزۇلۇپ چالغىلى بولماس بولۇپ
 قالغىنىدەك بىر ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى.
 ئىلگىرى ئىمپېراتور ئىدى، نېمىشقىمۇ «سادىق ۋەزىر -

ۋۇزىرلىرىم ئازلاپ كەتتى، دۈشمەنلىرىم زىيانكەشلىك قىلدى» دەپلا ئىمپېراتورلۇقىدىن ۋاز كەچكەن بولغىدى؟ ! دەسلەپتە ئۆزىنىڭ گېنېرال دەپ ئاتىلىدىغان بولۇپ قالغىنىغا، قانۇنسىز نەزەرىيەند قىلىنغانلىقىغا نارازىلىق بىلدۈرۈپ ئوردا مۇراسىمىغا خاس سەلتەنەتى بىلەن سىرتلارغا چىقاتتى، بۇنداق چاغلاردا ئالتە ئات قوشۇلغان پەيتونغا چۈشەتتى، پەيتوننىڭ ئىككى يېقىدا قوراللىق چەۋەندازلىرى مۇھاپىزەت قىلىپ ماڭاتتى، ھەمراھلىرى گېنېرال فورمىسى ياكى ئوردا كىيىملىرى بىلەن سالامغا كېلەتتى؛ ئىمپېراتور سوئال سورىمىغۇچە ھېچكىم ئېغىز ئېچىشقا پېتىنالماتتى؛ قورۇدا سەيلە قىلغان چاغلاردا ئۆزى چاقىرىمىغۇچە ھېچكىم يېقىن يولاشقا پېتىنالماتتى؛ مېھمان كېلىپ قالسا، ھەمىشە پۇتىغا ئۆتۈك كىيىپ، يېنىغا شەمشەر ئېسىپ يۈرىدىغان كانۇيى خەۋەر قىلاتتى. بىر قېتىم مونتولون خانىم كىرگەندە گورگۇد ئىجازەتسىز ئورنىدىن تۇرغانىدى، ئىمپېراتور «قائىدە - يوسۇنغا خىلاپلىق قىلدىڭىز» دەپ كايىپ كەتتى.

ناپولېئون بۇ يەردىكى جىمى ئىشنى مەسخىرە قىلاتتى، گورگۇدنى «مارشالىم» دەپ چاقىراتتى ياكى داستىخان ئۈستىدە: — مەن ھەزرىتى پاپانىڭ چوقۇندۇرۇشىغا نائىل بولغان كاردىنالمەن، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھەرقايسىڭلارغا باستىرلىق ئۇنۋانى بېرىشكە ھوقۇقلۇقمەن! — دەپ ۋارقىرايتتى ئۇنىڭ ئاۋازدا.

بىر كۈنى «بۇزۇق يۇرت كاتتىلىرى» دېگەن ئەسەرنى ئوقۇپ چىققىنىدىن كېيىن دوستلىرىنى شۇ كىتابتىكى پېرسوناژلارغا ئوخشىتىپ مازاق قىلدى. بۇ چاغدا گورگۇد يۈرىكىنى قايتەك قىلىپ بۇ كىتابتىن ئالىيلىرىمۇ ئۆزىنىڭ كۆلەڭگىسىنى تاپالايدۇ دېۋىدى، ئىمپېراتور دەرھاللا:

— ھە، نېمىشقا ئەمدى؟ — دەپ سورىدى.

— چۈنكى، سىز ئاۋۋال جۇمھۇرىيەت تۈزۈمىنى ھىمايە قىلغانىدىڭىز، ئارقىدىن ئىمپېراتور بولىدىڭىز.

— گېپىڭىز ئورۇنلۇق. بىراق، ئەڭ ياخشى جۇمھۇرىيەت

تۈزۈمىنىڭ ئۆزى ئىمپېرىيە تۈزۈمىدۇر!

ناپولىئون ئېپفانىيە بايرىمى كۈنى (6 - يانۋار) بالىلار ئۈچۈن تورت پىشۇرغۇزدى. بىرەيلەن ئارال ۋالىيسىنىڭ «چىقىمىڭلار ئېشىپ كەتتى، ئارالدا گۆش باھاسى ئۆسۈپ قىرىق فىرانكىغا يەتتى» دېگەنلىكىنى ئېيتىۋىدى، ئىمپېراتور كۈلۈۋەتتى:

— شۇمۇ گەپ بولىدۇ! بىرمۇنچە تاجنى سېتىپ، شۇنىڭ پۇلىغا ئالدۇق دەپ جاۋاب بەرسىڭىز بولاتتى.

ئىمپېراتور ھېچقاچان مۇنداق كۈچلۈك ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇپ باققا ئەمەس ئىدى. بېرتزان ئىمپېراتورغا ئېتىبار بەرمىدىڭلار دەپ ئاغرىنىپ، باش ۋالىيغا نوتا تاپشۇرغانىدى، باش ۋالىي بولسا جاۋابنامىسىدە «بۇ ئارالدا قانداقتۇر ئىمپېراتورنىڭ بارلىقىدىن خەۋىرىم يوق ئىكەن» دەپ جاۋاب بەردى. ئىمپېراتور ئاشۇ قۇرلارنى ئوقۇۋاتقىنىدىمۇ ئۆزىنى ئېغىر - بېسىق تۇتۇپ، تەلەتنى ئۆزگەرتىپمۇ قويىمىدى، ئاندىن ئات تەييارلاشقا بۇيرۇدى. گورگۇد بولسا ئاتنى كۆرمىگىنىگە ئۈچ كۈن بولۇپ قالغانلىقىنى، تاقچىنىڭ ئۈچ ناپولىئون (مېتال پۇل نامى، بىر ناپولىئون يىگىرمە فىرانكىغا تەڭ) بەرمىگۈچىگە ئاتنى بەرمەيمەن دەپ تۇرۇۋالغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى. ئىمپېراتور بۇ گەپنى ئاڭلىغىنىدىمۇ ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ ھېچنېمە دېمىدى. ئەمما ئەتىسى گورگۇدقا ئاچچىقلاپ:

— نېمىشقا تاقچىنىڭ گېپىنى شېپى كەلتۈرۈپ مېنى

ھاقارەتلەيسىز! — دەپ توۋلاپ كەتتى.

تۈنۈگۈن ئادەتتىن تاشقىرى سەۋر - تاقەت قىلىپ ئاچچىقىغا
ھاي بەرگەن بولسىمۇ، ئەمدى ئويلانغانسىرى غەزىپى قايناپ
ئۆزىنى تۇتۇۋالماي قالدى. گېپىنى ئوڭشاپ قىلىشنى
بىلمەيدىغان بۇ كانۇيىنىڭ ئاشۇ گېپى بىلەن پەيدا بولغان
ئاچچىقى ئۆز ۋاقتىدا ئاۋستىرىيەنىڭ ۋەدىسىگە ۋاپا قىلماي يۈز
ئۆرۈگەنلىكىنى بىلگەن ۋاقتىدىكىدىن قېلىشمايتتى.

بەزىدە بۇ جەنۇبلۇق ھەربىينىڭ قەلبىدە قىساس ئوتى
ئۇلغىيىپ كېتەتتى. بىر قېتىم داستىخانغا بىر تەخسە بۇزۇلغان
پىششىق گۆش كەلتۈرۈلگەندى، پەقەت:

— بۇغۇ ماڭا ھېچ گەپ ئەمەس. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ يەردە
تارتىۋاتقان خورلۇقلىرىمىز جاھانغا ئاشكارا بولۇپ،
مۇتەھەملەرگە تىل - ئاھانەت يېغىمۇ قالار! — دەپلا بولدى
قىلدى.

ناپولېئون ھازىر ئۈزۈكسىز يېتىلدۈرۈۋاتقان يۈكسەك روھىي
پەزىلىتى ئارقىلىق تۇغما ئىسيانكارغا خاس خاراكتېرىنى
پەسەيتىشكە ئۇرۇناتتى.

— بۇ يەردە ئېغىر بېسىم ئاستىدا ياشاۋاتىمەن، پۇرژىنام شۇ
ئېغىر بېسىمدا قاتتىق سوزۇلدى - يۇ، ئۈزۈلۈپ كەتمىدى.
ئۈزۈكسىز ماسلىشىپ بېرىش ئەقىل جۈملىسىدىندۇر، روھنىڭ
ھەقىقىي غەلبىسىدۇر.

جاھان بىلەن سىغىشمايدىغان بۇ مۇستەبىت ئاشۇ ئەقلىيە
سۆزى ئارقىلىق ئۆز ھەرىكىتىنى چەكلەپ تۇراتتى.

— بەختسىزلىكنىڭ يەنە بىر ياخشى تەرىپىمۇ بولىدۇ:
بەختسىزلىك بىزگە ھەقىقەتنى ئۆگىتىدۇ... — دېدى ئۇ، ئاندىن —
ھەممە ئىشنى، تارىخنى پەيلاسوپلارنىڭ نەزىرىدە كۆزەتمەكتىمەن،
دەپ — قوشۇپ قويدى.

ناپولېئون ئەمدى كۆز ئالدىدىكى ئىشلارغا ئېغىر - بېسىقلىق

بىلەن قارايدىغان بولدى. بۇ ئارالغا كەلگەن دەسلەپكى كۈنلەرنىڭ بىرىدە گۈزەل بىر ئىنگىلىز چوكان بىلەن بىللە سەيلىگە چىققانىدى، ئۇلار ھەر خىل تېمىدا — ھاۋانىڭ تېرىگە يەتكۈزىدىغان زىيىنى ھەققىدە، ئوسسىئون ھەققىدە، ئېكىنزارلىق ھەققىدە پاراڭلىشىپ كېتىۋاتاتتى. شۇ ئەسنادا ئېغىر يەشىكلەرنى كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان بىرقانچە نېگىر ئۇلارنى يانداپ ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى.

— نېرى مېڭىش! — تىلىدى چوكان ئاچچىقى بىلەن.
 — ئويلاپ كۆرۈڭ، خانىم، ئۇلار ئېغىر يۈكنى ئۆشىگە ئارتىپ كېتىۋاتىدۇ، — دېدى ئىمپېراتور بۇ چاغدا.
 خانىم بۇ گەپ بىلەن تولىمۇ ئوڭايىسىزلاندى، ناپولېئون بوناپورت بۇ ئارالغا سۈرگۈن قىلىنىپ كېلىشتىن ئىلگىرىكى چاغلىرى بولغىنىدا ھەرگىزمۇ كىشىگە خەير خاھلىق قىلىپ مۇنداق گەپنى قىلمىغان بولار ئىدى.

ئىمپېراتور ۋالىيغا قېيىداپ ئاز — تولا تېرە تاراقشىتىپ قويغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا تۇرمۇشتا ئىنتايىن قانائەتچان، ئاددىي — ساددا ياشايتتى، ھەتتا كىچىككىنە بىر لېيىتېنانت چاغلىرىدىكىدىنمۇ غورىگىل ياشايتتى. بىرمەھەل يېگۈدەك نەرسىمۇ قىسلىشىپ كەتكەن بولۇپ، ئاشپىزى پۇرچاقتىن باشقا تاام تاپالمىدى، ئىمپېراتور بولسا شۇ پۇرچاق قورۇمىسىنىمۇ مەززە قىلىپ يەپ، ئاشپەزنى «قولۇڭ تەملىك ئىكەن» دەپ ماختاپ كەتتى.

— پارىژدىمۇ ھەر كۈنۈمنى پەقەت ئون ئىككى فىرانك بىلەنلا ئۆتكۈزەتتىم، چۈشۈك تامىقىمغا بىر يېرىم فىرانك خەجلىتتىم، ئاندىن قىراگەتخانىمدا بولاتتىم، — دەيتتى يەنە، — ئاخشىمى بېلىتى ئەرزان ئورۇندا ئولتۇرۇپ تىياتىر كۆرەتتىم، ئولتۇرغان ئۆيۈمنىڭ ئايلىق ئىجارىسى پەقەت يىگىرمە فىرانكلا

ئىدى، پەقەت بىر خىزمەتكارلا ياللىسام كۆپايە ئىدى، ھال - كۈنى ئۆزۈمگە ئوخشاش كىشىلەر بىلەنلا باردى - كەلدى قىلىشاتتىم. ھەرقانداق ئەھۋالدىمۇ خۇشال ئۆتۈپرەتتىم. ئاپام بۆشۈكۈمنى تەۋرىتىپ ئېيتقان ئەلەي ناخشىسىدا كەلگۈسۈمنى زادىلا تىلغا ئالمىغانىكەن. «بوناپورت ئەپەندى» نىڭ «ئىمپېراتور ناپولېئون» غا ئوخشاشلا شادىمان ئۆتۈدىغانلىقىغا ئىشەنچىم كامىل. چۈنكى، ھاياتتا ھەممە نەرسە نىسپىي بولىدۇ.

بىر قېتىم دوختۇرى ئومرا تۇيۇقسىزلا ھوشىدىن كەتتى. ھوشىغا كەلگىنىدە بولسا، خىزمەتكارلىرىنىڭ ئەمەس، ناپولېئوننىڭ ئۆز قولى بىلەن ھالىدىن خەۋەر ئېلىۋاتقانلىقىنى بايقىدى. ئىمپېراتور بۇ دوختۇرىنى كۆتۈرۈپ كارىۋىتىشقا ياتقۇزۇپ، ياقىسىنى يېشىۋېتىپ، يېنىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئاچچىقسۇ ئىچكۈزدى.

كورسىكالىق چاكىرى جىبرىئاننى سەكراتقا چۈشۈپ قالغاندا، ئىمپېراتور دوختۇردىن:

— ئەگەر ئۆزۈم يوقلاپ ئالدىغا بارسام، ئۆلۈم گىردابىدىن قايتىپ كېلەرمۇ، — دەپ سورىدى.

— ئۇنداق قىلىدىغان بولسىڭىز، زىيادە خۇشال بولۇپ كېتىپ بولسىمۇ ئۆلۈپ كېتىدۇ، — دېدى دوختۇر.

— ئەمىسە، بارمىغىنىم ياخشى ئىكەن.

ناپولېئون قارتا ئويىناپ نۇرغۇن پۇل تاپتى، ئۇتقان پۇللىرىنى ئارالدىكى چىرايلىق بىر ئايال قۇلنىڭ ھۆرلۈكىنى تىلىۋېلىش ئۈچۈن يىغىپ قوياتتى. ناپولېئون بەزىدە ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ، شاھانە ئورۇندۇقىنىڭ ۋادىكىنى يېنىك ئىرغىتاتتى.

— بىزنى قاقاس بىر ئارالغا ئاپىرىۋەتكەن بولسىكەن دەيمەن، ئۆزۈم تاللىغان سەرخىل ئىككى مىڭ لەشكەر بىلەن زەمبىرەكلەرنى ئېلىپ بېرىپ، شۇ يەردە شانلىق بىر ئىمپېرىيە

بەرىيا قىلاتتىم ھەمدە ئاشۇنداق بىر نەمۇنىلىك ماكاندا ئۆمرۈمنى ئۆتكۈزەتتىم. ئۇ يەردە ۋاقتى ئۆتكەن چىرىك ئىدىيەلەرگە تاقابىل تۇرىمەن دەپ ئولتۇرۇشۇمنىڭمۇ ھاجىتى بولمايتتى، — دەيدى بىر قېتىم چۈشەكەۋاتقانداك بىر تەرزىدە. ئاندىن تەپسىلىي پىلان تۈزگىلى تۇردى، شۇنداق بىر ئىمپېرىيە قۇرۇش ئۈچۈن قانچىلىك پۇل ۋە ئەشيا كېتىدىغانلىقىنىمۇ ھېسابلاپ چىقتى.

بۇ كىشەنلىك ھەيكەلتىراش ئۈزۈكسىز ئولغىيىپ بارىدىغان تەسەۋۋۇرلىرى ئىچىدە ياشايتتى، ئۆز ھەرىكىتىدە ئىپادىسىنى تاپىدىغان باتۇرانە ساددىلىقى ئاشۇ تەسەۋۋۇرغا قوشكېزەك ئىدى. بۇ ئارالغا كەلگەن دەسلەپكى كۈنلەرنىڭ بىرىدە لاسكاس بىلەن بىللە ئاتلىق سەيلىگە چىققانىدى.

«بىر دېھقان قوش تارتىۋاتقان تېرىم يەرگە كەلدۇق، ئىمپېراتور ئېتىمىدىن سەكرەپ چۈشۈپ، دېھقاننىڭ قولىدىن ساپالنى ئېلىپ، شۇنداق تىز سۈرئەتتە تۈز ھەم ئۇزۇن بىر چۆنەك تارتتىكى، كىشىنىڭ ئىشەنگۈسىمۇ كەلمەيتتى، — دەپ يازىدۇ لاسكاس كېيىنكى ئەسلىمىسىدە، — ئىمپېراتور ئىشىنى تۈگەتكۈچە بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدى، ئاندىن مېنى ھېلىقى دېھقانغا بىر ناپولېئون تەڭگە بېرىشكە بۇيرۇدى. بىز ئاندىن يولىمىزغا راۋان بولدۇق.»

بۇ بۈيۈك ياۋروپا ئىمپېراتورى ئىنگىلىزلار بۇ قاقاس ئارالغا ئەكەپلىپ قويغاندىن كېيىن قىلغان ئىشلىرىغا ئوخشاشلا ئاتلانتىك ئوكياننىڭ كىندىكىدىكى بۇ خىلۋەت ھەم ئۈنۈمىسىز يەرگە ئاشۇنداق ئۇسۇلدا مۇقەددەس قۇت تىلىگەندى، يۈز يىلدىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندە ناپولېئون ئۆز قولى بىلەن تىلغىغان ئاشۇ ئۈنۈمىسىز يەر خۇددى ئۆز ۋاقتىدا كۆڭلىگە ئارام بەخش ئەتكەن ياۋروپا زېمىنىدەك مول ھۇسۇللۇق مۇنبەت ئېكىنزارغا ئايلاندى. شۇ چاغدا ھەيرانلىق بىلەن بىر چەتتە قاراپ تۇرغان ھېلىقى دېھقان بۇ تۇتقۇن ئىمپېراتورنىڭ رەسىمى چۈشۈرۈلگەن

ھېلىقى ئالتۇن ناپولېئون تەڭگىنى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ساقلىدى ھەمدە ئەۋلادلىرىغا تەۋەررۈك قىلىپ قالدۇردى.

ئون بەشىنچى، ئەڭ چوڭ دۈشمىنىم ئۆزۈم

«مەغلۇبىيىتىمنى باشقىلاردىن ئەمەس، ئۆزۈمدىن كۆرمىەن، ئەڭ چوڭ دۈشمىنىم ئۆزۈم، پاجىئەلىك تەقدىرىمنىڭ باش جىنايەتكارىمۇ ئۆزۈم.» بۇ ناپولېئوننىڭ بۇ يەرگە سۈرگۈن قىلىنىپ كەلگەندىن كېيىنكى ئەڭ چوڭقۇر تونۇشى ئىدى. بۇ تونۇشى ئۆزىنىڭ قىران چاغلاردىكى قەدىمدە ئۆتكەن ئىمپېراتور قەيسەرچە تەسەۋۋۇرىدىن تامامەن خالاس بولغانلىقىنىمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرەتتى. ئەگەر ناپولېئون تەقۋادار خىرىستىيان بولغىنىدا ئۆمرىنى مۇشۇ قاقاس ئارالدا توۋا - ئىستىغپار ئوقۇش بىلەن ئۆتكۈزگەن بولار ئىدى. ھالبۇكى، تۇغما دەھرىي بولغاچقا، تەڭرىگە ئەمەس، ئۆزىگىلا ئىشىنەتتى. شۇڭا، دۇنيادا ناپولېئوننى بويسۇندۇرايلىغان ئۆزىدىنمۇ قۇدرەتلىك كۈچنىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلمايتتى.

بايقى سۆزلىرى ئىچ پۇشۇقىدا ئېيتقان سۆزلىرىمۇ ئەمەس ئىدى. ناپولېئون ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا دائىم سىرداشلىرىغا ئۆز سەۋەنلىكلىرى ۋە خاتالىقلىرىنى ئېيتىپ بېرەتتى، ھازىر بۇ ئارالدا ئۆز - ئۆزىنى تەكشۈرۈپ ئېيتىدىغان بۇنداق سۆزلىرى كۆپىيىپ قالغانىدى.

— كۆزۈمنى يۇمساملا ئۆتكەنكى خاتالىقلىرىم خۇددى قارا بېسىپ قالغاندەك بىر - بىرلەپ كۆز ئالدىمدا پەيدا بولىدۇ، — دەيتتى، ياكى، — تەلپىم بەك كۆپ بولۇپ كېتىپتۇ... كىرىچنى بەك چىڭ تارتىۋېتىپتىمەن، ئامەتلىرىمگە زىيادە ئىشىنىپ كېتىپتىمەن، — دەيتتى.

ئىمپېراتور ئادەملەرنى ئوبدان تونۇماي ئىشقا قويغانلىقىدەك

خاتالىقلىرى ئۈستىدە بولسا ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن توختىلاتتى، بۇ ھەقتە چىقارغان يەكۈنى ئەينى ۋاقىتىدىكى ئەڭ ئۆتكۈر كۆزەتكۈچىلەرنىڭ قارشى بىلەن بىردەك چىقتى:

— مېنىڭچە، مەن ئىمپېراتور فىرانتز بولىدىغان ئادەم ئىدىم. بىراق، ھاماقەت بولغاچقا، مېتېرنىڭ مېنى ۋەيران قىلىدىغان قورالغا ئايلىنىپ قالغانمەن... تالپىراننى تۇتۇپ قالسام بولغانىكەن، مېنى ئەڭ ئېچىندۇرىدىغىنى چەت ئەللىكلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈۋالغىنى بولدى. ئادەم قويۇپ نازارەت قىلدۇرساملا بولاتتىغۇ! مەندىن بىرەر نەپكە ئېرىشەلەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتسەنلا، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن سادىق - ساداقەتمەن بولۇپ خىزمىتىمدە بولار ئىدى. ئۇنى تۇتۇپ قالغىنىمدا ھازىرمۇ تەختىمدە ئولتۇرۇۋەرگەن بولۇشۇم مۇمكىن ئىدى! ... ئەگەر ۋولتون كەشىپ قىلغان پار كېمە راستلا ئۆزىنىڭ ئېيتقىنىدەك كارغا كېلىدىغان بولسا، دۇنيانىڭ پادىشاھى بولۇپ قېلىشىمۇ مۇمكىن ئىدى! بىراق، كالۋا ئالىملار توك دېگەندەك يېڭى كەشىپاتلاردىن كۈلگىنىدەك ئۇنىڭ كەشىپاتىنى مەسخىرە قىلىشتى. ھالبۇكى، توك ۋە پار ماشىنىسىدا غايەت زور قۇدرەت يوشۇرۇنغان!

ناپولېئون ئۆز ۋاقىتىدىكى نۇرغۇن ئىشلىرىدىن ئۆكۈنەتتى، بولۇپمۇ سەلتەنەتنى قولىدىن كەتكەندىن كېيىن ئۆزىنى چار پادىشاھقا تاپشۇرماي ياكى ئامېرىكىغا كەتمەي ئەنگىلىيەگە تاپشۇرغىنىغا ئەڭ پۇشايمن قىلاتتى. ھەر قېتىم فىرانسىيەدىن بىرەر شەپە كەلگىنىدە ئامېرىكىغا كەتمەپتىمەن دەپ پۇشايمنىنى ئالىدىغان قاچا تاپالمى قالاتتى.

«شۇ يەردە بولغىنىمدا فىرانسىيەنى تاشقى ئاھانەتتىن، ئىچكى تالاپەتتىن خالاس قىلاتتىم. چۈنكى، ئۇلار مېنىڭ قايتىپ كەلمەكچى بولغىنىمنى ئاڭلىسىلا، قورقۇپ ئۇۋىسىغا كىرىپ كەتكەن بولاتتى. ئامېرىكىدا فىرانسىيە ئىمپېرىيەسىنىڭ يېڭى

مەركىزىنى قۇرۇپ چىقانتىم. بىر يىلغا قالمايلا ئاتمىش ماڭ كىشىلىك قوشۇن توپلايتتىم... كىشىلەر ئەركىن - ئازادە ياشايدىغان كەڭ زېمىن ئەڭ كۆڭۈلدىكىدەك پاناھگاہىم بولار ئىدى، ئىچىم پۇشقان چاغلاردا تۇلپىرىمنى چاپتۇرۇپ يىراق - يىراقلاغا بەخىرامان سەيلە قىلىپ بارغان بولاتتىم، ئەل ئىچىگە سىڭىپلا كېتەتتىم... فىرانسىيەدە خەۋپلىك ھالەتنىڭ يېتىپ كېلىشىگە تەشنا ئىدىم. چۈنكى، فىرانسىيە خەۋپ ئىچىدە قالغىنىدا ئەل مېنى نىجات يۇلتۇزى، دەپ بىلەتتى، مەرمېسون قۇرۇقى ۋە روسبۇلېتتا شۇنچە ئۇزاق تۇرۇپ قالغىنىمنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ ئىدى. شۇنىڭ كاساپىتىدىن ھازىر بۇ يەردە مەھبۇس بولۇپ تۇرۇپتىمەن».

بۇ ناپولېئوننىڭ ئۆزى ئۈستىدە ئەڭ چوڭقۇر، ئەڭ ئېنىق ئويلىنىپ چىقارغان ئەڭ رېتىملىق ۋە ئەھمىيەتلىك يەكۈنى ئىدى. ئۆزىنىڭ نەسەب ئېڭى ئۈستىدە ئويلانغىنىدا، ئۆزى ئۈستىدىكى تەنقىدى ئەڭ ئۆتكۈر بولدى:

«قوۋم - قېرىنداشلىرىمغا قاتتىق بولالمىدىم، ئويلىسام قوزسىقىم كۆپىدۇ، ئۇلار چىڭ تۇرۇۋالسىلا، مەندىن ئالماقچى بولغان نەرسىسىنىڭ ھەممىسىنى ئالىدۇ، بۇ مەندىن ئۆتكەن ئېغىر خاتالىق! ئەگەر قېرىنداشلىرىم ماڭا ھەمدەم بولۇپ، مەن قولغا تاپشۇرغان خەلقنى قولدا ئوبدان تۇتقان بولسا، ئاللىبۇرۇن پۈتۈن دۇنيانى بويسۇندۇرغان بولار ئىدۇق... مەن چىڭگىزخان دەك تەلەپلىك ئەمەس ئىكەنمەن، چىڭگىزخاننىڭ جان كۆيدۈرۈپ پۇتغا پۇت، قولغا قول بولىدىغان بىر - بىرىدىن قابىل تۇت ئوغلى بار. مەن قايسىكى قېرىنداشىمغا بىرەر ئەلنىڭ پادىشاھلىقىنى بەرسەم، بۇنى تەڭرىنىڭ ئىلتىپاتى دەپ قالىدۇ - دە، ۋەكىلىم بولماق تۈگۈل، يېڭى دۈشمىنىمگە ئايلىنىدۇ، ساداقەتمەنلىك بىلەن خىزمىتىمدە بولماق تۈگۈل، مۇستەقىللىقنىڭ جىدىلىنى قىلىدۇ. مەن بولسام ئۇلارنىڭ

نەزەرىدە ئىستىقبالىغا پۇتلىكاشاڭ بولىدىغان توسۇق سانلىمەن. ئۇلار بىرلا موللاقىشىپ سېپى ئۆزىدىن پادىشاھ بولۇۋالىدۇ، ھەممىسى مېنىڭ ھەمىيەمدە پادىشاھلىقنىڭ مېغىزىنى چاقىدۇ، بولغىلىق ماڭىلا بولىدۇ. ۋاي بايقۇشلار! سەلتەنەتم قولىدىن كەتكەندە بولسا دۈشمەنلىرى تاجى - تەختىنى تارتىۋالماي تۇرۇپلا، ئۆزلىرى تىكىۋېتىدۇ.»

ناپولېئون ياۋروپانىڭ تارىخىي شارائىتىغا زادىلا خاتا ھۆكۈم قىلمايتتى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھېچقانداق تەييارلىقسىزلا قىلچە ئىككىلەنمەستىن ئامېرىكا قۇرۇقلۇقىدا ياكى بىرەر ئوتوپىك ئارالدا كۆڭۈلدىكىدەك دۆلىتىنى قۇرۇشقا تۇتۇش قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ناپولېئون ئىزچىل تۈردە مەۋجۇدىيەت ئۆتمۈشىنىڭ داۋامى ۋە مەھسۇلى دەپ قاراپ كەلگەنىدى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مەۋجۇت شەيئەلەرنى بەربات قىلىۋېتىشنى ياقلىمايتتى، پەقەت ئۆزگەرتىشنىلا ئىستەيتتى. ئەزەلدىن يېپيىڭى شەيئى بەرپا قىلىش خىيالىدا بولغان ئەمەس ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئەسلىدىكى تەپەككۈر شەكلىدىن ۋاز كەچمەيتتى، بەلكى يېڭى ئىدىيە ئۈچۈن ئۈزۈكسىز پائالىيەت ماكانى ھازىرلايتتى. «ھامان ئاساسم پۇختا بولسلا نەتىجىسىز قالمايمەن» دەپ قارايتتى، شۇڭا «دەۋران سۈرگەن كىشىلەر مېنى ۋاشىنگتون بولۇپ قالىدۇ، دەپ ئويلاشقانىدى. ئاسان ئىشىمدى بۇ! ئامېرىكىدا بولغىنىمدا ۋاشىنگتون بولۇپ قالالىشىم مۇمكىن بولار ئىدى. چۈنكى، ئۇ يەردە ئىمپېرىيە تۈزۈمىنى يولغا قويۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق. فىرانسىيەدە بولسا شاھىنشاه ۋاشىنگتونلا بولالىشىم مۇمكىن» دېگەنىدى.

بۇ ھەقىقىي ئويى ئىدى. ناپولېئون شاھانە تونلىرىدىن بىزار ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۆز ۋاقتىدا ۋاشىنگتوننىڭ پادىشاھلىق تەختىنى رەت قىلغىنىغا ئوخشاش ئىمپېرىيە تۈزۈمىنى ئامېرىكىغا ئېلىپ بېرىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. تۇغما

پىرولېتارمۇ ئەمەس، شۇنداقلا تۇغما بەگ - پادىشاھلاردىنمۇ ئەمەس، بەلكى كىچىك بىر سۇنغان ئاقسۆڭەك جەمەتنىڭ ئەۋلادى بولۇپ، ئورنى ئاشۇ ئىككى خىل سىنىپ ئارىسىدا ئىدى. بىر قېتىم ئەنگىلىيەلىك بىر كىشى بىلەن ئەنگىلىيە توغرىسىدا قىلىشقان پاراخلىرىدا ئۆزىنىڭ ساددا سىنىپىي ئېڭىنى ۋە ۋارىسلىق ھوقۇقىغا بولغان مۇتلەق ئېتىقادىنى نامايان قىلىپ، سۆھبىتىنى ئەنگىلىيە ئاقسۆڭەكلىرىنى كىشىنى ھەيران قالدۇرارلىق قارىلاپ ئاياغلاشتۇردى:

— دۆلەت پەقەت بىر ئوچۇم ئاقسۆڭەكلەر ياكى بايلاردىنلا تۈزۈلگەن بولماستىن، بەلكى كەڭ خەلق ئاممىسىدىن تۈزۈلىدۇ. دەرۋەقە، قاغا - قوزغۇنلار مەقسىتىگە يەتكەندىن كېيىن قاش - كىرىپكىنى ئوڭشاپ، ئۆزلىرىنى خەلق دەپ ئاتىشىۋالىدۇ. بىراق، ناۋادا مەغلۇپ بولسىلا، كىشىلەر ئۇلارنى ئالۋاستى قاتارىدا دارغا ئاسىدۇ ھەمدە قاراقچى، زوراۋان دەپ ئاتايدۇ. جاھاننىڭ ئىشلىرى شۇنداق بولىدۇ: يەڭگىنى پادىشاھ، يېڭىلىگىنى قاراقچى بولىدۇ، قانداق بولۇشىنى پۈتۈنلەي ئۇرۇشنىڭ نەتىجىسى بەلگىلەيدۇ.

ناپولېئون بىر قېتىم ۋولتېرنىڭ «قەيسەرنىڭ ئۆلۈمى» دېگەن ئەسىرىنى ئوقۇغاندىن كېيىن كىشىلەرگە ئۆزىنىڭمۇ ياش چاغلىرىدا «قەيسەر ھەققىدە قىسسە» يازماقچى بولغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى. بىرەيلەن ئىككى بىسلىق قىلىپ «يېزىپمۇ بولىدىڭىز» دېۋىدى، ئىمپېراتور ئۇ كىشىنى يۈزىدىن - يۈزىگە مەسخىرە قىلدى:

— كىم؟ مەنمۇ؟ ۋاي بىچارە بالام، ئەگەر تامامەن مۇۋەپپەقىيەت قازانغان بولسام ئىدىم، شۇنداق بولۇشۇممۇ مۇمكىن ئىدى! بىراق، توغرىسى قەيسەرنىڭ تەلىپى مەندىن ئارتۇق ئەمەس ئىكەن، ئاخىرى قەتل قىلىندى - دە.

ئىمپېراتور ئۆز - ئۆزىنى تەنقىدلىگەندىن باشقا ئۆز ئىشىغا

ئىجابى باھامۇ بېرەتتى. ناپولېئوننىڭ تارىخ ئېڭى مۇھىم بىر تۈپ خاراكتېرى ئالاھىدىلىكى ئىدى، شۇڭا ئۆزى ھەققىدە ئويىپىكتىپ ھەم ئېنىق بىلىشكە ئىگە بولغانىدى، بۇ ھال ناپولېئوندىن بۇرۇن ئۆتكەن ھەرقانداق بىر تارىخىي شەخسنىڭ ۋۇجۇدىدىن تېپىلماسلىقى مۇمكىن.

بىراق، ناپولېئون باشقىلارنىڭ ئۆزىگە تاڭغان جىنايەتلىرىنى، مەسىلەن، «يافادا ئەسىرلەرنى زەھەرلەپ ئۆلتۈردى، كىنەز دانگاننى ئۆلۈم جازاسىغا تارتتى» دېگەندەك ئەيىبلەرنى قەتئىي ئېتىراپ قىلمايتتى. بىر كۈنى دانگان توغرىسىدىكى ئىشلارنىڭ پۈتكۈل جەرياننى بىر ئەنگلىيەلىك پاراخۇت دوختۇرىغا ئېيتىپ بېرىپ: «باش مەمۇر بولغانلىقىم ئۈچۈن ھەر ۋاقىت قەتل قىلىنىش خەۋپى ئىچىدە تۇراتتىم، قايتۇرمە زەربە بەرمىسەم بولمايتتى» دېدى. يەنە بىر قېتىم ئۆزىگە ناھايىتى سادىق ھەم ئۆز پىكىرلىك بۇ دوختۇردىن ئۆزى توغرىسىدا قانداق قاراشتا ئىكەنلىكىنى بىلىپ باقماقچى بولدى. ئۇلار بىللە ۋىنو ئىچىشكەچ پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى.

— بىز تونۇشۇشتىن ئىلگىرى مېنى قانداق ئادەم دەپ ئويلايتتىڭىز؟ — سورىدى ئىمپېراتور تۇيۇقسىزلا، — ئوچۇقنى ئېيتىۋىرىڭ.

دوختۇر ئومرا ئۇ چاغدا ناپولېئوننى مەقسەتتىگە يېتىش ئۈچۈن ھەرقانداق ئالەمچە گۇناھقا يېتىپ قېلىشتىنمۇ باش تارتمايدىغان ئەخلاقسىز ئادەم دەپ ئويلىغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى.

— پەرىزىمدىكىدەك بولۇپ چىقتى! — دېدى ئىمپېراتور، — نۇرغۇن فىرانسۇزلارمۇ جەزمەن شۇنداق ئويلايدۇ. ئۇلار مېنى ئۆز ئىقتىدارغا تايىنىپ نام - شۆھرەتنىڭ پەللىسىگە يامىشىدۇ، ئەمما شۇ يولدا گۇناھقا پاتتى دەپ قارىشى مۇمكىن. ئاندىن يەنە كۈچەپ ئۆزىنى ئاقلاشقا كىرىشتى.

بىر كۈنى كېچىدە مونىترىنى چاقىرتىپ، ئۇيقۇسى قېچىپ كالىسىغا يىغىلىپ قالغان ئويللىرىنى، مەسلەن، ئۆزىنىڭ ئىزچىل تۈردە تىنچلىققا مايىل بولۇپ كەلگەنلىكى، ئۇزۇشتىن بۇرۇن ياكى غەلبىدىن كېيىن بولسۇن، ھامان تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكە ئىنتىلگەنلىكى ۋە ھاكازالارنى ئاغزاكى بايان قىلىپ خاتىرىلەتكۈزدى.

بەزىدە ئەنگىلىيە ئىنقىلابى بىلەن فىرانسىيە ئىنقىلابىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرەتتى، ئاندىن باھا بېرىپ مۇنداق دەيتتى:

— قىران چاغلىرىدا نىشانغا يەتكەن كىلىمبېر ھىلىگەر ۋە ساختىپەز بولغانلىقى ئۈچۈنلا يۇقىرى مەنەسپكە ئېرىشكەن؛ ناپولېئون بولسا بالىلىق چاغلىرىدىلا ئىرادىلىك بولۇپ، ئۆز مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئارقىلىق شۆھرەت قازانغان. مەن كىمنى قان تۆككۈزۈپتىمەن؟ مېنىڭ ئورنۇمدا بولغىنىدا شۇنداق قىلمايدىغان كىم بار؟ ئاشۇنداق قاتمۇقات قىيىنچىلىق ئالدىدا قايسى دەۋردە شۇنداق ئۇلۇغ مۇۋەپپەقىيەت بارلىققا كەلگەن؟ مېنىڭچە، مېنىڭدەك بىر ئاددىي پۇقرانىڭ ھېچقانداق گۇناھ قىلماي تۇرۇپ شۇنچە زور ھوقۇققا ئېرىشەلىشى تارىختا مىسلىسىز دۇر. بويۇمغا قىلىچ تەڭلەپ تۇرغان تەقدىردىمۇ، گېپىم بۇنىڭدىن باشقىچە بولمايدۇ.

ناپولېئون مۇشۇ ئالتە يىل مابەينىدە بىكارچىلىقتا ئېيتقان تۈگمەس بايانلىرىدا مەغلۇبىيەتنىڭ جاۋابكارلىقىنى زادىلا باشقىلارغا ئىتتىرىپ قويىمىدى، ھېچكىمدىنمۇ ئاغرىنىپ ئولتۇرمىدى. بۇ ھال سۈرگۈن مەزگىلىدە ھەققانىي تۇيغۇسىنىڭ كۈنساين ئۇلغىيىپ بارغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەتتى. ئۆمۈر بويى ئەتراپىدىكى كىشىلەرنى نەپسى تويماس پالاخور دەپ گۇمانىي قاراشتا ئۆتكەن بۇ ئادەم ئاخىرقى ھېسابتا گۇمانخوردىن ئېھتىياتچان تەھلىلچىگە، ھوقۇقداردىن پەيلاسوپقا ئۆزگىرىپ

كەڭ قورساق بولۇپ قالدى.

ناپولېئون ھازىر ھەتتا ئىنسان پۈتۈنلەي ۋاپاغا جاپا قىلىدىغان جانلىق ئەمەس، بەلكى ۋاپاغا ۋاپا قىلىدىغان مېھرى ۋاپا ئەھلىدۇر. پەقەت كىشىلەرنىڭ تەلپ قىلىدىغىنى بەرگىنىدىن ئېشىپ كېتىدۇ، خالاس دەيدىغان بولدى. ھەتتا بەزىدە ئۆزىگە ئاسىيلىق قىلغان كىشىلەرنىمۇ ئاقلايتتى. ژېرومى، بىرتخېرلارنى مەرتىۋىسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشقا قادىر بولالمىغانلىقىدىن باشقا ئېغىر گۇناھىمۇ يوق دەيتتى ھەمدە ئاكا - ئىنىلىرىنىمۇ ئەپۇ قىلىۋەتتەتتى. بىز ناپولېئوننىڭ تۆۋەندىكىدەك سۆزلىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا تۈرمىدىكى سوقراتنىڭ نۇتقىمىكىن دەپ قېلىشىمىز مۇمكىن:

كىشىنى ئادىل ئادەمگە ئايلاندۇرۇش ئاسان ئەمەس... ئۇلار راستلا ئۆزىگە توغرا باھا بېرەلەيدىغان دانالاردىنمىدى؟ مەندىن يۈز ئۆرۈگەنلەر ئىشى ئوڭغا تارتىپ تۇرغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە مېنى تاشلاپ كېتىدىغانلىقىنى ھەرگىزمۇ خىيالغا كەلتۈرمىگەنىدى. قىيامەت سوتىمىز ئىنسانىيلىق كاتېگورىيەسىدىن ھالقىپ كېتىدۇ. مەن ئەمەلىيەتتە سېتىۋېتىلگەن بولماستىن، مەغلۇپ بولغانلىقىم ئۈچۈن تاشلىنىپ قالدىم، بۇ ھال خۇددى پېتېرنىڭ ئۆز پاسپاننى تونۇمىغىنىغا ئوخشايدۇ. ئېھتىمال، ئۇلار قىلغىنىغا ئۆكۈنۈپ ياشىمۇ تۆككەندۇ. دۇنيادا كىمىڭمۇ مېنىڭكىدىن ئارتۇق دوستى ۋە ئەگەشكۈچىلىرى بولغان؟ مېنىڭدىن ئارتۇق مېھرى - مۇھەببەتكە ئېرىشكەن كىم بار؟ تەقدىرىم ئەسلىدە تېخىمۇ يامان بولۇشى مۇمكىن ئىدى!

ئون ئالتىنچى، داستاندەك ھايات

ئىمپېراتورنىڭ يېنىدىكىلەرمۇ خاتىرە يېزىپ ماڭاتتى، بۇنىسى ئىمپېراتورغىمۇ ئېنىق ئىدى. بىر كۈنى ئاشۇنداق

خاتىرىلەردىن بىرىنى ۋارقلاپ كۆردى - يۇ، ھېچنېمە دېمىدى. ناپولېئون بۇ خاتىرىلەرنىڭ قىممىتىنى رېئال نەزىرى بىلەن دەڭسەيتتى. ئەتراپىدىكىلەردىن بەزىلەر ئەمدى مائىش ئالالمايدىغان بولدۇق دەپ غەمگە چۈشكىنىدە، «مەن ئۆلگەندىن كېيىن بۇ خاتىرىلەر ئېلان قىلىنىپ قالسا نۇرغۇن پۇللۇق بولسىلەر» دەيتتى ۋە قانچە پۇلغا ئېرىشەلەيدىغانلىقىنى ھېسابلاپ بېرەتتى. ئەمەلىيەت ئىسپاتلاپ بەردىكى، ئىمپېراتورنىڭ پەقەت ئۇلار ئېرىشىدىغان پۇلنىڭ سانىنى تۆۋەن مۆلچەرلەپ قويغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئېيتقانلىرى تامامەن توغرا ئىدى. ناپولېئون ھەتتا ئاغزاكى بايان قىلىپ خاتىرىلەتكۈزگەن كۈندىلىك خاتىرىسىنىڭ بەزى بابلىرىنى ئۇلارغا مائىش ھېسابىدا بۆلۈپ بەردى. بۇ كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك خاتىرىلىرى كېيىنكى زاماندا ناپولېئون ئۈستىدىكى تەتقىقاتتا زور يوشۇرۇن قىممەتكە ئىگە بولۇپ، ناپولېئوننىڭ مۆلچىرى توغرا بولۇپ چىقتى.

ئاغزاكى بايان قىلىشقا ئادەتلەنگەن ئىمپېراتور بايانلىرىنىڭ راۋان خاتىرىلىنىپ، كېيىنكىلەرنىڭ تەتقىق قىلىشىغا ياردىمى بولسۇن ئۈچۈن بەزىدە ھەر بىر سۆز - جۈملىلىرى ئۈستىدە قايتا - قايتا پىششىق ئويلىناتتى.

ناپولېئون بەزى چاغلاردا تۆت - بەش كۈنگىچە ھېچكىم بىلەن كۆرۈشمەيتتى، ھېچنېمە ئوقۇمايتتى ۋە يازمايتتى، كەلگۈسى ھەققىدىمۇ ئويلىنمايتتى. ئاشۇنداق چاغلاردا كۈنلىرىنى ئۆزىنىڭ پۈتكۈل ھايات مۇساپىسىنى ئەسلەش بىلەن ئۆتكۈزەتتى، ئەسلە - ئەسلە روھىيىتى تىترەپ كېتەتتى، شۇ سائەت ئىچىدە ئۆتكۈر نەزىرى بىلەن ئىچكى دۇنياسىنى تەكشۈرۈپ چىقاتتى، شۇ تەرزىدە ئۆزىنىڭ يىگىرمە يىللىق غايىسى ۋە ئارزۇلىرى ئۈستىدە تەھلىل يۈرگۈزۈپ، ئۆز ئىدېئولوگىيەسىنى ئايرىباشلاپ چىقاتتى. ئىمپېراتور شۇنداق قىلىپ ئاخىر ئۆز ھاياتىنىڭ ئەڭ قايىل

قىلارلىق باھالىغۇچىسى بولۇپ قالغانىدى.

ناپولېئون ئۆزىنىڭ باياناتلىرى ۋە ئەمر - پەرمانلىرى توپلام قىلىپ بېسىلغان كىتابىنى ئوقۇۋاتاتتى. بىر چاغدا بۇ كىتابنى بىردىنلا چۆرۈپ تاشلىدى - دە، ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىپ كەتتى.

— كەلگۈسىدە ھەرقانداق تارىخشۇناس مېنىڭ تەرىپىمنى قىلىدۇ، — دېدى لاسكاسقا، — چۈنكى، پاكىت مۇنازىرىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. مەن ھۆكۈمەتسىزلىك غارىنى تىندۈردۈم، قالايمىقانچىلىقنى ئوڭشىدىم، ئىنقىلابنىڭ دېغىنى تازىلىدىم، ھەرقايسى ئەل خەلقىنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى ئاشۇردۇم، ھەرقايسى ئەل خاقانلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى كۈچەيتتىم، ئىستىدات ئىگىلىرىنى ئۆستۈردۈم، تۆھپىكارلارنى مۇكاپاتلاپ رىغبەتلەندۈردۈم، بۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ كۆپ كىشىلەرنى شۆھرەتتىن بەھرىمەن قىلدىم... تارىخشۇناسلار بۇلارنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ مېنى ئاقلىمايتتىمۇ؟ بەزىلەر مېنى مۇستەبىت دېگۈدەك بولسا، تارىخشۇناسلار ئەينى ۋاقىتتا مۇستەبىتلىكنىڭ زورۇر ئىكەنلىكىنى شەرھلەپ مېنى ئاقلىشى كېرەك؛ مېنى ئەركىنلىككە قارشى ئىدى دېسە، تارىخشۇناسلار ئەينى ۋاقىتتا ھۆكۈمەتسىزلىك ئەۋج ئېلىپ كەتكەنلىكىنى قەيىت قىلىپ ئاقلىشى كېرەك. مېنى ئۇرۇشخۇمار ئىدى دېسە، تارىخشۇناسلار مەن ئېلىپ بارغان ئۇرۇشلارنىڭ پەقەت ئۆزىمىزنى قوغداش ئۈچۈنلا بولغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ ئاقلىشى كېرەك؛ مېنى دۇنياغا ھۆكۈمرانلىق قىلماقچى بولغان دېسە، تارىخشۇناسلار بۇ ۋەزىيەتنىڭ تەقەززاسى تۈپەيلىدىن بولغان تاسادىپىي ئەھۋال دەپ ئىزاھلاپ ئاقلىشى كېرەك؛ مەن بەزىلەرنىڭ ئېيتقىنىدەك بەك نەپسانىيەتچىمۇ؟ توغرا، ھەقىقەتەنمۇ شۇنداق. بىراق، غايەم ناھايىتى يۈكسەك ئىدى، غايىۋى دۆلەت بەرپا قىلىپ، ھەممە كىشىنى تولۇق تەرەققىي قىلىش، بەختىيار تۇرمۇشتىن

بەھرىمەن بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلماقچىدىم. تارىخشۇناسلار ئاشۇنداق ئۇلۇغۋار غايەمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا مۇۋەپپەقىيەت بولالمايغانلىقىمدىن ئاھسەننىشىمۇ مۇمكىن. ناپولېئون بىرپەس جىمىپ كەتتى، ئاندىن قوشۇپ قويدى: — جېنىم دوستلىرىم، مۇشۇ قىسقىغىنا سۆزۈمدىن پۈتۈن ھاياتىمنى كۆرۈپ يېتەلەيسىلەر.

ناپولېئون شۇنداق دەپ ئۆزىنى ئاقلدى. ھالبۇكى، ھەرقانداق ئەھۋالدا جەڭ نەتىجىلىرىنى كۆز - كۆز قىلمايتتى. سۈرگۈندە تۇرغان ئالتە يىل مابەينىدە ھېچقاچان «مارشال بوناپارتەن» دەپ ئۆز - ئۆزىگە تەماننا ئەيلىمىدى. يىغىپ ئېيتقاندا، ئۆز مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئۈستىدە تۆۋەندىكىدەك يەكۈن چىقىراتتى:

«شۆھرىتىم قىرىق قېتىملىق غەلبىلىك ئۇرۇش قىلغانلىقىم ئۈچۈن، شۇنداقلا نۇرغۇن ئەلنى بويسۇندۇرغانلىقىم ئۈچۈنمۇ قولغا كەلگەن ئەمەس. ۋاتىپىرلو ئۇرۇشىدىكى مەغلۇبىيىتىم تۈپەيلىدىن جىمى مۇۋەپپەقىيەتلىرىم يوققا چىقتى، شانلىق ئەجىر - تۆھپەمنى ھېچكىم ئەسكە ئالماس بولۇپ كەتتى. كىشىلەر ھەمىشە ئاخىرقى نەتىجىگىلا ئەھمىيەت بېرىدۇكى، ئالدىنقى مۇۋەپپەقىيەتلەرنى ئۈنتۈپ كېتىدۇ. تارىخ بېتىدە مەڭگۈ ئورۇن ئالدىغىنى مېنىڭ قانۇنۇم، پالاتانىڭ يىغىن خاتىرىلىرى ۋە ۋەزىر - ۋۇزىرالىرىم بىلەن يېزىشقان خەت - ئالاقىلىرىمدىن ئىبارەت. مېنىڭ قانۇنۇم ئىلگىرىكى ھەرقانداق قانۇندىنمۇ مۇكەممەل ھەم مۇپەسسەلدۇر؛ مەن قۇرغان مەكتەپ ۋە بەرپا قىلغان ئوقۇتۇش ئۇسۇلى بىر ئەۋلاد ئىستىدات ئىگىلىرىنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈردى. مېنىڭ دەۋرانىمدا جىنايەت نىسبىتى تۆۋەنلىدى، ئەنگلىيەدە بولسا ئۈزۈكسىز ئەزۋەيلەپ باردى... مەن بىر پۈتۈن ياۋروپا سىستېمىسى بەرپا قىلماقچى، ياۋروپا قانۇنى ئېلان قىلماقچى، ياۋروپا بويىچە ئالىي سوت تەسىس قىلماقچى، پۈتكۈل ياۋروپانى بىرلىككە كەلگەن بىرلا

دۆلەت قىلىپ قۇرۇپ چىقماقچىدىم!»

ئىمپېراتور بىر قېتىم ئەنگلىيە گېزىتلىرىنىڭ بىرىدىن ناپولېئون نۇرغۇن مال - دۇنيانى تىقۇۋالدى دېگەن خەۋەرنى ئوقۇپ قاتتىق تېرىكتى - دە، ئەتراپىدا ئولتۇرغان كىشىلەرگە ئاجايىپ يۈكسەك بەدىئىي ماھارەت بىلەن تىۋەندىكىدەك پاكىتلارنى بايان قىلىپ بەردى:

— ناپولېئوننىڭ زادى قانچىلىك مۈلكى بارلىقىنى بىل - گۇڭلار بارمۇ؟ شۇنداق، مال - مۈلكۈم راستلا زور. بىراق، بۇ مال - دۇنيارمىنى زادىلا تىقۇۋالغان ئەمەسمەن. ئانتۇېرپ ۋە فىراسىنلاردا مەن ياساتقان مۇز تۇماس پورتلارغا دۇنيا بويىچە ئەڭ زور فىلوتمۇ بەخۇدۇك پاتىدۇ؛ دونكىرك، رىھاب ۋە ناپىساردا بىرمۇنچە سۇ ئىنشاھاتلىرىنى بەرپا قىلدىم؛ سېۋىرۇرگدا پىرىس - تان، ۋېنتىسىيەدە پورت بىنا قىلدىم؛ ئانتۇېرپتىن ئامستردام - خىچە، مېينتەزدىن مېتەزغىچە، پورتدودىن بېيلانتىچە چوڭ يوللارنى، سىمپلون، مونىت - ساينىت كايىنى، راگوننىچ ۋە جەنۇە تاغلىرىنى كېسىپ ئۆتەيدىغان تاغ يوللىرىنى ياسىتىپ، ئالىپ تاغلىرىنى تەرەپ - تەرەپكە تۇتاشتۇردۇم، بۇ زور ئىنشاھاتلار قە - دىمىي رىمنىڭ قۇرۇلۇش مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىنمۇ ئېشىپ كەتتى. بۇنىڭدىن باشقا پىرىنېئو تېغىدىن ئالىپ تاغلىرىغا، پالمادىن سىپىزىيەگە، ساۋونادىن پىئېرمونتقا بارىدىغان يوللارنى ياسات - تىم، پارىژدىكى سېنا دەرياسىنىڭ كۆۋرۈكىنى ۋە ساۋۋا، تىۋر، لىئونلاردا كۆۋرۈك سالدۇردۇم، رىم — رونا قانىلىنى قازدۇر - دۇم، پونتىگنا سالىقىنىڭ سۈيىنى چىقىرىۋېتىش ئىنشاھاتى - نى ياساتقۇزدۇم؛ بۈيۈك ئىنقىلابتا كۆيدۈرۈۋېتىلگەن چېركاۋنى قايتا رېمونت قىلدۇردۇم، تۈرلۈك يېڭى سانائەت كارخانىلىرىنى بەرپا قىلدىم، لاۋرا قەسىرىنى يېڭىدىن ياساتتىم، نۇرغۇن مال سارايللىرىنى، كوچىلارنى، پارىژنى سۇ بىلەن تەمىنلەش ئىنشاھاتى - نى، پىرىستان قاتارلىق نۇرغۇن ئىنشاھاتلارنى ياساتقۇزدۇم...

لېئونىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتىنى گۈللەندۈردۈم، تۆت يۈزدىن ئارتۇق قەنت زاۋۇتى قۇردۇم؛ ئەللىك مىليون فىرانك خەجلەپ ئوردا - قەسىرلەرنى رېمونت قىلدۇردۇم، ئۆز يېنىمدىن ئاتمىش مىليون فىرانك سەرپ قىلىپ ئوردا - قەسىرلەرنى زىننەتلەتتىم؛ ئۈچ مىليون فىرانك خەجلەپ بېرلىندىكى يەھۇدىي سودا-گەرنىڭ قولىدىن بىردىنبىر ساقلىنىپ قالغان تاج مەرۋايىتىنى قايتۇرۇۋالدىم؛ سېتىۋالغان ياكى تىنچلىق شەرتنامىسى تۈزۈش ئارقىلىق ئېرىشكەن نۇرغۇن ئېسىل سەنئەت بۇيۇملىرى ساقلىنىدىغان ناپالېئون مۇزېيىنى سالدۇردۇم؛ نەچچە مىليون فىرانك سەرپ قىلىپ پىزا ئىگىلىكىگە ۋە چارۋىچىلىققا يار - يۆلەك بولدۇم. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ناپولېئوننىڭ مۈلكى بولۇپ، قىممىتى نەچچە يۈز مىليون فىرانكتىن ئېشىپ كېتىدۇ، شۇنداقلا ئەسىرلەر بويى يوقالمايدۇ، بۇ ھېلىقىمىدەك تۆھمەتلەر بىلەن سىغىشالمايدىغان ئابىدىدۇر. تارىخ بىزگە شۇنى ئۇقتۇردىكى، بۇ مۇۋەپپەقىيەتلەرگە كۆپ يىللىق ئۇرۇش داۋامىدا ئېرىشكەنمەن، يەنە كېلىپ بىر تەڭگىمۇ قەرزدار بولمىغانمەن!

ئىمپېراتور ئاتلانتىك ئوكياننىڭ كىندىكىدىكى كىچىك ئارالدا، ئاشۇ كىچىككىنە ھۇجرىسىدا ئۆز ئەجىر - تۆھپىسىنى قەيت قىلىپ ئۆزىنى ئاقلايتتى، تارىخنىڭ ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزىگە ئادىل باھا بېرىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەپ يەتكەن - ئۆزىنىڭ قىممىتىنى تولۇق بىلىپ يەتكەندىكى كىشىلەر ناپولېئوننىڭ ھەقىقەتەنمۇ ئۆزى ئېيتقاندەك پەقەتكىنە ۋاتتىرلو ئۇرۇشىدىن كېيىن نامى ئۆچكەن قوماندان ئەمەسلىكىنى بىر ئەسىر ئۆتكەندىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندىلا بىلىپ يېتىشكە باشلىدى.

ناپولېئون ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلىگىنىدە تۇنجى غەلبىسىدىن كېيىن مىلاندا كىشىلەرنىڭ تەنتەنە قىلىشىپ تۇرغان شاۋقۇنلۇق سادالىرىنى ئاڭلىغاندەك، گويىا ياشلىق

دەۋرىگە قايتقاندەك، ئۆزىنى كىشىلەر بەس - بەستە كۆتۈرۈپ ئاسمانغا ئېتىپ تەبرىكلەۋاتقاندەك بولاتتى. ھالبۇكى، ئۆمرىنىڭ ئاخىرى مۇشۇ ئىسسىق بەلباغنىڭ كۆيدۈرگۈ ئاپتاپلىرىدا سولماقتا ئىدى، شۇنداق چاغدىمۇ نام - شۆھرەت كۆلەڭگىسى كۆز ئالدىدا يەنە بىر قېتىم زاھىر بولدى.

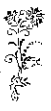
ئۆمۈر بويى قەدىمىي قەھرىمانلارغا چوقۇنۇپ كەلگەن بۇ ئەزىمەت ئانا يۇرتى كورسكا ئارىلىدا ياش چېغىدىلا ئەنە شۇنداق شۆھرەتكە مەھلىيا ئىدى، بۇ قاقاس ئارالغا سۈرگۈن قىلىنىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ يەنىلا شۇ نام - شۆھرەتكە تېۋىنىدى. بىر كۈنى لاسكاستىن پارىژدا ئۆزىنى تونۇمايدىغانلارنىڭ بار - يوقلۇقىنى سورىغانىدى - بۇ يەردە كۆزدە تۇتقىنى پارىژ ئەمەس، پۈتۈن دۇنيا ئىدى - لاسكاس ئەنگىلىيەنىڭ ۋېلش رايونىدىكى ئەڭ خىلۋەت قاقاس تاغلىرىدا ياشايدىغان پادىچى بالىلارمۇ باش مەمۇرنىڭ ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈرىدۇ؛ ئاڭلىشىمچە، سېرىق تەنلىك جۇڭگولۇقلارمۇ سىزنى تېمورچىن بىلەن تەڭ ئورۇنغا قويدىكەن دەپ جاۋاب بەرگىنىدە، ئىمپېراتور بۇ ئارالدىكى خورلۇقلىرىنى ۋە ئازابلىرىنى دەماللىققا بولسىمۇ ئۇنتۇپ، ئۆمرىدە ئەڭ بەختلىك چاغلارنىڭ پەيزىنى سۈرۈۋاتقاندەك بىر خىل تۇيغۇدا بولدى.

— ئەكسىيەتچىلەر تۈگەشتى! ھەقىقەتنى ھېچنېمە سۇندۇرالمىدۇ، ھەقىقەت ئۇلۇغ ئەجىر - تۆھپىلىرىمىز بىلەن بىرگە مەڭگۈ ياشىنايدۇ... — دەيتتى بۇنداق چاغلاردا گېزىتلەردىكى كالتە خەۋەرلەردىنمۇ قالتىس روھلىنىپ، — بۇرۇنقى داغلار شۆھرەتلىك قېنىمىز بىلەن يۇيۇلۇپ بولدى، تاجىمىز ئەمدى بۇ ھەقىقەت بىلەن زىننەتلىنىدۇ، بۇ ھەقىقەت ھەرقايسى ئەل خەلقىنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشىدۇ، خەلقئارا شەرتنامىلەردە ئەزىزلىنىدۇ، تىللاردا داستان بولۇپ، قۇلاقتىن قۇلاققا يېتىدۇ... پۈتكۈل دۇنيانى ئىلكىگە ئالىدۇ، ھەرقايسى ئەل

خەلقنىڭ ئەقىدىسىگە ئەخلاق نىزامى بولۇپ قالىدۇ. كىشىلەرنىڭ نېمە دېيىشىدىن قەتئىينەزەر، يېڭى ئىراھامان مېنىڭ نامىم بىلەن باغلىنىشلىق بولىدۇ. مەن مەشئەلگە ئوت ياققان پېشۋامەن، مەيلى دوست بولسۇن ياكى دۈشمەن بولسۇن، ھەممىسى مېنى ھەقىقەتنىڭ پېشۋاسى، يېڭى ئىدىيە، يېڭى ئاڭنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ۋەكىلى دەپ بىلىدۇ. مەن ئالەمدىن ئۆتكەن تەقدىردىمۇ، ھەرقايسى ئەل خەلقىنىڭ قەلبىدە پاتماس قۇياش بولۇپ قېلىۋېرىمەن، خەلقنىڭ ھوقۇقىنى داۋاملىق قوغداپ تۇرىمەن، ئىسمىم ئۇلار ئۈچۈن جەڭگىۋار چاقىرىق، ئۈمىد نىشانى بولۇپ قالىدۇ!

بىراق، ناپولېئوننىڭ بۇ مەردانە سۆزلىرىدە مۇناسىپ يەكۈن يوق، سىياسىي جەھەتتە ئۆز - ئۆزىنى قۇربان قىلغانلىقىنىڭ قىممىتى زىيادە مۆلچەرلىۋېتىلگەندى. چۈنكى، قۇربان بېرىش بەدىلىگە بەرىبىر سۇلالىسىنى ھالاكەت تەقدىرىدىن قۇتقۇزۇپ قالالمىدى - دە. بىراق، ئاخىرقى بىر پەردە ئويۇننىڭ كىشىلەر قەلبىدە زور تەسىر پەيدا قىلىشىنى مۆلچەرلەپمۇ يېتەلمىگەندى. ھەربىيگە خاس خىيالەن ئۆلۈمنىڭ مەنزىرىسى دائىم كۆز ئالدىدا نامايان بولۇپ تۇراتتى، ھەمىشە كىشىلەرگە: «ئەسلىدە ئاخىرقى بىر قاتار ئۇرۇشلار داۋامىدا جەڭگاھتا قۇربان بولۇشۇم كېرەك ئىدى» دەيتتى. ئۆز ھاياتىنى جەڭگاھتا ئاخىرلاشتۇرۇشقا تېگىشلىك قايسىبىر روماننىڭ پەيتىنى قولدىن بېرىپ قويغانلىقىنى تېپىپ چىقىش ئۈچۈن ئۆز سەرگۈزەشتىلىرى ئۈستىدە قايتا - قايتا ئويلىناتتى.

— موسكۋادا ئۆلسەم بولاتتى، شۇنداق بولغىنىدا شوھرىتىمگە داغ تەگمەيتتى، — دەيتتى بۇ ھەقتىكى سۆھبەتلىرىدە خۇددى سۇزىتىنىڭ يۇقىرى پەللىسى ئۈستىدە ئىزدىنىۋاتقان دراماتورگلار دەك بىر تەرزىدە، — تەڭرىم ماڭا كىرىمىدا بىر پاي ئوق ئاتا قىلغىنىدا، بۇ مەقسىتىمگىمۇ يەتكەن

بولار ئىدىم! سۇلالەم دەۋران سۈرۈۋەرگەن، تارىخىمۇ مېنى بۈيۈك ئىمپېراتور ئالېكساندىر، قەيسەرلەر بىلەن تەڭ ئورۇنغا قويغان بولار ئىدى. ئەمدى بولسا ھېچنېمىگە ئىززەت بىر ئادەم بولۇپ قالدىم.

ئىمپېراتور بەزىدە «ئەگەر غەلبىدىن بۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەن بولغىنىمدىمۇ كېيىنكىلەر ئۈچۈن تېخىمۇ چوڭراق نەسىر پەيدا قالدۇرغان بولار ئىدىم» دەپ ئويلايتتى.

— ئەگەر بورودىنودا ئۆلۈپ كەتكەن بولساممۇ بولار ئىكەن، شۇنداق بولغىنىدا ئۆلۈمۈم بۈيۈك ئىمپېراتور ئالېكساندىرنىڭ ئۆلۈمىدەك باھاغا ئېرىشەتتى. ۋاتىپىرلودا قۇربان بولغان بولساممۇ بولاتتى، دىرېستوندا ئۆلگەن بولسام تېخىمۇ ياخشى بولاتتى. ياق، ۋاتىپىرلودا ئۆلگىنىم ياخشى ئىدى! شۇنداق بولغىنىدا خەلق مېنى نەقەدەر ئەزىزلەپ ماتەم تۇتاتتى — ھە! ناپولېئون بىر قېتىم ئۆزىنىڭ پۈتكۈل ھاياتىنى مۇنداق بىر ئېغىز سۆز بىلەنلا يەكۈنلىگەندى:

— قىسقىسى، ھاياتىم تىراگېدىيەلىك داستاندۇر.

ئون يەتتىنچى، جان ھەلقۇمغا يەتكەندە

سەھەر قۇياشى كۆتۈرۈلگەن مەھەل ئىدى، ئۆيدىكىلەر تېخىچە تاتلىق ئۇخلىشىۋاتاتتى. ئۇچىسىغا ئاق چاپان، پۇتغا قىزىل ئۆتۈك، بېشىغا كەڭ قىرلىق شىلپە كىيگەن، بىر قولىدا گۈرجەك كۆتۈرۈۋالغان بىر كىشى ئىشىك ئالدىغا كەلدى — دە، يەنە بىر قولىدا كۆتۈرۈۋالغان قوڭغۇرىقنى جىرىڭلىتىپ، ئۇخلاۋاتقانلارنى ئويغىتىپ ئىشقا ھەيدەكچىلىك قىلدى. ئىش پىلانى بويىچە قورۇ تېمى قويۇرماقچى، ئېرىقنى ئۇزارتماقچى، كۆلچەكنى تىندۈرۈپ ئېتىمىز بەرپا قىلماقچىدى. ئىشىكلەر ئېچىلىپ، چىملىدىقلار قايرىلىپ، كىشىلەر تەرەپ — تەرەپتىن

غوجايىننىڭ ئەتراپىغا ئولششپ، قوللىرىغا گۈرچەك، تاماق ۋە پالتىلارنى ئېلىشپ غوجايىننىڭ پىلانى بويىچە غەيرەت بىلەن ئىشقا كىرىشىپ كەتتى. ناپولېئون بەئەينى گىيوتېننىڭ مەشھۇر شېئىرىدىكى مىليونلاپ جامائەتنى باشلاپ دەريا قاشلىغان قەھرىمان فىروئىدىنىڭ ئۆزىلا ئىدى.

ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى بىر يىلىغا قەدەم قويغان بۇ كىشى قەتئىي نىيەتكە كەلگەن، قانداق ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشىدىن قەتئىينەزەر بۇ ئارالدا قېلىش نىيىتىگە كەلگەنىدى. گۈللۈك ھويلا قىلدۇرۇپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلىپ بىر يىل تىرىكەشكەن بولسىمۇ ئىجازەتسىز قېلىۋەرگەچكە ئۆز كۈچىگە تايىنىپ بىر گۈللۈك ھويلا بەرپا قىلىش قارارىغا كەلگەنىدى. ئۆز لايىھەسىدە كۈچلۈك ئاپتاپنى، شەرقىي جەنۇب شامىلىنى، شۇنداقلا پايلاقچىلارنىڭ كۆزىنى توسىدىغان يېرىم چەمبەرسىمان قاشا تام سوقماقچى ئىدى، ھازىر سۇ قاچىلىۋالدىغان بىر كۆلچەك چېپىۋالغان، قورۇ تامنىڭ ئىچى تەرىپىگە نۇرغۇن توپا دۆۋىلەپ، ھەر خىل گۈل - گىياھلارنى تېرىغان، يىگىرمە تۆت توپ شاپتۇل ۋە كاشتان قاتارلىق دەرەخلەرنى تىككەن، دېرىزىسى ئالدىغا بىر تۈپ كاۋچۇك دەرەخىمۇ قويغانىدى، بۇ دەرەخلەرنى ناپولېئون ئىسپانىيە جەڭگاھىدا تونۇشقان ئەنگىلىيەلىك زەمبىرەكچىلەر باتالىيونى ئۈمىد تۇمشۇقىدىن ئەكىلىپ بەرگەنىدى، خەنزۇ باغۋەنلەر، ھىندى ئىشلەمچىلەر، فىرانسۇز چاكارلار، ئىنگلىز ھارۋىكەشلەرمۇ ياردەملەشمەكتە ئىدى، ئەنگىلىيەلىك دوختۇر، مونىترو، بېرترانلارمۇ بۇ قۇرۇلۇشقا قاتناشقانىدى. نۆۋەتچىلىك قىلىۋاتقان ئەنگىلىيەلىك ئوفىتسېر بۇياققا كېلىپ ئىمپېراتورنىڭ ئىش - ھەرىكىتىگە قاراپ تۇردى، ئىمپېراتور مارشاننىڭ قولىدىن چاسا كېسىك چىمنى ئېلىپ، پەم بىلەن يەرگە ياتقۇراتتى.

قۇرۇلۇش يەتتە ئايدا تاماملاندى. ئالدىراشلىق ئىچىدە بەرپا

قىلىنغان گۈللۈك قورۇ بۇ قاقاس ئارالدا مۆجىزە سانلالتتى، بەزىدە باش ۋالىينىڭ قىزىمۇ غىپپىدە كېلىپ ئوغرىلىقچە كۆرۈپ كېتەتتى. بۇ ناپولېئون بەرپا قىلغان ئەڭ ئاخىرقى بىر مۆجىزە ئىدى.

ساناقلىقلا كۈنى قالغانلىقىنى بىلىپ يەتكەن ئىمپېراتور ئاخىرقى ئۆمرىنى ئاشۇنداق يېشىل بېزەك ئىچىدە راھەترەك ئۆتكۈزۈشكە تىرىشاتتى. تۇغۇلغان كۈنى يېتىپ كەلگەندە بۇنى ئاخىرقى بىر تۇغۇلغان كۈنۈم، دەپ ئاتىدى. ناپولېئون ئۆزىنى چۆرىدەپ داستىخاندىن ئورۇن ئالغان كىشىلەرگە مېھرىبان ئاتىدەك مېھرى بىلەن بېقىپ ئىللىق تەبەسسۇم ياغدۇراتتى.

شۇ يىلى كۈزدە تۆت يىلدىن بۇيان تۇنجى قېتىم، شۇنداقلا ئاخىرقى قېتىم ئاتلىق سەيلىگە چىقىپ يىراقلاپ كېتىۋىرىپ، چېگرادىنمۇ ئۆتۈپ كەتتى.

ناپولېئون كەمدىن - كەم ئاغزاكى بايان قىلىپ ئەسلىمە يازغۇزىدىغان بولۇپ قالدى، پەقەت كېچىلىرى ئۇيقۇسى قېچىپ ئۇخلىيالمىغان چاغلىرىدىلا ئارىلاپ - ئارىلاپ ئاغزاكى بايان قىلىپ، تولون ئۇرۇشى، بۈيۈك ئىمپېراتور فرېدېرىخ قوماندانلىق قىلغان ئۇرۇشلار، قەيسەر قوماندانلىق قىلغان ئۇرۇشلار ئۈستىدە ئوبزور بايان قىلاتتى، ۋولتېرنىڭ ئەقلىيەلىرىدىن ئۆزۈندى يازغۇزاتتى ھەمدە ئۆزىنىڭ نېمە ئۈچۈن ئۆلۈۋېلىشقا قارشى تۇرىدىغانلىقىنى ئىزاھلاپ مۇھاكىمە يۈرگۈزەتتى. بۇ چاغدا ئەڭ ياخشى كاتىپى گورگۇد بىلەن لاسكاس ناپولېئوننى تاشلاپ ياۋروپاغا كەتكەنىدى. ناپولېئون بەزىدە كارىدورغا چىقىۋېلىپ بارمىقىدا ئىشكىنى چەككىنچە ئۇزاقتىن - ئۇزاق تۇرۇپ كېتەتتى، يىراقلارغا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان چايكىلارغا، تىنىق ئاسماندا ئەگىپ يۈرگەن بۇلۇتلارغا خىياللار ئىلىكىدە تەلمۈرۈپ قاراپ كېتەتتى. ئەمدى قىرغاققا قاراپ كېلىدىغان كېمە - پاراخوتلارنى دۇربون بىلەن كۆزەتمەس بولغانىدى، پەقەت

ئۆلۈمىنىلا كۈتۈپ تۇراتتى.

فىرانسىيەدە ھەربىيلەر قوزغىغان بوربون سۇلالىسىگە قارشى تەسىرى زور سىياسىي ئۆزگىرىش يۈز بەرگەندى، ناپولېئون بۇ خەۋەردىن ئەمدى ھاياجانلىنىپمۇ كەتمىدى. ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يېرىم يىلىدا ئىككى قېتىم باشقىلار ئوتتۇرىغا قويغان قېچىپ كېتىش پىلانىنى ئۆزى بىلەن رەت قىلدى.

— مۇشۇ يەردە ئۆلۈشۈم پېشانەمگە پۈتۈلگەنكەن. ئەگەر ئامېرىكىغا كەتكەن بولسام، قەتل قىلىناتتىم ياكى كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتەتتىم، — دەيتتى ناپولېئون، — سۇلالەمنى پەقەت قۇربان بېرىش ئارقىلىقلا قۇتقۇزۇپ قالالايمەن، بۇ ئارالدا تۇرۇپ قېلىشىمنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ.

ناپولېئوننىڭ ئەجەللىك كېسلى ئۈزۈكسىز ئېغىرلاشماقتا ئىدى. ئوتتۇز ياش چاغلىرىدا دادامغا ئوخشاشلا جىگەر كېسلى بىلەن ئۆلۈپ كىتىمەن، دەپ ئالدىن مۆلچەرلەپ ئېيتقانىدى. بۇ ئارالنىڭ ناچار كىلىماتى ناپولېئوندىكى ئاغرىق كىشى تۈگۈل، ساق ئادەم ئۈچۈنمۇ گىنتايىن زىيانلىق ئىدى.

— ئاشقازىنىم ئوتتا كۆيۈۋاتقاندەك ئېچىشىپ ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ، — دەيتتى ناپولېئون.

ئاشقازان كېسلى قوزغىلىپ قالغان چاغلاردا ئاشقازىنى خۇددى پىچاق تىققاندەك قاتتىق ئاغرىپ كېتەتتى. دە، ئاغرىققا چىدىماي دومىلاپ كېتەتتى. بەزىدە پۈتۈن ئەزايى بەدىنى مۇزلاپ تىترەپ كېتەتتى، ھەمراھلىرى ھەرقانچە ئىسسىق ئۆتكۈزۈپ باقسىمۇ كار قىلمايتتى.

ئىمپېراتور ئۆز كېسلىنى يېقىندىن كۆزىتىپ تۇراتتى ۋە سەۋەبىنى كۆڭۈل قويۇپ تەھلىل قىلاتتى، دوختۇر شىپالىق رولىنى ئوبدان چۈشەندۈرمىگۈچە، بەرگەن دورىلارنى زىنھار ئىچمەيتتى.

— كارىۋىتىمغا شۇ قەدەر ئىچكەپ قالدىمكى، بىرەرسى ئىمپىراتورلۇق تەختىنى بەرسىمۇ تېگىشكۈم كەلمەيدۇ. بۇ دۇنيادىن مۇشۇنداقلا كېتىشكە قانداقمۇ كۆڭلۈم ئۇنىسۇن؟ ئەزەلدىن ئۇيقۇغا ۋاي دەپ كەتمەيدىغان ئادەم ئەمدى نېمىشقا كۈنبويى ئۇيقۇدىن باش كۆتۈرەلمەس بولۇپ قالدىم — ھە! بار كۈچۈمنى يىغىپ كۆزۈمنى ئاران ئاچالايمەن، ئىلگىرى تۆت كاتىپقا تۆت خىل ئىشنى تەڭ ئېيتىپ بېرەلەيتتىم، ھەقىقىي ناپولېئون ئىدىم.

ناپولېئوننىڭ كەيپىياتى ھېلى ھەسرەتلىك، ھېلى مەسخىرىلىك تۈستە داۋالغۇپلا تۇراتتى. بىر كۈنى ئاخشىمى خىزمەتكارلىرىدىن بىرى «ئاسماندا قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز كۆرۈندى» دېۋىدى، ئىمپىراتور:

— قەيسەرنىڭ ئۆلۈمى ئالدىدىكى ئالامەت شۇ، — دېدى.

دوختۇرى «ھېچقانداق قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزنى كۆرمىدىمغۇ؟» دېۋىدى، ناپولېئون:

— قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز بولمىسىمۇ ئۆلۈپرىدىغان گەپ، —

دېدى.

دوختۇرى ئانتون مارك كورسىكالىق ئىدى. ئىمپىراتور ۋالىي بىلەن تىرىكشىپ قالغاندىن كېيىن بىر يىلغىچە دوختۇرسىز قالدى. ئاپىسى لاتسىيەنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىسىدا ۋالىي ئاخىر كورسىكالىق بىر دوختۇر، ئىككى باستېر، بىر چاكار ۋە بىر ئاشپەز سەپلەپ بېرىشكە ئاران ماقۇل بولدى. بىراق، بۇ يىگانە بىمارنىڭ يېنىدا خىزمىتىنى قىلىدىغان بەش كورسىكالىق ئىچىدە كېرەككە كېلىدىغىنى چاكار بىلەن ئاشپەزلا ئىدى. ئىككى پوپنىڭ بىرى ياشىنىپ قالغان، يەنە كېلىپ قۇللىقى ئېغىر، ھەرىكىتىمۇ ئاستا، تىلى كەمتۈك ئىدى، يەنە بىرى دىنىي مەدرىسەنى يېڭىلا پۈتكۈزگەن نادان ۋە ھەييار يىگىت ئىدى. دوختۇرى ئانتون ماركىمۇ ئۆتۈپ كەتكەن مەمەدان،

تەكەببۇر، قىلچە تەجرىبىسىز بىر يىگىت ئىدى. ناپولېئون بۇ يۇرتداشلىرىنى كۆرۈپ يۇرتىنى ئەسكە ئالدى، شۇنچە يىلدىن بېرى فىرانسىيەلىك بولۇپ قېلىش ھەلەكچىلىكىدە يۈرۈپ، يۇرتقا بولغان سېغىنىشى تۇرمۇزلىنىپ قالغان ناپولېئون ئۆمرى بىر يەرگە بېرىپ قالغان شۇ كۈنلەردە يېڭىباشتىن ئويغانغانىدى. چۈنكى، تۇغۇلغاندا ئىتالىيان ئىدى، ئۆلگەندىمۇ ئىتالىيان بولماقچىدى.

ئىمپېراتور شۇ كۈنلەردە دائىم ئىتالىيانچە سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى، بەزىدە فىرانسۇزچە سۆزلىسىمۇ ئىتالىيانچە ئىبارىلەرنى ئارىلاشتۇرۇۋالاتتى. بىر پالاتا ئەزاسى ناپولېئوننى قارىلاپ «فىرانسۇزلار قاراپ تۇرۇپ قەدىمكى رىملىقلار قۇل قىلىشقىمۇ يارمايدۇ دەپ كۆزگە ئىلمايدىغان بىر خەلقتىن ئۆزىگە داھىي تاللىدى» دېگەنكىن، ناپولېئون تېرىكش تۈگۈل، بۇنى كورسكىلىقلارغا ئوقۇغان مەدھىيە دەپ قارىدى:

— چۈنكى، كورسكى خەلقىنى قۇل قىلىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى قەدىمىي رىملىقلارمۇ بىلىدۇ، يەنە كېلىپ فىرانسىيە بىلەن ئىتالىيە ئارىلىقىغا جايلاشقان كورسكى ئارىلى بۇ ئىككى دۆلەتكە ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان ئۇلۇغلار چىقىدىغان ئېسىل جاي.

شۇنداق قىلىپ كورسكى ئارىلى تۇرۇپلا يەنە ناپولېئوننىڭ ۋەتىنى بولۇپ قالدى.

— كورسكىنىڭ كۆپكۈك گۈزەل ئاسمىنى شۇمۇ، دوختۇر؟ — سورىدى ئىمپېراتور، — ئۇچۇپلا بېرىۋالسام دەيمەن، كورسكى خەلقى مېنى چوقۇم كەڭ قۇچاق ئېچىپ قارشى ئالاتتى، شۇلارلا مېنىڭ ھەقىقىي قېرىندىشىم. سىزنىڭچە، ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر كورسكىدا مېنى بويسۇندۇرالارمۇ؟ بىز تاغلىقلارنىڭ باتۇر ۋە غۇرۇرلۇق ئىكەنلىكى سىزگىمۇ ئايان! ئۇ ئارالنىڭ ئوي - دۆڭىنى بەش قولىدەك ئېنىق بىلىمەن.

ناپولېئون ھېچقاچان يۇرتىغا كۆڭۈل بۆلۈپ باقمىغانىدى، ئەمدى بولسا: «مەن ئەسلىدە پۈتۈن فىرانسىيە ئالدىدا يۇرتۇمغا بولغان مۇھەببىتىمنى نامايان قىلىپ، كورسكاغا شاپائەت يەتكۈزمەكچىدىم، بەختسىزلىكلىرىم تۈپەيلىدىنلا بۇ ئارزۇيۇمغا يېتەلمىدىم» دېدى. يەنە تېخى ئارال ئەھلىنىڭ ئۇلۇغ روھى، ئەجدادىدىن ئەۋلادىغا مىراس بولۇپ كەلگەن قىساسكارانە روھى ۋە شان - شۆھرەتكە بولغان ئەقىدىسى ئۈستىدە، شۇنداقلا پائۇل ھەققىدىمۇ توختىلىپ ئۆتتى.

— ئۇ يەرنىڭ ھەممە نېمىسى ياخشى، ھەتتا لايىساڭغۇ تۇپرىقىمۇ خۇشبو ي پۇرايدۇ. كۆزۈمنى يۇمساملا ئارالنىڭ ھېچقاچان باشقا جايلاردا كۆرۈپ باقمىغان ئۆزگىچە مەنزىرىسى كۆز ئالدىدا نامايان بولىدۇ... ئاھ، تۇغۇلغان ئۆيۈم ئەمدى ماڭا مەنسۇپ ئەمەس، يۇرتۇمدىن مەھرۇم قالدىم، خۇددى ھازىر ۋەتەندىن مەھرۇم قالغىنىمغا ئوخشاشلا!

كورسكاالىق دوختۇر ئىمپېراتورغا ئانچە ۋاي دەپ كەتمەيتتى، كېسىلىگىمۇ ئىشەنمەي: «پەقەت سىياسىي مەقسەت ئۈچۈنلا ئاغرىق قىياپەتكە كىرىۋالغان، ياۋروپاغا قايتىپ بېرىۋېلىشنىڭ باھانىسى قىلماقچى بولغان» دەپ قارايتتى. شۇڭا ئىمپېراتورنىڭ كېسىلى قوزغىلىپ ئېغىرلاپ كەتكەن چاغلاردىمۇ مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىپ نەق مەيداندا بولمايتتى. ئىمپېراتور دەسلەپتە راستلا سىياسىي مەقسەت ئۈچۈن ھە دەپ كېسىلىنى داۋرالڭ سالغانىدى، ھازىر بولسا ئۆز پۇتىغا ئۆزى پالتا چاپقاندەك نەتىجە بەردى. چۈنكى، جېنى ھەلقۇمىغا كېلىپ قالغان مۇشۇنداق پەيتتىمۇ تارتىۋاتقان ئاغرىق ئازابىنى بۇ يۇرتدىشى يەنىلا ياسالمىلىق دەپ بىلگەنىدى. ئىككىيلەن ئارىسىدىكى ئىختىلاپ ھەممىگە ئېنىق ئىدى، بىمار بۇ دوختۇرنى ھەيدىۋەتمەكچى بولۇپ، ۋالىينىڭ ياۋروپاغا ماڭغۇزۇۋېتىشىنى تەلەپ قىلدى، ۋالىي بولسا ناپولېئوننىڭ بۇ تەلپىدىن

گۈل قەھەللىرى ئېچىلىپ كەتتى. چۈنكى، بۇ ئىككى كورسىكالىق ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇشتىن توقاچ ئوغرىلاشقا مۇۋەپپەقىيەت بولاتتى. ئىمپېراتور ئالەمدىن ئۆتۈشتىن تۆت ھەپتە ئىلگىرى ۋالىي لاۋرا ئۆيىگە ئۈسۈپلا كىرگەنىدى، ئىمپېراتورنىڭ كېسىلى شۇ ئاچچىقىدا تېخىمۇ ئېغىرلاپ كەتتى.

ئىمپېراتور يېنىدا ساداقەتمەنلىرىنىڭ ئازلاپ كەتكەنلىكى تۈپەيلىدىن ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىدە ئىنساندىن خۇشى كەتكەنىدى. ئۆمرىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر ھەپتىسىدە تۆت چاكىرى ۋە ھېلىقى قېرى باستېر مۇ ياوروپاغا قايتىپ كەتتى، بۇ ئارغا بىللە كەلگەن ئىككى ھەمراھى بولسا ئاغرىپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى، قالغان ئىككىسىمۇ كېتىش خىيالىدا ئىدى. مونىترو ئۆزىنىڭ ئورنىغا بىرەر ئادەم تاپماقچى بولۇۋاتقانلىقى توغرىسىدا ۋەتەنگە قايتىپ كەتكەن رەپىقىسىگە خەت يازدى، بېرتران بولسا ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ دەۋەت قىلىشى بىلەن فىرانسىيەگە قايتىپ كېتىش قارارىغا كەلگەنىدى. بىراق، ئاخىرقى ھېسابتا ۋىجدانى غالىب كېلىپ، ئىمپېراتورنىڭ يېنىدا قالىدىغانلىقىنى جاكارلىدى، ئىمپېراتور بۇنىڭدىن ئىنتايىن خۇش بولدى. كېتىشىنى زادىلا ئويلاپ باقمىغان بىردىنبىر كىشى ئىمپېراتورنىڭ چاكىرى مارشان ئىدى.

— مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، ئاخىرقى ھېسابتا ئىككىمىزلا قالغۇدەككىمىز، — دېدى ئىمپېراتور چاكىرى مارشانغا، — بىراق، تەلپىمگە مەن ئۆلگۈچە ھالىمدىن خەۋەر ئالدىمغان، ئاندىن كۆزۈمنى يۇمدۇرۇپ قويدىغان سىز بار.

ناپولېئون تېنى كۈنساين ئاجىزلاپ بېرىپ مەنئۇي يۆلەككە موھتاج بولۇپ كەتكەن شۇ كۈنلەردە ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم قېرىنداشلىرىدىن ياردەم سورىدى. كېسىلىنىڭ ئەھۋالىنى ئاغزاكى بايان قىلىپ مەلۇمات يازغۇزۇپ، ئەڭ ئامراق سىڭلىسى پاۋلىناغا ئەۋەتتى. ئامراقلىقىدىن سەنلەپ يازدۇرغان بۇ

مەلۇماتىدا: «ئىمپېراتور شۇ تاپتا ئالىيلەرنىڭ ئەنگلىيە دائىرىلىرىنى بۇ تەپسىلىي مەلۇماتتىن خەۋەردار قىلىپ قويۇشنى سەمىمىي ئۈمىد قىلدۇ. ئىمپېراتور بۇ قورقۇنچلۇق ئارالدا يۆلەنچۈكسىز ئۆلىدىغان بولدى، شۇ تاپتا تولىمۇ ئېچىنىشلىق جان تالاشماقتا» دېيىلگەندى.

ناپولېئون ئاپرىلنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، يەنى ئالەمدىن ئۆتۈشتىن ئۈچ ھەپتە ئىلگىرى ئىشكىنى تاقىۋېلىپ، ۋەسىيىتىنى ئاغزاكى بايان قىلىپ مونتولونغا يازدۇردى. بىراق، ئىمپېراتور ئۆز قولى بىلەن يازمىسا گۇمانلىق بولۇپ قالاتتى، شۇڭا مونتولون خاتىرىلەپ بولغاندىن كېيىن يېنىشلاپ ئوقۇپ بەردى، ئىمپېراتور ئۆرە ئولتۇرۇپ بەش سائەت يازدى، پۈتۈن بەدىنى مۇزدەك تەرلەپ چىلىق - چىلىق بولۇپ كەتتى. ناپولېئون سىياسىيونغا خاس ئۇلۇغۇقنى ۋە ئىنسانىي تۇيغۇسىنى نامايان قىلىپ بېرىدىغان بۇ ھۆججەتتە پۈتكۈل ھاياتىنىمۇ يەكۈنلەپ ئۆتكەندى.

ئون سەككىزىنچى، ۋەسىيەتنامە

ناپولېئون ۋەسىيەتنامىسىدە ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ رىم كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلىقىنى، ئاشۇ دىننىڭ قوينىدا تۇغۇلغانلىقىنى، ئۆلۈمىنىڭمۇ شۇ دىنغا مەنسۇپ بولىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلدى. ئاندىن قەھرىمانغا خاس قەبرىسىنىڭ شۆھرىتىنى ئېسىگە ئېلىپ، ۋەزىنى بىردىنلا فىرانسۇزلارغا خاس تەرزگە ئۆزگەرتىپ:

— مېنى سېنا دەرياسىنىڭ بويىغا دەپنە قىلىڭلار، ئۆزۈم قىزغىن سۆيىدىغان فىرانسۇز خەلقىنىڭ ئارىسىدا ياتاي، — دېدى.

ئۇنىڭدىن كېيىن قىيامەتلىك ئۈمىدىنى باغلىغان ئوغلىنى

ئەسكە ئالدى. ناپولېئون ئوغلىنىڭ ئۆزىگە ئوخشاشلا ھوقۇق، مال - دۇنيا، نەزەرىيە ۋە تەجرىبىنى ئۆز جىسمىغا مۇجەسسەملىگەن بولۇشىنى ئۈمىد قىلاتتى. شۇڭا، ئايالىغا بۇرۇنقىدەكلا كۆيىدىغانلىقىنى، ساداقەتمەن ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى، ئايالىنىڭ ئوغلىنى ھامىيلىقىغا ئېلىپ، «ئاۋستىرىيە شاھزادىسى» بىلىپ بېقىپ چوڭ قىلىشنى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ناپولېئونچاقنىڭ تۇغۇلۇشىدىنلا فرانسۇز ئىكەنلىكىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويماسلىقىنى، زوراۋانلارنىڭ ياۋروپا خەلقىنى ئېزىدىغان قورالى قىلىۋېلىشىغا ئىمكان بەرمەسلىكىنى ئۆتۈندى، بۇ زوراۋانلار ئىچىدە ئەڭ يامان زوراۋان دەل شۇ بالىنىڭ ئانا جەمەت بوۋىسى ئىدى.

«ۋاقىتسىزلا كېتىدىغان بولدۇم، ئەنگلىيە مۇستەبىتلىرى ۋە ياللانما قاتىللىرى جېنىمغا زامان بولدى» دېدى ئىمپېراتور ۋەسىيەتنامىسىدە دۈشمەنلىرىنى غەزەپ بىلەن سۆكۈپ. ئاندىن خەلق داھىيىسىغا خاس تەرغىبات ۋەزىنىدە داۋاملاشتۇردى: «ئەنگلىيە خەلقى ئىنتىقامىنى ئېلىپ بېرىدۇ.» خاتىمىسىدە مەغلۇبىيەتكە مارمېنت، ئاۋگېرو، تالپېران ۋە رافالىيېتلارنىڭ ئاسىيلىقى سەۋەبچى بولغانلىقىنى قەيت قىلدى. گەرچە «ئۇلارنى مەغپىرەت قىلدىم» دېگەن بولسىمۇ، بۇ خىرىستىيانچە شەپقەتلىك ئىبارىسىنىڭ ئارقىسىدا شەمشەر تىغى چاقناپ تۇراتتى: «كەلگۈسىدىكى فرانسىيەمۇ ماڭا ئوخشاشلا ئۇلارنى گۇناھىدىن مەغپىرەت قىلغىدۇ.»

ئۇنىڭدىن كېيىن رىم ئاقسۆڭەكلىرىگە خاس بەدىئىي ئۇسلۇبتا قەدىردان ئاپىسىنىڭ ۋە بارلىق قېرىنداشلىرىنىڭ ئۆزىگە ئىزچىل كۆڭۈل بۆلۈپ كەلگەنلىكىگە ھەشقاللا ئېيتتى. ئىنىسى لۇئىسنىڭ ئۆزىنى قارىلاپ نۇتۇق سۆزلىگەنلىكىنىمۇ ئەپۋ قىلدى. ئاخىرىدا مىراس تەقسىماتىغا ئۆتتى.

ناپولېئوننىڭ ئاساسىي مۈلكى ئىمپېراتور بولغىنىدىن

كېيىنكى ئون نۆت يىللىق مائاشىدىن تېجەپ قالغان پۇلى ۋە ئۆز پۇلىغا سېتىۋالغان زىننەت بۇيۇملىرى، ئۆي جاھازىلىرى، كۈمۈش قاچا - قۇچىلار، شۇنداقلا ئىتالىيەدىكى مۈلكى بولۇپ ئومۇمىي قىممىتى يىگىرمە مىليون فىرانكتىن ئاشاتتى. بۇ مال - مۈلكىنىڭ يېرىمىنى 1792 - يىلىدىن 1815 - يىلىغىچە شانلىق ئۇرۇشلارغا قاتنىشىپ ھايات قالغان سەركەردە - لەشكەرلىرىگە ئاتاپ، ئۇلارنىڭ ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتىگەن ۋاقتىدىكى مائاش دەرىجىسى بويىچە ھېسابلاپ تەقسىملىدى، قالغان يېرىمىنى تاجاۋۇزچىلارنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتقان ئۆلكە - شەھەرلەرگە ھەدىيە قىلدى. ناپولىئون بۇ ئىشى ئارقىلىق يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ نامەردلىك قىلماسلىقىنى ئۈمىد قىلىپ، ئۆزىنىڭ تەختتىن چۈشكىنىدە بوربون ھۆكۈمىتىنىڭ پۇلىنى ۋە بارلىق قىممەتلىك بۇيۇملىرىنى مۇسادىرە قىلغانلىقىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەرمەكچى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئارمىيە ۋە خەلقنىڭ كۆڭلىنى ئالماقچى ھەمدە خۇددى ئەينى زاماندا ئانتونىنىڭ رىم خەلقىگە ئىمپېراتور قەيسەرنىڭ ۋەسىيىتىنى جاكارلىغىنىدا پەيدا قىلغان تەسىردەك ئۆز سۇلالىسى ئۈچۈنمۇ ياخشى تەسىر پەيدا قىلماقچىدى.

ئارقىدىن ئالاھىدە ھەدىيەدىن مەنپەئەتدار بولغۇچى توقسان يەتتە كىشىنىڭ ئىسمىنى رەتكە تۇرغۇزدى. ھەدىيە ئوبيېكتلىرى ئۈستىدە قاتتىق ئويلىناتتى، سۆيۈنچە ھەدىيە قىلىشقا تېگىشلىك ئۆتمۈشتىكى خىزمەتكارلىرىنىڭ ئىسمىنى ئويلاپ تېپىپ رەتكە تۇرغۇزاتتى. ھەدىيە قىلىپ بەرمەكچى بولغان بۇ پۇل ۋە مۈلۈك قىممىتى جەمئىي يىگىرمە مىليون فىرانك بولۇپ، كۆپ بولمىسىمۇ بايا ئېيتىلغان يىگىرمە مىليون فىرانكقا قارىغاندا ئىشەنچلىك رەك ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئالتە مىليون نەق پۇل بولۇپ، پارىژدىن ئايرىلىش ئالدىدا بانكىغا ئامانەتكە قويغانىدى.

ھەدىيە ئالدىغانلار كىم؟

مونتولونغا ئىككى مىليون فىرانك، بېرتران بىلەن چاكىرى
مارشانغا بەش يۈز مىڭ فىرانكتىن تېگەتتى. ناپولېئون
خىزمەتكارلىرى ئىچىدە پەقەت مارشاننىلا دوستۇم دەپ ئاتايتتى،
بۇ قېتىم قالدۇرغان ۋەسىيىتىدە: «مارشان كونا گۇۋاردىيە
ئوفىتسېرلىرىمنىڭ تۇل ئاياللىرىدىن، سىڭىللىرىدىن ياكى
قىزلىرىدىن بىرەرسىنى نىكاھىغا ئالغان» دېدى، شۇنداقلا
مارشاننى بېرتران، مونتولونلار بىلەن بىر قاتاردا ۋەسىيىتىنىڭ
ئىجراچىسى قىلىپ بەلگىلىدى ھەمدە بۇ ئۈچەيلەننى
ۋەسىيەتنامىنىڭ بىر بېتىگە تامغىسىنى بېسىشقا بۇيرۇدى.
شۇنداق قىلىپ ناپولېئوننىڭ قەلىمى بىلەن يېزىلغان ئاخىرقى
ھۆججەتكە تۆت كىشىنىڭ تامغىسى، ئىمپېراتورنىڭ بۈركۈت
تامغىسى، ئىككى گىرافىنىڭ نەقىش تامغىسى، ناپولېئون
ئىنتايىن ئىشىنىدىغان چاكىرى مارشاننىڭ ئىمزاىسى بېسىلغان
بولدى. «مارشاننىڭ ماڭا بەرگەن ياردىمى دوستلارچە ياردەم» دەپ
باھا بەرگەندى ئىمپېراتور مارشانغا. سايىنىت خېلىپىنا ئارىلىدا
ئىمپېراتورنىڭ خىزمىتىدە بولغان ھەربىر خىزمەتكار بىر
ئۆلۈشتىن سۆيۈنچىگە ئېرىشتى، بىرقانچە دوختۇرمۇ تېگىشلىك
نېسۋىسىگە ئېرىشتى، ئىمپېراتور بۇلارنىڭ ئىچىدە ئومرانى
ئەڭ ئەخلاقلىق ئادەم، دەپ ئاتىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن كۆڭلى
يېقىن سەردارلىرىغا، كاتىپلىرىغا، ئىككى يازغۇچىغا، ئېلىبا
ئارىلىدىكى مۇھاپىزەتچىلىرىگە، جەڭدە قۇربان بولغان
ئوفىتسېرلىرىنىڭ تۇللىرىغا، بۇلاردىن باشقا يەنە مىراخور،
چاكار، خەۋەرچى، ئىشىك باقار، كۈتۈپخانا خادىملىرىغا،
كورسكادىكى قىيامەتلىك دوستلىرىنىڭ نەۋرە - چەۋرىلىرىگە
ۋە بۇنىڭدىن ئىلگىرى كۆپ قېتىم سۆيۈنچە ئالغان بولسىمۇ
يەنىلا موھتاجلىقتا ئۆتۈۋاتقان ئېمىكئانسىنىڭ نەۋرە -
چەۋرىلىرىگە، ئوكسىنودا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىكى بىر
ئوقۇتقۇچىسىنىڭ نەۋرە - چەۋرىلىرىگە، تولوندا ھەربىي

مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان چېغىدىكى قوماندانىنىڭ نەۋرە - چەۋرىلىرىگە، ئۆز ۋاقتىدا تولونغا ھۇجۇم قىلىش پىلانىنى يولغا قويۇشىغا ياردەم بەرگەن پالاتا ئەزاسىنىڭ نەۋرە - چەۋرىلىرىگە، ئۆزىنى قوغداش يولىدا قۇربان بولغان كانۇيىنىڭ بالچاقا، نەۋرە - چەۋرىلىرىگە نۇرغۇن پۇلنى تەپمۇتەڭ - كۆپىنچىسىگە يۈز مىڭ فىرانكتىن تەقسىملىدى.

ناپولېئون سۆيۈنچە ئالدىغانلارنىڭ ئاخىرقى ئىسمىلىكىنى بەلگىلەپ بولغاندىن كېيىن يەنە بىر مۇنچە بۇيۇملارنىمۇ تىلغا ئالدى، بۇلارنىڭ ئىچىدە: رۇسىيەدىن كەلتۈرۈلگەن تاش توز، پارىژ جامائىتى ھەدىيە قىلغان ئالتۇن قاچا - قۇچا، سىڭلىسى پاۋلىنانىڭ پۇلغا ئېلىپا ئارىلىدا سېتىۋالغان يەر، ۋېنتىسىيەدە ئامانەت قويغان قىممىتى بەش مىليون فىرانكلىق سىماب، ۋېنتىسىيە ئېپىسكوپى بولغان چاغلىرىدا توپلىغان مۈلكى، مارمېسون قورۇقىغا تىقىپ قويغان ئالتۇن ۋە ئۈنچە - مەرۋايىت قاتارلىقلار بار ئىدى.

ناپولېئون ساينىت خېلىپىنا ئارىلىدا ئۆزىگە ئالتە يىلدىن بۇيان بېھىساب ئۇيقۇسىز كېچىلەردە ھەمراھ بولغان كۈمۈش چىراغنى ئاپىسىغا ئاتىدى. ئاكا - ئىنىلىرى ۋە سىڭىللىرىغىمۇ ئەنە شۇنداق تەۋەررۈك سۆيۈنچىلەر تەگدى.

بىراق، ناپولېئوننىڭ ئاساسىي مىراس ۋارىسى ئوغلى ئىدى. بۇ بالىغا ئالدى بىلەن ناپولېئوننىڭ بارلىق قورال - ياراغ، ئىگەر، يۈگەن، ئىزناك - ئوردېن، كىتاب، كىيىم - كېچەك، ھەربىي سەپەر كارىۋىتى قاتارلىق مۈلكى تەگدى. «بۇ ئۇششاق - چۈششەك سۆيۈنچىلەرنى پۈتۈن دۇنيا پارىژنى قىلىدىغان دادىسىنى ئەسلەپ تۇرۇشى ئۈچۈن بولسىمۇ قەدىرلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن» دېدى ناپولېئون بۇ كۈنكەپت مىراس تىزىملىكىنىڭ ئاخىرىغا. بۇ مۈلۈك تىزىملىكىدە يەنە ئىككى كالتە ئىشتان ۋە ئىككى ياستۇق قېپىمۇ بار ئىدى. «ئاۋستېرلىز ئۇرۇشىدا ئاسقان

شەمشىرىم» دەپ ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتتى. يەنە بەزى بۇيۇملارنىمۇ قوشتى: «لېم، ئېللىور، موسكۋا، موللىرۇنلاردىكى كۈنلەردە ئىشلەتكەن ئالتۇن چامادان، شۇنداقلا 1815 - يىلى 20 - ماي تۇئېلېرس ئوردىسىدا لۇئىس VIII نىڭ شىرەسىدىن تاپقان تۆت ساندۇقچاق، بۇدىستامدا قولغا چۈشۈرگەن بۈيۈك ئىمپېراتور فىرېدېرىخنىڭ سائىتى، ئۈچىنچى ساندۇقچە، شۇنداقلا مارىنگودىكى چاغلاردا كىيگەن كۆك پەلتويۇم ۋە باش مەمۇر بولغىنىمدا ئاسقان شەمشىرىم، شۆھرەتلىك بىرلەشمە ئارمىيەنىڭ بەلگە ئاسقۇسى». ئىمپېراتور ھەربىر تۈردىكى تىزىملىكنى كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن ئاخىرغا شۇ تۈردىكى بۇيۇملارنى ئوغلى ئون ئالتە ياشقا توشۇپ تاپشۇرۇۋالغانغا قەدەر ساقلاپ بېرىشكە بىر نەپەردىن يېقىن ئادىمىنى بەلگىلىدى.

ئۇنىڭدىن كېيىن چىچىنى مارشاننىڭ ساقلىشىنى ھەمدە چاچلىرىدىن بىلەزۈك ئۆرۈپ، ئالتۇن قىسقۇچ بىلەن قىسىپ، خانىشقا، ئاپسىغا، ئاكا - ئىنىلىرىگە، سىڭىللىرىغا بىردىن بېرىشنى تەلەپ قىلىپ ۋەسىيەت قالدۇردى ۋە «چوڭراق بىلەزۈكنى ئوغلۇمغا بېرىڭ» دەپ قوشۇپ قويدى ئاخىرىدا. بۇ ۋەسىيەتتە ئوغلىنى قىزىقتۇرالايدىغانلىكى جاي، ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى بىر مۇبىر تىلغا ئېلىپ ئۆتتى: «ئىجراچىلىرىم ئوغلۇمنىڭ مېنى توغرا چۈشىنىشىگە ياردىمى بولىدىغان جىمى شارائىتلارنى يارىتىپ بەرگەي. ئەگەر ئوغلۇمنىڭ تەلىپى ئوڭدىن كەلسە، ئىمپېراتورلۇق تەختىگە چىقار. شۇڭا، ۋەسىيەمنى ئىجرا قىلغۇچىلار ئوغلۇمغا كونا سەركەردىلىرىم، كونا لەشكەرلىرىم ۋە سادىق خىزمەتكار - چاكارلىرىمغا كۆپ قەرزدار ئىكەنلىكىمنى چۈشەندۈرۈپ قويغاي.» بۇ ئىجراچىلار ھەقىقەتەنمۇ ئىمپېراتورنىڭ ئوغلى بىلەن كۆرۈشۈپ، ئىمپېراتورنىڭ شۇ ۋەسىيەتنى ئورۇنداشقا كۈچىنىڭ بارىچە تىرىشتى. ناپولىئون ئاپىسى ۋە ئاكا -

ئىنلىرىدىن، سىڭىللىرىدىن ئوغلى چوڭراق بولغاندىن كېيىن خەت يېزىپ، كونا سەرگەردە - سەردارلىرى ۋە چاكارلىرىنىڭ بالىلىرىنىڭ خىزمىتىگە تەييار ئىكەنلىكىنى، ھايتلا دىسە تەق بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ قويۇشنى تەلەپ قىلدى. بۇنىڭدىن باشقا ئاپىسىنىڭ ئوغلىغا رەسمى ياكى ئاتا - بوۋىسىنى ئېسىگە سېلىپ تۇرىدىغان زىبۇ - زىننەتلىرىنى بېرىشنى تەلەپ قىلدى. جان ئۇزۇش ئالدىدىمۇ شۇ قەدەر سەبىيلىك بىلەن ئاتا - ئانىسىنى تىلغا ئالدى، ئارقىدىنلا بېرتران، مونتولونغا:

— ئوغلۇم قورامغا يەتكەندە، چوقۇم ناپولېئون دىگەن ئىسمىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈڭلار، — دېدى.

ئىمپېراتور ئاشۇ بىردىنبىر قانۇنلۇق ۋارىسى توغرىسىدا تەپسىلىي ئورۇنلاشتۇرۇشلارنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن ۋەسىيىتىنىڭ 37 - ماددىسىدا: «يەنە بىر ئوغلۇم لىئون كېيىنچە مۈلكىي خادىم بولۇپ چىققاي، ئالبېكساندىر ۋالبۇسكىي فىرانسىيە سەردارى بولۇپ چىققاي» دەپ يازدى. بىراق، شۇنى ئويلاپمۇ يەتمىگەندىكى، قانۇنلۇق پۇشتى ۋاقىتسىزلا ئالەمدىن ئۆتتى، نىكاھسىز تۇغۇلغان ئوغلى لىئون شۇنىڭدىن كېيىن ئون نەچچە يىل ئۆتكەندە بىر ئاشپەز ئايالغا ئۆيلىنىپ، ئامېرىكىدا شاللاق ۋە چاكىنا ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇردى. گىراف ۋالبۇسكىي بولسا مىنىستىر بولۇپ، فىرانسىيەنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان كاتتا ئەرباب بولۇپ چىقتى. بۇ كېلىشكەن، چىرايلىق، ئەقىللىك ۋە تالانتلىق يىگىت ھەقىقەتەنمۇ مۇھەببەتنىڭ جەۋھىرى بولۇشقا مۇناسىپ ئىدى.

ئىمپېراتور قانۇنلۇق ۋارىسىغا ئىككىنچى پارچە ۋەسىيە تىناملۇمۇ قالدۇردى. ئالەمدىن ئۆتۈشتىن ئىككى ھەپتە ئىلگىرى بىر ئاخشىمى مونتولوننى يېنىغا چاقىرتتى.

«ئۆيگە كىرسەم، ئىمپېراتور كارىۋىتىدا ئولتۇرۇپتۇ، — دەپ يازىدۇ مونتولون ئەسلىمىدە، — كۆزلىرى چاقىناپ تۇراتتى،

قانتىق قىزىپ كېسىلى تېخىمۇ ئېغىرلاپ كەتكەن بولسا كېرەك دەپ ئويلىدىم. بىراق ئىمپېراتور ھېچنېمە بولمىدىم. ئوغلۇمغا نېمە دەپىش كېرەكلىكى توغرىسىدا بېرتران بىلەنغۇ سۆزلىشىپ قويغان. بىراق، خاتىرجەم بولالمايۋاتىمەن... ئەڭ ياخشىسى ئوغلۇمغا قىلغان ۋەسىيە تىلىرىمنى يىغىنچاقلاپ يەنە بىر قېتىم ئەسكەرتىپ ئۆتسەممىكىن دەيمەن. ياردەملىشىۋېتىشكە دېدى.»

شۇنداق قىلىپ يەنە ئون ئىككى بەت ۋەسىيەت يېزىلدى، بۇ قېتىمقىسى سىياسىي ۋەسىيەتتى ئىدى. ھالبۇكى، بۇنىڭ ئىچىدە سىياسىيغا دائىر بىر ئېغىز گەپمۇ يوق بولۇپ، ھەممىسى دېگۈدەك تىنچلىق مەزمۇنىدىكى گەپلەر ئىدى. بىز بۇ ۋەسىيەتنامىدىكى بايانلاردىن ناپولىئوننىڭ 19 - ئەسىردە ھاكىمىيەت بېشىغا چىققان ۋاقتىدىكى ياۋروپا توغرىسىدىكى يېتەكچى ئىدىيەسىنى، ئىككىنچى ئەۋلاد ھۆكۈمرانلىقى توغرىسىدىكى تەسەۋۋۇرنى كۆرۈپ يېتەلەيمىز. ناپالىئون بۇ ۋەسىيەتنامىسىدە خۇددى ئۆز ئىشلىرى ئۈستىدە چوڭقۇر تەتقىدىي پىكىر يۈرگۈزگەن، بىر خىل يېڭىچە سىياسىي تۈزۈلمە شەكىلنىڭ مەيدانغا كېلىشىنى ئۈمىد قىلغان ھەمدە 20 - ئەسىرنى ئەۋلىيالارچە تەسەۋۋۇر قىلىپ كۆرسىتىپ ئۆتكەن، شۇنداقلا بۇ قاقاس ئارالدا تۇرۇپ ياۋروپاغا مۇراجىئەت قىلىپ، ھەر قايسى ئەل خەلقىنى بىرلىشىشكە، ئۆزئارا چۈشىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك، مەدەنىيەت، ئىستىدات ۋە سودا ئىشلىرى جەھەتتە ئورتاق تونۇش ھاسىل قىلىشقا چاقىرغانىدى.

ئوغلۇم ھەرگىزمۇ مەن ئۈچۈن ئىنتىقام ئېلىش خىيالىدا بولماي، ھالاكتىمدىن پايدىلىق ساۋاق ئالغاي، تىنچ ھۆكۈمرانلىق قىلىش بارلىق تىرىشچانلىقنىڭ نىشانى بولغاي. ئەگەر مېنىڭ ئۇرۇشلىرىمنى قىزىقسىنىپ دوراپ، زۆرۈرىيەتسىز

داۋاملاشتۇرىدىغان بولسا، ۋاپادار بالا بولماي قالىدۇ. ئەگەر مېنىڭ قىلغىنىمنى قىلىدىغان بولسا، مېنىڭ قىلغانلىرىم نېمىگە ھېساب؟... بىر ئەسىردە ئوخشاش بىر ئىشنى تەكرارلاپ ئىككى قېتىم قىلىشقا بولمايدۇ. مەن ئۆتكەندە ياۋروپانى ئامالنىڭ يوقىدىن قوراللىق بويسۇندۇرغانىدىم، بۈگۈنكى كۈندە ئىدراك بىلەن قايىل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ... مەن يېڭى ئىدىيەلەرنى ياۋروپاغا ۋە پۈتكۈل فىرانسىيەگە كۆچۈرۈپ تىككەندىم، ئەمدى تاشلىنىپ قالسا بولمايدۇ، ھوسۇلنى ئوغلۇم يىغسۇن...

ئىنگىلىزلار جىنايىتىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن بولسىمۇ ئوغلۇمنىڭ پارىژغا قايتىشىغا ياردەم بېرىشى مۇمكىن. ئوغلۇم ئەنگىلىيە بىلەن ئىناق ئۆتۈش ئۈچۈن ھەرقانداق بەدەل تۆلەشتىن باش تارتماي، ئەنگىلىيەنىڭ سودا مەنبەئىتىگە ھۆرمەت قىلىشى شەرت. شۇنداق ئىككى خىل زۆرۈرىيەت باركى: بىرى، ئەنگىلىيەگە قارشى ئۇرۇش قىلىش؛ يەنە بىرى، دۇنيا سودىسىدا ئەنگىلىيە بىلەن بازار بۆلۈشۈش. ھازىرقى كۈندە ئىككىنچىسىلا بىردىنبىر توغرا يولدەك قىلىدۇ. فىرانسىيەدە دىپلوماتىيە مەسىلىسى ئىچكى مەسىلىلەرگە قارىغاندا بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئۇزاققىچە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. مەن ئوغلۇمغا مەردلىك ۋە چۈشىنىش ئاساسىدىكى دىپلوماتىيەنىڭ ياردىمىدە ئىشلىرىمنى داۋاملاشتۇرالمىغۇدەك يېتەرلىك كۈچ ۋە ھېسداشلىق قالدۇردۇم.»

«... ئوغلۇم ھەرگىزمۇ چەت ئەللەرنىڭ ياردىمى بىلەن خانلىق تەختىگە چىققۇچى بولمىغاي، ھۆكۈمرانلىقنىلا مەقسەت قىلماي، كېيىنكىلەرنىڭ مەدھىيەسىنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشقايمى. ئىمكانقەدەر مېنىڭ جەمەتمگە يېقىن تۇرغاي، ئاپام قەدىمىي ئەنئەنىۋى ئەخلاق - پەزىلەتكە ئىگە ئۇلۇغ ئايال... تەدبىرىمىز دۇرۇسلا بولسا، فىرانسۇزلار دۇنيا بويىچە ھۆكۈمرانلىق قىلماق ئەڭ ئاسان خەلق، فىرانسۇزلارنىڭ ئۆتكۈرلۈكى، دوست - دۈشمەننى تېز پەرقلىنىدۇرۇش ئىقتىدارى دۇنيادا تەڭداشسىز. بىراق، ئۇلارنىڭ ئىدراكىغا مۇراجىئەت قىلىشى شەرت، بولمىسا ئۇلارنىڭ قانائەتسىز ئىدىيەسى جانلىنىپ كېتىدۇ - دە، مالمانچىلىق ۋە غەلىيان كۆتۈرۈلىدۇ...»

ئوغلۇم ھەرقانداق سىياسىي پارتىيەدىن ئۆزىنى يىراق تۇنۇپ، ئامما بىلەن يېقىنلاشقاي، ۋەتەن ساتقۇچىلاردىن باشقا ھەرقانداق كىشىنىڭ ئۆتكەن ئىشلىرىغا سالىۋات قىلغاي، ئىستىدات ئىگىلىرىنى، تۆھپىكارلارنى ھەردەم مۇكاپاتلاپ تۇرغاي.

فىرانسىيەدە سىياسىي پارتىيەلەردىكى كاتتا ئەربابلارنىڭ ھېچقانچە تەسىرى بولمايدۇ، ئۇلاردىن مەدەت تىلەپ بىر ئىش قىلغانلىق قۇم ئۈستىگە ئىمارەت سالغان بىلەن باراۋەر. پەقەت جامائەتنىڭ قوللىشىغا تايانغاندىلا، ئاندىن ئۇلۇغ ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقارغىلى بولىدۇ.

... مەن ئىلگىرى باشتىن - ئاياغ كەڭ خەلققە تايىنىپ، تۇنجى بولۇپ ھەر خىل تەبىقىدىكى خەلققە پايدىلىق ھۆكۈمەت ئەندىزىسىنى بارلىققا كەلتۈرگەندىم. مىللەتنىڭ مەنپەئىتى پارچىلانسا، ئىچكى ئۇرۇش پەيدا بولىدۇ. ئايرىلماس تەبىئىي نەرسىنى ھەرگىزمۇ زورۇقۇپ ئاجرىتىۋېتىشكە بولمايدۇ، ئاجرىتىۋېتىلسە پارچىلىنىپ كېتىدۇ. مەن ھازىرقى ئاساسىي قانۇننىڭ مۇھىم بىلىپمۇ كەتمەيمەن. بىراق، ئاساسىي قانۇننىڭ ئاساسىي پىرىنسىپى جەزمەن ئومۇمىي سايلام بولۇشى كېرەك.

مەن بەرپا قىلغان ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ئوغلۇمغا ھېچقانداق ياردىمى بولمايدۇ.

مېنىڭ مۇستەبىتلىك يۈرگۈزمەسلىكىگە ئاساسىم يوق ئىدى. چۈنكى، كىشىلەر ماڭا ئېھتىياجىمىدىنمۇ ئارتۇق ھوقۇقنى بەرگەندى. بىراق، ئوغلۇمنىڭ ئەھۋالى باشقىچە. ئوغلۇم ھاكىمىيەتنى قولىغا ئالسا ئىختىلاپ تۇغۇلماي قالمايدۇ، شۇڭا ئەركىنلىك تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ ئارزۇسىنى ئالدىنلا ئويلاپ يەتمەسە بولمايدۇ. ھۆكۈمراننىڭ ۋەزىپىسى ئوقۇل ھۆكۈمرانلىق يۈرگۈزۈش بولماستىن، دىنىي ئەقىدىلەرنى، ئەخلاق ۋە باياشاتلىق دائىرىسىنى كېڭەيتىشتىن ئىبارەت بولۇشى كېرەك. ساختا نەرسىلەرنىڭ پايدىسى يوق.

فىرانسۇزلار ئەركىنلىكنى سۆيۈش، شۆھرەتنى سۆيۈشتەك بىر - بىرىگە زىت، ماھىيەتتە مەنبەداش ئىككى خىل كۈچلۈك قىزغىنلىققا ئىگە خەلق، ھۆكۈمەت خەلقىنىڭ بۇ ئىككى خىل

ئارزۇسىنى پەقەت مۇتلەق ئادىللىق ئارقىلىقلا قاندۇراالايدۇ. ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈشنىڭ ئېپى مۇئەييەن مۇكەممەل نەزەرىيەگە رايە قىلىشتىلا ئەمەس، بەلكى تەييار شارائىتىدىن پايدىلىنىپ يېڭىلىق يارىتىشتا ئىپادىسىنى تاپىدۇ. كىشىلەر قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلىرىنى قىلغاندىن كېيىنلا، ئاندىن شۇ ئىشلىرىدىن مەنپەئەت كۆرىدۇ.

نەشر ئەركىنلىكى ھۆكۈمەتنىڭ قولىدىكى قۇدرەتلىك ھۆكۈمرانلىق قورالى بولۇپ قېلىشى كېرەك. شۇنداق بولغاندا ھۆكۈمەت بۇ قورالدىن پايدىلىنىپ ساغلام نۇقتىئىنەزەر ۋە توغرا ئاساسىي پىرىنسىپنى ئىمپېرىيەنىڭ يىراق بۇلۇڭ - پۇچقاقلرىغىچە تارىتالايدۇ؛ نەشر ئەركىنلىكىگە سەل قاراش يار لېۋىدە ئېغىر ئۇيغۇدا ياتقان بىلەن باراۋەر. شۇڭا، شەيئىلەرنى يېتەكلەپ ماڭمىغاندا، شەيئىلەر تەرەققىياتى مۇقەررەر توسالغۇغا ئۇچرايدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۆز بېشىغا بالايىئاپەت ياغىدۇ.

ئوغلۇم يېڭى ئىدىيەلىك ئادەم بولۇشى ھەمدە مېنى ھەممە يەردە غەلبىگە ئېرىشتۈرگەن ھەقىقەتكە ۋارىسلىق قىلىشى، يەنى ياۋروپانى ئايرىلماس فېدېراتسىيە ئاساسىدا بىرلىككە كەلتۈرۈشى كېرەك.

ياۋروپا زور بىر مۇقەررەر بۇرلىشقا يۈزلەندى، بۇنداق بۇرلىشنى توسۇشقا ئۇرۇنۇش بىھۈدە تىركىشىپ كۈچىنى ئىسراپ قىلىشتىن باشقىچە نەتىجە بەرمەيدۇ، پەقەت بۇ بۇرلىشقا ئاكتىپ پوزىتسىيە بىلەن مەدەتكار بولغاندىلا كىشىلەرنىڭ ئۈمىدى ۋە ئارزۇسىنى كۈچەيتكىلى بولىدۇ.

ئوغلۇم مۇقەررەر مۇشكۈل ئەھۋالدا قالىدۇ، مەن ھەربىي كۈچ ئارقىلىق ھەل قىلىشقا مەجبۇر بولغان مەسىلىلەرنى كىشىلەر بىردەك ماقۇل بولغان ئەھۋالدىلا ئورۇندىيالايدۇ. ئەگەر 1812 - يىلى رۇسىيەگە قارشى ئۇرۇشتا غەلبە قىلغان بولسام، كەلگۈسى يۈز يىل ئىچىدە تىنچلىق مەسىلىسى ۋە ھەرقايسى ئەللەر ئوتتۇرىسىدىكى مىللىي زىددىيەتلەر ئۆزلۈكىدىن ئوڭۇشلۇق ھەل بولۇپ كېتەر ئىدى. ھالبۇكى، بۇ تۈگۈن ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىنكى كىشىلەرگە قالدى. بۇنىڭدىن كېيىن چوڭ - چوڭ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا

شمال ئەمەس، بەلكى ئوتتۇرا دېڭىز قىرغىقىدىكى رايونلار ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ. بۇ رايونلاردىكى ئەللەرنىڭ نەپسانىيىتىنى قاندۇرماق ئاسان، مەدەنىي دۆلەتلەر ئاشۇ ياۋايى ئەللەرنىڭ ئەرزان بۇيۇملىرى ياكى ئۇ يەرلىرىنى سېتىۋېلىش ئارقىلىق ئۆز ئېلىنىڭ بەختىنى تاپىدۇ. پادىشاھلار شۇنى چۈشىنىشى كېرەككى، ياۋروپا يەنە خەلقئارا ئۆچمەنلىكىنى پەيدا قىلغۇچى مەنبە بولۇپ قېلىۋەرسە بولمايدۇ.

بۇنىڭدىن باشقا، يۈزەكى قاراشلارنى تۈگىتىپ، ئەللەر ئارا مەنپەئەتنى كېڭەيتىش ۋە ئىلگىرى سۈرۈشكە، سودا يوللىرىنى كۆپەيتىشكە توغرا كېلىدۇ؛ سودىنى مونوپول قىلىدىغان دۆلەت قالمىدى.

ئوغلۇمغا ئۆگەتكىنىڭلار، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ ئۆگەنگەنلىرى ئەسقاتماي قېلىشى مۇمكىن، يۈزىگە مۇقەددەس بىر ئوت چۈشكەن ھەمدە ئاق كۆڭۈل بىر پەزىلەت ئىگىسى بولغىنىدىلا، ئۇلۇغ ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرالماي قالىشى مۇمكىن. ئەگەر ئۇلار سىلەرنى ۋەيپىناغا بارغىلى قويمىسا...

ئىمپېراتور ۋەسىيىتىنى شۇ يەردە ئاخىرلاشتۇردى، ماغدۇرى قالمىغاچقا، مۇقەددەس بېشارەت سۆزلىرىنى تۈگەتمەي تۇرۇپلا توختاپ قالدى. بىراق، جېنى ھەلقۇمغا كېلىپ قالغان بۇ زاتنىڭ ئوغلغا ۋەسىيەت قىلىپ قالدۇرغان تەلىمى يۈز يىلدىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندىمۇ ياۋروپا ئۈچۈن دەستۇر بولۇپ قالدى. بۇ تالانتلىق پادىشاھ بىز بۈگۈنكى كۈندە جاۋاب تاپماقچى بولۇۋاتقان تۈرلۈك سىياسىي مەسىلىلەرگە شۇ ۋاقىتتىلا جاۋاب تاپقانىدى.

ئون توققۇزىنچى، گىگانىت يۇلتۇز ئېقىپ چۈشتى

ئىمپېراتورنىڭ تالانتىنى زاھىر قىلىپ بەرگۈچى سۆزلىرى يەنە ئۇزاق داۋام قىلار ئىدى. بىراق، سۈيى قۇرۇغان بۇلاقتەك

بىردىنلا توختاپ قالدى. گويا تەڭرى راھەت ئۆلۈم ئاتا قىلغاندەك، تەسەۋۋۇرىدا كۆڭۈللۈك مەنزىرىلەر جىلۋە قىلماقتا ئىدى. ناپولېئون ئۇزۇندىن - ئۇزۇن ۋەسىيىتىنى ئاغزاكى بايان قىلىپ بولغىنىدىن كېيىن دەرتىنىمۇ، غەم - ئەندىشىدىنمۇ خالىي بىر تەرزىدە بەخىرامان سوزۇلۇپ ياتتى، قەلبىدە ئۈمىد تۇمانلىرى لەرزىلەرگە ئەگىپ يۈرمەكتە ئىدى.

— مەن ئۆلگەندىن كېيىن ھەربىرىڭلار ياۋروپاغا قايتىپ، بالىچاقاڭلار بىلەن جەم بولسىلەر، مەن بولسام جەننەتتە باتۇرلىرىم بىلەن جەم بولمەن. دۈرۈك، نېي، مىرا، بىرتخېرلار ئالدىمغا چىقىدۇ، بىز پانىي ئالەمدە ئورتاق ۋۇجۇدقا چىقارغان ئىشلىرىمىز توغرىسىدا پاراڭلىشىمىز. مەن ئۇلارغا كېيىنكى سەرگۈزەشتىلىرىمنى ئېيتىپ بېرىمەن. ئۇلار مېنى كۆرگىنىدە جەزمەن ئۆتمۈشتىكىدەكلا قانلىرى قايىناپ، بۇرۇنقىدەكلا شۆھرەتكە تەلپۈنىدۇ. بىز سىپىئو، خاننىبال، قەيسەر، فىرېدېرىخلار بىلەنمۇ پانىي ئالەمدە قىلغان ئۇرۇشلىرىمىز توغرىسىدا پاراڭلىشىمىز، نېمىدېگەن كۆڭۈللۈك ئىش بۇ! پانىي ئالەمدىكى كىشىلەر شۇنچە كۆپ ھەربىيلەرنىڭ بىر يەرگە جەم بولغانلىقىنى كۆرگىنىدە ھەيرانلىقتىن چۆچۈپ كېتەر!

بۇلار جېنى ھەلقۇمىغا كېلىپ قالغان ئاشۇ زاتنىڭ كالىسىدا پەيدا بولغان ئاجايىپ تەسەۋۋۇرى ئىدى، شۇنىڭدىن ئىلگىرىكى نەچچە مىڭ پارچە سۆھبەت خاتىرىلىرى ئىچىدە كۆڭلىدىكى سەبىي تۇيغۇلىرىنى بۇنىڭدىنمۇ ئۆتەر روشەن زاھىر قىلىپ بېرىدىغان سۆزلەرنى تاپقىلى بولمايدۇ. شۇ تاپتا خۇددى چۈش كەبى يېرىم سەگەك ھالەتتە روھى يورۇق دۇنيادىن كەتكەن سەركەردىلىرىنىڭ ۋە قەدىمىي رىم قەھرىمانلىرىنىڭ روھى بىلەن جەم بولۇپ پاراڭلىشىۋاتقاندەك، ھەممە كىشى زەمبىرەك توغرىسىدا سۆزلىشىدىغان شېئىرىي جەننەتتە ياشاۋاتقاندەك ھېس قىلماقتا ئىدى. ناپولېئون ئاشۇنداق پاراڭ قىلىپ بېرىۋاتقان

پهيتته ئەنگلىيەلىك دوختۇر كىرىپ كەلدى. ناپولېئون بۇ دوختۇرنىڭ داۋالىشىنى ئاخىر قوبۇل كۆرگەنىدى. بۇ چاغدا ناپولېئوننىڭ تەسەۋۋۇرىدا چېلىنىۋاتقان نەي ئاۋازى بىردىنبىلا توختاپ، يەنە بىر قېتىم جەڭ نەرسى تارتىلدى. بۇ سىياسىيون ئەمدى رېئال ھالەتكە قايتىپ، خۇددى ئۆتكەنكى كۈنلەردىكىدەكلا دەرھال ئىنتوناتسىيەسىنى ئۆزگەرتىپ، ئۆلۈم ئالدىدىكى قاراشلىرىنى بايان قىلغىلى تۇردى:

— يېقىنراق كېلىڭ، بېرتران، گېپىمنى بۇ ئەپەندىگە سۆزمۇسۇز قالدۇرماي تەرجىمە قىلىپ بېرىڭ. ئۆلۈمىم مېنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان كىشىلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن بولدى. قالغان ئۆمرۈمنى ئەنگلىيەدە تىنچقىنا ئۆتكۈزۈش ئىستىكىدە ئۆزۈمنى ئەنگلىيە خەلقىگە تاپشۇرغاندىم. ھالبۇكى، ئۇلار خەلقئارا قانۇنغا باقماي ماڭا كىشەن سالىدى... ئەنگلىيە ھەرقايسى ئەل پادىشاھلىرىنى قايىل قىلىۋالغاقچا، پۈتۈن دۇنيا كۈچلۈك تۆت دۆلەتنىڭ مېنىڭدەك بىر يېگانە ئادەمگە تەپ تارتماستىن ھۇجۇم قىلغانلىقىدەك مىسلىسىز زوراۋانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇشقا مۇۋەپپەق بولدى. سىلەر بۇ قاقاس ئارالدا ماڭا شۇ قەدەر ئېغىر زۇلۇم سالدىڭلاركى، مېنى بارلىق ئەمال بىلەن خورلاپ قىنىدىڭلار، شەپقەتسىزلىك بىلەن ئاستا - ئاستا ئۆلتۈرۈش قەستىدە بولدۇڭلار. ھېلىقى زەھەر خەندە ۋالىي بولسا باش ۋەزىرلار مېنى ئۆلتۈرۈشكە ئەۋەتكەن جاللات! مەن مەغرۇر ۋېنتسىيە جۇمھۇرىيىتىدەك ئۆز مەۋجۇدىيىتىمگە خاتىمە بېرىمەن، ئەنگلىيە خانىدانلىقىنى مېنى ئۆلتۈردى، دىگەن شەرمەندىچىلىكتە قالدۇرمىەن!

ئىمپېراتور راسا بىر قاينىۋالغاندىن كېيىن ياستۇققا تاشلىنىپ ياتتى، دوختۇر ئاغزىنى ئېچىپ تۇرۇپلا قالدى، ئىمپېراتورنىڭ ھەمراھلىرىمۇ بىسەرەمجان بولۇپ كەتتى. بۇ نېمىگە ھېساب؟ ھاياتىنىڭ خاتىمىسىمۇ؟ نارازىلىقىمۇ ياكى

قارغىشىمۇ؟ ئۇنداق ئەمەس، ساپلا سىياسىي ئىدى ! ئىمپېراتور شۇ كېچىسى خاننىبال ئۇرۇشىغا دائىر خاتىرىلەرنى ئوقۇتۇپ ئاڭلىدى.

ئەتىسى، يەنى ئالەمدىن ئۆتۈشتىن ئىككى ھەپتە ئىلگىرى 1821 - يىلى 21 - ئاپرىل ھېلىقى كورسكالىق باستېرنى چاقىرتىپ كەلدى. بۇ باستېر ئارالغا كەلگەندىن بۇيان ئىمپېراتور ھەر تىلاۋەت كۈنى دۇئا - تىلاۋەت قىلدۇرۇپ كەلگەنىدى، بۇنىڭدىن باشقا چاغلاردا بۇ باستېر بىلەن زادىلا ئۇچراشمايتتى.

— «روھىنىڭ جەننەتكە قايتىشى» نىڭ نېمىلىكىنى بىلەمسىز؟ بۇرۇن مۇشۇنداق مۇراسىملارنى قىلىپ باققانمۇ؟ قىلىپ باقمىغان دەڭ! ئۇنداقتا ئەمدى قىلىڭ، — دېدى ئىمپېراتور ۋە ئاندىن تەپسىلاتىنى ئېيتىپ بەردى:

— مەن ئۆلگەندىن كېيىن كارىۋىتىمنىڭ يېنىغا تىلاۋەت تاختىسى قويۇپ، تاكى يەرلىككە قويۇلغىنىمغا قەدەر ئادەتتىكى مۇراسىم يوسۇنى بويىچە دۇئا - تىلاۋەت قىلىسىز.

باستېر شۇ ئاخشىمى ئىمپېراتور بىلەن بىر سائەتچە بىللە بولدى. باستېر ئالغاچ كەلگەن تىلاۋەت بۇيۇملىرى تولۇق بولمىغاچقا شۇ بىر سائەت ئۆتكۈچە ئىمپېراتورنىڭ ئۆلۈم ئالدىدىكى توۋىسىنى ئاڭلىماستىن، ۋاقىتنى قۇرۇق پاراڭ سېلىشىپ ئۆتكۈزدى. قىرىق يىلدىن بۇيان مۇقەددەس تائام بىلەن ئېغىزلىنىدۇرۇشنى زادىلا قوبۇل قىلىپ باقمىغان ئىمپېراتور بۇ چاغدىمۇ قوبۇل قىلمايتتى، ئەلۋەتتە.

ئىمپېراتور كېسەل دەردىدە ئورۇقلاپ قۇرۇق قاقشال بولۇپ قالغان، بىرقانچە ھەپتىدىن بۇيان چاچ - ساقاللىرىنى ئالدۇرۇپ باقمىغان، كۆز - قاپاقلىرى ئولتۇرۇشۇپ، چىرايى خۇنۇكلىشىپ كەتكەنىدى. ھۇجرىسى دىمىق، تار، قىستىڭ بولغاچقا، ئىچى سىقىلىپ كەتكەنلىكتىن، كارىۋىتىنى مېھمانخانىغا يۆتكەتتى.

تۇرۇپ - تۇرۇپ ئاشقازان ئاغرىقى تۇتۇپ كېتەتتى، بۇنداق چاغلاردا تىترەپ تولغىنىپ كېتەتتى، ئاغرىقى قويۇپ بەرگەندىن كېيىن يەنە بىر قېتىم ئاغرىقى تۇتقۇچە بولغان قىسقىمغىنا ئارىلىقتا يەنە كىم - كىملىرىگە نېمە ھەدىيە قىلىشى كېرەكلىكى ئۈستىدە ئويلىناتتى. بەزىدە مۈگدەپ قالاتتى، چۈش كۆرەتتى، بۇنداق چاغدا بىرقانچە ئايال چۈشىگە كىرەتتى. بىراق، مارى لۇئىس ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يوق ئىدى.

— سۆيۈملۈك يوسېفىننىمى كۆردۈم، — دېدى ئىمپېراتور شۇ تاپتىمۇ خۇددى جەننەتنى چۈشكەپ سەركەردىلىرىنى كۆرگەن چاغلىرىدىكىدەكلا، — بىراق، يوسېفىننىڭ مېنى قۇچاقلغۇسى كەلمىدى... ئۆزگەرمەپتۇ، بۇرۇنقىدەكلا سۆيۈملۈك تۇرۇپتۇ. «پاتلا كۆرۈشىمىز، ئەمدى ھەرگىز ئايرىلمايمىز» دەيدۇ.

ناپولىئون كېسىلى ياخشىلىنىپ قالسىلا، يېقىنقى گېزىتلەرنى ئوقۇتۇپ ئاڭلايتتى. گېزىتلەردە باشقىلار ئۆزىنى قارىلىغان بولسا ھاياجانلىنىپ كېتەتتى. ۋەسىيەتنامىسىنى ئالدۇرۇپ، ئاران تەستە تامغا بېسىپ پېچەتلىگەن كونۇپرتى يىرتىپ ئېچىپ، تىترەپ تۇرغان قولى بىلەن زۇۋان سۈرمەي يازاتتى:

«مەن كىنەز دانگاننى قولغا ئېلىپ، سوتقا تارتقاندىم، شۇنداق قىلىشىم فىرانسىيە خەلقىنىڭ مەنپەئىتى ۋە شۆھرىتى ئۈچۈن ئىنتايىن زۆرۈر ئىدى. گىراق ئاتوسنىڭ ئىبقارچە، كىنەز دانگان شۇ چاغدا پارىژدا ئاتىمىش قاتىلىنى بېقىۋاتقانكەن.»

ئىمپېراتور 27 - ئاپرىل ۋەسىيەتنامىسىنى يەنە ئالدۇرۇپ، تازا كۈچەپ تۇرۇپ قايتا مۆھۈر باستى، خىزمەتكارغا ساندۇق - ئىشكاپلىرىدىكى نەرسىلەرنى تىزىملاشقۇزۇپ، مۇھىم ھۆججەتلەرنى باشقىدىن كونۇپرتقا سالدۇردى، ئاندىن كونۇپرتقا ئۆز قولى بىلەن ئايرىم - ئايرىم بەلگە سالدى. شۇ ئارىلىقتا ھە

دېگەندىلا قېقىلىپ قەي قىلىپ تۇردى، ئەتراپىدىكىلەرنىڭ ھەممىسىگە ئۆز تامغىلىرىنى باسقۇزدى، ھەر بىر پوسۇلكىغا چاپلانغان تىزىملىكىنى بىر مۇبىر سېلىشتۇرغۇزۇپ چىقتى. دېمەك، ئاپولېئون ئەنگلىيەگە شۇ دەرىجىدە ئىشەنمەس بولۇپ كەتكەنىدى. قىلغۇدەك يەنە قايسى ئىش قالغاندۇ؟ كارىۋىتىدىكى بەزى نەرسىلەر تېخى بىر تەرەپ قىلىنمىغانىدى.

— بەك ئاجىزلاپ كەتتىم، ۋاقتىم ئاز قالدى، ئىشلارنى دەرھال پۈتكۈزمىسەك بولمايدۇ.

بۇ نېمە؟ ئوتانىسىنىڭ ئوردا زىياپەتلىرىدە بوينىغا سېلىۋالدىغان ئالماس زۇننارى، ئىمپېراتور ماريېسون قۇرۇقىدىن ئايرىلىش ئالدىدا ئوتانىس بۇ زۇننارنى ئۆز قولى بىلەن ئاكسىنىڭ ھەيىنىغا سېلىپ قويغانىدى، ئىمپېراتور ئەمدى خىزمەتكارى مارشانغا سوۋغا قىلىپ بېرىۋەتتى. يەنە بىر سىيىدام ئالتۇن ناسۋال قۇتسىمۇ بار، ئىمپېراتور بۇ ناسۋال قۇتسىغا قەلەم تىرىچى بىلەن كۈچەپ تۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئىسمىنىڭ باش ھەرىپى «N» نى نەقىشلىپ، دوختۇر ئانتون ماكىيغا سوۋغا قىلىپ بەردى ھەمدە مۇنداق دېدى:

— زېھنىم ئوچۇق ۋاقتىدا ئېنىق تەلەپ قىلىمەنكى، مەن ئۆلگەندىن كېيىن جەستىمنى ئوپېراتسىيە قىلىڭلار، بولۇپمۇ ئاشقازىنىمنى ئەستايىدىل تەكشۈرۈڭلار. ئىشىنىڭلاركى، دادام بىلەن ئوخشاش بىر كېسەل بىلەن ئۆلۈپ كېتىمەن، ئىنىم لۇئىس دادامنىڭ ئۆلۈمى ھەققىدىكى دوكلاتىنى سىزگە ئەۋەتىپ بەرسۇن، ئۆزىڭىزنىڭ تەكشۈرۈش دوكلاتىڭىز بىلەن سېلىشتۇرۇپ چىقىڭ. شۇنداق قىلىشىڭىز ھېچبولمىغاندا ئوغلۇمنى بولسىمۇ بۇنداق كېسەلنىڭ دەردىدىن خالاس قىلالايسىز. ئوغلۇمغا بۇ كېسەلدىن قانداق مۇداپىئە كۆرۈش كېرەكلىكىنى ئېيتىپ بېرىڭ، ھېچبولمىغاندا مەن تارتقان دەردنى تارتىمىسۇن.

تەييارلىق پۈتتىمۇ، باشلايمىزمۇ؟ تەخىر قىلىپ تۇرايلى، ئەنگلىيە ھۆكۈمىتىنىڭ ئارال مەھكىمىسىگە رەسمىي ئۇقتۇرۇشنامە يېزىشقا توغرا كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىمپېراتور تۆۋەندىكى مەكتۇپنى ئاغزاكى بايان قىلىپ يازغۇزدى:

ۋالىي جانابلىرى، ئىمپېراتور بوناپورت ئۇزاق ۋاقىت كېسەل ئازابى تارتىپ xx - يىلى xx - ئاينىڭ xx - كۈنى ئالەمدىن ئۆتتى! ۋاقىپ بولغايىسىز لەر... ھۆكۈمىتىڭلارنىڭ ئىمپېراتورنىڭ جەستىنى ياۋروپاغا يۆتكەپ ئېلىپ كېتىشىنى ۋە ھەمراھلىرىنى ئوبدانراق ئورۇنلاشتۇرۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز، ئالدىن ۋاقىپلاندىرۇپ قويۇشنى لايىق تاپتۇق.

— گىرافى مونترى، بۇ خەتكە ئىمزا قويۇۋېتىڭ.

ئىمپېراتور ئۆمرىدە ئاغزاكى بايان قىلىپ ئاتىمىش مىڭ پارچىدىن ئارتۇق سىياسىي خەت - ئالاقە يازدۇرغانىدى. ئۆزىنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇقتۇرۇش قىلىپ يازدۇرغان، ئەمما ئۆلۈم ۋاقتىنىڭ ئورنىنى بوش قالدۇرغان بۇ بىر پارچە خېتى شۇ خەت - ئالاقىلىرى ئىچىدە ئەڭ سەرخىلى بولسا كېرەك. ئاتىمىش قېتىمدىن ئارتۇق چوڭ تۇرۇشنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن، ئۇرۇش ئوتى ئىچىدە يۈرۈپ كۆپ قېتىم گۆر ئاغزىدىن قايتىپ كەلگەن بۇ ئەزىمەتنىڭ ئۆز تەقدىرىگە ئۆلۈم ئالدىدىمۇ شۇ قەدەر بىمالال، شۇ قەدەر ئېغىر - بېسىق مۇئامىلە قىلىشىنى كىممۇ ئويلاپ يېتىدۇ دەيسىز. بۇ بىر پارچە خېتى ئاشۇ سىرلىق خەت - ئالاقىلىرىنىڭ ئاخىرقى بىر پارچىسى بولۇپ قالمىغىدى.

دەرۋەقە، بۇ ئاخىرقى بىر پارچە خېتى ئەمەس بولۇپ چىقتى. 29 - ئاپرىل ئىمپېراتور تۇنبويى قىزىپ چىققاندىن كېيىن يەنە ئىككى پارچە ئالاقىنى ئاغزاكى بايان قىلىپ يازدۇردى، بىر پارچىسى ۋېرساي قەسىرىدىن پايدىلىنىش مەسىلىسى توغرىسىدا يېزىلغان مەكتۇپ، يەنە بىر پارچىسى 1789 - يىلىدىكى

فرانسىيە ئىنقىلابىدا قۇرۇلغان مىللىي قوغدىنىش قوشۇنىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسىلىسى ھەققىدىكى ئالاقە مەكتۇپى ئىدى. بىراق، بۇ ئىككى پارچە ئالاقە بۇرۇنقىدەك دۆلەت مۇداپىئە ۋەزىرى ياكى جامائەت قۇرۇلۇشى ۋەزىرىگە يېزىلغان ئەمەس، بۇ ئىككى پارچە ئالاقىگە «بىرىنچى ئارزۇيۇم»، «ئىككىنچى ئارزۇيۇم» دەپ ماۋزۇ قويۇلغانىدى.

«شۇنداق روھلۇق تۇرۇپتىمەن، ھەتتا ئاتلىق ئوتتۇز چاقىرىم يەرگىچە بېرىپ دالا سەيلىسى قىلىپ كېلەلەيمەن» شۇ گەپتىن بىر كۈن كېيىن ئىمپېراتورنىڭ پۈتۈن بەدىنى مۇزلاپ كەتتى، ئەس - ھوشىنىمۇ بىلمەيتتى، شۇ ھالدا تاكى ئالەمدىن ئۆتكەنگە قەدەر بەش كۈننى ئۆتكۈزدى.

ھالبۇكى، ناپولېئون بوناپارتنىڭ ھاياتى كۈچى بۇنچە ئاسان تۈگىمەيتتى. ئاشۇ ئاخىرقى بەش كۈن ئىچىدە ئەس - ھوشىغا كېلىپ قالدىغان چاغلىرىمۇ بولدى، بۇنداق چاغلاردا پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ ئۆز پىكرىنى بايان قىلىپ تۇردى:

— ئەس - ھوشۇم جايىدا بولماي قالغۇدەك بولسا ئەنگىلىيەلىك دوختۇرنى ھەرگىز كىرگۈزمەڭلار... ماڭا ساداقەت كۆرسىتىڭلاركى، ھەرگىزمۇ نامىمغا نۇقسان يېتىدىغان ئىشنى قىلىپ سالماڭلار... بارلىق قانۇنۇم ۋە ھەرىكىتىمدە ئەڭ قاتتىق پىرىنسىپقا ئەمەل قىلغانمەن. ئەپسۇسكى، ۋەزىيەت كەسكىن ۋە يامان بولغاچقا كەڭچىل سىياسەت يۈرگۈزەلمىدىم، خەپىرلىك ئىشلارنى كېيىنگە قالدۇرۇشقا مەجبۇر بولغانىدىم. ھالبۇكى، ئارىدا كۈتۈلمىگەن بالا - قازالار قوشلاپ كېلىۋەردى. كىرىچنى ۋايىگە يەتكۈزۈپ تارتىشقا ئامالسىز قالدىم، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھازىرغا قەدەر فرانسىيەدە مەن يولغا قويماقچى بولغان ئەركىنلىك تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلمىدى. بىراق، مېنىڭ ئەسلىي مۇددىئايىمنىڭ دۇرۇس ئىكەنلىكى ھەممەيلەنگە ئايان. پۈتۈن مەملىكەت خەلقى مېنىڭ نامىنى ئەزىزلەيدۇ، غەلىبەمنى

قۇنلۇقلايدۇ. سىلەرمۇ شۇنداق قىلىڭلار! پىرىنسىپىمغا خىلاپلىق قىلىپ، نامىمغا داغ تەگكۈزىدىغان ئىشنى قىلماڭلار!

ناپولېئوننىڭ تەپەككۈرى ھېلىمۇ ھامان ئۆزىنىڭ ئەجىر - تۆھپىسىنى دەۋر قىلىپ باراتتى. ھەسرەتلىك كۆزلىرىگە تىتما - تالاق، پارچە - پۇرات ئەسەرلەردىن باشقىسى كۆرۈنمەيۋاتقان ئۆلۈم ئالدىدىكى بۇ سەنئەتكار ئاخىرقى كۈچىنى يىغىپ ئەتراپىدىكىلەرگە ئۆزىنىڭ ئەسلىي مۇددىئاسىنى ئېيتىپ بەردى. ئىمپېراتور ئەتىسى ياش چاغلىرىدا ۋە كورسكادا ئۆتكۈزگەن ئىشلارنى يەنە يېڭىباشتىن كۆڭۈل ئېكرانىدىن ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى، تۇرۇپ - تۇرۇپ ئوغلنىمۇ ئەسكە ئېلىپ قوياتتى. بىر چاغدا كورسكا ئارىلىدىكى مۈلكىنى بىردىنلا ئېسىگە ئالدى، خىزمەتكارى مارشان ئەس - ھوشغا كەلگەن پاسپاننىڭ ئاغزىكى بايانىنى سادىقلىق بىلەن تەپسىلىي خاتىرىلىۋالدى:

نايىستىكى ئۆي - جايىم ئۈسكۈناتلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ئوغلۇمغا قالغاي، تۈزلۈقنىڭ ئەتراپىدىكى ئىككى ئۆي - جايىم ۋە گۈللۈك ھويلامنى، شۇنداقلا ئاياكىستىكى بارلىق مۈلكۈمنى ئوغلۇمغا قالدۇرمەن، بۇلارنىڭ ئومۇمىي قىممىتى ئەللىك مىڭ فىرانكىغا يارايدۇ. مەن يەنە...

بۇ ناپولېئوننىڭ ئەڭ ئاخىرقى پەرمانى ئىدى. جاھاننىڭ يېرىمىنى بويسۇندۇرغان ئىمپېراتور ئاخىرقى ھېسابتا ھەممىدىن قۇرۇق قالغان بولسىمۇ، چېنى ھەلقۇمغا كېلىپ ئوتتەك قىزىپ كېتىۋاتقان شۇ دەملىرىدە كورسكا ئارىلىدىكى ئاتا - بوۋىسىنىڭ ئىگىلىكى، ئاپسىنىڭ ئۆيلىرى ۋە ئىلكىدىكى دۇنيانىڭ يېرىمىنى سوۋغا قىلىپ بەرمەكچى بولغان ئوغلى كۆز ئالدىدا پەيدا بولدى.

بۇلار بىر - بىرى بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەندى. ئوغلنى غۇربەتچىلىكتە قويماسلىق ئۈچۈن ئەسلا مەۋجۇت بولمىغان ئۆي -

زېمىنىنى ئوغلغا قالدۇردى. شۇنىڭدىن كېيىن پىكرى - خىيالى قېرىنداشلىرىدىن ئىتالىيەدىكى تۇنجى جەڭگاھقا قازاپ پەرۋاز قىلدى، شۇ يىللاردىكى سەپداشلىرىنىڭ ئەرۋاھى ئەتراپىدا پەيدا بولدى.

— دېسىپىن! ماركسېنا! غەلىبە بىزنىڭ! ئالغا! بىز

بۇلارنى...

ئەنسىسى باستېر چاقىرىقسىزلا ئۆزى كەلدى. بۇ ساپاسىز باستېر كىشىگە كۆرسىتىشتىن نومۇس قىلىدىغان تىلاۋەت لازىمەتلىكىنى چىقاردى - دە، سەكراتتىكى بىمار بىلەن ئۆيدە يالغۇز قېلىشنى تەلەپ قىلدى. بىرپەستىن كېيىن ئۆيدىن چىقىپ:

— ئاخىرەتلىك ماي سۈرۈش ئەمىلىنى بەجا كەلتۈردۈم. ئاشقازىنىنىڭ ئەھۋالى چاتاق بولغاچقا مۇقەددەس تائام بىلەن ئېغىزلاندۇرۇشقا ئامال بولمىدى، — دەيدى.

ناپولېئون ئاخىرقى دەھشەت بىر كېچە ئۆتۈپ، تاڭ سۈزۈلۈش ئالدىدا بېھوشلۇق ئىچىدە گۆڭرىدى:

— فىرانسىيە!... باش قوماندان...

بۇ ئىمپېراتورنىڭ ئاخىرقى تەۋەرىۋك سۆزلىرى بولۇپ قالدى. بىرپەستىن كېيىن نەدىن كەلدىكى بۇ ماغدۇر، چاچرىپ ئورنىدىن تۇرۇپ، يېنىدا خەۋەر ئېلىۋاتقان مونىترونى مەھكەم قۇچاقلماۋالدى، شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىككىيلەن زىلچا سېلىنغان پەگاھتا پوملاقلىشىپ كەتتى. ئىمپېراتور مونىترونى شۇنداق مەھكەم قاماللاپ تۇتۇۋالغانىدىكى، مونىترو نەپەسمۇ ئالالماي قالدى، يان ئۆيدىكى مارشان بۇ تىۋىشنى ئاڭلاپ ئېتىلىپ كىردى - دە، مونىترونى ئاران تەستە ئاجرىتىۋالدى، ئىمپېراتورنىڭ بۇ ئاخىرقى ئېلىشىشتا قايىسى دۈشمىنىنى بوغۇپ تاشلىماقچى بولغانلىقى ھېچكىمگە نامەلۇم ئىدى. ئىمپېراتور شۇنىڭدىن كېيىن تۈنبويى تىنچىقنا تەكشى نەپەس ئېلىپ ياتتى. بىر چاغدا

ئۇسسۇزلۇق ئىچمەن دېگەندەك قىلىپ قول ئىشارىسى قىلدى، كىشىلەر ئاغزىغا ئۇسسۇزلۇق تەڭلىگەندە بولسا يۇتالمىدى، ھەمراھلىرى بۇلۇتنى ئاچچىقسۇغا چىلاپ، لېۋىگە تەگكۈزدى.

تالادىن يامغۇر شەپسىسى كېلىپ تۇراتتى، ئۆي ئىچىدە بىر گىرافىق ۋە بىر پۇقرا ئىمپېراتورنىڭ كارىۋىتى يېنىدا ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇراتتى. سائەت بەشلەردە ئاتلانتىك ئوكياننىڭ شەرقىي جەنۇب شامىلى گۈرگىنچە يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، ئۆينىڭ ئالدىغا يېڭىلا تىكىلگەن ئىككى تۈپ دەرەخنى يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلىدى. بۇ چاغدا كارىۋىتىدا ئورۇن تۇتۇپ ياتقان ناپولېئون ھېلى قىزىپ، ھېلى مۇزلاپ، ھېلى شۈركۈنۈپ - تىترەپ تۇراتتى. ئەمما، چىرايىدا ئاغرىق ئازابىدىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى، كۆزلىرى قانداقتۇر ئوپىلارغا پاتقان خىيالچان كىشىنىڭكىدەك يوغان ئېچىلغانىدى، ھەلقۇمى خىرقىراپ تۇراتتى.

ئىسسىق بەلباغنىڭ كەچكى قۇياشى دېڭىزغا پاتقاندا ئىمپېراتورنىڭ يۈرىكىمۇ سوقۇشتىن توختىدى.

يىگىرمىنچى، ئىمپېراتور پارىژغا قايتىپ كەلدى

چۈش مەھەل ئىدى، قۇياش نۇرى كۆزنى قاماشتۇراتتى، ناپولېئوننىڭ قانغا مىلەنگەن جەستى ئوپېراتسىيە ئۈستىلىدە غۇلاچلىرى يېيىق ياتاتتى، ئەنگلىيەلىك بەش دوختۇر، ئۈچ ئوفىتسېر ۋە ئۈچ فىرانسۇز ئوپېراتسىيە ئۈستىلىنى چۆرىدەپ تۇرۇشاتتى. كورسېكالىق دوختۇر ناپولېئوننىڭ جەستىنى ئوپېراتسىيە قىلىپ بولغاندىن كېيىن، يېڭىلا كېسىپ ئېلىنغان جىگىرنى قولغا ئېلىپ، خۇددى سىنىپتا ئوقۇغۇچىلارغا ئەۋرىشكە كۆرسىتىۋاتقانداك بىر تەرزىدە چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى:

— قاراڭلار، جانابلار، ئاشقازاننىڭ يارا قىسمى جىگەرنى قاپلىۋالغان. شۇنداقتا، جانابلار، قانداق ھۆكۈم چىقىرىمىز؟ ساينىت خېلىپىنا ئارىلىنىڭ ناچار كىلىماتى ئىمپېراتورنىڭ ئاشقازان كېسىلىنى ئېغىرلاشتۇرۇۋەتكەن، بۇ ھال ۋاقىتسىز ۋاپات بولۇشىغا سەۋەب بولغان.

بۇ مەسىلە ئاۋازغا قويۇلدى، ئەمەلىيەتتە ئىنگىلىزلار بىر تەرەپ، فىرانسۇزلار بىر تەرەپ بولۇپ ئاۋاز بەردى. ھېلىقى كورسكالىق دوختۇر بولسا ناپولېئوننىڭ ئاشقازىنىنى ئاشقازان تېمىدىكى سېسىپ كەتكەن جايدىن تۆشۈك ئېچىپ بارمىقىغا ئۆتكۈزۈۋالغانىدى. ئىمپېراتورنىڭ ئاشقازىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، باشقا ئىچكى ئەزالىرى ساق دەپ قارايدىغانلار كۆپ سانلىقنى ئىگىلىدى. ئۇلار شۇ ئاساستا جەسەت تەكشۈرۈش دوكلاتى يېزىشقا كىرىشتى.

ئىمپېراتورنىڭ جەستىگە چىرىتمەس خۇش پۇراق دورىلار سۈرتۈلگەندىن كېيىن مارىنگودىكى چاغلىرىدا كىيگەن سورۇنلۇق پەلتوسى يېپىپ قويۇلدى. ئارالدا تۇرۇشلۇق ئەنگىلىيە مۇھاپىزەتچى قوشۇنىدىكى بارلىق ھەربىيلەر ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن رەتكە تىزىلىپ، ئىمپېراتورنىڭ جەستى ئالدىغا كېلىپ تەزىيە بىلدۈرۈپ سالام بەردى، ئىمپېراتورنىڭ چىرايى شۇ قەدەر تىنچ ئىدى. ناپولېئون تاج كىيىپ ئىمپېراتور بولغىنىدىن كېيىن دۆلەتمەن قەدىمىي رىم ئىمپېراتورلىرىدەك تەن قويۇپ سەمرىپ قالغانىدى، ھازىر بولسا بەجايىكى ئۆسمۈر بالىدەك جۈدەڭگۈ بولۇپ قالغانىدى.

ئەنگىلىيە ھۆكۈمىتى ئىمپېراتورنىڭ جەستىنى ياۋروپاغا ئېلىپ بېرىشقا قوشۇلمىدى. شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر بۇ قاقاس ئارالدىكى خىلۋەت بىر جىلغىدىن يېنىدا ئىككى تۈپ تال سۆگەت سايە تاشلاپ تۇرىدىغان بۇلاق بويىنى تاللاپ يەرلىك كولىدى، ئاندىن ئەنگىلىيە گېنېراللىرى قاتارىدا كۆرۈپ ئۈچ مەرتەم

ھۆرمەت توپى ئېتىپ يەرلىكىگە قويدى. بىراق، قەبرىدە فرانسىيە تۇغى ئەمەس، ئەنگلىيەنىڭ ئىسپانىيەدىكى غەلبىسىنى خاتىرىلەش يۈزىدىن تەسىس قىلىنغان ئالبۇلماچ تۇغى مەيىن شامالدا لەپىلدەپ تۇراتتى. ۋالىي ئاراننىڭ غوجايىنى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئىمپېراتورنى ئەپۋ قىلغانلىقىنى جاكارلىدى.

كىشىلەر زەمبىرەك سۈپىسىدىن ئالتە پارچە ياپىلاق تاشنى سۆكۈپ ئەكىلىپ ناپولېئوننىڭ قەبرىسىنىڭ ئۈستىگە ياپتى. ھالبۇكى، بىر پارچە تاش كەملەپ قالغان ھەمدە باشقا يەردىن تاش تاپقىلى بولماي قالغاچقا، يېڭى سېلىنغان بىر ئۆينىڭ ئوچىقىدىن ئوچ پارچە كاھىشنى چۈۋۈپ ئېلىپ تاش ئورنىدا يېپىپ قويدى. ۋالىي قەبرە تېشىغا «ناپولېئون» دېگەن ئىسمىنى يېزىشقا رۇخسەت قىلماي، «بوناپارت» دەپ يېزىشقا رۇخسەت قىلدى. فرانسۇزلار بولسا مۇنداق قىلىشقا قوشۇلمايتتى، شۇ سەۋەبتىن بۇ قەبرە ئىسمىسىز قەبرە بولۇپ تۇرىۋەردى. ناپولېئوننىڭ كاشتانزارىدىكى ئۆي - بىساتى تالاشتۇرۇپ سېتىۋېتىلدى، ئۆيىنىمۇ بىر دېھقان سېتىۋېلىپ تۈگمەن قىلىۋالدى. ئىمپېراتورنىڭ ئالتە يىل ئولتۇرغان ئىككى ئېغىز ئۆيىمۇ ئەسلىي ھالىتىگە كەلتۈرۈلۈپ، بىر ئېغىزى كالا قوتىنى، يەنە بىر ئېغىزى چوشقا قوتىنى بولدى.

ئەنگلىيە مەرھۇمغا ھۆرمەت قىلىدىغان ئىشتىن بىرنى بولسىمۇ قىلدى، يەنى قەبرە يېنىغا قاراۋول قويدى، قاراۋوللار تاكى مەرھۇم ئىمپېراتور پارىژغا قايتۇرۇپ كېتىلگەنگە قەدەر ئون توققۇز يىل مابەينىدە نۆۋەت بىلەن ئالمىشىپ پۈستاتۇردى. ئىمپېراتورغا ھەمراھ بولۇپ كەلگەن كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ياۋروپاغا قايتىپ كەتتى. ۋالىي لوندون كوچىلىرىنىڭ بىرىدە كېتىۋاتقىنىدا لاسكاسنىڭ ئوغلى راسا قامچىلىدى، ۋالىي بىر ئامال قىلىپ جېنىنى ئېلىپ قاچتى - دە، شۇنىڭدىن كېيىن

ئىز - دېرەكسىز غايىب بولۇپ، نەلەردىدۇر نام - نىشانسىز ئۆلدى. ناپولېئوننىڭ خورلىنىشىغا جاۋابكار بولمىش ئەينى چاغدىكى دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرى ئاخىر ئېلىشىپ قېلىپ تومۇرنى كېسىپ ئۆلۈۋالدى، پۈتۈن ئەنگىلىيە جامائەتچىلىكى ھۆكۈمرانلارنى سايىت خېلىپىنا ئارىلىدا ئىمپېراتور ناپولېئونغا قىلغانلىرى ئۈچۈن نەپرەتكە كۆمۈۋەتتى.

ھېلىقى كورسىكالىق دوختۇر ئانتون ماكى ئىتالىيەگە بېرىپ، لۇسىئان بىلەن كۆرۈشمەكچى بولغانىدى، لۇسىئان قوبۇل قىلىشنى راۋا كۆرمىدى. پالماغا بېرىپ مارى لۇئىس بىلەن كۆرۈشمەكچى بولغانىدى، مارى لۇئىسمۇ رەت قىلدى، ئاخىر تىياتىرخانىنىڭ لوژىسىدا مارى لۇئىس بىلەن كۆرۈشتى. رىمدا لاتسىيە بوناپارتىنى - ئىمپېراتورنىڭ ئاپىسىنى زىيارەت قىلدى ۋە ناپولېئوننىڭ ئەھۋالىنى ساق ئۈچ كۈن دوكلات قىلدى، ئىمپېراتورنىڭ تەۋەرىۋك كۈمۈش چىرىغىنى تاپشۇرۇپ بەردى، ئاندىن كورسىكاغا قايتىپ كەتتى. لاتسىيە تام مەش ئالدىدا ئولتۇرۇپ، ئىككىنچى ئوغلى ناپولېئوننىڭ بەختسىزلىكى ئۈچۈن ھەسرەت چېكىپ ياش تۆكتى.

لاتسىيە شۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئون بەش يىل ئۆمۈر كۆرۈپ، قىزى ئېلىزا ۋە پاۋلىنالاردىن ئۇزاقراق ياشىدى، ھەتتا بىرقانچە نەۋرىلىرىدىنمۇ ئۇزاقراق ئۆمۈر كۆردى. ئاخىرقى كۈنلىرىدە پالەچ ۋە ئەما بولۇپ قالدى. ئەمما زېھنى ئوچۇق بولۇپ، ئوغلىنىڭ يېرىم ھەيكىلى ئالدىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، قايغۇ - ھەسرەت بىلەن مائەم تۇتۇپ ياش تۆكەتتى.

بۇ ئانا ئىمپېراتورغا سادىق بولغانلىكى كىشىلەرنى ئۆز قەسىرىدە خۇددى ئايال پادىشاھلاردەك سەلتەنەتنى بىلەن قوبۇل قىلىپ تۇراتتى. چاكارلىرى ناپولېئوننىڭ بەلگىسى كەشتىلەنگەن ئوردا كىيىمىنى كىيەتتى، ئۇلار ياۋروپادا بۇنداق كىيىملەرنى كىيگەن ئەڭ ئاخىرقى بىر تۈركۈم كىشىلەر بولسا كېرەك.

خانمىنىڭ پەلتوسىمۇ ناپولېئوننىڭ مۆھرى نەقىشلەپ چۈشۈرۈلگەن ياۋروپا بويىچە ئەڭ ئاخىرقى شاھانە پەلتو ئىدى. لاتىسيە بەزىدە ۋېيېننا ئوردىسىدا بېقىلىۋاتقان نەۋرىسىنىڭ خەۋىرىدىنمۇ ۋاقىپلىنىپ قالاتتى. بىراق، بۇ نەۋرىسىنىڭ رىمغا ئۆزىنى يوقلاپ كېلىشىگە زادىلا ئىجازەت بەرمىدى. نەۋرىسى يىگىرمە بىر يېشىدا ۋاقىتسىز ئالەمدىن ئۆتتى. كېلىنى مارى لۇئىس شۇ چاغدىلا بۇ قېيىنئانىسىغا خەت يازغانىدى، ئەمما قېيىنئانىسى ئۇچۇرىنى ئەۋەتمىدى. ئەڭ ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ فىرانسىيەگە قايتىشىغا ئىجازەت بېرىلگەنىدى، ئەمما بالىلىرى شۇنداق ئىجازەتكە ئائىل بولالمىغانلىقى ئۈچۈن فىرانسىيەگە قايتىشنى رەت قىلدى.

ئىمپېراتور ئالەمدىن ئۆتۈپ توققۇز يىلدىن كېيىن بوربون سۇلالىسى ئاغدۇرۇلۇپ، ئورلىئانچىلار ھاكىمىيەتنى قولغا ئالدى، يېڭى پادىشاھ ناپولېئون تەرەپدارلىرىنىڭ شۇ قەدەر قۇدرىتىنى ھېس قىلىپ يېتىپ، ناپولېئوننىڭ ئون بەش يىل ئىلگىرى ئېلىۋېتىلگەن ھەيكىلىنى ۋاندوم تۇۋرۇكىگە يېڭىباشتىن ئورنىتىش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈردى. ئورۇن تۇتۇپ ياتقان لاتىسيە ئوغلى ژېرومىنىڭ ئاغزىدىن بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپلا سالامەتلىكى ياخشىلىنىپ، كارىۋىتىدىن چۈشۈپ ھەرىكەت قىلغۇدەك بولدى. شۇنچە ئۇزاقتىن بۇيان كىرىپ باقمىغان مېھمانخانىسىغا ئۆز ئايىغى بىلەن مېڭىپ كىرىپ، ئىمپېراتورنىڭ يېرىم تەن ھەيكىلىگە ئەما كۆزلىرى بىلەن تىكىلىپ، بوغۇق ئاۋازدا دېدى:

— ئىمپېراتور پارىژ مەركىزىگە قايتىپ كەلدى!

